

DIA kopyası alındı
4. 12. 1931



ABDÜLBAKİ
KONYA LİSESİ EDEBİYAT MUALLİMİ

MELÂMÎLİK VE MELÂMÎLER



1931
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

*Bu eserimi; Türk edebiyatı tarihini kurarak genç-
liğe ilim yollarını gösteren ve çalışma zevkini veren
Şarkiyat bânisi aziz üstadım
Prof. Dr. Köprülüzade M. Fuat B. Ef.
ye ithaf ediyorum.*

Türkiye'nin dinî târihini meydana getirebilmek için, Türkiye'de inkişaf eden muhtelif tarikatlar hakkında etraflı ve sağlam monografiler yazılması birinci şarttır. Umumiyetle islâm tasavvufu tarihini yazabilmek için de çok büyük yardımcı olacağı bedihî olan bu cins monografiler, mahdut ve muayyen bir mevzuu bütün teferruatile ihata edebilir. Herhangi bir tarikatın menşei, inkişafı, başlıca şahsiyetleri, âyin ve erkânı, şubeleri, coğrafî tevezzüü, içtiamî te'siri, sair tarikatlarla rabita ve münasebetleri böyle monografiler sayesinde sağlam bir surette tesbit edilmeden, daha umumî mahiyette eserlerin vücuda gelmesi imkânsızdır. Avrupa'da islâm tetkikatı henüz okadar ilerlememiş olduğu zamanlarda, tasavvuf tarihine ve tarikatlere dair umumî mahiyette bâzı eserler neşredilmişti; halbuki tetkikat ilerledikçe, alelacele meydana getirilen terkibî ve umumî eserler bir tarafa bırakıldı; bir taraftan eski metinlerin neşrine ve tercemesine, diğer taraftan büyük mutasavvıfların şahsiyetleri hakkında, yahut tasavvuf tarihinin muhtelif meselelerine ait monografiler yazılmağa başlandı.

Doğru ve sağlam bir yol takip eden bu tetkikatın henüz başlangıçta olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa Türkler arasında inkişaf eden tarikatlar ve büyük Türk sofileri hakkındaki malûmat henüz çok iptidâî bir mahiyettedir. Meselâ «Kalenderiye» tarikati gibi İslâm tasavvufu tarihinin en mühim cereyanlarından biri hakkında henüz hiçbir ciddi tetkik yapılmamıştır; XIV — XV inci asırlarda Anadolu'da büyük bir ehemmiyet kazandığını ahiren meydana çıkardığımız (Der İslam. XIX, S. 18 — 26) «Kâzeruniye — Ishakiye» tarikatının şimdiye kadar isminden başka bir şeyi bilinmiyordu; XIII üncü asırdan başlayarak Anadolu'da da ehemmiyet kazanan «Hayderiye» tarikatının henüz ismi bile pek malûm değildir . . . Bu gibi misâlleri nâmütenahî uzatmak kabildir. Görülüyor ki bu sahada daha yapılması icap eden birçok mühim işler vardır.

İşte kıymetli talebemden Abdülbaki Bey'in bugün ilim âlemine takdim ederken haklı bir iftihar duyduğum bu mühim eseri, bu derin boşluklardan birini dolduracak mahiyettedir; İslâm tasavvufu tarihinin büyük cereyanları arasında çok dikkata şayan olan ve edebiyat sahasında da mühim

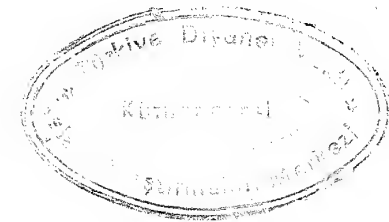
mahsuller vermiş bulunan melâmetiye mesleği, «Ankaralı Hacı Bayram'ı Velî» ile, bilhassa XV inci asırdan itibaren, Türkiye'de büyük bir ehemmiyet kazanmış, ve uğradığı resmî takibat üzerine son asırlarda izi kaybolmak derecesine geldikten sonra, XIX uncu asır ortasında Seyyid Muhammet Nurül'arabî ile tekrar meydana çıkarak İkinci Meşrutiyet devresinde siyasî sahada da büyük roller oynamıştır. Melâmetiye cereyanının ilk safhası R. Hartmann'ın bu husustaki kıymetli tetkiki sayesinde azçok vuzuh ile anlaşılmaktadır. Fakat Türkiye'de meydana çıkan Bayramî Melâmiliği ve bilhassa son devir Melâmiliği, şimdiye kadar Avrupa'da ciddî surette tetkik edilmemişti. Sadık Vicdanî Bey'in «Tomar-ı Turuk-u Aliye»silsilesinde Melâmiliğe tahsis ettiği cüzü'de ikinci ve üçün devir melâmilikleri hakkında verdiği malûmatı istisna edecek olursak, memleketimizde de bu mesele hakkında yazılmış mühim bir şey yoktur denebilir. İşte Abdülbâkî Bey'in eseri bilhassa bu mühim boşluğu doldurmak için yazılmıştır; burada ilk Melâmetiye cereyanı hakkında verilen malûmat daha ziyade bir medhal mahiyetindedir; çünkü, Abdülbâkî Bey, fa'aliyetini en ziyade ikinci ve üçüncü devirler Melâmiliği üzerinde teksif etmesi hususundaki tavsiyemi tamamiyle nazarı itibara almış ve mesaisini büyük bir muvaffakiyetle tamamlamıştır. Eseri tetkik edenler, genç mütetebbiin ne yorulmak bilmez bir fa'aliyetle çalıştığını itirafa mecbur olacaklardır: O, umumiyetle bilinen membalardan başka, şimdiye kadar ilim âlemince isimleri bile bilinmeyen birçok yazma membaları da bin müşkilât ile arayıp bulmuş, ve onlardan büyük bir dikkat ve itina ile istifade ederek yalnız tasavvuf tarihini değil, Türk edebiyatı tarihini de şiddetle alâkadar eden bu çok güzel monografiyi meydana getirmiştir. Bize ilk kitabı olarak bu kadar olgun bir eser veren genç müelliften ilim âlemi daha birçok hizmetler bekliyebilir.

KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT

I

İLK DEVRE MELÂMİLERİ

MELÂMETÎLER



**EBU SÂLİH HMDÛN İBNİ AHMED
İBNİ AMMÂRÛLKASSAR**

ابوصالح حمدون بن احمد بن عمار القصار

İlk devre melâmîliği «Melâmetiye» unvanile maruftur ve «Şeyh Ebül-kasım Abdülkerim ibni Hevazenül Kuşeyrî هوازن القشيري بن هوازن القشيري» nin risalesinde ve yine Kuşeyrînin muâsırı olan ve Nefehata nazaran «Şeyh Ebülfazl ibni Hasan بن حسن» isminde birisinin müridi bulunan «Aliyyibni Osman ibni ebu Aliyyül Gaznevî ابو على الغزنوي» [1] nin «Keşfül mahcub كشف المحجوب» isimindeki eserinde tasrih edildiği veçhile birinci tabaka ricalinden Nişaburlu «Ebu Sâlih Hamdûn ibni Ahmed ibni Ammârül kassâr» tarafından bir meslek olarak neşredilmiştir.

Ebülkasım Kuşeyrî, risalesinde Hamdûni Kessârî anlatırken «Nişabur Melâmetîleri ondan intişar etmiştir. Sâlimül Bârûsî سالم الباروسى ve Ebu Tû-râbı Nahşebî اوتراب نخشي ile sohpet etti. 271 senesinde öldü, [2] diyor. Keşfül mahcub sahibi de kitabında Melâmîlik hakkında bazı malûmat verdikten sonra Ebu Sâlih Hamdûni kassar hakkında — «قدوة اهل ملامت ودادة بيلا» — sözlerle başlayarak şu malûmatı veriyor :

«Meşâyihi kudema ve müteverriânındandı; fıkıh ve ilimde yüksek derecede idi. Süfyânî sevrî سفیان نوري mezhebine salık ve tarikatta Ebu Tûrâbı Nahşebî müridi idi» [3]

Yine aynı kitabın 14 ücü babında «Kassâriyye قصاريه» den bahsedilirken «Bu tarıkın Ebu Sâlih Hamdûni Kassâra mensup bulunduğu ve Hamdûnun büyük âlimlerinden ve bu tarıkın (Melâmetin) sâdâtından olduğu ve tarıkının Melâmeti neşir ve ızhardan ibaret bulunduğu» tasrih edilmektedir.

Şeyh Ferideddini Attârın Tezkirei evliyası da Hamdûni kassâr hakkın-

[1] «Aliyyibni Osman ibni Ebu Aliyyül gaznevî» hakkında «Nefehat», a müracaat.. Mürat molla kütüphanesi No 1302, varak: 156

[2] Kuşeyrî risalesi, 1284 senesi Bolak tab'ı, Sa: 24

[3] Keşfül mahcup, Darülfünun kütüphanesi, Sa: 132

da malûmat verirken kuşeyrî ve keşfûl mahcubun beyanatını teyit ve tekit etmektedir. [1]

“Nefehatül üns نفحات الانس te bu zat hakkında daha fazla malûmat vardır. Nefehata göre de Melâmetîlik, tabakai ülâ ricâlinden ehli melâmetin şeyh ve imamı olan Ebu Sâlih Hamdûni kassâr tarafından neşredilmiştir. Câmi, Hamdûni Kassârın nam ve şöhretinin İraka kadar gittiğini ve Sehli Testerî سهل تستري (vefâtı 283) ile Cüneydin جنيد (297) onu methetdiklerini; hatta «Eğer Ahmedi mürselden sonra peygamber gelecek olsaydı onlardan (Melâmetîlerden) olurdu» dediklerini kaydediyor. Bundan başka Hamdûnun vefatından sonra şagirtlerinden «Abdullah ibni Menâzil عبدالله بن منازل in tariki melâmeti neşretmeğe devam eylediğini de söylüyor. [2]

Bütün bunlardan anlıyoruz ki Melâmetîlik, Hamdûndan evvel de mevcut imiş. Fakat her halde bu gün de bütün tarikatlar erbabının kabul ettiği gibi bir sülûk halî ve bir irfan neş'esinden ibaretmiş. Melâmeti Nişaburda bir meslek halinde neşreden Hamdûni Kassârdır.

Hamdûni Kassâr, zamanının çok büyük ve nâfiz şeyhlerinden olduğu gibi şöhreti de her tarafa yayılmış ve hatta Cüneyd gibi «Seyyidüt taife سيد الطائفة» addedilen ve umumî bir hürmete mazhar olan bir zat bile kendisini en yüksek ve tazimkâr kelimelerle methetmiştir. Hamdûnun zamanında iktisap ettiği bu şöhret, uzun müddet devam etmiştir. Hatta Câmi bile Nefehatında şeyhin Melâmet hakkında ve mev'iza tarzında söylediği sözleri yazıyor.

[1] Tekiretül evliya تذكرة الاوليا: Ferideddini Attâr فریدالدین عطار .. Reynold A. Nicholson'un Leyden tap'ı. (1905. 1323 Hierî) Cilt: 1. Sa: 331 - 335. Ferideddini Attâr hakkında Hazînetül Asfiyaya müracaat: Cilt: 2. Sa: 262

[2] Nefehat.. Varak: 29

II

HAMDÛNİ KASSARDAN BAŞKA VE KISMEN ONDAN MUKADDEM MELÂMETÎLER

Hamdûni Kassârı Melâmetin ilk nâsir ve mümessili addetmek tamame yanlıştır. Melâmetîlik Hamdûndan evvel de mevcuttu. Hambûn, ancak zamanında Melâmîliği neşretmiş ve Nişabur Melâmetîlerinin reis ve mümessili olmuş; bu suretle Melâmetin intişarında mühim bir vazife görmüştür.

Fakat Hamdûndan evvel ve sonra daha bir çok Melâmet nâsir ve mümessillerini görmekteyiz.

Ebu Hafsı Haddad حداد ابو حفص (Amr ibni Müslime عمرو ابن مسلمه) doğrudan doğruya «شيخ ملامت» [1] lakabile mülakkaptır. 260 dan sonra Nişaburda vefat eden ve «Şeyhulislâm Abdullahu ensârî عبدالله انصاري» ye göre kendi vaktında «Nemunei cihan» olan bu zat Nişabur köylülerindendi. «Ahmed ibni Hudreveyh احمد بن حضرويه» ve Bâyezidi Bistamî بایزید بسطامی şagirtlerinden ve «Abdullahu Mehdiyyi Bâverdî مهدی باوردي» şagirtlerindendi. «Ebu Osman Hıyrî ابو عثمان خيرى» ve «Şah Şücâi Kirmânî شاه شجاع کرمانى» yi yetiştirmiş, bunlardan başka bir çok nüfuzlu müride sâhip olmuştur. Attâr «zamanında onun mertebesine hiç kimse erişmedi. Riyâzat ve kerâmet ve mürüvvetü fütüvvette acip bir mert idi. Kesif ve beyanda tek ve nazisiz bir muallim ve mulakkın olup vasitasız Allah ile idi» diyor. [2]

Mülûk evlâdından olup sofîyâne aba yerine şâhâne kaba giyen ve fakır yoluna bu suretle sâlik olan, tecerrüdün kisve ve rüsum ile mukayyet olmadığını «Abadan istediğimizi kabada bulduk» sözü ile ifâde eden şah Şücâi Kirmanî (270) [3] de Ebu Hafsın refiklerinden ve Ebu Tûrâbın müsâhiplerindendir.

Ebu Hafsın müritlerinden; sofîlerin mürakka' libasını giymeyip kendi

[1] Risâlei Kuşeyriye. Sa: 17; Nefehat. Varak: 28

[2] Tezkiretül evliya.. Sa: 322 — 323

[3] Şah Şücâi Kirmânî: Risâlei Kuşeyriye. Sa: 29; Nefehat.. Varak: 41

elbisesini ihtiyar eden « Ebu Abdullahissecizî ابو عبدالله السجزي » yi, « Ebu Muhammed Haddadül Haccamı ابو محمد حداد الحجاج », « Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammedül Harrazürâzî ابو محمد عبدالله بن محمد الحرّاز الرازي » yi (310 dan evvel) Melâmetiyenin Bağdatta mümessili bulunan ve Cüneydi Bağdadî ile Ebu Osmanı Hıyriye de mülâkı olan meşhur « Abdullah ibni Muhammedilmürtaış ابو محمد المورتاش » (328) i, Ebu Hafstan sonra ömrünün nihayetine kadar Ebu Osmanı Hıyriye müsâhip ve mülâzım olup vefatında Ebu Hafsın yanına defnedilen « Mahfuz ibni Mahmud محفوظ بن محمود » u (343) [1] ve nihayet Melâmette mezhep sahibi addedilen « Bbu İshak İbrahim ibni Yusuf ibni Muhammedüzüzâcî ابو اسحق ابراهيم بن يوسف بن محمد الزجاعي » (348) yi saya-biliriz. [2]

Bu suretle Melâmetîlerin şeyhi Ebu Hafsın nüfuz ve kudreti tamamile tezahür eder. Bu zatı her halde mühim bir Melâmetî mümessili addetmek zaruretindeyiz.

Melâmet mesleğinde Ebu Hafstan başka refıki Bâyezidi Bıstamî (261) ve Hamdûnun şeyhi Ebu Tûrâbı Nahşebî ile İbrahimi Edhem ve Hatemi esamının müsahiplerinden bulunan, Ebu Hafs ve Cüneydin akrânından addedilen, hacca giderken Nişaburda Ebu Hafsı, Bıstamda Bâyezidi hasseten ziyaret eden ve Ebu Hafsın tazim ve tevkirine mazhar olan Ahmed ibni Hudreveyh de (240) mühim bir mevki sahibidir.

Ahmet, sofî kisvesile gezmeyip asker libasile tesettür ederek tam bir Melâmetî eri bulunduğunu gerek akvâl ve gerek e'âlile ispat eyledi. Zevcesi Fatma da emir kızlarından olup tarikatta mühim bir mevki sahibi idi. [3]

Ahmed ibni Hudreveyh; « Ebu Abdullah Muhammed ibni Aliyyüt tirmizî ابو عبدالله محمد بن علي الترمذی » ve « Ebu Behir Muhammed ibni Ömerül verraküt tirmizî ابو بكر محمد بن عمر الوراق الترمذی » gibi müritlere malikti. [1]

Hamdûnun şeyhi Ebu Tûrâbı Nahşebî de; Cüneyd akrânından addedilen Ebu Hamzai Horasanî (290), [4] Rey ve Cibal (Kûhistan ve Hemedan) şeyhi olan ve melâmetini tamamile izhar eyliyen Yusuf ibni

[1] Ebu Abdullahissecizî.. Nefehat. Varak: 54; Ebu Muhammedi haddad.. Nefehat. Varak: 28; Ebu Muhammedül Harraz.. Kuşeyrî. Sa: 31; Abdullahilmürtaış.. Kuşeyrî. Sa: 34. Nefehat. Varak: 98; Mahfuz ibni Mahmud.. Nefehat. Varak: 64; İbrahim ibni Yusufüzüzâcî.. Nefehat. Varak: 107

[2] Ahmed ibni Hudreveyh.. Kuşeyrî. Sa: 21; Tezkiretül evliya. Sa: 288—294 Nefehat. varak: 27

[3] Ebu Abdullah Muhammedi Tirmizî.. Kuşeyrî. Sa: 29.. Ebu Bekir Muhammed ibni Ömerül verraküt Tirmizî.. Kuşeyrî. Sa: 29

[4] Ebu Hamzai Horasanî.. Kuşeyrî. Sa: 33.. Tezkiretül Evliya. Sa: 288—294.. Nefehat. Varrk: 34

Huseynürâzî (303 yahut 304) [1], Bağdatlı « Ebu Abdullah Ahmed ibni Yahyel cellâ ابو عبدالله البصري » [2], « Ebu Abdullahil Bûsrî ابو عبدالله البصري » [3], « Aliyyibni Sehlibni Ezheri İsfihânî علي بن سهل بن اذهر اصفهاني » [4] gibi müritlere malik bir şeyhti.

Fakat; Ebu Hafsul Haddad, Bâyezidi Bıstamî ve Ahmed ibni Hudreveyeden sonra kesreti müridanile meşhur, melâmetî mümessili olarak Ebu Osmanil Hıyriyi görüyoruz. Ebu Osman Said ibni İsmailül Hıyrî (290), Reyli olup Şah Sücâ Kirmanînin şagirdidir. Sonra Ebu Hafsı ziyaret edip onun nezdinde kalmış ve kızını almıştır. Vefatından sonra Ebu Hafsı halef olup Nişaburda vefat etmiştir.

Ebu Osmanı Hıyrînin zamanında şöhreti çok büyüktür. Bağdatta Cüneyd, Şamda Ebu Abdullahi Çellâ. Nişaburda Ebu Osmanı Hıyrî, meşayihin en meşhurlarındandı; bu üç şeyhin kâbına hiç kimsenin vâsıl olmadığı söylenirdi. [5]

Esasen biz, Cüneydi Bağdadîyi de bu zümreden addetmekteyiz. Çünkü, Melâmetiye şeyhi Ebu Hafs ve Ebu Hafsın damadı ve halefi Ebu Osman ile hem mertebe addedilmesinden başka meselâ Ebu Osmanın müritlerinden bulunan ve zamanında bütün meşayihin mercii olan « Ebu Amr Muhammed ibni İbrahimüzüzâcî ابو عمرو محمد بن ابراهيم الزجاعي » ve pederi İbrahim ibni Yusuf [6], « Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammedürâzî ابو محمد عبدالله بن محمد الرازي » (353) [7], Nişabur şeylerinin müteahhirinden addedilen « Aliyyibni Bûndar ibni Hüseyneissayrafi علي بن بشار بن الحسين الصيرفي » (359) [8] ve yine Ebu Osmanın müritlerinden en son vefat eden, anne cihetinden Ebu Abdürrahmanı sülemînin cediti bulunan ve melâmette « tarikı has,, sahibi olan « Ebu Amr İsmail ibni Nüceyd Ahmedis sülemî ابو عمرو اسماعيل بن نجيذ احمد السلمي » (365) [9], Cüneydden de ahzi feyz etmiş kimselerdir. Yine meselâ; Ebu Tûrâb müsahibi Nişaburlu Eb Hamza, Cüneyd akrânından addediliyor. Melâmetiyenin Bağdatta hakiki bir mümessili olan ve Ebu Hafsın güzide müritlerinden bulunan Abdullahil mürtaış, keza Cüneyde mülâkı ve müsahip olmuştur. Cüneydin Hamdûni kassar hakkındaki söz-

[1] Yusufü râzî.. Kuşeyrî. Sa: 29.. Nefehat. Varak: 46—47

[2] Ahmedî Cellâ.. Kuşeyrî. Sa: 26. Nefehat. Varak: 53

[3] Ebu Abdullahil Bûsrî.. Kuşeyrî. Sa: 28. Nefehat. Varak: 53

[4] Aliyyi İsfihânî.. Nefehat. Varak: 49

[5] Ebu Osmanül Hıyrî: Kuşeyrî. Tezkirei Evliya. Cilt: 2. Sa: 56—63 Nefehat. Varak: 42

[6] Ebu Amr Muhammedi züçâcî.. Kuşeyrî. Sa: 36

[7] Ebu Muhammed Abdullahi razi.. Kuşeyrî. Sa: 37

[8] Aliyyibini Bûndari sayrafi.. Kuşeyrî. Nefehat. Varak: 55

[9] Ebu Amr ibni Nüceyd. Kuşeyrî. Sa: 37. Kuşeyrî risalesinde tercemei hâlleri bulunan bu şeyhlere "Nefehat,, ta da mezkûrdur..

lerini de bundan evvelki fasılda zikretmiştik. Bütün bu şevahit, Cüneydin melâmetilerle münasebetinin menfî olmaktan ziyade müspet olmasına delâlet eder.

Ebu Osmanın yukarda Cüneyd münasebetile zikrettiğimiz müritlerinden başka Horasan cevanmertlerinden sayılan «Ebül Hasanissofî Aliyibni Ahmedibni sehl «ابوالحسن الصوفى على بن احمد بن سهل» (348) [1], «Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammed ibni Abdürrahmanürrazî «ابو محمد عبدالله بن محمد بن عبد الرحمن الرازى» (353) [2], ve mezhebinden dolâyi Belhten sürülen “Muhammed ibni Fazlül Belhî «محمد بن فضل البلخى» (319) [3] ve Ebu Muhammed Abdullahil mürtaişin müridi ve «Sultan Ebu Said ebülhayr «سلطان ابوسعيد ابوالخیر»ın şeyhi Ebülfazl ibn Hasanı Sarhasânin üstadı «Ebu Nasrî sirâc «ابونصر صراج»da Melâmeti erlerindendir. [4] Bu suretle (440) da vefat eden ve zamanında bütün meşayihî kendisine hürmete mecbur eyliyen şâir Ebu Said Ebülhayr[5] Melâmet mesleğinde görmekteyiz. Esasen Ebu Said Ebülhayr Melâmeti yalnız şeyh Ebülfazldan almamıştır. Şeyhinin vefatından sonra şeyh Ebu Abdurrahmanüssülemîye de intisap etmiştir. [6]

Zaten bu zamanlarda Melâmet, tamamen intişar etmiştir. Saydığımız zevatın her biri müteaddit kimseleri istihlâf etmekte ve bu suretle mesleğin tevessuuna hizmet eylemekte idiler. Nefehatı ciddî bir surette tetkik edersek bunları birer birer bulmak kabildir. Hatta bunlardan başka «Mirei Nişaburî», [7] gibi müntesip bulundukları şeyhleri bilmediğimiz bir çok melâmetîlere de raslayabiliriz. Fakat ıspatı müddeâ için bu kadarını kâfi görmekteyiz.

Bu asırda Melâmetin Türkmenler arasında intişarına da şahit ol-
maktayız. Bütün meşayihin hürmetine mazhar olan Ebu Saidin fevkalâde
hürmet ettiği Türkmen şeyhi «Muhammed Maşukı tûsî شيخ محمد مشوق طوسي»
nin namaz kılmadığını, böyle olduğu halde «Muhammedi hameviye محمدحمويه»
ile Gazâlinin «kıyamette bütün sıddikler; keşki toprak olsaydık ta Mu-
hammed Maşuk, bir gün üstümüze basmış bulunsaydı; niyazında bulu-
nacaklar», dediklerini «Aynül kuzâtı Hemedânî عين القضاة همداني» rivayetile Ne
fehat kaydetmektedir [8]

[1] Ebül Hasan Aliyyibni Ahmed ibni Sehlil büşencî.. Kuşeyrî. Sa : 37. Nefehat.
Varak : 108

[2] Abdullahibni Muhammedibni Abdürrahmanürraziyyüssa'râmî.. Nefehat. Varak: 109

[3] Muhammedibni Fazlül Belhî.. Kuşeyrî. Sa : 27. Nefehat. Varak : 66

[4] Ebu Nasrı sıraç.. Nefahat. Varak : 140

[5] Şeyh Ebu Sait Ebülhayr. Nefahat. Varak: 149

[6] Nefehatta "Ebu Abdurrahmanıssülemî, ye müracaat ! Varak : 154

[7] Mirei Nişaburî. Nefehat. Varak; 130

[8] Muhammed maşukî tûsî.. Nefahat. Varak: 153 — 154. Türkmen şeyhi Ali Abo, Nefahattaki bir hilâyeye nazaran Maşukî tûsinin arkadaşıdır. Müracaat. Vaark: 154

Bunlardan sonra Melâmeti bir tarikat halinde temsil eden “Kübreviye کبرویه» tarikının müessis ve naşiri Necmeddini kübrâyı görüyoruz. Necmeddini kübrâ, bu neşveyi «Ebünneccîbi sühververdi ابو النجيب سهروردي» vasıtasile «Ahmedi gazâlî احمد غزالی» den, Gazâlî, «Ebubekri nessac ابوبكر نساج» dan, orada «Ebu Kasımı gürgânî ابو قاسم كركاني» vesatatile bilhassa Nişabura gelip orada tavattun ve vefat eden ve Ebu Osmanı Hıyrînin yanında metfun bulunan «Ebu Osmanı Magribî ابو عثمان مغربي» ve Cüneydden almıştır. [1]

Necmeddinin tarikatile, babası «Sultanül ulema Bahaeddin Veled

«سلطان‌العلماء بهاء‌الدین ولد» vasıtasile alâkadar olan «Mevlânâ Celâleddini rumî

«شمس‌الدین تبریزی» de de bu neş'e mütezahirdir. Meselâ; Eflâkînin Menâkıbül ârifinde zikrettiğine göre— ki Nefahat ta bunu aynen nakletmektedir — Mevlânâ kendisine mu-

tasavvıf addetmiyordu. Bir gün, kendisine imamet teklif edildiği vakit

«Şeyh Sadreddini konevî «شیخ صدرالدین قنوی» (673) yi mürad ederek من صلی خاف

«Biz abdalları. Nerde olsa oturur, kalkarız. (kuyut ile mukayyet değiliz demek olacak.) İmamet, ehli tasavvuf ve

temkine lâyıktır» diyerek Sadreddine iktidâ etmişti. [1] Hatta bunun için

meşayihî mevleviye, diğer tarikatların şeyhleri gibi imamet etmezler; Dergâh ve zaviyelerin ayrıca imamları vardır. Esasen Mevlânâ, Mevlevî-

liğin şimdiki âyin ve rûsumunu vaz' ve Mevlevîliği bir tarikat hâlinde

tesis etmemişti. O, böyle kayıtlardan tamamiyle uzak bir zattı. Sima'et-

mesi, vecit ve hâl neticesi idi. Teslik vasıtası aşk ve sohpetten ibaretti.

Mevlevî âyin ve âdâbı Sultan Veled tarafından vaz' edilmiştir. Bunun

içindir ki Sultan Veled, Mevlevîler indinde «Pîri sâni» dir.

İşte bu suretle “Kübreviye,, ve «Mevleviye,, tarikatlarına da neş’esi-
sini veren Melâmetiliğin Hamdûndan evvel de mevcut ve münteşir bir
meslek olduğunu ve Hamdunun silsilesindeki meşâyihden başka müte-
addit zî nüfuz mümessillere mâlik bulunduğunu izâhtan sonra Hamdûnî
Kassârın silsilesine atfî nazar edebiliriz.

[1] Ebu Osmanı Magribî.. Nefehat. Varak : 42

[۱] همچنان از منابع اصحاب منقول است که از نواب پروانه بزرگی و عزای عظیم واقع شده بود و کافه افاضل و شیوخ و کبار و همای مختار انجلیکاه حاضر آمده بودند. تاوقت نماز شام دوهائی ودایق کرم شده بود. باتفاق تمام التماس نمودند که خداوندگار امامی کنند. فرموده: ما مردم ابدالمیم بهر جای که باشند می نشینیم و می خیزیم و امامی و ارباب تصوف و تمکین لایق اند. خدمت شیخ صدرالدین را «رحمة الله علیه» اشارت کرد، تا امام جماعت شد و بدو اقتدا کرده فرمود: من صلی خلف امام تقی مکنا صلی خلف نجی. شیخ تواضع می نموده و بشوهر تمام بخدمت می خید ..

منابع: Süleymaniye kütüphanesi. Halet. E. kitaplarından Eflâkı: Menakibül Arâfin No 321. Varak: 131 yazma nüsha, No 321.

III

HAMDÜNUN SİLSİLEİ TARİKATI VE KENDİSİNDEN SONRA MELÂMET MÜMESSİLLERİ

Hamdûni kassârın şeyhi Ebu Tûrabı Nahşebînin isminin "Ebu Tûrab Asker ibni Huseyn بن حصين", olduğunu ve 245 tarihinde vefat ettiğini Risalei kuşeyriyeden ve daha sonraki menba'lardan öğrenmekteyiz.

Keşfûl mahcub, bu zatı «امام متوكلان و كزيده أهل زمان ابو تراب عسكر بن الحسين النسفي رحمه الله» diye kaydediyor. 925 - 927 de Buhâralı Hafız Muhammed isminde biri tarafından yazılan "Ebvâbı seb'a" ismindeki Tezkirei evliyada [1] Ebu tûrâbı Nahşebînin ismi «Asker ibni Huseyn بن الحسين» olarak mukayyettir.

Tibyânî vesâilül hakâyika [2] nazaran Hamdûni Kassârın silsilei tarikati şudur:

Ebu Sâlih Hamdûnül Kassâr — ابو صالح حمدون القصار — Ebül Huseyn Sâlim ibni Huseynil Bârusî — ابو الحسين سالم بن الحسين الباروسي — Fethibni Aliyyül Mavsîlî — ابو علي فضيل بن عياض الكوفي — Ebu Ali Fuzeyl ibni İyazıl Kûfî — فتحي بن علي الموصلی — Ebu İyâz ibni Mansur ibni Muammerüssülemiyyülkûfî — ابو عياض بن منصور بن المعمر السلمي الكوفي — Ebu Bekr ibni Müslim ibni Abdullahizzeherî — ابو بكر بن مسلم بن عبدالله الزهري — Muhammedibni Cübeyrün nevfelî — محمد بن جبير النوفلي — Cübeyr ibni Mut'im ibni Nevfelül Kureşî — ابو بكر بن نوفل القرشي (Sahabeden) — Ebu Bekir — محمد — Muhammed

Hamdûnun Ebu Tûrâbı Nahşebînin müridi olmakla beraber Sâlimül Bârusî ile de sohbet ettiğini Risalei Kuşeyriye ve Nefehattan anlıyoruz. Ebu Tûrâbın 245 ve Hamdûnun 271 tarihlerinde öldükleri ve tezkirelerin umumiyetle Hamdûnun Ebu Tûrâpla da görüştüğünü zikretmelerine nazaran Hamdûnun Ebu Tûrâpla münasebeti muhakkaktır. Risâlei Kuşeyriyeden Ebu Tûrâbın silsilesini çıkarmağa çalıştım. Şu neticeye vâsıl oldum:

Ebu Tûrâb Askeribni Huseynün Nahşebî — ابو تراب عسكر بن الحسين النجشي

[1] Bibliyografyaya bak!

[2] Tibyânî vesâilül hakâyik fi beyânı selâsilit tarâik وسائل الحقايق في بيان سلاسل الطرائق — Tibyânî vesâilül hakâyik fi beyânı selâsilit tarâik — Bibliyografyaya bak!

Hâtemibni Yusufül asam — خاتم بن يوسف الاسم — Ebu Ali Şakîk ibni İbrâhimül Belhî — ابو علي شقيق بن ابراهيم البلخي [1].

Bu zat ta Şeyh Attârın Tezkirei evliyasına göre İbrahim Edhem den müstahlehtir [2]. Yine Risalei Kuşeyriye, Fuzeyl ibni İyazın İbrahim Edhemle sohbet ettiğini söylüyor. [3]

Şu halde Hamdûnun silsilesi, Ebu Tûrab tarafından da Ebu Ali Fuzeyl ibni İyazül Kûfiye çıkıyor. Esasen İbrahim Edhem'in müridi Şakîkî Belhî, Hatemi asamın şeyhidir ve Hatemi asam, bundan evvelki mephasta zikrettiğimiz meşhur Melâmetî Ahmed ibni Hudreviyyenin üstadıdır. Anlaşıyor ki bu silsile, tamamen Melâmetî silsilesidir. Yalnız her iki silsilede de hele Fuzeylenden evvel gelenler, şüphelidir ve silsileyi peygambere isâl eden sahabe, ihtimâl silsile mürettepleri tarafından ithal edilmiştir. Mamafî biz vahdeti vücudun ruhu islâm'da bulunduğu, hatta bu felsefenin islâmiyette bulunmadığı iddiasının islâm'dan evvel vahdeti vücudun mevcut olmadığını iddia kadar vahi olduğu kanaatındayız. Onun için de bu silsilenin yukarı taraflarını kat'iyetle reddetmiyoruz; yalnız şüpheli görüyoruz. Bu bahsi tatvil mevzuumuzun haricinde bulunduğundan bu kadar bir işaretle geçeceğiz.

Hamdundan sonra Melâmetîlik Tibyanî vesâilül hakâyika nazaran 328 tarihinde vefat eden "şeyh Ebu Ali Muhammed ibni Abdülvehhabüs-sakafî — شيخ ابو علي محمد بن عبد الوهاب الثقفي" [4] ve ondan sonra "Abdullah ibni Menâzil — عبدالله بن منازل" [5] tarafından neşredilmiştir. Abdullah ibni Menâzil, Risalei Kuşeyride de

«ابو محمد عبدالله بن منازل رحمه الله؛ شيخ الملامتية وواحد وقته؛ صاحب حمدون القصار وكان عالماً. كتب الحديث الكثير. مات في نيسابور سنة تسع وعشرين وثلثمائة»

diye vaktının vahîdi ve Melâmetîlerin şeyhi olarak kaydedilmektedir. 329 yahut 39 da vefat ettiği bildirilen İbni Menâzilin vefat senesini Hazînetül' asfiya خزانة الاسفيا ve ihtimâl ondan muktebes olan Tibyan 331 olarak kaydediyor. [6]

Zannımıza nazaran bu tarih, hatta 339 tarihi yanlıştır. Çünkü vefatı 329 olarak kabul edilirse Hamdunla aralarında 58 senelik bir fasıla vardır. Hamdûna nihayet 15-20 yaşlarında mülâkı olduğu ve 5-10 sene hizmet ve sohbetinde bulunduğu farzedilirse vefatında 85-90 yaşla-

[1] Ebu Tûrab. Kuşeyrî. Sa: 22. Hâtemi asam. Kuşeyrî. Sa: 20. Şakîkî Belhî. Kuşeyrî. Sa: 16. Bunlar hakkında Nefehatta da malûmat vardır.

[2] Tezkirei evliya. Attar. Cilt: 2. Sa: 196 — 202.

[3] Kuşeyrî. Sa: 10

[4] Abdülvehhabüs-sakafî. Kuşeyrî. Sa: 34. Nefehat. varak: 96

[5] Nefehat. varak: 99. Tezkirei evliya.. Cilt: 2. Sa: 107 - 110.

[6] Hazînetül asfiya.. Cilt: 2. Sa: 194 - 95

müştür. Bu iki şeyhi de pek çok methediyor ve ikisinin de kendisine çok hürmet ettiklerini söylüyor. Bilhassa Ahmedî Çeştî hakkında "Tarîkı melâmette ondan daha kavî ve tamam hiç bir kimseyi görmedim. Onun mensupları da böyle idiler. Halktan ihtiraz etmezlerdi ve bâtında cihanın seyyitleri idiler., diyor. [1]

Şeyhulislâm, her hâl ve kali ile takva ve azimet erbabından olduğunu ve hatta Vahdeti vücut felnefesinde « همه از اوست » dan ziyade « همه از اوست » u kail bulunduğunu ızhâr eylemiştir. Buna nazaran Melâmetî olması pek muhtemel değildir. Esasen kendisi de Melâmetî şeyhlerinden bahsederken bu mesleğe daima hariçten baktığını gösteriyor. Mamafî Melâmetiyeden değilse biln hiç olmazsa Melâmetiye muhibbi idi. Şeyh Amunun Melâmetiliği de şüphelidir.

"Ebu Abdürrahman Muhammed ibnîl Huseynissülemî, nin « رسالة الملامية » sinde, tibyanda zikredilenlerden başka Ebu Hafsül haddad, Ahmed ibini Hamdân (311), Abdullâhîl murtâiş ibni Muhammedünnisâburî, Ebu Osmanül Hıyrî gibi bizim ikinci mephasta zikrettiğimiz zevattan bazılarına da tesâeüf etmekteyiz.

Risâlede Ebu Hafsın "Öyle insanlar vardır ki batınen hak ile münasebetlerinde esrarı ilâhiyeyi muhafazaya son derece itina ederler. Kurbeti ilâhiye âit hallerini ifşa ederlerse bundan dolayı kendilerini levmederler. İnsanlara yalnız fena cihetlerini gösterip iyiliklerini gizlerler. Bu hâlde o derece ileri giderler ki onları, gördükleri hâllerinden dolâyı nâs levmettiği gibi kendileri de bizzat batınlarından insanları haberdar etmedikleri için şahıslarına karşı ta'n ve levimde hulunurlar....., deyip sonunda "İşte ehlulmelâmenin tariki budur., diyerek mesleğini ve bu mesleğin hususiyetlerini tasrih etmiş olduğunu görmekteyiz.. [2]

Risâlede Ebu Hafsın bir kaç sözü daha var. Bundan başka Hartman, "Bâyezîdi bistamî, Ebu Hafsül haddâd, Hamdûn; risâlede 10 defadan ziyade tekrar edildiği için melâmetliğin hakiki tipleri olduğu, münakaşası caiz olmayan bir keyfiyettir., [3] diyor.

Bütün bu mulahazattan anlıyabiliriz ki daha üçüncü asrın bidayetlerinde intişâr etmiş bulunan Melâmet, günden güne tevessu' ederek nihayet beşinci asırda Horasan ve bütün Türkistan da müteaddit mümessillere, şeyhlere malik bir meslek hâline gelmiştir. Neş'esini bilhassa teessüs eden muhtelif tarikatlara verdikten maada «Kübreviyye» gibi ayrıca birşûbe ve bunun vasıtasile Mevlevîlik gibi büyük bir tarikat meydana getirmiş olan Melâmetilik; Abdallık, Kalenderlik gibi bir çok Bâtınî mezhep ve

[1] Nefehat.. Varak : 170

[2] Hartmanın makalesinden telhisan (Edebiyyat Fakültesi 6 Mayıs 340 Sahife:280)

[3] Aynı makale.. (sa : 290)

mesleklerinin zuhurunda da müessir olmuştur. Bâtınî meslekler erbabı bu, çok meşhur ve münteşir mesleğin kisvesine bürünmüşler ve gizlenmeyen hallerini Melâmet muktezası olarak göstermeğe başlamışlardır.

İkinci mebhaste Mirei Nişâbûrî, Türkmen Ali Abo ve Muhammed Maşuku bilmünasebe zikretmiştik. Bunlardan başka Şeyh Süleymanî Türkmanî, Şeyh Aliyyi Kürdî, Kadibülbânı Mavsılî « قضيب البان موصلي » ve Şeyh Reyhan da şayanı nazar sîmalardır. Ramazanda alenen oruç yiyen ve namaz kılmıyan, böyle olduğu hâlde zâhir uleması tarafıdan kendisine fevkalâde hürmet edilen Şeyh Süleymanî Türkmanî, Şamda 714 tarihinde vefat etmiştir [1]. Kazibülban lakabile mülakkap Abdullahi Mavsılî de zavahire riayet etmezmiş. Hatta Abdülkadir Geylani ye, bu zatın namaz kılmadığı söylenince kaili "Onun başı, dâima secdededir., diyerek susturmuştu. [2] Nefehatta Şeyh Reyhan hakkında da bazı malûmat vardır [3]. Aliyyi Kürdî de Mirei Nişâbûrî gibi bir zatmış ve halka edep yerini açar, gösterirmiş. Böyle olduğu hâlde meşhur Şahabeddini Süherverdi (623) bu zatı ziyaret ediyor. [4]

724 tarihinde vefat eden meşhur "Lâl Şehbâz kalender قلندر شهباز" de aynen bunlar gibi zavahire ademi riâyeti ile meşhurdur. Hatta Hazinetül asfiya, bunun tercemei hâlini yazarken "Gayet mest ve cezbedar olduğundan şeriat ahkâmı ile mukayyet değildi ve Melâmetiye tarikını kendisine meslek ittihaz etmişti. Halk nezdinde aşikâr bir surette müs-kırâtı şurp ve eklederdi Melâmetiye tarikına sâlik olması sebebiyle halk arasında Şehbaz kalender namile şöhrat buldu., [5] diyor ve bu suretle de Melâmetîlerin sekizinci asrı hicrî iptidalarında dahi mevcut ve münteşir olduğunu, fakat halk nazarında kalenderilerle karıştırıldığını ve Kalenderilerin şeriat ahkâmı ile mukayyet bulunmadıklarını bildirmiş oluyor. Dokuzuncu asrın nisfı ahirinde yazılmış bulunan Nefehat ta bu iltibasın ref'i için Kalenderilerle Melâmetîler arasındaki farkı anlatarak o zamandaki Kalenderlerin ahvâlini şöylece bildiriyor

"Onların (Melâmetîlerle Kalenderilerin) farkı budur ki Melâmetî, bütün nevâfil ve fazâile temessük yolunu arar; Fakat onları halkın nazarından gizler. Kalenderiye ise haddi farâizi aşmaz. (Yalnız farzları edâ ile iktifa eder) ve a'mâlin ihfa ve ızhârına mukayyet olmaz. Ama bu zamanda Kalenderî namile mevsüm olan tâife, rıbkai İslâmı boyunların-

[1] Nefehat Varak: 294

[2] " " " 298

[3] " " " 296

[4] " " " 294

[5] Sa : 46 — 47

dan atmışlar ve saydığımız vasıflardan hâli bir hâle gelmişlerdir. Bu isim onlara âriyettir. Hatta onlara (Haşviyye حاشويه) adı verilse daha lâyıktır [1].

Esasen Nefehatül üns, Hamdûni Kassârın tercemei hâlini yazdıktan ve bazı ahvâl ve akvâlini anlattıktan sonra

«شیخ الاسلام گفت کہ همه سیرت و کار ایشان برین قیاس بود. اکنون جماعتی اباحت و تهاون شرع و زندگیہ صریحی ادبی و حرمتی پیش گرفته اند کہ ملامت است؛ ملامت نہ ان بود کہ کسی بہ یحرمتی شریعت کاری کند تا او را ملامت کنند. ملامت ان بود کہ درکار حق سبحانہ و تعالیٰ از خلق پاک ندارد»

diyerek şariat emirlerini tehvin eden İbâhîlerin Melâmet iddiasında bulunduklarını anlatıyor.

Bu mesrûdat, maruzatımızı teyit edecek bir vesika mahiyetindedir. Çünkü yukarıda Şeyhülislâmın bir çok Melâmetî Şeyhlerle sohbet ettiğini ve bir çoğunu yüksek ve tazimkâr sözlerle methylediğini söylemiştik. Hatta buna binaen Tibyânî vesâilül hakâyıkın muma ileyhi Melâmetî silsilesine idhâl ettiğini arzetmiştik. Böyle bir zâtın Melâmetîlik hakkındaki sözleri dikkatî câliptir. Demek ki daha beşinci asırda Melâmetîlerin içine bir çok İbâhî ve Batınîlerin girmiş bulunduğu ve Melâmetîliğin aslî safvetini kaybetmeğe başladığı bir hakikatı tarihiyedir.

Melâmetîlik, beşinci asırdan sonra büsbütün Batınîleşmiş ve sekizinci asra kadar bu hâl, günden güne mütezayit bir surette devam etmiştir ki Şehbâz Kalender, tezkirelere Melâmetî olarak geçirilmiş ve Câmî, Kalenderîlik ile Melâmetîliğin farkları hususunda bilhassa ısrar etmiştir.

Yedinci asır evâilinde vefat eden (638) Muhiddini arabînin “Fütûhât,, ında ve dokuzuncu asır ricâlinden olan Seyyîd Şerîfî cürcânî (824)nin “Tari-fât,,ında Melâmetten ve Melâmiyeden uzun uzadıya bahsetmeleri de bize ilk devre Melâmîlerinin, hemen hemen ikinci devre Melâmîleri olan Bayrâmî Melâmîlerinin zuhuruna kadar sürüklenebildiğini ve bu suretle Melâmetin unutulmıyarak Bayrâmî Melâmîlerinin az zaman içinde çok mühim bir mevki kazanmalarına sebep olduğunu göstermektedir. Fakat son zamanlarda, yani altıncı asırdan itibaren ilk devrede olduğu gibi mühim bir mevki kazanan ve umumî hürmete mazhar olan bir tek Melâmetî şeyhine tesadüf edemiyoruz. İmâmül vakt aliyyi sakafilerin, âlim ve muhaddis İbnî Menâzillerin, Sâdâtı cihan addedilen Çeştilerin yerlerini alenen şarap için Kalenderler tutuyor ve kitaplarda zamâne Melâmetîleri zemmedilmeğe başlanıyor. Nihayet, dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde Bayrâmî Melâmîleri, ilk devre Melâmîlerinin yerini tutmuş ve Osmanlı türklerinin diyarında zuhur eden bu türk tarikatı pek az bir müddet zarfında bnütü Anadolu ve Rumeliye intişar etmiştir.

[1] Nefehat. «باب القول في معرفة لصوفي والمتصوف والملاحق والفرق بينهم» Varak: 8

IV

SOFİYENİN MELÂMET VE MELÂMİLER HAKKINDA İKİ ZİT TELÂKKİLERİ

Eski zamanlardan beri Melâmet ve Melâmiye, ricâlî sofiye arasında iki muhtelif telâkkiye mazhar olmuştur. Yalnız müttehit olan cihet şudur ki: Melâmîleri ve Melâmîliği gerek sofiler, gerek bizzat Melâmîler mutasavvıf addetmemişlerdir.

Meselâ; Keşfül mahcub sahibi, kitabının altıncı babını Melâmete hasredip “Tarikat şeyhlerinin bir kısmı da Melâmeti ihtiyar ettiler. Melâmetin ihlâsı mahabbet hususunda büyük tesiri vardır ve insanı hulûs ve mahabbete götürecektir tam bir meşreptir. Ehli hak, bütün âlem içinde halkın Melâmetine mahsus olmuşlardır. Bilhassa bu ümmetin büyükleri ve Rasul صلى الله عليه وسلم ki ehli hakkın muktedâ ve imâmı, muhiplerin pişrevi idi; kendisine hakkın burhanı peydâ değilken ve henüz vahyi ilâhiye nâil olmamışken herkesin nezdinde nâmı iyi, kadri yüce idi. Fakat dostluk libası iksâ edilince ona halk, Melâmet dilini açtı. Kimisi Kâhin, kimisi şâir, bazıları mecnun, bir kısmı da kâzip dedi,, [1] sözleriyle başlayıp Melâmeti bir az daha methü sena ederek üç kısma ayırıyor:

”Doğru gitmek, kasdetmek, terketmek,, ..

Doğru gitmek Melâmîliği budur ki birisi kendi hâlile meşgul ve dinperver olup şeriata da riâyet eder.

Böyle olduğu hâlde halk, onu levmeder. Bu, halkın ona karşı âdetidir. Halbuki o, bunların cümlesinden fâriğdir,, diyor.

Kasdî olan Melâmetîliği de şöyle anlatıyor:

“Birisi hakkında halkın azîm bir teveccühü zuhur eder ve onların içinde mütemâviz olur; gönlü mansıp ve câha meyleder; tab’ı onların arasında mukayyet kalır. Gönlünü fâriğ edip hak ile meşgul etmeği arzu eder. Tekellüfle halkın levmine mazhar olmak yolunu tutar ve şer’an ziyan vermiyen bazı şeyleri irtikâp eder: bu suretle halk ondan müteneffir olur. Halk arasında bu hâl onun sülûk yolu olup halk ta ondan feragat eyler.,,

Şariat emirlerini terketmek suretile melâmet ızhâr edenleri de üçünn-

[1] Keşfül mahcub,, Sa: 59 - 61

cü kısımda kısaca zemmederek "Terketmek Melâmeti de şudur ki; küfür ve tabîî dalâlet birisinin yakasına yapışır. Şeriâtı ve şeriata mûtabaâtı terkedip te der ki; bu benim ef'âlim, Melâmeti tarîkının hâlâtındandır.," sözlerini söylüyor [1].

Keşfûl mahcub sahibinin bu taksimi şüphesiz indîdir. Fakat zamanındaki Melâmîlerin halleri, kendisini bu taksime mecbur etmiştir. Görülüyor ki beşinci asrın nisfî ahîrinde Melâmetîlere ulemâyî rûsûmdan maada mutasavvıfa da şüpheli nazarlarla bakmağa başlamışlardır.

Keşfûl mahcub sahibi, bundan sonra melâmet hakkındaki fikir ve telâkkisini şu sözlerle bildiriyor:

"Ama benim nezdimde Melâmeti istemek, aynı riyâdır ve riyâ aynı nifaktır. Zira mürâî; tekellüfle halkın kendisini makbul görmeleri yoluna sülûk eder; Melâmetî de bunun aksine olarak halkın onu reddetmesi yoluna sâliktir. Her iki gûruh ta halkta kalmışlar ve ondan geçmemişlerdir. Biri bu muamele, diğeri o muamele ile zâhirdir. Halbuki dervîşin, gönlünden halk sözünü çıkarması lâzımdır. Gönlünü halktan ayırınca bu iki mânadan da fariğ olur ve artık hiç bir şey onun ayağını bağlayamaz.,"[2]

Bu beyanattan anlaşılıyor ki Keşfûl mahcub sahibi mutasavvıfları Melâmetîlerden evlâ biliyor ve hatta Melâmetîleri dervîş bile addetmiyor. Onları henüz vahdete ermemiş olan ve halkla meşgul bulunan bir fırka halinde görüyor.

Nefehatûl ünste de serlevhası ile ayrılan babta Melâmetîlik hakkında şu sözleri okumaktayız: "Melâmetiye gelince; onlar, bir cemaattir ki manâyı ihlâsa riâyette ve sıdık kaidesini muhafazada ziyade ceht ibzâle ederler. Halkın nazarından tââtı ihfâ ve hayrâtı ketim hususunda mübâlâgayı vacip bilirler. Bu tâife her ne kadar azizülvücut ve şerifül hâl ise de henüz halkın hicabı vücudu, onların nazarından bilkülliye münkeşif olmamıştır.

Bu sebepten tevhit yüzünün müşahedesinden ve tefrid gözünün muayenesinden mahcub kalmışlardır. Zira, bir kimsenin a'mâlî ihfâyâ ve kendi ahvâlini halkın nazarından setre çalışması halkın vücudunu ve kendi nefsinin gördüğünü müş'irdir ki bu hâl, tevhid manasının tahakkukuna mâni'dir. Nefis te agyâr cümlesindendir. Bunlar, henüz kendi hallerine nazar etmektedirler. A'mâl ve ahvâllerinden agyârı ihraç edememişlerdir. Onlarla (Melâmetîlerle) Sofîlerin farkı şudur ki; cezbeî inâyeti-kadîme, Sofîyyeyi bilkülliye nez'etmiştir ve halk ve Eneyet hicabı, şühut nazarlarından kalkmıştır. Tâât ve hayrâtın sudurunda arada kendilerini

[1] Sa: 61—64

[2] Sa: 65—66

ve halkı görmezler ve halkın enzârının ittîlâından emin olup amellerini ihfâ ve hâllerini setir ile mukayyet olmazlar. Eğer vaktın maslahatı, tââtı ızharı mucipse ızhar, ihfâsını muktazî ise ihfâ ederler. Şu hâlde Melâmetiye kesri lâm ile muhlislerdir; Sofîye, fethi lâm ile muhlaslardır «وَأَنَا اخْتَصَاهُمْ بَخَالَةٍ» bunların vasfı hâlidir » [1]

Bir kısım mutasavvıfın reiy ve telâkkisine terceman olan Keşfûl mahcub sahibi ve Camî gibi zevâtın Melâmetîliği Sofîyenin dününde görmelelerine mukabil diğeri bir kısım da Melâmetîliği tarîki irfânın en yüksek noktasında görüyor. Şeyhi ekber Muhiddîni Arabî, Seyyid Şerîfi Cürânî, Celvetî şeyhlerinden Üsküdarlı Hâşım baba ve Eşrefî Rûmî, bu zümredendir.

Şeyhul ekber Muhiddîni Arabî, Fütühâtın 23 ncü bâbında Melâmîyenin, velâyetin en yüksek derecesinde olduklarını ve o derecenin fevkinde Nübüvvet derecesinden başka bir derece bulunmadığını ve bu makama velâyette Makâmı kurbet denildiğini söylüyor. [2]

Yine Fütühâtın 309 ncü bahında «رجال الله تعالى ثلاثة لأربع لهم» deyip sonra her sınıf hakkında şöylece malûmat veriyor:

"Birinci kısımdaki ricâle zühût ve nevâfil ve zahîrî ef'âlî mahmudinin umumu galebe etmiş olduğu gibi onlar da bâtınlarını Şâriin zemettiği her mezmun sıfattan tathir etmişlerdir; Bu işledikleri amellerin fevkinde bir şey görmezler. Bulundukları makamdan başka ahvâl ve makamâta, ledünnî ve vehbî ilimlere, esrâr ve küşûfâta marifetleri yoktur. İşte bunlar «Ubbad عباد» dır.

İkinci kısım, bunların fevkindedir. Bunlar bütün ef'âlî Allah ile görürler. (Allaha nispet ederler) ve şüphesiz ki onların fi'li aslen yoktur. Riyâ da onlardan bilkülliye zâil olmuştur. Evâmire imtisâlen çalışmak, takva, zühût, tevekkül ve sâir hususatta Ubbad gibidirler, Böyle olmakla beraber bulundukları makamın fevkindeki ahvâl ve makamâtı, ulûm ve esrârı, küşûfât ve kerâmâtı da görür ve onlara erişmeğe gayret ederler. Fakat onlardan bir şeye nâil oldukları vakit kerâmâtın bir şeyle avam içinde zâhir olurlar. Çünkü Allaktan başka bir mevcut görmezler Ahlak ve Fütüvvet ehlidirler. Bu sınıfa «Sofîye» denir. Bunlar üçüncü sınıfa nazaran ru'net ve nefis sahibleridir; tilmizleri de da'va sahibidirler. Halkın fevkinde bulunurlar ve Allahın kullarına riyasetle zâhir olurlar.," [3]

[1] Varak 5

[2] اعلم ايها الله ان هذا الباب يشتمل ذكر عباد الله المسمين بالملاية وهم الرجال الذين حلوا من الولاية في انص درجاتهم وما فوقهم الادرجة النبوة وهذا يسمى مقام القربة في الولاية وآلهم من القرآن حور مقصورات في الخيام... (في معرفة الاقطاب المصوتين واسرار منازل صونهم) Fütühât. (Mısır tab'ı 1293 Hicrî) Cilt. 1 Bap: 23 Sa: 235

[3] Fütühât. Cilt 3. Bap: 309.. Sa: 44-45 Müracaat.

Görülüyor ki bu izâh, keşfî mahcub ve Nefehâtın izâhının tamamile zıddıdır. Sonra Şeyhi ekber, üçüncü sınıfı; yani Melâmîyeyi “Üçüncü sınıf; öyle ricâldir ki bunlar beş vakit namazın üstüne sünnetlerden başka bir şey tezyit etmezler ve bilinecek zâit bir hâlile temeyyüz etmezler. Sokaklarda gezip nas ile konuşurlar; Allahın halkından hiç biri onlardan birini halk arasında farz bir amel ve mutât sünnetten başka zâit bir şeyle mütemâyiz görmez. Yalnız kalpleri ile nastan infirat edip Allahla bulunurlar. İlimde râsihler olup Allaha ubudiyetlerinden bir lahza bile mütezâzil olmazlar.

Kalplerine Rübûbiyet sultanı istilâ ettiği ve onun altında zelil bulundukları için riyâsete tama' etmezler. Allah, onlara her mavtını ve her mavtının istihkakı olan a'mâl ve ahvâli bildirmiştir; her yerde o yerin ıktızasına göre muamelede bulunurlar. Halktan gizlenirler. Onlar hiç şüphesiz seyyitlerine hâlis ve muhlis kullardır. Nâs içinde yemekte, içmekte, uyanıklıkta, uykuda, konuşurken devam üzere efendilerini müşahede ederler. Sebepleri yerlerine koyarlar ve hikmetini bilirler.

İşte bunlar Melâmîydir ve ricâlin en yükseği bunlardır. Tilmizlerinde ricâlin en büyükleri olup reculiyet etvârındadırlar » [1] sözlerle anlatıyor.

Yine aynı bapta (309) “Bu makamın Rasul ve Ebu Bekre ve Hamdûn, Ebu Saîdül harrâz, Bâyezidi bîstamî gibi eski şeyhlerden bu makam ile mütahakkık olanlara ait bulunduğunu,, söyleyip “Bizim hâlimiz de budur. Zamanımızda da bu makamın seyyitleri Ebüssüud ibniş şibl «ابو السعود» ilh... «Sâlihul berberî «سالم البربري» ve «Abdülkâdirül ceylî «عبد القادر الجيلاني» «بن الشبل» dir. Kitap bunları zikre müsait değildir; kâfi gelmez,, [2] diyor. Aynı Bapta “Melâmîye, hakikat hususunda sahih ilim sahipleridir. Yüksek derece ve doğru yol ve hakka yakın menzile erebabı, dünya ve âhirette ancak bunlardır. Mevâtın ilminde ve bu mavtınlardaki muamelâtta yedi-beyzâ bunlarındır. ilmi mevâzîn ve edâyi hukuk eshabı da yine bunlardır. Selmanî Fârisî «سلمان فارسي» bu makamda bunların kadri en celil olanlarından-

[1] والصنف الثالث رجال لا يزيدون على الصلوة الجنس الا الرواب ولا يتجزون المؤمنين المؤدين فرائض الله بحالة زائدة يعرفون بها بمشون في الاسواق ويتكلمون مع الناس لا يصبر احد من خلق الله واحدا منهم يجتر من العامة بشيء زائد من عمل مفروض اوسنة معتادة في العامة. قد افردوا بقلوبهم مع الله. راسخين لا يتزلزلون عن عيودتهم مع الله طرفة عين. لا يعرفون للرياسة طمعاً لا سبيلاً أوروبية على قلوبهم وذلك تحتها قد اعلمهم الله بالمواطن كوماته من الامال والاحوال فهم يعلمون كل موطن بما يستحقه. قد احتجبوا عن الخلق واستترواعهم بتسترالعوائد فانهم عبيد خالصون مخلصون لسيدهم مشاهدون اليه على الدوام في اكلهم وشربهم وبقظتهم ونومهم وحديثهم معه في الناس. يضعون الاسباب مواضعها ويعرفون حكمها. فهؤلاء الملامية وهم ارفع الرجال وتلامذتهم اكبر الرجال يتقبلون في اطوار الرجولية..

(في معرفة منزل الملامية من الحضرة المحمدية) Fütuhât. Cilt. 3. Bap: 309

[2] هذا مقام رسول الله واني بكر الصديق رضي الله عنه ومن تحقق به من الشيوخ حمدون القصار وابو سعيد الخزاز وابو يزيد البسطامي وهو حالنا وكان في زماننا من سادات هذا المقام ابوالسعود بن الشبل وعبد القادر الجيلاني.....

Fütuhât: Cilt: 3. Bap: 309.. Sa: 44

dır ve dünyada bu makam, makamı ilâhîdir,, [1] sözlerini okumaktayız.

Yine Fütuhâtın aynı babında “Sofiye, nas içinde da'valar ve havâtıra ve icabâtı duaya ait harikulâde hâlât ile temayüz ederler... Melâmîye ise Allahın halkından birine karşı her hangi bir şeyle temayüz etmezler.

Onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir. [2] ve “Bu taifenin menzile-tini Allah ızhar etse nas onları ilâh ittihaz ederdi,, tavsiflerini okuyornz.[3]

Fütuhâtın 352 nci babında da “Melâmîye, aynı âdette harkı âdet hâlinde bulunduğundan tavâifin en yükseğidir,, diyor. [4]

Seyyid Şerifi cürânî de, “Ta'rifat تريفات”ında “Melâmîye, bâtinlerinde olan ahvâli ızhar etmezler. Kemâli ihlâsın tahkikine çalışırlar,, Umûru, arazi gaybinde — ilmi ilâhîde — takarrur eden mevzi'lerine vaz'ederler. İrâde ve ilimleri Haktealânın irâde ve ilmîne muhalif olmaz. Esbâbı, nefyi muktazi olan mahalden mada bir yerde nefyetmedikleri gibi ispatı iktiza eden mahalden mada bir mahalde de ispat etmezler. Zira sebebi vâziin nefyettiği mahalden kaldıran, sefih ve sebebin kadrini câhil olur. Yine vâziinin nefyettiği mahalde ispata kalkan şirk ve ilhâda düşer. Melâmîye, haklarında; Benim velilerim, kubbelerimin altındadır. Onları benden başka kimse bilmez; hadîsi kutsîsi vârit olan kimselerdir,, [5] diyor.

İmâmı Şa'rânî de “Elyevakitü vel cevâhir الجواهر واليوافيت”inde Muhiddîni arabînin bâlâda zikredilen tarifâtını aynen zikretmektedir. [6]

Mütaahirinden (Aydoslu) Bursalı İsmâil Hakkı [7] nın Kitabül hitabında Melâmîye hakkında serdettiği beyânât, Üsküdarlı Hâşim babanın [8] divânındaki mensur tavsifat, Eşrefi rumî [9] ve sâir sofî şairlerin Melâmet hakkındaki şiirleri, hemen hemen Muhiddîni arabînin sözlerinin tekradından ibâret olduğu gibi ilk devre Melâmîlerle daha az alâkadar olduğundan zikredilmei.

[1] فاللامية هم اصحاب العلم الصحيح في ذلك ، فهم الطبقة العليا و سادات الطهارة الخلقية ، والمكانة الزانية في العبودية الدنيا والعبودية القسوى ، ولهم اليد البيضاء في علم المواطن واحدا وما يستحق ان يعامل به . ولهم علم الموازين و ادا الحقوق وكان سلمان الفارسي من اجابهم قدوا في هذا المقام وهو المقام الالهي في الدنيا .. Ayni Bap. Sa: 47 Cilt: 3..

[2] والصوفية تميزون عند العامة بالعدوى و حرق العوائد من الكلام على الخواطر واجابة الدعاء واللامية لا يجيزون عن احد من خلق الله بشيء . فهم الجاهلون ؛ حالهم حال العوام . Sa: 46

[3] وكذلك هذه الطائفة لو ظهرت مكاتبتهم من الله للناس لاختذوهم آلهة Sa: 46

[4] وهم اعلى الطوائف فانهم في خرق العادة في عين العادة. Cilt: 3. S. 312

[5] الملامية وهم الذين لم يظهر مما في بطونهم على ظواهرهم وهم يجتهدون في تحقيق كمال الاخلاص ويشعرون الامور مواضعها فياقرر في عرضه القريب فلا يتخالف ارادتهم وعلمهم ارادة الحق وعلمه تعالى ولا يشقون الاسباب الا في محل تقتضى نفيا ولا يشعرون الا في محل يقتضى ثبوتها فان من رفع السبب من موضع اثبتة واضعه فقد سقه وجهل قدره ومن اعتمد عليه في موضع نفاه فقد اشرك والحد وهو لاء الذين جاء من حقهم اولياي تحت قبائي لا يعرفهم غيري..

Ta'rifat.. Matbaai Âmire.(1269 Hicri) Sa: 104-105

[6] Elyevakitü vel cevahir. Cilt: 2. Sa: 93 المبحث الثالث والاربعون

[7] Osmanlı müellifleri.. Cilt: 1. Sa: 28-32 ye müracaat

[8] Osmanlı müellifleri. Cilt: 1.. Sa: 189

[9] « 1.. Sa: 17 « « «

V

MELÂMETİLİĞE VE TARİHÇESİNE UMUMÎ BİR NAZAR

Melâmetilik hakkında en mevsuk malûmatı Ebu Abdürrahman Muhammed ibnil Huseynis sülemînin “Risâletül melâmetiye” sinde buluyoruz. Bize bu risaleden bahseden M. Hartmana müteşekkirimiz. Ebu Abdürrahman, risalesinde (Erbâbül ulûmi vel ahvâl ارباب العلوم والاحوال) i üç kısma ayırıyor:

«1. — Kur'an ve hadisir zavâhirinden istinbâtı re'y ile ahkâm ve ihtilâfâtı tespit eden Fukahâ ve din reisleri..

2. — İlmi ilâhî ile mümtâz olup dünya sebepleriyle alâkadar olmıyan, kalpleri tecelligâhı ilâhî bulunan ve envâi kerâmât ile mümtaz olan «Ehlül ma'rife»... Bunlar, şer'a kat'iyen muhâlefette bulunmadıkları gibi bâtinan da hafâ âleminde müstagraktırlar.

3. — Bâtınan Hak ile bir daha ayrılmamak üzere birleşen “Melâmetiye,” dir ki Allah, bu ittisâlden sonra onların mâhiyetlerini ketmeder; dünyâya yalnız iftirak ve şer'a inkıyat gibi zâhirî hallerini ızhâr eder. Bu sûretle onlar “Cem'ul cem' جمع الجمع,” hâlinde muhtefidirler.» [1]

Bu takşimden ssnra Melâmet erbabının halâtı hakkında epeyce tafsilât veriyor. Bu tafsilâttan anlıyoruz ki Melâmetî, kerâmâta râğbet etmiyor ve sofiyâne hâlleri izmar ederek yalnız ma'kul ve meşru' ef'âli ızhâr ediyor. Hamdûn “Melâmetiye tariki; insanlara karşı her nevi debdebeden — ehli hâl olarak — feragat ve her hangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfından istinkâf etmektir,” diyerek bu mesleğin bir hususiyetini irâe ediyor. (Edebiyat. F. m. 6. Ma. 1340. Sf: 280) Melâmetînin her türlü kayıttan varestede olup Allaha raptı kalp etmesi lâzım; hatta ibâdetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâliki oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sâhibi olmaktır. (Sf. 282)

Melâmetiyenin kisvei mahsusaları yoktu. Şeyhleri de va'z ve zikretmek suretile kendilerini ızhâr etmezler, bu gibi hâllerden tamamen içtinap ederlerdi. Ebu Hafs, âdi bir işçi elbisesile gezer, avamdan fark edilmezdi.

[1] Muhiddinin de Fütuhâtta nâsı «Ubbad, Sofiye, Melâmiye,” diye üçe ayırarak bu tasnife ıktifa eylediğini görmüştük.

Melâmetin en ziyade husumet ettiği sıfat, riya ve ucüptü. Bu iki sıfatı mahvedebilmek için temayüzden ihtiraz, esâsî bir umde idi. Müellifrisâle; Hamdûnun, arkadaşlarından AbdülHaccam isminde birine “Adının Abdülhaccâm olması; Abdullahîl ârif, yahut Abdüzzâhit olmasından daha iyidir,” dediğini kaydediyor. Âdeta diye biliriz ki Melâmet; fukaha ve müçtehidînin temayüz ve kibrinin, müteşerriînin riyâsının bir aksül amelidir.

Ebu Abdürrahman, risâlesinde melâmetin 45 umbesinden bahsediyor. [1] Bunların hulâsası şudur ki; Melâmetînin zâhiren ibâdetle tefâhuru şirk, bâtinan hâl ile tefâhuru irtidattır (1). Melâmetî; haktan mada ne zâhirî, ne de bâtinî keşif ve kerâmetlere râğbet etmez.

Dil ile zikirden bir şey çıkmaz. Kalp, zikri ihmâl ederse dil zikre başlar. Halbuki matlub; kalp, ruh ve sırrın zikridir (9). Binaen aleyh; Melâmetî, zikirle de mukayyet değildir. Melâmetî, görünmesi gayri kabîlî içtinap şeylerden mada (cemaatla namaz gibi) şer'a muvafakatını gizli tutar; insanlara karşı daima iyilikte bulunmağa gayret eder, (17). a'mâli sâlihadan dolayı bir zevk duyarsa bu zevk ile mücâdelede bulunur (10). Melâmetiye nazaran ubudiyetin iki umdesi vardır: Allaha karşı iftikar, Peygamberi taklit.. (18).

Melâmetî, yalnız kendi nefsile meşguldur (25); setir maksadı ile bile olsa ihvânının noksanına dikkat doğru bir hareket değildir (22); Hatta muztar olanlardan madası için dua etmek bile hoş görülmez (29).

Melâmetî, hubbi gayr timsâlidir; fânî filgayırdır. İhvânının her mükşkiline muavenet eder. Hamdûn “Mü'min, ihvânı için gece kandil, gündüz asâ olmalıdır,” demiştir (34). İhvânı için daima muin ve zahîr olan Melâmetî, hiç bir vakit başkasından yardım istemez ve kimsenin muavenetine arzı ihtiyaç eylemez. Çünkü, kula arzı hacet; muhtaçtan yardım istemektir. Belki yardım istenilen kimse daha ziyâde muztar ve muhtâc-muavenettir! (42) [2].

[1] Makaledeki umdelerden hulâsa ettiğimiz sözlerin nihayetlerine numaralarını koyduk.

[2] Melâmetiye'yi zillet ve meskenetle terdif ve halkın leymine maruz olmayı arzu eden bir tâife diye tarif edenler tamamilen yanılırlar. 42 nci umde, bir Melâmetînin kimseye arzı iftikar ve hacet etmediğini gösteriyor. Filvaki yine “Ebu Abdurrahmanı sülemî, Ebu hafsn, birine “Ticaret et; kazancını tasadduk eyle; sen de muhtaç olduğunu sadaka ile tedarük et; bilâhara ticareti de, tese'ülü de terkeyle!,” dediğini yazıyor ve Nefehat, Hamdûndan sonra Melâmet nâşiri olan İbni menâzilin “وہیچ خبری نیست در آن کسی کہ دل کسب و دل سوال و دل و دین پوشیدہ باشد,” sözünü kaydediyorsa da yine “Ebu Abdürrahmanı sülemî, risalesinde Hamdûnun Abdullahül-Haccama “Kazanca istinat eyle!,” (Sf. 295) ve Ebu hafsn da talebesinden birine “Ticaret ve kisp hayatına sarıl!,” dediklerini görüyoruz.

Bu mütenâkız ifadelerden şunu anlıyoruz: kibir, riya, ucüp ve gururu kırmağa çalışan Melâmetîler, ihtimâl bazı sâlikleri bu gayeye erdirmek için tese'üle sevk ediyorlardı.

Risâlei Kuşeyriye, Keşfülmahcub ve Nefehattaki Melâmetî büyüklerinin sözleri de Süleminin ifâdâtını teyit ediyor.

Meselâ; Hamdûn "Ben, nefsimi Fir'avnın nefesine tafdil etmem; çünkü ikisi de nefistir. Fakat gönlümü Fir'avnın gönlüne tafdil ederim,, [1] diyor. Anlaşıyor ki Melâmetîler, bir çok müttakiler gibi günakârları tezyif etmiyorlar; bilakis kendilerile meşgul bulunuyorlar. Ebu türabı Nahşebî "İbâdât içinde havâtırı kalbiyeyi islâhtan daha nâfii yoktur,, [2] sözile Melâmetiye'nin kesreti ibâdattan ziyâde tezkiye nefse dikkat ettiklerini anlatıyor. Ebül Huseynîl Barûsî de "Her nerede ki nûraniyet olmadığı hâlde bir gayret ve içtihat görürsün; bil ki o, bid'atı hafiyedir,, [3] diyerek aynı fikri teyit etmektedir.

Hulâsa Melâmetiye, Ebu Abdürrahman Süleminin dediği gibi yalnız ahvâlde sıtkı, muâmelâtta edebi gözetin [4] ve bu suretle tasavvufu hüsnü ahlaktan ibaret bilen fikir erbabı olmakla beraber vahdet neş'esine mâlik irfan eshâbı idi..

Melâmetiye'nin zuhuru hicretin ikinci asrının nısıf ahirindedir. İhtimâl Melâmetîlik, bu asrın iptidalarında da mevcuttur. Fakat isimleri tespit edilmemiştir. Onun için kat'i bir şey söyleyemiyoruz. Yalnız şurası muhakkak ki Ebu hafsül haddâd, ilk Melâmetî değildir. Mamafî Melâmetîliğin üçüncü asırda tamamen intişar etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu meslek erbabının mütekâsif bir halde toplandığı yerle Horasan ve Mâverâünnehir havalisidir. O asırlarda Mâverâünnehirde Sâmânîler hüküm sürüyor ve şimâlden gelen Türk hücumüne karşı durmağa çalışıyorlardı. Sâmânîlerden Ahmed ibni İsmailin kölesi Emiri leşker ve bilahara Horasan vâdisi olan Alp tekin, "Gazne,, de istiklâlini ilân etmiş (352) ve hafitleri Horasanı zaptetmişler ve bilhassa Mahmuda Gaznevî zamanında hudutlarını

Fakat bu, hiç bir vakıt umumî ve esâsî bir umde değildi. Eğer böyle olmuş olsaydı Melâmetî şeylerinin ve Melâmetîlerin calibi dikkat ahvâl ve hususiyetlerini kaydeden Kuşeyrî, Keşfül mahcub, Nefehat gibi kitaplarda bu halin de mezkûr olması ıktıza ederdi. Aatta bunu Melâmetiye'nin bir şîârı addederek kesri nefis için tese'ülü ihtiyar ettiklerini muhakkak kaydetmeleri ve bilhassa Süleminin risâlesinde umdeler arasında bunun da bulunması icap ederdi. Halbuki görüyoruz ki 42 nci umde, bilâkis bu telakkiye zıttır. Esâsen Hamdûn ve İbnî-menâzil gibi âlim ve muhaddislerin, Abdülvehhâbî sakaffî gibi "İmâmül vakt,, olan zevâtın keşkul bedest olarak tese'ül etmeleri de aklen muhâlâtandır.

[1] Nefehat.. Varak: 29

[2] " " 25

[3] " " 30

[4] " " 154

Ceyhuna ve Harizme kadar götürerek bütün bu havalıyı ellerine almışlardı. 389 da Sâmânîleri tamamen mahveden Kara hanîler, Mâverâünnehre hakim oldular.

Melâmetîlik, üçüncü asırdan itibaren Horasanda kuvvetle intişara başlamıştı. Tasavvufun ruha sukûn bahşeden telkinâtı bu siyasî muhitte inkişafa müsâit bir zemin bulmuştur. Ta Ebu hafstan itibâren Melâmetî mümessilleri ekseriyet itibarile Nişabur, Herat ve Kâbillidir. Esasen bu zamanlarda Melâmetin Türkmenler arasında da intişarını biliyoruz. Hatta bunlardan Ali Abo, Muhammed Ma'suki tûsf, Süleyman Türkmanî gibi nüfuz sâhibi şeyhlerin hayatlarına âit te oldukça malûmatımız vardır.

Melâmet, dördüncü asrın nihayetlerinde teşekküle başlayan ve beşinci, altıncı asırlarda inkişaf eden ilk tarikatlara da nüfuz etmiş, hatta geniş ve mufrıt vahdet tarafdârı bir çok şeyler bile ya Melâmetîliğe intisap etmişler, yahut ta neş'esini benimsemişlerdir. Bu suretle Melâmet, Necmeddini kübrâ halifesi Bahaeddin Velel vasıtasile Mevlânâyı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydana getirmişti. Mevlevîlerle Melâmîlerin, ta evâilden beri çok sıkı munasebetleri vardır. Diğer tarikatlar, Melâmîleri umumiyetle tezyif ettikleri hâlde Mevlevîler, Melâmîlerle bağdaşmışlardır.

Mevlânâda ve bilhassa Şemste Melâmet neş'esini görmemek gayri-kabildir. Sultanı dîvânının hâlâtı, bu neş'enin cezbânâk bir tezahüründen başka bir şey değildir. [1]

Bilâhara Neşâtî Ahmet dede, Cevrî, Nahîfî, Fasih gibi âlim ve şâirler; Hatta son zamanlarda Peçevî Ahmet dede ve Ebu Bekir dede gibi zevat, Bayrâmî Melâmîlerinin hâlisül akîde birer ihvâmı olduğu gibi Nuriye Melâmîliği de (Son devre Melâmîliği) bir çok Mevlevîyi kendisine celp ve cezb etmiştir.

Melâmetîlerin mühim bir merkezleri de Bağdattı. Ahmedi hudreveyh, Cüneyd, Abdullahîl mürtaîş, Ahmed ibni Yahyelcellâ ve müritleri; Bağdadı, Melâmetin graba doğru bir inkişaf merkezi hâline getirmişlerdi. Melâmet, buradan pek kolayca Musul, Halep ve nihayet o asırlarda Bâtınîlerin fa'aliyetlerine sahne olan Suriyeye geçti. Kadîbül bânı Mavsîlî, Süleymanî Türkmanî, Şeyh Rislânî Dımışkı, hatta Tibyan sahibinin Rîfâî şubesi olarak gösterdiği Harîriye tarikinin müessisi Ebül Hasan Aliyyül Harîrî, Halep — Suriyede yedinci asırda yaşayan ve kuvvetlerini Melâmetîlikten alan şeyhlerdir. Bunların ahvâline dikkat edersek hepsi, zavâhire karşı lâ-übâlidir. Rakıs ve simaa tarafdâr oldukları gibi namaz kılmazlar, Hatta alenen oruç yerlerdi. Şeyh Süleyman ve Kadîbül banın ve bu iki şeyhe ben-

[1] Sultanı dîvânî Mehmet Simâî.. Sefineî Mevleviyeye müracaat ! Sf: 15 — 60 Mısır tab'ı 1283

ziyen Aliyyi kürdî ve Şeyh Reyhanın hâlâtına evvelce bilmünasebe temas etmiştik. Bunları umumiyetle Melâmetî - Kalenderî; daha doğrusu Bâtınî addedebiliriz. Esasen sekizinci asır iptidalarında ölen Şehbaz lâl kalenderin Melâmetle meşhur olduğunu görmüş ve Câmînin Kalendelikle Melâmetiliğin farklarında ısrar ve zamanındaki kalenderleri zemmettiğini okumuştuk. Şeyhülislâm Abdullahi Herevînin, zamanındaki Melâmetîler hakkındaki mütaleatı da kaydedilmişti.

Hulâsa — Bâtınî olsun, şeriata mütemessik bulunsun — bir takım Türk tarikatlarının zuhur ve inkişafında Melâmetîlik mühim ve aslî bir âmil olmuş ve hatta zannederim ki bunun için şimdiye kadar hemen bütün Anadolu halkı; bilhassa kızılbaşlar ve Bektaşîler, her türk velisini Horasandan gelmiş olarak kabul ve Horasan erenlerinden olarak ilân etmişlerdir.[1]

Bâtınî zümrelerinin tedahulile aslî saffetini kaybeden Melâmetiliğin yerini dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde ikinci devre, ya'nı Bayrâmî Melâmîliği tutmuş ve Türk ruhundan doğan bu yeni tarikat, ilk Melâmîlerin neş'e ve irfânını tamamilen hamil olarak zuhur etmişti.

Melâmetîlerin şöhreti şayiisi ve Hacı Bayramın nüfuzu neticesi olarak Bayrâmî Melâmîliği de anlatacağımız veçhile bütün Anadolu ve Rumelide pek az bir müddette intişar edebilmiştir. Bayrâmî melâmîliğinin ilk Melâmetîlere iktifa ettiklerini ileride göreceğiz. Son Melâmîler de Bayrâmî melâmîlerinin peyrevleridirler. Böyle olduğu halde "İgnaz Goldziher,, «Vorlesungen über den Islam» da Melâmetiye'yi "riya ve haricî tezâhürattan müçtenip, vecit ve istigraka ehemmiyet veren bir zümre,, [2] diye tavsif ettikten sonra "M. Hartman,,a istinâden [3] bunları son Melâmîlerden ayrı bir neş'e'ye malik gösteriyor ve Bayrâmî melâmîlerine hiç temas etmiyor. Halbuki son Melâmîlerin Bayrâmî melâmîlerinden yegân farkları sülûkü ilmî bir hâle getirmek suretile "İşrâkî اشراقى,, likten bir miktar ayrılmaktan ibarettir. Mamafî son Melâmî halifeleri içinde meratip telkininde bulunmayan ve "Melâmî — Hamzavî,, lere harfiyen peyrev olanlar da yok değildir. Bayrâmî melâmîlerinin ise tekrar edelim ki Melâmetîlerden hemen hiç bir farkları yoktur. Esasen Melâmet, bir tarikat olmaktan ziyade bir neş'e ve hâl olduğundan zühule hiç mahal yoktur:

Melâmetîler de, Bayrâmî Melâmîleri de, Son Melâmîler de aynı neş'e'ye sahiptirler..

[1] Konyada Mevlânânın türbesinde bile isimleri meçhul dört merkat, Horasan erenlerine âittir.

[2] Sf: 69-168.

[3] İslamische Oryent. Index. III.

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdülkerim Kuşey-rî* (İmam) — Risalei Kuşeyriye رسالة كشيرويه «Bulak tab'ı. 1284. H.» [arapça]
2. *Abdül vehhab şa'-rânî* (İmam) — Elyevâkîtü vel cevâhir fi beyânı akaidil ekâbir «Mısır tab'ı. 1277. H.» [arapça]
3. *Abdürrahman Câmî* — Nefehatül üns نفحات الانس «Gâmînin tilmizlerinden Abdülkerimül Huseynî tarafından 883 senesinde yazılau ve bizzat Câmî tarafından bir çok yerlerine hâşiyeler ilâvesile tashih edilen nüsha.. Fatih; Çarşamba Murat molla kütüphanesi. No 1302 » [acemce]
4. *Ahmet dede (Eflâkî)* — Menakibül ârifin مناقب العارفين «Hierî 1016 senesinde Ebu Bekir ibni Ferruh çebebi tarafından yazılan nüsha. Süleymaniye; Hâlet. E. kütüphanesi. No 321 » [acemce]
5. *Âlî* (Gelibolulu) — Hilyetür ricâl fil aktabı vennücebai vel abdâl «Yazıldığı sene ve kâtibi ve ilâdal والنجباء والادبال في الرجال في الاقطاب والنجباء «Hierî 1357 de istinsah edilmiş yazma nüsha. Darülfünun kütüphanesi. Yıldız. No 245. » [acemce]
6. *Aliyyibni Osman ibni Ebu Aliyyül Gaznevî* — Keşfü'l mahcub كشف المحجوب «Hierî 1357 de istinsah edilmiş yazma nüsha. Darülfünun kütüphanesi. Yıldız. No 245. » [acemce]
7. *Bartold (.Pr.)* — Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler. [Türkçeye mütercem]
8. *Cemâl* (Köprülü zade) — Edebiyat mecmuası «No 7. 6. Mayıs 340. M. Hartmanın Ebu Abdürrahmanın رسالة الملامية sine yazdığı-makalenin tercemesi.»
9. *Ferideddini Attâr* — Tezkiretül evliya تذكرة الاوليا «Leyden tab'ı. Reynold A. Nicholson.. 1323. H. (1905). [acemce]
10. — Tük edebiyatında ilk mutasavvıflar «1911 Matbaai Âmire » [Türkçe]
11. *Fuat* (Köprülü zade; M.) — Türkiye tarihi dinisi «Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasile matbu'. 1926 - 1627 » [Türkçe]
12. — Türkiye tarihi «İstanbul; Kanaat kütüphanesi neşriyatından. 1923. » [Türkçe]
13. — Türk edebiyatı tarihi «1923. Devlet matbaası. » [Türkçe]

14. *Gulâmı Muhammed ibni müftî Rahîmullahı Lâhurî* — Hazînetül asfiyâ خزانة الاسفيا « Hindistan. Lekno tab'ı. Haricî. 1290. » [acemce]
15. *İsmail Hakkı (Bursalı)* — Kitâbül hitâb كتاب الخطاب « İstanbul tab'ı. 1292. H. » [Türkçe]
16. *Kâtip çelebi* — Keşfüzzunun كشف الظنون « İstanbul. Âlem matbaası. 1310. H. » [arapça]
17. *Meedî* — Şakayık شكايق tercemesi « Matbaai Âmire. 1269. H. »
18. *Mehmet (Hâfız)* — Ebvâbı seb'a ابواب سبعة (Tezkiretül evliya) « Buharalı Mehmet Hafız tarafından 927 de yazılmıştır. Müellif, kitabını Nefehatül üns tarzında yazdığını; Nefehattan başka Tezkiretül evliya, Şevâhidün nübüvve, Nüzhetül ervah, Târihi mezarâtı Buhara ve sair Kitaplardan da istifade ettiğini, kitabını yedi bap, bir hâtîme üzerine yazdığı için ismine Ebvâbı seb'a dediğini söylüyor. Sofî şâirlere ayrı bir bap ayırdığı gibi yedinci bapta Buhara ve havalisindeki evliya ve Sâmanî hükümdarlarını da zikrediyor. Hâtîmede Eimmei isnâ aşer اثني عشر den sonraki tarihî hadisat ve vekayii, bilhassa Maveraünnehri mihver ittihaz ederek kaydetmektedir. Yedinci bap ve Hâtîme, bu cihetle diğer tezkirelerden ayrı bir hususiyet ve kıymeti kaizdir. Yazma nüshası Fatih kütüphanesinde 2570 numaradadır. Kâtibinin ismi yoktur. İhtimâl müellifin yazmasıdır » [acemce]
19. *Muhiddîni Arabî* — Fütuhâtı mekkiye فتوحات مكية « Mısır. 1293. H. » [arapça]
20. *Sâkip dede* — Sefînei mevleviye سفينة مولوية « Mısır. Vehbiye Matbaası. 1283. H. » [Türkçe]
21. *Seyyid Şerîfi Cür-cânî* — Ta'rifât تعريفات « Matbaai Âmire. 1269. H. » [arapça]
22. *Seyyid Mehmet Kemâleddin (Harîrî zade)* — Tibyânı vesâilül hakayık fi beyân selâsilüt tarâik تبیان وسائل الحقایق فی بیان سلسل الاطرائف « Son Melâmî piri Seyyid Muhammed Nurun halifesi olan Harîrî zadenin bu eseri üç cilt olup 171 tarikattan bâhistir. Tasavvuf tarihi ve edebiyat ile meşgul olanlara kıymetli bir me'haz olabilir. Yegâne yazma nüshası Fatih kütüphanesinde 430, 431, 432 numaralardadır. » [arapça]
23. *Tâhir (Bursalı)* — Menakibi şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nurül arabî ve beyanı Melâmet ve ahvâli Melâmiye مناقب شيخ سيد خواجه محمد نورالعربي و بيان ملامت و احوال ملاميه « Melâmiye hakkında Muhiddin ve sair sofilerin bazı sözlerle Muhammed Nurun muhtasar tercemei hâlini ve Seyyidin bazı eserlerinden müntehep cümleleri ihtiva eden ve 50 sahife kadar olan bu eser gayri matbudur. Yazma bir nüshası bendedir. » [Türkçe]

TALÎ ME'HAZLAR

24. *Abdullahı rumî* (Eşref oğlu) — Divan « İstanbul. Muhip Matbaası. 1286. H. » [Türkçe]
25. *Hâşim baba* (Üsküdarlı) — Divan « Matbu' » [Türkçe]
26. *Mehmet Ali Aynî* — Hacı Bayrâmı veli « Evkaf matbaası. 1343. H. » [Türkçe]
27. *Muhammed Abdür-raufi Münâvî (İmam)* — Elkevakibüd dürriyye fi terâcimis sâdetis sofiyye الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية « Yazma nüsha. 1274. H. Darülfünun k. Hâlis. E. No 6495 » [arapça]
28. *Sadık vicdânî* — Tomârı turuku aliyeden Melâmîlik. « Evkaf matbaası. 1340, (1338) » [Türkçe]
29. *Tâceddin Sübkî (İmam)* — Tabakât « Mısır. Huseyniye matbaası. 1324. H. » [arapça]
30. *Tâhir (Bursalı)* — Hacı Bayrâmı veli. « Matbu »

ECNEBÎ ME'HAZLAR

31. *M. Hartman* — Der İslamiche Oryent. « Index. III. »
32. *İgnaz goldziher* — Vorlesungen über der İslam.

II

İKİNCİ DEVRE MELÂMÎLERİ

BAYRAMÎLER

I

HACI BAYRÂMI VELÎ

Bayrâmî Melâmiliği; 753 tarihinde Ankaranın Çubuksuyu kenarında «Sol Fasil» köyünde doğan ve Koyunluca Ahmet isminde birinin oğlu bulunan [1] Hacı Bayrâmî Velinin tesis ettiği Bayrâmîlikten ayrılmış bir tarikattır.

Hacı B. V, Alâeddîni Erdebîlî müritlerinden olup mumaileyhin emir ve işaretile Hoydan Anadoluya hicret eden meşhur Kayserili Hamîdeddin-ibni musanın dervişidir. Hamîdeddin, Bursaya yerleşerek ekmek pişirip çarşıda «Somunlar, Mü'minler;» diye satmağa ve bu suretle geçinmeğe başlamıştı [2]. Bu cihetle halk arasında «Somuncu Baba» ve «Ekmekçi Koca» namlarıyla şöhrat bulmuştu.

Yıldırım Bâyezit Bursada camii kebiri yaptırdıktan sonra, ilk cuma namazının Emir Sultan (833) tarafından kaldırılmasını tensip etmişti. [3] Halbuki Emir Sultan, ekmekçi kocanın kemâline müncezip bulunduğu cihetle padişaha «Gavsi azam bu şehirde iken bu hizmet bize münasip değildir» diyerek imamet ve hitabeti Ebu Hâmit Hamîdeddine ihâle etti. Hamîdeddin namazı kıldıktan sonra fâtihayı da tefsir ederek o sıralarda fâtihayı tefsir emelinde bulunan molla fenârînin (834) bir çok müşküllerini hal ve mumaileyhi cezbeyledi. [4]

Bu vak'adan sonra Hamîdeddin, halk arasında şöhrat bulmakla bu şöhratten ihtiraz ve bursadan tegayyüp etti.

[1] Silsile nâmei Celvetî: Bursalı İsmail Hakkı. Bursalı Tâhir bey merhum da «Hacı B. V. » ismindeki eserinde (Ankarada Esseyyit Abdülkadir ibni Yusüfî İshânîye âit vakfiyede 832 tarihinde şahit olmak üzere munderiç olan şu (Kutbül evliya Eşşeyh Elhac Bayram ibni ahmed ibni Mahmudül ankaravî) ibareden de pederi âflerinin isminin Ahmet olduğu tezahür ediyor) diyor. Hacı B. V. nin kendisinden küçük olmak üzere Safiyyüddin ve Murat isminde iki de kardeşi vardır.

[2] Semerâtülfuad: Sarı Abdullah (Sa: 231) Sergüzeşt: La'alî zâde Abdüllbakî (Sa:12) Şakayık tercemesi: Mecdî (Sa: 74).

[3] Şeyh Şemseddin Muhammed ibni Aliyyi Hüseyinî Buharî: Bakınız! Şahnayık tercemesi; sa: 76.

[4] Şeyh Şemseddin Muhammed ibni Hamza.. Bakınız! Şakayık tercemesi: sa ; 47-53. Osmanlı Müellifleri; Cilt: 1. sa; 390-392

Bu sıralarda Hacı Bayrâmı Velî, ankarada melike hatunun bina ettirmiş olduğu kara medresenin müderrisi idi. Hacı Bayrâm da bir çok emsali gibi Hamîdeddinin neş'e ve kemaline âşık olup tarikata intisap ve müderrisliği terketmişti. Hamîdeddinin bursadan tegayyübünden sonra Bayram, şeyhi bırakmamış ve onunla beraber şama ve mekkeye gidip edayi haçtan sonra aksaraya gelmişti.

Ebu Hâmit Hamîdeddin 815 tarihinde vefat ettikten sonra Bayrâmı-Velî ankaraya avdet ve Halvetiyye ile Nakşibendiyyenin mezcinden tahassül eden bayramî tarikatını neşre mübaşeret etmiştir [1].

Hacı bayrâmın neşri tarikata başladığı sıralarda Anadolu'da tasavvuf neş'esi bir çok kimseleri dairei incizabına almıştı.

Muhiddini arabî, Evhadeddini kirmânî, Celâeddini Rumî, Sadreddini Konevî gibi sofilerin nüfuzu halk üzerinde kuvvetli bir surette mevcuttu. Bilhassa ebu Hâmit Hamîdeddinin şöhreti de tamamilen yaşıyordu. Bütün bu avamile hacı Bayramın evvelce ulemadan olması ve mühim bir medresede müderrislikte bulunması da inzımam edince bayramîlik az bir müddette intişara başladı. Hz. bayram o derecede büyük bir şöhret kazandı ki ikinci Murat bazı hasutların iğmazile mukayyet ve mağlul olarak Edirneye getirmiş ve kendisile görüşünce hakkında işittiği sözlerin mahzû iftira olduğunu anlayıp avdetine müsaade eylemişti. Hacı Bayram, eski camide birkaç kere va'zetmiş [2] ve yolda Gelibolulu yazıcı zâde Mehmedî Bicanı da (855) irşat ve tarikına ithal ederek ankaraya avdet etmiştir. [2] Hacı Bayrâmı Velînin nüfuzu o kadar kuvvetlenmişti ki semeratül fûatta mezkûr olduğu üzere tarafı padişahîden müntesiplerinin hükûmet tekliflerinden muaf addedilmesi emredilmişti. Fakat bu emir, bir çok mukallitlerin de Bayramî tarikine duhulü neticesini vermekle padişah, şeyhten müritlerinin mikdarını sormuş ve Hacı Bayram da garip bir imtihandan sonra «bir buçuk dervişim vardır» diye mektupla cevap vermiştir [4].

[1] Hacı bayrâmı Velînin terbiyelerine من حيث البروز والجمعیه Bâyezîd ve Cüneyd, ruhanîyetlerle celli himmet buyurmakla istidadı zâtlarında envai kemâlât bâhire olup camii Nakşibendiyye ve Halvetiyye olmuşlardır.

Cevheretül bidaye ve dürrütün nihaye جوهرة البدايه ودرر النهايه Şârihi Mesnevî Sarı Abdul-lah.. varak; 132

Ve hacı Bayramı .V. nin terbiyelerine من حيث البروز والجمعیه Bâyezîd ve Cüneyd, ruhanîyetleriyle celli himmet buyurmakla istidadı, zâtîlerinde bahire ve zahire olup camii Nakşibendiyye ve Halvetiyye olmuşlardır. Sergüzeşt; La'fî zade Abdülhakî. Sa; 16

[2] Vaz'ettiği kürsünün üstünde celfî hatla (makamı hacı bayrâmı velî) yazılı bulunduğunu bursalı Tahir bey merhum «hacı bayramı velî» de söylüyor.

[3] Mehmet Bican ve kardeşi Ahmet Bican hakkında bakınız! Şakayik tercemesi. Sa: 127; Osmanlı müellifleri; cilt: 1. Sa; 194

[4] Bir mürtefi mahalde hayme kurup dervişan gelüp ol havali mâlâmâl olduktaki hacı

Hacı Bayrâmı Velî, ankarada ziraatla taayyüş eder ve üç aylarda halktan zekât toplayıp fukarasına tevzi eylerdi.

Yunus tarzında şiirler de söylerdi. Üç ilâhisi matbudur ki bunların biri aruz veznedir.

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde,
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde!

beytile başlıyan ilâhisi, Yunus

Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü;
Bostan ıssı kakıyp der ne yersin kozumu?

beytile başlıyan meşhur şathiyesine benzer. Bursalı Tâhir B. merhumun «Hacı Bayrâmı .V.» sinde ve M. Ali Aynî B. in aynı isimdeki kitabında neşredilen bu ilâhileri Melâmîliğe ait bütün âsârın bir arada bulunması fikrile biz de aynen dercediyoruz; eğer Hacı Bayramın bir divançesi olsaydı oraya müracaatı tavsiye ile geçerdik.

Hiç kimse çeke bilmez güttür feleğin yayı;
Derdine gönül verme, bir gün götürür vayı.

Oynayu gelür aldar [1] çünki eli çapüktür;
Bir bunculayın fitne kande bulur arayı?

Çün yüzünü döndürdü bir lahza karar etmez;
Nice seri pay eder, döner ser eder payı!

Bir fani vefasızdır kavline inanma hiç;
Gâh bayı eder yohsul, gâh yohsul eder bayı.

Hayran kamu alimler bu ma'ninin altında;
Kaftan kafa hükmeder bilmez bu muammayı!

Vahittir o vahdette, kesrette kani tefrik?
Hizr ermedi bu sırta, bildirmedî Musayı!

Miskin "Hacı Bayram,, sen dünyaya gönül verme;
Bir ulu imarettir alma başa sevdâyı!..

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde;
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde!

Bayrâmı .V. teşmiri sâideyn edüp ve desti mübârekine bir tığ tiz alup dervişler; bana irâdet getürenleri bu gün fisebilillah kurban eylesem gerektir deyu salâ ettikte herkes mütereddît olup bilahara ricalden biri ve nisâdan dahi birisi (ع) جان و مال و سر قدا در راه تو (ع) deyu cür'et edüp olduklarında ikisin dahi hayme içine getürüp mukaddemâ bir erkek koyun ihzar etmekle anı kurban edüp haymeden taşra hûni firâvân revân olduktaki (ع) چه شایخی و مریدی این چه فید است (ع) azîze sevdâ galebe etmiştir deyu dervişan perakende ve perişan olmakla..... Semerûtül fûat. Sa; 540

[1] aldamak: aldatmak. Bulur arayı: arayı bulur; arayıp ta bulur.

Nagihan ol şara vardım, ol şarı yapıldı gördüm;
Ben dahi bile yapıldım taşu toprak aresinde!

Ol şardan oklar atılır, gelür ciğere batılır;
Ârifler sözü satılır ol şarın bazaresinde!

Şagirtleri taş yonarlar, yonup üstada sunarlar;
Çalabın ismin anarlar o taşın her paresinde!

Bu sözü ârifler anlar, cahiller bilmeyüp tanlar;
"Hacı Bayam,, kendi banlar ol şarın menaresinde!

Bu ilâhî, sofiye arasında çok meşhur ve münteşirdir. Bursalı İsmail-Hakkı ve son Melâmîlerin piri Seyyid Muahmmmed Nur tarafından şerh-dilmiştir.

Üçüncü ilâhi de şudur:

Bilmek istersen seni	Can içre ara canı,
Geç canından bul anı;	Sen seni bil, sen seni!
Kim bildi ef'âlini	Ol bildi sıfâtını,
Anda gördü zâtını	Sen seni bil, sen seni!
Görünen sıfâtındır,	Anı gören zâtındır
Gayri ne hâcetindir?	Sen seni bil, sen seni!
Kim ki hayrete vardı,	Nura müstagra oldu,
Tevhîdi zâtı buldu;	Sen seni bil, sen seni!
"Bayram,, özünü bildi,	Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,	Sen seni bil, sen seni! [1]

Bu üç ilâhiden başka Hacı Bayramın her nasılsa şimdiye kadar neşredilmemiş bir ilâhisi daha vardır ki bu ilâhi, bir çok mecmua ve cönklerde yazılıdır. Hemen bütün tarikat ehli bilir. Mukabelelerde bestesile söylenirdi. Tophanedeki Kadirihâne tekkesine, mezkûr tekkenin şeyhi şâir Şerif Ahmet ef. tarafından 1201 tarihinde vakfedilmiş bulunan ve her halde bu tarihten çok evvel yazılmış olan bir mecmuadan aynen yazıyoruz:

Noldu bu gönlüm, noldu bu gönlüm?	Derdü gamınla doldu bu gönlüm!
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm;	Yanmada derman buldu bu gönlüm!
Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı;	Rengine aşkın cümle boyandı!
Kendide buldu, kendide buldu,	Matlabını hoş buldu bu gönlüm?
Elfakrû fahrî, elfakrû fahrî,	Demedimi ol âlemler fahrî?
Fahrini zikret, fahrini zikret;	Fahrî fenâda buldu bu gönlüm! [2]

[1] Üçüncü kıt'a "Hacı Bayramı veli,, lerde yok. Biz Lâl'î zadenin "Meslekül uşşak,, şerhinden aldık.

[2] Mezkûr cönkte bu bent yoktur. Fakat gördüğüm bütün nüshalarda vardır.

Sevâdî azam, sevâdî azam ;
Meskeni canan, meskeni canan

Belki oluptur arşı muazzam!
Olsa acepmi şimdi bu gönlüm?

Bayramım imdi, Bayramım imdi;
Hamdû senada, hamdû senada [1]

Bayram edersin yar ile şimdi.
Yar ile bayram kıldı bu gönlüm.

Bu dört ilâhiye nazaran Hacı Bayram, tamamilen bir yunus muakkibi-dir. Sadık Vicedânî B. "Melâmîlik,, ismindeki kitabında La'î zade Abdûlbakînin "Sergüzeşt,, inde bizzat, Hacı Bayramın bazı müritlerini Melâmet neşvesile terbiye ve teslik iddiasını tenkid ve adeta reddediyor-sa da [2] Hacı Bayramın kendi sözleri Abdûlbakî E. yi teyit etmektedir.

Bu dört ilâhinin dördünde de esma ve zikir neş'esi yoktur. Bil'akis vahdet ve aşk neş'esi görünüyor. Hacı Bayram,

Kim bildi ef'âlini	Ol bildi sıfâtını
Anda gördü zâtını	Sen seni bil, sen seni!

Diyerek tevhit ve fenâ makamlarını, Tevhîdi ef'âl, Sıfât ve zâtı, ne kadar veciz ve kat'î olarak bildirmektedir.. Hele

Bayram özünü bildi	Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,	Sen seni bil, sen seni!

bendinde yakîn ve vahdet meratibi ne kadar barizdir. Anlaşıyor ki Ömer dede, bu neşveyi bizzat Hacı Bayramdan almıştır. Hacı Bayramı velî "833 te Ankarada vefat etmiştir.

Hacı Bayramı velinin silsilei tarikatı:

La'î zada Abdûlbakînin «Sergüzeşt» ine nazaran Hacı Bayramı veli-nin silsilei tarikatı şudur:

Hacı Bayramı velî — Hamîdeddîni Aksarayî — Şeyh Şâdiyyi Rûmî — İbrahimül Bısrî — Süleyman İskenderanî — Hasan Esterabâdî — Mah-mudi Bısrî — Osmanı Rumî — Mahmudi kerhî — Sadeddini Bağdadî — İshakı Harizmî — Süleyman Buharî — Süleyman İsfahanî — Ahmedî horasanî — Ebül Hasanı Cürcanî — Şeyh Mûsel Bıstamî — İbrahimi Hindistanî — Bâyezidi Bıstamî..

Bâyezidi Bıstamî, ehli turuk indinde İmam Ca'ferüssadıkın ruhaniye-tinden müstefiz olmuştur. Bir çok icazetnamelerde Bâyezidin nispeti (عن روحانية جعفر الصادق) diye gösterilmektedir. [3]

[1] Hamdû senalar, hamdû senalar. Nüsha..

[2] Tômarı turuku aliye. Melâmîlik; Sadık Vicedânî; Sa; 44

[3] Bazıları, Ebu yezid için sığırı hâlinde İmam Ca'fere erişmiştir derler ama baittir.

İmam Ca'ferden sonraki silsileyi de tarikatlar berveçhi ati Sıddîkî ve Alevî olarak iki suretle gösteriyorlar:

İmam Ca'ferüssadık — امام جعفر الصادق — İmam Muhammedülbâkır — امام محمد الباقر — İmam Zeynül âbidin Aliyyibnî Huseyn — امام زين العابدين علي بن الحسين — İmam Huseyn ibni Ali — امام حسين بن علي — İmam Alyyibni Ebu tâlib — امام علي بن ابي طالب — Muhammed ..

İmam Ca'ferüssadık — امام جعفر الصادق — Kasım ibni Muhammed ibni Ebu Bekr — ابو بكر محمد بن قاسم بن محمد بن ابي بكر — Selmânî Fârisî — سلمان فارسي — Ebu Bekr — ابو بكر — Muhammed ..

Fakat asıl Bayrâmî silsilesi Erdebil sofileri vasıtasıyledir. Çünkü Hacı Bayrâmî velî, Ebu Hâmit Hamideddini Aksarayîden ahzi feyzetmiştir. Hamideddin ise evvelce yazdığımız veçhile Şakayıkı mo'maniyede ve La'li-zadenin Sergüzeştinde beyan edildiği gibi Hâce Alâeddin Aliyyi Erdebîlî den, yahut İsmail Hakkının Silsilenâmesindeki tahkiki-ne göre Alâeddinin oğlu Şeyh şah namile maruf Şeyh İbrahimden müstahlefi.

Alâeddini Erdebîlî; babası Sadreddin Musaya, o da babası Ebu İshak Safiyyüddine (735), o da İbrahim zâhidi Geylânîye müntesiptir. [1]

İbrahim zâhidi Geylânîden itibaren Bayrâmîye silsilesi, an'aneye nazaran şu suretle teselsül etmektedir:

İbrahim Zâhidi Geylânî — جمال الدين تبریزی — Cemaleddini Tebrizi — ابراهيم زاهد گیلانی — Şihabeddin Muhammedi Tebrizî — شهاب الدين محمد تبریزی — Rûknüddin Muhammedi-nuhasî — ركن الدين محمد نخاسی — Kutbüddini ebherî — قطب الدين ابهری — Ebünnecibi Süher-verdî — وصي الدين الزاهي — Vasıyyüddinül kadî — ابو النجيب سهروردي — Muhammedi Bekrî — محمد بکري — Mimşadı Dineverî — محمد دینوری — Marufi Kerhî — سرى سقطی — Serıyyi sakatî — Cüneydi Bağdadî — جنيد بغدادی — Davudî Tâî — داود طائي — Davudî Tâî — معروف کرخی — Habibi a'cemî — حبيب العجمي — Hasanî Bısrî — حسن بصری — Muhammed ..

Hacı Bayrâmî Velinin halifeleri:

Hacı Bayrâmî Velî vefatından sonra şu halifeleri bırakmıştır:

1— Göynüklü Salâheddini Tavil.

Zira Bâyezidi Bıstamînin tarihi vefatlarında ihtilâf olunup bazılar, ikiyüz otuz dört tarihinde ve bazılar, ikiyüz altmış bir tarihinde vefat etti demişler. İmam Ca'fer ise yüz kırk sekiz tarihinde vefat edüp bu takdirce vefatı Bâyezidde kavli evvel üzere vefatları tarihinin bey-ninde seksen altı sene mürur edip Ca'feri sadıka erişmek câiz olur ama kavli sâni üzere yüz on üç sene mürur etmekle mülâkat istib'ad olunup perverdei ruhanîyetleri olur.

Cevheretül bidaye: varak; 128

[1] Silsilenâmei Celvetî: Bursalı İsmail Hakkı..

2— İnce Bedreddin.

3— Hamîdeddinle beraber Anadolu'ya gelip Hacı Bayramdan tekmi-li-tarikat eden kızılca Bedreddin.

4— Meczup akbıyık Abdullah (akbıyıkta Mihaliçli bir çoban olan Hızır dede, Ondan da meşhur Üftâde efendi (988), Üftâde efendi-den de bursada Ferhat paşa müderrisi ve küçük mahkeme nâibi koç-hisarlı Mahmut efendi ahzi feyzetmiştir. 1038.

Meşhur Celvetî piri Üsküdarlı Aziz Mahmut Hüdayî, bu zattir) [1].

5— Meşhur Ak Şemseddin

6— Muhammediye sâhibi Mehmet bican.

7— Kardeşi Ahmet Bican.

8— Bursalı Emir Sikkînî (seyyit ömer dede).

Tâhir bey merhum, bunlardan başka Şeyhî Kirmanî, baba Yusüfî aksarayî, Salahaddin, İzzeddin ve molla zeyreği de hacı bayramın halî-fesi olarak göstermektedir. Baba Nahhasî ve Salahaddin şakayikte de mezkûr ve yine aynı kitapta molla zeyreğin küçüklüğünde hacı bayram-dan tahsil ettiği masturdur.

[1] Celvetiyye meşayihinden Yakubi afevînin «hediyetüssalikin»i ile İsmail hakkı mer-huma nazaran Mak'adı Hızır dede, Ak bıyıkla beraber bizzat Hacı Bayramın dervişidir. Ak-bıyıkta cezbe, Mak'adı Hızır Dedede ifaza kudreti zuhur edip üftâde ve Aziz Mahmut vasıtasile tarikati Celvetiyye, Hızır dededen zâhir olmuştur.



II

— Melâmî kutüpleri —

MELÂMÎ PİRİ ÖMER DEDE

Hacı Bayrâmı Velînin vefatında yerine hulefâsından göynüklü Ak Şemseddin geçti [1]. Ak Şemseddin ile bıçakçı olduğundan dolâyi Sikkînî lakabile mülakkap bulunan Bursalı Ömer dedenin meşrepleri tamamiyle birbirinin muhâlifî idi. Ak Şemseddin, âdâp ve rusûmî şeriat ve tarikat ile mukayyet bir şeyhi zâhittî. Ömer dedenin meşrebinde ise melâmet ve cezbe galipti. Bundan dolâyi Hacı Bayramın zamanından beri aralarında «bir miktar bürudet vâki olmakla Hacı Bayram sultan emir Sikkînî ile Ak Şemseddinin mabeynlerini ateşten gayri bir şey temyiz etmez» dermiş [2].

Mahmudi kefevî «ketâip» ismindeki kitabında menkabevî bir hâdiseden bahsetmektedir:

Hacı Bayramın ihtizarı yaklaşınca kendisine kimi halef bırakacağı ve irşat makamına kimi tayin edeceği endişesile dervişler, nezdinde içtima ediyorlar. Ak şemseddin şeyhin yanında oturuyor. Emir Sikkînî de odanın kapısının yanında ayakta duruyor. Hacı Bayram gözlerini açıp «emir; su getir» diyor. Müritler hep sâdâtan olduğundan lâalettayin biri kalkıp bir maşrapa su getiriyor. Şeh, maşrapayı alıp suyu içmiyerek önündeki meyva tabağına döküyor. Sonra yine su istiyor. Müritlerden diğeri su getiriyorsa da Hacı Bayram yine içmeyip tabağı döküyor. Üçüncü defa olarak su isteyince Ak Şemseddin Emir Sikkînîye su getirmesini söylüyor. Emir suyu getirince Hacı Bayram içerek bakiyyesini mu-maileyhe verip «iç; emniyeti kübraya nâil olasin!» diyor. Emir Sikkînî, artık suyu içiyor. Bu, teslimi sirra işaret addedilmiştir.

Şârihi mesnevî Abdullah efendi, bu vak'a semeratülfuadında «Emir Sikkînî Bursada mütemekkin iken hacı Bayrâmı velînin intikallerine müte-allik bazı işârât vâki olmakla ankaraya azimet eyleyip hikmeti huda hacı Bayram hazretlerini muhtazar bulup mabeynlerinde nice işârât geçtikten sonra dari fenâdan dâri bakaya...», diye işaret ediyor. [3] La'lî zâde Abdülhakî ise sergüzeştinde vak'ayı zikrederken iki defa su getirenin Ak Şemseddin olduğunu ve Hacı Bayramın her iki defada da suyu içmeyip

[1] Şeyh şemseddin Muhammed ibni Hamza; Bakızız! Şakayık tercemesi; sa; 240-247 Osmanlı Müellifleri. Cilt: 1. sa: 12-15

[2] Semeratülfuat. Sa; 241

[3] Semeratül fuat. Sa; 241

önündeki kiraz tabağına döktüğünü, üçüncü defasında Emir Sikkînînin getirdiği sudan içip bakiyyesini de Emire verdiğini yazıyor.

Hacı Bayramın vefatından sonra Ak Şemseddin Beypazarına gidip tavattuna niyet ediyorsa da sergüzeşte göre ahâlisinin taassubundan dolayı oturamayıp Göynüğe geliyor. Emir Sikkînî de esâsen şeyhinin vefatından sonra Göynükte tavattun etmişti.

Meşrepleri muhalif bulunan bu iki şeyhin bir beldede irşat makamında bulunmaları tekrar bâdîi kılûkâl oluyor. Ketâip sahibi balâda naklettiğimiz hikâyeden sonra asıl menkabevî hadiseye şu suretle devam ediyor:

Hacı Bayrâmın vefatından sonra bütün müritler, şeyh Ak Şemseddine tâbî' ve meclisine mülâzım olup ona biat ettiler. Her kuşluk ve akşam vakıtlarında meşcitte oturup ihvanile zikrederdi. Zikirden sonra birbirleriyle musafaha ederler ve müritler, şeyhin elini öperlerdi. Yalnız Emir Sikkînî mescidin bir köşesinde oturup halkı zikre giremezdi. Ak Şemseddin bundan münfail olup bir gün Emir Sikkînîye «halkı zikrimize mülâzemetin lâzımdır, yoksa senden şeyhin tacını alırsız» dedi. Emir «mademki böyledir; yarınki cuma günü namazdan sonra bizim eve gelin. Size hırka ve tacı teslim ederiz.» dedi. Ertesi günü Emir, evinin avlusuna büyük bir ateş yaktırdı. Namazdan sonra Ak Şemseddin ihvanile eve geldiler. Kendisi sırtında hırka, başında taç olduğu hâlde ateşe girdi. Bir müddet sonra ateşten çıkınca hırka ve tacın yandığı, fakat kendisine bir şey olmadığı görüldü. Bu zamandan itibaren kendisinin ve müritlerinin taç ve hırkası yoktur. Bu tarika intisap edenler, oldukları kisse ve hey'eti tebdil etmezler. Bu vak'a göynük ahâlisi beyninde meşhurdur; biz de ahâleden işittik ve hikâye ettiğimiz hâdisenin mahallî vukuunu ve Emir'in kabrini ziyaret ettik... [1]

[1] الشيخ العارف بالله الأمير السكيني أخذ الذكر والتلقين عن الشيخ العارف بالله الحاج بيرام الأقرى و بلغ عنده المناجات العلية وظهر منه الكرامات السنية حتى أنه لما قرب من الاحتضار للشيخ الحاج بيرام واجتمع عنده متوجهين إلى أن الشيخ من يخلف مقامه ومن تعينه للإرشاد وكان آق شمس الدين يجلس بين الشيخ ولا يخدم عليه أحد وكان الشيخ الأمير السكيني قائماً في آخر الناس ففتح الشيخ الحاج بيرام عينه وقال أمير صوكثور يعني هات الماء فكان المريدون سادات

Mahmudi kefevî: Kırım muzafatından Kefelidir. 940 da İstanbul'a gelmiş ve 954 te Anadolu sadrından mülâzemeti nâil ve bilâhara molla güranî medresesine müderris olmuş-tur. 991 de vefat etmiştir. Şakayık zeyli: Nev'î zade Atâî. Sa; 273

1341 senesinde neşredilen Bolu sâlnamesinde bu meşhur ve mütevatir menkabe hakkında şöyle muhalif bir kayıt vardır:

«Ak Şemseddin. H. nin namına yapılan ihtifali dinî hey'eti mürettibesi tarafından vâki olan istilâma cevaben Beşiktaşta Yahya. E. dergâhı postnişini merhum Hayrullah. E. Ömer dedenin Ak Şemseddin. H. ile muasır bir kutbî ârif olduklarını ve aralarında şöyle bir vak'a güzerean ettiği bildirilmiştir:

Ak Şemseddin'in ilmine nispetle müridanı az, Ömer dedenin noksanı ilmine rağmen çok olmakla dedenin hakkında bazı tarizatta bulunmuş, bunu işiten Ömer dede; demir tabiatlı, bıçak gibi keskin sözlü olmakla tacı ile hırkasını çıkararak;

— Onun hırsını celbeden bu taç ile hırkaya benim reğbetim yoktur.

diyerek ateşe atmış ise de müridanı bunların yanmadığını görerek şeyhlerine merbuti-yetlerini tezyit etmişlerdir.

Şeyh. E. nin bu rivayeti hiç bir yerde mukayyet olmadığı gibi hiç bir kimse tarafın-

Sarı abdullah, semeratülfuadında bu vak'ayı bir teferrüç mahallinde olmuş gösteriyor. La'lî zade merhum da vak'ayı Semeratül fuatta olduğu gibi nakledip «taç ve hırkayı narı aşk ve cezbede ihrak edip libâsı-avâm ihtiyâr etmekle badelvakia ol tarik müritleri aslında ne günâ libas-ta ise ol tarzı tagyir etmezler. Fukarâyı melâmiye için libâsı mahsus yoktur,, diyor. Gerek sarı abdullah, gerek La'lî zâde, bu vak'adan sonra tarikin ikiye ayrıldığını ve badema ak Şemseddin ile Ömer dedenin arasında bürudet kalmadığını ilâve ediyorlar.

Bu ateşe girmek mes'alesi, menkabelerde bir birine zıddolan şeyhlerin, büyük zevâtın hayatlarında hemen hemen Ketâibin hikâyesindeki ayniyeti hâiz olarak mevcuttur. Hatta Bektâşî an'anesinde Sarı Saltık menkabesinde de vardır. Yalnız bu menkabenin Ömer dedenin vefatından yarım asrı mütecaviz bir zamandan sonra ağızdan ağza mütedavil bir hâle gelmesi; dedenin oralaradaki marufiyetile beraber zamanındaki nüfuzunun kuvvetini ve Ak Şamseddine muarız bulduğunun doğruluğunu isbat etmektedir.

Bursalı Ömer dede 880 tarihinde vefat edip göynükte umumî kabristana defnolunmuştur. Mamur ve mükemmel bir türbesi vardır.

Ayaşlı Binyamin:

Ketâip sahibi; Ömer dede hakkında balâdeki hikâyeyi nakilden sonra «وله خليفة واحدة وهو الشيخ العارف بالله ابن يامين متيكتاً بقصة آياش - بقرب بلدة آقرة ومات فيه من اوائل دولة السلطان سليم بن السلطان بايزيد خان عليه الرحمة والنفرا في سنة ٩١٨» diye Ayaşlı Binyamini de zikretmiştir. Müstakim zâde Sadeddin [1] Melâmiyei Şattâriye ismindeki kitabına bu ibareyi aynen aldığı hâlde biraz ilerde yine aynı zatın tarihi vefatını 916 olarak göstermektedir. Ataînin şakayik zeylinde ise tarihi vefatı 926 dır.

Semeratül füada nazaran Ayaşlı Binyamin, bazı isnat cihetile kütahya kalesinde hapsedilmişti. Bu sıralarda Süleymanı kanunî radosu muhasara ettirmişti. Kale, bir türlü zaptedilemiyordu. Süleymanın çuhadarı Binyaminin muhiblerindendi. Padişahı «Hacı Bayrâmı velî tarikinden Ayaşlı

dan da mervi olmıyan şaz bir rivayettir. Ancak naklettığımız meşhur rivayet ve an'anenin tahrif edilmiş bir şeklidir.

Şeyh. E. bu istilâma verdiği cevapla hem tarikatlardaki Melâmî aleyhdarlığını, hem de kendi noksanı ilmini ilâm etmiştir.

Sâlnamede Ömer dedenin türbesinin bir kervan reisi tarafından yaptırıldığı' 307 de de Hazinei hassa tarafından tamir edildiği mukayyettir. «Bolu Sâlnamesi. 1341. Sa; 632—633»

[1] Müstakim zade Süleyman Sadettin. Bakınız; Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 168—69

Binyamin, bu kadar zamandır kütahya kalesinde mahpustur. Zannederim ki Radosun fethedilememesine sebep budur diye ikaz ediyor. Süleyman, Binyaminin itlak edilmesini emreliyor. Binyaminin itlak edildiği gün Rados da fethediliyor.

Halbuki Rados 929 senesinde fethedilmiştir. [1] Şu halde semeratül fuadın rivayeti sahih ise Binyaminin 929 da sağ olup mezkûr tarihten sonra vefat ettiği tahakkuk eder.

Melâmîlere nazaran Binyamini Ayaş'den sonra kutüplük makamına meşhur İsmaili maşukînin babası aksaraylı Pir Ali geçmiştir. Binyaminin Ali den başka Şeyh Süleyman isminde bir halifesi daha varmış; fakat Müstakim zâde merhum bunun yalnız ismini zikredip «halleri malûm olmadığından tercemeleri tahririne cesaret olunamadı» diyor. Yalnız Ataînin şakayik zeylinde Bayrâmî silsilesi zikredilirken bu zatın Bolulu olduğu ve kendisinden sonra yerine oğlu İbrahim'in geçtiği masturdur.

Aksaraylı Pir Ali:

Melâmîlik, bu zatın zamanında bütün şa'saasile intişar etmiş ve mu-maileyhten müteaddit zevat ahzi inabe eylemişlerdir. Müstakim ve La'lî zadelere nazaran «eğer İbrahim Edhem hazretleri, fakirin zamanında olaydı terki saltanata rıza vermezdik. Kemâle erişip dünya ve âhiret sultanı olurdu. Müridi sadika terki saltanatı dünva lâzım değildir» [2] dermiş. Kendisine bazıları tarafından mehdîlik iddiası isnat edilmişti. İhtimâl Pir Ali, böyle bir iddiada bulunmuştu; fakat her hâlde hükûmete karşı bir kıyama niyeti yoktu. Böyle olmakla beraber istanbuldan ahvalini teftiş emredilmişti. müstakim zade; mahkemede aleyhine şehadet edenlerin birini bir nazarla öldürdüğünü, diğeri de kayederek ağzından levs geldiğini, bunun üzerine takibinden vaz geçildiğini yazmaktadır.

An'aneye nazaran Kanunî Süleyman, Acem seferine giderken Aksaraya uğrıyarak Aziz ile görüşmüştü. Hatta padişah «ben mehdîyim ve cennetin dört ırmağı bendedir demişsiniz» deyince cevaben «Padişahım; şimdi zahiren mehdî sizsiniz. Cennetin ırmakları cennete mahsus ise de

[1] Süleyman name : Kara çelebi zade Abdül aziz. . Hammer tercemesi : Ata . . cilt; 5. Sa: 31 — 32

فتح ردوس چو کرد ان شهدين
گفت هائف برای ان تاريخ
کار کفار جمله کرد نياه
«يفرح المؤمنون بنصر الله»

929

Rados tarihi: Ziver

چيست دنيا؟ از خدا غافل بدن!

نيست دنيا نقره وفرزندوزن؛

[2]

Mesnevî : Mevlânâ

insan, âlemi ekberin nümunesi olduğundan ilim, marifet, aşk ve hakikat bu dört ırmak mesabesindedir. Yalnız bizim müradımız kapumuzun önünden geçen tatlı su ve mevcudumuz olan süt ve baldır» demiş ve padişaha su, süt ve bal takdim etmişti. Padişah «hamır ırmağı mesîli olarak her halde bağınız da vardır» diye ta'riz edalı süalde bulununca Pir Ali, Çukadar Pertev paşaya nazar etmiş, Paşa, cezbenâk olup Pir Alinin mürîdi hassı olmuştu. Süleyman da Azize meftun olup hatta seferden avdetinde tekrar Aksaraya uğriyarak İstanbula gelmesini rica etmişse de Pir Ali kabul etmemiş ve Süleyman, hiç olmazsa oğlunun gönderilmesinde ısrar edince «oğlunun ismi İsmaildir. Hak yoluna kurban olmaktan dönmez» diyerek buna razı olmuştu.

Ataînin Şakayık zeyline nazaran pir Ali 934 senesinde vefat etmiştir. [1] Halbuki Aksarayda türbesinin kapusu üstünde aynen şu kitabeyi okumaktayız:

بسم الله الرحمن الرحيم
الا ان اوليا الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون
اولياي تحت قباي لا يعرفهم فقيرى
انتقل من دارالفنا الى دارالبقا المرحوم پير على بهالدين
سنة
٩٣٥

Türbedeki kireçle sıvanmış taş sandukasının baş taşının dış cephe-sinde

انتقل من دار
الفنا الى دار
البقا المرحوم

iç cephesinde

المغفور
السعيد
الشهيد

ayak taşının iç cephesinde

الحتاج الى رحمة الله
تعالى درويش چاي
«Üçüncü satır kırılmıştır; okunamıyor»

dış cephesinde

خليفه تاريخ من شهر
ربيع الاخر في هجرة النبي
خمس و ثلاثين و تسعمائة

«Üçüncü satır kırık ise de «خمس» nin «خ» Sı «و ثلاثين» kelimesinin «و» ile «تسعمائة» kelimesi okunabiliyor»

cümleleri mahkûktur. Ayak taşındaki kitabenin üçüncü satırı her hâlde

[1] Şakayık zeyli. Sa: 70.. bakınız!

پير على بهالدين

olacaktır. Şu halde «Derviş çelebi pir Ali Bahaeddin Halife» 935 senesi Rebiul âhırında vefat etmiştir. Kitâbedeki «السعيد الشهيد» kelimeleri de dikkatli caliptir. Acaba bunun pir Alinin an'anedeki Mehdîlik iddiasile münasebeti varmıdır ve pir Ali, bu iddia, yahut isnat neticesinde şehitmi edilmiştir? Şakayık ve sair kitaplarda bu hususta bir kayıt olmamakla beraber «الشهيد» kelimesinin, kitabeye gelişi güzel yazılmıyacağı kanaatındayız. [1]

Pir Ali Bahaeddinin 935 te vefat ettiği tahakkuk ettikten sonra artık 940 da İran seferine giden ve 942 de avdet eden Süleyman ile görüşmesi imkânı yoktur. Müstakım zade; Melâmiyei Şâtariyede Ahmedi Sârbânın Süleyman ordusunda Sârbân bulunup 940 da Irak seferine giderken Pir Ali ile görüşerek tarikata girdiğini yazıyorsa da, Oğlan şeyh ibrahim. E, Dili dâna kasîdesinde; Gaybî, Biatnamesinde Ahmedi Sârbânı İsmaili Ma'sukîye müntesip gösteriyorlar. Binaenaleyh Sârbân Ahmet, bu tarihten evvel bile olsa Pir Ali ile görüşmemiştir.

Tarihlerde Pir Ali Bahaeddin, hatta İsmaili Ma'sukî ve Hamza Bâlîye ait bir şey yok.. Yalnız Peçevî tarihi, Süleyman devri meşayihini zikrederken Aksarayda Şeyh Alâeddin isminde birini kaydediyor. Alâeddin, Muhiddîni arabînin Ankâyı muğrîbını şerh ve Süleymanla Konyada görüşeceğini keşfetmiş. Filhakika Süleyman, Irak seferine giderken bu zatla görüşmüş ve Alâeddin, keşfini Süleymana beyan eylemişti. [2]

Bu zatın Şeyh Aliyyi Semerkandî halifesi Hayreddinden müstahlef olup Karamanlı bulunduğunu, muahharen Bursaya hicretle orada vefat ederek Başçı İbrahim bey camiinin kible tarafına defnedildiğini Tâhir beyden öğreniyoruz. [3]

[1] Pir Alinin türbesinde kitabsız iki tahta sanduka var ki bunların biri oğluna, öbürü zevcesine aitmiş. Bu rivayete nazaran Pir Alinin İsmaili Ma'sukîden başka bir oğlu daha vardır. Türbe dahilinde diğer bir hizada dört kabir daha var. Mahallî rivayete göre bu mezarları, rü'yasında bir hoca keşfetmiş ve gördüğü mahaller kazılınca kemik bulunmuş; bunun üzerine oralarda dört mezar yükseltmişlerdir.

Pir Ali, Aksarayda hâlâ büyük bir şöhrete malik ve hürmete mazhurdur. Hatta türbenin karşısındaki evlerin türbenin önünden geçen caddeye nazır ön cephelelerinde pencere yokmuş. Ev sahipleri bunun sebebini «Bu zatın korkusundan hepimiz titreriz. Bu tekke civarında nice evler yıkıldı, hanümanlar söndü. Eşiğine ayak basarken yüreğimiz oynar. Sokağa pencere açmadığımızın sebebi hep budur. Bir evin içinde dünyanın iyi, kötü her türlü hadisatı geçer; işte onları göstermemek, mülevvesatı dahilde bırakmak için pencere açmadık,, sözlerle izah etmişlerdir.

«Pir Alinin türbesi ve mahallî rivayetler hakkında bana malûmat veren ve türbeye ait fotoğrafları yollayan kıymetli talebem Aksaraylı Cevdet beye bilhassa teşekkür ederim.»

[2] Peçevî tarihi.. Cilt; 1. Sa; 462

[3] Osmanlı müellifleri.. Cilt; 1. Sa; 112

La'li zade Sergüzeşinde Pir Alinini ismini "Alâeddin Pir Aliyyi Aksarayî,, olarak kaydetmiştir. Halbuki Pir Alinin ismi yukarda izah ettiğimiz gibi, Alâeddin değil, Bahaeddindir. Mamafi isim ve tarihlerindeki yakınlık Aksaraylı Pir Alinin Süleymanla görüştüğü hakkındaki yanlış kanaati meydana getirmiş ve yukarda yazdığımız menkabenin icadına sebep olmuştur. Yoksa Süleymanla görüşen Pir Ali Bahaddini Aksarayî değil, Şeyh Alâeddini Aksarayîdir.

Pir Aliden müstahlef zevat:

Şeyh Yakup: (Helvayî baba namile maruftur) Müstakım zâde risalesinde bunun hakkında "gayet kaviyyülhâl kimse idi,, diyor. İstanbulda Şehzade başından vefaya giden yolda Bozdoğan kemerinin methalinde soldaki Bayrâmî tekkesinde metfundur. (Vefatı 997)

Pir Alinin kerime zadesi Şeyh Hasan: Pir Aliye müntesip olup Yakubi helvayîden tekmili süluk etmiş ve Helvayî babanın kızını almıştı. Şeyh Yakubun yerine postnişin olmuştur. Bunun yerine de oğlu şeyh Ahmet geçmiştir.

Nalinci Mehmet dede.. (?)

Edirneli Pir Ahmet: Sarı Abdullah , bu zatı çocukken gördüğünü ve Pir Alinin Çelebi şeyh namile maruf oğlu İsmaili Maşukiyi istanbula bununla beraber gönderdiğini ve Çelebi şeyhin âkibetini ihvanına evvelce keşfen ve Pir Aliden naklen haber verdiğini "Semeratülfuat,, ve "cevheretül bidâye,, de hikâye etmektedir. Atâî 1000 tarihinde vefat ettiğini yazıyor. Eyupta Zâl paşa camiinin deniz cihetinde bir türbede metfundur.

Edirneli Pir Ahmedin elimizde natemam bir ilâhisi vardır. Tekkeler kapanıncıya kadar bilhassa Rumelide bütün tekkelerde mahsus bestesile söylenirdi. Aynen yazıyoruz:

Hakka giden yol, bu yoldur
Cümlelerin maksudu oldur,

Bilir cümlelerin hâlini
Âşıklara verir cemalini

Bir âşık ile dostoldum;
Citti aklım ben mestoldum

Ahmet uryan gir meydana;
Affeder bakmaz isyâne

Tevhid eden gör ne kuldur;
Böyle bir Allahımız var!

Zevâl erimez kemâline;
Böyle bir Allahımız var!

Bu yolda gayet pestoldum.
Böyle bir Allahımız var!

Terket canı yane, yane!
Böyle bir Allahımız var!

Gerek bu nefeste ve gerek müstakim zadenin melâmiyei şattâriyede suretini dercettiği mektupta [1] Şeyh Ahmet, vahdetin hudutsuz telâk-kilerini ifşadan ziyade takva ve azimet yolunu tavsiye etmektedir. Bu ihtiraz ve kitmana ihtimâl Çelebi şeyhin âkibeti sebep olmuştur.

[1] Sa. 22 - 24. millet kütüphanesi; tasavvuf: 1051 "yazma nusha,,

Çelebi Şeyh İsmaili Ma'sukî (Oğlan şeyh)

Melâmîlere nazaran Pir Aliden sonra kutüplük, oğlu İsmaili Ma'sukîye geçmiştir. Şakayiki no'maniyeye göre 914 tarihinde tevellüt etmiştir. Babasının vefatından altı ay evvel istanbula gelmiş; istanbuldan Edirneye giderek bir müddet oturup tekrar avdet eylemiştir. [1]. Beyazıt ve aya-sofya camilerinde vaz'eder ve vahdeti vücudu ızhar ve ilân eylerdi [2]. Atâî, bazı şathiyatla meşhur olduğunu da kayd ediyor. Babası Çelebi şeyhin Binyamini Ayaşî tarafından İsmail tevsim edilmiş olmasından dolayı şehit olacağını tasrih eder, Fakat «biz hayatımızda gözetiriz. arslan eniğin yedirmez» dermiş.

İsmaili Ma'sukî istanbulda, Edirne'de bir çok mürit peyda etmişti. Bu cemiyet günden güne artıyor ve hatta şakayık zeylinde Atâînin tasrih ettiği veçhile iradet ve ihlâsı asker ve bilhassa sipahîler arasında da intişar ediyordu. Çelebi şeyh, istanbulda bir sene zarfında havas ve avam tarafından hürmet kazanmış ve pek genç ve güzel bulunduğundan «oğlan şeyh» lakabile şöhret bulmuştur.

Melâmîler arasında bu güne kadar deveran eden ve babadan oğla, şeyhten müride intikal eden rivayete göre Çelebi şeyh, müritlerine bazen zikretilir ve zikirde «Allah, Allah» yerine «Allahım, Allahım» dedirirmiş. Bu kelimedeki cinas ve iltibas ta âkibetini tacil etmiştir. Sarı Abdullah ve la'li zadeye nazaran padişah mumailayhe haber gönderip memleketine azimet etmesini ihtar ve bu lüzum ihvanı tarafından da tekrar edilmişse de Çelebi şeyh «ben, âkibetimi biliyorum» diyerek gitmemiş ve nihayet keâml paşa zade fetvasile 935 senesi nihayetinde 12 müridile At meydanında çukur çeşmenin üstünde idam edilmiştir.

Müritlerinden İrakî zade Hasan Efendi meşhedine bir mescit yaptır-

[1] Sergüzeşt.. Sa; 27

[2] La'li zade, süleymaniye'de de va'zettigini yazıyor. Fakat süleymaniye'nin inşasına 951 de başlanıp 964 te itmam edilmiştir. İsmaili Ma'sukî 935 te idam edildiğinden bu camide va'zetmemiştir. ve bu rivayet büyük bir yanlışlık eseridir. 940 ta vefat eden ibni-kemâlin fetvasile idam edilmesi de bu yanlış ispat etmektedir. Süleymaniye hakkında bakınız; Hadikatül cevami, Cilt; 1. sa; 16-18

[3] Şakayiki no'maniye zeyli, Semeatül füat, Sergüzeşt, melâmiyei şattariye, takvi-müttevarih..

mıştır. Hasan Efendinin iki biraderi olup «üçler», namile maruf imişler. Bunun için yaptırdığı mescide de «üçler mescidi», denilmiştir. Mescidin tarihi binası 959 dur. Oğlan şeyhin meşhedini de bir parmaklıkla çevirmiştir. İki biraderi ile beraber kendisi de caminin haziresinde metfunmuş. [1] Mescit yanmış ve irakî Hasan Efendi ile biraderlerinin merkat ve sengi mezarları kaybolmuştur. 1297 de «Hasene binti Ali», isminde bir kadın, İsmaili Ma'sukînin meşhedini tecdit ve baş tarafına bir taş dik-tirip aynen kabir gibi yaptırmış ve kenarına demir parmaklık çekirmiştir. Taşın başında bektaşî tacı şekli bulunmasına nazaran Hasene hanımın bektaşî muhibbesi olduğu anlaşıyor. Kitabesi şudur:

بيك ايكوز سال طقسان بديده كشف اولدى بو محل حق رفيق
قيلى سعي احيايه اشبو مرقدى حسنه بنت علي حاص طريق
مستقيم زاده دمشق تاويغنى اولدى اسماعيل قربان طريق
٩٣٥

tarihi gösteren mısra', müstakim zade tarafından söylenmiştir. Millet kütüphanesinin pertev paşa kitapları arasında bulunan ve bizzat müstakim zade tarafından yazılan La'li zadenin âsârını havi 636 numaralı mecmua-nın kenarında da bu mısra' muharrerdir.

Bu meşhet, şimdi Sultan Ahmette Ticaret mektebine nâzır dikili taşın karşısında ve meydanın solunda bulunan bahçenin müntehasındadır.

Oğlan şeyhin cesedi ve başı Rumeli Hisarı sahiline gelmiş ve bir müridi tarafından kayalar mescidine yakın bir mahalle defnedilmiştir [2]. La'li zade merhum, kayalar mezarlığını aradığı hâlde metfenini bulamadığını yazıyor; müstakim zade de bunu aynen naklediyor. Adaşımızın bulamadığına sebep, mezarlığı aramasıdır. Halbuki Oğlan Şeyh caminin havlusunda metfundur.

Mezar taşındaki kitabesi de aynen budur:

ياهو
طريقت عليه بيراميه رجائندن
آقسرائي پير علي افنديك محدودي
قطيل عارفين وغوثل واسيلين
شهيد اسماعيل معشوق
حضر اولريك روح سعادتلرينه
الله الفاتحه
٩٣٥
سنة

Bilâhara caminin üstarafına bir kadirî tekkesi yapılmış ve bu tekke 1295 te vefat edip İsmaili Ma'sukînin yanına defnedilen Şeyh Mehmet

[1] Hadikatül cevami'. Cilt; 1; Sa: 34—35.

[2] « » » 2; Sa: 124—125

Niyazî efendi tarafından imar edilmiştir. Tekkenin imarında Oğlan şeyhin taşının üst tarafına da bir kadirî tacı oyulmuştur. Tacın; Taşın oyularak yapılması, sonradan yapıldığına bir delil olduğu gibi tekkede oturan hanım da ifadesile bizi teyit etti. Mamafî bu taşın İsmailî Ma'sukîye diki- len ilk taş olması çok şüphelidir. Ancak La'î zadenin «bazı ihvan mezar taşını bularak merkadini ziyaret etmişlerdir» demesi ve mezar taşlarının tecdidinde eski taşın şekil ve kitabesinin aynen muhafaza edilmesindeki teamül, bize bu taş ilk taş değilse bile onun nümunesidir kanaatını verebilir.

İsmailî Ma'sukî, vefatından sonra da nüfuzunu kaybetmemiş ve şehâdetile asırlarca kendisini takdis ettirmiştir.

Katlinden sonra yalnız Melâmîler tarafından değil, hemen her kes tarafından zulmen katledildiği ve Metfenine nur indiği [1] söylenmeğe başlanmıştı. Bu dedi kodunun hükûmet ricâline kadar isma' edildiğini Ebüs suudun «Oğlan şeyh zulmen katledildi diyenlerin de katledileceğine» dair verdiği fetva ispat etmektedir. [2] La'î zade, İsmailî Ma'sukînin galebei- cezbe ile «Maarifi hakkânî ve esrârî rabbnîyi mutazammın türki eş'ar ve ledünnî güftar» [3] sahibi olduğunu da kaydediyor. Fakat cönklerde hiç bir ilâhisi bulunmadığı gibi Melâmîlerde de mevcut değildir. Süleyma- niye kütüphanesinde Hâlet. E. kitapları arasında 800 numaralı bir me- muada yalnız beş gazeli ile bir mesnevîsi muharrerdir. [4] Bu gazellere nazaran Oğlan şeyhin, lisanı selis ve pürüzsüz, teşbihleri yerinde ve latiftir. Vezin ve kafiye hâkimdir. Şiirlerinde vahdet cezbese mevcuttur. Hiç birinde mahlas zikretmemiştir. Her hâlde şeyhin bir çok şiirleri vardı; fakat maalesef bulunamadı. Mecmuadaki şiirleri kaydediyoruz:

من کلام چلی سلطان قدس سره

Ey gönül bir derde düş kim anda derman gizlidir;
Gel eriş bir katreye kim anda umman gizlidir.

Terkedüp namü nişanı giy Melâmet hırkasın,
Bu Melâmet hırkasında nice sultan gizlidir.

Tut Haka bilmek dilersen ehli irşad eteğin;
Niceler bilmediler kim böyle erkân gizlidir.

[1] Evliya çelebi seyahatnamesi.. Cilt; 1. Sa; 456

[2] Mes'ele: Sabikan katloltuan Oğlan şeyh dedikleri şahıs zulmen katlolundu diyen Zeyde ne lâzım olur? Elcevap: Anın mezhebinde ise katlolunur. Ebüs suut

Millet. K. «Fetâvâyı Ebüs süut. Sf; 268

Ebüsuut için bakınız! Şakayık zeyli: Atâî; Sa; 183—188. Osmanlı müelliferi; Cilt; 1 Sa; 225 — 227

[3] Sergüzeşt. Sf; 27

[4] Bu mecmua için Bibliyografyaya bakınız!

Değme bir horü hakire hor deyu kılma nazar;
Kalbinin bik kûşesinde Arşı Rahman gizlidir.

Bu cihan Derviş nam, oldu hicab ender hicab,
Sen hicab altında kaldın sanma sultan gizlidir.



لاسماعیل معشوق بن الشيخ پیر علی افسرانی قدس سره

Gel ey sofî bizi men'eyleme aşku tevellâdan;
Mahabbettir ezelde kismet olan bize Mevlâdan!

Şarabı aşkile yarin ezelden olmuşam biyhuş;
Ebet ayılmazam andan gönül, geçmez bu sevdadan!

Gel ey aşk oduna yanmış; gönül ayinesin pâket;
Cemâlin göstere canan ki ta kalbi mücellâdan!

Şu dil kim âteşi aşka yanup külli kül olmaya,
Ne bilsün zevkını aşkın, ne duysun hâli şeydadan?

Gönül murgı uçar her dem o dildarın hevasından,
Anın aşkı kanadile geçer arşı muallâdan!

Gönüldür menzili canan, gönüldür vasılı Rahman,
Gönüldür âşıkı sadık değil hali temennadan!

Fırakın narına yandım, yetiş ey Yusüfî Mısrî;
Hicabı hierünü kaldır ki bu Ya'kubî a'madan!

Senin hüsnündürür ya Rab ki Yusufta eder cilve,
Senin aşkındürür ya Rab zuhur eden Zelihaden!

Bu gün ey dil temaşa kıl cemâli veçhi cananı;
Şu kim görmez anı bu gün yarın olur o a'madan!

Kamu eşya egerçi kim haber verir cemalinden,
Veli insan olan ismin nişan verir müsemmadan.

Düşüptür derbeder âşık talep eyler dilârayı,
Dilâradır gönül içre haber ister dilâradan!

Kani Ferhad ile şirin, kani Vamık ile Azrâ?
Kani Mecnuni sergerdan? haber ver bâna Leylâdan!

Çü sensin âşıkı ma'suk, çü sensin talibü matlup,
Haber ver gel nedir şahım mürad olan bu gavgadan!



وله

Bahri vahdettir, özün, dil gevheri yekdanesi; [1]
Şem'i imkândır ruhun, cânım anın pervanesi.

Nuri hüsnün pertevine âlem oldu cilvegâh;
Zeyn oluptur anın ile mescidü meyhanesi..

Suretinde biz ki hakkın suretin gördük iyan,
Men' idemez bizi haktan zahidin efsanesi!

Ehli aşkın gözüne yeksan görünür daima
Ma'bedi abid ile hem rahibin büthanesi..

Kevseri la'li lebin nuş etmiyen Hızr ise ger
Abı hayvan içse dahi gelmez anın kanesi.

Sırrı ekber sahibidir sırrı meyhanem benim;
Her taraftan cezbeder âşıkları humihanesi..

Varlığın derdine sofi; ister isen ger ilâç,
Kati nâfidir sana sakimizin peymanesi!

Sat hezaran canım olsa cümlesi sana feda;
Sen yetersin can bana ey canımın cananesi!

❦

وله

Senin hüsnündür ey dilber, bu aşk ehlin eden hayran,
Senin Aşkın şarabıdır ciğerleri eden büryan!

Mezâhirde kamu yüzden cemâlidir salan pertev,
Olur âşık kamu eşya, anıñın hüsnüne hayran.

Senin zâtındürür mescut, ana cümle eder secde,
Mesâcitte eğer âşık, kilisâda eğer rühban.

Senin aşındürür ancak bu âlemde eden cilve;
Gehi âşık, gehi ma'suk, gehi ayık, gehi sekran!

Ne surette zuhur etsen seni ârif bilir şeksiz,
Melâik sureti olsun ve ger perri ve ger insan!

Veli insan gibi mazhar olimaz zâtına hergiz
Ki anı suretin üzre çü halkettin edüp ihsan.

[1] Nesimînin

Merhaba ey bahri zâtın gevheri yekdanesi
Şem'i vahdettir cemâlin kün fekân pervanesi.

mala'lı gazeline nazîredir.

Veli insan gerek kâmil ki ola sana âyine;
Değildir sureti insan, ola hem sireti hayvan!

Hakikat ehline veçhin iyan ender iyan oldu;
Cemâlin çeşmi münkirden ne gam ettin ise pinhan!

Şu dil kim duymıya aşkın, şu göz kim görmiye veçhin:
Biri sengü biri a'ma buna natıkdürür kûr'an..

Tutuptur kûyi gerdunu seraser nalei uşşak,
Çıkuptur kullei çerha feganü nalei mestan!

Senin derdindürür derman bu aşk ehlin belâsına,
İlac etmez ana hergiz tabib olsa eğer Lokman!

İçenler camı aşkından geçerler kendü varından
Kim içerse bu şerbetten anın işi olur âsân..

❦

وله

Kalbin Allah olduğün suretin Rahmândır;
Kim Mükevvin ismin ey meh, haliki ekvândır.

Surete nispet mugayir görünür eşya kamu,
Lâkin ol ma'ni yüzünden cümlesi bir cândır..

Ayni Hak oldu vücudum, kaçma ey Hak sursti;
Hak ile Hak olagör, gel vehmi ko, Şeytândır..

Nûş kıldı çünkü ruhum şol şarabı aşkını
Mest olup yitürdü kendin, baki ol sultândır.

Kim ki aşk ile vücudun bildi vü buldu bu gün
Kendü kendözün yitürmedi; ulu sultândır.

❦

وله

Naklolur Şeyh Safîden bu haber:
Oldu bir nice veli bir yere cem'
Yalnız şem'ile bu cümle ricâl
Birisı eyledi birine suâl;
Kalbi mü'min gibi şem'a acaba
Pür olup şevki ile cümle cihat,
Her gece cezbesevin nurü feri
Kanden erişti ana bu hâlet,
Dinledi çünkü sözün bildi iyan,
Sanma bu râzı soran bilmez idi;
Nereden geldiğini şem'a ziya
Şem' söyündü, ziya oldu nihan,
Ah seni veçhile ol kâni savap,
Anladın mı acaba ey gafil;

Şâm şehrinde zamanile meğer,
Yaktılar ortaya bir ruşen sem'.
Vahdetü kesreti gösterdi misâl.
Dedi ey mürşidi eşrâfı ricâl;
Nereden geldi ola nurü ziya?
Na bedid olur anınla zulûmat.
yandırır âteşe pervaneleri.
Nereden oldu bu nuraniyyet?
Üf dedi şem'i şebistana heman!
İmtihan olduğunu bildi, dedi:
Diyeyin şevkin ile şimdi sana;
Nereye gittiğini eyle beyan!
Verdi remz ile suâline cevap.
Ne demek oldu bu emri müşkil?

Nereden nurü ziya buldu vücut ;
 Hele bu râzı biraz söyliyeyin ,
 Yani kim sâlikî ferhunde hisâl,
 Sıtk ile eylese ruşen ameli
 Doğruluğile bulur Hakka vüsûl,
 Bu fenâ ile bulur canı dürut,
 Var ise sende eğer aklı cemil,
 Sâlikî, marifeti zâtü sıfât,

Nereden geldi bu âyâtı şühut ?
 Binde birini beyan eyliyeyin :
 Nari aşk ile yanup şem'misâl
 Berk urur kendüye nuri ezelfı
 Gayb olur gâip erenler gibi ol.
 Bu adem olur ana aynı vücut. .
 Rahı Mevlâya yeter şem' delil..
 Kurtarup gamdan eder ehli necat.

Eyle] ilmullah ile Hakka niyaz,
 İlm ile ta ki sana keşf ola râz..

Sârbân Ahmet

/ hmedi Sârbân, Şakayik zeyline ve Semeratül fuat, Sergüzeşt ve Melâmiyei şattariyeye nazaran Pir Aliyyi aksarayî halifesidir. Süleymanî-Kanunî Irak seferine giderken orduda baş deveci imiş. Atâî, Pir Alinin vefatını, Bayrâmî silsilesini kaydederken 934 olarak kaydettiği hâlde [1] dört beş sahife ilerisinde Ahmedî Sârbânın 940 senesinde Irak seferine giderken Pir Alinin hizmetinde kalarak dünya alâkalarından halâs olduğunu yazıyor.

Oğlan Şeyh İbrahim efendinin Dili Dânâsında ve kasîdei mîmiyesinde İsmailî Ma'sukî halifesi olarak gösterilmektedir. Gaybî de Sohbetnâme ve Biatnâmesinde bunu te'yit eder. İbrahim Efendi ve Gaybî, kendi silsilelerini yazarlarken tabiatile daha ziyade dikkat ve ihtimam gösterecekleri bedihi bulunduğundan şüphesiz bu ikinci rivayet doğrudur. Sârbân Ahmedin Tekir dağ muzafatından "Hayrabolu,, lu olduğu ve İsmailî Ma'sukînin İstanbul'dan Edirneye gitmesi ve bu havalide bir çok müride malik olması da bu rivayeti te'kit etmektedir. Bhusus yukarda Süleymanın Pir Ali ile görüşmediğini de söylemiş ve bu baptaki noktai nazarımızı izah eylemiştik.

Şeyh Ahmet, 952 tarihinde maskatı re'sinde vefat etmiştir. Şakayik zeyline nazaran "cezbei azîme ile meşhur, meşrebi tevhidi gubarı zendaka ile mütekeddir,, idi.

Namına yapılan tekkenin türbesinde metfundur. Sandukasına dayalı bulunan levhadaki tarihi, Tekirdağı Evkaf müdürü Mustafa. B.E. istinsah edip göndermek lutfunda bulundu. Tarih şudur:

Cenâbı Pîr Ahmet kutbi devranı velâyet kim
 Katârı kudsün oldur Sârbânı râh peymâsı

Cenâbı hazreti Sâlihten almış galiba efeyzi
 Ki zira Sârbanlılık hizmetinin oldur imâsı.

Güderken kârbânı sâlikânı kâ'bei vasle
 Konak yeri olurmuş ol gürüha aşk sahrâsı

Kalurmu sâlikî gümrah olup hiç tihi hayrette
 O sâhip üştürânı himmetin bak var mı hemtâsı ?

Medihan oldu vâsıfınla "Halim,,in maksadı oldur
 Bırakma yarini yolda budur senden temennâsı.

[1] Zeyli şakayik: Atlâî. Cilt: 1. SA: 65-70

Ziyaret eyleyince rihleti sâlin hisab ettim:
« شتربان » Oldu ol zâtın zehi tarihi ra'nâsı

* *

« شتربان » Tarihi de « اولدى اسماعيل قربان طريق » tarihi gibi Müstakim zade tarafından düşürülmüştür. Bu tarih, Millet kütüphanesinde Pertev P. kitaplarından ve La'li zadenin âsârını havi, Müstakim zadenin el yazısı ile muharrer 633 numaralı mecmuada "Sergüzeşt", in Sârbân Ahmede âit izahatının haşiyesinde mukayyettir. Buna nazaran bâlâdaki manzume, Sârbân Ahmedin hürmetkârlarından biri tarafından — İsmaili Ma'sukînin meşhedindeki taşın kitabesi gibi — mezkûr « شتربان » terkibi tarihîsile tevşih olunarak nazmedilmiştir. Ancak bu terkip, bir fazladır ve 953 senesini göstermektedir. Kaygusuz, Ahmet ve Ahmeeî mahlaslarıyla şiirleri vardır.

* *

Sârbân Ahmedin edebî şahsiyeti:

Sârbân Ahmet, bayrâmî melâmîleri içinde yetişen şâirlerin en kudretlisidir. Üsküdar'da Haşim paşa kütüphanesinde 74 numarada divanı vardır. Divan edebiyatının kasîde, gazel, mesnevî, muhammes, müseddes, terci, müstezat şekillerinde bihakkin muvaffak olmuştur. Yalnız kıt'a, beyt ve rubailer yok. Her hâlde bu tarzlarda da şiir yazmış, fakat bu şiirler zayi olmuştur. Şiirlerini basit vezinlerle yazdığı gibi mürekkep vezinleri de kullanmıştır.

Lisanı gayet selistir. Zarurî imâleleri pek azdır. Zamanındaki şâirlerin yaptığı gibi manasız sözlerle vezin doldurmağa çalışmaz. Her şi'rinde, akîdesini, vahdeti vücut felsefesini telkin eden şâir, bu telkini fevkalâde, şâirâne bir surette icra eder. O kadar ki bir çok ta'lîmî şiirleri bedîî ve garamî bir eser hâline girer. Meselâ şu gazeli müddeâmıza bir delil olacak mahiyettedir:

Âhı derunu ehli dilin âşıkane dir;
Nakdî dü kevnî oynamağa âşıkane dir?

Ta'netme zâhidâ bize kim, manî salâh,
Naklû şarabû şahidû çengü çaganedir...

Simürgi rûhi aşıkane arş ile kürsi hem
Ez kaf ta bekaf cihan âşîyânedir.

Sofî; riya vü zerk ile tesbîhten sakın!
Aklın var ise âdeme ol dâmü dânedir..

Şol kim dü kevnî sattı vü bir cür'a eyledi,
Meydânı aşk anındır, o merdi yegânedir...

Dünyaya verme gönlünü kim Haktan alıkor;
İdrâk erişmez ana, acep kârhânedir!

Terkeyler ise canımı "Ahmet,, acepmidir?
Kurbî bisâta ârada ol bir behânedir.

Sârbân Ahmedin pek ender olarak tamamen garamî-lâdinî denebilecek şiirleri de vardır:

Canü dilden yine sen pâdişehin bendesiyüz;
Boynumuz kılca beyim, kâkülün efkendesiyüz...

Şebi zülfünde bize Hızır hatın rehber olup
Çeşmi la'lünü gösterdi, anın zindesiyüz..

Görelî gün yüzün aklım dağılup cem' olmaz,
Zerre zerre o mehin şevki perâkendesiyüz..

Yüzümüz sürmeğe gülşende o serv âyağına
Pâk edüp kalbimizi su gibi cüyendesiyüz!

Şem' ile baş koşuben yanmada' pervane sıfat
Dostum aşk odunun biz dahi pervanesiyüz..

Kaddimi çeng edüben taktı yaşım el kirşin,
« Ahmeda » bezmi gamın biz dahi sâzendesiyüz!

Mamafî; her hâlde tamamen lâdinî denebilecek olan bu gazelde de bir çok tasavvufî remizler vardır. Zannediyorum ki meselâ;

Şebi zülfünde bize Hızır hatın rehber olup
Çeşme la'lünü gösterdi anın zindesiyüz.

Derken Sârbân Ahmedin, zülüften müradı, zâtın tecelliyât ve şüunu olan sıfâttır ve çeşme la'lden de vahdet ve vusleti kasdediyor.

Görelî gün yüzün, aklım dağılup cem' olmaz

mısra ile zâta mazhar olduğunu ifâde ve

Zerre zerre o mehin şevki perâkendesiyüz

mısra ile de bu kesret âleminin ârif nazarında bir vahdet mecmuası olduğunu ve her zerrenin, her cüz'ün; onun zuhurundan ibaret olup onun mezâhiri bulunduğunu bildiriyor.

Bu iki gazel de divan edebiyatının çok güzel eserlerinden, âdeta sırf garamî gazellerdir:

Cânâ, lebin hadîsin ettikçe dil rivâyet
Şekker dolar dehânım, şîrindir ol hikâyet..

Hışm ile çekse hançer, sat pare kılsa dilber
Âşık degildir ârif kim eylese şikâyet!

Dêdim; yolunda cânâ, can vermek iptidadır,
 Dêdi; bu râhı aşka kimdir bulan nihâyet?
 Zülfün şebinde kıldım âbı hayatın istek;
 Dil teğnesine ırgör şem'i ruhun hidâyet!
 Çün pîri aşkın "Ahmet,, candan gulâmı oldu;
 Keşfi keramet edüp gösterdi çok velâyet..

□

Sünbülü bağı irem, silsilei muvi dost;
 Perdei beytül harem, silsilei muvi dost..
 Gözde, gönülde görür; cismim içinde yürür;
 Boynuma taktı sürür silsilei muvi dost!
 Ol bütî simin zaken, husrevi şîrin dehen,
 Menbai mekrü fiten silsilei muvi dost!..
 Ârızı huldî berin, halû hatı huri in,
 Şehperi ruhul emin silsilei muvi dost..
 Kaşları geçrâ imiş, anberi sârâ imiş;
 Leylei esrâ imiş silsilei muvi dost!..
 Ol bütî nuşin revan "Ahmed,,i bir gün iyan
 Dara çeker mu keşan silsilei muvi dost..

□

Sârbân Ahmedin bütün şiirlerinde derin bir vukufu ilmî göze çarpıyor. Divan edebiyatının bütün inceliklerine vâkıf.. Meselâ yukardaki gazellerde olduğu gibi o da «şebi zülf, çeşmei lâ'l, şem'i ruh, sünbülü kâkül... ilâ..» gibi mazmunları gayet güzel bir tarzda kullanmıştır. Bütün bunlar, bize anlatıyor ki, Sârbân Ahmet, kendinden evvelki şâirleri tama mile tedkik etmiş âlim bir zattır. Mevlânâ Celâleddîni rumîyi bile okumuş ve onun Divanı kedirindeki meşhur;

شیر ولى خدا، شاه سلام عليك؛
 معدن جود و سخا، شاه سلام عليك!

matla'lı Eimmei isnâ aşeri methi mutazammın kasîdesine 18 beyitten mürekkep:

Mazharı sırrı huda Şâh selâmün aleyk;
 Kâşifi kul innema şâh selâmün aleyk!

beytile başlıyan ve Mevlânâ gibi Eimmeyi metheden bir nazîre yazmıştır. Bu nazîrenin 18 beyit olması da şayani dikkattir. Demek ki Sârbân Ahmet, mevlevî an'anesine tamamile vâkıf..

Bir zamanlar Sârbânlık gibi oldukça mühim bir devlet hizmetini de der'uhde edip bilâhara Oğlan şeyhe intisap ende şâirimizin tamamile

ta'limî; fakat bedîi bir tarzda yazılan şu iki gazelini de kaydedip efkârına nakli kelâm edeceğiz:

Ey talib olan âşık seyretmeğe cânânı
 Dikkatla temaşa kıl her gördüğün insânı!

Âyînei insanî bil sureti Rahmandır,
 Bu âyineye gel bak; gör anda o sultân!

Surette görünmez can ger derse münafıklar;
 Sen cana nazar kılsun görmek dileyen anı!

Mahbûb temâşâsın men'eyler imiş münkir;
 Kör güzlerinin yoktur nuru, göremez anı!

Sen nuri dilâradan göz yumsa nola zahit?
 Huffâş gözü görmez hurşidi dirahşânı!

Ben hâtemi la'linden bir zerre haber bulsam
 Bir habbe almazdım sat mülki Süleymânı..

Esrâr sözün "Ahmet,, keşfeyleme nâdâna;
 Hayvâna mahal görme serçeşmei hayvânı!

□

Görmeyen can yusufun ken'anı bilmez kandedir!
 Öz vücudu mısırın sultanı bilmez kandedir!

Cehdedüp tavrı beşerden çıkmıyan tâlip bu gün;
 Kaldın isyan içre ol nisyânı bilmez kandedir!

Cismü canın sırrını fehmetmiyen âvâreler
 Gerçi âşıktır veli cânanı bilmez kandedir!

İçmeyen vuslet şarabın yar elinden dembedem
 Benzer ol mâhiye kim ummanı bilmez kandedir!

Sırrı canı bilmeyip seyreyliyen sergeşteler
 Devreder devran ile devranı bilmez kandedir!

Mübtelâyı aşk olup cânânesini bilmeyen
 Derd ile dermandadır dermanı bilmez kandedir!

Can kulağı ile işit "Ahmet,, Muhammed nutkudur;
 Kendi nefsin bilmeyen Rahmanı bilmez kandedir!

*
*
*

Sârbân Ahmette Şiîliğe temâyül:

Sârbân Ahmet, on iki imam hakkında fevkalâde bir mahabbet ve ihlâs izhar etmektedir. Divanında «Ali» hakkında on iki beyitlik bir methiyesi vardır.

Bu methiyeye

Alidir külli şey'in pâdşâhı Alidir Cümle başların külâhı
Alidir Mustafaya yarü hemdem, Alidir dillerin zahmına merhem!

beytile başlıyor. Bir de

Ey şiri hak ki ismi şerî'ndürür Ali Kevser şarabı sakisidir himmetin eli;
Evrat edindi ismini her mü'minü veli Selmâna verdi anduğu dem destei güli

يا مظهر العجايب عونا لنا على
ادعوك كل هم وغم سينجلي

diye başlayan bir müseddesi var ki bunda on iki imâmı methediyor. Bu nazımdan Şîîlerin Nâdi Alisinden [1] iktibas olduğu gibi Alinin Selmana sünbül ve gül destesini vermesi de [2] Şîa ve Bektaşîler indinde pek meşhur ve maruf bir menkabe'dir. Mehdî hakkındaki bendinde;

Çün vakterişti gün gibi bir gün iyan olur, Kalmaz vücudu zerrece küfrün nihân olur.
İnkâr eden tavâife leykin ziyân olur, Ya'ni İmâm Mehdîi sahip zaman olur..

[1] Peygamber, Uhut gazyesinde yaralanıp eshap dağıldığı vakit Cebrâîl gelerek Aliyi çağırmasını ihtar etmiş. Demiş ki

ناد علياً مظهر العجايب
تجده عوناً لك في النوائب
كل هم وغم سينجلي
بولايتك يا علي

Peygamber de bu cümlelerle Aliyi çağırmiş. Ali, yetişip küffârı münhezim eylemiş.. Nâdi Ali, Şîî ve Bektaşîlerde meşhur bir duadır ve bunu bir çok ilâvelerle okurlar. Sün-nîlere nazaran Nâdi Ali, bir şüirden ibarettir ve bazılarına göre «Di'bili Huzaî خراعى ذى بيلي» nin kelâmıdır. Böyle olmakla beraber Mevlânâ bile

هر دم دل ماناد علی میکويد
جان دردم سينجلي ميکويد
هر موی که در جميع اعضاى من است
الله و محمد و علي ميکويد

diyor. «Nâdi Ali» hakkında «مفتاح الجنان» a [sa: 127] ve Rıf'at B. in «مرآة المقاصد في دفع المفاسد» inde müracaat! [sa: 195 - 206]. Nâdi Aliyi Gaybî'nin oğlu Hüseyin Gaybî şerhetmiştir.

[2] Şîî ve Bektaşî an'anesine nazaran Ali bir gün hurma yerken çekirdeklerini Selmâna atıyormuş. Selman "Benim sinnime nisbeten sen daha çocuksun. Benim gibi yaşlı bir adama şu muamelen yakışurmu?", demiş. Ali, "Ey Selman; senmi çocuksun, benmi? sen henüz Mecusî iken hak dini aramağa karar vermiş ve bu uğurda yola düşmüştür. O vakit gençtin. Yolda uyuyup ihtilâm oldun. Uyandığın zaman yol üstündeki nehre yıkanmağa girdin. Bir arslan gelip elbisenin üstüne oturdu. Cenabı haktan istigase ettin. Yüzü nikaplı bir yiğit gelip seni kurtardı; Arslanı koğdu. Sen de ona dere kenarından topladığın bir destê sün-bülü hediye ettin. O sünbül destesini görsen tanırmısın?", demiş. Selman "tanırım, deyince Ali, yeninden çiçek destesini çıkarıp Selmana vermiş. Selman, Alinin büyüklüğünü anlayıp söylediği söze nadim olmuş.

Bu menkabe, Agribozlu yemininin «Faziletname» sinde de vardır [Sa: 148 - 149].

يا مظهر العجايب عونا لنا على
ادعوك كل هم وغم سينجلي

sözleri dikkatli caliptir, Görülüyor ki Sârbân Ahmet, on ikinci imam olan ve on birinci imam Hasanül Askerinin oğlu bulunan Mehdîyi, "Mehdî-muntazar,, olarak kabul ediyor. Halbuki bu, Şîanın bir vasfı mümeyyizi, bir şiârdır. Sarı Abdullah ta on iki imamı tasdik ediyor. Fakat Mehdînin "İmamiyye اماميه,, akîdesince muntazar olduğunu kabul etmiyor, yahut kendisini kabul etmez gibi gösteriyor [1]. Sârbân Ahmet ise bir tercii bendinde;

Oldu imam mehdîi sahip alem	Dilde komaz zerrece zikri zulem.
Saçları velleyl, yüzü vedduha;	Kaşlarının suresi'nün velkalem..
Kamet ile zülfü dehanın görüp	Tıflı dilin dersi oluptur elem!
Varlığına kim ki mukir olmadı	Olsun anın menzili çâhı adem!
Zemzemesi «Ahmed» in eynuri hak	Zikrin eder şamü seher dembedem

diyerek on ikinci imam "Mehdî,, nin hayatta bulunduğunu tasdik ve imamiye akîdesine muvafakat eyliyor. hatta Mehdînin serdapta kaybol-masına

Varlığına kim ki mukir olmadı,
Olsun anın menzili çâhı adem!

Beytinde "çâh,, kelimesile telmih ederek varlık ve adem kelimelerile bir de san'at yapıyor. Hulâsa Sârbân Ahmet, on ikinci imâmı "Mehdî-muntazar,, olarak kabul ediyor. Fakat bu akîde, kutup telâkkisile güç telif edilebilir. Çünkü, İmamiyeye nazaran kutupluk, ancak imama mahsustur. İmamdan başka kimse bu makama tesahup edemez. Kümmelin, nihayet Nâibi imâm olabilirler.

Sofiyenin bir kısmı «Mehdî» yi «Hidâveti Muhammediye» olarak

[1] Sarı Abdullah «Cevhere» sinde, «Semeratülfuad» ında, «Telhisünnesayih» inde umumiyetle 12 imâmın tercemei hâllerini yazar ve «Mehdî» nin gaybetini söyler. Yalnız Sultan Ahmet için yazılan «Telhisünnesayih» inde tasrihen «Mehdî» hakkında «Sâliki meşâliki fenâ ve târîki bigâne vü aşinâ olup lâkin ne keyfiyet ile medhuşî şerabi meykedei-hafa ve aftabı cemali bi hemtâsı ne haysiyet ile rûpûşî şehâbi ihtifa olduğu nâ ma'lûmî dâna vü nabîna ve hakikatı maceraları hayret efzayı fuhumi ukalâ olmağa taifei imâmiye Hâtem ve «Mehdî» ve Muntazar ye Sahibüzaman ile mülâkka kılup » diyor. amma eshabî keşfî vicdan, zebânî âkanla ref'i perdei şekkü gûman edüp bu veçhile tahkiku beyan etmişlerdir ki Mehdîi âhrızaman âli Muhammedden olup vakti geldikte sulbi pederden rahmi madere güzere ve dünyaya sefer » diyor. Sarı Abdullahın «Ankayı mugrib» şerhihde de bu hususta tafsîlât vardır. Cerherede Mehdînin gaybetini tasrih ettiği hâlde vefatını söylememektedir..

var.. Buna mukabil Hulefayı raşidin hakkında ayrıca bir methiye yok..
Yalnız yukarıdaki Tercii bendin mükerrer olan beytinde

İki cihanın güneşi Mustafa
Hemdemidir Çar yarı ba safâ.

sözü var. Bir Dûvazde imamında da

Ebu bekrü Ömer, Osmandır ey can ;
Şeriat tahtı üzre oldular han.

beytile hulefâyı selâseyi zikrediyor. Diger bir Dûvazde imamda da

Birin Ebu bekir bil, ikincisi Ömerdir ;
Üçüncü yarı Osman, dördüncü Mürtezadır.

beyti mevcuttur. Fakat koca divandaki bu üç beyit, Ali ve eimmeye gösterilen ihlâs ve mahabbetten o kadar hâlî ki insana hemen hemen bunlar da bulunsun diye söylemiş gibi geliyor. Meselâ yukarda bir beytini zikrettiğimiz Dûvazde imam da imam ca'feri Sâdık hakkında :

İlmü amelde âlî, maksudi her mevâlî
Ya'ni İmam Ca'fer kim sadıki safadır.

diyerek Şîa hakkında kullanılan "mevâlî", sözünü kullanıyor. Aynı manzumede mehdî hakkında da :

Altında esbi nusret, önünce peyki fırsat
Mehdîyi bil hakikat, şek etme pişvadır.

beytini görüyoruz.

Hulâsa Sârbân Ahmet, Alinin vasiyyi rasul, olduğunu ve on iki imâmı kemâlî ihlâs ile tasdik etmektedir. Fakat hulefâyı selâseye teber-rası yok, onları da rasulullah mahrem biliyor. Halîfesi Husameddini ankaravî ye gönderdiği bir mektupta "oğlum mevlâna Husâmül mükerrrem kibeline badesslâm bil'izzi vel'ikram malûm ola ki bu tarik hakka kapu düşüptür; nitekim Çar yarı güzün, hazreti raslullah ﷺ e mahrem düştüğü gibi..", diyor. Mamafih mürîdânından bazısına gönderdiği bir mektupta "velhasıl sizin ile bizim aramızda olan mahabbet, şol mahabbettir ki hazreti rasulullah ﷺ ile eshâbı güzîn arasında idi. Ol mahabbetullahtır. Buna şek ketüren mutlak kâfirdir. yalancının yüzu kara olsun iki cihanda; hem karadır. Bu mahabbetin husulünden sonra Hâtemül enbiyâ ile ser çeşmei evliyâ nice yıl birlik ettiler. Bu hadisten fehmlsun :

« قال عليه السلام: لحكم الحمي يا علي ، جسمك جسمي يا علي ، دمك دمي يا علي »

diyerek peygamberin mahabbetinin hassatan Alîye âidiyetini de söylüyor.

Esâsen Sârbân Ahmet gibi bütün mükevvenâtı zuhuru ilâhî bilen ve bu vahdet neş'esine bihakkin sâhip olan bir kimse değil hulefaya, hiç kimseye teberra edemez. Şu hâlde şâirimiz, tam bir Şîi değil; fakat imâmet hususunda Şîa akîdesini benimsemiş, şîliğe meyyâl büyük bir sofîdir.

Kendi hakkındaki efkâr:

Kendisini zamanında irşada memur biliyor ve her şey'in hakikatı kendisinde olduğunu söyleyip âlemi, biâtına davet ediyor. Bir terkibi-bendinde bu akîdesini

Âlemi gaypten nişan menem öş ;	Cümle ecsam içinde can menem öş.
Mazharı kudretem, vücut benim.	Mahzenem, maden ile kân menem öş.
Gül ile gül benim, gülâbiyem ;	Bülbülü nâle vü fegon menem öş.
Bi zeban söylenen sözü bilürem ;	Nâtukam, nutk ile zeban menem öş.
Zindei cavidanü ruhi beka,	Çeşmei âbi zindegân menem öş.
Mürgi ankaya kühi kaf oldum ;	Lâ mekân gencine mekân menem öş.

Düri deryayı bi giran menem öş ;
Denizem, katrede nihan menem öş !

Oldum âdem, sıfâtı zâtîyem	Zâtı pâkem veli sıfatîyem.
Nuri müphem benem, vüda gelüp	Çâr unsurla şeş cihâtîyem.
Ruhi bi rengü gevherî oldum ;	Nuri dâim benem, sebâtîyem..
Dâimüddehr, ömri bi payan	Zindeyem, sanmanuz memâtîyem.
İdi ekberdürür günüm, her gün	Kadre eriştimü beâtîyem..
Zühdü tâât kalmadı şeyhim	Zâkirem, zikr ile salâtîyem.
Akli kül, nefsi küllü arşı mecîd	Bende ; gel gör ki kâinâtîyem..

Düri deryayı bi giran menem öş ;
Denizem ; katrede nihan menem öş !

bentlerle ve kemali itmi'nan ve iman ile bildiriyor.

Sârbân Ahmet halk şâiri :

Sârbân Ahmet, divan edebiyatında üstat bir şâir olmakla beraber aynı zamanda hece veznini de çok güzel, çok samimî bir tarzda kullanmış ve bu vezinle sofiye akaidinin en ince nikatını şerh ve ifade etmiş bir halk şâiridir. Meselâ; şu nefesinde ne kadar metânet ve selâset vardır :

Hak yoluna giden gülsün ; Hak keremi vardır bunda,	Yolumuz vuslet yoludur. Bu yol hidayet yoludur.
Bu yolu hot buldu bulan ; Sıratı müstakim olan	Bulmayandır mahrum kalan Bu yol hidayet yoludur.
Bu yoldur Hızır geldiği, Hızır âbî hayvan bulduğu	Gelüben beyan kıldığı Bu yol hidâyet yoludur.
Bu yoldur Ahmede gelen, Gerçeklerden bakî kalan	Cümle yoldan muhtar olan, Bu yol, ol devlet yoludur.
Budur « Kaygusuz » dediği, Muhammed miras koduğu	Âlemin kaydın yediği, Bu yol, ol rahmet yoludur..

İlmi ledün denilen maarifi ilâhiyenin satrû kitabet ve talimü taallüm-den yüksek olduğunu ve kalpten kalbe bir mevhibe ve bir inkişaftan ibaret bulunduğunu da şu ilâhisile anlatmaktadır :

Hak kerem edicek kula Vasfû beyandan ileru	Her demde bir ilm okunur. Kula bir ilim okunur.
Ne harf vardır, ne yazı var, Ne bir anlanur sözü var ;	Ne okunur elfazı var ; Kula bir ilim okunur.
Ne Hızır var, ne hazır var, Ne okunur, ne okur var,	Hemen ortada kadir var. Kula bir ilim okunur.
Gerçekten belli sözünde ; Gerçek evliya yüzünde	Mana okunur özünde Kula bir ilim okunur.
Hak kula edicek yarî « Ahmet » içerden içeri	Her dem gösterir didari ; Kula bir ilim okunur..

Sofiyeye göre Allahın tasarrufâtı insânı kamilden zahir olur. Bu felsefeyi de Sârbân Ahmedin şu ilâhisinde görmekteyiz :

Evliyaya eğri bakma ; Mülke hükmü veren oldur	Kevnü mekân elindedir İki cihan elindedir..
Sen anı şöyle sanursun, Evliyanın sırrı vardır,	Sencileyin bir âdemdir ; Gizli, iyan elindedir.
Hak anı bunda gönderdi Kime diler iman verir,	Kullarını irşat için Kahrü ihsan elindedir.
Hak, zâtîle, sıfâtîle Varlığı Hak varlığıdır,	Tecelli eyledi ana ; Emri sübhan elindedir.
« Kaygusuz Abdal » bu sırrı Bütün âlemlerin hükmü	Okudum, anladım, bildim : Kâmil insân elindedir..

Sârbân Ahmet, hece veznile yazdığı manzumelerinin hepsini «4+4»

takti'li olmak üzere «8» heceli yazmıştır. Yalnız bir tanesi «7» bir tanesi de «6+5» takti'li ve «11» hecelidir. Divanında kaydettiklerimizle beraber millî vezinle yazılmış «18» manzumesi var. Bu manzumeler; tasannu'dan âri, gayet samimî ve metindir.

Sârbân Ahmedin mektupları :

Sârbân Ahmedin nesri de tekellüfâtı münşiyânedan âzâde, cümleleri kısa, kelimeleri hâlis türkçe, manası vâzih ve samimîdir. Müstakim zâdenin Melâmîyei şattâriyesinde iki mektubunun sureti var. Halifesi Ankaralı Husâmeddine yazdığı mektuptan naklettiğimiz şu satırlar fikrimizi teyit eder : « Ben, salusluk bilmezem ; aşka riyâ katmazam. Aşka riyâ katan kâfirdir. Azizim, şöyle buyurmuştur : lokması gursağıma düşen yaradılmış yabanda kalmaya ; gönlü yaradan ululuğuna erişey deyu buyurdular. Biz dahi deriz. Sizlerin de bu mahabbetiniz üzerinde hakkınız çoktur. Amma sabıkta nice oyun düşüptür. Allahın inâyeti ve Habibullahın şefaati ve nübüvveti ve evliyanın yuce himmeti niceler erişüp mübarek yüzünüzden kerem yurdunu müjde verdiler.

Mevlânâ; şöyle bilesiz; erenler mabeyninde size molla Hudavendgâr hâli verilüptür denildi. Bilirmisi ki oğul bu hâl sizlerde hâsıl ola; siz dahi zevk ve şevk hâsıl edsiz. Feyzi rabbanî, nuri Muhammedî hâsıl ola. Yuce himmeti evliya iznimiz budur ki tenhâımızda çokluk oturmayasız ve kaba dervişler ile sohbet edesiz. Zira tarik böyledir ki birbiriniz yüzünden marifet söyleyi söyleyi hâl hâsıl olur. Zira hakikatta sizlere ata düştük; sizler dahi hakikatta oğul düştünüz; الولد سر ابيه ; ata daima yerine oğul kaldığın istemezmi? Erde buhul yok, buhulde er yok. Meger Allah, onarmamış ola... Vay ana kim Allahi azîmüştan onarmıyal.....»

Hulâsa Sârbân Ahmet, gerek zamanındaki nüfûzu ve ismâîli Ma'sukînin katlinden sonra melâmîliği öyle nazik bir devirde bütün şa'saasiyle idame ettirmesi ve gerek divan ve halk edebiyatındaki âdeta üstat denebilecek mevkîi noktai nazaraından hiç te ihmâl edilecek bir şahsiyet değildir.

Şârbân Ahmedin meşhur dervişleri

Vizeli Alâeddin efendi. — Evvelce debbağ iken terki san'atla dahili tarikat olan şeyh Gazanfer efendinin mürşididir. 970 te vefat etmiştir. Kabri vizededir.

Gazanfar efendi. — Atâîye göre Gazanfer efendi cezbedâr bir şeyhti. Melâmîyei şattâriyede ümmiliği mukayyettir. Ahvâl ve güftârı şayi' olup Vizeden İstanbula getirilmiş ve hâli teftiş edilip şeyhulislâm Ebûs-süüt Efendiden de istifsâr edilmişti. Atâînin şakayık zeylinde Ebûs-süüt Efendinin cevabı aynen muharrerdir. Hulâsatan “zekât, halâl ve haram hakkında isnat edilen sözler sabit olursa cidden katli lâzımdır. Fakat sabit olmadıkça tevakkuf icab eder. Aynı zamanda hakkında sûi zanda bulunan şeyhlerden ve hüsnü zanda bulunan ulema-dan sorulması da münasiptir. Maarifi, şeriata mutabık ve meşayihî islâ-miye sülûküne muvafıkça hakkında riayet bile icab eder. Fakat şer'a mugayirse zendaka ve ilhâdı sabit olur. Esâsen tarikat ve hakikat, şeriatin zübdesidir. Mamafî oğlan şeyh silsilei tarikatına mensuptur deniliyor. Eğer bu doğru ise hayır yoktur. Fakat her ne de olsa bu kılû kal ile katline hükmedilemez. Yalnız mademki buraya kadar getirilmiş, kendisine irşat davasından fariğ olması ve nefsinî ıslaha meşgul olup reçberlikle tehvînî maişeti lüzumu tenbih ve ihtar edilmelidir,, [1] diyor.

Gazanfer efendi 974 te Vizede vefat edip şeyhinin yanına defnedilmiştir. Bâlî efendi ve Saçlı Emir namile meşhur olan ve o zamanın Acem seyyitlerine tebaan saçlarını uzatan Seyyit Osmanı Haşimî, Gazanfer efendiye müntesiptir.

Haşimî Seyyit Osman

İstanbuldan Vizeye gidip evvelâ Alâeddin Efendiye intisap etmiş ve Alâeddinin vefatından sonra Gazanfer Efendiden tekâmîl sülûk eyliyerek İstanbula avdet ve Kasım Raşaya bir zâviye yapıp irşada mübaşeret etmişti.

Kendisi “Lemezâtı Hulvî حلوٰی لطائف”, de ve oradan naklen Müstakim zade merhumun risalesinde mastur olduğu üzere [2] intisabını böyle anlatırmış:

Bir gece rû'yada hazreti Aliyi gürdüm. Altında düldül ve elinde zülfekar vardı. Bana “oğlum; eğer sohbetimizi istersen Vizeye gel bizi orada bulursun,, dedi. Vizeye giderken yolda Gazanfer Efendiye rast geldim. Bana selâm verib dedi ki; “Ali benim; bu at ta düldül bedelidir,, Benim aklımdan “ya zülfekar nered?,, diye geçince hemen tesbihini

[1] Şakayık zeyli. Sa: 87

[2] Lemezâtı Hâlvî.. Melâmîyei Şattâriye. Sa: 48-51

gösterip “işte bu da zülfekar!,, dedi. Tesbih gözüme zülfekar suertinde göründü. Bihuş oldum...

Bu hikâyeye nazaran intisabı doğrudan doğruya Gezanfer Efendidir. Bu zat ta cezbedâr olup vahdet sırrını izmâr etmediğinden oğlan Şeyh ve Hamza Bey tarikindedir diye aleyhine dedi kodu başlamış ve ancak Halvetî meşâyihinden Nureddin zadeye (981) mülâzemet tarikini ihtiyar ederek başını kurtarabilmiştir [1]. 1003 tarihinde vefat etmiş ve Kasım Paşadaki zâviyesine defnedilmiştir.

Yerine oğlu İbrahim Efendi (1099), ondan sonra da tornnu Gazanferi sanî (1112) geçmiştir. Son Şeyh bulunan M. Süreyya Bey, aynı zamanda bektâşî tarikine de müntesiptir. Müstakim zade merhum, Osman Efendiden müntesip olanlar arasında Paşmakçı Ali dede ve Hamdî Efendi isminde iki zat daha kaydediyorsa da tercemei hâlleri mastur değildir.

Sarı Abdullah; Seyyit Osman Efendi ve Bâlî efendiye çocukluğumda mülâki olmuştum. Emirî Efendi “vasatülkame, sabihulvecih, melihulkiyafe bir azizi zülkerâme ve Bâlî Efendi bâlâkad ve kendümgün bir pîri rehnûmun idiler,, diyor. [2]

Hasimî Osman E. “Haşimî,, mahlasile şiir de söylemiştir. Şeyh Süreyya B. 1329 da divançesini neşretmişse de divançede mevcut şiirler maalesef tamamile Hâşimî Osmana ait değildir. Üsküdarlı Celvetî Hâşim Babanın şiirleri karıştığı gibi her nasılsa Sârbân Ahmedin şiirlerinde makta'larındaki “kaygusuz, Ahmet,, mahlasları Hâşimiye inkılâp ederek bu defterceğize girmiştir. Meselâ, Melâmîyei şattâriyede, Sergüzeşte ve çok eski cönklerde, Pertev Paşa kütüphanesindeki sâlifül arz mecmuada Sârbân Ahmedin olarak görülen ve mumailahin divanında da bulunan;

Merd isen meydana aşkta cânü hem cânânı gör ?
Aşık isen aşk içinde ara bul; sultanı gör!..

matla'lı gazelin son heyti

“Kaygusuz,, الفخرى çün buyordu ol rasul;
Fakr ile fahr edüben gel; küfrü ko, îmânı gör!

şeklinden

Haşimî, الفخرى
.

şekline girerek divançeye ithâl edilmiştir. Keza Sârbân Ahmedin

Evliyâyâ eğri bakma; Kevnü mekân elindedir.

matla'lı ilâhîsi de aynı âkibete uğramıştır. Sârbân Ahmedin olarak böy-

[1] Nureddin zade için bakınız. Atâî. Sa: 212-214. Osmanlı müellifleri; Cilt: 1. Sa: 171

[2] Cevhertül bidâye fi dürrünnihâye. varak: 134

le tesbit ettiğim bir kaç meşhur nefes daha var. Binaenaleyh, mezkûr divançeye itimat edilemez. Hıfzı Tevfik, Hamamî zade İhsan ve Hasan Âlî B.E lerin Türk Edebiyatı nûmunelerinde de [1] Sârbân Ahmede ait olan meşhur.

Kak yoluna giden gelsün Yolumuz vuslet yoludur.

İlâhisi bektâşî kaygusuzun [2] olarak kaydedilmiştir.

Hâşimî Osmanın eski bir cönkte gördüğüm bir şi'rini yazıyorum :

Cümle evliya serveri	Pirim Gazanfer sultandır.
İçlerinde din serveri	Pirim Gazanfer sultandır.
Arşullahı seyran kılan	Meydanında cevân uran,
Hakka canın kurban kılan,	Pirim Gazanfer sultandır.
Üçler, yediler önünde	Başü can vermiş yolunda.
Muhammed methi dilinde	Pirim Gazanfer sultandır.
« Hâşimî » der ey tâliban;	Gece gündüz eylen fegan!
Derdinize derman olan	Pirim Gazanfer sultandır..

[1] Türk Edebiyatı nûmuneleri. Cilt. 1 Sa : 165

[2] Kaygusuz Abdal; Abdallardan ve Abdal Musânın dervişlerindendir. Kahirede metfundur. « Budalanâme بۇدانامە » isminde mensur mekalâtı ve büyükçe bir divanı vardır. Divanını Topkapıda merhum Abdullah Babanın tekkesinde görmüştüm. Hacı Bektaş kütüphanesinde de varmış. Budalanamesi taş basmasile matbudur.

ANKARLI HUSAMEDDİN

Melâmîlere nazaran Ahmedî Sârbânın irşat mevkiine Halîfesi Husameddîni Ankaravî geçmiştir. Bu da cezbedâr bir zat olmakla aleyhine birçok dedi kodular olmuştu. Maskatı re'si bulunan Ankara köylerinden « Kutlu han » da bir cami yaptırmış ve hatta lâ'li zadeye nazaran cami yapılırken bütün eşraf ameleyle yardım etmişlerdi [1]. Bu camide cuma namazlarından sonra zikir ve sohbet edilirdi. Husameddinin müritleri; gittikçe çoğalmakla nihayet, İstanbul'dan gelen bir emir mucibince ahvâli teftiş edilmek üzere Ankara kalesine hapsedilmiş ve 964 senesinde mahbesinde vefat etmiştir. Kutlu handa yaptırdığı caminin yanına defnedilmiştir.

Müstakim zade risalesine bu zatın bir manzumesile bir mektubunu dercetmiştir. Manzume :

Ey talepkâri hudavdndi kerimü zül atâ;
Sâdikul kavlü ulüvvül himmetü abdi rızâ!

beytile başlıyor. 12 beyittir. Fakat câlibi dikkat bir şey değildir. Hele Ahmedî Sârbânla hiç kıyas edilemez. Mektup Ahmedî Sârbânın mektubu gibi münakkah, vecîz ve hâlis türkçe cümlelerle yazılmıştır. Bu cihetle şayanı dikkattir. İşte bir kaç cümlesi :

« Hâmîli varaka sizlere vusl buldukta gönül yüzün yere koyup her birinize bîhat ve bikıyâs dualar olunduktan sonra cümlelizden mercudur ki biri birinize âlî nazar edüp her birinizdeki zuhûru keremi hakkın bilesiz. Kendi nefsinizden bilmiyesiz. Bu tarîkı hakka şürû' ettiğimizde dahi ana mensup olan her ne var ise hak bakdığımız yere teslim eyledik.

Beyt:

Nice başlar, nice canlar yola kurbau için geldi;
Kabul olur ise haktan bulara kutlu bayramdır..

Anlar dahi lûtfu keremlerinden bizim cümlemiz, yüzümüz karasile götürü varlığımızı alup yok eylediler. Ve bu yokluk bir cihetten varlık âftâbı ile anın şevki ve mahabbeti ilmü ma'rifeti hâsıl oldu

[1] Sergüzeşt. sa : 33

BOSNALI ŞEYH HAMZA BÂLÎ

Daha Husâmeddini Ankaravînin zamanında bile cezbesi gâlip bir zattı. «Sergüzeşt» ve «Melâmiyei Şattâriye» de zikredildiğine göre tez-lili nefis için köpekler ve tavukların yemesi için sokaklardaki yalaklara dökülen artık yemekleri yer ve ahbâbına «Riyazattan vaz geçtim; her gün tavuk çorbası içiyorum» diyerek sureti tefâhur gösterir ve ızhâr-neşvei melâmet eylerdi. Bu gibi ahvalinden nâşi şeyhi Husameddin tarafından Hamza tesmiye edilmiş ve «bu hâl; senin şehâdetine sebep olur» denmişti. Husameddin vefatından sonra maskatı re'si olan Bos-naya gidip irşâda kıyam etmişti; meyhânelere giderek müsteit gördük-lerini «ey oğul; bevlî şeytan olan hamrin ne neş'esi olacak? tâib ol; bana gel; sana bâdei hubbi rahman vereyim; nûş eyle ki kıyâmete kadar sekrân olasın» diye kendisine cezbeylermiş [1]. Az zaman zar-fında müridânı tekessür etmiş ve lâ'li zadenin tahkikine nazaran bir kaç bine baliğ olmuştu. Hülâsa; Melâmîlere göre bu gibi halâtı istidrâca hamledilmiş, zeyli Şakâyika nazaran [2] «şer'i şerife nâmülâyim ahvâli» zuhur etmiş ve anlaşılan Hamza Bâlî de İsmaili ma'sukî gibi sırrı nihân olan vahdeti bütün vuzûhile ızhâr eylemişti. Nihayet Bosna ülemâ ve meşâyihiinin «Ümmî bir adamdır, irşâda kadır değildir» diye vuku'bulan şikâyetlerini Bosna kadısı İstanbula yazmış; bunun üzerine şeyh Hamza da merkeze getirilmişti. Ebüssuut E. İstanbul şeyhlerinin bazılarının Hamza Bâlînin halini istifsarla binnetice «Üstadım Fâzıl Rûm İbni Ke-mâl merhum fetvasile katlolunan İsmailin katli zendaka ve ilhâda bina olunmuştu; Şeyh Hamza dahi ol tarikta zındık ise katli meş'rudur» diye fetvâ verdi ve Hamza, Deve oğlu çeşmesi önünde katlolundu.

Hamza Bâlînin katlinde hazır bulunan blatacılardan bir müridî de şeyhinin düştüğünü görünce kendi hançerile kendi buğazını keserek intihar etmiştir (969) [1].

Kâtip çelebî'nin; Takvimüttevarihde (969) senesi vukuatında «مقتول حوزة يرامى» dediğine nazaran Hamza Bâlî ile beraber bir kaç müridi de katledilmiştir. Süleymaniye'nin arkasında bulunan Deve oğlu yokuşundan aşağı inilirken Deve oğlu çeşmesine mülâsık mescidin hazi-

[1] Sergüzeşt. Sa: 37

[2] Atâî: Sa: 70

resinde Hamza Bâlîye âit bir mezar var. Mezar taşında «مرشد» kelimesi varsa da avlu duvarındaki niyaz penceresinin üstündeki kitâbe mes'eleyi hallediyor. Ta'lık yazı ile yazılmış olan bu kitâbeyi aynen naklediyoruz:

طريقت بپراميه رجالتدن حسام الدين آنقرهوى حضرتلرنيك خليفهسى اهل الله كرامدن
بوسنهوى الشيخ خواجه حمزه حضرتلرنيك مرشد منوره ليدو كندولرى
مستغرق جذبته الهى و مقارن صبحى اولنر دنى في اختيار منجذب
اولورلر ايدى بعض حالات عجبيلرى استدراجة حمل اولنديغندن
بومقامده رتبة شهادته نائل ومظهر اولشاردر رحمة الله عليه

٩٦٩

Anlaşıyor ki burası Hâmza Bâlînin meşhedidir. «مرشد» kelimesi kitabeyi yazdıranların eseri cehli olsa gerek...

Şehâdetinden sonra Müritelerinden bazıları cellatlara bahşış vererek naş'ini alıp Mevlevihâne kapısından Silivri kapıya giden yolun sağ tara-fında caddeye nâzır bir mahalle defnetmişlerdir.

Merkadinin yalnız baş tarafında perişan destarlı ince, uzun, dört köşe küçük bir taş vardır. Taşın dört tarafında dâiren mâdâr girift ve harekeli sülûs yazı ile şu yazılar var

قد انشغل السعيد الشهيد المصوم المفقود حمزه بالى من دارالفناء الى دارالبقاء

Merkadın etrafına kalın altı taş sütün ve demir parmaklıkla muhkem bir şebeke yapılmıştır; Bu suretle mezar, bir türbe hâline ifrağ edilmiştir: Türbenin yola nâzır olan ayak tarafında üstte beyzî bir taşta şu beyti okumaktayız:

تربة عالية حضرت بالى شهيد
اثر خير محمد على باشا وحيد

٢٨١

Bu Mehmet ali P. Sultan Aziz devri ricâlinden ve Âdile Sultanın zevci kapudanı deryâ Mehmet Ali P. dir. Mumaileyh mevlevî muhiplerinden olup o vakitler; Yenikapı Mevlevihânesi post nişini olan Osman Salâhat-tin dede. E. nin (Vefatı 1304) ihlâs bendelerinden imiş. Dede.E. ekse-riya akşam üstleri dergâhtan çıkıp Hamza Bâlînin Merkadine gelir ve burada bir müddet oturmuş. Yine böyle bir ziyâret esasında Mehmet Ali P. Salâhattin dedeye burada mülâki olmakla dede E. Merkadin türbe hâline ifrağını paşaya emretmiş; Bu emir neticesinde de şimdiki türbe meydana gelmiştir. Beyit te Osman Salâhattin dedenidir. [1]

[1] Yenikapı mevlevihânesi sabık post nişini ve Salâhattin dedenin torunu Darülfünun muallimlerinden Mehmet Abdülbaki B.E. den naklen. Salâhattin dedenin bu türbeyi yap-tırması şayanı nazardır. Çok muhtemeldir ki Seyyid Muhammed nur ile muâsır olan dede

Hamza Balının melâmîler üzerinde nüfûzu fevkalâde olduğu gibi hâdisi katli de lehdâr ve aleyhdâr olmak üzere hemen bütün Osmanlı hey'eti içtimaiyesini iki fırkaya ayırmıştı. Lâ'li zade merhumun ifâdâtına nazaran avamı nas bile bilir bilmez bu dedi koduya iştirâk ediyor ve mahalle kahvelerine kadar her yerde, her tekkede Hamza Bâlî ve Hamza-vîler mevzuu bahs oluyordu.

Şeyh Hamzadan sonra (Melâmî) lâfzı (Hamzavî) suretine inkılâp etmiştir. Bu lakap, Melâmîlere yalnız ehâlî tarafından verilmiyordu. Melâmîler de Hamzayı kendilerine pîr ittihaz etmişler ve Hamzavîliği maaliftihar kabul etmişlerdir.

olğna şeyh İbrahim E. nin tarihi vefatı (Levha hâlinde sandukasına dayalıdır)

شیخ ابراهيم افندی متبع قبض وکمال
حمزویل سروری بر پیر عالی اهل حال

Beytile başladığı gibi bilhssa İdrîsi muhtefinin cânîşini olan ve 1037 de vefat eden Hacı Kabâyî nin mezar taşında da

حمزویه قطبنك بو قبر جنت قابله
روى ايجون اوقو اوج اخلاص ابله برفاته

Beytini okumaktayız.

Melâmîler, Hamza Bâlînin hâtrasını unutmadıkları gibi halk ta yıllarca Hamza ve Hamzavîlerle meşgûl olmuştur.

983 senesinde ismi meçhul kalan birisi

Gizlü gencin lü'lüi lâlâsiyem;
Şöhrei aşkım, cıean kâlâsiyem..

Küntü kenzin remzinin Mevlâsiyem,
Zâtı bahtın allemel esmâsiyem.

Mescidi aşkın imamı olmuşam,
Deyri aşkın hem çelipâpâsiyem!

Ben ne dersem Hak anı işler heman,
Şöyle benzer; ben anın ağasiyem!

Beyitlerini hâvi bir şiir yazmış; Bu şiir şüyu' buluyr. İstanbul günlerce çal-kanıyor; Şâirin aleyhdarlarının başında Sümbülî şeyhi koca Mustafa p. lı

E. de Melâmî olarak ecdâdının isrine iktifa etmiştir. Zâten Harîsî zade ile de münâsebeti var. (Tibyâna mûraacaat!) Dedenin cediti gibi Hamzavî olması da muhtemeldir.

Osman Salâhattin dedeye âit ve İdrîsi muhtefinin meşhur şathiyesine Nakşî dervişle-rinden Ali şermî isminde bir zat tarafından yazılan şerhi hâvi bir kitap, Hâlet E. kütüp-hânesindedir. Hülâsa Dede E. nin Melâmîlerle münasebeti muhakkaktır..

Yusuf Sinan E. [1] bulunduğu cihetle biçâre şâir, işin sarpa sardığını anlıyarak « Camîi etvârî şer'a tamamilde mutabık olan Zeyd bir sâlike cevap olarak ben, irâdemi neye sarfedersem Allah anı hâlk eder; Ben anın Abdi hâsıyım me'alinde:

Ben ne dersem Hak anı işler heman;
Şöyle benzer, ben anın ağasiyem.

diye akîdei ehli sünnet velcemaattaki irâdei cüz'iyeyi söylese, yahut İlmî malûma tabi, bulunduğu telmîh etse, yahut insani kâmilî vasfey-leyüp (لا يزال لعبد يتقرب.....) âyetlerle ve (انى جاعل فى الارض خليفة) (ومارسيت اذميت....) hadîsî küdsîsine işâret etse, halâsa mecâl olurmu?

« الله اعلم : الجواب

Meâlinde bir fetvâ alarak, yahut Sinan .E. nin dediği gibi uydura-rak [2] bir mektupla şeyh efendiye göndermiştir. Fakat şeyh E. sâkin olmak şöyle dursun bu cür'ete, hele mektupta Allah ve Peygamberi zikirden sonra « صلى الله عليه وسلم ، جل جلاله » cümleleri yazılmamasına büsbütün köpürerek [3] kaleme sarılıp şâirin te'vilâtını red zımnında lânetler, bed duâlarla memlu (تضليل التأويل) ath risalesini yazmıştır. İsmi meçhul kalan bu şâir de her hâlde Hamzavîlerdendir. Fakat acabâ kim?

983 te Melâmîlerin riyasetinde « Hasanî kabâdûz » bulunuyordu. Fakat bu zat Bursada oturuyor. Halbuki Sinan .E. şâirin İstanbulda olduğunu söylüyor. Aynı zamanda Hasanî kabâzdûz, temkin sâhibi bir zat; şiirleri de yok. Mezkûr tarihte İstanbulda yaşayan Hamzavî şâirle-rinden; Gazanfer E. ye müntesip Emir Osmânî hâşimî var. Bu zâtın aleyhinde tercemei hâlinde yazdığımız veçhile bir çok dedi kodular ol-muş ve Hâşimî, nihayet zâhîren Nureddin zâdeye intisap suretile başını kurtara bilmiştir.

Bu nâzmin kâilinin de Emîr Osmanî Hâşimî olması çok muhtemel-dir.

Hamzavîler aleyhine yazılmış risalelerden bir tanesini de Süleyma-

[1] Şeyh Ya'kubi keremyanî zâde Yusuf Sinan .E. : Yanyada tevellût ve badehu İs-tanbula harîet etmiş; bir müddet sonra Medineye azimetle 989 da orada vefat etmiştir.

Âsârı:

رسالة الحقيقة لطالب الإقنان، مناسك حج، تذكرة الحقوقية، تنبيه النبي في رؤية النبي

Osmanlı Mü'ellifleri; Cilt 1. S: 200.

[2] Ol nâdânı adîmül vicdânın kendü elile yüzü gibi kareleyüp gönderdiği sureti fet-vâsıdır ki bilâ kusur naklolundu. Şeyhulislâma iftirâ edüp kast birle bu makule kizbe icirâ etmiştir. Sa : 6

[3] Ve kaili fâsidül makalın irsâl ettiği mektubunda Vâcibi zülcelâl zikrettikçe tazimü iclâle dâl olan elfâzı yazmakta ihmâli ve Habîbullah صلى الله عليه وسلم dimeyüp salavatta ihlâli, ahvâlî kitâbü şünnette müsâhele ve müsâmahasına şâhittir. Keza. Sa : 15

niye kütüphanesine mülhak Hâlet E. merhumun kitapları arasında (764) numarada mukayyet mecmuada bulduk.

“Mehmet Amîkî محمد عتيق عتيق”, isminde meşâyih'ten bir zat “Veled”, isminde bir sipahî zadenin kendisine intisap etmişken bilâhara kendi tabirince:

“Tâifei melâhide ve fırkai zendakadan bazı kimesneler ile müsahebet eylemeğin ki Hamzavî demekle meşhurdurlar; خذ لهم الله تعالى sureti Hakta ümmî tâlipleri idlâl اضلال edip akîdelerin fesâda verirler; tarikî Hakka inkâr eylemiş,, olmasından münfailen Sipâhî zadêye hitaben ve her bendi ابا الولد diye başlaması dolayisile (Gazâlî غزالي) nin meşhur risâlesini tanzire özenerek bir risâle yazmış.

Bu risâleye nazaran şeyh Hamza, sâliklerine amel ve mücâhede lâzım değildir dermiş ve rû'yayı inkâr edermiş. Veled, “Şeyhim, bana on sekiz bin âlemi koltuğu altında seyran ettirdi,, diyormuş. Bundan maada sâhibi risâle, Şeyh Hamzadan bazı havarik rivayet edildiğini de söylüyor. Fakat bunları istidracâ hamlediyor.

Veled ونفخت فيه من روحي âyetini delil getirerek vahdeti vücut iddia eder-miş. Mehmet Amîkî E. vahdeti vücudu da ehli sünnet mezhebine muhâlif olduğunu söyleyerek reddediyor. اباها الولد ; didei insâf ile nazar eyle ki aşk, ne makamda müyesserdir. Yoksa Hamzavîlerin ancak âhı serdi bî dertlerle aşk olmaz,, diyor.

Risâle; 1023 Muharreminde yazılmış. Hamzanın şehâdeti ile tarihi tahrir arasında 53 sene var; buna nazaran Veled, bizzât Hamzaya değil Hamzavîlerden birine ve ihtimâl o vakit makamı irşatta bulunan İdrîsi muhtefîye ve yahut İdrîsi muhtefînin halîfelerinden bir şahsa — belki de ismi Hamza olan birine — intisap etmişti.

Biri 983, biri 1023 te Hamzavîler aleyhine yazılan bu iki risâle, bize Hamzavîlerin; Hamza Bâlinin, şehâdetinden sonra da ihtifaya tenezzül etmediklerini göstermektedir. Hamzavîler, toplu bir hâlde bilhassa Bosna taraflarında bulunuyorlardı. Bosna Kadısı Bâlî E. (vefatı 990) bunları teftişe memur olup on iki Hamzavî şeyhi hakkında fetvayı idamını infaz ettirmekle beraber cemiyetlerini perişan edemediğini 1044 de vefat eden Atâînin «El'an o semtlerde akîdesi fâsit, boyu uzun, akli kısa mülhit eksik değildir.» demesinden anlıyoruz. [1]

Hamza Bâlinin “Demir han”, ismindeki oğlundan mütevellit “İbrahim,, atlı bir hafidinin Ömer dede hulefâsından Seyyid Ca'ferden müstahlef Muhammedi Rumîye müntesip olduğun ve “Muhrikatül kulûp fişşevki

liallâmil guyub محرقه القلوب في الشوق لعلام الغيوب isimli bir eseri bulunduğunu “Kâtip Çelebi,, (Keşfüzzunûn كشف الظنون) da haber veriyor. [1]

İbrahim ibni Demir ibni Hamza, seyyahmış ve nihayet Mısırdâ vefat etmiş. Seyâhatının sebebi Hamzavîlerin âkibetine oğramaktan ihtirazı olsa gerek.

Hülâsa; Hamzavîler diğer tarikat erbabı gibi Vahdeti Vücudu korkakça kabûl etmemişler; Vahdeti bütün vuzuhile kabul ve hatta ilân eden Vahdet fedâileri olmuşlardır. Maamafih Hamza B. den sonraki Sâdât Melâmiye, bu gibi taşkınlıklardan uzak kalmışlar ve bilhassa Hasanî Kabâdûz, İdrîsi Muhtefî, Lâmekânî Hüseyin E. oğlan Şeyh İbrahim E. şârihi mesnevî Sarı Abdullah E. gibi zâhir ve bâtını mamur kimselerin te'lifkâr şahsiyetleriyle imhâdan kurtulmuşlar ve tariklerini günden güne neşrî tevsî, eylemişlerdir.

[1] محرقه القلوب في الشوق لعلام الغيوب: لإبراهيم بن تيمر خان بن حمزة البسنوي نزيل مصر المتوفى سنة تسعمائة 900 كان طوفاً بالبلاد وأقام بالخرميين ثم توطن بمصر وله عدة رسائل في التصوف وله أحوال عجيبية ذكره ابن الخليل في در الخبيب..

Keşfüzzunûn. Cilt: 1. Sa: 392

Osmanlı müellifleri, İbrahim'in tarihi vefatını 1026 olarak göstermektedir. İbrahim'in Hamzanın torunu olması itibarıyla bu tarih, daha doğru olsa gererir. Fakat Tahir B. bu tarihi nereden aldığını bildirmiyor.

Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa 17-18

BURSALI HASNİ KABÂDÛZ

Buz at ta şeyh Husameddîni Ankaravînin müntesiplerindendir. Hamza Bâliden sonra Hamzavîlerin Riyaseti bu zata intikâl etmiştir. Terzi bulunmakla (Kabâdûz) lakabile iştiâr etmiştir. Bu zatın manzûmeleri yoktur. Ahvâlî de tamamile mazbut ve mukayyet değildir. Hâlet E. deki 800 numaralı mucmuada iki mektubu var; bunlara ve şârihi fusûs Abdullah E. ve Hüseyini Lâmekânî gibi zâhîri ve bâtını mamur ülemâdan iki zâtı yetiştirdiğine ve bu ikisinin de Bursalı Terziye bîat eylediklerine bakılırsa şeyhin, kâmil ve mükmmel, fakat Hamza Bâlî gibi coşkun olmayıp temkîn sâhibi bir zât olduğu anlaşılır. Atâî şakayık zeylinde ve kâtip çelebi fezlikesinde mumaileyhin “hem kârfermâyı kârgâhı san’at, hem mütesaddîi irşâdî erbabı tarikat,, olduğunu yazıp kakkında “mührdârı mektûm murşîdî sâmi, mü’takabî erbabı tariki bayramî idi,, diyorlar. [1]: 1010 senesi nihâyetlerinde vefat etmiştir. Mektuplarından birinin evâhirini yazıyoruz:

(..... Canınızı kendunuzun bilmen: hakkındır, hakkın varlığındandır; belki varlığından değil, kendudur. Vücudunuza nazar idesüs. Kendu vücudunuzdan gönlünüzü ayırmayasız. Muhkem bekâsını istediğiniz kimesne kendu gönlünüzdedir. Kesrette ve vahdette kendu vücuduna bakup hiç münfek olmayasız.; kep karındaşlar böylece idesüz!

Böyle olup gönle bakmağı ele getürdükten sonra biri biriniz yanına geldikte muhkem zevkinüz olur, Erenler fethedivire; varlığunuz kaldırıp yokluğunuz müyesser idivire; Haktan gayrı varlığa la’net edüp hak varlığın kendu vücudumuzda isbat idesüz; Âlem, Nûh tûfânını; vücudun Nûhun gemisidir. O gemide bulunmıyan tûfana gark olur; biri birinize mahabbet edüp muhkem gönlümüze bakasız; ayrılmayasuz kesrette ve vahdette....

Şiir:

Vücûdun şehrine sal kendözünü;
Gönül nice oluptur âyine bak,

Gicêden rûşen eylê gündüzünü,
Ne âyinedir ânın âyine bak.

[1] Fezlikei Kâtip çelebi: Cilt 1. Sa: 178

Atâî zeyli. Sa: 469.

Sanâ çok türlü diller öğretir ol,
Bu cismü cândır ol canana sûret

Heman tûtî gibi rûşen zebân oll
Kim ondan öğrenür can ilmü Hikmet..

Senun bilişçüğün kendu canındır. Kendu canınla bilişi gör! Ondan irak düştünüz. Canunuz sizin değildir. Ol belki bizimdür; Hak size talim ettiği vaktin kendu canınız ile ider! Taşradan itmez. İbrete nazar idecek oldur; ma’na bilecek oldur. Dahî biri birinizün canı kendu canınızdır. Kendu canınızı nice seversenüz biri birinizü öyle sevin.

Hikmet nedir; Gâyet sevdüğün nesneye canım dîrsüz? Bu söz gelici değildir; Gerçek canındır. Bâkî vesselâm aleddevâm...

الحقير
حسن
لاوجود

ŞEYH HASANIN DERVİŞLERİ

Fusûs şârihi Bosnalı Abdullah

Bosnalıdır. Mukaddemâtı ulûmu Bosnada tahsil ve İstanbula gelip tahsilini tekml eyledikten sonra Bursaya giderek Hasanî kabâdûza intisap eylemiştir. 1046 tarihinde Mısır tarikile Edayı haccetmiş ve, melâmîliği Arabistanda neşre muvaffak olmuştur.

Hicazdan sonra Şama gelip bir müddet Muhiddîni arabînin türbesi civârında ihtiyri inzivâ eylemiş, nihâyet Konyaya gelerek 1054 te vefat etmiştir.

Vasiyeti mucibince Sadreddîni konevî kabri civarına defnedilmiş ve mezar taşına « هذا قبر غريب الله في ارضه وسماه عبدالله البوسنوي الرومي البيرامي » yazılmıştır [1]. Bosnalı Abdullahın Halvetî meşâyahinden ve Şemseddini Sivasî hulefâsından şeyh Abdülmecitten (1049) de ahzi feyzeyletiğini [2] ve ma’nen şeyh Muhiddîni arabî tarafından terbiye edildiğini Sarı Abdullah, Cevheresinde kaydeylemektedir [3].

« Tecelliyâtı arâisün nusûs fi manassâtı hikemil fusûs عرائس النصوص تجليات عرائس النصوص » (Fusus şehri), tercemei terşihât ترشيحات (Fusus şehri), arabî fusûs

[1] Konyada Sadreddinin türbesindeki mezarlığın taşları askerî inşaatta kullanılmış ve Bosnalı Abdullahın mezar taşı da maalesef bu suretle kaybolmuştur. Mezarının yeri bile belli değildir.

[2] Abdülmecit için müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt. 1. Sa: 120. Şeyhînin Şakayık zeylinde mufassal tercemei hâli vardır.

[3] Varak: 184.

şerhi ve daha bir çok kitap ve risâleleri vardır. Osmanlı müelliflerinde Tâhir B. merhum, âsârını isimlerle yazmıştır ki 60 tanedir[1].

Lâmekânî Hüseyin E.

Bursalı şeyh Hasandan ahzı tarikat edenlerin biri de (Lâmekânî) mahlasile meşhur olan şeyh Hüseyin dir.

Hüseyini lâmekânî, Peştelidir. Ayvansarayî «Vefeyât» ında Horpeşteli olarak mukayyet ise de bu kavil, haperi âhât kabilindendir. Davut p. camii civarında Sultan şah mescidinde irşat ile «Dervîşi ehli fenâ hâne-berbûş ve hevâyî tecerrütte hem sürûş merdi kâmil, Ârifi ehli dil» [2] Bir zattı. Hörmeti ammeyi kazanmıştı.

«Evliyâ çelebi»de bu şeyhi ziyâret edip sohbetile müşerref olduğunu müftehirane söylemektedir[3]. 1035 tarihinde vefat edip mezkûr camiin avlusuna defedilmiştir. Merkadinin baş ve ayak uçlarında mustatîlî büyük ve kalın yazırsz iki taş vardır: Dervîşlerinden (Husâmî) vefatına şu tarihi söylemiştir:

Derdü dirigu mâtem ol kutbü gavsi âlem
Oldu çü ismi a'zam gözden nihan sad gam..

Ankayı lâmkânî koyup bu âşiyani
Ta kafa gitti canı oldu harîme mahrem..

Tutsun aza vü mâtem hejde bezar âlem;
Cinnü peri vü âdem ger kûhü deştü ger yem..

Kani o sureti Hak, uşşakı hakka eşfak?
Ol sırrı zatı mutlak aslına oldu munzam..

Mahi Rebû evvel bistü yekinde Hak cel,
Etti türaba münzel yevmi ehatta fefhem!

Ağsânı bâdı tebih soldurdu, soldu çün bih
Ah ey «Husâmî» tarih «عشاقه چله ماتم»

1035

Dervîşlerinden (Hâdî) de şu tarihi söylemiştir:

Rihletinin Hâdîi miskin dedi tarihini:

«لامکانی عالم بالایه رحلت ایلدی»

1035

[1] Bosnalı Abdullah. Osmanlı müellifleri, Cilt. 1. Sa: 43 — 46.

[2] Fezlekei tarih: Kâtip çelebi.. Cilt. 2. Sa: 70.

[3] Evliyâ çelebi seyahatnamesi. Cilt. 1. Sa: 380.

Kâtip çelebi, fezlekesinde [1], müstakim zade risalesinde [2] 1034 senesi evâhîrinde vefat ettiğini yazıyorlar. Osmanlı müellifleri de tarihi vefatını 1034 gösteriyor [3]. Fakat yukardaki iki tarih lâmekânî Hüseyin E. nin mektuplarını, iki risalesinin, mürettep divanını ve «İnsânî kâmil»ini havî olan ve bunlardan başka birçok Melâmî ricâlinin mektup ve şiirlerini ihtiva eden 1044 tarihinde (Hasan ibni Mehmet) isminde biri tarafından çok güzel bir ta'lik ile yazılmış mecmuadadır. Bunlardan maada muharriir, mecmuanın bir kenarına ayrıca Hüseyini lâmekânînin 1035 senesi Rabîul evvelinin 21 inci gecesi vefât ettiğini de kaydetmiştir. Şu hâlde lâmekânî, 1034 senesi evâhîrinde değil; 1035 senesinin 3 üncü ayında ve binaenaleyh nisbeten evâilinde vefat etmiştir.

Lâmekânî Hüseyin E. ne Sârbân Ahmet gibi ince ve san'atkâr bir şâir ne de oğlan şeyh İbrahim efendi gibi coşkun bir sofîdir.

Böyle olmakla beraber ilmi fazlı ve bilhassa şeriata tamamilen mütemessik bulunması ve selâmeti fikrî muhâkemesi dolâyisile zamanının zînüfûz bir şeyhi olmuş; hatta 1003 te idâm edilen üçüncü Mehmedin zamanında iki kere Sadâret mevkiini işgal eden, İran serdarı Ferhat Paşa bile mürîdi olmuştu.

Mezkûr mecmuada Paşaya gönderdiği bir mektup sureti var. Lâmekânî, mektubunda diyor ki: (. İmdi cânım: kendu vaktınızda hakkın menzilin ve mertebesin bilmek budur ki hakkı sevüp istemedüğü ef'âli ve akvâli ve sıfâtı ve zâtı terk eylemektir. İmdi fikreylen, Hazreti hakkın kuluyuz ve severiz dersiz. Hakkın sevmedüğü ef'âlinizden ve sıfâtınızdan ve zâtınızdan Hak aşkına ve Allah mahabbetine neyi terk ettiniz ve neden vazgeldiniz? ol terk edüp vazgeldiğiniz mıkdarı Allah kütünde menziletiniz ve mertebeniz bilesiz. Amma buyurursanız ef'âlimizden ve sıfâtımızdan ve zâtımızdan hakkın sevmedüğü nedir? hak سبحانه وتعالى kendu akvâlinde gayri kavli ve kendu ef'âlinde gayri fi'li ve kendu sıfâtından gayri sıfâtı ve kendu zâtından gayri zâtı sevmez. Bu ecelden Hazreti Habîbullah buyururlar «لا يحب الله غير الله» ve dahi hadîsi kutside buyurur ki «إذا أحببت عبداً كنت له سمعاً وبصراً وهدىً ورجلاً وبى بصر وبى شك وبى بطن وبى عيشى.. صدق رسول الله» İmdi cânım; Hakkın yoluna ve aşkına kendülüğün ile fi'li terk ettin ise fi'lin Hak fi'li olup ve kendülüğün ile sıfâtı terk ettin ise «تخلقوا باخلاق الله»

[1] Cilt: 2. Sa: 71.

[2] Sa: 57.

[3] Cilt: 1. Sa: 191.

hâsıl olup Hak sıfâtile sıfatlanırsun; ve dahi Hak mahabbetine ve aşkına varlığınız terk ederseniz bu makam, ol deryâyı vahdettir ki kimse nişan vermeyüp akıllar yolda kalup (Cebrâîl عليه السلام buyurdu : .. ولودنوت انما لاحترقت) Bu mektup Lâmekânînin selâmeti muhâkeme ve kuvvei iknâyesine bir delîli tamdır. Müptedî bir sâlike « merâtibi tevhid » i ne güzel ve zâhiri şer'a ne kadar mutabık bir surette telkin diyor.

Lâmekânînin, Melâmiyei Şattâriyede [1] ve Hâlet Efendideki mecmuada « Deveran ve sima' » muterizlerinden Belgırathî Münir E. ye [2] yazdığı mektup sureti var. Bu mektup ta şeyhin mülâyimâne telkin ve iknâna bir nûmunedir. Lâmekânî, mektubunda meâlen « tarikımızda sima' yoksa da sima' ve deveran eden tarikat erbabını da ulema men' tmiyorlar. Hatta bundan müteleziz oluyorlar.; biz de onların sünnetine tebaan men' etmiyoruz. Müritlerin tevâcüt ve vecitlerinin izdiyadına bâis olan umurda müsâmaha lâzımdır. Bu husus peygamberin Habeşe kavminin raksını men' etmediği ve Ayşenin seyrettiği, keza bazı sahâbeye neşat verecek söz söyleyince onların kalkıp sima' eyledikleri hâlde men' etmediği de mütevâtiren sabittir. Esâsen bizim men'imizle âdetlerini terketmeyecekleri âşikâr olduğu gibi kendi nefsimizi islâha oğraşmamız da evlâdır. Filvaki sofilerin hepsi vecit tarikile sima' etmiyor ama diğerleri de erbabı vecde müşâbehet hasebile sima' ediyorlar. « من تشبه بقوم فهو منهم » hadîsi de bu bapta bir senet olabilir » diyor.

Lâmekânînin Ehlisünnet mezhebine tamamilen mütemessik bulunduğunu şu gazelinde anlıyabiliriz.

Her kim ister cânü dilden bize doğru yâr ola ;
Târîki dünyâ vü ukbâ tâlibi didâr ola !

Bekleye kalbini ; Haktan gayriyi fikretmeye ;
Şer'i Ahmetle müzeyyen vârunu îsâr ola !

Hem Hanîfi mezhebü hem Sünnî vü dindâr ola ;
Hem muhibbi âlü sahbî Ahmedi muhtâr olr !

Kim tutarsa « Lâmekân » ın pendü nushun can ile
Râhı Hakta lâcerem ol serverü sâlâr ola !..

İşte Hüseyinî Lâmekânî, bu gibi esbaptan dolayı âmmenin mahabbetini celbetmiş ve kendisine ulemâ, şuarâ, hatta vüzerâdan bir çok müritler edinmiştir.

[1] Sa ; 58 - 61

[2] Belgırathî Münir E. 1029 da Belgıratta vefat etmiştir. Osmanlı müellifleri ; cilt : 2, Sa : 26.

Hüseyin E. nin dîvanında da muhammesler, müseddesler, terkipler, gazeller, hatta rubaî, kıt'a ve beyitler var. Fakat şiir noktai nazarından Sârbân Ahmetten çok sönüktür. Bazı vezin düşüklükleri, zarurî imâleler, tekerrürler de yok değil..

Böyle olmakla beraber samimîdir, derunîdir. Bu gazelinde melâmete sülukünü ve Hasanî Kabâdûza bîfatını söylüyor.

Çok meşâyih sohbetin gördüm, sözün gûş eyledim;
Ellerinden hem mahabbet câmunı nûş eyledim.

Kalbi nâ şadım bulardan çok tesellîler bulup
Marifet zevkile gerçi cânı serkoş eyledim..

Cevheri manâyi من احبته احيته
Mîrrîni bu cânâ mengûş eyledim.

İki âlem sevgüsün kalbimden ihrac eyleyüp
Mürşidi kâminden ayruğun ferâmûş eyledim...

Mürşidim, pîrim Hasan Habaduzi kutbi zaman,
Derdi aşkile bu cânı mestü bîhûş eyledim..

Her ne kim irşâd, Hak etti, hakikat hak ile
Cân kulağına ben anı dürri mengûş eyledim.

"Lâmekânî,, yanduran aşk oduna oldur bu gün,
Ol sebeptendir ki deryâlar gibi cûş eyleüm,,

Lâmekânî'nin bu ilâhisi de çok samimî ve derunî, aynı zamanda çok meşhur ve maruftur. Hangi tarikatta olursa olsun hemen hemen bütün erbabı tarikat bunu bilir. Tekkelerde zikir esnâsında makamı mahsusile okunurdu.

Pâk eyle gönül çeşmesini ta durulunca;
Dik tut gözünü gönlüne; gölün göz olunca!

Efkârı ko, dil destisin ol çeşmeye tutdur;
Ol âbı safâ bahş ile bu desti dolunca..

Çün hak seni derbânı deri hânesi etti;
Dur kapuda; gayri koma ta ânı bulunca!

Şimdi koma kim sonra çıkarması güç olur
Şeytan çerisi hânei kalbe hoyulunca.

Ver âşık evin sâhibine; çık aradan sen;
Bî şek gelür ısı evine sen savulunca..

Çektim bu cihan içre hezar mihnetü zahmet
Ol pîri huda, mürşidi kâmilî bulanca!

Ey "Lâyi mekânım,, seni ben çok aradım, çok,
Cânımda mukim olucağın ta duyulunca!..

Vahdeti vücut felsefesini söyleyen şu güzel rubaisile herkese kendi mertebesine göre söz söylemenin güçlüğü anlatan beytini de kaydedip mülâhazâtımıza nihâyet vereceğiz.

Rubai

Bû levhi vücûd üzre ne kim peydâdır Rûşen nazar et; sûreti nakş arâdır.
Deryâyı bu emvaca muhâlif sanma! Emvâcı payâpey yine bû deryâdır..

Btyt

Kılıçtan itidir, hem kıldan ince Söz anlatmak kamû halka dilince!

* * *

Lâmekânînin diger âsârı:

Lâmekânî Hüseyin efendinin divânından başka mesnevî tarzında yazdığı "İnsânî kâmil", isimli manzum bir eseri de vardır ki 537 beyit olup Şu fasıllardan mürekkeptir:

Tevhit ve Na't, Ebu Bekir, Ömer ve Osmana âit üçer beyitlik, Aliye âit beş beyitlik bir medih, [1] «خطاب انسان کامل، خطاب إيطاب اومرشد مشفق، سر عشق»
«بشق کویدکه کوش دار، نصیحت دیگر، مناجات»

serlavhalı parçalar,,

Eser, şu beyitlerle başlıyor;

Zehî sâni'ki hâki âdem eyler; Kefî dâdi siyâhî âlem eyler.
Anın zatından aldı âdi âlem; Anın âdiledir bünyâdî âlem..
Anın cûdundan aldı mestî her mest; Hem andandır felek bâlâ, zemin pest..

Bunlardan mâda (کلشی، رجوع الى اصله) hadîsini teşrîh ve tavzih eden nısfından fazlası arapça iki sahifelik bir risalesi, "vahdetname «وحدتنامه» isminde vahdeti vücudu şerhü beyan eyliyen yedi sahifelik diğer bir risalesi vardır.

Risaleleri bende vardı, Zikrettiğimiz mecmuada da aynen mevcuttur. Ayvansarâyî "vefeyât,, ında dört risalesi olduğu muhareer ise de diger iki risalesine şimdiye kadar tesadûf edemedim. İhtimâl İnsânî kâmil ve dîvânile beraber zikredilmiştir.

Lâmekânî' nin "hece,, veznile yazılmış hiç bir manzumesine tesadûf etmedik. Melâmî şâirleri arasında bu hususta "bir istisna teşkil ediyor. Âsârı gayri matbu'dur.

[1] Görülüyor ki Lâmekânî de Aliye, diger Halifelerden ziyâde merbut, her Melâmîde bu râbîta mevcuttur. Âdeta bütün melâmîler (مفضلہ) dandır.

HUSAMÎ

Lâmekânî' nin, zamanında kendisine iyi bir muhit yaptığını, ulemâ, suarâ ve hatta vüzerâdan bir çok müridi bulunduğunu söylemiştik. İşte Hüseyin. E. nin müridi olan Şâirlerden biri (Husamî) dir. Husamînin Hâlet. E. kütüphânesindeki mecmuada bir kaç şi'ri var. Hatta gazellerinden biri Oğlan Şeyh İbrahim. E. ve Sarı Abdullah tarafından tahmis dılmıştır. Husamî Şeyhinin vefatına da yukarda yazdığımız tarihi söylemiştir. Fakat bu şâirin kim olduğu hakkında mecmuada bir kayıt yok. Râmiz tezkiresinde (Hüsameddini Uşşakî عشاق حسام الدين) sülâlesinden olan ve kasım paşadaki Uşşakî tekkesi Şeyhi bulunan bir Husamî Ahmet. E. var; fakat bu zat, 1168 de vefat ettiğine nazaran lâmekânî ile arasında tam 133 sene var. Binaenaleyh her halde bizim Husamî bu değildir[1]. Rıza tezkiresinde de Husamî mahlaslı bir Derviş Hasan var. Bu şâir, Edirmeli bir gülşenî Dervîşi imiş. Takkecilikle geçinirmiş. [2]. Bağdat fethine şu tarihi söylemiş:

Lafzan ve ma'nen târihi fethe Gördüm ki yâran hayli acizde;
Dedim «Husâmî» pes bi tavakkuf «بغداد آلتدی بیک قرق سکزده»

Mezkûr mecmuanın 1044 te yazılması ve Şâirin 1048 de berhayat bulunması, Hüseyinî Lamekânî ile muâsır olması gibi karînelerle mecmuadaki Husâmînin bu, Derviş Hasan olduğuna hükmedebiliriz. Gülşeniliğine gelince ihtimâl evvelce Gülşenî iken bilâhara Melâmî olmuştur. Gülşenîlerin o zamanlar melâmîler gibi mülhit addedilmesinin de ihtimâlî bu tevcihte dahli vardır ve Rıza, Melâmî yerine Gülşenî demiştir.

Guftî, tezkiresinde Husamî hakkında diyor ki:

Anı dervîş Abdî üstâd Eylemiş semti hatta reşki îmâd.

.....

Bu suretle Husâmî'nin hattatlığını da öğrenmekteyiz. Guftî, bu şâir hemşehrisinin evi ve seyyahlarla kalenderlerin dâima bu eve mülâzemetleri ve bilvesile şâirin meşrebi hakkında şunları yazmaktadır:

Hânei dilkeşü safa teşvîş Gam perestânî rûma dârül îs!
Barekâllâh hânei meymûn ki serapâyî tarhî hep mevzun!

[1] Yazma nüsha. Millet. K. Sa: 71

[2] Tezkere-i Rıza, "İkdam" tab'ı, "sa": 31

Olmuş ol hânei hired me'men Bî nevâyânî âleme mesken!
 Anda olmuş harîfî dâire res Hânkahı vera' künişti heves!
 Etmede merdümânî zühd meniş Güftü gûyi namâzı zühdi horiş!
 Eyler anda kalenderânî cihan Nîm kursi hilâli rûzeyi nan!
 Zikrû tesbihi eylemiş hâli Nâmei eklü şûrbi abdâlî!

Guftî'nin bu tavsifi de Husâmî'nin Melâmeti hakkındaki yukarıda serdettiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Husâmî'nin İbrahim ve Abdullah E. ler tarafından tahmîs edileu gazeli şudur:

Gülşeni cennet dilersen külhanı dünyâyı ko;
 Yâri gül vech ister isen gülşene bakmayı ko!
 Sen, sanâ gel, sendedir yârin, yabanda âram!
 Bakma aşrî, yukarû, esfelü alâyı ko!
 Sureti rahmanı gör mir'âtı kalbinde bu gün;
 Mûnkirin bakma sözüne va'dei ferdâyı ko!
 Hak teâlâ kim muhîti külli şeydir zâtile;
 Zübde sensin, arşı rahman sendedir; eşyâyı ko!
 Çek elin iki cihandan cânını eyle fedâ,
 Tâlibi didâr isen dünyâyı ko, ukbâyı ko!
 Evliyaullahı uyul; bakma ehli zâhire;
 Bir alay ehli garaz pür hîle nâ bînâyı ko!
 Ey "Husâmî", onsekiz bin âlemin esrarına
 Çûnki mazhar düştü gönlün; geç bu huyü hâyı ko!

VA'DÎ:

Bu da lâmekânî Dervişlerinden bir şâirdir. Mezkûr mecmuada gazel, muhammes ve müseddesleri var. Fakat kim olduğu hakkında bir kayıt yok. Şeyhî'nin şakayık zeylinde [1] ve Osmanlı müelliflerinde [2] Bursalı bir Va'dî var ki 1059 da vefat etmiştir.

Tâhir bey merhum, Va'dînin dîvanının Yıldız Kütüphanesine bulunduğunu da ilâve ediyor. Filhakika Yıldız Kütüphanesinde 140 numarada Va'dîye âit bir dîvançe var. Fakat mecmuada eş'âr, bu dîvanda bulunmadığı gibi şâir de tasavvuf neş'esi de görünmüyor. Hatta Dîvançenin iptidasındaki üç naitte bile mutasavvifâne sözler yok.

[1] (Ebussuud إِبْرَاهِيمُ) fetâvâsının son babında İbrahîmî Gülşenî ve müritleri ve "Ma'nevî", hakkındaki fetvalara bakınız! Fetâvâyı Ebussuud: Millet K. (ulûmî şer'îye. № 80, Sahife: 267)

[1] Süleymaniye; Beşir ağa. K. № 479

[2] Cilt:2. Sa: 479

Şeyhî 1094 te vefat eden diğer bir Üsküdarlı Va'dî bildiriyor. Şakayık zeylinde bu Va'dîye âit olan

Dagı dil mihri ruhunla âşkâr olsun da gör;
 Zineti gülzârı faslı nevbahâr olsun da gör!

ve

Geh şişe, gehi câmi ziyâ güstere sunma;
 Sofî çek elin göz göre ateşlere sunma!

matla'lı gazalleri Darülfünun Kütüphanesindeki mezkûr divanda bulduk. Şu hâlde Tâhir beyin 1094 te ölen Va'dîyi 1059 da vefat eden Va'dî zannettiği tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh lâmekânî'nin dervîşi olan Va'dîyi 1059 da vefat eden Bursalı Va'dî olarak kabul etmemiz lâzım geliyor. Bu ikinci va'dînin dîvanı bulunursa mes'ele daha iyi tavazzuh eder. Mecmuadaki bir müseddesini yazıyoruz:

Mahremi hulki Muhammed sırrı şahı kul kefâ; Sâdıkul vâdül emindir mazharı ahdü vefa;
 Varisi ilmi ledünnî mecmâı sırrı hafâ; Hafıkayne himmeti âlaları bedrüdücâ;

Hazretî sultan Hüseyinî lâmekânı bâsafâ;
 Hâkipâyî bende va'dî bînişânî Mustafâ!

Ölmeden evvel ölüp bulmuş hayâtı câvidân; Cümle cevlangâhıdır çarhı berinü âsüman;
 Abû gilden resmü sûret pertevin kılmış iyan; Zâtı pâki âlemi gaybî hüviyyette nihan;

Hazretî sultan Hüseyinî lâmekânı bâsafâ;
 Hâkipâyî bende Va'dî bînişani Mustafâ!

Evliyâ serçeşmesidir şimdi ol şahı güzîn; Reşkeder kadrî bülendîne anın huldî berîn;
 Himmetiyle üstüvar olmuşdürür dîni mübîn; Hacı Bayrâmı zamanın yâni şeyhül ârifîn;

Hazretî sultan Hüseyinî lâmekânı bâsafâ;
 Hâkipâyî bende Va'dî bînişani Mustafâ!

AHMEDÎ RÛMÎ:

Bunun da kim olduğunu aradım. Fakat hiç bir tezkirede bulamadım. Yalnız Osmanlı Müelliflerinde 1041 de vefat eden Halvetî Şeyhlerinden Akhisarlı bir Ahmedî Rumî var. [1] Bilmem o mudur? Berveçhi âtî bir muhammesini yazıyorum:

Yetiştîm bir gürûhi nâciye ehli maânîler; Maarif kişverinde pâdişâhi kâmrânîler;
 Kanâat arsasında her biri sâhip kıranîler; Fenâ darında olmuşlar mekânî lâmekânîler;

Bekâ billâha ermişler sivadan külli fânîler!

[1] Cilt: 1. Sa: 26

Çü gezdim nîce yıllar hayret içre kendü halimde; Fenâ bezmine gel deyu hitap erdi hayalimde;
Varûben anda gördüm bunları hîni visalimde; Libâsı fokri fahrî birle mestur olmuş âlemde;

Değildir bunların halîne vâkıf bu cihanîler!

Safâda her biri zevku mahabbet içre işrette; Bulup yarın bugün bunda oturmuş bezmi vuslatte;
Yürürler sûreta gerçi görürsün darı gurbette; Kılup uzlet kamû halkten gezerler kûyi vahdette;

Bulardır tâiri bağı behişt Arş âşyanîler!

Nedir bilmiş bular âhır noliser melceü me'vâ; Bu âlemde karar etmez buların gönlü hiç asla;
İnayet eylemiş lûtfu keremle zâtı bîhemtâl Erişmişler bugün vaslı hudâya bîmenü bîmâ;

Göz ayırmaz makamına yarın ehli cinanîler

Karışmışlar bilinmezler bu âlem içre halk ile; Velî arıf görür bilür cemali nuru şevk ile
Sen ey zahit eremezsin bulara tacü delk ile; Buluptur Ahmedi Rûmî buları işbu hulk ile

Kerem kânı, şecaat ehlidir sahip beyânîler!

Bu muhammes, Şeyh Gâlibin mevlevîleri medih zımnında yazdığı meşhur

Bu şeb pertev salup nâgâh âhi subhgâhîler
Açıldı nuri çeşmim; rûşen oldu hep siyâhîler

beyitle başlayan müseddesine ne kadar benzer. Gâlip dedenin Ahmedi Rumînin bu muhammesini okuyup onun tesiri altında kalmış olması bait değildir Zannındayız.

HADÎ:

Lâmekânî dervişleri arasında en kudretli şâir budur. Fakat maalesef tezkirelerde o zamanlarda yaşamış Hâdî isminde bir şâirin mufasssalca tercemei hâline tesadüf edemediğim gibi mecmuada da kim olduğuna dâir bir kayıt yoktur. Râmiz, 1140 ta vefat eden Bursalı bir Hadîyi bildiriyorsa da bunun bizim Hâdî olmadığı muhakkaktır. Lâmekânînin vefatına tarih söyleyen bir zât, mumailehten sonra 105 sene daha yaşayamaz. [1]

Şeyhi'nin şakayık zeylinde ve Riyâzî (1054)tezkiyesinde [2] Edirneli ve Hâdî mahlaslı diğer bir şâir var. Fakat bu da 1018 de vefat etmiş; binaenaleyh lâmekânîye tarih söyleyemiyeceği tabîi bulunduğundan bu da bizim aradığımız şâir değildir.

[1] Râmiz tezkiresi. Sa. 236

[2] Riyâzî tezkiresi. Millet. K. Yazma nüsha. Vârak: 143

Hülâsa, Lâmekânîlerden Hâdî, tamamen meçhulümüz kalmıştır. Lisânındaki metanet, hayalindeki vus'at, vezin ve kafiye hakimiyetteki kudret, dercettiğimiz gazelinden anlaşılabilir:

Tâ ref'i nikab eyledi ol rûyi dilârâ,
Gülgeşti vücut etmeğe azm eyledi eşyâ..

Ruhsârı pür envârı cihanbânını ol mâh
Mir'âtı musaffâda görüp kıldı temâşâ..

Gören, görünen, gösteren ol olduğu için
Gayretle heman gayriyi mahveyledi cânâ!

Bildim ikilik sığmaz imiş vahdet evinde;
Ben dâhi heman varlığını eyledim ifnâ..

Ey pîri hudâ, fazlî hüdâ lutfü kerem kıl;
„Hâdî” kuluna bir nazar et; ref' ola gavga!

OĞLAN ŞEYH İBRAHİM E.

İbrahim Efendi Halvetî ve Melâmî:

Lâmekânî Hüseyin E. nin dervişleri arasında en mühim ve nâfiz şahsiyet, oğlan Şeyh İbrahim Efendidir.

İbrahim Efendi Egridereli Tüccardan zengin bir zâtın oğludur. Sinni-temyize vâsıl olunca İstanbul'a gelip Seyyid Nizamettin [1] hülefasından ve Halvetî meşâyihinden Hakikî zade Şeyh Osman Efendiye (vefatı 1038) intisap etmiş [2] ve meşhur (Dili dâna) kasidesinde:

Tariki Halvetiyye berzahı bir turfa vâdidir;
O vâdiden dahi tahkik edeyim sana icmâlâ:
Hakikî zade şeyh Osman ile çok halvet ettim ben,
Yedî yıl bir mezar içre çekerdim zikr ile esmâ!

diye söylediği veçhile müşarünileyhten yedi sene sülûk görmüş ve bilâhara Hakikî zade tarafından Aksaraydaki tekkeye Halife nasbolunmuştur. Zamanında tekkesinin "gavsî tekkesi," namile meşhur olduğunu Müstakim zade yazıyor. [3]

Osmanlı Müellifleri, İbrahim Efendinin Aziz Mahmut Hüdaî (1038)[4] ve Halvetî meşâyihinden Sıvaslı Abdül ahad Nurfî (1061) [5] ve Hüseyinî Lâmekânî'den de ahzi feyzettiğini kavdediyor. Müstakim zade merhum, Şeyhi doğrudan doğruya Lâmekânî müntesiplerinden göstermektedir. Filhakika, İbrahim Efendi, bu meşâyihin hepsine hizmet etmiştir. Fakat mülaki olduğu meşâyihden bilhassa Hüseyinî Lâmekânî ve dedesi, Sârbân Ahmet dervişlerinden Tap tap Şah Ali, kendisine müessir olmuştur.

[1] Seyyit Nizamettin ve oğlu Seyyit Seyfullah hakkında müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 81-82

[2] Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 58-59. Müstakim zade, Hakikî bey ile (1050) Hakikî zade şeyh Osmanı bir birine karıştırmıştır. Hakikî B. Hüseyinî Lâmekânî dervişlerindendir. Müstakim zadenin ifadesine nazaran şeyhinin yanında metfundur.

Risalei Melâmiyei Şattâriye. Sa: 63-65

[3] Aynı eser. Sa: 65

[4] Osmanlı müellifleri. Cil: 1. Sa: 26:27 Aziz Mahmut Hüdayî için müracaat. Aynı eser. Sa: 185-188 Şakayık zeyli: Atâî. Sa: 760

[5] Abdül'ahad Nurfî için müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 121. Şeyhî'nin Şakayık zeylinde mufassal tercemei hâli vardır.

Halifesi (Sun'ullah Gaybî صنع الله غيبى) nin (Söhbetnâme صحبتنامه) si, İbrahim E. nin hayatını, irfan ve telakkıyatını anlamak için çok mühim ve esaslı bir me'hazdır. Orada İbrahim E. nin "silsilei sûriyyemiz, Halvetiyede osmanî hakikî zadeye ve silsilei ma'neviyyemiz, ceddîm Şah Aliye müntehidir., sözû mevcuttur. Esâsen (Dili dâna) sında halvetiyyeye sülûkünü âdeta bir ititrat kabilinden anlatmadan silsilei tarikatını şu suretle bildiriyor:

Füyûzâtı ilâhî bâna ceddîm şâh Alidendir,
O dâhi Sârbân Ahmetten almıştır yedi tûlâ.

O dâhi sırrı Oğlan şeyhten almıştır bi iznillâh
Ki pîr Alinin oğludur o bîmisli o bîhemtâ.

Babâsı pîr Aliyyi Aksarayîden alıptur el,
Cihâna kible oldu ol misâli ka'bei ulyâ..

O dâhi İbni Yaminden erişti zâtı rahmâna
Şebi vuslette vahdet etti سبحان الذى اسرى -

O dâhi sırrı Sikkînîden almıştır hakikâtta;
O dâhi Hacı Bayramdan alıptur sırrı âmennâ..

Gaybî de (biatnâme بیعتنامه) de Hacı bayramdan sonra (anlar Ömeri sikkîne, anlar İbni Yâmîne, anlar Pîr Aliyyi Aksarayîye, anlar İsmâîli Şehide, anlar Sârbân Ahmede, anlar) diye bu hususu teyit ediyor. Şu halde İbrahim Efendinin silsilei tarikatı şudur:

İbrahim Efendi — Tap, tap Şah Ali — Ahmedi Sârbân — İsmaili ma'sukî — Pîr Aliyyi Aksarayî — Ayaşlı Binyâmin — sikkînî Ömer dede — Hacı Bayramı Veli.

Mamafi dili dâna'da tasrih edildiği veçhile Tap, tap Şah Ali [1], Ahmedi Sârbâna mülâki olmakla beraber [2] Ahmedi Sârbân halifelerin-

[1] Veçhi tesmiye bu idi ki gâh, gâh derunundan zikri kalbîsi «Allah. Allah» sadâsile "tap, tap,, ederdi. Cümle yanında olan eşhâs istima' ederdi.

"Sohbetnâme,,

[2] Vakıttan bir vakıta Sârbân Ahmet kitab eyler;
Dedem sem'i kabûl ile kelâmını eder isga:

Hakikat maşnki, şemsi hüviyyet pîrim İsmâîl
Ki Oğlan şeyh demekle nâmı olmuştur cihan ârâ.

Ben ol İsmâilem meydâna kurban olmağa geldim;
Bu suret hil'atın hal' eylerem, cismim olur ifnâ..

Yine bir dahi geldikte okurlar ismim İbrâhîm
Cihanda yine Oğlan şeyhliğile oluram imlâ..

.....

"Dili Dâna,,

den Vizeli Alâeddîn Efendinin halîfesi Gazanfer Efendiye de hizmet ettiği (sohbetnâme) deki «Gazanfer sultan, Ceddîm pîrîdir. Validime, ben senden bürûz edip [3] mecmaul bahreyn جمع البحرين de yedi yol kavuştuğu mahalde ismim semiyî halilullah olup hâlâ keşfî iyan eylediğim esrardan nice esrân ilâhiye ve hakayıkı rabbanîye izhâr eylesem gerektir buyurdıkları diyârimız halkı içre tevâtüre kariptir,, sözlerinden anlaşılıyor.

Lâmekânîye olan intisabına gelince:

İbrâhîm. E. tasavvufnâme ve Vahdetnâme isimli kitabını lâmekânî Hüseyin. E. nin manevî emrile yazmıştır. Lâmekânîyi (merdi ma'na مرد ماف) lakabile telkip ve tevkir ederek diyor ki:

Sülûkümde görürün merdi ma'na,	Eder can sem'ine bu sırrı ilka:
Ki ya'ni bu kitâbı tertib idün,	Anı kimse dememiş ola aslâ.
Dahi tertibi cümle ol kitâbın	On iki veçhile olsun müheyyâ.
Kitâbı yazmağa bâdî Hüseyindir ;	Nihâyet merdi ma'nîlik mülakkap..

Yine aynı kitabın ikinci babında (Hakikat) ı anlatırken bir münasebetle

Bu ma'naya muvafık merdi âlem,	Suâl eyler bana ol nuri âzam :
Hakikatta hakikat nicedir bil;	Bu zikr olan kamusu nicedir bil!
Cevâbında dedim: ey merdi ma'na;	Vücudu pâkî cismü canı ma'na!

diye Lâmekânîyi zikretmektedir. 9 ncü bapta da (Seyrû sülûk) ü anlatırken

Sülûkümde Rasulullahı gördüm;	Ayağı tozuna yüzümü sürdüm.
Dedim: ey seyyidi evlâdî âdem;	Nebîler serveri, sultânî hâtem;
Sülûkü seyr ahvâlin beyan et;	Hakikat sırrını cânâ iyan et!
Buyurdu seyyidi evlâdî âdem.	Beyan etsün sana ol merdi âlem.
Dururmuş anda gördüm merdi ma'na,	Vücudi pâkî olmuş dolu ma'na
Rasul çün ana ya Hüseyin buyurdu;	Sülûkin hâlini İbrâhime di!

diye mürşidini tavsif ve tevkir ediyor.

Dîvânında da Lâmekânî hakkında

Ey süren meydânı aşka bâdpâyı himmeti!
Şehsüvâri arsaî irşada it ma'niyyeti;
Cündi âliden olur ol şaha iden biati;
Serveri mülki hidâyet Lâmekânî hazreti!

Bentlerle başlayan ve yedi bentten mürekkep olan müstakil bir met-hiyesi var.

[3] Bürûz hakkında Gaybînin tercemei hâlinde tafsilat vardır..

Vahdetnâme'yi 1020 tarihinde yazdığını kendisi bildirdiğine ve soh-betnâmede 1000 târihinde doğduğu mukayyet bulunduğu nazaran Hüseyinî lâmekânîye pek genç iken intisap etmiş ve ihtimâl lâmekânînin vefâtına kadar sohbetlerine mülâzım ve müdavim olmuştur.

İbrâhîm. E. ve Hamzavî erenleri:

İbrâhîm E. sırasıyle bütûn Hamzavî sâdâtını tevkir etmiş ve hatta Ham-zavilerce gavsîyyeti kabul edilen zevâtı o da kabul ve methetmiştir. Meselâ; (İdrisi muhtefî) den sonra makamına geçen (Hacı Keyvan Kabâî) yi [1] o da (Gavs غوث) ve (vâhidi zamam واحد زمان) bilmektedir.. Dîvânındaki (kasîdei tâiyye) de diyor ki:

Tecellîler cihanü cânâ asrın vahidindendir;
Cihan halkına andan erişür sırrı füyûziyyât..
Cihan bir lâhza asrın vahidisiz payidar olmaz;
Haberdar ol ki asrın vahididir hatmü hatmiyyât..
Güneş nuru gibi zahirdir asrın vahidi hâlâ;
Görenler gördüler kim ol güneştir aynı ğaybiyyât..
Yüzü şemsi hüviyyettir, sözü âyâtı hikmettir;
Ledünnîdir kelâmı, söylemez ahbarı sem'iyyât..
Güzel kavlü güzel fi'lü güzel hulkı yurulmuştur;
«Kabâyî» suretidir, yokedürür nutkunda şathiyyât..

Hacı Kabâînin vefâtı 1037 olduğuna göre İbrâhîm. E. (kasîdei tâiyye) sini bu târihten evvel yazmıştır. Bu târihten sonra yazıldığı anlaşılan kasîdei Mimiyyede Hacı Bayramdan itibaren Melâmî mümessil-lerini yazarak İdrisi muhtefiden sonra keyvanı, ya'ni Kabâîyi zikredip

Keyvan gidicek çok kişi da'vayı benlik eyledi;
İsmi mudillim hükmeder bunlarda fettehan olmuşam..
Zâtımla âyâtım ile, sırrı kemalâtım ile
İbrahimin sırrında ben sırrı nümâyan olmuşam..
.....

diyor. Bu sözlere nazaran İbrahim. E. Hacı Kaâîden sonra kendinin gavs olduğunu iddia eder gibi görünüyor. Fakat böyle değildir. Ka-bâîden sonra içlerinde Sarı Addullah. E. de dâhil olduğu hâlde umum Melâmîler tarafından (sâhibi zaman صاحب زمان) ve (Gavs غوث) olara kabul edilen sütçü Beşir Ağayı (şehadeti 1073) İbrahim. E. de kemâlî ihlâs ile kabul etmiştir. Bir mesnevisinde bu akîde ve imânını Melâmî aktâ-bını keyvana kadar birer birer sayıp nihayet

[1] Tercemei hâli aşağıda gelecektir.

Burcî Keyvada tulû' ettikte ol şemsi kadîm;
Görmediler niceler ol nuru' oldular racîm..

Vechî pâkinde nûmayân oldu sırrı kün fekân,
Câmî pâkinde nihan olmuştu zâtı müstean.

« Bâ vü Şînü Ya vü Râ » da perde tuttu nuri zât;
Veçhi İbrahim göründü hallolundu müşkilât!

diye ızhâr etmektedir. Son beyitte Beşir Ağa tarafından irşada mezun ve memur olduğuna da işaret vardır. (Dili dâna) da da İdrîsi zikrettikten sonra

Bulardan sonra Hacılık ile dillerde yâd oldum!
Oturdum burcî Keyvanda, makamım eyledim Cevzâ.

Vâidü va'd ile halka Beşîr oldum, nezîr oldum,
Beşîrim, halka bildirdim; nezîrim ..

sözleriyle bu akîdeyi teyit ve tekit etmektedir. Sütçü Beşir Ağanın 1073 senesinde şehit olduğuna ve İbrahim. E. nin 1065 te vefat eylediğine nazaran (Gavsiyyet) iddia etmediği; bilâkis bütün ihvanı tarafından (Gavs) olarak kabul edilen kimseleri onun da kabul ettiği tahakkuk ve tavazzuh eder. Aynı zamanda yukarıdaki naklettiğimiz parçalar, bize İbrahim. E. nin Hüseyini lâmekânîden başka (Hacı Kabâî) ve (Beşir Ağa) ya da mülâkî olduğunu bildirir. Hatta dili dâna da

Bin on beştedürür İdrîs ile İbrahimin cem'i;
Münâfıklar bu sözün sırrına ermediler kat'a.

beytile 1015 târihinde, 15 yaşında iken İdrîsi muhtefî ile de görüşüğünü ifade ediyor. İdrîsi muhtefî ile görüşükten sonra Lâmekânîye intisabı Lâmekânînin (Kabâdûz) dan sonra İdrîsi Muhtefîden de irşada mezun ve memur olduğunu anlatmaktadır. (Sohbetnâme)de de « İdrîse.E., resmi âlemden geçmiyen mahabbet lezzetin istismam ediyemez deyu buyurdular » cümlesile İdrîsin bir sözü nakledilmektedir.

İbrahim .E. nin şarihi fusûs Abdullah ve şarihi mesnevî Sarı Abdullah .E. lerle de hususiyeti olduğunu yine sohbetnâmesinden anlamaktayız[1]. Hülâsa İbrahim .E. (Ne Halvetîleriz, ne Celvetî! ne Kadîrîyiz, ne

[1] Diyaribekirde Rumye şeyhi, Veziri azam kara Muatafa p. meclisinde şarihi fusûs Abdi .E. ye mukârin oldukta Abdî .E. nin rûsumî zâhireye itiyatları mutât olmamağın kıyamda bulunmamakla şeyhi mezkûr, şeyhi ekferin kitaplarını tercemeye mukayyet olan kâfir ve mülhit sizmisiniz? diye ta'nü sitemlerini bize nakleyledikte « ya size bir gazap ârız olmadımı? » deyu suâl eylediğimizde « cemîi mezâhirde zuhur, hakkın idüğün ilimden sonra kime gazap olunur? » buyurdular.

« Sohbetnâme »
Şarihi mesneî Abdullah .E. Tal'atî .E. ye « Huda, ne itikattadır? » deyu suâl eyledikte Hazreti Pîr (İbrahim .E.) « cevabımı biz verelim; cemîi mezâhirde olan mutakadâtı muhtelifedir, itikadî huuâdir » buyurdular..

« Sohbetnâme »

Mevlevî! belki erbâbı mahabbetten olan vahtetiyiz.) [2] diyen tam bir Hamzevî — Melâmî dir.

Oğlan şeyh, yahut Olanlar şeyhi:

İbrahim .E. ye ehli tarikin çoğu (Oğlan şeyh) demeyip (Olan) ve daha ziyade (Olanlar şeyhi) derler. Fakat bu lafzın (Oğlan şeyh) olduğunu (şeyhî) nin şakayık zeylinden anlıyoruz [1]. Bundan maada Şeyh, (Dili dâna) sında

Vakıttan bir vaktta Sârbân Ahmet hitâb eyler
Dedem sem'i kabul ile kelâmını eder ısga:

Hakikat maşrıkı şemsi hüviyyet pîrim İsmail
Ki Oğlan şeyh dimekle nâmı olmuştur cihan ârâ;

Ben ol İsmaillem, meydâna kurban olmağa geldim,
Bu suret hil'atın hal'eylerem, cismim olur ifnâ.

Yine bir dâhi geldikte okurlar ismim İbrahim,
Cihanda yine Oğlan şeyhliğile oluram imlâ..

.....

dediği gibi (Sohbetnâme) de de « sinnimiz altı ve sekiz iken ceddimiz, Pîri Hazretlerinin ilâhiyâtından hifzettirirdi. Hatta, bir gün

Vârımı ol Hakka verdim gayri vârim kalmadı

mısrâmı hifzederken; « dediciğim, bu dahi pîrin ilâhisimidir? dedim. Ceddin dahi, Belî oğulcuğum dedikte, acaba kendinin vâri varmı idi ki Hakka verdim deyu söylediğimde ceddin merhum dahi, bu oğlancık şeyhtir, deyu okşar idi. Oğlan şeyh tesmiyesine bâis ve bâdî budur » sözleriyle mes'eleyi tavzih etmektedir.

Şeyhte (tenâsuh تناسخ) fikri:

(Dili dâna)da Sârbân Ahmedin « İsmaili ma'sukî, » den naklettiği bir sözü nazmedereken

Yine bir dahi geldikte okurlar ismim İbrahim

[1] Zaviyei mezkûrede seccâde nişini hilâfet olup icrâyî âyîni tarikata âgâz edip yevmen feyevmen sıyî istihârî âlemgîr ve Oğlan şeyhi dimekle zeban zedî sagîrû kebîrî olmuşlar idi.

Tekkesi mahallî zihâm ve mecmâi esnâmî enâm olmağın ulemâ ve vüzerâ hâzır olup fukarâ ve zuafâ dühule mecâl bulmazlar idi. Şakayık zeyli: Şeyhî

gibi bir mısra', hele kasîdei tâiyesindeki

Nice yüz kerre yüz bin yıl avâlimden güzer kıldın;
Feleklerde, meleklerde geçirdin nice tesbîhât..

Tabâyi' âlemin gördün, letâfet mülküne erdin,
Ki her zerren bir âlemde ederdi zikri temcidat..

Her uzvun nice yüz bin zerre, her zerren bir âlemde.
Gezerdi müfredât içre mürekkeb olmadan zerrât..

Anâsır mülküne düştü yolun terkibe geldin çün;
Bu terkib içre hâsıl oldu sâna ilmü idrâkât..

Çü hayvan âleminde hâsıl ettin hissi hayvânî
Hicab oldu mürekkeb; âlemi gayb oldu mefhumât..

Çü câne sureti insânî ihşan eyledi Hâlik;
Tıfıl oldun, yigit oldun, kocaldın, erdi teşvişât.

Uyanup kendine gelmek, özünde kendini bulmak
Müyesser olmadı, âhır yerindir mülki hayvânât..

Ne hayvan iptidası galib ise vehmü fikrinde
O hayvan suretinde haşrolursun rûzi mahzurât..

gibi beyânâtı, kasîdei râiyyesindeki

Bu âdem donunu giymeden evvel kangı dondaydın ?
Bu donun hakkını, hükmünü vermezsen seyahattır,

Bu âdem suretin cânın bürününce neler çektin;
Yine devre düşersen menzilin esfelde zulmettir.

sözleri Şeyhin (tenâsuh) u kail olduğu hakkında bir zan tevlit edebilecek mahiyettedir. Bu efkâr, Şeyhin hemen hemen her kasidesinde vardır. Fakat Şeyh, bu sözlerle (tenâsuh) u kail olmuyor.

Umum (Sofiiye), (Ahadiyyeti mutlaka, Zâtî baht, Ella taayyün (ahadit mülke) ve sâir isimlerle yâd edilen Allahın, zuhurunda, ya'ni hilkatta bir kavis tahayyül ederler ki buna (Kavsi nüzûl) denir. Bu kavsin meratibi:

Ahadiyyet (ahadit), Vâhidiyyet (taayyüni evvel, hakikati muhammediyye (حقيقة محمدية), Eflâki tis'a (افلاك تسعة), anâsırı erbaa (عناصر اربعة), mevâlîd (مواليد), İnsan ve İnsani kâmil dir. Ya'ni; zât, ekmeli zuhuru [olan insana kadar bütün bu (sıfât) merâtibinde mütecelli olur. İnsani kâmil mertebesine gelebilirde (Suud (صعود) kavsinde de ikmâl edebilirse matlup elde edilmiş demektir. bu da ancak sülûk ile hâsıl olur. Sülûkte (tevhid

توحيد صفات (makamlarını tevhi'di ef'âl (فنا ve fenâ) makamlarını tevhi'di sıfât (توحيد ذات (makamlarını kat', ya'ni zevkan ve şühûden bu makamlarda tahakkuk etmek suretile halk ve hak mertebelerini câmi' olanlar (دائرة الوجود) denilen bu dâireyi ikmâl etmişlerdir. [1]

Binaenaleyh artık İbrahim Efendi gibi

Benim Allahlığım, abdiyyetim ile olur kaim

(Dili Dâna)

diyebilirler. Böyle zevâtın hakikatları badelvefat diğer bir kâmilde bürûz eder. Eğer sulûkünü ikmâl etmedise vefatında; tabiri tasavvufeile bu neş'ei-unsuriyeden melekût âlemine intikalinde, bulunduğu mekâmın melekûtî suretile haşrolur. Bu suretle hemen bütün sofiye, Muhiddinden sonra Berzah ve âhiret âlemini (cesedi misâlî (جسد مثالي) olarak kabul etmişlerdir.[1]

İşte İbrahim Efendi de bunu anlatıyor. Ve anlattığını da (sohbetnâme) de tenâsuhu reddetmekle beyân ediyor. Sohbetnâmede bu mes'ele hakkında diyor ki:

"Dâna, kendi hakikatına âgâhî tahsil eyleyip berâzihten bir berzahta alâka Komayıp kevn ile kevnolmak mertebesine nâil olup mazhari âhar-da bürûz edip dâna gider, danâ gelir (من مظهر الى مظهر) بل ينتقلون من دار الى دار، المؤمنون لا يموتون؟ ma'nası kati zâhirdir. Pes lisânî vahdet, neş'ei uhrâya ve dünyadan badel-müfaraka her hangi mazharda bulunursa (âhiret) tabir ederler.

Nitekim bir kimesne ruyada bir esp veya bir har görse anda hulûl ve tenâsuh bulunurmu? O1 mer'i olanlar, kendisinin sıfatı galibesine münâsîp suretlerdir. Râinin aynıdır.,,

Bu hususta sâdâtı sofiiyenin hepsi söz söylemişler ve hatta Niyâzînin Devrei arşiyanesine karşı Üsküdarlı Hâşim baba da manzum bir (Devrei ferşiiye) yaşamıştır,

[1] Tafsîlât için (mısırî)nin (devrei arşiiye (دورة عرشية) sine müracaat.

Mısırî Niyâzî: malatyalıdır. Tahsil için Diyâribekire, Mısra kadar gitmiş, Kadirî olmuş, nihâyet Elmalıda Halvetî Sinânî ümmiye intisap etmiş ve mumaileyhten irşada mezun olmuştur. Şeyhinin vefatından sonra Bursa, Edirne ve İstanbul'a gelmiş, tekrar Edirneye gidip Sultan Selim camisinde cifre âit bazı şeyler söylemesi üzerine (Rados) a nefyedilmiş, menfadan avdetinde Bursada aynı hâl yine tekerrür etmekle Limiye sürülmüştü. Limniden avdetinde Edirne'de Sultan Selim camiinde (memuruz) diyerek icraâtı hükûmete müdâhale etmekle tekrar Limniye nefyedilmiş ve 1105 te menfasında vefat etmiştir. Çok koyu ve coşkunun bir sofidir.

Mufassal tercemei hâli için Şeyhinin Şakayık zeyline müracaat..

Mısırî Niyâzî. Osmanlı müellifleri. Cilt. 1. Sa: 172 — 175

[1] Bu akide Muhiddinde de vardır. Fütûhâtın 63 ne'ü babında bu hususa âit kâfi izahat mevcuttur.

وكل انسان في البرزخ مرهون بكسبه محبوس في صورة اعماله الى ان يبعث يوم القيامة من تلك الصورة في النشأة الاخرة...

Müracaat. "Cilt. 1; Sf: 396—401.,

Melâmîler — 7

Fakat bu mes'eleyi en iyi tavzih eden (Seyyid Muhammedün nûrül arabiyyül melâmî (سید محمد النور العری الملامی) dir.

Mumaileyhin tercemei hâlinde bu bahsi tekrar tetkik edeceğiz.

İbrâhîm Efendide Şîliğe temâyül:

Oğlan Şeyhin kasîdei mîmiyyesinde şâyânî nazar iki beyit var:

Kur'anı ettim içtihad, şer'ile ettim çok fesâd;
Ser'in önün ard eyliyen mezhepte No'man olmuşam!
Geldikte Harûnürreşid oldum İmam Yusuf ile
Hak suretinde çok zaman İblisü Mervân olmuşam!

Bu iki beyitten vâzihan anlaşılıyor ki şeyh, (No'man ibni Sâbit (نعمان بن ثابت) ve (Ebu Yusuf (ابو يوسف) a muarızdır. Fakat bu muarızlığa sebep nedir? Acaba bana melâmî urefâsından bir zâtın anlattığı gibi (Ebu Hanife (ابو حنيفة) nin (kıyas (قياس) delili şer'i addetmesi yüzünden altıncı imam, (Ca'fer ibni Muhammed (جعفر بن محمد) ile arasında vukua gelen muarazamı sebep olmuştur?[1]

Hülâsa sebep vâzih değilse de bu beyitler, İbrahim Efendide bir şîa temâyülünü iyânen göstermektedir. Esâsen hemen bütün melâmîlerde bu temâyül mevcuttur. Sârbân Ahmette de bunu şiddetle görmüştük. Sarı Abdullah Efendi de hemen her kitabında on iki İmâmı zikretmekte ve tercemei hâllerini yazmaktadır.

İbrahim Efendi sohbetnâmede mezkûr "ilâhî hakikî candır. Ve Muhammedi hakikî yine candır. Aliyyi hakikî, cemîi mezâhirde olan ve mabihil ittihat olandır.", sözile Allah, Muhammed, Ali vahdetini terennüm etmiş ve "Ârifî kâinat, bize haktan her ne gelirse âyînemiz Ali Mazharında dahi mevcuttur.", sözile de Alînin aynen « şîa » itikadî gibi

[1] علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابی عمیر عن محمد بن حکیم قال قلت لابی الحسن موسى عليه السلام جملة فداك فقها في الدين واغنا الله بكم عن الناس فقال هبات هبات في ذلك والله ذلك من ذلك يابن حكيم!
قال ثم قال: لمن الله بالحنيفة كان يقول قال علي ونلت. قال محمد بن حكيم اهشام بن حكيم والله ماودت الا ان يرخس لي في القياس . . .

Ümmehati kütübî şîa olan kütübî erbaadan (kâfi (كافي) Ebu Ca'fer Muhammedibni Ya'kubi Küleyni tebriz tab'ı: Sa: 31

«باب ابداع والرأى والمقاييس»

علي بن ابراهيم عن ابيه عن احمد بن عبد الله الملقبى عن عيسى بن عبد الله القرشي، قال دخل ابو حنيفة على ابى عبد الله عليه السلام (امام جعفر بن محمد) فقال له يا ابا حنيفة بلغني انك تقيس. قال: نعم قال لا تقس؛ فان اول من قاس ابلis جين قال خلقتني من نار و خلقتهم من طين ف قاس ما بين الناز والطين ولوقاس نورية آدم بشورية لنار عرف فضل ما بين النورين وصفاء احدهما على الآخر . . .

Kâfi aynı bap: Sahife: 31—33

mir'âtı Muhammedî ve nefsi Peygamberî olduğunu izhâr ve bu temâyülü âşikâr eylemiştir. [1]

Yalnız şu bilinmelidir ki "melâmî - Hamzavîler,, ehli tevellâ olmakla beraber hiç bir vakit teberrâda ifrata varmamışlardır. Aliyi vasî kabul etmişler, fakat hulefâyı selâseye de hürmetkâr bulunmuşlardır. Şu hâlde tam Şîi değildirler. Nitekim tam Sünnî de değildirler.

Halbuki Bektâşiler, Tevellâ ile beraber Teberrâyı da kabul ederek Sünnîlikten tamamile ayrılmışlar; fakat te'vîli kabul ettiklerinden "Şîi — İmamî,, değil, "Şîi — Bâtinî,, olmuşlardır.

Melâmîlerde ise arzettiğimiz gibi Teberrâ yoktur. Esâsen Teberrâ, Vahdet telakkisiyle telif edilemez. Melâmîler keşif ve ilhâm erbabı olduklarından içtihad tenezzül ve müctehidi taklitten vârestedirler. Hakikî ma'nasile Ali ve Ehli Beyti peygamberlerin sırrına vâris ve sâhip bilip sâir eshaba tafdil eden (Şîai mufaddile (شيعية مفضلة) fırkasının hayrülhalefi olmuşlardır[2].

İbrahim .E. nin Hurûfilere nazarı:

İbrahim .E. kasîdei mîmiyyede

Yonns dilinde ma'niler telifü tasnîf eyledim;

Adım Nesimî eyledim, hem Fazlı yezdân olmuşam..

[1] Benî necran kabilesi Hiristiyan olup islâmı kabul etmedikleri gibi Peygambere vergi vermeğe de razı olmamışlardı. Bunun üzerine آل عمران sûresindeki عيسى yı ve ahvâlini İslâm akîdesine göre bildiren واذقالت الملكة يامرهم ان الله اصطفىك وطهرتك akîdesine göre bıldiren 18 âyet kendilerine teblih edildi. Müteakip âyet „Eğer İsânın ahvâline âit sahih ilmi mücip olan bu âyetlerden sonra yine seninle İsâ hususunda muaraza ederlerse sen de onlara; gelin biz oğullarımızı, siz de oğullarınızı; biz kadınlarımızı, siz de kadınlarınızı; biz nefislerimizi, yani kendimizi, siz de nefislerinizi davet edelim; bir araya gelelim; sonra mübâhele edelim, Allahın lânetini yalancı hangi tâife ise o tâîfeye isteyelim!“ meâlindeki

فمن حاجك فيه من بعد ما جئتك من العلم فقل انا نذع ابناؤنا وابنائكم ونسائنا ونسائكم وانفسكم ثم نبذل فنجعل لمنة الله على الكاذبين

âyeti—ki buna "Mübâhele,, âyeti derler — nâzil oldu. Peygamber mübâheleye Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin götürmüştür. Neticede Hiristiyanlar Mübâheleye cesaret edemeyip vergiye râzı oldular. Şîiler, bu âyetteki ابناؤنا dan mürat, Hasan ve Hüseyin; نسائنا dan mürat, Fâtıma; انفسنا dan mürat, Alidir derler. Sâfi tefsiri diyor ki

فكان تأويل قوله عج ابناؤنا الحسن واحسين ونسائنا فاطمة وانفسنا على بن ابي طالب تافسلات için mezkûr tefsire ve sâir Şîi tefsirlerine müracaat. tefsiri Sâfi. Sa: 82

[2] (Mufaddile (مفضلة) Hazreti Aliyi sâir sahabeye tafdil edenlerdir. Bunlar diğer ashâbı da hayır ile yâd ederler. Bizzât Sahabe ve Tabiîn içinde bir çokları Aliyi, sâirlerine tafdil ederlerdi.

يتاييح المودة (Seyyid Süleymanül Belhî Cilt: 2. Sa: 418-419) da bu hususta kâfi ma'lûmat vardır.

Ahmed ibni Hanbel احمد بن حنبل de Ehli beyt ile hiç bir kimsenin mukayese edilemeyeceğini söylemekle bu tırkaya mütemâyil bulunmuştur. Aynı kitap. Cilt: 1 Sa: 253

beytini yazarak Fazlullahı hurûfiyi de zikrediyor. Yine aynı kasîdede “Ebu Hanîfe „ ve “Ebu Yusuf „u zemmeden ve

Hayyam dilinde söylenen, dîni tenâsuh eylenen,
Taptıkta Yonusta denen ma'nîi irfan olmuşam.

beytile Hayyama tariz eden şeyh, Fazlı hurûfiye karşı “Fazlı yezdan „ lakabını vererek âdeta hürmetkâr bulunuyor.

İbrahim. E. gibi bir sofî, hiç şüphe yok ki hurûfîlerin nihâyetsiz hesap ve tevillerine kapılmaz. Buna imkân yoktur. Böyle olduğu hâlde Rıza Tevfik. B. onu karilerine müfrit bir hurûfî olarak takdim ediyor. bu kanaatını da şeyhin hece ile yazılmış dört ilâhîsi ile teyit ediyor .[1] İlâhileri biz de yazıyoruz:

Âlimim dersin ama âlemden bîhabersin ;
Bu anden, bu nefesten, bu demden bîhabersin !
Söz gelince ama sen eylemişsin kıl gibi ;
Kalbine haktan olan hemdemden bîhabersin..

Bu esrârı duymağa gerçekler nazarında
Ariflerin dediği niamdan bîhabersin !
Dört kitabı okusan nesne bilmiş olmazsın ;
Benim canım ; mâdem ki âdemden bîhabersin !
İbrahimin gönlünün ma'nasın anlamazsan
Erden haktan bilinen keremden bîhabersin !

Hakkın feyzi âleme düpdüzdür anlar isen ;
Bu görünen mevcudat bir yüzdür anlar isen ;
Enbiyanın geldiği, dört kitabın indiği,
Her lisanın dediği bir sözdür anlar isen ..

Hak veçhini görmeğe gözgü [2] düşmüş âdeme,
Bu âyinede âlem bir tozdur anlar isen.

Ârife bir söz iyan : bozulup bozudulan,
Dost ile bâkî kalan bir gözdür anlar isen..

İbrahimin yüzünden âdem kimdir bilmeğe
Bu muamma bir özge rumuzdur anlar isen !

Dört kitabın şerhettiği heman âdemdir, âdemdir ;
Evvel, âhır, zâhir, bâtın heman âdemdir âdemdir !
Sır içinde nihan olan, cümle şeyde iyan olan,
Her nesnede nişan olan heman âdemdir, âdemdir.

[1] Étude sur religion mystérieuse en L'an 800 “Rıza tevfik,, (Textes Hourouffis : Gibb)

[2] Gözgü : Ayna

Gönüllerde hâzır olan, her işlere kadir olan,
âyinlere zâhir olan heman âdemdir, âdemdir !

Kamu eşyanın âyâtı ; hakikat zâtı, sıfâtı ;
Cenabı Hakkın mir'atı heman âdemdir, âdemdir !

Çerhî felekte devreden, her görünende seyreden ;
İbrahim ; bu zikri eden heman âdemdir !



Dördüncü ilâhi de

Bu ilmin beyanını bir kâmil insandan sor ;
Canım ; can haberini can içinde candan sor !

beytile başlayan ilâhidir ki İbrahim E. nin millî vezinle yazdığı ilâhilerden bir kaçını intihap ederken biz de bilhassa bu güzel ilâhiyi yazdık. Gerek bu ilâhide, gerek Rıza Tevfik B. in yazdığı şu üç ilâhide Hurûfilik nerede ?

Ne 28 harf, ne 32 harf, ne hututu ümmiyye, ne hututu ebiyye, ne istiva, ne Fazl ; hülâsa, Hurufîliği ispat demeyelim, çok şüpheli bir surette irae edecek hiç bir kelime ve fikir yok.. bilâkis ilimden hakikî mürâdın nefsine âlim olmak bulunduğu, sözle bir şey elde edilemeyeceği, âdemin ulviyeti : yani bütün sofîlerin — Hurufîlerin garip tevillerinden sarfı nazar edilirse onlar da bu zümreden addedilebilirler — kabul ettikleri akîdeler, bütün vuzuhile görünüyor. Fakat bunlar, kailinin Hurûfîliğini değil, sofîliğini ispat ve izah eder.

Eğer Rıza Tevfik B. hangi şiirde söz ve yüz kelimelerini görürse şâirinin Hurûfîliğini iddia etmeğe niyet etmişse

Söz hâlbüdi kadri beni âdeme candır,
Söz rabıtai vasıtai âdemiyandır.

.....

diye sözün kadri hakkında mutasavvifane bir manzumesi bulunan Yeni-şehrîli Avnî'yi ve

Ruhların hızında zâhir olanı Sivü dü hat
Âdeme talim olan esmâ bilindi bî nokat ;

İstivâyî veçhî âdemden ubur iden bilür
Kim ne yüzden tâ oluptur ümmeti Ahmet vasat.

deyen Yusufu Sineçâk'î (953) [1] Hurûfilikte de çok müstamel « سبع المثاني » terkiibini de kullunarak

[1] Sima'haneî edep. S : 252 — 254

Ukdei serrîştei râzî nihânîdir sözüm ;
Silki tesbîhi düri seb'al mesânîdir sözüm ..

matlaile başlayan na'tin şâiri mübdii Nef'îyi, hatta

Dört kitabın manası tamamdır bir Elifte ;
Be dedirsen sen bana be deyecek azarım

Bir Elif tahsil eden münezzehdir âlemde
Endişe iklimine niçin durup gezerim ?

deyen Yunusu niçin Hurûfî şairleri arasında göstermiyor ? Çünkü bunlar Rıza Tevfik B. in fikir ve telakkisine nazaran İbrâhim E. den daha ziyade Hurûfîdirler !!

Bunların Hurûfî olmadıkları muhakkak olmakla beraber biz biraz daha ileriye gidip deyeceğiz ki

Yüzünde Bistü heşt harfi lâhım,
Acep nakşeylemişti pâdşâhım.

beytile başlayan gazelin şâiri Seyyid Nizameddin zade Seyfullah ve

Sivü dü harften nişandır dişlerin ;
Dört kitaba tercemandır dişlerin. [1]

deyen Simâî Mehmet E. ve son söylediği gazelde

Sivü dü harfi veçhi âdemde
Okuyup sırrını habîr oldum.

beyti bulunan Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi -merhum şeyh Hüseyin Fahreddin (329. H.) dede E. bile Hurûfî değildirler, bu sözler, bu da bulunsun kailinden söylenmiş sözlerdir. Bu zevatın eserleri, meselâ Seyfullahın dîvânı, hele risaleleri, Yusufu sîneçâkin Cezirei mevleviyesi meydanda.. Hiç birinde Hurûfilik kokusu yoktur. Hüseyin Fahrî dedenin de şiirleri mevcuttur. Hepsî âşıkane ve sofıyanedir. Kendisini tanıyanlarda meşrebini pek âlâ bilirler. Efendi merhumda Hurûfilik tahayyülü, çok vâhî bir hayâldir. Bu zevâtı; Nesîmî, Refîî, Arşî, Muhîfî gibi Hurûfî şâirlerle karşılaştıracak olursak maruzatımız teyyüt eder.

Bunlar, böyle olunca, dîvânında, Dili Dânasında, Vahdetnâmesinde kat'iyen Hurûfilik mutekadâtı bulunmayan İbrahim E. nasıl olur da Hurûfî olur? bütün âsârı içinde Hurûfî sözüne biraz benzeyen şu iki beyti buldum :

Yüzün açsa bu nazmım kâkülün iki bölük etse
Muanber büyü müyından erişse câna ruh efzâ ;

[1] Esrar tezkiyesine müracaat..

İki kaş ortası şakkul kamerdir âşikâr olsa
İki yanında zülfünden yazılmış ma'nîi zülfâ! [1]

Fakat, bunlar da Hurûfiyâne değil, şâirânedir. Çünkü eğer Hurûfice söylenseydi şâir, saçı ikiye böler bölmez istivâdan ve bu suretle yedi hattın sekiz olarak anâsıra darbedilince 28 hattın 32 olduğundan; ilah... bahse başlardı. Hangi Hurûfî şâiri vardır ki saçı ikiye bölsün de istivâdan bahsetmesin ?

Rıza Tevfik B. "Peyâmı sabah,, gazetesinin ilâve edebiyesinde yine bu münasebetle "Ben, bu gibi eserleri tettebbu' ettiğim zaman şâirin ismine, eseri yazanın şahsiyeti cismaniyesine o kadar ehemmiyet vermem. asıl fikre, felsefeye bakanım" diyor. [2]

Bu beyânâtın birinci şıkkı hakikaten doğru.. çünkü İbrahim E. yi, kanunî Süleyman devri ricalinden addettiği gibi [3] Sârbân Ahmedî de, Bektâşî Kaygusuz abdal zannederek "Budalanâme,,yi ve

Yücelerden yüce gördüm Erbapsın sen koca Tanrı !

beytile başlayan ve Şathiyat vadisinde bulunan manzumeyi Sârbân Ahmedî isnat ediyor. [4] Fakat ikinci şıkkı yanlış.. Çünkü fikre ve felsefeye bakdığı, lâkin nüfuz edemediği; Sârbân Ahmedî, İbrahim E. yi ve Gaybîyi Hurûfî addetmesile sabit..

Hûlâşa; İbrahim E. kat'iyen Hurûfî değildir. Fakat ulemayı rüsum ve ekseri ehli turuk gibi Fazlî hurûfiye düşman olmayıp onu da vahdet erenleri arasında görmektedir. Hatta Gaybî, "Sohpetnâme,, de "Hakikati âdem, indettahkik neden ibaret idüğün tahkikinde Fazlî yezdânın bu beyti ranalarını okurlardı :

ماخذای عالم آدم یافتیم
ایچنین آدم ولی کم یافتیم .

diyerek şeyhin Fazlî Hurûfiden istidlâlde bile bulunduğunu haber veriyor. Hamzavî şeyhlerden birinin müritlerine "Cavidân,, okuttuğu için tarize uğradığını da yine Sohpetnâmeden öğrenmekteyiz. Rıza Tevfik B. iyi ki bunu ve Oğlanlar şeyhi dediği Oğlan şeyh İbrahim E. nin kasıdei mîmiyedeki beytini görmemiş.. görseydi Hurûfilîğini ihtimâl yeminle temine kalkardı. Hamzavî — Melâmîlerde de diğer tarikatlerde olduğu gibi Hurûfilîğe mütemâyil kimseler vardır. Fakat İbrahim E. Hurûfî değildir

[1] Dili Dâna

[2] Peyâmı sabah ; ilâve edebiy. N. 35. 8 Mayıs 1330.

[3] Peyâmı sabah ; ilâve edebiy. N. 29. 31 Mayıs. 1330

[4] Peyâmı sabah. İlâve edebiy. N. 35. 8. Ma. 1330

ve Hurûfilik, Bektaşılıkta olduğu gibi Melâmîliğin esasî akîdelerinden olmamıştır.

İbrahim E. de şiir:

İbrahim E. yi Sârbân Ahmetle kat'iyen mukayese edemeyiz. Sârbân Ahmedin lisanındaki selâset, yazılarındaki metanet, efkârındaki bedîî zevk İbrahim E. de yoktur.

İbrahim E. de umumî manasile şiir yok değildir. Fakat, o san'attan ziyade fikir ve felsefesine tabî'dir. Yazılarında umumiyetle edebî san'at-lara ehemmiyet vermez. Alel'ekser kafiye ile bile mukayyet değildir. Méselâ; "dedi," ile "buyurdu," yu; „olacaktır" la "gelecektir," i; "surî," ile "fer'î," yi kafiye yapmaktan çekinmez. Vezne de çok defa hâkim olamayan İbrahim E. de bunları "Vahdetnâme," sinde itiraf ederek diyor ki:

Celâleddine bir gün bir suhanver	Suâl idüp dedi ey câna rehber!
Ne sırdır evliyâullah nazımda,	Riâyet kafiye etmez nazımda;
Heman ma'naya olurlar mukayyet	Olurlar ma'nîi hâlde müeyyetl..
Celâleddin buyurdu ol mahalde:	Meşâyih söyledüğü şöl mahalde
Cemâli yâri gözlerler hakikat;	O yüzü göricek anlar olur mest..
.....
Anınçün kafiye ile mukayyet	Değildirler, olupturlar müeyyet.
Ne anki kafiye bilmeye anlar;	Bilürler cümlei ilmi o canlar..
Dahi bir kastları ol ârifâne	Mürad ederler ola ümmiyan;
Ki zira sözlerine aalpleri üm	Oluptur bil hakikat içre ruhum!

Anlaşıyor ki İbrahim. E. de mevlânâ gibi si'ri efkârını neşir için bir vasıta olarak kullanıyor [1].

İbrahim. E. nin nazımlarının ehemmiyeti, şi'riyeti noktai nazarından değil; tasavvufun bütün esâsâtını, akaidini, en muğlâk nazariyelerini neşrî telkin etmesindedir.

Bilhssa, kasîdelerinde vahdeti vücudu, insanı kâmil nazariyesini, devri, hülâsa bütün mu'takadâtı sâfiyyeyi o kadar güzel izah eder ki en az müstait bir kimsenin bile anlamaması adimül ihtimâldir. Meselâ; kasîdei Tâiyesinde insanın kadrini anlatırken der ki:

Cihanın bâtını fâil oluptur, zâhiri kabil;
Buların ittihadından doğar eşcarü esmâr-t!..

شعرچه چيزاست بمن تاكه زئم لاف ازو ؟

هست مرافن ذكر غير فنون شعرا !

Mevlânâ Celâleddini Rumî

[1]

Biri esfel, biri âlâ, yerü gök ittihad etti;
Yerü gökten erişti cümle mahluka gıdâiyyât..

Gıda şeklinde mer'î oldu âdem sureti evvel;
Gıdadan hâsıl oldu cümle eşkalâtü teşkilât..

Bu şekliyyât içinde ahseni takim olup âdem;
Tufeylî oldu âdem suretinden gayri takvîmât..

Egerçi sureti âdem, bu âlemde zuhur etti.
Hakikat âlem etti âdeme ta'zimü tekrîmât;

Cihanı bir şecer farzeylesek tohumdürür âdem,
Tohum sârîdürür, ol bir tohumdan oldu eşcârât. [1]

Ne cüzdür ol ki oldu külden efzun evvelü âhır;
Gönülden sureti âlem eder insana tekbîrât!

O cüz bil sırrı âdemdir, cihâna feyzerer andan
Hakikat külle ol cüzden irişür feyzi külliyyât..

Egerçi sureti âdem sana az görünür amma
Velâkin ma'nîi âdemde âlemdir hayâliyyât..

Cihânın zâhiri ekber görünür, bâtını asgar;
Ki âdem suretâ asgar; içi kenzi şûriyyât..

Kasîdei râiyesinde de her mevcudun şûnâtı zâtîyeden ibaret olduğunu ve tecelliyâtı ilâhiyenin her sureti ahze müsteit bir heyulâya benzediğini şu beyitlerle anlatıyor:

Hakın ilminde mevcud idi ulviyyâtü süfliyyât;
İlimden ayne gelür çâr unsur, bahrü ber bir bir..

Vücudî mutlakın şe'ni şûnundan tecellidir
Ki bir şe'ni nişanı bî nişâna yüz tutar bir bir..

Cihânın müstakil kendü vücudile vücudu yok;
Mümasildir serâba ma sanurlar teşneler bir bir..

Cihan ma'dûm, Hak mevcud.. halk mefkudü hak meşhud;
Kıdem bârânı katre katre halk üzre yağar bir bir..

Dizilmiş neyde surahlar, saf olmuş muntazır nefha;
Nefes verdikçe neyzen zâhir olur nağmeler bir bir..

Ganiyyi mutlak idi, gayb idi neyzende çün nağme;
Göründü ney vücudunda açıldı perdeler bir bir..

[1] İbrahim E. nin halifesi Gaybî, bu (Şecer ve tohum) misalini (Keşfü'l gıta (کشف الغطاء) sında tevsî ederek çok güzel kullanmıştır.

Nefes neyden göründü; âşkâr etti makamâtı;
Nevâ, Uşşak, Acem, Nigriz, Murabba' oldular bir bir.

Makamat neyzenin ney mazharından ilmi ayn oldu;
Misâlen bir nefeste oldu zinde mürdeler bir bir..

Kasîdei mimiyesinde de vücudı mutlakın tecelliyâtına sereyan ve
ihatasını hakikaten câzip ve vecdâver bir surette ifade eder:

Surette vü ma'nada ben, esfelde vü a'lâda ben;
Dünyâda vü ukbada ben, gamkîmü şadan olmuşam..

Mülhit denen, zındık denen, kâzip denen, sadık denen;
Taklit denen, tahkik denen, dillerde destan olmuşam..

Cüzde vü küilde zâhirem, kudret benimdir kadirem;
Afv eylerem müc imleri, fazl ile gufran olmuşam..

Gün gibi zâhir olmuşam, her çenge nâzır olmuşam;
Her dilde hâzır olmuşam, nuri çerağan olmuşam..

Zerrâtı âlem her ne var, zâtımla olur âşkâr;
Her mülkü her şehri diyar, sultanü hakan olmuşam..

İsâ deminden bu deme seyreyledim demden deme;
Oldum papas, oldum keşiş uzlette rûhbân olmuşam..

Gâhi mürekkep, müfredât, geh ma'denü gâhî nebât,
Gâh meyyitü gâhî hayat, geh nârü nîran olmuşam!

Sözlerindeki ihata ve şümül kuvvetlidir. İsmaili ma'sukîlerin, Hamza Bâlîlerin katleildiği, Husâmeddin ve İdrîsi muhtefilerin ukubete uğradığı devirlerde aynı silsileden bulunan ve bu derecede açık sözler söyleyen İbrahim E. nin hürmeti ammeye mazhar olması hakikaten calibi nazardır. Bu hâlde şeyhin kudreti nüfuzunu ve siyasetini; zavâhire güftârile olmasa bile ef'âl ve etvârile tamamilen riayetkâr bulunduğunu bildirir. Şeyhin en açık sözlerinde bile tevil imkânı mevcuttur. Meselâ: yukarıda bir kaç beytini yazdığımız kasîdeye

Hak der ki; kenzi mahfiyem, âlemde pinhan olmuşam;
Zâtım münezzehtir velî ismimle insân olmuşam..

beytile başlar. Binaenaleyh artık istediği gibi söyleyebilir. Çünkü; kail, Haktır. Kendisi yalnız nâkildir. Şeyh, müritlerine de "Vahdete müteallik söz söylemek lâzım geldikte (alâ tarikin nakil على طريق النقل) söyleyin; nakil, küfrolmaz mes'elesine binaen.. Ta ki selâmet olasız!,, [1] diye tenbih

[1] Sohbetnâme.

ediyordu. "Cem'i mahz semtini tutanın tevhidinde çingâne tevhidi derler,, [1] sözlerle de zavâhire riâyet lüzumunu tefhim eylerdi.

Divanı:

Divanındaki kasîdeler şunlardır:

Nemudârındürür ey ibni âdem külli meşhûdât;
Tufeylindir yaradılmışta cüz'iyâtü külliyyât.

Beytile başlıyan kasîdei tâiye;

Kıdem bahrînin emvâcî gelür bir bir, gider bir bir;
Bu çerhin gerdişile devreder şâmü seher bir bir;

Matla'lı kasîdei râiye;

Dü âlem zâhirü bâtın hakikat bir işârettir;
Dili âdemde düm düm çalınan tablî beşarettir..

Beytile iptidar eden keza kasîdei râiye, meşhur kasîdei mîmiyesi ve
Dili dâna kasîdesi;

Şûnâtında zâtı zâtını pinhan eder bir bir;
Cemâlin dîdei a'yan ile seyran eder bir bir..

Matla'lı diger bir kasîdesi:

Bidâyette tasavvuf; sâfî bicân olmağa derler;
Nihâyette gönül tahtında sultan olmağa derler..

Beytile başlıyan ve tasavvuf hakkındaki muhtelif ahvâl ve telâkkiyatı cem'eyliyen 26 beyitlik (دوبیان آداب و اسرار تصوف) serlevhalı kıymettar bir kasîde [2]; Melâmî silsilesini cami' bir mesnevîsi, diğer bir kasîde ve Hüseyinî Lâmekânî hakkında

Sad hezârân sipasü hamdü senâ
Hak lisanile hakka subhu mesâ!

Mat'ları methiyesi, 14 beyitlik bir mesnevî...

Gazeliyat ve ilâhiyatı pek azdır. Lâmekânîyi metheden bir murabba, diğer bir muhammesle 11 gazeli var. Buna mukabil hece veznile yazılmış 16 ilâhisi mevcuttur. İbrahim E. halka halk dilile hitap etmenin faydasını bütün sofî şâirler gibi anlamış ve hatta bunu da bittecrûbe

[1] Sohbetnâme.

[2] Bu kasîde M. Ali Aynî B. in "Tasavvuf tarihi,, nde münderiçtir. Sa: 185 — 187

müşâhede etmiş olduğundan yalnız kasîdelerini (aruz) ile yazmıştır. Gazel ismini verdiğimiz manzumeler de esâsen birer kasîde parçalarıdır. Dîvan edebiyâtının (Gazel) vasfı bunlara kat'iyen uymaz. 13 beyitlik bir gazelinin bir parçasını yazmakla iktifa edeceğiz:

Dili insânî dânâ hizmetinde pâsbân oldum,
Gönül sîmürği ankasına kalpte âşiyân oldum.

Gönül âyînesin pâk eyledim gayrî hayâlinden,
Tecelli eyledi, Hak zâhir oldu; ben nihân oldum.

Bu bende ben diyen varlık hakınmış zâhirü bâtın;
Gidicek benliğim benden güneş gibi iyân oldum..

Ne işittim, ne gördümse anınla gördüm, işittim;
Bu görmek, bu işitmekle cihan cismine cân oldum.

Göz oldum cümle gözlerde, öz oldum cümle özerde;
Söz oldum cümle sözlerde, dile nutku beyân oldum.

.....
Bu cismânî eihanda cismimin ismidir "İbrahim,,
Dehir âyînesinde, âni dâimde zamân oldum..

Sohbetnâmede "Bizim kelâmımızı fehme Şeyi ekber, ya Mevlânâ kulağıle istima' lâzımdır,, [1] deyen Şeyh, mecâzî aşka tenezzül etmemiş, hatta hakikatı bile mecaz perdesile örtmemiştir.

O, hakikaten yalnız kendi efkârını neşrî telkine çalışmış vecitli bir sofî ve kendisinin manen bu işe memur olduğuna bihakkin iman etmiş bir (Velî) dir.

Coşkun sözleri zamanımıza kadar unutulmamış ve bilhassa "Dili dânâ-da varidâtı ilâhiyeden hezar fusus ve fütûhât ve sad reşehât ve nefehât vardır,, [2] diye methettiği (Dili dânâ) kasîdesi, zamanımıza kadar—bilhassa Melâmîlerde—mürşit ve rehberler tarafından müsteit tâliplere okutulmuş, mukaddes bir evrat mecmuası gibi elden ele takbil ve takdislerle dolaşmıştır. [3]

[1] Sohbetnâme

[2] Sohbetnâme

[3] Üsküdar kütüphanesinde, Süleymaniye Millet ve Darülfünun kütüphanelerinde bulunan dîvan nüshaları nâtamamdır. Bende bulunan eski yazma bir nüsha ile diğer iki yazma nüshayı tevhit ve bu suretle diğerlerine nisbetle oldukça tamam bir nüsha elde ettim. Fakat bunun da noksan olduğu muhakkaktır. Balâdaki kasîde ve gazel sayıları bende bu nüshaya göredir,

İbrahim E. de millî vezin:

Hece veznini kullanırken Yonusun tesiri altında kalmıştır. Esasen (Sohbetnâme) de zımnen bunu itiraf ederek diyor ki;

"Lisânî kadîm üzere mana icra eylemiş (Er Yonus) hazretleridir—kim bu siyakta bizim suâlimize ki

Derviş dilinde söyleyen	Kim idüğün bilirmüşüm ?
Ya kulağında dinleyen	Kim idüğün bilirmüsün ?

anların

Bu bilimde söyleyen	Kendüsüdür vallahi.
Kulağında dinleyen	Kendüsüdür vallahi

Gördüm iki âdem der;	Biri benü biri sen;
Hakikatta sen ben yok,	Kendüsüdür vallahi..

kelâmı muvâfık düşmütür., [1]

İbrahim E. de Yonus gibi lisana, millî vezne ve ahenge hakim olarak yazdığı o küçük manzumelerde tasavvufun en mühim bahislerini kemali muvaffakiyetle söylemiş, en ince nükteleri şerhetmiş; en müphem nazariyeleri izah eylemiştir. Bu manzumelerde Yonustan bir cihette ayrılıyor; O da millî vezin dahilinde oldukça mebzul terkip kullanmasıdır. Fakat bu da pek tabii idi. Çünkü o vaktin cereyanı düşünülünce yine Melâmîlerin Ankara, Bursa, İstanbul, Edirne gibi Dîvan edebiyâtının tamamen tehakkümünde bulunan mühim merkezlerde millî vezinle ve oldukça halis bir türkçe ile bütün halka hitap etmeleri ve bu hitaplarını büyük bir kütleye—ki içlerinde ulemâdan, meşâyihden, vüzerâdan da pek mühim şahsiyetler bulunuyordu—hürmetle dinletmeleri pek mühim bir işti.

Anadolunun, Rumelinin Dîvan edebiyatı girmiyen ıssız köylerinde, su başlarında, henüz aşiret halini tamamen terkedemiyen türkmen boyları arasında lâdînî — Garamî; yahut dînî — tasavvufî [2] halk edebiyatını terennüm etmek çok kolay ve tabii idi. Fakat dîvan edebiyatının tehakkümü altındaki merkezlerde halis türkçeyi ve millî vezni, hatta dîvan edebiyatının yaşadığı saraylardan, dairelerden yetişen bir kütleye hürmetkârâne dinletmek büyük bir muvaffakiyettir. İşte bu muvaffakiyeti bihakkin elde eden ve dîvan edebiyatı ile çarpışan, onun san'at kayıtları ile mukayyet, süslü ve acemâne edâsına karşı ruhtan doğan halis ve berrak türkçeyi türk vezniyle yaşatan ancak Melâmî—Hamzavî erenleridir. Bunun

[1] Sohbetnâme.. Bu ilâhî matbu Yonus dîvanlarında yoktur..

[2] Dînî—tasavvufî ve mezhebî halk şiirleri, bilhassa Bektaşî ve kızılbaş nefesleridir.

içindir ki melâmî şâirlerini millî edebiyatımızın tekâmül safhalarında ihmâl etmemek muktazidir kanaatındayız.

İbrahim E. nin millî vezinle yazılmış bir kaç ilâhisini kaydediyoruz:

Yaban yerde ne gezersin; gel âdeme er bu deme;
Hayvan gibi ne yellersin; gel âdeme er bu deme!

Nüşhai vahdet âdemdir; nefhai kudret âdemdir;
Âdemden gayri âdemdir; gel âdeme, er bu deme!

Âyine hak âdemdir, görünen yüzde bu demdir.
Her nefes ismi a' zamdır; gel âdeme, er bu deme!

Âdemdir rahmeti rahman, âdemdir gevheri her kân;
Âlem cisimdir, âdem can; gel âdeme, er bu deme;

Âdemdir hakka giden yol; hakkı istersen âdem ol!
Âdeme cümle eşya kul; gel âdeme, er bu deme!

"İbrahim,, sen âdeme gel, kamu müşkilin olur hal;
Âdemi ma'nâdan [1] el al; gel âdeme er bu deme!

✽

Cümle renkler döne döne geldi âdeme boyandı;
Her yüzde seyran eyleyip geldi bu deme dayandı.

Bu demde hak varlığını, sırâtı müstakimi bul
Mi'raç kılan bu nefesten hakkın gayriden usandı.

Ehli hakka bu söz iyan, her rengin aslı cevherdir;
Cevher âdem rengin giyüp evvelki redgten utandı.

Cümle şeyde seyran eden, cevhere özün kân eden;
Her zerrede hakkı gören gümansız hakka inandı..

Bir gerçek er "İbrahim" e hep bildüğün unutturup
Yokluk denizine daldırınca suya biraz kandı.

✽

Şeyhim kerem kıl bana, mekânından haber ver!
Ne kânın gevherisin, öz kânından haber ver!

Âlemi kübrâmısın, Âdemi ma'nâmısın? [1]
Kaf dağı, Ankamısın? nişânından haber ver!

Yüzün rahmeti rahman, sözün la'li Bédahşan;
Bihakkı veçhi insan vicdânından haber ver!

[1] Âdemi ma'na: Hüseyini Lâmekânî

Her zaman bir gerçeğin hükmüne mahkûm olmuş;
Şimdi zaman senindir; zamanından haber ver!

"İbrahim,, var şükreyle, sen Haliki yezdâna;
Tâlibi aşk olana yezdânından haber ver!

✽

Bu ilmin beyanını bir kâmil insandan sor;
Cânım can haberini can içinde candan sor;

Yârın ne olacağın bu gün bilmek istersen
Uykuya vardığında gördüğün seyrandan sor!

Yârin zülfü içinde ne başlar oynadığın
Erenler meydanında top ile çevkândan sor!

Geçen hut geçti gitti, geleceği neylersin?
Her nefesin neş'esin bu demden, bu anden sor

"İbrahim,,in gönlünün geyikliğinin [1] bilmeğe
Can ile tâlip isen gel arşı rahmandan sor!

✽

Cana dostun tecellisi geh iyan, geh nihan olur;
Tecellisinde bu cismin aklü can bi nişan olur...

Ârifin gah dolunduğu, geh gönülde bulunduğu
Gönlü inkâr ile dolon münkişlere gûman olur.

İnkârı gönlünden gider, budur haktan doğru haber
Karışanlar dervîsâna varlığından uryan olur..

Ne hâlettir ki "İbrahim,, bu varlıkta âciz kamu;
Feylesoflar, Câlînoslar bu hikmette hayran olnr..

✽

İbrahim E. 1065 senesinde vefat etmiş ve İstanbul Aksarayında Cer-
rahpâşa caddesinde (Oğlanlar tekkesi) namile maruf tekkenin türbesine
defnedilmiştir.

Kendisinden sonra şeyh olanlarla tekkeyi imar edenler de mezkûr
türbede metfundur. (Şeyhî) 1065 senesi Rebiülevvelinde vefat etti di-
yorsa da (Gaybî) Sohbetnâmenin nihâyetinde « hazreti İbrahim E.
عظم الله ذكره و قدس الله سره cenaplarının zuhûrî âlileri 1000 senesi hicriyesinde
olup 1065 senesinin mahî Rebiulahirının 22 inci çarşamba günü vakti

[1] Geyiklik: genişlik.

subuhta âftâbı hakikatları burci cisimlerinden gurubeyledi,, [1] diyerek tam tarih ve vakti vefatını bildirmektedir. (Şeyhî) İbrahim E. nin vefatına ahabından Tal'atî Hüseyin E. nin [2]

جنت اولسون مقامك ابراهيم

mısraını tarih olarak söylediğini yazıyor. Mezkûr mısraın tamiyeli olması, yahut (ابراهيم) in elifsiz yazılması lâzımdır. Sandukasına dayalı lavhada şu tarih muharrerdir:

شيخ ابراهيم افندی منبع فیض و کمال
همز و یلر سروری بر پیر عالی اهل حال
شهرتی اوغلان شیخدر محترم بر رهنا
وارنجبه انطاق حکمت بیناتی پر مثال
کل زیارت قیل کمال عشق ابله بو خضرتی
فیضیاب سری اولسون ملک دل کیتسون ملال
چیقیدی « بو » تاریخ جوهر رحلتی اعلان ایچون
« مظهر اسرار حقدر عازم دارالنوال »

1065

Bu tarihte senei vefatı ifâde eden mısra'daki noktalı harfler hesaplanır ve (بو) tamiyesi mucibince 2 tarhedilirse (1064) oluyor. tarih, bir vakit dergâhın meşihatında bulunan mülga meclisi meşâyih reisi esbaki ve sâbık Urfa meb'usu Saffet B. tarafından edilen reca üzerine Rûsumat müdürlüğünden mütekait ve (Sefînei evliya) sahibi Hüseyin vassaf B. merhum tarafından söylenmiştir. Sefînei evliya da mısra'

سر حقك مظهريدر عازم دارالنوال

Suretinde muharrerdir ki (cilt: 2 sa: 290) bu suretle vefat senesini tamiye ile tam ifâde eder. Esâsen hacı H. Vassaf bey de (Sefînei) de 1065 de vefat ettiğini tasrih eyliyor. Şu halde lavhanın yazılmasında bir yanlışlık olmuş demektir. [3]

[1] Sohbetnâmenin eski bir nüshası Konya Müze kütüphanesindedir. Mezkûr nüshada da kaydettiğimiz satırlar aynıdır.

[2] Tal'atî Hüseyin E. 1075 te vefat etmiştir. Tafsîlât için Şeyhînin Şakayık zeyline müracaat.

[3] Osmanlı müelliflerinde vefat tarihi yanlış olarak 1066 dır "Cilt . 1. Sf: 26 ."

Âsârı:

Dîvanı.

Dili dâna kasîdesi,

Tasavvufnâme ve Vahdetnâme: (Mefâilün Mefâilün faülün) veznile ve bazı yerleri müstesna olarak tamamile mesnevî tarzında yazılmış ta'lîmî bir eserdir.

Yazıldı bin yigirmi târihinde; Düzüldü sâatında, târihinde.

beytinden anlaşıldığı veçhile 1020 de ve henüz 20 yaşında iken Lâmekânî Hüseyin Efendinin emrile yazmıştır.

(Bidayet, Hâkikat, Eârâf, Tazîy ve Jûd kûn Jâme' an-sâf, Ahvâl Qalb, Âdâb ve Hekmet, Serûdât, Qudret Tasvîf) Bahisl-rini ayrı baplarda (Qerîb as-sâmeh) amrar Hekmet, Qerîb as-sâmeh) zikrederek 12 bap üzerine yazılmıştır. Tertibinin de Hüseyin Lâmekânî tarafından emredildiği eserde mezkûrdur. Mukaddemede Sultan Ahmet camiinden, vezir Mehmet P. dan bahs ve bunları senâ eder.

Bunlardan başka Tâhir B. merhum (Osmanlı müellifleri) nbe (Müfîbü muhtasar ve Muxtasar) isimli bir eserinden de bahs ve şu üç deyti mezkûr eserben naklediyor: [1]

Zâtı pâkin had hâvâllâh

Cümle âlem, nuri zâtınla dolu

Âdemi zâtına mir'at eyledin;

Ey sîfâtın, vas'în vâs'în

Cümle âlemden sîfâtındır ulu

Nurunı âdemde âyât eyledin..

Divanı ve bütün âsârı gayrı matbudur.



İbrahim E. nin halifesi Snn'ullah Gaybî

Kütahyalıdır. Tahsili ulumdan sonra İstanbula gelip sohbetnâmede tasrih ettiği veçhile 1059 da İbrahim efendiye intisap etmiş ve şeyhinin vefatına kadar İstanbulda kalmıştır. 1065 senesinde Kütahyaya gidip bina eylediği zaviyede irşada başlamış ve Ruhülhakikasını 1072 de yazdığına nazaran bu seneden sonra vefat etmiştir. Kütahyada Musallada bir türbede metfundur. Ahfâdî ilel'an Kütahyada mevcut olup ahali arasında Kızılbaşlıkla müttehemdirler.

Ruhül hakika nın iptidasında kendisini zikrederken "Bu hakiri kesirüt taksir Sun'ullah ibni Ahmed ibni Beşir..., [1] dediğine ve Biatnâmede ceddî alâsının kalburcu şeyhi pir Ahmet Efendi olduğunu ve pederi müfti şeyh Ahmet efendinin de son zamanlarda melâmete sâlik olup gaybîye dahi bu yola azimet vasiyet eylediği musarrah bulunduğu nazaran eben an ceddin derviş ve şeyh zade olduğu gibi melâmet neş'esini de babasından tevarüs eylemiştir. [2]

1059 dan 1065 senesine kadar İbrahim Efendinin sohbetlerinde bulunmuş ve kendi tabirince şeyhinin "bahri ahadiyyetten vahidiyyete ihraç buyurdıkları kelâmı dürrerbâr ve güftârı latâfet şiar ve hikmet nisârların bikemâlihi hifzû zapta canü dil verip من حفظ فر ومن كتب فر mısda kınca kuvvei hâfızaya itimat olunmayup; العلم ميد و الكتابة قيد fahvasınca kitabetle de kayd ve rapta tekaza düşüp hatıra karar eden kelimâtı kutsiye ve ibârâtı tayyibelerinden bilâ ziyade velâ noksan tahâreti asliyesi üzre,, yazmıştır.

100 kûsur sahife kadar olan bu kitap gayet kıymettar bir eserdir. Melâmîlerin akide ve telakkilerini, İbrahim Efendinin ahvâl ve güftârını bu kitaptan tamamile anlayabiliriz. Bundan maada (Hasanî Kabâdûz, Husameddin, İdrîsi mühtefî ve şârihi mesnevî Abdullah Efendiye âit te bazı

[1] Kalburcu Beşir E. nin Deveran hakkında bir risalesi vardır. "Darülfünun. Hâlis E. Kütüphanesi No 5148.

[2] Ve vâlidî mâcidimiz müfti şeyh Ahmed Efendi dahi ceddî kalburcu şeyhi gibi 20 sene mikdarı erbabı taklidin dâmına giriftâr olup takatı beşerden hariç riyâzâtı şâkkayı irtikâbindan sonra hilâfete mücaz ve silsilenâmelerine mukayyet olmuşken âkibet, kendilere rahat bahş edecek mertebe marifet hâsıl olmayup bilâhare âhır ömürlerinde tariki vahdet semtine azîmet ve himmet buyurmuşlar ve bu fakirlerine dahi ol tarika himmet ve vasiyyet buyurmuşlardır.

malûmat kırpıntıları mevcuttur. Keşki melâmî dervişlerinden bir kaç tane daha böyle sohbetnâmeler yazsaydı!..

Dîvanı müretteptir. Dîvânından müstakil olarak 99 beyitlik bir de "keşfül gîtâ" isimli kasidesi vardır ki melâmîler arasında "Dili dâna,, kadar meşhur ve muteberdir.

Gaybî, şeyhini bihakkin temsil etmiş bir şahsiyettir. o da şeyhi gibi aruz ve hece vezinlerle yazı yazmıştır. Aruza pek hakim değildir. İmâleleri pek bol.. Fakat kafiye şeyhinden ziyade ehemmiyet vermiştir. Nazmı ancak eskâr ve akaidini neşir ve telkin için yazıyor. Bedî ve garamî hisleri görünmemektedir.

Aruzla yazdığı şu iki gazelini dercediyoruz:

Hak budur kim vâcibi bizzât oluptur mümkinât;
Sureti mümkinde ızhâr etti kendin ayni zât..

Mümkinâtın her biri âyine oldu kendüye,
Ruyi kesretten cemâlin gösterir der şes cihât!

Kesreti bu mümkinâtın ayni vahdettir şehâ;
Bahri zâtın aynıdır fehmeyle emvâcı sıfât!..

Aşkî bârî bâis oldu zâtının envâcına;
Devri dâim ta tecelli üzre ola kâinât...

Her tecellisi anın zevki cedîd ide atâ
Göstere her ande bir şe'n dâima ol muhdesât...

Yok tecellisine gayet, emri zira devridir;
Sırrı devri zevkedsen keşfolu hep müşkilât..

Nice bir mürde gezersin cehlile âlemde sen;
Kesbi ruh et nutki "Gaybî,, den içup âbi hayât;

Muktedâmız aşkı haktır, aşkı edindik imâm;
Ânın içün oldu her yerde salatımız müdâm!

Aşkî haktır ilmi nâfi'le bize sâlih amel;
Aşkî haktır zikrimizle şuglümüz her suphü şam...

Hep ibâdâtın hakikat cânı aşkı hakdürür;
Aşkî hak olmayacak olmaz birisi hiç tamam...

Aşkî inkâr eyliyenler hakkı inkâr eyledi!
Enbiyâ vü evliyâ aşktan alırlar feyzi tam..

Zâhirü bâtın kamu aşk ile kaımdır cihan;
Sureti aşktır bu âlem "Gaybiyâ." bil vesselâm!

*
**

Keşfûl gıtâ :
99 beyittir.

Bir vücuttur cümle eşya, aynı eşyâdır Hudâ;
Hep hüviyettir görünen, yok hudâdan maada..

matlaiyle başlar. Evvel ve âhırın itibârî olduğunu, hâdisâtın tecelliyâtı ilâhiyeden ibaret bulunduğunu anlatıp hilkat, ya'ni hüviyyetin zuhurunu şu suretle izâh eyler:

Canı âlemden tekaza düştü zâtı aşkına
Ekmeli surette kendü husnünü seyrede ta..

Lâcerem düştü sefer bu iktizâ ola tamam;
Kenzi mahfî fetholup mekşuf ola sırrı amâ.

Âlemi a'la ki arştır, âni menzil eyledi;
Bulmadı anda mürâdın eyliye zevku safa.

Geçti arştan çıktı kürsiye ede menzil deyn
Anda da bulmadı kendin nice olsun dilküşa ?

Unsuriyyata bu gez geldi yüzünü tuftu ol;
Anda dâhi yüzünü göstermedi ol dîlrübâ !

Kodu anı dâhi geçti, menzilin etti nebât,
Bulmadı kendini tâ kim ola ol câna gıdâl

Bulmadı an'arda özün, geldi hayvan mülküne,
Bunda bulsaydı özün pes cânın eylerdi fedâ

Âkibet bunca menâzil geçti kendin bulmadı;
Geldi insânâ göründü ol cemâli canfezâ.

Neş'ei âdemdir ancak nefhaya kabil vücut,
Ruhı haktır ruhi âdem ; dimedimi (روحنا) ?

Bundan sonra âdemin «Cem'iyyeti esmâiyye جمعیة اسمائیه» sini, mazhariyeti kübrâsını, berzahiyetini uzun uzadıya şerheder ve nihâyet meyva ve şecer temsiline gelir:

Bir şecer farzedelim baştan başa bu âlemi,
Fehmedelim tâ mürâdımız mürâd üzre dilâ,

Gerçi bu temsîlimiz eb'ad görünür eb'ade
Can ile dilden kabul eyler velâkin akrîbâ..

Bu dırahtı âlemin oldu misâlen re'si arş
Tahtıdır kürsî vü sâkı oldular yedi semâ.

Nârü bâdü âbü hâk oldu misâlen şahları;
Hem mevâlfîdi selâse berkü gül, meyva şehâ..

Dâiye düştü nebâta kendi zâtın görmeğe;
Bâtınından koptu nâcâr kuvveti neşvü nemâ.

Geldi hâke, anda dâhi görmedi kendözünü;
Gitti sâka tâ ki ola derdine andan devâ..

Âkibet bunlârı da fevt etti geldi meyveye;
Gördü kehduyi tamamen zâtına etti senâ..

Bildi, buldu, gördü ki kendusini kenduda tâm;
İlm ayna, ayn hakka erdi فناء

Çün kemâle ere meyve hatm olur anın işi;
Meyvei âhır tekazasına düşer iştiâ..

Böyledir hâli mürekkep, âkibet fânî olur;
Mâ'nide amma fenâsı oliser aynı beka..

Sureti misliyyesinden cilve eyler ol yine;
Devri dâim bu tecelli üzre olur runemâ..

Tenâsuhu kail olmadığını da şu beyitlerle iyanen ve vazihan bildiriyor:

Sanma âni kim tecellisinde tekrar eyliye..
Nev benev her neş'eden eyler tecelli dâimâ,

Zâtı vâhittir tecelli eyliyen her neş'ede
Zâtî mâ birdir egerçi bi nihâyettir inâ..

Her inâmın rengine göre olur ol munsabiğ;
Kabının rengini tutar fil hakika levni mâ..

Müfredât olur mürekkep, hem mürekkep müfredât;
Bu tahavvülde görünür gâh beka vü geh fenâ;

Daha ilerde :

Ham olan puht olmadan yere düşerse nâgihân,
Puht olunca nice bin yıl seyrede ol ham daha..

Puhtenin içi bütündür düşse yere ol dahi;
Yine kendü mislinin aynına düşürür kaza..

Beyitlerle bu âlemde olmayanların tekrar devre düşeceklerini söylüyor. Fakat bu devir, tenâsuh değildir. Misâlî suretlerde, ya'ni berzah âleminde olur. Eğer unsuriyat âleminde olsaydı tecelliyâtında ayniyet ve tekerrür olurdu.

Sanma ânu kim tecellisinde tekrâr eyliye
Nev benev her neş'eden eyler tecelli dâimâ..

Beytile, Gaybî, bunu reddediyor. Seyyid Muhammed nur da Fâtîha tefsirinde tenasuhı reddederkeu "Bu mezhepçe tebdîli merâtîp ve taay-yünât lâzım gelür,, demektedir. [1]

Hülâsa Sofiye, bu âlemde aslına vâsıl olmaları vefatından sonra berzah âleminde dünyadaki amellerinin suverile mukayyet olacaklarını, hakikata yusûl müyesser oluncaya kadar misâlî olmak şartile suverden suvere devredeceklerini anlatırlarken bu nıkatı iyice tedkik etmeyenler bu sözleri dâimâ Tenâsuha hamletmişlerdir.

Meselâ Rızâ Tefvik B. "Hüseyn Gaybî baba,, adını verdiği [2]

Gaybiden şu

Bu suretler kamu bir bir bozulur,
Girû ma'ni denizinde düzülür.

Ne suret huyu kesbettinse bunda
Tamam olunca devri hep gezilür..

Gele gide olası çünki insan
Bu sözden gayrisi senden üzülür.

Bu gez bir söz olursun ölmesi yok;
Ebed mülkünde insanlık yazılır..

Gelür gider heman insan olursun
Nihâyet her libas senden süzülür.

Senin her bir libasın bir meviçtir;
Kıdem bahrinde böylece bozulur..

Bu zevke erişince kişi "Gaybî,,
Vücudundan deri gibi üzülür..

gazeli Tenâsuhu kail olduğuna bir delil olarak almıştır. [3]

Bendeki Gaybî dîvânında bu nazım yoktur. Maamafih Gaybînin olduğunu kabul ederek tahlil edelim:

Gaybî, bu unsuri suretlerin bozulmasından ya'ni ölümden sonra

[1] رسالة في تفسير الفاتحة

Seyyid M. N. Arabî

[2] Hüseyn, Gaybînin oğlunun adıdır. Bu zât « نادر علي » ve Alinin « خطبة البيان » ını şerh-etmiştir. « نادر علي » şerhi « نادر علي » te aynen dercedilmiştir. Gaybînin ismi "Sun'ullah,, tır. Baba lakabı da Rızâ Tefvik B. in tevcihidir !..

[3] Textes Houroufis (Gibb)

"Étude sur une religion mystérieuse foudé en L'an 800 de L' hégire.. Sf: 249.,

ma'na denizinde, maddî olmaları ve ma'nevî bulunan âlemde, Berzahta tekrâr düzüleceğini söylüyor. Bu Tenasuh değildir. Muhiddin de aynı şeyi- ve [1] « و بعد موته فبرى الاعراض صوراً قائمة بنفسها متجسدة تخاطبه ويتخاطبها اجساداً لا يشك فيها . . . »
« فلتعلم ان الله اذا قبض الادواح من هذا الاجساد الطبيعية حيث كانت او العنصرية اودعها صوراً جسدية في مجموع هذا القرن النوى . . . » [2]

Yine Gaybî, insanın bunda, ya'ni dünyâda kesbettiği huya göre devrini tamamlayıncaya, aslına erişinceye kadar bu suretlerde gezeceğini söylüyor. Fakat bu suverin ma'nevî olup bu âleme, tabiri mahsususile unsuriyyât âlemine âit olmadığını

Ne suret huyu kesbettise **bunda**

misrandan sarahaten anlıyoruz. Muhiddin de « وكل انسان في البرزخ مرهون بكسبه محبوب في صورة اعماله الى ان يبعث يوم القيامة . . . » [3] diyerek bunu anlatmaktadır.

Nihayet Gaybî, insanın hakikata ereceğini, ebedî bir söz olacağını vücudundan, vehmî ve mukayyet varlığından tecerrüt edeceğini anlatıyor. Muhiddin de C-hennemin hulûdunu münkirdir. Enbiyâ ve şühedânın misâlî suretlerle mukayyet olmayacağını [4] « ومنها ما هي معلقة كارواح الانبياء كلهم وارواح الشهداء . . . » sözleriyle söyler.

Velhâsıl Gaybî Tenâsuhu kail değildir. İltibâsa düşmemeliyiz. [5] Şeyhinin Tenâsuhu alenen inkâr ve reddettiğini de görmüştük.

Rızâ Tefvik B. Gaybînin bizim de yazdığımız

Hak budur kim vâcibi bizzât oluptur mümkinât

.

Gazelile Hurûfî olduğunu ve "Keşfül gîtâ,, da da Hurûfîlik akîdelerini tekrâr ettiğini iddia ediyor. Balâdaki gazeli de bir mecmuada bulunduğunu söyleyerek keşfini anlatıyor. [6]

Gaybînin dîvânı pek nâdir değildir. Anlaşıyor ki dîvânını görme-

[1] Fütûhât. Cilt : 1. Bap : 63. Sf : 397

[2] " " " " " " 400

[3] " " " " " " 401

[4] Fütûhât. Cilt ; 1. Bap : 63. Sf : 400

[5] Amma basarlarında dîdei şuhut ve kalplerinde nuri hikmet olmayan gafil ve anut-lar zannü güman ile tahayyülâtı bâtıla edüp erbâbı vicdanın berezatta olan tahkîkâtını ade-mi iz'an ile Tenâsuh zannü vehmedüp devrî teselsüle getürmüşlerdir...

La' î zade Abdülbâkî فصل دبر ذات روحانيه

[6] "Textes Houroufis,, Gibbe. Sf: 234, 249

mişler. Çünkü mezkûr gazel dîvândadır. Caybînin gerek bu gazelinde, gerek "Keşfûl gita," sında, gerek yine Rızâ Tevfik B. in yazdığı

Taç marifet tacıdır Sanma gayri taç ola ?

beytile başlayan ilâhisinde Hurûfilik yoktur.

Esasen Rızâ Tevfik B. de nihâyet Gaybî hakkında "Fakat Hurûfilîğin harf ve rakam hesâbâtından ve garip garip tevilâtından geçmiş, asıl felsefesine ermiş bir adamdır... "[1] demek mecburiyetinde kalmıştır. Fakat, Gaybînin eriştiği, Hurûfilik felsefesi değil, Sofilik felsefesidir. Artık bu bahsı tatvîl etmiyelim. Son söz olarak tekrâr ediyoruz ki Gaybî, Tenâsuhu kail değildir. Berzah âlemini Sofiye akîdesince anlatıyor ve nihâyet hakikata vâsıl olanların bu âlemden müfâratlarında

Yine kendi mislinin aynına düşürür kazâ

diyerek sırlarının diğer bir mazharda bürüz edeceğini söylüyor. Bürüz da Tenâsuh değildir. kâmilin tahakkuk ettiği hakâyıktan birile zuhurdur. Binaenaleyh Ârif bir kimse sofiyeye nazaran, vefâtından sonra kendisi «itlak اطلاق» âleminde olduğu hâlde bu unsuriyât âleminde olan diğer bir âriften bâriz ve o ârif, öbürünün ayniyetile zâhir olur.[2]

Hülâsa Tenâsûhî ve Hurufî olmıyan Gaybî, «keşkül gita» sında sofiye akaidini ve bütün tevhit ve şühut merâtibini izah ve şerh etmektedir.

«Gaybî» de millî vezin:

Gaybî de asıl şahsiyetini millî vezinle yazdığı ilâhilerinde göstermiştir. Yalnız Gaybî, millî vezinle yazdığı şiirlerinde mümkün olduğu kadar arapça ve acemce kelimeler kullanmamış, hele terkiplere hemen hiç yanaşmamıştır. Muhtelif tasavvuf telakkilerini o selis lisan ve pürüzsüz ahengle o kadar güzel izah eder ki... Meselâ şu ilâhide vahdet, insan ve söz telakkilerini anlatmaktadır. Bir tek terkip yoktur. Yabancı olarak ancak «meâl, târac»; bir de ıstılah olduğundan kullanılması zarurî bulunan «Rübubiyet,, kelimeleri var..

[1] Peyâmî sabah. İlâvei edebiye. № 36. 15. Mayıs. 1330..

[2] واما البروز بالحقائق الخفية كبروز الياس عليه السلام وهو من نجي اسرائيل ارسل الى قرية بعلبك فنشأ بالحققة الادريسية التي كان الياس متحققاً بها وكذا قال النبي صلى الله عليه وسلم ان الالياس هو الادريس ولذا كان صاحب الاحدية يبرز بما ارادة الحق تعالى من الحقائق التي تحقق بها دنياً واخرى...

Taç marifet tacıdır Taklid ile tok olan	Sanma gayri tac ola! Hakikatta aç ola!
Düşe düşüp aldanma Haktan gayri ne vardır	Düşte aldnıp kalma; Tabire muhtac ola!
Sana âlem görünen Allah birdir vallahi;	Hakikatta Allah tır. Sanma ki bir kaç ola!
Bir ağactır bu âlem Meyvadır maksud olan,	Mevvası olmuş adem; Sanma ki ağaç ola!
Bu âdem meyvasının Sözsüz bu âdem, âlem	Çekirdeği sözündür. Bir ande tarac ola!
Bu sözlerin meâlî Kendi kendin bilene	Kişi kendin bilmektir; Hakikat mirac ola!
Hak denilen özündür; "Gaybî,, özün bilene	Özündeki sözündür; Rübûbiyet tac ola!



Bu ilâhisinde de âdemin kutsiyetini izah ediyor:

Âşık özün bilmeğe Hakkı iyan görmeğe	Âdeme gel, âdeme Âdeme gel, âdeme!
Hakka giden doğru yol, Sa'yet seni sende bul,	Senden sana gider ol. Âdeme gel, âdeme!
Âdemdir sırrı kur'an. Âdemdir zâtı suphan;	Âdemdir arşi rahman, Âdeme gel, âdeme!
Anda bulundu cennet Âdem oldu âhiret;	Anda göründü hazret, Âdeme gel, âdeme!
Ol bî nişana nişan, Âdemdir aynı îman;	"Gaybî,, âdemdir heman.. Âdeme gel, âdeme!

Gaybî, bu manzumede de gönlü izah ediyor:

Haktan bize haber verdi erenler: Hakkın cemâlini iyan görenler	Gönülde iste var hakkı dediler. Gönülde iste var hakkı dediler..
Gönül imiş çünkü hakkın durağı; Ede aşkını hem hakkın yarağı,	Anda yanar imiş zâtın چراغی. Gönülde iste var hakkı dediler.
Maksut olan bu âlemde insandır; Can değildir hakikatı canandır,	İnsan dedikleri gönülde candır. Gönülde iste var hakkı dediler.
Bir noktadır yerden göke bu âlem; Nefahtüden geldi bize gelen dem,	Sıfattır ol, zâttır cânı âdem. Gönülde iste var hakkı dediler.

Gönül eli, hakkın gizli elidir;
"Gaybî", hakkın yolu gönül yoludur;

Andan haber bilen gerçek velidir.
Gönülde iste var hakkı dediler.

Gaybî hakkındaki sözlermize şu güzel ilâhiyi de derecetmeden hitam veremedik.

Gönül gitti elimden,
Hallak ile bir oldu;

Ele giresi değil!
Artık ölesi değil!

Ol bir ile bir olan,
Böyle sultanlık bulan

Cümle âleme dolan;
kulluk kılası değil!

Erişmeyen vahdete,
Girerse de cennete

Vahdetteki lezzete;
Lezzet bulası değil!

Can eline girmeyen,
Bu surette gülmeyen

Hak varını bulmayan;
Sonra gülesi değil!

İkiliğin silmeyen,
"Gaybî", kendim bilmeyen

Hakkı canda bulmayan,
Rabbın bilesi değil!...

*
*
*

Âsârı:

Divanı ve keşfûl gîtâ kasîdesi...

Sohbetnâme: 1059 dan 1065 e kadar Oğlan şeyh İbrahim E. nin sohbetinde bulunan Gaybî muma ileyhın kelîmâtını zabtetmek suretile bu kitabı meydana getirmiştir. 1067 de yazılan bu mühim eser 100 sahifeyi mütecâvizdir.

Biatnâme: Melâmî mu'takadâtını ve İbrahim Efendinin silsilei tarikatını ihtivâ etmesi itibarile çok ehemmiyetli olan bu risale 14 sahife kadardır.

Tarikulhak fitteveccühil mutlak: Dokuz, on sahifelik bir risaledir. 1071 de yazmıştır. Teveccühün vücudi mutlaka mahabetten ibaret olup bunun da insanı kâmilî sevmekten başka yolu olmadığını izah ve teveccüh hususunda tarikat ehlinin re'ylerini beyandan sonra vahdet mülâhazası olmadan zikrin bihude ve zikirden mürat ancak bu teveccüh, ya'ni mahabbet ve fenâ olduğunu bildirmektedir.

Ruhül hakika: Dört sahifelik bir risale ise de melâmetin mebnâsının sohbet ve mahabbet olup zikir, riyazat mücâhede; deveran gibi rûsum ve kuyuttan âri bulunduğunu göstermesi itibarile mühim bir risaledir. 1072 de yazılmıştır.

Divanı ve bütün âsârı gayri matbudur.

İDRİSİ MUHTEFÎ

Hasanî Kabâdûz dan sonra melâmîlerin riyasetine "İdrîsî Muhtefî", namile meşhur olan Hacı Ali Bey geçmiştir. Tırhalalıdır. Amcası, Süleyman devri Sadrı azamlarından Rüstem Paşanın terzisi imiş. 995 de İlkas seferine giderken Ankara köylerinden Kutlu hana uğrayıp Hüsameddîni Ankaravî ile görüşmüşler. Hüsameddin, Ali Beyi yanında alıkoyup terbiye eylemiş ve terziliğine telmihan kendisine (İdris) ismini vermiştir.

İdrîsî Muhtefî İstanbula geldikten sonra irşada başlamıştı. Aynı zamanda Filibe, Sofya ve Belgırada gidip gelerek ticaret ve bu suretle kesbi servet eylerdi. Bilahara kendisi Sultan Selim civarında bir konak alıp uzleti ihtiyar eylemişti. Kendi namına hizmetkârları ticaret ederlerdi. Kâtip Çelebinin Fezlekei tarihte tavsifine göre [1] cezbeî azîme ile meşhur olduğu gibi asrın bir çok ricâl ve kibârî, meşayih ve ulemanın çoğu kendisine intisap etmişlerdi. Bu hâl bazı meşayihin hasedini celbettği gibi duyulan şathiyyatı da kilû kâle bâdî olup ahali, hakkında türlü şeyler söylemeğe, vâizler de kürsülerde aleyhine atup tutmağa başlamışlardı. Yalnız bütün kin ve gazap İdrîsî Muhtefîye teveccüh ediyor; fakat kimse İdrîsî Muhtefîyi bilemiyordu. Atâînin tavsifi veçhile

Söyliyenler kendisin bilmez, bilenler söylemez;
Cûylar kim erdi'er deryâya hâmûş oldular!

fahvasınca bendeleri de İdrîsin kim olduğunu ketmederlerdi. [2]

İdrîsî Muhtefî mükerreren edayi haccetmiş olduğundan mahallesinde "Hacı Ali Bey,, namile maruf, zühdü salâhı müberhen ve hürmete mazhar bir zâttî. Hatta mahallesi komşularından şeyh Ömer Ef. bir gün Hacı Ali Beye "İdrîsî Muhtefî isminde bir zâtin âlemi idlâl etmekte olduğunu ve hükûmet tarafından derdestine emir ve ferman verildiği hâlde bir türlü elde edilemediğini,, yana yakıla anlatmış. Hacı Ali Bey de "mezkûr şahsın dalâleti hakkında bir ilmi şe'rî husule geldimi? yahut şahsı mezkûr, dalâletini huzurunuzda itiraf ettimi?,, diye sorup "hayır,, cevabını alınca "niçin bir müslümanın aleyhinde bu kadar şiddet gösteriyorsunuz; beni nasıl bilirsiniz? İdrîsî Muhtefî benim; ismim Ali, lâkabım İdristir.,, deyince Ömer Efendi istiğfar ve Hacı Ali Beyden istihlâl ile ikrar ben-

[1] Cilt; 2 Sa; 373—374

[2] Sa; 602—603

desi olmuştur. [1] Sadrı azam Halil Paşa da İdrisi Muhtefî'ye müntesip imiş. Hatta Sivaslı şeyhi İdrisin şikâyeti üzerine Bursaya nefyettirmişti. Sarı Abdullah Efendi Cevheretül bidayede Fâzılı İznîkî Ali Efendi ile Şeyhülislâm Mustafa Efendinin de Hacı Ali Beyin müridi olduklarını söylüyor.[2] İdrisi Muhtefî'nin mezuniyetile o zaman müteaddit kalbe bakıcılar varmış; Müstait talimleri birer birer çekip irşat ederlermiş. Melâmîlik bu zamanda fevkalâde intişar etmişti. 46 sene irşat ile meşgul olmuş, bu 46 senenin on dört senesinde Hamzaviye - Melâmîyenin riyâsetinde bulunmuş olduğu hâlde kendisine müntesip olmyanlardan hiç bir kimse İdrisi Muhtefînin Ali bey olduğunu anlayamamıştı. 1024 senesi rebîülevvelinin nihayetinde vefat etmiştir [3]. Kabri, Kasım Paşada tersane arkasından kulaksıza çıkan yokuşun ibtidalarında sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. Müstakim zade merhum, İprisi muhtefî'nin yanında, taşlarında « ملان بن حاجی علی » « اساعیل بن حاجی علی » « قلندر بن حاجی علی » yazılı üç oğlunun mefün bulunduğunu yazıyorsa da bunlardan yalnız ismailin sengi mezarı kalmıştır. Kendi mezarı, resimde görüldüğü veçhile gayet sağlam yapıldığından dün yapılmış gibidir. O civarda "evliya" olarak maruftur. [4] Atâî zamanında Sahn müderrislerinden bulunan şeyh Sinan zade Mustafa E. atâîye "ben, İdris efendinin vefatında kassam kâtibi idim. Muhallefatını tesbite memur olmuştum. Evinin içi bir mahalle kadar vasi olup içerde hadden ziyâde adam vardı. Cariye ve hizmetçileri bir mahalle halkından

[1] Melâmîyei Şattâriye; Sa; 70—71 Bu vak'a Fezlekei tarihte de mukayyettir. Cilt; 2. Sa: 374.

[2] Varak: 134.

[3] Hediyyetül ihvanda Şemseddîni Sıvasî'nin İdrisi Muhtefî'ye muâriz olduğu, nihâyet Şemseddînin duası icâbet bularak İdrisi Muhtefî'nin bir sabah, döşeginde katledilmiş olarak bulunduğu kaydı var. Bu yanlış malûmat, Evliyâ Çelebi'de de mevcuttur. Ona göre de İdris, "Şeriattan taş kopardı deyu mahnukan şehit", olmuştur. (Cilt: 1, sa: 425) Fakat bunlar temamilen yanlıştır. İdris 1024 te ecclile vefat etmiştir. Millet kütüphanesindeki Hediyyetül ihvan, Roznamçeci meşhur Fâik E nin nüshasından aynen istinsâh edilmiştir. Fâik E, bu kitâbın kenarlarına Hamzavilere âit ihtiramkâr hâşiyeler ilâve etmiş, bilhassa bu katil riyâyetini reddetmiştir.

(Evliyâ Çelebi'de Eyupta İdris köşkü namile İdrise âit bir köşk ve bağçe bulunduğu, bilâhara S. Mürat tarafından hedmettirilip mesîre hâline ifrağ edildiği hakkında bazı malûmat vardır. Cilt: 1, Sa: 399

[4] Kabrini ararken yanlış yola gitmişim. Bir türlü bulamıyordum. kimsen'n bileceğine kanaat getirmediğim halde rast geldiğim orta yaşlı bir zattan hacı Ali bey diye sordum. Bilmedi İdrisi. Muhtefî dedim. "Ha; sen zât arıyorsun", deyip mezarının mevkiini tarif etti. Bunun üzerine muhtelif mahallerde bir ihtiyar kadına, birde çocuğa sordum. Onlar da tanıdılar ve tarif ettiler. Hüseyini lâmekânî de o civarda (tez veren hüseyin de de) namîyle tanınmıyor. Hamza Balînin, İsmaili maşukinin meşhetlerine, hacı Kabayi efendinin merkadine yakın zamanlara kadar - ve hatta el'an - mum ve kandil yakıldığı da düşünülürse hamzavî - melâmî erenlerinin nüfuz ve maneviyetlerinin derece tesiri anlaşılır.

fazla idi. Yalnız elli, altmış tane azat kâadı yazdım. Muhallefatını tahrir bir haftadan ziyade uğraştım. Nihayet başa çıkamıyacağımı anladım da cins cins ayırıp alettahmin yazmağa başladım., demiş, atâî de " elhak bu mertebe zuhur ile bu gûna ihtifa, kerameti azîme idüğü cayi hâfâ değildir., [1] diyor.

İdrisi Muhtefî'nin bir takım tasvvufî remizleri ihtiva eden şathiyesini buldum, bu siir yonusun

Çıktım erik dalına
Bostan ıssı kakıyıp

Anda yedim üzümü,
Der: ne yersin kozumu?

tarzında, hatta aynı hece adedile yazılmış bir şeydir. Aynen dercediyoruz:

İş bu deme erince
Nice yavru uçurdum,
Dört doğurdum anamı
Babam dokuz ayaklı,

Üç gez doğdum âneden
Nice âşiyânen!
Hamil oldum babadan;
Anlama efsânen!

On tayaya emzirdim
Kara libas giydirdim;

İki yüzlü bir cocuk;
Gösterdim kâşânen!

Kaf dağını arkama
Bahri muhiti içtim;

Yüklendim etme aceb;
Kanmadım amma neden?

Altmış arşin minare
Çağruben cihanı

Çıktım anın üstüne;
Doldurdum efsânen;

Yüz tınaplı bir çadır
Ana tuttum yüzümü

Diktirdim siper içün;
Doğdum el kârhânen!

Fir'avn ile görüşüp
Dedi sözün tutmazam

Biraz nasihat ettim,
Dönmezem Hâmânen.

Yedi başlı bir yılan
Sureti hayvan değil

Gördüm ki hâkim olmuş.
Bilmezem amma neden?

Ak sakallı bir avret
Zinet etmiş kendine

Düştü benim peşime,
Lü'lüi dürdânen..

Yetmiş iki dilice
Çaldım, ağır sadasın

Düdük aldım çarşıdan
Geçti âsımânen!

Bir top attım maşrıktan
Bu, bir rengin rumuzdur

Geldi düştü mağrıba.
Anlama efsânen!

Bir mektebe uğradım
Sivri sinek halife

Kuş dilini okurlar;
Hocası pervânen!

Alâimi semayı
Bin bıyıklı bir balık

Olta edip sarkıttım;
Çıkardım deryânen!

[1] Sa: 603.

Gördüm Nuhun gemisin, Girdim anın içine;
Buldum anda necatı, Korkmadım tufânen!
Senin "İdris," hakikat Bu rumuzat sözlerin
Anladı insan olan; Bilmedi hayvaneden!

Osmanlı müellifleri sahibi bu Şâthiyenin matlâmı yazıp bir çok meşayih tarafından şerhedildiğini de kaydediyor [1]. Fakat hangi şeyler şerhetmişler ve bu şerhler nerededir? Bunları yazmıyor. Yalnız Hacı Hüseyin Vassaf. B. merhum «Sefinesi evliya,» sında Nakşibendî şeyhlerinden L'alî Şermî. E. nin şerhettiğini kaydediyor. Bu şerh, Süleymaniye kütüphanesinde Nâfiz Paşa kitapları arasında 419 numarada muhayyettir. Bu kitap, Yeni Kapu Mevlevihânesi şeyhi Osman Salâhaddin dede E. (1304) ye aittir ve şârihin ismi de Vassaf B. in kaydettiği gibi La'li Şermî değil, "Ali Şermî,"dir. Bu şerh pek muhtasardır. Bundan başka mülga Üsküdar Mevlevihânesi şeyhi, Üsküdar kütüphanesi müdiri Ahmet Remzî B.E. nin yazdığı şerhi de Vassaf B. merhum Sefinesinde aynen yazmıştır. (Cilt. 2; sa: 309) Bunlardan başka bir şerhe tesadüf edemedim [1].

[1] Benim anladığıma nazaran.

«İşbu deme crince * Üç gez doğdum aneden» demekle Ahadiyetten Ervâh, Ervahtan Ecsâm âlemine nüzûlünü ve sülûkünü itmam edip bir çok kimseleri de irşat ettiğini anlatıyor, Yahut dokuz ayaklı baba ve dört ana, Etlâki tis'a ile Anâsıra remzolduğundan meşhur "Devir," nazariyesini izah ve Mevâlîde nüzulünü îma ediyor. On taya, maruf zâhirî Havassi hams ile bâtinî Havassi hams olsa gerek.. Bu suretle bir yüzü Hak, diğer yüzü Halk âlemine nâzır olan insan, terbiye ediliyor.

Kaf dağı "Cem'iyyeti esmâiyye جمعیت اسمائیه," denilen emâneti kübrâdır ki ârif ve mübelliği insânî kâmilidir. Bahri muhit te hakikat deryasıdır. Altmış arşın menareyi anılamadım. Hurûfîler (28 + 32 = 60) olduğundan «يس» i bu suretle âdeme tatbik ve İsâmın Şamdaki altmış arşın tulündeki ak menareye nüzulünü de böylece te'vil ederler. İhtimâl, İdrîsi muhtefî de buna işaret ediyor. Yüz tınaplı çadır da böyle.. Hurûfîler, 28 harfi bast ederek 72 ye iblağ ederler ki 72 esmâ ve 28 müsemmanın mecmuu 100 olur. İnsanın da el ve ayağının mafsalları 28 dir. On parmak ve on tırnak ile 48 eder. El ve ayak âyeleriyle 50 eder. Aynı veçhile öbür tarafı da 50 ve mecmuu 100 olur ki Mûsânın yüz tınaplı haymesi buna remzdır. Bu hususta "Cavidan nâme ve Cavidan şerhi Dürri yetim," de Aşk-nâme,, de ve sair Hurûfî kitaplarında tafsilât vardır. (Arşnâmenin بیان حرمه و معاد و تعیین زمان حشر ve بیان خیمه معاد از وجه دیگر و سر طلوع الشمس از مغرب 5 inci ve bilhassa 6 nı baplarına bakınız.. Sa: 29, 31 — 32.) Esâsen İdrîsi muhtefî' nin kitabımıza dercettiğimiz gazelinde de Hurûfî akidelerine pek vâzıh bir surette tesâdüf etmekteyiz.

Fır'avn, hakikatta bu'd ve gayriyetin mümessili olup ma'dum bulunan Mertebe-i vehim = Şeytan, Nefs; yedi başlı yılan da nefis merâtibi olsa gerek.. Ak sakallı avret Dünyâdır. Peygambere de Mi'raç gecesi kadın şeklinde temessül etmişti. Yetmiş iki dilli

İdrîsi muhtefî' nin bu şi'ri, emsâli arasında hakikaten şumullü ve güzeldir.

İdrîsi muhtefî' nin bu şâthiyesinden başka bir de şu gazeli mevcuttur:

İktidâ eden salâtî dâime etmez kuût
Kiblesi âdemdir anın dembedem evler sücût.

Keşfolup veçhine veçhi ma' nevinin sırları
Yedi hat ام الكتاب oldu ana Haktan şühût.

Görünür veçhi misâli beyti ma'mur zahiren
Mevzii Beytül mukaddes, haşri ervâhî cünût.

Âlemi mutlak, mukayyet menziline tayyeder,
Menzili Ruhül kudüstür âlemi sırrı suût.

Câmî kesrette şarâbî vahdeti içen müdâm
Mestü medhûsî Hudâdır anlamaz bûdû nebût.

Bî vuzûdur ol fakih kim mâsivâdan el yumaz,
Hakkı mevhumdur perestîş ettiği andan çi sût?!

Uyma anın kavline zerku riyâdır sözleri,
İçî hannâs ile vesvâs, taşrası nefsi kuyût..

Virdidir قال يقول; zikri لا يجوز
Dahleder erbâbî hâlâta o hâl ile hasût..

Secde eyler sureti rahmana «İdris» her nefes.
Kiblei tahkike erdi erişip fazlı vedût..

Gerek bu gazelde, gerek şâthiyede "Yedi hat, ام الكتاب" sureti rahman, yüz tınaplı çadır,, gibi Hurûfî telakkileri vâzıh bir surette görünmektedir. Hele gazelin son mısrandaki "Fazlı vedût,, terkindeki iltibas kabiliyeti cidden dikkata şayandır. Fakat bunlarla İdrîsin Hurûfî-

düdük, yetmiş iki millete tefhim olunan sırdır. Şarktan garba top atması ile de zuhur ve butûnu anlatıyor. Uğradığı mektep, İrfan mektebi; halife sivri sinek, Rehber; hoca pervane de aşk ile mevhum vücudunu ifnâ edip Hak ile bâkî olan ehli tevhit. Alâimi sema, Hüviyyeti mutlakamın nâsûtî suver ile zuhuru, bin bıyıklı balık ta lâyetenâhî taayyünât ve şüunu olacak.. Nuhun gemisi «مثل اهل بيتي كمثل سفينة نوح من ركبها بقي ومن تخلف عنها خرق» hadîsi mucibince ehli beyte temessük, tevhidî zevkan ve şühûden anlamaktır. Esasen bu gibi şeyler, sâmiin anlayışına göre te'vil edilebileceği için yazılıyor galiba.. Ben de bu kadar anlaya bildim!..

Maruf ve meşhur sofilerin çoğu böyle şâthiyât yazmıştır. Mevlânânın

دوش وقت صبحدم درچرخ بالان یافتم
دومیان دانه خشخاش سندان یا فتم

matla'lı gazeli de bu kabildendir ki Şemseddîni Sîvâsî tarafından şerhedilmiştir. [İlk Mutasavvıflar. Sa: 333] Son Melâmîlerden de böyle şeyler yazan vardır.

liğini iddia edemeyiz. Oğlan şeyh İbrahim E. yi anlatırken de bu hususa temas etmiştik. Maamafî, Hurûfilîğin başı başına yaşayamayıp tarikatlara ve bilhassa Bektâşîlik, Mevlevîlik ve Melâmîliğe hulûl ettiği ve Oğlan şeyh İbrahim E. gibi Melâmî büyüklerinin Fazlî Hurûfiye ve Hurûfilîğe karşı hürmetkâr bir lisan kullanmaları nazarı dikkata alınırsa mes'ele tezahür eder. La'î zade merhum da, Beşir ağanın hemşehrileri arasında bir çok Hurûfilerin de bulunduğunu ve bunların ağâyı ziyaretleri kilû kalı bâdî olduğunu kaydediyor [1]. Fakat bu bir kaç sözle Melâmîlerin tamamile Hurûfî olduklarını iddia, pek fâhiş bir hatâdır. Yalnız tekrar edelim ki Hurûfilîk, diğer tarikatlara olduğu gibi Melâmîliğe de hulûl etmiş ve bunun neticesinde Melâmîler, Hurufîlik akidelerini esâsî bir akide olarak kabul etmemekle beraber âdemi mufritâne bir surette takdis eden bu mesleğe nîm mütemâyil bir vaz'iyette kalmışlardır.

* *

İDRİSİ MUHTEFİDEN EYZALANLAR

Bezci zade Mehmet Muhiddin E.

Konyalıdır. Evvelâ Halvetî iken bilâhara İstanbula gelip İdrîsi muhtefîye intisap etmiş ve tekrar memleketine azimet eylemişti. Birinci Ahmet zamanında ikinci defa olarak İstanbula gelip o zamanlar Darûsseâde ağası olan Mehmet ağanın Fâtikte Çarşambada yaptırdığı zâviyenin şeyhi olmuştu. İdrîsi muhtefî tarafından kalbe bakıcılık, ya'nî mürşitlik hizmetine tayin edilmişti. 1020 de vefat etmiş ve Üsküdar'da ahabından birinin bağçesine defnedilmiştir [2].

[1] Sergüşt; Sâ: 54

[2] Ayvansarâyî Vefeyât'ında Bezci zadenin defnedildiği mahallin, Hüdâyî şeyhlerinden Şekûrî E. nin tekkesi olduğunu ve bu tekkeye ilk defnedilen zâtın Bezci zade bulunduğunu yazıp; Muhyî'nin *منقذ الایب* e bir de şerhi vardır; diyor.

Melâmîler, yukarıda yazdığımız gibi bir bağçeye defnedilip oraya bir zâviye yapıldığını söylüyorlar. Bilâharâ Bolu'lu Ahmedî Bayrâmî dervişlerinden Hîmmet E. gelip bu dergâha şeyh olmuştur. Hîmmet E. Bayrâmîyeden «Hîmmetiye» kolunun müessisidir. Vefatı 1095 tedir. Tahminen 50 sene evvel Tophâne muhâsebecisi Hüsnî E. bu dergâhı tecdit ve i'mar eylemiştir. Hîmmet E. nin mürettep divanı vardır. Yazma divanının "ز" harfinden sonrasını son şeyh olan Hîmmet zadelardan Dr. Abdullah Nâsîh B. nasılsa kaybetmiştir. Hîmmet E. müteşerri' bir zattır. Şiirleri mutavassıttandır. Melâmîlerdeki coşkunluk ve açıklık, bunda görünmüyor, Hece ile yazdığı ilâhiler güzeldir.

Bâdî sabaya sorsunlar;

Canan elleri kandedir?

Bilenler haber versünler;

Canan elleri kandedir?

ve bütün tekkelerde makamı mahsusile okunan

Vakti seherde

Açılır perde;

Düşüğüm yerde

Derman sendendir!

ilâhîleri meşhurdur. Bir de sülûkten dâhis gayri matbu' mensur risalesi vardır.

"Muhyî,, mahallesile söylenmiş güzel şiirleri vardır. Mustakim zade aruzla yazdığı şu na'ti risalesine dercetmiştir:

Arzet cemâlin göreyim ey mahı taban Mustafâ;

Ref'et nikabı rûyini şemsi dırahşan Mustafâ!

Hakkın sen oldun mazharı, sensin kamunun rehberî;

Seni seven olur velî gevherlere kân Mustafâ.

Eren sana erdi Haka, aşk zencirin boyna taka;

Tâ Hak cemâline baka ey nuri sübhan Mustafâ!

Seninle oldu âftab, gönderdi Hak sana kitap;

Aşıklara fetholdu bap ey derde derman Mustafâ!

Metheylemek seni muhâl, meddâhın oldu zülcelâl;

"Muhyî,, kuluna kıl vısal ey hakka mihman Mustafâ!

❦

Biz de eski, fakat tarihi belli olmıyan bir cönkte [1] bulduğumuz şu güzel na'tini yazıyoruz:

Canımda benim aşkı Hudâ olalı peydâ;

Mahvoldu derunimde ne kim var ise sevdâ;

Sayyadı mürâdım edeliden beni saydâ

Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Su gibi revan oldu diler kim bula yarî;

Derdine devalar kıla Allah kıla yarî;

Terketti bütün aşk ile namus ile ari;

Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Dil zevrakını zevk ile deryalara saldı;

Gavyâs oluben aşk ile aşk bahrine daldı;

Bu dürrü cevâhir sözünün kânını buldu;

Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Canan elinin canlarının canı Muhammed;

Sultan elinin hanlarının hanı Muhammed;

Ben dertlüye kılsın deyu dermanı Muhammed

Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Dâim okuyup canü dilim na'tı Muhammed;

Gayette safa verdi bana şevki Muhammed;

Kalbimde tarakki edeli aşkı Muhammed

Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Muhyî'nin divanı da mezkûr dergâhta imiş. Fakat Dr. şeyh Nâsîh B. ademî malûmat beyan etti. Ceddimin el yazısı divanını kaybedecek kadar alakasız bulunan Nâsîh B. ihtimâl bu kıymetli divanı da kaybetmiştir. Yahut ta Çapadaki tekkede yanmıştır.

[1] Bu cönk, Molla Mürat kütüphanesi hafızı kütübü Hazmî B. e âittir.

Derd ehli bilür aşkı hakikî ne safâdır ;
Her türlü belâ, cevru cefâ, aynı vefâdır ;
Fehmetti heman derdine Hak dârı şifadır,
Oldu bu gönül aşk ile bülbül gibi şeydâ !

“Muhyiddin,, uyar meclisi tevkitte hoş âvâz ;
Bülbül gibi gülşende edüp nagmeye âgâz ;
Çün aşkı ilâhîde sana keşf olıcak râz
Oldu bu gönül aşk ile bülbül gibi şeydâ !



“Muhyî,, bilhassa Hece vezninde muvaffak olmuş bir şâirdir. Şu ilâhîsi, hemen bütün tarikat ehline bilinir; Mukabelelerde daima söylenirdi:

Zâhit, bizi ta'neyleme ;	Hak ismin okur dilimiz..
Sakın efsâne söyleme ;	Hazrete varır yolumuz..
Sayılmayız parmak ile ;	Tükenmeyiz kırmak ile ;
Taşramızdan sormak ile	Kimse bilmez ahvâlimiz..
Erenler yolun güderiz ;	Çekilüp Hakka gideriz ;
Gazâyî ekber ederiz,	İmam Ah [1] dir ulumuz !
Erenlerin çoktur yolu ;	Cümlesine dedik belî ;
Gören bizi sanur deli ;	Usludan yegdir delimiz !
Tevhid eden delî olmaz ;	Allah deyen mahrum kalmaz ;
Her seher açılır solmaz ;	Bahara erer gülümüz !
“Muhyî,, sana olan himmet ;	Âşık isen cana minnet ;
Elif, Allah ; Mim, Muhammed ;	Kisvemizdedir Dâlimiz ! [1]

* *

Maalesef bu kıymetli şairin divanının yegâne nüshası, arzettiğimiz gibi kaybolduğundan elimizde bir kaç manzumesinden başka eseri kalmamıştır..

* *

TIFLÎ AHMET ÇELEBÎ

Tab'ı metin, lisanı selis, üstat bir şâir olan Tiflî, Tırabzonda doğmuştur [1]. Babası Abdülaziz E. isminde bir zattır. Henüz çocuk denecek

[1] İmam Aliyyürrûmî: İdrîsi muhtefî; Hacı Ali B. dir ki İmam Ali İakabile de anılırdı.

[1] Şeyhî ve Müstakim zade (Tezkiretül Hattâtîn), İstanbullu olduğunu söylüyorsa da diğer menba'lar ve bilhassa Safâî, Tırabzon'lu olduğunu kaydediyorlar.

bir yaşta iken tabiatı şîriyesini izhar ettiğinden Tiflî tahallüs etmiştir [2]. Bütün tezkireler, Tiflînin şâirliğini methetmekte müttehittir. Rızâ, bu şâiri “Tâze gû,, lukla tavsif [1] ediyor.

Tiflî, aynı zamanda şâirliğine mürâdif olarak “Şehnâme hanlık,, ve “Meddahlık,, la da meşhurdur.

Safâî, Tiflî hakkında “Ol asrın şuarâyî zevil ihtirâmından, alelhusus Şehnâme hanlıkta ve sergüzeşt naklinde bî nazîri rûzgâr ve meddâhî şîrinkâr ve meclisi belâgatta pehlevânî rûzgârdır,, [2] dediği gibi “Sâlim,, de müstakillen Tiflî'den bahsetmediği hâlde 1120 de vefat eden “Kırîmî Mehmed,, in tercemesini yazarken “Tiflî merhum kadar sergüzeşt söyler bir ehli tab'u ma'rifet perver idi,, diyor [3]. Güftî'de tezkiresinde Tiflî'nin şâirliğile beraber meddahlığını ve Şehnâme hanlığını zikretmektedir [4]. Şeyhî, Tiflî'nin “Bî nazîr Şehnâme,, okuduğunu ve “Bazı sergüzeşti olmak üzere muhterî' ve bedîhî hikâyâtı muhayyele nakl,, ettiğini ve bu suretle Dördüncü Müradın nedim ve manzuru olduğunu söyler. Evliyâ çelebî, Tiflî'nin Şehnâme hanlığını kayt ve boyunun uzunluğundan dolayı kendisine “Leylek Tiflî,, dendigini ilâve ediyor [5].

Tiflî, aynı zamanda sülûs, nesih, ta'lik ve Acem kırması ta'likte mâhir bir hattattır. Pâdişah ve ricâlî devlete bir çok kitap yazmıştır [6].

Şeyhî ve Safâî; şâirlik, hattatlık ve bilhassa meddahlıkta şöret bulan Tiflî'nin gümrük ve evkaftan aldığı vazifelerle müreffeh bir hâlde ömür sürdüğünü bildiriyorlar.

Tiflî, 1070 tarihinde vefat etmiştir. Üstat şâirlertimizden Nâilî, vefatına

Tiflî kulumu eyliye ukbada Huda
Maksure nişini huldü mağfûri ebed
Târihi vefatını demiş mâderi dehr :
كهواره راحت اول طفلى به غد

tarihini söylemiştir. Silivri kapuda Hamza Bâlî'nin civarında defnedildiğini ve taşında akrabasından Nazmî Mehmet E. nin [7] söylediği şu tarihin

[1] Tırabzon Şâirleri “gayri matbu,, : Hamamî zade İhsan B. E.

[2] Sa: 63

[3] Sa: 239 - 240

[4] Sa: 568

[5] Türkiyat mecmuası. Cilt: 1. “Meddahlar: Prof. Dr. Köprülü zade M. Fuat B. E., Sa: 32 - 33 Tırabzon şâirleri: Hamamî zade İhsan B. E.

[6] Cilt: 1; Sa: 671

[7] Tuhfetül Hattâtîn. Cilt: 1; Sa: 60 - 61.

[8] Nazmî Mehmet. E. Halvetî şeyhleriaden Abbül Ahat Nurî hulefâsındandır. 1065 te Yavaşça Mehmet ağa zaviyesine şeyh olup 1112 de vefat etmiştir. Halyetî şeyhlerinin tercemei hâllerini bildiren معيار الطريق وهدية الاخوان ismindeki eserleri meşhurdur. “Sâlim tezkiresine müracaat! Sa: 672—675.,,

mahkûk olduğunu müstakim zade, Risalei Melâmiyesinde bildiriyor:

او استاد پکانه شیخ فن طغاینگ ای مولی
دعاسن زبورلوح زبان خاص وعام ایله
بوخارستان دنیادن کوچوب عزم ایشدی عقبابه
میان جنت عدنی اکا جای خرام ایله
رجا ایله جناب حقه نظمی نوشته تاوخی
دیدم : «کهوادة جتده طفلی به مقام ایله»
1070

Safâî, Tıflî'nin vefatını 1074 te göstermektedir. "Hammer,,de Tıflî'nin vefat tarihini 1074 olarak kabul ve "Rieu,, katalogunda bunu teyit ediyorsa da[1] yukarıdaki Nâilî'nin rubâîsile Nazımî ve Mehmet E. nin nazmındaki tarih mısra'ları 1080 senesini gösterdiğinden ve ayrıca Müstakim zade de bunu risalesinde tasrih eylediğinden her hâlde 1070 te öldüğü muhakkaktır.

Süleyman Faik E. mecmuasında Tıflî'nin Melâmîliği mukayyet olduğu gibi[2] Müstakim zade de Risalei Melâmiyei şattâriyede İdrisi muhtefî'ye müntesip bulunduğunu tavzih ve Sarı Abdullah E. nin gece gündüz hem sohbeti olduğunu tasrih eylemekte ve "Beynel ihvân tab'ı şerifleri meş-rebi fenaya mâil olduğu malûm,, bulunduğuy kaydını da ilâve etmektedir[3].

Tıflî, divanında

Dağıtmış turrei müşkinini çini cebin üzre;
Yine bir leşkeri fitne döşenmiş mülki çin içre!

matlaî ile başlayan 10 beyitlik bir kasîde ile Sarı Abdullahın kadrini tebci ettiğiy gibi bir sâkinâme ile de Melâmîliğini sarahatla bildirerek silsilesini kaydediyor. Müstakim zade, bu sâkinâmeyi risâlesine almıştır. Sâkinâme şöyle başlıyor:

Ey sâkii turfekâr berhiz; Berhiz eyâ sitize engiz!
Ey mugbeçe, câmi eyle gerdan; Göster yine mu'cizâtı ihşan!

[1] "Encyclopedie de L' islam,, Tıflî maâdesine bakınız!

[2] Meddahân: Sultan Mürâdî râbî' han zamanı devletinde müsâhibi şehriyârî olan Tıflî E. Tarikatı Bayâmîyeden şâiri mâhîr olup....."Meddahlar makalesinde Tıflî'ye âit ehemmiyetli malûmât vardır. Türkiye mecmuası; Cilt: 1; Sa: 31 - 34. Köprülü zade M. Fuat B.E.,

[3] Sa: 74

Olsun yine nahli tûra sâni;
Sûzi dili eylesün ziyâde
Yansın bu dirahî üstühânî!
Envârı tecelliyâtı bâde!

Daha aşağıda âdemin kemâlâtuna âit şu beyitleri okumaktazır:

Âdemdir olan cemâle mir'ât,
Âdem, mihrî cihâm candır,
Âdemdir o zâtı pâki kevineyn,
Âdemdir olan mufizi âyât!
Mir'âtı zemînü âsmandır!
Sultânı serîri kabe kavseyn..

Sonra Peygamberi medih ve sırasıyle Hacı Bayramı velî'ye kadar ve Hacı Bayramdan kendi zamanına kadar Melâmî silsilesini yazıyor. Müstakim zade, İdris hakkında

Müstagrakı nûri zât İdrîs; Firdevsi tecelliyât idrîs.

Dediğini yazıyorsa da bu beyit, Âtîf E. kütüphanesindeki nüshada[1]

Müstagrakı nûri zât Hâce Firdevsir tecelliyât Hâce.

şeklindedir ve doğrusu da budur. Çünkü; bu beyit. Ankaralı Husâmeddine âit beyitten sonradır. Husâmeddinden sonra Melâmîlere göre Gavsiyyet Bosnalı Hâce Hamza'ya geçmiştir. Tıflî, bu beyitte Hâce Hamza Bâlî'yi zikrettikten sonra İdris hakkında

Kendi mahfî, kemâli peydâ;
Tâ vasl ola intihâyî râhî;
Şimdi o şehinşehî velâyet,
Gâhî ki eder nühüfte divan
Ol mihrî kerem ki lutfu çoktur,
Ey «Tıflî»i bîmedâr şâd ol;
Ol mazharı kâmilî tecellî;
Can, âşıkî rûyî rûhî yektâ..
Mahfî gerek âşıkî ilâhî..
Ahabbına eylemekte himmet..
Ol devlete evliyâdır erkân.
Bahşâyışının hisâbı yoktur.
Ey bîdilü bîşî'âr şâd ol!
Bir gün seni de eder tesellî..

deyip sonra Melâmete 1050 de vefat edip Lâmekânî Hüseyin E. nin yanına defnedilen Hakikî B. den intisâb ettiğini de

Üstâdî fakîhdan Hakikî
Hâhişgeri aşk olup hevesle
Evsafın edüp medârı kurbet
Oldu hüneriyle pâkû tâhir,
Hassânî suhanveran Hakikî;
Dil şem'ini yaktı bir nefesle.
Sâhip kerem eyledi mahabbet..
Kalbinde hakikat oldu zâhir.

beyitleri ile bildiriyor. Hakikî B. Tıflî'nin dediğiy gibi "Hassânî suhanve-

[1] 2085.

ran,, değilse de tabiatı şî'riyesi vardır. Müstakim zade, Risalesinde bir agzelini almıştır [1].

Tıflî, bu sâkinâmeyi her hâlde İdrîsi muhtefinin hayatında, ya'ni 1024 senesinden evvel yazmıştır. Şî'rini şöyle bitiriyor:

Ey «Tıflî» i dil bedesti gayret;	Ümmîdini kıl karîni himmet!
Derdi dili zara eyle tedbir,	Ol dest küşayı dergehi pîr!
Ey maşnık âftâbı tevhîd;	Ey mazharı sırrı câvîd;
Ey câmii her zuhûri evvel,	Deryayı muhîti nûri kümmell
Birden bire nûri evliyâ hem	Zâtında göründü tâ beâdem!
«Tıflî» kapunu penâh edindi;	Didârını secdegâh edindi;
Bu bendei bî vücudu kul et;	Nâ lâyük isem de sen kabûl et!
.....
Bâkî ki cihanda var hevestir;	Senden bana bir nigâh bestir.
Ben mücrime eyle destgîrî	Nâ bâliğ tut bu abdi pîrî!

Tıflî'nini mürettep divanı vardır [2]. Bir divanının da «British Museum,, da bulunduğunu «Encyclopedie de L' islâm,, dan öğreniyoruz. «Nedim,, de Tıflî'yi okumuş, sevmiş ve şu gazelini tahmis etmiştir:

Meh pertey alur tâbişi vechi hasenimden;
Cem'iyeti öğrendi nûcum encümenimden!
Erbâbı füsûnû sahare âciz olurlar
Çeşmi siyehi câduyi Hârût fenimden!
Baktıkça benim âyineî rûyime tûtî
Meşki suhan eyler lebi şekker şikenimden!
Hûbânı cihan nâzını âlemde çekermi
Bir kerre alan busemi sîbi zakaninden?

[1] Firkatından âlemi tuttu feganın gel yetiş;
Tende canım kalmadı, rûhi revânım gel yetiş!
Vaktidir can veresin cansızlara hemçün Mesîh
Çâre kıl ey nutku hayyî câyidânım gel yetiş!
Düşmüşem bahri gamın ka'rîne gavvâs olmuşam
Dürri vaslın isterem ey bahri kânım gel yetiş!
Çekti girdâbı gamın aldı vücûdum zevrakın;
Kıl meded ey dostı desti Lâmekânım gel yetiş;
Zulmeti zulmi felekten bu «Hakikî» bendeni;
Kurtar ey mihri cihan sâhip zamanım gel yetiş!

Melâmiyei şattâriye. Sa : 64

[2] Tıflî'nin divanının muhtelif nüshaları hakkında Hamâmî zade İhsan B. E. nin «Tirabzon şâirleri» nde malûmat vardır.

«Tıflî,, bu gazel ol güzelin müntahabıdır
Mecmuai eş'ârı selîsi suhanimden!.. [1]

✽

Seyhî, Şakayık zeylinde bir kaç gazelile beraber şu gazelini de almıştır:

Dil, kenduyi ol husrevi hûbâna düşürdü;
Bir gevheri pâkîzeyi ummâna düşürdü!

Rahşî emelim aldı inânı dili elden,
Ahır sürerek vâdii hicrâna düşürdü!

Ey âşıkî âvâre yetiş kûyi nigâre;
Agyâr o mehpâreyi mestâne düşürdü!

Vasfeyler iken çâhı zenahtânını «Tıflî,,
Ruhsârına bir matlaı şâhâne düşürdü!

✽

Tıflî hakkındaki mütaleâtımıza Rıza'nın Tezkiresine intihap ettiği şu güzel gazelini de yazarak nihayet veriyoruz:

Vereli bâgda revnak gülü âl üstüne gül,
Şehlevendim takınur kırmızı şâl üstüne gül,

Hâsıdır var ise sultânı bahârın gülşen;
Jâle nakdini alur sâl besâl üstüne gül!

Dâmen efşan yetiş ey bülbülü şûrîde yetiş;
Çıktı gülşende seri şâhı nihâl üstüne gül!

Dâğlar sinede; dil nâlede.. gûyâ kodular
Kafesi bülbülü şûrîde mekâl üstüne gül!

Şî'ri üstâddaki gülleri seyret «Tıflî,,
Döktü evrâkını bir âbı zülâl üstüne gül!

ŞEYHÜL İSLÂM MUSTAFA EFEKDİ (EBÜLMEYAMİN)

953 te tevellüt etmiş, iki kere meşihat makamını işgal eylemiştir. İkinci defasında 1011 de şeyhulislâm olup 1013 te azledilmiş ve o sene vefat etmiştir. Kabri fatih camii haremindedir.[2]

[1] Nedim divanı. (Halil Nihat B. F. nin neşrettirdiği) Sa: 129 — 130. «Lugatçede Tıflî maddesinde şâir hakkında muhtasar malûmat vardır. Sa: 303 — 304. „

[2] İlmîyye salnamesi 1334. Sa: 431-432.

Müstakim zade merhum 1015 tarihinde vefat ettiğini yazıyor.

İZNİKLİ FAZİL ALİ EFENDİ:

Şeyh edebâli ahfadındandır. Sütlücede ihtiyârî ikamet etmişti. Sultan Ahmede bu zat kılıç kuşatmıştır. Âlim ve fâzıl bir zat olup معلوكيه ye şerhi, kaza ve kadere âit risalesi ve sâir âsârı vardır. 1018 de vefat etmiştir[2].

SADRI AZAM HALİL PAŞA:

Birinci Ahmet, birinci Mustafa, ikinci Osman, dördüncü Mürat zamanlarında sadarete bulunmuştur. Son vezaretinde Abazaya ve İrana serdar olup Erzurumda mağlup olmakla gazabı padişahîye uğramış ve İstanbul'a gizlice gelip mensup olduğu Aziz Mahmut Hüdâînin Üsküdar'daki dergâhına sığınıp şeyhin tavassutiyle affedilmiştir. 1040 tarihinde vefat edip Hüdâî tekkesinde yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.

Bu zâtın da İdrîsi muhtefiye intisap etmiş bulunduğunu Abdullah E. den hikâyeten La'li zade merhum, Sergüzeşinde haber veriyor.

HACI HÜSEYN AĞA:

Şârihi Mesnevî Sarı Abdullah E. nin babalıdır. Sarı Abdullahın Melâmîliğe dühulüne bu zât, vasita olmuştur. 1040 da vefat edip İdrîsi muhtefinin merkadı civarına defnedilmiştir.

[2] İznıklı Ali E. nin Halvetiyyeye de müntesip olduğu " Osmanlı müellifleri " nde mukayyettir. Cilt : 1; Sa: 116 - 117 .

SARI ABDULLAH

Magrip şehzadelerinden seyyit Mehmet isminde bir zâtın oğludur. Birinci Ahmet zamanında İstanbul'a hicret etmiştir. 992 senesinde doğan Abdullah E. nin validesi, tercemesi geçen Sadri azam Halil Paşanın bira-deri Mehmet Paşanın kızıdır.

Abdullah E. devlet hizmetine girerek Tezkireci oldu. İran harbine iştirak etti. 1037 de Reisül küttab olan Sarı Abdullah, hâmîsi Sadri azam Halil Paşa ile beraber azledildi. Halil P. nin vefâtından sonra 1047 de Reisürrikâb olup Bağdat seferinde Dördüncü Mürada refakat etti. İkinci defa Reisül küttaplık memuriyetini ihraz eden Sarı Abdullah E. 1065 tarihinde siyâsî hayattan çekildi.

Halil P. vasıtasile Aziz Mahmut Hüdâî E. ye, babalığı Hacı Hüseyin ağa vasıtasile de Melâmîliğe intisap etmiştir.

La'li zadenin Sergüzeşinde babasından, o da bizzat Abdullah E. den naklettiğine göre Hüseyin ağa, bir gün Abdullah E. yi alıp kırk çeşmede Peştemalcılar odasına götürmüş. Orada on iki zat, efendiye nazar etmişler; Abdullah E. bîhûş olup bir müddet sonra kendine gelince kalbinde bir nur parladığını görmüş; kürkü ile setre çalıştığını gören peştemalçı pîri tebessüm ederek « Örtmeğe hâcet yok; onu her göz görmez. Hemen ibkasına çalış » demiş. Abdullah E. bundan sonra yine Hüseyin ağa vasıtasile Ayasofya camiinden çıkarken İdrîsi muhtefi'ye de mülâkî olmuştur [1].

Müstakim zade, risâlesinde yine Abdullah E. den naklen sureti intisabını ve İdrîsi muhtefi'yi Ayasofya câmiinden çıkarken görüp nazarile bîhûş olduğunu yukarıdaki gibi hikâyeden sonra Abdullah E. nin nasılsa nefsine uyup zinâ etmekle derunî bir inkibâza düştüğünü ve bu hâli babalığı anhyarak ihvan huzurunda Abdullah E. ye haddi şer'î ikame edildiğini ve eski safâyı kalbini bu suretle elde ettiğini, fakat kalbindeki nuru bir daha müşahade edemediğini anlatıyor [2].

Bilâhara Sarı Abdullah E. İdrîsi muhtefi'den irşada mezun olup bir çok zevâtı Melâmet neşvesile yetiştirmiştir.

[1] Melâmîyei şattâriye. Sa: 85-86

[2] Sa: 86-87

Sarı Ahdullah, 1071 de vefât etmiştir. Kabri, Topkadudan Maltepeye giden yolda (Harbi umumîde İstanbulda ölen müslüman Fransız askerlerine ait mezarlığın biraz ilerisinde) sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. Baş ve ayak taşları "Melâmî - Hamzavî,, taşdır [1]. Baş taşında ta'lik yazı ile

مراد معنوی شارح مثنوی
سابقاً رئیس الکتاب
حضرت عبدالله افندی
ابن السید محمد روح
شریفارنجون

ayak taşında keza ta'lik ile

جميع اهل ایمان
ارواحیچون
رضای الله ایچون
الفاتحه

فی صفر سنه ۱۰۷۱
۲۳

yazılıdır [2]

Mezkûr sofada Lalî zadelerden Seyyid Abdullah (1139) Anadolu kadılarından La'li zade Şeyh Mehmet E. nin damat ve imamı Hıfzı Mehmet Abdülhakî (1165) [3] Melâmî ricalinden ve Seyyid Muhammed Nurun halifelerinden Mirefte'li Abdullah Hulûsî E. (1302), A'yandan Ârif E. (1295), kezâ Seyyid Muhammed Nurun halifelerinden Hacı Maksud E. (1347) medfundur.

Abdullah E. çiçekciliğe de meraklı bir zat imis. Hatta, birinci ibrahim zamanında "Şükûfe perveran üzerine reis ve mümeyyiz,, nasbolunmuştur. Bu hususta aldığı berat, Melâmiyei şattâriyede aynen muhar-

Melâmî — Hamzavî mezar taşları, Sarı Abdullahın kabrinin resminde görüldüğü veçhile baş, kol ve ayaksız bir gövde şeklindedir. Bu taşlar, Melâmîlerin dünya ve âhireti terkettiklerine, Hakka tamamilе teslim olup varlıklarından geçtiklerine işârettir. Bil'umum tarikat erbâbına nazaran Bayrâmî Melâmîlerine (Hamzavilere) âit olan bu taşları son Melâmîler de aynen kabul etmişlerdir. Burada Mevlânâ'nın şu güzel beytini yazmadan geçemiyecğim :

دانی سماع چه بود باوصل او رسیدن
اندرفنای مطلق بی پاوسر دویدن!

[2] "Sefînetür rüesâ,, Sarı Abdullahın 1071 Recebinde vefat ettiğini k ydediyorsa da kitabede 23 Safer yazılıdır ve tabîî doğrusu budur. "Sefînetür rüesâ. Sa: 22,,
[3] Vefeyât: Ayvansarayî. Sa: 148

rerdir [1]. Bu münâsebetle de Nisârî [1] Abdullah E. nin vefatına şu güzel tarihi söylemiştir:

Yazık ser şişei bezmi bahâristânî âlemden
Yine kaldırdı bir zerrin kadeh rindî ecel nâgâh;
Ki ya' ni bâgbânı vahdet Abdullah efendi kim
Dimâgı tab'ına olmuştı bûyi ma'rifet dilhah..
Beşîr olup sabâyı subhgâhi ارجی nâgâh
Meşâmi rûhunu pür feyzi tebşîr eyliye Allah!
Makamı bâgı cennette تسمرائنظرین olsun;
Varınca kurbi Hakka rûhuna îman ola hemrah..
"Nisârî,, fevti için bâgbânı dil dedi tarih:
« کل نسرین عدن اوله صاری صاری عبدالله »

1701

Nâilî de

Vakti rihlette dedim Nâiliyâ târihin:
« وایر عدن اوله روسی صاری عبدالله »

tarihini söylemiştir.

Sarı Abdullah E. nin tabiatı şî'riyesi de vardır. Hâlet E. kütüphâne-sindeki kıymettar mecmuada üç kasîdesi, bir de Husâmî' nin gazeline yazdığı tahmis mukayyettir. Kasîdelerin biri tasavvuf noktai nazarından çok kıymettardır. 105 beyit olan bu kasîde, Şeyhi ekber Muhiddîni-arabî hakkında plup şöyle başlıyor:

Nefes urdu Hüviyyetten yine enfâsı rahmânî;
Maarif cevherin attı kenâra bahri sübhânî!
Zehî deryâyı mutlak kim ana yok had ile gayet;
Zehî bahrî hüvel hak kim dilin yok haddü pâyânî!

Velâyet hatemi ankayı mugrib şeyhi ekber kim
Hakikat maşrıkının oldürür hurşîdi rahşânî..
Getürmüştür Fusûs içre kelim ezvâkını cem'a
Ki ayni cem'i Ahmetten oların aldı a'yanı.

[1] Sa: 90 — 92

[2] Nisârî: Dokuzuncu asrın ikinci nısfında yaşamış Siroz'lu bir şairdir (1075). Hafız divanına nazîresi vardır. İstanbulda Mevlevîhane kapusu haricinde medfundur. [Nisârî için Şeyhî'ye, Âşık çelebî, Ahdî, Safâî tezkirelerine ve Osmanlı müelliflerine (Cilt: 2; Sa: 437) bakınız!]

Pes evvel Âdem âtâya cemî esmâyı bilmekte
Veli oğul gibi sen vâris olgıl ey atâ canı;
Pes andan sonra ger Şis'in olursan ilmine masdar
Kalup meyte gibi bişek edersin nefsin (نفس) ruhânî.
Eğer deryâyı tenzîhin olursan Nûhi sebbâhı
Edemez ehli teşbîhin zarar bil sana tûfânı...
Çü Ferdiyyet makamında vücudun edesin ifnâ,
Doğa ruhi Muhammedden sâna bir sırrı pinhânî

gibi....

Diğer kasidesi 48 beyittir. Matlaı budur:

Beyti ma'mur ister isen sen dili dânyâyı gör;
Mescidi Aksâ dilersen dergehi Mevlâyı gör!

Üçüncü kasidesi de:

Evliyadan ey gönül almak dilersen rengü bû
Yokluğile îleru gel varlığından ol berû!

beytile başlıyor. 31 beyittir.

Husâmîye yazdığı tahmisten ilk ve son bendini de yazıyoruz:

Târîki dünyâ olup ey dil kamu sevdâyı ko;
Gel şarâbî aşkı nûşet bu kuru gavgâyı ko:
فانی ol, ifnâyı ko;
Gülşeni cennet dilersen külhana bakmayı ko;
Yârı gül vech ister isen gülşene bakamı ko;
Gel sen « Abdullah », çü geldin bu fenâ bâzarına;
Yokluğa sat kendünü, bakma cihan gülzârına!
Tut mücellâ kalbini mazhar ola envârına;
Ey « Husâmî » on sekiz bin âlemin esrârına
Çünkü mazhar düştü gönlün geç bu huyü hâyı ko;

Sarı Abdullah E. nin

Hudâya hamdi bî gaye ki lutfu bî nihayettir;
Salât olsun rasulüne kim ol hatmî risâlettir.

matlaı ile başlayan ve 105 beyit olan « ملاح الملاح » kasidesi Melâmîler arasında pek meşhurdur.

Sarı Abdullah E. İdrîsi muhtefinin vefatından sonra Hacı Kabâî'ye

bîat etmiştir. Kabâînin vefatında Sadriazam Halil P. ile seferde idi. Bu seferde Paşa ile beraber Padişahın gazabına uğramışlardı.

Gizlice İstanbula gelen Halil P. Aziz Mahmut Hüdâî tekkesine iltica etmiş ve Aziz Mahmut. H. nin şefâatı ile afvedilmiş, Sarı Abdullah E. yi de Koca Mustafa P. şeyhi afvettirmişti. Bundan sonra Sarı Abdullah E. Beşir ağaya da bîat etmiştir. Müstakim zade, risalesinde La'î şeyh Mehmet E. nin el yazısından naklen — Mehmet E. de bizzat Abdullah E. den dinlemiş — bu bîatı şöyle anlatıyor:

Padişahın gazabından korkup gizlice köyden köye İstanbula geliyordum. Bir köyde müsâfir kaldığım akşam, yatacağım sıralarda mâbeyn kapusuna bir uşak gelerek hanımın benimle görüşmek istediğini ifade etti. Bizzarur râzı oldum; fakat ev sâhibesinin bir fâhişe olması, yahut tanınmış olmağımı ihtimali ile bî huzur idim. O sırada hanım mâbeyn kapusuna gelip kapu aralığında durarak bana

— Abdullah E; Ben yabancı değilim. Sizi bir kaç kere Efendimizin huzurunda gördüm. Bir şey soracağım. Efendimiz intikal buyurdıkları vakit kendilerindeki emâneti kime teslim ettiler? dedi. Ben, Kabâî E. nin vefatını henüz bilmiyordum. Dedim ki:

— Vefatlarından bile haberim yok. Yerlerine kimin kaim olduğunu nereden bileceğini! İkimiz de Allahtan hidâyet temenni edip ağlaştık.

İstanbula gelip afvedildikten sonra Sâhibi zamanı aramağa başladım. Bir gün müte-essirâne Hacı Kabâî E. yi ziyârete gitmiştim. Kabir yanında Beşir ağa'yı bir kaç kişi ile oturlarken buldum. Yüzüne bakınca nazarından cezbelendim ve Gavs olduklarını kalben tasdik ettim. Derhâl gidip elini öptüm. Yanındaki zât

— Abdullah E; pek geç geldin!

dedi. Ben de

— Hamdolsun; hacere, şecere secde ederek gelmedim. Hakikatlarına müteveccih ve kabullerine müterakkip idim.

dedim, Yine o zât

— Fakat bu kadar gecikmek sana yakışmazdı.

deyince Beşir ağa

— Sen sus; bu, zevk işidir [1]..

deyip beni kabul ettiler.

✽

Bu menkabe Melâmîlerin ahvâlini hakî olmakla ehemmiyete şayandır.

Mühim eserleri:

Sarı Abdullah efendi hakikaten âlim ve ârif bir zât olup irfan hayatımıza çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Âsârının mühim ve meşhurlarını yazıyoruz:

جوهر بوهر مثنوی (mesnevi şerhi): türkçe ve beş cilttir. Nâtamamdır. 1287 de İstanbul'da tab'edilmiştir.

[1] Melâmîyei şattâriye. Sa: 102 — 105

رجال الغيب : türkçe ve gayri matbu'dur.

مسلك العشاق : (kasîde): türkçedir. La'lf zade Abdülbaki efendinin sergüzeştinin nihâyetine ilâve edilmiştir. La'lf zade, bu kasîdeye bir de zeyl yazmıştır.

نمرات القواد في المبدأ والمعاد : türkçedir.

Beş bab bir hâtemeden mürekkeptir. Ahvâli sülûkü, Eimmei isnâ aşeri, hulefâyî râşidini, Nakşîyye, Halvetiyye, Mevleviyye ve sâir tarikatların silsilelerini, sofîyye ricâlinin teracimi ahvâlini ve nihâyet Hacı Bayram ve Emir Sikkînîden i'tibaren İdrisi Muhtefî de dâhil olmak üzere gelip geçen melâmî kutuplarının tercemei hallerini havi bir eserdir. 1288 de Matbaai âmirede tab'edilmiştir.

مرآت الاصفياء في صفات ملائمة الانقياء : Şeyhi ekberin menakibini ve fütuhâtı mekkiyede melâmet hakkındaki akvalini cami' arabiyülibare, gayri matbu' bir kitaptır.

تلخيص النصاب : Enbiyâ, hulefâyî râşidîn, ahvâli kiyâmet ve haşri hâvi türkçe bir kitaptır. (نصيحة الملوك ترغيباً لحسن السلوك) namiyle yazmış; Osman zade Tâib tarafından telhis edilerek üçüncü Ahmede takdim edilmiştir. 1283 te Ceridei havâdis matbaasında tab'edilmiştir.

جوهرة لبداه و فرة النهايه : zâtî ilâhî, rûh, hakikati insâniye, kader, ervâh ve sâireden, hulefâyî râşidîn ve Eimmenin tercemei hâllerinden, Nakşibendî ve Halvetî silsilesinden ve nihâyet Aktabı Melâmiyyeden muhtasaran bahsedilen türkçe, gayri matbu' bir kitaptır. Bağdat fethi münasebetiyle Dördüncü Murat namına yazılmıştır.

رساله في مراتب الوجود : ismi meyzuuna dâldir. (Nur Osmaniye kütüphâne-sinde).

دستور الانشا : Mürâselâtını Cevrî'ye imlâ ettirmiş, bu suretle bu eser meydana gelmiştir [1].

SARI ABDULLAH E. DEN FEYZALANLAR

— NEŞÂTÎ AHMET DEDE —

Fehîm, Nazîm ve bilhassa Nâilî kadîm gibi cidden üstad ve muktedir şairlerimizin üstadı bulunan Neşâtî Ahmet dede, Edirnelidir. Mahlası evvelce Semendî iken Safâîye göre kendisine Neşâtî mahlasını, takdim ettiği kasideyi fevkal'âde tahsin eden asrın Şeyhul'islâmı, sefinei Mevleviyyeye göre Mevlana'ya yazdığı bir kasideyi beğenen şeyhi Ağa zade Mehmet dede vermiştir [1]

Tezkirelerimiz, Neşâtînin üstadlığını takdirde müttefiktir. Safâîye nazaran „Asrın şuarasından eş'ârî pâk ve güftarı tabnâk bir şairi „sihrâferin” [2], Rızâya göre “ filhakika şuarayı zevil'itibardan olup peyrevi Nef'î olmağın eş'ârî şûhu selis ve güftarı kulûbi ârifana enistir.,” [3] Asım da “Zeyli zübdetül eş'ar,” da Neşâtî hakkında “Neşâtî E. hakka ki üstaddır,” diyor.

Güftî, tezkiresinde « مولاناى اخوت بشاه راقم الحروف نشاطى » serlevhasiyle Neşâtî hakkında şu sözleri söylüyor:

Rumun ol söz ki hoş bîsâtîdir;
Etmede tab'ı ma'rîfet şinevi
Etmedi dedi ravîyânı benâm
Bulmadı bir zamanda ruhsatı râh
Âkıbet ol müridi hoş râğbet
Urdu meydanı çerha bî pervâ
Şimdi meşguli nûkte dânidir;
Noktai şî'rin etmede her dem
Levhi îrada nazmı hatırsaz;
Mektebi nazma ol edibi diger
Her sözü gerçi nûkteyi cami'

Eseri lehcei Neşâtî'dir.
Mâyei iştihârın Edrinevî..
Tab'ı semti kazaya râğbeti tam.
Zihnine dâğı meyli devletü cah.
Etti Mollâyî rûmdan biat..
Lekedi püşti payi istîğna!
Tab'ı gencineî meanîdir..
Dağ pirayı hoşdilani Acem!
Şah beyti kasîdei i'caz!
Akli evvel ana sitarei der!
O da Güftî gibi siyeh talî!

Bundan sonra Rum'da şî'rin ve şuaranın itibarsızlığından bahis 33 beyit var ki serapa şikâyeti mutâzamındır. Nihayet

[1] Sefine, evvelce mahlassız şiir yazdığını ve “henüz mahlasa layık değilim,” diyerek tevazu gösterdiğini söylüyor. Cilt: 2; Sa: 96 — 97

[2] Sa: 405

[3] Sa: 100

Olsa meşguli şivei inşad

Şi'ri eyler bu veçhile irad.

deyip Neşâtînin

Cilvei yare aceb ol kadü kametmi kopar ;
Ne bu âşûbü fiten yoksa kıyametmi kopar ?

matla'lı gazelini yazarak müddeâsını hakkile ispat ediyor.

Nedim de Neşâtînin hürmetkârıdır. Neşâtînin şu gazelini thamis etmiştir:

Gittin amma ki kodun hasret ile canı bile ;
İstemem sensiz olan sohbeti yaranı bile !

Bâga sensiz varamam çeşmime ateş görünür
Gülü handanı değil servi hıramanı bile !

Sineden derd ile bir ah edeyim kim duysun
Aksine devri felek, mihri dirahşanı bile !

Devri meclis bana girdâbı beladır sensiz
Meyi rahşanı değil, sagarı gerdanı bile !

Hârî firkatle "Neşâtî", i hazinin vâ hayf,
Damenî ülfeti çâkoldu, giribanı bile ! [1]

Esrar dedeye nazaran Neşâtî, "Üstadı üstadânı rûm,, dur. Sefinei Mevleviye, ismini bütün tezkirelere muhalif olarak "Neşâtî Süleyman,, diye kayıt ve bazı halâtını zikrediyor [2].

"Sima'hanei edep,, sahibi Enver B, Neşâtîyi medhü sena ve bilhassa Nazîm gibi bir şâirin

"Nazîm,, âsâ nola garra olursam hüsnî tab'ımla ;
Beğendirdim Neşâtî gibi bir üstada eş'arım !

diye tefahur ettiğini kaydediyor [3].

Faik Reşat B. merhum da "Eslâf,, ta tagazzülde Neşâtî ile Vecdîyi

[1] Nedim diyanı. "Halil Nihat B. E. nin tab'ettirdiği nüsha,, Sa: 111
Neşâtî hakkında Mezkûr divanın lügatçesinde bazı malûmat vardır. Sa: 346

[2] Cilt: 2. Sa: 96 — 99

[3] Sima' hanei edep. Neşâtî; Sa: 226 — 229

(1072) en üstad şâirlerden addederek yüzden ziyade şâire hocalık eden Neşâtînin bihakkin şâir olduğunu te'kit ve Nazîmin

Mürşidi ma'ni Neşâtî'i Nizâmî lehce kim
Olmada sâdır zebânî hâmesinden varidât !
Şâiri İsî nefes kim feyzi nutku gösterir
Dehre ihyayı mânide demadem mu'cizât !

kıt'asile sözlerini te'yit etmektedir [1].

**

Nesâtî, Mevlevîlikte Gelibolu Mevlevihânesi şeyhi Ağa zade Mehmet dede (1063) nin dervişidir. Şeyhinin vefatından sonra Konyaya gitmiştir. Kubbei hadrâ hakkında söylediği

زہی کُنْ بَدی کَاشِ بُنْیاد ;
Eylemiş üssi esâsında tekellûf üstad !

matla'lı kasidesi cidden güzeldir. Rüşdî (Edirneli; 1105) nin

اولدی یمتله نشاطی مولوی به راهبر

mısranın gösterdiği 1081 senesinde Edirne Mevlevihânesine şeyh olmuş ve 1085 tarihinde vefat ederek mezkûr dergâhın türbesine defnedilmiştir. Vefâtına Nazîm

روح نشاطی ایلدی صدر بقاده جایگاه

Fasîh

نشاطی کیتمکه ایلدی محزون احبابی

Nâbî de

نشاطی کتدی دورانک

mısra'larını tarih düşürmüşlerdir.

**

Neşâtî, dervişlikten evvel Sarı Abdullah E. Reisülküttâb iken Kesarlılığı hizmetinde bulunmuştur. Bu suretle Melâmet neşvesini Şârihi Mesnevîden almıştır. Müstakim zade, Neşâtîyi Sarı Abdullah mensupları arasında zikretmektedir.

❦

[1] Sa: 162 — 166

Neşâtînin درجہ قواعد و احکام isimli manzum iki küçük eseri ve divanı vardır [1]. Hilyei enbiyâsı 1312 senesinde Âlem matbaasında Şeyh Vasfî merhumun küçük bir mukaddimesile tab'edilmiştir.

Neşâtînin iki gazeliyle iki rubâîsini yazıyoruz ki bunlar; karîhasının vüs'atına, lisana tasarrufuna, hayâlinin inceliğine, hülâsa hakikaten üstâd bir şâir bulunduğuna delildir :

Meclise sâkii gölçehre ki câm âver olur;
Rûhi Cem' den dili rindâna peyâm âver olur!

Etse gülzâra güzer bâdı sabâ kûyundan
Çemenin raks künan hâki kıyâm âver olur!

Gamze, tîrin hedefi câna ki pûrtâb eyler,
Nâz, dâmen bemîyan âna sihâm âver olur!

Selbedüp aklı geçen nâmü nişan kaydından
Defteri aşkta Mecnun gibi nâm âver olur!

Kâmı dünyâyı "Meşâtî", gibi nâcîz gören
Devleti aşkta her veçhile kâm âver olur!



Şevkiz ki demi bülbülü şeydâda nihânız;
Hûnuz ki dili gonceli ra'nâda nihânız!

Biz cismi nizâr üzre döküp dânei eşki
Çün rişteci can gevheri ma'nâda nihânız!

Olsak nola bînâmü nişan şöhrei âlem?
Biz dil gibi bir turfa muammâda nihânız!

Mahrem yine her hâlimize bâdı sabâdır ;
Dâim şikeni zülfî dilârâda nihânız!

[1] Neşâtînin kendi el yazısı divânı, Millet kütüphanesi müzesinde 519 numaradadır. Bu divanda 3 na't, 1 mi'râciye 1 mersiye, 1 kubbe-i hadrayı tavsif yollu Mevlânâyâ medhiye 12 tane de kasîde vardır, Kasîdeler şu zevâta âittir :

S. Mehmet, S. İbrahim, S. Mürat, kaimmakam P., Nişancı Abdî P., Reis Şamî zâde, İsmetî E. 3 kasîde Girit fâtihî Ahmet P. ya, 2 kasîde de Mûsâhip Mustafa P. ya âit..

Divânında şu harfler eksiktir :

ث، چ، خ، د، ذ، ص، ض، ظ، ع، غ، ف.

97 gazeli, 9 rubâîsi vardır. 66 sahîfe olan bu divan 19. S. boyunda, 12. S. eninde ve mücellettir.

Hem gül gibi rengîni ma'ni ile zâhir,
Hem neş'e gibi hâleti sahbâda nihânız!

Geh hâme gibi şekve tırâzı gamı aşkız,
Geh nâl gibi hâmei şekvâda nihânız!

Ettik o kadar ref'i taayyün ki "Neşâtî" ;
Âyîne-i pûrtâbı mücellâda nihânız!



Aşk ehli odur ki bakmayıp dünyâyâ
Efzun ola şevki âlemi ma'nâyâ!
Sevdayi vatanla durmayup bir yerde
Çün katrei ebr azmede deryâyâ!



Nezzarei hüsnünde ki medhûşuz biz,
Hayretle serefkende vü bîhûşuz biz!
Olsak ne kadar aşk ile sat pâre çü gül
Çün gonceli, dehen beste vü hâmûşuz biz!

CEVRÎ

Cevrî de Mevlevî olmakla beraber "Şârihi Mesnevî,, ye intisab edenlerdendir. Safâîye göre "Maarifi cüz'îye ve külliyyede mâhir bir şâir,, [1] olduğu gibi Rizaya göre de „Perverişi güftei zebânı tâze olup emtiai eş'ârî dilpezîri bî endâzedir. Bir şâiri sihirsazdır ki elinde kasabı kilki nadire perdazı, nîzei meydanı belagat olup kasabüssbakı i'cazdır,, [2]. Cevrînin Esrar tezkiyesinden ve diğer tezkirelerden, gayet güzel ta'lik yazan seriulkalem bir hattat olduğunu öğrenmekte olduğumuz gibi Şeyhîden de yalnız şiir ve hatta değil, ekseri ulûmü fûnunda mâhir bir şâir olduğunu anlıyoruz [3]. Esasen bu vukufu ilmîsi şiirlerinden anlaşılacaktır.

Faik Reşat B. merhum, Cevrînin hakkında "Müşarün ileyh ulüvvi his, lutfi tabîyet, selâseti beyan cihetleriyle Nâilîyi andırır,, [4] demekle tamamilen hakikate terceman olmuştur.

Cevrî, kitap yazmakla geçinirdi. 6 mesnevî yazmıştır [5]. Üçüncü Selim, Şeyh Galibe Cevrînin yazdığı bir Mesnevî hediye etmekle, Şeyhin

Bana Sultan Selimî kâmver kâmi cihan verdi ;
Bütün dünya değer bir genci hası râygân verdi !

matlaile başlayan teşekkürü mutazammın kasîdesi de Cevrî hattının çok makbûl olduğunu ispat eder.

Müstakim zade vefatına ait bir vak'a kaydediyor :

Cevrî, rahatsızlığını Sarı Abdullaha haber veriyor. Vefatından sonra mahallesi halkı, kendisi ile ademi ülfetlerinden hakkında sûi zan eshabından olmakla cenazesine gelmiyorlar. Ev halkı, iztirapta iken Sarı Abdullah ; yirmi, otuz ihvânile gelip cenazesini bizzat

[1] Sa : 86

[2] Sa : 23

[3] Merhumu merkum, ilmü maarif ile malûm, ekseri fûnunda mahir, hoş nüvislikte ve hüsnü kitabette akramı nadir idi.

Şakayık zeyli : Şeyhî.

[4] Eslâf. Sa : 80

[5] Esrar tezkiyesi bir çok Mesnevî yazdığını kayt ; Sima' haneî edep, yazdığı Mesnevîlerin adedini 6 olarak tahdit ediyor. Sa: 31 — 32

gasil ve namazını dahi kendisi kılıp "Eğri kapu,, hâricine defnediyor; kabrinin yerini düzletiyorlar. Bilâhara baş ve ayak taraflarına birer servi dikiliyor. Müstakim zade merhum, "kabri mestur olduğundan ancak ihvanın malumüdür,, diyor [1]. Bu vak'a, hele kabrin düzlenip belirsiz bir hâle getirilmesi, halkın Cevrîye aleyhtar, binâenaleyh Cevrînin de akayidi sofiyeyi ketim hususunda mübâlâtsiz olduğu kanaatını uyandıran kuvvetli bir delildir. Vefatı 1065 tedir.

جوری بی ممنون لطف ایدہ جناب کردگار

ve

ایله یارب جوری به فردوس اعلا ده مکان

Mısra'ları vefatına tarih olarak söylenmiştir.

Âsârı:

حل تحقیقات : Mesnevîden 40 beyit intihab edip her beyti beş beyitle şerhetmiştir. 1057 tarihinde yazmıştır. kitabın ismi, tahrir tarihidir; matbudur.

عین القیوض : Yusufi sineçâk (953) in جزیره مشوی sine şerhtir. 1057 de yazılmıştır. Keza kitabın ismi yazıldığı seneyi göstermektedir. Matbu'dur.

حلیه چهارباک : Matbudur. «کلمات چهارباک لطیف» mısraının gösterdiği 1040 senesinde yazılmıştır.

ترجمه حال حافظ شیرازی : Matbu'dur.

ملحه : Aslen yazıcı zade Salâhaddin'in olup Cevrînin ıslâh ettiği manzum bir kitaptır. Tabîî ve cevî hâdiselerden bir sene zarfında vukua gelecek ahvâlî istihraça çalışan bu kitap ta matbu'dur.

Mürettep divanı: Gayri matbudur [2]

Divanında 19 beyitten mürekkep Sarı Abdullah E. nin tavsîfini mutazammın bir kıt'a vardır. İlk beyitleri şunlardır :

Ey ki endîşei irfânü kemâlinde hired
Ey lemez rûhi Mesîhi suhanı mahremi râz !

[1] Melâmiyei şattâriye. Sa: 106

[2] Cevrînin cönk tarzında eski yazma bir divanı Millet kütüphanesinde 103 numaradadır. Aynı kütüphanede 104 numaradaki divan, yeni istinsah edilmiştir. Eski yazma 19. S. tul ve 9,7. S. arzında olup 75 sahifedir. Muhteviyatı :

1 na't, Mevlânâya 1 medhiye, Pâdişahlara ve asrın ricâlîne âit 20 kasîde, 5 Terkibi bend, 6 kıt'a, 199 gazel, kitaplarına ve Abdullah E. nin Mesnevî şerhile دستورالانشا sına tarih.. Divanında noksan olan harfler şunlardır:

« چ ، ذ ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ع ، غ »

Cevheri zâtını Hah üzre beyân eylemeğe
Nâtuka zemzemei acz ile eyler âgâz..

Der idi gevherei cevheri âyînei can
Aklın idrâkine göstersen eğer rûyi cevaz.

Câmei dânişine lâyihei kudsî zeyl,
Dâmeni fitnatına sânihai râz tıraz..



Mesnevî şârihi Abdullah E. ye âit diğer bir kıt'ası var ki son beyti
şerhin itmamı tarihini havîdir. Cevrî, bu kıt'asında da Abdullah E. ye
hulûs ve iradetini şu beyitlerle ızhar ediyor:

Olanlar lûtfi hakla mazharı feyzi ol üstadın
Bakılsa her biri mecmûai esrarı kudrettir.

O feyzin mazharından biri Abdullah Efendidir;
Ki isti'dâd ile üstadı eshâbı tarikattır



Muhammed nûru kim olmuştur ânınla dü âlem pür;
Fûrûzân oldu kalbimde benim من حيث لا يشمر ..

Beytile başlıyan na'ti çok meşhurdur. Cevrînin iki gazelini yazı-
yoruz:

Biz ki hâli dili bin derd ile izhâr ederiz;
Gamzeni muztaribü çeşmini bîmâr ederiz!

Söyledirse bize efsânei dilden gamzen;
Çeşmi mestânei pür hâbını bîdar ederiz!

Çeşmi mestinle olan zevkimizi bildirsek
Zühdü sâgar bekefi küçei hammâr ederiz!

Eylesek keşmikeşi turrai pürtâbını yâd
Aklı teblerzei sevdâya giriftâr ederiz!

Neşvei mestii câmı lebinî nakletsek
Aşkı hem meşrebi uşşâkı heveskâr ederiz!

Bizi eyleser gubârı hatı la'lin hayran
Cur'adânı kadehi mahzeni esrâr ederiz!

Dili "Cevrî", gibi etsek hevesi bezmi cünun;
Bâdemiz hikmetü sâkîmizi hüşyâr ederiz!



Şîvei hüsnüm, mahabbettir giriftârım benim;
Fitnei aşkım, hevestir vâlehi kârım benim!

Nâz sermestim, serîrim hâbgâhı gemzedir;
Çeşmi bîbâki tegafüldür nighedârım benim!

Ol behiştî hikmetim sırrı lebi hûnâb ile
Âbî rûyi kevseri ma'nidir enhârım benim!

Çeşmei derdim, mahabbet teşnedir bir katreme;
Şu'lerîzi sûzi dildir çeşmi hunbârım benim!

Nahveti aklım ki vermem zerrece aşka vücut;
Hem yine bin aklı meftun eyler atvârım benim;

Himmeti fakrû fenâyım kim demi tecrîd ile
Nâmü kâmi bî vücut etmektir âsârım benim!

"Cevrî" i îsî beyânım nükteî canbahş ile
Rûhi ma'nâya gıdadır zevki güftârım benim!

Mustafa Resmî E:

Sarı Abdullahın oğludur. Tahsili ulûmdan sonra cebeciler kâtibi
olmuş, 1060 da memuren bulunduğu Morada vefat etmiştir. Mürettep
divanı vardır. [1]

Hüseyin dede:

Işık Hüseyin dede [2] namiyle meşhur ve koca Mustafa Paşa tekke-
sinde hücre nişin imiş. Muammerînden olan dede, Koca Mustafa Paşa
şeyhi Nurettin efendiye, pederinin hayatında iken neşvei melâmetle ter-
biye edermiş. Hatta bir kere, şeyh efendi oğlunu arayıp, dedenin hücre-
sinde olduğunu anlayınca "Artık bu tekeeden usûlü esmâ gitti, aşk ve
mahabbet dadandı,, demiş.

Beşir ağanın zamanına kadar yaşamış ve ağaya bîat eylemiş oldu-
ğunu müstakim zade merhum, Abdûlbâkî efendinin hattı destiyle yazıl-
mış bir mecmuada gördüğünü söyleyip dedenin beşir ağanın himmet
ve nazariyle "zât,, tecellisine mazhar otduğuna dâir Lâ'li zadenin yazdı-
ğı bir menkabeyi naklediyor [3].

La'li Şeyh Mehmet:

İstanbulludur. İlmîyye tarikine mensup olup Mekke ve İstanbul kadı-
lıklarında bulunmuş; bilâhara azil ve Kıbrıs nefyedilmiş, 1119 da men-

[1] Tezkereî sâfâi.

[2] Işık, alevilere denir. "ışık tabîrini evvel Hacı Bektaşî Velî vaz'etmiş; hakikatından
hâbîr olmayanlar zulmette ve özünden agâh olanlar nûri hakla aydınlıkta olmak münasebe-
tiyle..., İbrahim E. (sohdetnâme).

[3] Melâmîyei şattâriye. Sa: 118-119

fâsında vefat eylemiştir. Şârihi Mesnevî Sarı Abdullahın kerîme zadesidir. Şârihi Mesnevîden maada Mekkede şeyh Mehmet Miyâni Ma'sum halifesi Ahmedî Yekdest, Nakşibendî şeyhi mürad'a da intisab etmiştir. La'li zade merhum, Beşir ağa ve Seyyid Hâşim ve Seyyid Ali efendilere de mülâki olduğunu Sergüzeştinde bildiriyor. [1].

LA'LÎ ZADE ABDÛLBAKÎ

La'li Şeyh Mehmet efendinin oğlu ve şârihi Mesnevînin hafîdinin mahdumudur. 1266 da vefat eden Nakşibendî şeyh Mürada intisap etmişti. Sadrı'azam şehit Ali paşaya muallim olmuş, Mora hezimetinde paşanın şehadetinden sonra Limniye nefyedilmişse de Mürat E. o sıralarda Bursada bulunmakla, Abdûlbâkî E nin menfâsının Bursaya tebdilini rica etmiş ve tarafı hükûmetten ricası is'af edilmiştir. Mürat E. Abdûlbakî E. Bursaya gelmeden İstanbula avdet etmiş, bir kaç sene sonra da La'li zâde affedilmiştir. Bilâhara İstanbul kadısı, bir müddet sonra Anadolu kazaskeri olmuş; nihayet Eyyupta bir ev alıp ziyâretine gelen ihvân ile sohbet ederek asûde bir hayat geçirmeğe başlamıştır. 1165 de vefat ederek Eyyupta Yahya E. tekkesinin karşısında yaptırdığı mektep ve kalenderhanenin bahçesine defnedilmiştir.

Kendisinin kendi vefatına evvelce şu tarihi söylediği meşhurdur. Kabrinin önündeki pencerenin üstüne hakkedilmiştir:

قلبه «ابن رياض الجنة» الهام ابتدى حق
حب ذاتى دعوت ابتدى روحى بزم وصلته
ديرلر ارباب محبت رحلتى تاريخى
لعلى زاده سيد عبدالباقى كبردى جنته

Bu kıt'adaki «ابن رياض الجنة» terkibile dördüncü mısra 1153 senesini göstermektedir. Millet kütüphanesinde Pertev Paşa kitapları arasında 636 numarada mukayyet ve La'li zadenin âsârını muhtevi bir mecmuavardır. Bu mecmuayı 1189-1190 tarihinde Müstakim zade merhum yazmış. Mecmuada balâdaki tarih Abdûlbakî efendinin Eyyuba nakline âit olarak gösterilip “kabri üzre pencere balâsına resmolundu; tarihi rihlet değildir,, kaydı da ilâve ediliyor ki doğrusu da budur. Aynı mecmuanın üstünde Müstakim zadenin şu hatırasını okuyoruz:

«Garâibdendir ki şevval on dokuzunda sebt günü salâtı zuhurdan sonra cemaatla Eyyupta cenazesi namazını edâ ve kıyam ve tekbîrât esnasında bu fakirin kalbine sânih olan mısra tarihi rihletleri olmuştur ki budur:

[1] Sa: 56-57

كلشن جنته كلبن اوله لعلی زاده»

1159

* *

La'li zade merhum Seyyid Ali Efendiye mülakî olmuş ve küçükken babası tarafından Seyyid Hâşim Efendiye de götürülmüştür. "Dokuz aylık süt emer bir çocuktum; fakat suret ve şemâilî tamamiyle aklımda kaldı. Bu ancak Seyyid Hâşim Efendinin bir kerâmetidir., diyor [1]. Esasen Abdülbâkî Efendiye kablelmilât tevsim eden de Ssyyid Hâşim Efendidir [2]. Müstakim zade risalesinde yedi, sekiz yaşında iken babasıyla beraber bir bayram günü ziyaretine gidip duasını aldıklarını yazıyorsa da bilâhara da Efendiye devam ettiği cenazesinde bulunması ve esnayı namazda bilbedâhe tarih söylemesiyle sâbittir. Yukarda söylediğimiz mecmuaya Efendinin sergüzeştini, Zülfetüttemkin tercemesini, Meslekülüşşak şerhini, Mebde'ü maad, Risâletül ünsiye ve Risâletül müradiyesini yazmıştır. Bütün bunlar, La'li zadenin, Müstakim zade Sadeddin Efendiye fevkalade müessir bir şahsiyet olduğunu ve ihtimâl de mürşidi bulunduğunu gösteren kuvvetli delillerdir.

* *

La'li zade "yetim,, mahlasıyla şiir de söylerdi. Şiirleri mütavassîtâne fakat lisanı selistir. Meslekül Uşşak şehrinden bir na'tini yazıyoruz :

Vücudun mebdei bahri hüviyyet ya rasulallah;
Zuhurun sureti mir'âtı vahdet ya rasulallah!
Cemâlin surei rahmânı fûrkani hakikattır,
Kemâlinle mükemmeldir risâlet ya rasulallah!
Sen ol hurşîdi enversin ki zerrâti avâlim hep
Senin nûrunla buldu hüsnî suret ya rasulallah!
Edüp mi'râcî cismânî استوى على العرش oldun;
Bilindi sırrı mâ evhâda hikmet ya rasulallah!
Lisânındır kalem, nûni dehâna levhî nutk üzre
Muharrer oldu kur'an âyet âyet ya rasulallah!
Dedin الفقر فخرى ; fakr, zâtını mütemmimdir;
Duyuldu nolduğun, ettin işâret ya rasulallah!
"Yetim" e râhı aşkında hidâyet eyle sultânım;
Dahi ruzi cezâda kıl şefâat ya rasulallah!

* *

[1] Melâmiyyei şattariye Sa: 110

[2] Aynı nussha. Sa. 109

Aşârı :

Çok mühim bir eserdir. Ceddi şârihi Mesnevî Sarı Abdullah E. den sonra kendi zamanına kadar gelen melâmî ricalini ve ahvali tarikati ancak bu eserden anlaya biliyoruz. Matbu'dur.

مسلك العشاق : Sarı Abdullah E. nin kasidesine zeyldir. 47 beyttir. Bu kasidede melâmî silsilesini de yazar. Sergüzeştin nihâyetinde tab' edilmiştir.

شرح قصيدة مسلك العشاق : Büyükçe bir eserdir. gayri mat'budur.

مراتب اربعين ظهور انساني، جامعيت انسان، Nakşiye neş'esini cami bir kitaptır. . . . gibi mebâhisi havîdir.

Bunlardan maada Gazalînin kimyâyî seadetini, Abdülkerîmî Ceylînin رسالة الانسية ismili kitaplarını, Hace ya'kubi çerhînin رسالة المراديه yi terceme etmiştir. Bunlardan başka daha bir kaç küçük risâlesi vardır.

HACI BAYRAM KABAYÎ

Melâmîlere nazaran İdrîsi Muhtefî'den sonra "Gavsiyyet,, Hacı kabâyî'ye geçmiştir. Mumaileyh, an aslın gürcü olup top kapıda takkeci camiinin bânisi Melâmî ricâlinden arakiyeci İbrahim çavuşun azatlı kölelerinden. İsmi Keyvan iken Melâmîler tarafından «Hacı Bayram» ismi verildiği gibi [1] Sandal bedestanında elbisecilik ile meşgul olduğundan «Kabâyî,, lakabile de şöhret bulmuştu.

La'li zade, kabâyî' E. nin meşrebinin takvâ ve azîmet üzere bulunduğu cihetle halk ile ihtilattan müctenip olduğunu ve tâliplerin irşadına Bayrâmiyeden Bezci zadeyi tayin eylediğini bildiriyor [2].

Bu Bezci zade, İdrîsi Muhtefînin halifesi Muhiddin (Muhyî) değildir. Çünkü Muhyî 1020 de vefat etmiştir. Ruznamçeci Süleyman Fâik E. (1254) "Hediyyetül ihvân,,a yazdığı haşiyede bu zatın Bayramiyeden ve yine Bezci zadelerden Şeyh Muhiddin Emin E. olduğunu tasrih etmektedir [1].

Kabâyî E. 1037 tarihinde vefat edip Takkeci camiinin karşı tarafında, caddeye yakın bir mahalle defnedilmiştir. Baş taşında Sülüs yazı ile aynen

لااله الاالله محمد رسول الله
المرحوم المغفور الحاجي بيرام
ترك ايدوب بو فاني چون ايلدى غزم بقا
اجيوب ايدوب غزاسن اهل دللر جمع اولوب
ديديلر تاريخنى روحنه رحمت دائما

۱۳۰۷

[1] Sergüzeşt . Sa: 50

[2] " " 49

[1] Millet kütüphanesindeki 1290 tarihinde yazılan "Hediyyetül ihvan", Bu hâşiyeli nüshadan aynen istinsah edilmiştir.

Süleyman Fâik E. için müracaat! Sicilli Osmanî. Cilt: 3; Sa: 98

ayak taşında keza Sülüsle

كل شيئي هالك الا وجهه له الحكم
واليه ترجعون اواخر رجب المرجب
لسنة سبع و ثلثين والف

yazılıdır. Merkadin etrafındaki parmaklığın ön tarafına mülâsık bir taşta da Ta'lik ile yazılmış şu beyti okumaktayız:

همزويه قطبتك بو قبر جنت فائحه
روحي ايجون اوقو اوج اخلاص ايله بر فائحه



tarih olması iktiza eden «روحنه رحمت دائما» cümlesi senei vefatı ifâde etmiyor. bilâhara kabâyî E. nin merkadinin arka tarafında aynı kabâyî E. nin merkadi gibi bir merkat buldum. Bu merkadin baş taşında

کاتب منشور دیوان شه عالیجناب
ترك ايدوب بو فاني چون ايلدى غزم بقا
.....
.....

yazılı . . Bu zat 968 sesinde vefat etmiş. Esasen «روحنه رحمت دائما» cümlesi de tamamile bu seneyi gösteriyor. Şu hâlde anlaşılıyor ki kabâyî E. nin taşına, Yalnız ilk mısraını hazif ve yerine gayri mevzun «المرحوم المغفور الحاجي بيرام» cümlesini ilâve ederek aynen bu kitabeyi yazdırmışlardır.

BEŞİR AĞA

Kabâyî E. den sonra Melâmî — Hamzâvî riyâseti, Beşir ağaya intikal etmiştir. Beşir ağa, sarayda bostancılar ocağı hademesindenmiş. Genç yaşında kendisine bir şeyh aramağa başlamış, nihayet İdrîsi Muhtefî'nin rehberlerinden olan bir berberi bulmuş ve bu suretle İdrîsi Muhtefî ile Hacı Kabâî'ye mülâki olmuştur.

İdrîsi Muhtefî'nin vefatından sonra tekaüt olup Hacı Kabâyî'nin evine yakın bir ev almıştı. Her sabah Hacı Kabâyî'yi evinden alıp Bedestana götürür, akşam üstleri Bedestan kapusunda bekleyip yine evlerine beraber giderler; bu suretle pîrinin sohbet ve himmetinden istifza eylerdi. Hacı Kabâyî; bir gün Bedstana giderken yolda «Kara oğlan; tâifeyi sana sipâriş edelim» demiş; dönüşte evine girerken tekrar «Tâyifeyi sana emânet ettik; evinde bana teveccüh eyle!» sözlerini söylemiş.. Bir müddet sonra Beşir ağa, bütün mahlukatın kendisine secde ettiğini görüyor; kendisine gelince şeyhinin evinden ağlamak sesleri duyup intikal ettiğini ve «Gavsıyyet»in kendisine geçtiğini anlıyor[1].

Beşir ağanın Silivri'ye yakın bir yerde bir çiftliği varmış. Yazın oraya gider, kışın İstanbul'da oturur; çiftliğinden getirdiği ineklerin südünü satırmış. «Sütçü Beşir ağa» telkibine sebep budur. Kendisi fevkalâde nâfiz olduğu gibi Koniçe'li bulunduğundan yeniçeri ocağının erkânı da hemşehrileri idi.

Müstakim zade'nin risalesindeki bir hikâyeden anlaşıldığına öğre züvvârı o kadar fazla idi ki huzuruna ancak nöbtle girile biliyordu [2].

Bundan maada İskenderiye'den gelen bir çok Bektâşî ve Hurûfî arnavutlar da hemşerisi olmak münasebetile konağında müsafir oluyordular [3]. Bu gibi halât, hakkında sui zannı bâdî olduğu gibi bilhassa tarikat şeyhlerinin hasedini de celbediyordu. «Ümmî» liği de şeyh efendilere vesîle taarruz olup hakkındaki dedi kodu büyüye büyüye devlet ricâline kadar aksetti.

Nihâyet Dördüncü Mehmed'in Edirne'ye ve Sadrı azam Köprülü zade

[1] Melâmiyei Şattâriye. Sa: 129

[2] Melâmiyei Şattâriye. Sa: 131

[3] Sergüzeşt. Sa: 54

Fâzıl Ahmet Paşanın Avusturya seferine hareketleri esnasında halkı tedhiş ve iskât için Şeyhulislâm Sun'î zadenin fetvasile Fener bağçe'de 90 yaşını mütecâviz bulunduğu hâlde Fener dâhilinde ihnak edilmiş ve cesedi denize atılmıştır. Kendisile beraber 40 müridi de boğulmuştur (1073).

Hamzavîler, bu kırk kişinin Beşir ağanın katlinin ertesi günü «Bâbı fetvâ» ya gidip «Beşir ağanın itikadında bulunduklarını; binaen aleyh kendilerinin de pîrleri gibi îdam edilmelerini, îdam edilmedikleri takdirde pîrlerinin zulmen şehit edildiğinin sâbit olacağını» ifâde etmelerile, bunların koyverilmesi, hakikaten Ağanın katlinin gayri meşru' bulunduğunu kadul etmek olacağından, Ağa gibi Fenerde boğdurulduklarını mütevâtîr bir rivâyet hâlinde söylerler ve ille an Fenere çıkmazlar. Şayet giderlerse ancak methalden ziyâret ve Beşir ağanın ruhaniyetine teveccüh edip dönerler. Bu akîde, diğer tarikat erbabında da vardır. Anlaşıyor ki Beşir ağa bütün tarikat ehline nâfiz olmuştur.

La'lî zade merhum, Sergüzeşt'inde «Sadefî şarifleri bahre ilka olundu, Sonra bulunmamakla kabri pür nûrları deryâyı rahmet olmuştur»[1] diyor. Müstakim zade, İsmâîlî Ma'sukî'ye «اولدى اسماعيل قربان طريق», Hamza Bâlî'ye «طريق مستقيم» tarihlerini söylediği gibi, Beşir ağanın katline de «قتل البشير» ter-kibini tarih düşürmüştür [2].

Beşir ağanın katli, Hamzavîleri fevkalâde incittiği gibi 90 yaşını geç-gin bir ihtiyarın, ertesi günü de kırk kişinin îdamı ahaliye fena bir te'sir yapmıştı. Sadrı azam, kabahatı Sun'î zadeye yükleyip mumailiye azil ve yerine Minkarî zade Yahya E. yi Şeyhulislâm tayin ettirerek kendisini tebriyeye çalışmış [3].

Maamafih bu vak'a, Hamzavîleri iyice sarsmış ve Beşir ağa'dan sonra ihtifâya mecbur olmuşlardır.

* * *

Beşir Ağa, zamanında Melâmîliği fevkalâde ilerletmiş ve Abdülbakî E. nin Sergüzeşt'te yazdığına nazaran iktiza etmedikçe kimseye rehberlik hizmetini ihale etmez ve tâliplerin kalbine bizzat bakarmış. Lâ'lî zade bu hususâtı beyan ettikten sonra «Zamanı şeriflerinde bir müstait, mahrum kalmamıştır» kaydını de ilâve ediyor [4]

Lâ'lî ve Müstakim zadeler, risalelerinde Beşir ağanın bir mektubunu

[1] Sa: 55

[2] Bu tarihler, Müstakim zadenin yazısı'ne muharrer La'lî zade'nin âsârını havî mecmuada Sergüzeşt'in kenarlarına hâşiyeler olarak kaydedilmiştir. «Millet. K. Pertev P. Mecmua. 636»

[3] Sergüzeşt. Sa: 55 — 56.

[4] Sa: 50 — 51

dercediyorlar [1]. Bu mektup, Beşir ağanın denildiği kadar ümmî olmayıp, bil'akis irşada muktedir ve zamanın icâbâtını müdrik bir zat olduğunu ispat ettiği cihetle biz de aynen dercediyoruz:

« هو الغياض [2] ؛ باسمه سبحانه وتعالى . »

Vâsılânı nûri lika, âşıkânı sırrı Enbiyâ vü Evliyâ ve tâlibânı vash Hudâ!

Nedir hâliniz? Her biriniz tenhânızda kendi vücudunuzdan istiğfâr idüp mahabbetullahâ sa'yü gûşîş eyleyüp nûri zâtı pâki lâ yezâl ile mütecellî olurmıyız?

Ef'âlû akvâlden şer'i şerîf üzre hareket eylemenizi isterim. Zinhâr, zinhar; hilâfı şer'i şerîf kendi za'mınız ile söz söylemeyesiz! Şeriat, şeriat, yine şeriat!..

Kavilde ve fiilde zâhirinizi şeriat ile ârâste ve bâtınınızı nûri mahabbet ile pîrâste eyleyüp rûhânî ve nûrânî olmak gereksiz! Bir birinize mülâkî olduğunuzda tenezzül ve mahabbetinizden sonra ahkâmı şeriat ve âdâbı tarikat muktezasınca ma'nâya delâlet eden kelimât tekellüm eyleyüp malâya'nî söz söylemeyesiz! Yüzbin söz bir pula değmez. Kelâm, ma'nâ yolu bilinmek ve bulunmak içündür. Câna necât, ma'nâ iledir; söz ile necât bulunmaz..

Yolunuzu candan izleyüp ma'nâya vusûl için Cenâbı Rabbül âlemin huzurunda teveccühi tâm ile müteveccih olup bihâsıl kelimattan feragat eyleyesiz! ma'rifet zannedüp sattüğünüz kelimâttan zarar terettüp eyledüğün bilmezmişiz?

Haramdan perhîz eyleyüp devre müteallik kelimâtı min ba'din lisânınıza getürmiyesiz! Her kim mütenebbih olmaz ise ve hilâfı şer'i şerîf hareket eder ise bizden değildir. Lisânı kesilmek gerek!..

Ve tenezzülü dil ile idüp secde misâli yer ve diz öpmiyesiz; rızâm yoktur. Musâfahayı ehli şer' kabul eder. Tenezzül, gönülden olur. Birlik içündür; والسلام على من اتبع الهدى ..

خادم الفقراء

Beşir

[1] Sergüzeşt. Sa: 51 — 53. Melâmiyei Şattariye. Sa: 130 -- 131

[2] Matbu' Sergüzeşt'te mektup هو الغياض diye başlıyor.

BURSALI SEYYİD HAŞİM

La'li ve Mü-takim zadelerin tahkikine nazaran Beşir ağa'nın makamına Bursalı Seyyid Hâşim E. geçmiştir.

Bu zât, « Kitman » a ziyâdesile riâyetkâr olup kimse ile tarikata dâir sohbet etmediği gibi ihvânın cem'iyet ve sohbetine de müsaade etmemiştir. La'li zade, pederinden naklen Seyyid Hâşim E. nin fevkalâde ibrâm ve ısrardan sonra yalnız Gedâyî Ali E. ye [1] Seyyid Ali E. nin kalbine bakmağa mezuniyet vermiş olduğunu söylüyor ve bu ihtifânın neticesinde tariki Melâmette killet zuhurunu ve hatta bir çok ihvânın Hâşim E. nin Kutbiyetinde yakın tahsilinden mahrum kaldıklarını haber veriyor.

1088 senesi Ramazanının Kadir gecesinde vefat etmiştir.

La'li zade, babası La'li Mehmet E. den Hâşim E. nin vefâtı hakkında şöyle bir menkabe naklediyor:

1088 senesi Ramazanının kadir gecesi, La'li Mehmet E. Hâşim E. de müsâfırmiş. İftar-dan ve teravihten sonra bir müddet sohbet ediyorlar. Sabaha karşı Hâşim E. hareme gidiyor. Biraz sonra Hâşim E. nin zevcesi harem kapusuna gelip:

— Aman Mehmet E. yetiş; efendi vefat ediyor.

diyor. La'li Mehmet E. hareme geçiyor ve Hâşim E. yi hâleti nezi'de buluyor. ١٥ okuya-cağı sırada Hâşim E. ٱ deyip teslimi rûh ediyor.

La'li Mehmet E. çok müteessir olup:

— Efendim; makamınızı kime terkettiniz ve bizi kime bıraktınız? diye ağlamağa başlıyor. O sırada "Seyyid Ali'ye varın!" diye bir ses duyuyor. Ertesi günü cenaze merasiminde La'li Mehmet E. Seyyid Ali E. ye dikkat ve mahabbetle bakınca Ali E. Mehmet E. nin keşfini anlıyarak durduğu yeri değiştirmek suretile Mehmet E. nin nazarından kaçıyor ve bu suretle hâlin ifşa edilmemesini istediğini anlatıyor [2].

Hâşim E. Edirne kapusu haricinde Emir Buhârî câmii karşısında caddeye nâzır bir mahalle defnedilmiştir. Baş taşında Ta'lik yazı ile.

سید عالی نسب هاشم محمد کان فضل
قدرة ایروب عزم فردوس اولدی اکه لایحه
روح قدسیله او شب پرواز علین ایدوب

[1] Gedâyî Ali E. müderrisîn ve şuarâdandır. 1094 te vefat etmiştir. Millet; Pertev P. K. Mecmua: 636

[2] Sergüzeşt. 1175 senesinde yazılmış nüsha. Millet. K. № 1052

خاطريه ايكي تاريخ اولدى فيضى سانحه
كوچدى چون هاشم افندى انى رب العالمين
همجوار ايده حبيب اكرمه الفاتحه

١٠٨٨

beyitleri mahkûktur. Son beytin her iki mısraı da ayrı ayrı, tam olarak vefat senesini ifâde eder [1].

ŞEYULİSLAM PAŞMAKÇI ZADE SEYYİD ALİ E.

Seyyid Hâşim E. nin yegâne müridi olduğundan Melâmîlere nazaran Hâşim E. den sonra "Gavsıyyet,,e bu zât geçmiştir. Ali E. Hâşim E. den ziyade Kitmâna riâyetkâr olmuş, hatta eskiden görüştüğü âşık ve sâdık ihvânile bile tevhide âit bir şey konuşmamağa başlamıştır. La'î zade "Peder merhum ile görüşür dört beş pîr âşık vardı. Encâmı neye varacaktır? Müstait tâlîpler görürüz. Efendimiz cümlesini zâhiren reddederler. Fakirler mahrum kalıyorlar; diye teessüf ederlerdi,, diyor [1].

Melâmîlerin "Seyyid Ali sultan,, dedikleri Paşmakçı zade Ali E. hiç kimseyi irşâda mezun etmemiştir. Kendisini bu derece gizlemesi âdetâ insana şüphe veriyor. Acaba yıllarca medreselerde ulûmu zahireyi tahsil eden, saray ve ekâbir konaklarında ömür süren ve nihâyet kendisini ulûmu zâhire ikna' ve itma' edemediğinden Melâmîliğe giren bu Hoca E. hakikaten Melâmîliğe inanmış mı idi ve Hâşim E. acaba Sârban Ahmetler, İdrîsi Mhtefîler gibi bu Şeyhulislâmı teshir edebilmiş mi idi?..

Üçüncü Ahmet devrinde 1124 senesi Muharreminin dördüncü günü vefat eden Seyyid Ali E. vasiyeti mücibince Edirne Kapusu mezarlığında Şehit Beşir ağanın dâmâdı Osman ağanın yanına defnedilmekle zihinlere tebâdürü pek tabîî olan bu şüpheyi kökünden izâle etmiştir.

Melâmî Şeyhulislâm, hayatında hem mevkiini sıyânet için, hem de artık Melâmîlerin kan dökmelerini tecviz etmediğinden ihvânını himâye için "Takıyye تقيه,,ye fevkalâde riâyet ettiği halde vefatında bu kitmana lüzum görmemiş ve pîrinin dâmâdı Osman ağanın yanına defnini vasiyet eyliyerek ihlâsı akîdesini izhâr eylemiştir.

Medfeni, Edirne kapusu mezarlığında Emir Buhârî câmiine giden yolun sağ tarafında, biraz içerde taş parmaklıklarla çevrilmiş, üstü açık bir türbe hâlinde dir. Osman ağanın solunda medfundur. Ağanın sengi mezârında

هو الحلاق الباقي هذا قبر قطب العارفين

وزبدة الواصلين الى الله تعالى مرحوم

[1] Bu tarihin Şakayıkın «ذیل الذیل» ini yazan Şeyhî'nin babası ve Emir Buhârî tekkesi şeyhi olup 1102 de vefat eden Sîmkeş zade Feyzi E. nin olduğunu Müstakim zadenin mecmuasının kenarındaki «كفتة سيمكش زاده شيخ فيضى افندى» haşiyesinden anlıyoruz.

[1] Sergüzeşt. Yazma nüsha.. "Buraları Mutbu' Sergüzeşt'te yoktur.,,

ومبرور المدارج الى اعلى المدارج ربه
الغفور الشيخ الحاج عثمان روحچون

فاتحه

kitabesi mahkûktur. La'li zâde, Hacı Osman ağayı "Meczubi itâhî,, diye tavsif ediyorsa da zannederiz ki bu cezbe, İsmâîlî Ma'sûkî ve Hamza Bâlî'nin cezbesi gibi olacak.. Yalnız cezbe kelimesinin ma'nasındaki ilti-bâs, ağayı kayın pederinin âkibetinden kurtaracağı için âdetâ bil'iltizâm kullanılmış bir kelime.. Başka suretle olsaydı, koca bir Şeyhulislâm, bu zata bu derecede merbut olamazdı.

Seyyid Ali E. nin baş taşında Şâir Rahîmî tarafından yazılan şu güzel tarih mahkûktur: [1]

دریغا دوحه سبزین نمای آل هاشمدن	ینه بر سر روی ییقدی تندباد دهر بدمیثاق
که اعنی رحلت ایدوب حضرت مفتی دین پرور	دل احبابی سوز حیرتیه ایددی احراق
مقامی بزم جنتده جوار اصفیا اولسون	روان پاکنی مسند نفین قرب ایده خلاق
حقیقت اوزره سالک اولمش ایددی اثر اجداده	جیپننده نجات پرتوی ایلر ایددی اشراق
ایدوب حل قرص مهری کلک زرقش دیر چرخ	سزادر وصف ذاتین ایلسه آرایش نه طاق
کفن بردوش اولدی ره نورد کعبه وصلت	ایدوب شوق خطاب ارجی به وارینی اتفاق
یکانه ذاتی کتدکده دینلیدی فوتنه تاریخ:	» بقایه کوچدی السید علی اول مفتی آفاق «

الفاتحه ۱۱۲۴

Türbe dahilinde Osman ağadan ve Ali E. den başka Ali E. nin iki zevcesi ve oğlu ile Paşmakçı zâdelerden Seyyid Mehmet ve sey yid Ahmet isminde iki zât medfundur. Şeyhî merhum, Efendi için "Mecmaul bahreyni şeriat ve hakikat ve mevredün nehreyni ilmü ma'rifet,, dediği gibi şeyh Mürâdî Nakşibendî'ye mürid olduğunu da söylüyor.

La'li zâed de Osman ağanın yanına defnini vasiyet ve vasiyeti mucibince hareket, halkın dedi kodusunu mucip olup her kesin söylediği lâflarla isti'dadını ızhâr eylediğini haber veriyor.

[1] Bu tarihin Şâir Rahîmî'ye âdiyetini Müstakim zadenin mecmuasındaki hâşiyesinden anlıyoruz..

SADRIAZAM ŞEHİT ALİ PAŞA

La'li zade, Seyyid Ali E. den sonra Sadriazam Şehit Ali Paşanın "Aavs,, olduğunu söylüyor. Paşa da Seyvit Ali E. gibi kitmâna riâyette mübalagakâr imiş ve La'li zadenin kavlince "Tâlibâmı butûn üzere terbiye,, edermiş. Anadolu'dan çocukken İstanbul'a gelerek saraya intisab eden İkinci Mustafa zamanında sırasile Rikâbdâr, Çukadar ve Vezir olan Paşa Üçüncü Ahmet zamanında Kapudan İbrahim Paşa'nın yerine Sadriazam olmuştur.

Osman zade Tâip, Nâbî, Nedîm, Sâmî gibi üstad şâirlerimizi himaye etmek suretiyle irfan hayatımıza da hizmet eden Paşa [1] Mora'da 1128 senesi şa'ban ayının 17 inci çarşamba günü "Varadin,, muharebesinde münhezim olan orduyu teşci maksadiyle kılıcını çekip düşmana hücum eylemiş ve alına isabet eden bir kurşun ile şehit olmuştur. Belgrat kalesi dâhilinde Süleymaniye Camii haziresine kanlı esvabiyle defnedilmiş.

**

Müverrih Raşit E. tarihinde Paşayı tenkid ederken "bu kadar taklibi evrakı kütübi tasavvuf ederken yine her cemalin bir celâli ve her şevkin bir melâli olduğunu idrâk itmeyüp....., sözleriyle başlayıp gururunu ve dâima avâkıbı düşünerek henüz Mora'da iken senei âtiyede Körfez üzerine sefer edilmesi için levâzım ve mühimmat tedarüküne başladığını söylüyor [2].

İhtimâl o vakıtlar harbe girmemiz, yanlış bir düşünce neticesiydi. Fakat zikredilen evsâf, nekayis midir? Tarihi bir intikad, salâhiyetimiz

[1] Osman zade Tâip için müracaat: "Osman zade Tâip. Ali Ganip Bf. Türkiye mecmuası; Cilt: 2; Sa: 103-129. Taib'in Şehit Ali P. ya yazdığı kasîde ve mazhar olduğu iltifat, bu makalede masturdur. Sa: 106-107

Nabî'nin Şehit Ali P. ya iki kasidesi, bir de atıyyesine mukabil "Kasidei duaiyye,, si, vezaretine bir, yaptırdığı kasra 4 tarihi vardır.

Samî'nin Paşâ hakkında beş kasidesiyle iki tarihi, Nedîm'in de keza Ali P. yı medhi mutazammın üç güzel kasidesi mevcuttur.

[2] Raşit Tarihi; Cilt: 4; Sa: 266-267

haricinde ise de askerın, ordu; ağırlıklarını yağma ederek kaçtığı ve bu fi-rarda kumandanların müşterek bulunduğu o deveirlerde Paşanın hareketi, neticesiz olsa bile, büyük bir fedakârlık ve mertlik eseridir. Bu da, her halde yeisten ziyade kalp kuvvetinden ve nefse itimattan ileri gelir. Fakat ne fayda ki tefessuh eden içtimâî bünye, Ali P. gibi şehitlerin kanlarının dökülmesiyle salâh kesbedecek dereceyi çoktan geçmişti. Bunun delili de Raşid'in salifül'arz mütaaleatıdır.

La'lî zade merhum Ali Paşaya خاتم الاقطاب الدولة العلية lakabını veriyor.

La'lî zade Seyyit Abdülbâkî, Sadrı âzam Şehit Ali Paşa'nın muallimi idi ve Paşa'nın tasavvufa merak ve Melâmîliğe intisabında her halde mühim bir âmil olmuştur. Paşanın şehadetinden sonra bazı Melâmî'ler kutbiyyetin, ihvan arasında, Paşanın yegâne hemdem ve hemsohbeti olan Abdülbâkî E. ye intikal ettiğine zahip olmuşlar. Maamafih Abdülbâkî Ef. "Bu abdi hakir hizmeti şeriflerinde bulunmakla, bazı nâdanlar, bu fakire müteveccih olup itikadî bâtila giriftâr olmakla bu fakirin kalbinde bir mertebe sekalet ve cehalet zuhur eyledi ki نعوذ بالله تعالى ilel'an kedûreti eserinden halâs olamadım., diye bu zan ve ziâbın izâle ve "والله العظيم و بالله الكريم" hâlâ sâhib vakti bilmem. Teveccühüm hakikatlarıdır.,[1] söziyle kutbu bilmediğini anlatıyor. Ondan sonra kutub olan kimsenin kendi mazhariyetinde şüphesi olmayacağını, efrât mertebesine vasil olanların onu tasdik edeceklerini ve kutbun اولو العلم şehâdetiyle, yahut bir tecelli ile de anlaşılacağını uzun uzadıya izâh edip kutub ve sâhib zaman hangi diyarda ise, o diyarda halk arasında vifak ve mahabbet ve hüsni hulk olacağı gibi padişahlarında da adâlet bulunacağı, İstanbul ve Rûm diyarında ise fisku fücür ve zulmü cehalet ve ademi mahabbet zahir olmakla kutbun bu diyarda olmadığı zannını izhar ediyor ve nihayet Cenabı hakka sâhib vaktın kendisine bildirilmesine âit bir buçuk sahife kadar gayet suzişli bir dua ile sözlerine hitam veriyor [2].

[1] Matbu' Sergüzeşt'te bu son kısımlar yoktur. Yazma nüshaların hepsinde mevcuttur.

[2] Bu son kısım matbu' Sergüzeşt'te vardır. Sa: 62.

III

BAYRÂMÎ MELÂMİLİĞİNİN TARİHÇESİ

İkinci devre Melâmîliğinin son mümessillerine geldik. Bu bahsi bi-tirmeden evvel Bayrâmî Melâmîliğinin zuhur ve intişarındaki avâmili kaydederek bu mesleki umumî bir surette son devirlerine kadar telhis etmek isteriz.

Anadoluda Ssfiliğin inkişâfı

Anadolu Selçûkîlerinin irfana olan iştiaqları, hatta Bizanslılarla sıhriyet kesbedecek kadar sıkı temaları sebebiyle ulemâyı rûsûmun hiç bir vakıt hoş görmediği resme, mûsikiye, bedîî hayata karşı müsaadekâr davranmaları ve aynı zamanda Konya ve Sivas surlarının üzerine Şeh-name'den beyitler hakkettirecek derecede Acem harsına temayülleri Anadolu'yu âdetâ serbest bir mantıka hâline getirmişti. Mogol istilâsı da Anadolu'ya bir çok sôfilerin hicretini mucip olmuştu. Bütün bu avâmil neticesinde Anadolu'da Tasavvuf, yerleşmeğe ve mühim merkezlerde hânkah'larteessüs etmeğe başlamıştı.

Anadolu'ya gelen sôfiler arasında Evhadeddini Kirmanî (609) Mu-hiddini Aarbî (937), Necmeddin Dâye (654), Mevlâna Celaleddini Rûmî (672) Fahreddini İrakî (688)... gibi büyük ve mühim şahsiyetlerle beraber İranın Melâhide-Bâtıniyye guruhuna da tesadüf etmekteyiz. Esasen bu devirlerde Anadolu ile temasta bulunan Suriye'de Batınlık yerleşmişti. İslâm akaidine karşı eski İran ruhunun, İran dininin bir aksül'ameli olan Batınlığın telkinatı, câhil halk arasında cayı kabul bulabildiği gibi he-nüz eski Türk hayatının sazlı, âkengli bir temadisi olan aşîrî hayatı terketmemiş bulunan Türkmen'ler de islâmiyetin mukayyet düsturlarına ittiba'dan ziyade serbest Batınî akidelerine mütemayıl bulunuyorlardı.

Bâbâî isyanında Türkmenlerin cansiparane harpleri ve bil'âhara Burak babalar ve Mevlânâ'nın nüfuziyle oynayacak derecede kuvvet kesbedip saraya kadar dühul edebilen Bızago'lar, işte bu ikinci kısımdandır. Bâbâîliğin bir temadisi olan Bektâşilik ve tamamiyle Batınî - Alevî oldukları tercemanları [1] ve âyinlerinin Bektâşilerle hemen hemen aynı

[1] Bektâşî ve Ahîlerde mürettep, müsecca' yahut manzum duâlara terceman derler.

olmasıyla ve Fütüvvetname'lerdeki Ali bendeliğiyle sabit bulunan Ahilik, Bâtınîlerin dîni vahdetini kâfil iki büyük tarikatt.

Anadolu'ya Sofiliğin en ziyade İran, Türkistan ve bilhassa Horasan'dan geldiği muhakkaktır. Hatta Horasan diyârından gelen erenlerin hâ-tırası, halk arasında "Horasan erleri, erenleri," sözünü daima tekrar edilen kudsi bir terkip haline getirdiği gibi hemen her velî de "Horasandan gelmiştir," kaydıyla tescil edilmiştir. Horasanın mütekâsif Melâmetîler ülkesi bulunduğunu ve Ehli Melâmetin beşinci ve altıncı asırlarda Batını-leşmiş bir kütle olduğunu da nazardan dûr tutmamak icap eder.

Hulâsa; artık Mevlânayı sinesine alan Anadolu'da Salâhaddini zerkûbi Konevî, Sadreddîni Konevî, Çelebi Husameddin, Sultan Veled gibi bir çok meşâyih yetiştirmeğe başlamış, nisbeten Acem harsini benimsiyen bu Sofilere mukabil âdetâ Ahmet yesevî'nin bir muakkibi olan, fakat onun gibi takva ve azîmet yolunda gitmeyip vahdeti vücudun geniş telâkkî-lerini sâf türkçe bir lisanla ve millî vezinle terennüm eden; nüfûzu, Mevlânâ derecesinde yüksek görülen Yonus Emre [1] gibi bir sôfi hâlk şâiri ve Yonusun te'siri altında yetişen birçok Bektaşî — Kızılbaş şâirleri türemiştir. Yonusun tam bir mukallit ve mümessili olarak 874 te ölen Abdullah Eşrefi Rumi'yi ve nihayet Mısrî Niyâzi'yi gösterebiliriz.

Bunlar muayyen bir iş yapılacağı vakit okunur. Tıraş tercemanı, Çerağ tercemanı, yüz yıkama terce... anı... gibi.

Bektâşîlerde Nesîmî'nin şu iki tuyuğu Çerağ tercemanı olarak okunur:

Şem'i tevfiği hidayetir yüzün	Sureti Haktan kinayetir yüzün.
Bîbidâyet, bînihâyetir yüzün	Hem nihâyet, hem bidâyetir yüzün.



Sureti Haktan işaretir yüzün	Ehli tevhide beşarettir yüzün.
Haccü ihramü ziyaretir yüzün	Cümle eşyadan ibarettir yüzün



Bir de nümüne olarak mensur, Çerağ tercemanı yazıyoruz:

"Çerağî rûşen, fahri dervîşan, demi âlişan, pîri pîran, Şahî Horâsan
حسن وشاه حسين علي را صلوات

[1] Halk rivayetlerine nazaran Yonus, Mevlânâ'ya «Mesnevi'yi sen mi yazdın?» diye sormuş. «Evet» cevâbını alınca «Uzun yazmışsın. Ben olsam kısaca:

Ete, kemiğe büründüm;
Yonus diye görüldüm!

derdim» demiş. Yine halk rivâyetlerine göre gûya Mevlânâ, Yonusu kasdederek «Merâtibi maneviyede nereye vardımca bu Türkmen hocası önüme çıktı.» demiştir. Bu rivâyetler, doğru olmamakla berâber, halk nazarında Yonus'un Mevlânâ ile hem'iyar, hatta Mevlânâya fâik görüldüğünü isbat etmektedir.

Hulâsa, Anadolu, altıncı ve yedinci asırlarda tamamen bir Tasavvuf muhiti haline gelmiştir. Yedinci asır, Selçukîlerin izmihlâl devresidir. Bu asırda Anadolu, bir fetret devresi geçirmekte idi. Selçukîlerin hakimiyeti Mogol hücumuyla yıkılmıştı. Ümreâ arasındaki veraset kavgaları da bu şurîşe munzam olmuştu. Daimî mücadeleler, âsâyîşi, binnetice refâhı mahvetmiştir. Yer yer kurulan hükûmetçiklerin arasında daimî bir cîdâl vardı. Nihayet Osmanlı hükûmeti, Anadolu'nun siyasî vahdetini temin edecek derecede bir nüfuz kazanmıştı. Fakat bu vahdet, tamamiyle tahakkuk etmeden Tîmur istilâsı ve bu istilâyı Şehzadeler kagası tâkip etti [1].

Bayramiliğin zuhuru:

İşte bu fetret silsilesini müteâkıptı ki Hacı Bayrâmî Velî, Bayrâmî tarikatını tesis ediyordu. Anadolu'ya İran ve Hârizmden, Maveraün nehir-den, hattâ Bizans'tan gelen «Dînî - Felsefî ve Mezhebî» fikirler, ulemayı şerîata kadar nüfuz etmiş ve artık oldukça serbest düşünceli âlimlere medresenin dar kanâatları kâfi gelmemeğe başlamıştı. Bundan maada Anadolu'nun vaz'iyeti, Abbâsîlerin orta ve bilhassa son devrelerinde Orta Asyanın vaz'iyetine çok müşabih. Mücadelelerden bıkan, refahsızlıktan ezilen halkın bütün hâdisatı, Allâhın takdir ve tecellisi olarak kabûl, hayır ve şerri, zulüm ve adli nisbî ve i'tibârî addeden, hatta şer ve zulmün vehimden doğduğu, binaenaleyh ademîyyül'asıl bulunduğu telâkkisinde bulunan tasvufa meyledeceği tabîi bir keyfiyetti. Herkes, maddî hayatta bulamadığı saadeti, cezbe ve huzur âleminde arıyordu.

Sofilerin Halk üzerindeki nüfuzlarından istifâde için hükümdarlar da Sofilere mütemâyil bulunuyorlar ve hatta samîmî olarak onların manevî-yetlerinden himmet bekliyorlardı.

Osmanlı Hükûmeti daha ilk kuruluşunda medresenin yanı başında bir tekke tesis etmiş ve Dursun fakihle beraber bir şeyhin - Edebâlî - nüfuzuna tâbi olmuştu. Bayrâmî tarikatının pek az bir zamanda intişar etmiş olduğunu görmekteyiz. Bunda arzettiğimiz gibi muhitin tesiriyle beraber Hacı Bayramın oldukça maruf bir âlim olması ve medreseden tekke muhitine geçmiş bulunması da müessirdir.

Esasen Hacı Bayramın merkezi fa'âliyeti olan Ankara da yıllarca

[1] Bu kısma ait tafsîlât için Prof. Köprülü zade Fuat Bf. nin «Anadoluda İslâmiyet», «Türkiye Tarihî Dîni» ismindeki eserleriyle yine mumaileyhin «Türk Edebiyatında ilk Mutasarrıflar» kitabının «Yonus Emreye kadar Anadolu'da Türk Edebiyatı» bahsine ve bilhassa bu bahsin «Tasavvuf cereyanı» kısmına müracaat.

Ahîlere merkez vazifesini görmüş bir şehirdi. Hacı Bayram, ilmü fazlîyle Ak Şemseddin gibi âlimleri kendisine cezbediyor, aynı zamanda Yonus gibi millî vezinle ve sâf türkçe ilâhiler söyleyerek halkı da teshir eyliyordu.

*
*
*

Bayrâmî Melâmîğinin zuhuru ve tarihçesi

Hacı Bayrâmî Veli'nin vefâtını müteakip (873) zuhur eden Bayrâmî Melâmîliği, Ömer Dedenin, Ak Şemseddin gibi zahirî ilimlerde râsih bir şeyhe ademi inkıyadı ve halefi Ayaşlı Binyamin'in Kütahya kalesinde mahbusiyeti gibi bazı ahvâl dolayısıyla hemen nazarı dikkatî celbetmiş ve herkes bu yeni tarikatla âlakadar olmağa başlamıştı.

Melâmîler, diğer tarikatlar müntesipleri gibi vahdeti vücudu ihtirazla kabul etmiyorlardı. Hele İmamı Rabbânî ve Alâüddevle gibi "vahdeti şühud," olarak te'vile tenezzül etmiyerek bu felsefede Muhiddini Arabî'ye ittiba' ve bunu ilân ve izar ediyorlardı. Diğer tarikatlarda uzun müddet esma ve riyâzata devamdan sonra ihtirazla açılan bu sır Melâmî sülûkünün iptidasiydi. Bunun için erbabı irfan ve hatta tarikat şeyhleri bile bu mesleke sâlik olmağa başlamıştı.

Melâmîliğin Pir Aliyyi Aksarâyî devrinde Orta Anadolu, İstanbul ve Edirne havalisine yayılmış ve İsmaili Ma'sukî'nin zamanında asker arasına da girerek bilhassa Rumelide tamamiyle intişar etmiş olduğunu görüyoruz.

Esasen Edirne, Deli orman, Siroz havâlisindeki halk, vahdeti vucut akîdesini ve sofilik telakkilerini Bedreddini Sîmâvî (823) den beri biliyorlardı. Bedreddinin uyandırdığı bu fikir, oralarda tamamiyle sönmemiştir [1].

Şehzadelerin cidalleri ve bunun neticesinde idarî müvazenesizlik, bu diyar ehâlisini Bedreddinin mutedil iştirâk fikrine ve müfrit vahdet telakkisine bendetmişti. Binaenaleyh melâmîliği pek çabuk benimsediler ve Rumeli, mütekâsif bir Melâmî diyârı oldu.

La'li zade, Melâmîliğin Sipâhî askerleri arasında intişarını haber veriyor. Bunun sebebini de biz şöyle buluyoruz:

O devirlerde askerî kutsî bir merbutiyeti olması mübrem bir zaruret olarak görülüyordu. Hatta üçüncü Selim bile Nizamı cedîdi tesîs ederken bu askerî Mevlevîlik nüfuzuna idhâli düşünmüş ve Bektâşîlere

[1] Simavne kadısı oğlu Bedreddin : M. Şerefettin B f. bakınız: Sa : 68 - 74

karşı Mevlevîleri iltizam etmişti. Bu da bize bu fikrin muahhar devirlere kadar yaşadığını gösterir.

Yeniçeriler, kendilerini Bektâşîliğe merbut addediyorlar. Sipâhîlerle aralarında daha o zamanlarda bile bir rekabet başlamıştı. İşte bu rekabet ki Sipâhîleri Melâmîliğe sevketti.

Melâmîliğin az zamanda inkişaf ve intişarı ve bilhassa asker arasına da girmesi, ulema ve tarikat müntesiplerini, hatta evliyayı umûru bu yeni meslekin şiddetle aleyhine döndürmüş ve nihayet Aksaraylı Pîr Ali Bahaddinin oğlu Oğlan Şeyh, on iki müridile İstanbulda idam edilmişti. Fakat Çelebi şeyhin ve bendelerinin idamı, esaslı umdesi "Vahdeti vücut," olan Melâmîliğin intişarını men' edeceği yerde bil'akis teşdid etmiş ve aklı ersin ermesin her kesin alâkasını celbeylemiştir.

İsmaili Ma'sukînin idamına kadar yürüyen Melâmî aleyhdarlığı ihtimâl, Melâmîliği söndürebilirdi. Fakat halefi, Sârbân Ahmed'in o kadar telifkâr bir ruhu ve o kadar kuvvetli bir ma'neviyet ve nüfuzu vardı ki İbni Kemâl fetvasıyla idam edilen ve bu suretle ilhâdı gerek Müteşerria ve gerek Sofiye nazarında sabit olan bir zatin halîfesi bulunduğu halde şeyhinden tevarüs ettiği irşad vazifesini meharek ve kudretle ifa etmiş ve her türlü ihtimale karşı İstanbula gelmiyerek Melâmîleri memleketi olan Hayrebolu'dan idare eylemişti. Vizeli Alâeddin vasıtasıyla Gazanfer Ef. gibi nüfuzlu bir zat yetiştirip Emir Osmanı Hâşimî'yi ve Bayrâmîlerin "Hâşimiye," kolunu — ki bu kol, son zamanlara kadar mevcuttu — meydana çıkaran Ahmedî Sârbân, bu güne kadar unutulmayan ve eskimeyen, Melâmîler arasında vecit ve şevk ile okunan saf türkçe şiirleriyle halk arasında da Melâmî hâkimiyetini günden güne kuvvetlendirerek yerine Ankaralı Hüsâmeddini bırakıp vefat etti.

Hüsâmeddin zamanında Melâmîlik Rumeliye tamamiyle yayılmış ve Hamza Bâlî vasıtasıyla bilhassa Bosna' havalisi hemen hemen ikinci bir merkez olmuş, tarikat; nüfuzunu Belğrat serhatlerine kadar tevsi' eylemişti. Bu sıralarda Hamza B. vak'ası meydana gelmişti. Bu artık "Hamzavî," namını alan Melâmîlerin aleyhine ulemâ ve mutasavvıfların birinciden daha müthiş ikinci bir hareketleridir.

Hamza Bâlî'nin şehadetinden sonra o vakıtki Melâmî mümessili Hasanı kabâdûz'un aynen Sârbân Ahmet gibi İstanbula gelmiyerek tarikat ahvalini Bursadan mürâkaba ve ihvânını oradan idare ettiğini; bu suretle de hem kendini hem de ihvanını siyanet eylediğini görüyoruz.

Hasanı Kabâdûz, Melâmîliğe Şarihi Fusûs Abdullah ef. ve lâmekânî Hüseyin ef. gibi iki zâtı kazandırarak birincisi vasıtasıyla tarikatı Arabistan'a kadar neşretmiş, ikincisi Vasıtasıyla de şâir, hatta vezirlerden mürekkep bir ihlâs kitlesi meydana getirmişti.

Kabâdûz'dan sonra Melâmîliğin riyasetine geçen İdrîsi Muhtefî zamanında Melâmîlik en parlak devresini idrâk ediyor. İznıklı Fazıl Ali Bey, Şârihi mesnevî Sarı Abdullah E. şâir Tıflî gibi âlim ve fâzil zevattan maada asrın şeyhül'islâm ve sadrıazamı bile İmâm Ali'nin (Hacı Ali Bey, İdrîsi Muhtefî) müridi olmuş, bir çok meşâyih te Melemîliğe intisap eylemişti. Diğer taraftan oğlan şeyh İbrâhim ef. bütün erbabi turuk ve meşâyih'e karşı bilâ perva Melâmîliğini izhar ediyor ve Gaybî gibi bir zâtı yetiştiriyordu. Sarı Abdullah ef. nin Mesnevî şâirliği, Neşatî dede ve Cevrî gibi Mevlevîleri de Melâmet silkine idhal eylemişti.

Melâmîlik, artık son zirvei kemâlinde idi. Bundan sonra her kesin İdrîsi Muhtefî ayarında bir şahıs arayacağı, fakat bunun pek güç bulunabileceği bedihî idi. Maamafih Hacı Ali Beyin şöretileyle Hacı Keyvan Kabayî (Bayram) ve Beşir ağaların zamanları da oldukça şaşıa geçmiş; fakat bu iki zatın zamanında Melâmîlik, daha ziyade avam arasında intişar eylemişti.

Erbabî şeriat ve tarikat tarafından Hamzavîliğe son darbe, Beşir ağa ve kırk bendesinin idamile urulmuştur. Bu vak'adan sonra Melâmîliği birden bire sukut etmiş görüyoruz. Bundan da anlaşılıyor ki İdrîsi Muhtefî'den sonra Melâmî mümessilleri ancak onun nam ve şöretileyle iş görebilmişlerdir. Fakat bu anî sukutun sebebi nedir? Acaba Beşir ağanın halefi Seyyid Hâşim ef. Sârbân Ahmet ve terzi Hasan gibi memleketine — Bursa — çekilip ihvanını oradan idare edemezmiydi? İhtimâl, zaman, buna, müsait değildi ve ihtifaya bir lüzumu kat'î vardı. Maamafi gerek Beşir ağanın damadı Osman ağa ve gerek Hâşim ef. her halde bir kaç adam yetiştirmişlerdi.

Burada zahiren küçük, fakat manen pek büyük ve mühim bir noktaya işâret edeceğim.

Her tarikat erbabı, kendi şeyhini kutup yapar. Melâmî tabirince "Berzahîyye,, de kutup o kadar boldur ki bir asırda yaşamış nice kutuplar vardır. Her müridin şeyhi Gavstir ve tekke mezarlıkları Gavs ve kutup taşları ile doludur.

Buna mukabil Beşir ağanın şehâdetine kadar Melâmîlerde kuvvetli bir fikir ittihadı görmekteyiz. Melâmîlerin her devirde bir kutupları var. Herkes ona merbut.. İbrahim ef, Lâmekânî Hüseyin ef, Hatta Şarihi Fusûs Abdullah ef, Şarihi Mesnevî gibi çok mühim ve âlim adamlar bile zamanlarındaki Melâmî mümessilini — velev ümmi olsun — halisâne tasdik ederler. Vehmü hayâle ve yahut gurura kapılarak Gavsîyyet iddiasında bulunmıyorlar. Yetiştirdikleri ihvanları da bu pâyeyi onlara vermiyor. İrşada mezuniyet, ancak Melâmî mümessili tarafından veriliyor. Buna saydığımız zevatın âsârı ve mezar taşları şahittir.

Hâlbuki Beşir ağadan sonra bu umumî ve sâbit kaideye muhalif bir şey göze çarpıyor:

Beşir ağanın damadı Hacı Osman ağanın mezar taşında:

« قطب العارفين وزبدة الواصلين الى الله مرحوم ومبرور الدارج الى اعلى المدايح »

ibaresini okumaktayız. Hâlbuki o asırda Lâ'li zade merhum ve şâir Rahîmî, kutbiyetin [1] Seyyit Hâşim efendide olduğunu söylüyorlar.

Bu, zannederim ki Melâmîlerde, umumî olmasa bile hafif bir fikir teşettütüne alâmettir. Esâsen Lâ'li zade pederinden naklen bir çok ihvanın Hâşim ef. nin "kutbiye inde yakın tahsilinden mahrum,, kaldıklarını söylüyor [2]. Her hâlde bu teşettüte Hâşim ef. nin fevkalhat ihtifâsı sebep olmuştur.

Hâşim ef. den sonra Melâmî mümessilliği, birbirini ta'kîben bir şeyhülislâmla bir sadrıazama intikal ediyor. Bunlar da tabiatile hem asrın icabatından, hem de mevkilerinin ehemmiyetinden dolayı kendilerini ketme mecbur olmuşlar ve tarikat umuriyle işğal edememişlerdir. Nihayet bütün bu avâmînin tesirile Lâ'li zade, şehit Ali paşadan sonra bir kutup gösteremiyor. Yalnız bazı Melâmîlerin kendisini bu pâyeye irtika ettirdiklerini anlatması, bazılarının da başkalarını kutup tanıdıklarına bir delildir. Fakat tarikat yine devam etmektedir.

Lâ'li zade Abdülbâkî ef. kutbiyeti kabul etmemekle beraber Melâmîliğin devamında mühim bir âmil olmuştur. 1153 tarihinde me'muriyet hayatından çekilip Eyyuba naklinden sonra, vefatına, Ya'ni 1159 tarihine kadar Lâ'li zadenin evi, ihvanı tarikin kudsî bir matafı olmuş, asrının bir çok ulemâ ve meşâyih, Efendiye daima ziyaret etmişlerdir. Bundan maada Abdülbâkî ef. bu inzivâ hayatında bir çok eserler yazmış, bilhassa "Sergüzeşt,, ile [3] Melâmîliğin tarih ve mahiyetini tesbît ve ahlâfa yadigâr etmiştir.

Lâ'li zade'den başka, Seyyit Hâşim ef. nin bendelerinden Habeşî zade Abdürrahîm ef. (şâir Rahîmî) de Melâmîliğin devamını temin eden mühim bir şahsiyettir.

Rahîmî, Halep vâlisi Mustafa Pasa'nın oğlu olmakla Habeşî zade namile maruftur. Silâhtar İbrâhim Paşanın divan kitâbetinde bulunmuş, sadrıazam Şehit Ali Paşanın zamânında Mâliye tezkireciliği, Cizye muhasipliği gibi mühim hizmetleri ifâ etmiştir. Nevşehirli Damât İbrâhim Paşanın sadare-tinde baş tezkireci olup vefatına kadar bu hizmette kalmıştı [4].

[1] "Meslekül işrak مسلك الاشراق,, kasidesi.

[2] Sergüzeşt: yazma nüsha.

[3] Abdülbâkî Ef. Sergüzeşt 1154 te yazmıştır.

[4] Habeşî zade Rahîmî hakkında müracaat!

Safâî tezkiresi; Sa: 150; Râmîz tezkiresi; Sa: 112-113. Sicillî osmanî; cilt: 3; Sa: 98

Süleyman Faik ef., mecmuasında asrındaki bir çok zevâtı muhtelif vesilelerle zemmettiği hâlde Rahîmî hakkında çok sitâyîşkâr bir lisan kullanıyor.

Rahîmî'nin Bayramî meşâyihinden olduğunu tasrih eden Faik ef. mumaileyhin ahlâkını gösteren şu satırları da ilâve ediyor :

“Mervîdir ki tezkireci iken külli yevmin Babiâlîde olan odasına geldiği ânde iki rik'at hâcet namazı kılıp akıbinde ol gün kalemiyle katlû salp buyrıldı yazılmamasını niyâzü dua eder imiş. Vakiâ iki def'ada yirmi seneye karîp müddet tezkireciliğinde zuhûr eden katlû salp buyrıldılarını küçük tezkire bulunan yazıp kendüye tahrîri teklif olunmamış, ya'ni o misillû buyrıldı zuhurunda Habeşî zade, ya gelmemiş ya evliyayı umurdan birinin yanında, yahut yazı ve namaz ve abdest gibi meşguliyyette bulunmuş olarak duâsı karîni kabul olmuş عليه الرحمة. [1]

Rahîmî, Şeyhülislâm Seyyit Ali ef. nin zamanında, Sarı Abdullah ef. nin “Meslekül'uşşak,, kasidesini 86 beyitle tanzîr edereke silsilei biat ve inâbetini Peygamberden Hacı Bayramı Veli'ye kadar îsâl ettikten sonra aynen Lâ'lî zade gibi şu suretle teselsül ettiriyor:

Ömeri Sikkînî — Binyâmînî Ayaşî — Pîr Aliyyi Aksarâyî — İsmâîlî Ma'sûkî — Sârbân Ahmet — Husameddîni Ankaravî — Hamza Bâ-lî — İdrîsî Muhtefî (İmam Aliyyirrûmî) — Hacı Kabayî — Beşîr ağa — Hâşim Ef.

Rahîmî “Meslekül işrak,, ismini verdiği bu kasîdeye

Serâpâyî cihan pür feyzi nûri rabbi izzettir ;
Ki işrak eyliyen âlemlere hurşîdi vahdettir.

matlaiyle başlayıp silsilei Melâmîyeyi berveçhi bâlâ kayt ve Hâşim E. den sonra

Seâdetle hirâmân oldu kurbi hazrete anlar ;
Bu tâcî sahibine verdiler çünkim emânettti .

Dilâ ; ankayı kafî cem'i cem'ü gaybî gaybolsan
Talebkârî nişânı olma kim aynı ibâdettir..
Hakikatta odur zillî ilâhî, âna aklermez ;
Nice idrâkolur ol kim sitare puşî ismettir.

V. S.

Beyitleriyle sahip vakti medhediyor. Fakat ismini zikretmiyor. Bun-

[1] Süleyman Faik Ef. mecmuası ; Darülfünun, K. Halis ef. N : 2660. Süleyman Faik ef. için bakınız. Sicilli osmanî ; Cilt : 3. Sa : 98

dan anlaşılıyor ki kasîde, Lâ'lî zade merhumun meslekül'uşşak zeylinden evvel ve Seyyit Ali E. nin hayatında yazılmıştır.

Rahîmî, Melâmî olmakla beraber Koca Mustafa Pş. şeyhi Nureddin Ef. ye de muhip imiş. Esasen bu Nureddin Ef. neşvei melâmeti Işık Hüseyin Dede'den ahzetmiş ve hatta ihvanını da bu yolda yetiştirmiş muhlis bir Hamzavî bendesi, fakat zâhiren Sünbülî şeyhi idi [1].

Rahîmî Ef. 1140 tarihinde vefat etmiştir. Seyyit Vehbî, vefatına «حبشی زاده رحیمی بیگ» mısraını tarih düşürmüştür [2].

Müstakim zade merhum, Melâmîyei şattâriyesinde Rahîmî'den feyzalan bir kaç zatı haber veriyor [2]. Bunlardan biri reisülküttâp Dilâver ağa zade Ömer Ef. diğeri de ihvan arasında Emir Halil Ağa lâkabiyle yâdedilen Seyyit Halil Ağadır.

Dilâver Ağa zâde Ömer Vahîd Ef. Teşrifatçılık, Mâliye tezkireciliği, Piyade mukabeleciliği, Sipah kâtipliği, Başmuhasebecilik gibi mühim hizmetlerde bulunmuştu. Nihayet 1172 Şevvâlinde Sadrı âzam Rağîd Pş. nın kalem arkadaşı olmakla mumaileyh tarafından hukuka riayeten Reisülküttâp nasbedildi. Memuriyetinin kırkinci günü vefat etti. Sinî 70i mütecevaz olan bu zâtın “şâir ve idarei kelâma kadir,, olduğunu Sicilli Osmanî'den öğreniyoruz. Hadikatülvüzerâya da bir zeyil yazmıştır. [3]

Halil Ağa'ya gelince bu zat “Serdengeçti,, ağalığından mütekait olup Yenikapı mevlevîhanesine yakın bulunan evinde otururdu. Evine bir çok ihvan ve meşâyih gelirdi. Hatta haftada muayyen bir gün kara Mustafa Pş. şeyhi Mureddin Ef. (Vefatı: 1160) [4] ihvanile gelir, Habeşî zâde Rahîmî ve Yeni kapı mevlevîhânesi şeyhi Peçevî Ahmet Dede [5] Ef. de (Vefatı: 1137) gelerek toplanırlar, sohbet ederlermiş. Kesreti mürîdâniyle ve ilmü fazlıyla meşhur olduğu gibi aynı zamanda üstat bir şâir bulunan Peçevî (Ârifî) Ahmet dedenin bile bu meclise devâmı, Halil Ağanın ehemmiyetimi anlatır [6].

Kâtip ve tarihi tahriri ma'lûm olmyan ve bilâhara “Mehmet Emi-

[1] Melâmîyei şattariye; Sa: 118

[2] Ayvansaray Vefeyât'ında Rahîmî'nin vefatına رحلة العاشقین terkinin tarih düşürüldüğü mezkûrdur. Sa: 158.

[3] Sa: 139—141

Sicilli Osmanî; Cilt: 3; Sa: 591-592

[4] چندی توحید ایلہ نووالدین قطب واصلین
1160

“Neylî,,

[5] Peçevî Ahmet Dede için bakınız: Fatîm tezkîrsi; Sa: 255-256. Sima'haneî edep ve Zıya Bf. merhumun Yenikapı mevlevîhanesinde de Peçevî Ahmet Dede hakkında malûmat vardır.

[6] Melâmîyei şattariye; Sa: 140

nül Fuhuliyyün Nakşibendiyyül Hâlidî,, isminde bir zâta yine meçhul bir tarihte intikal eden, sonra Baygın İsmail Ef. isminde bir Melâmî tarafından 1335 rumîde Mahallebici zade Bursalı Yağlıkçı Sabri B. e geçen ve el'an mumaileyhte bulunan bir mecmuada "Tarîki Melâmîyyei Bayramiyyeden Hâce Halil Ef. nin nutki âlileri,, serlevhası altında 4 manzume vardır.

Bu manzumelerin Emir Halil Ağaya ait bulunduğunu zannediyorum. Hâce kelimesinde işkâli mucip bir şey yoktur. Çünkü Hamzaviler mürşitlerinin çoğuna bu lâkabı vermişlerdir. Meselâ Hamza Bâli'ye "Hace Hamza,, İdrisi Muhtefî'ye "Hace Aliyyürrûmî,, de denir. Şu hâlde Halil ağa'ya da "Hace Halil,, lâkabını vermişlerdir. Esâsen Hamzavilerden başka bir Halil Ef. nin mevcut olmaması da bu zannı yakîn dereccesine isâl eder [1] Hâil Ağanın bu dört manzumesinin dördü de aruz vezniyle yazılmıştır. Biri Mesnevî tarzında olup 56 beyittir.

Hâce Halil ağanın iki şi'rini yazıyorum :

Her nefeste zikri hak tevfiği rahmandır bize ;
Âyeti ذكراً كثيراً emri kur'andır bize !

Her ibâdet kim bulunur zikri tesbîhi hudâ ;
Zikri haktır cümlesi hep hükmi kur'andır bize ;

Zikri Mevlâyî celîli kadri hasretmek neden ?
Her nefeste zikri kalbî râhi erkândır bize.

Zikri inkâr eyler ise münkiri şeytânî kör ;
İnsü cinden buluna bak hangi şeytandır bize !

Çün Habîbullah buyurdu zikr efdaldır deyu ;
Her kelâmı ol Habîbin aynî burhandır bize !

Enbiyâlar serverinin kavlü fi'line bu gün
İktidâ vü ittiba' hem dinü imandır bize..

[1] Bu mecmuanın muhteviyâtı İstanbul Şehremaneti Mektupçusu Osman Bf. tarafından bildirildi. Bilâhara istediğim risaleleri mezkûr mecmuadan istinsah edip göndermek lutfunda da bulundular. Kendilerine bilhassa teşekkür ederim.

Mecmuada [Azîzi Neseffî'nin مقصد اقصى ve وحدت وجود risaleleriyle hakikî Osman Ef. nin "İrşadname,, si, Şemsettin Ef. isminde bir zatın tasavvuf istihlâlarına ait küçük bir risale-siyle Sarı Abdullah Ef. nin Tuhfetül'uşşak risalesi, Oğlan şeyh İbrâhim Ef. nin mekalatı, lâmekânî Hüseyin Ef. nin evvelce bulamadığımız dördüncü risâlesi, فقر hakkında müellifi meçhul bir risâlecik ile امرار زمین حقیقت isimli keza müellifi meçhul, fakat şîvesine nazaran Âzerî olduğu kuvvetle muhtemel bir zâta ait dört sahifelik bir risale, Vizeli Alaeddin E. nin 16 beyitlik bir manzumesi, ترشحات, Sarban Ahmet ve Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin bir çok şiirleri, Hâce Halil Ef. nin metinde arzettiğimiz dört manzumesi] vardır.

İkinci devre Melâmîlerinin nihayetindeki ilavemizde bizi âlâkadar eden bahislerini yazacağız.

Nuri مازاغ البصر sultanının âşıkları
Sine suzan, dîde giryan cümle ihvandır bize.

Burcî Ahm-t matlaından doğdu envârî şühûd ;
Allah cihetsiz zevki viedandır bize.

İsmi zâtın devresinden sâkîi bâkî heman
Sunduğunca hamri aşkı hâli sekrandır bize !

Cum'ai uşşâka can attıkça âşıklar müdâm ;
Hem melâik, hem' halâyık cümle hayrandır bize !

Mektebi irfâna gel, al zevki irfandan sebak
Veçhi dildârı kıraat dersi irfandır bize !

Enfüsü âfâka bak hep nûri vahdet muncelî ;
Sûrei Nurdan münevver ilmü ikandır bize..

Âşikanındır cemâlî kâ'besin etmek tavâf
Hacci ekber ; bil bu hacdır, canı kurbandır bize !

Nuri vahdet doğdu, kesret zulmeti etti firâr ;
Allah şükür sat hezarandır bize !

Cem'i cemde cem'ile cem'ul ceme ettik uruç ;
Rü'yet keşfü iz'andır bize !

Tahdîsi ni'met, birü (Birr) in'âmı Hak bitmez Halil ;
Çün Melâmetle nihan ol isri pîrandır bize !.

Hudâ hakkı bırakmam hiç bu râhı ;
Gönül buldu bu rah içre o mâhı ;
Bizi methet diler zemmet kemâhi,
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !

Atar hoca müdam sengi melâmî ;
Selâm vermez kesip bizden kelâmı ;
Gerekse ver, gerek verme selâmı ;
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !

Rasulullah çekip bunca melâmet ;
Cemî' eshap çekip bunca melâmet,
Kamu uşşak çeke gelmiş melâmet ;
Malâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !

Senin aşkın kime düşse ilâhî
Denür mecnun ve ya zındık melâhî !
Seni sevmek imiş cürmü günâhi,
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !

Atarlarsa bunun gibi nice taş,
Bilür âşık gelen tasa tutar baş ;
Habîbullah sünnetidir bu kardaş ;
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !

*
**

Halil ağa 1134 tarihinde vefat etmiştir.

Rahîmî den feyzalanlardan biri de mumâileyhin havassı eshâbından olduğundan “Habeşî zade,, lakabıyla anılan “Zaim Ali ağa”dır. Bu zâtın evi de ihvan ve meşâyih bir ziyâretgâhı idi. Hatta Yeni kapu Mevlevihânesi şeyhi. “Seyyit Ebu Bekir dede Ef.” de (Vefati: 1189) defeatla Ali ağanın ziyaretine gittiğini Müstakim zade’ye söylemiştir [1].

Müstakim yade merhumun bize bu sohbetleri ve müdâvim bulunanları kat’iyetle haber verdiğine nazaran her hâlde kendisi de müdâvimlerdendi.

Zaim Ali ağa 1178 tarihinde vefat etmiştir.

Melâmî — Hamzavîlerin “Rehber,, dedikleri irşada me’mur zevâtın ancak “mürşid” ya’ni “Gavs,, tarafından me’zun olması meşrut olduğundan Rahîmî’nin de her hâlde “Kalbe bakıcı,, bulunduğu, binâenaleyh Hamzavîlerin 1128 de şehit olan Ali P. dan sonra yine bir zâtı “Gavs,, tanıdıkları muhakkaktır.

Rahîmî’ den ahzi feyzeden ve ehemmiyetlerine binâen isimleri malûm bulunan ve asırlarının en meşhur şeyhlerini bile ayaklarına getirecek ve onlara melâmet neşvesini verebilecek derecede nâfiz olan “Dilâver ağa zâde Ömer ef. Emir Halil ve Zaim Ali agalar,, in da bu mesleki devam ettirdikleri şüphesizdir.

Seyyit Abdülkadir Belhî’nin mahdumu Seyyit Muhtar bey efendinin lutfettikleri malûmata ve gösterdikleri “Şecere,, ye nazaran Şehit Ali P. dan sonra Hamzavî — Melâmî silsilesi şudur:

Şeyh Abbas ef. — Hâfız Ali ef. — İbrahim Bâbâyi Velî — Seyyit Bekrür Reşat ef. — Seyyit Abdülkadir Belhî...

Seyyit Muhtar bey efendiden, bu zevâtın tercemei hâllerini reca etmiştim. İbrahim Bâbâyi velî ve Seyyit Bekrür Reşat ef. hakkında, cevâbî mektuplarında kâfi ma’lûmât vermek lutfunda bulundular. Fakat Abbas ve Hâfız Ali Ef. ler hakkında “Diğer zevâtın da tercemei hâlleri var idi. Muhtasar olsa da kifâyet ederdi. Fakat ne yapayım ki Sima’ hâne mühürlendiği zaman kütüphânedeki mahfuzâtım miyânında mahfuz kaldı,, diyorlar. Yalnız bu zevâtın tarihi vefatları “Şecere,, de mukayyettir.

Şeyh Abbas Ef. 1220 târihinde vefat etmiştir. Hafız Ali Ef. de 1247 târihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Hasekî Nisâ hastahânesinin karşısında tramvay caddesine giden iki yolun telâkî noktasındaki evin bağçesinde medfundur.

[1] Melâmiyei şattâriye; Sa: 140

Seyyit Ebu Bekir dede için bakınız!

Yeni kapu Mevlevihânesi: M. Ziyâ Bf. Sa: 142-143

İbrahim Bâbâyi Velî:

Bu zât, Fatih’te Atpazarı civarında Kırk çeşmedeki “Peştemalcılar,, hanında otururdu. Esasen bu han, İdrîsî Muhtefî’nin zamanındanberi Hamzavîlerin âdeta bir teşkilât merkezi idi. Hatta, Sarı Abdullah ta Melâmete bu handa intisap etmişti.

İbrahim baba, hemen hemen hürriyete kadar memleketimizde sönük bir tarzda devam eden esnaf teşkilâtı mucibince Peştemalcılar esnafının mürşit ve kâhyası idi.

Peştemalcılar hanında kırk peştemalcı ustası bulunur ve aralarındaki an’aneye fartı riâyette bu adedin kırkı tecâvüz etmemesine riâyet ederlerdi. İşte bu kırk kişi, Hamzavî ricâlini temsil eden rehberlerdi. İçlerinden birisi vefat edince Eğri kapu civârındaki İvaz Ef. camiine yakın bir yerde kâin, diğer Peştemalcı hanından müsteit bir zatı aralarına alarak 40 adedinin bu suretle doldururlardı.

İvaz Ef. hanındaki peştemalcıların mürebbîsi de Hacı Hüseyin dede isminde ihtiyar bir zattı.

Seyyit Muhtar B. E. mektubunda Hüseyin dede’ye mülâkî ve iltifât ve nevazîşine mazhar olduğunu anlatıp Dede’nin az söyliyken, hafif hafif gülen uzun boylu, zaif bir zât bulunduğunu, sûr üstünde kâin ve Halîce nâzır bir hânede ikamet ettiğini, 90 yaşını mütecaviz olduğu hâlde 1305 tarihinde vefat edip Seyyit Abdülkadir Ef. tarafından Şeyh Mürat tekkesine getirilerek hazîreye defnedildiğini söyliyor ve “Kitâbei senği mezârını bizzât babam yazarak hâkkettirmişti,, diyor.

İbrahim bâbâyi Velî, 1264 senesinde İstanbul’da vefat edip Ramazan Ef. türbesi civarına defnedilmiştir.

İbrahim baba’ dan sonra Hamzavîlik riyâsetine “Seyyit Bekrür Reşat Ef. ,, geçmiştir.

Sevrit Bekir Reşat Ef.:

Aslen Mora’lıdır. Oradan İstrumça’ya gelmiş ve Hüseyin Pş. nın hususî kâtipliğinde bulunmuştur. Muhtar Bf. “Hangi Hüseyin Pş. olduğunu bilmiyorum,, diyorlar. Bu Hüseyin Pş. her halde Mora muhacirlerinden Abdülkerim Efendinin oğlu olup Tırhala mutasarrıflığında; Yanya, Girit, Selânik valiliklerinde bulunan, bilâhira 1285 te Zaptiye müşiri olan Hüseyin Pş. olacak [1].

Bekir Reşat Ef. Üsküp, Manastır, İşkodra, Selânik vilâyetlerinde bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra İstanbul’a hicret etmiş ve meşhur İhtisap ağası Hüseyin B. in [1] kâhyası olmuştur. Hüseyin B. in 1387 de vefatından

[1] Hüseyin Hüsnü Pş., Seyyit Muhammet Nur’un da muhlislerindendir, Sicilli Osmânî bilhassa « Dervişlere muhip » olduğunu kaydediyor..

Sicilli Osmânî; Cilt; 2; Sa: 177.

sonra Fatih'te Boyacıkapısındaki konağında inzivayı ihtiyar eden Bekir Reşat Ef. 1292 Rabiülevvelinde vefat etmiş ve Edirnekapısı'nda Şeyhülislâm Paşmakçı zade Seyyit Ali Ef. ye yakın bir mahalle (Şâir Baki'nin mezarının karşısına) defnedilmiştir. Sengi mezarının kitabesi şudur [2]:

بسم الله الرحمن الرحيم
الله سبحانه وتعالى
جميع مؤمنين و مؤمناته
و سيد بكر الرشاد بن
حاجي حسين قوللرينه
رحمت ايليه بحرمة الفاتحه
١٢٩٢

سنة
ليلة خمس ساعات ٦ دقيقة ١٢
نقطة امين ايوبى
*

[1] İhtisap ağası Hüseyin Hasip B., Valide Sultan kethudası Tahir Ps. nin oğludur. Ticaret nezareti, Posta nezareti ve müteaddit def'alar İhtisap nezaretinde bulunan ve 1274 te Şehremini unvanile yine İhtisaba memur olan Hüseyin B., Abdülaziz'in validesine kethüda olmuş ve daha bir çok hizmetlerde bulunarak 1287 Şevvalinde vefat etmiştir. Eyyupta medfundur.

Sicili Osmanî; Cilt: 2; Sa: 228—229.

[2] S. Muhtar Bf. Hamzavî mezar taşları hakkında bizim malûmatımızı teyiden şu izahatı verdiler:

Evvelce Hamzavî taşları; kolsuz, ayaksız, başsız bir şekli mahsusta (Sarı Abdullah Ef. nin fotoğrafta görülen mezar taşı şeklinde) olduğu gibi « فاتحه » dan sonra « fenâ » ya alâmet ve

« لا موجود الا هو » yahut « هو الله الذي لا اله الا هو » ya işaret olunmak üzere



» işaretleri konurmuş. [Hakikaten İdrisi Muhtefî'nin merkadi civarındaki

Hamzavî taşlarının bir çoğunda bu işaretler bulunduğu gibi son Melâmîlerden Tarsus tekkesi şeyhi Abdül kerim Ef. nin mezar taşında da bu işaret mevcuttur.] Üstüvanî taş, yalnız Aktab'a mahsus addedilirmiş. Bilâhara bazan yine Hamzavî taşlarının şekli muhafaza edilmekle beraber bu işaretler konmamağa başlanmış ve Hamzavîliğe delil olarak kitabelerin « الله سبحانه وتعالى » yahut « حق سبحانه وتعالى » kelimeleriyle başlayıp hulasaten « Cemii mu'minin ve mu'minata ve... kuluna rahmet eyliye » maalinde bir yazıyı ihtiva etmesi takarrur etmiş ve el'an devam etmekte bulunmuştur.

Müstakim zade Süleyman Sadettin Ef. nin [Zeyrek, Soğuk kuyu medresesi haziresinde medfundur] kitabesi de « الله سبحانه وتعالى » ile başlar. (Müracaat: Tuhfetülhattâtin; Sa: 15) Mumaileyhin Hamzavîler'e şiddeti merbutiyeti düşünülürse Hamzavîliği bu suretle de teeyyüt ve tahakkuk etmiş olur.

Seyyit Abdülkadiri Belhî:

Asıl ismi "Gulâmi Kadir,, olan Abdülkadir Ef. 1255 te Belh'in Kunduz şehri mülhakatından "Hânkah,, ta doğmuştur. Babası شایع الموده sâhibi Seyyit Süleyman Ef. dir. Cetleri Burhaneddin Kılıç ve Şah Hasan'la Şah Hüseyin'in Belh'te hükümdarlık ettikleri mervidir.

İbnül'emîn Mahmut Kemal Bf. "Son Asır Türk Şairleri,, ismindeki eserinin birinci cildinde [1] mumaileyhi, sülalei sıddikiyyeden olmak üzere gösteriyorsa da Abdülkadir Ef. شایع الحكم ismindeki kitabında:

« بیان بعض مناقب وأوصاف پدر بزرگوارم اعفی حضرت شیخ سید سلیمان الی بنی القندوزی الخاقانی قدس سره که از اجله سادات حسنه اندو از سلاله طاهره.... » diye nesren kendi âile efradını birer birer tadat ettiği gibi bir mesnevî ile de şeceresini tesbit eyliyerek Sâdatı Hüseyniye'den olduğunu bildiriyor [2].

Bu mesneviye nazaran şeceresi şudur:

Abdülkadir — Seyyit Süleyman — Seyyit İbrahim Hâce Kelân — Seyyit Baba — Seyyit İbrahim — Seyyit Muhammet Ma'ruf — Seyyit Tursun Bâkî — Seyyit Gulâmeddin — Seyyit Nâsirüddin — Seyyit Cemâleddin — Seyyit Burhâneddin Kılıç — Seyyit Kemaleddin — Şah hasan — Şah Hüseyin — Seyyit Muhammet — Seyyit Ahmet — Seyyit Abdullah — Seyyit Abdullahi Mufaddil — Seyyit Ubeydullah — Seyyit Tâlip — Seyyit Ahmedî A'rec — Seyyit Ahmet — Seyyit Muselmüberka' — İmâm Muhammedüt-

[1] Sa; 26-27

[2] Bu mensur mekaleden şunları öğreniyoruz; Seyyit Abdülkadir Ef. nin pederi Seyyit Süleyman Ef, 1264 Şa'banının altıncı perşembe günü, validesi Bibi Safde 1311 senesinde İstanbul'da vefat etmişlerdir. Şeyh Mürat tekkesinde medfundurlar.

Diğer âile efrâdının isimlerini, tarih ve mahalli vilâdetleriyle medfenlerini şu suretle bildiriyor:

Erkek kardeşleri:

Muhammet Bahaeddin Bâbülhak

Seyyit Burhâneddin Kılıç

Seyyit Ahmet Sait; 1283 İstanbul ; Eyyupta medfundur.

Seyyit Muhammet Ali; 1388; Şeyh Mürat Tekkesinde medfundur.

Kız kardeşleri:

Bibi Sâcide; 1262; Urfa.

Ayhan Bibi; 1383; İstanbul, Topkapı'da medfundur.

Fâtıma; 1306; İstanbul; Şeyh Mürat tekkesinde medfundur.

Seyyit Burhaneddin Kılıç'ın validesi Bibi Seyyide 1384 te İstanbulda vefat edip mezkûr tekke haziresine defnedilmiştir.

takî — İmâm Aliyyürriza — İmâm Müselkâzım — İmâm Câ'ferüssâdık — İmâm Muhammedülbâkır — İmâm Ali Zeynülâbidin — İmâm Huseyn — İmâm Aliyyibni EbuTâlib — Muhammed (Mustafa).

Farîsî ve Arabîyi Belh'te tahsil eden Seyyit Abdülkadir Ef. ahval ve âsâyişin tezebzübünden müteessiren üç yüzü mütecâviz mürüdiyle 1272 de vatanından hicret eden babasıyla beraber İran'a, bâdehu Irak tarikile Anadolu'ya geçip 1276 da Konya'ya gelmiştir. Konya'da Şeyhi Ekber'in bazı asâarını istinsah ile meşgul olmuş 1180 de yine pederile beraber Bursa'ya ve sonra Abdülaziz'in babasını daveti üzerine İstanbula gelmişlerdir. İstanbul'da icar bedeli Padişah tarafından verilmek üzere Sülûklü'de bir konağa müsafir edilmişler, bir müddet sonra Üsküdar'a geçip bir kaç sene de orada oturmuşlardır. 1284 te Eyyup nişancısındaki Şeyh mürat tekkesi, Feyzullah Ef. nin veftiyle inhilâl etmiş ve meşihatı Seyyit Süleyman Ef. ye tevcih edilmiştir. Süleyman efendinin 1294 te vefatı üzerine mezkûr tekkeye Şeyh tayin edilmiş olan Seyyit Abdülkadir Ef. 1441 recebinin 27 inci perşembe gecesi vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmişti.

Babasından Nakşibendî icazeti alan Seyyit Abdülkadir Ef İstanbul'da Seyyiti Bekir-Reşat ef. den de "Hamzaviye,, ye intisap eylemiştir. Sureti intisabı hakkında konyalı Muallim Arif Ef. den şu menkabeyi işittim:

Seyyit Abdülkadir Ef. Konyada iken rü'yasında Bekir Reşat Ef. yi görmüş. Bekir Reşat Ef. Abdülkadir Ef. ye "Ma'nen kendisini terbiyeye memur olduğunu, zaman fevtetmeden İstanbul'a gelmesini,, söylemiş. Bu rü'ya, bir kaç gece alettevâli tekerrür etmekle nihayet, babasına söylemiş. Hatta Konyadan hicretlerine de bu rü'ya sebep olmuş. Bursa'ya geldikleri vakit Bekir Reşat Ef. tekrar görünmekle beraber Abdülaziz de Süleyman Ef. yi İstanbul'a davet etmiş. Bu suretle İstanbul'a gelen Abdülkadir Ef. babasıyla beraber evini bilmedikleri Bekir Ef. yi bulmak için yola düşmüşler.

Abdülkadir Ef. "Ben, efendimi bulurum,, deyip kalbî mahabbetini rehber ittihaz ederek Fatihe doğru yürümeğe başlamış; babası da kendisine refakat etmiş. Nihayet Bekir Ef. nin konağının kapusuna gelinece ma'nevî bir cezbe ile Abdülkadir Ef. kapuya teveccüh etmekle beraber kapu da hemen açılmış ve Bekir Ef. baba, oğlu kadim iki âşinâ gibi

karşılıp rü'yayı tahkik ve o gün Seyyit Abdülkadir Ef. nin kalbine bakıp kendisini vahdet neşesile sermest eylemiş.. Abdülkadir Ef. vefatına kadar Hamzaviye ricâliyle sohbet etmekle beraber rehberlik hizmetiyle bir çok kimseleri de Hamzavîliğe idhal etmiştir.

Âsârı:

و اسرار التوحید

Fârisîdir, Mesnevî tarzında yazılan bu eser

ای تو هستی اندرون جان نهان	جانها از ذات توشد در عیان
موجها باشد صفات بحر ذات	قطرها باشد ز امواج صفات
این وجود قطرها شد عالمی	چونکه شد از قطره ذات راهی
این عوالم جمله در حکم صفات	چون صفات کشت اندر حکم ذات

Beyitleriyle başlar. Muhtasar bir eserdir,

Seyyit Abdülkadir Ef. nin ihvanından Selânik valısı Mehmet Nazım Pş. tarafından aynı vezinde nazmen terceme edilmiş ve 1331 senesinde Şems matbaasında tab'ettirilmiştir. Pş. nin tercemesi şu beyitle başlıyor:

Ey vücudi pâki can içre nihan
Zatı bîhemtâsı canlarda iyan

و کنوز العارفين في اسرار التوحید

Esrarı tevhitte bir ciltte bulunan bu kitap 296 sahifedir. Mesnevî tarzında ve Fûrs lisaniyle yazılmıştır. Tasavvufa âit ve müteaddit babları havi olup şöyle başlar:

بگویم حمد رب ان خداوند	که جان وعقل را با جسم کرد بند
بجان وعقل را این جسم تن کرد	ز جان وعقل وتن خود را عیان کرد
که تن را بهر جان کرد آشنایی	که صنع و قدرتش شد زین روایی

nihayetinde

جمله ایات این شد از خدا
پنج هزار و چهار صد پنجاه و سه

beytinde musarrah olduğu veçhile 5453 beyittir.

kitapta

که بدأش اول ماه رجب بود هزارو سیصدو هم بیست و یک بود

beytile başliyan 5 beyitlik istitrada nazaran 1321 recebinde yazmağa başlayıp Ramazan bayramından sonra bir sene taahhura oğramış, nihayet yine bir bayramda başlayıp

شب پنجشنبه بیست و هفت ذوالقعد ختامش شد که ادر ساعتی سعد
که سیصد بیست و دو بعد از هزاری بشد اتمام این از فضل باری

beyitlerinin müeddâsı mucibince 1322 Zilkadesinde bitmiştir.

و کاشن اسرار

Fârisidir. 501 sahifedir. Bablara tesâdüf etmeyen sahifelerde On beşer bevit vardır. Şöyle başlar:

بنام ان خداوند جهان است که جزا و نیست، هر چه هست، آنست
ز قدرت شد جهان و صنع پیدا ز جودش صنع و قدرت شد هویدا
که از هستی* او عالم عیان است بغیر از هستی نهان است
جهان و جلّه شد از جود ذاتش بذات او مظاهر شد صفاتش

Mahdumları Seyyit Mnhtar Bf. deki nüsha

قدم هذا الكتاب بعون الله تعالى دفعةً خامسةً بيد ناظمه و منشيئه السيد
غلام القادری المشهور بعبد القادر

ketebesine nazaran beşinci nüshasıdır. Bu nüshanın istinsahını 1322 zilka'desinin 21 inde bitirmiştir.

و ینابع الحکم

644 sahifedir. Bablara tesâdüf etmeyen sahifelerde on dokuzar beyit vardır. Bu kitap ta Fârisidir. Şöyle başlar:

آفرین ای افرین جان خدا از تو پیدا کشت نقش ماسوا
موج دل شد قدرت صنعت بهم جلّه اشیا سر بر آورد از عدم
قدرت صنعت بذات بودنهان خواستی این قدرت کردد عیان
قدرت صنعت بوجود شد آفرین آفریدی اسمانها وزمین
.

آدم خاکی بعالم جان بود جان و جانان حضرت یزدان بود
اسم اعظم آدم خاکی بود جز ز آدم اسم اعظم کی بود

Nihayetindeki

دوم ذی القعدة بود بد اکتابش بشعبان المعظم شد ختامش
هزار و سیصد و تاریخ بیست است ز شعبان المعظم بیست و هفت است

beyitlerine nazaran 1319 zilka'desinin ikinci günü başlayıp 1320 şa'banının 27 inci günü bitirmiştir.

Muhtar Bf. deki aslı ve müellifin hattı destiyle muharrer nüsha 1324 zilka'desinde tebyiz edilmiştir.

§

«سنوحت الهمه، شمس و خشان،» nde bunlardân başka, «شمس انوار،» isimli Fârisi eserleri bulunduğu mezkûr ise de bunlardan yalnız «شمس و خشان» 1 evvelce görmüştüm. Öbürleri mahdumlarında yoktur.

§

Abdülkadir Ef.nin bu eserlerden başka Türkçe, Farsça ve Çagatayca eş'arını havî „Dîvanı Belhî” isminde bir de mürettep ve muazzam dîvânı vardır. Şiirde Belhî ve Kadiri Belhî tahallüs eden Abdülkadir Ef. nin eş'arı, şiir noktai nazarından değil, tasavvuf noktai nazarından çok kıymetlidir. Tasavvufun dekayik ve esrarını vuzuh ile anlatan son asrın en büyük sâfi şâiri hiç şüphesiz ki bu zattır. Dîvandân bir Fârisi, iki Türkçe manzumeyi kaydediyoruz:

از خلق و جهان تو بی هویدا این خلق و جهان زتست پیدا
از خلق و جهان بجز تو کس نیست با خلق و جهان تو باشی مولی
عالم همگی ظهورش ازتست از تو بظهور و بانوشیدا
عالم همه از تو در عیان است حاجت بیان نباشد اصلا
«بلخی» که یکی مظاهر تست از مظهر بلخ تو هویدا

Avâlîm cümlesidir zillî esmâ Ki zâhir oldu esmâdan müsemmâ.
Sıfâtından zuhura geldi ekvan; Bulardan oldu zâhir sırrı esmâ..
Müsemmâsına mazhar oldu Âdem; Bu âdem oldu camî'cümle esmâ..
Bu mazhar oldu vechi zâta mir'ât; Bu mir'attan ki zât oldu hüveydâ.
Ki âdem mazharı zâtı hudâdır; Ki kadrini anın Hak kıldı i'lâ..

Merâtip âdeme buldu nihâyet; Nihayetten bidâyet oldu peydâl
Bidâyetle nihâyet ortasında Tamamı halkı âlemdir serâpâ..

Bidayette nihayet oldu mahfî
Bu mahfide bidâyet oldu ahfâ!



Niyazî'ye Nazîre :

Ârifi billah olanlar aşka eyler iktidâ ;
Muktedâsı aşk olanlar oldu hakka intihâ..
Ârifi hak olsa âdem aşk anın yaridir ;
Aşk eğer hemrâh olursa olur ana rehnemâ..
Aşkı haktan gayrisi uşşâka olmadı kabul ;
Aşkı haktan gayrisi uşşâka oldu mâsivâ..
Aşkı veçhi yârdan gayrisidir dilde keder ;
Hânei dilden süpür ger olsa dilde mâsivâ..
Veçhi gayri yâre kim âşıklar etmez iltifât ;
İltifât eylerse her kim bulamaz zerre safâ..
Yârdan bî behre olmuşlar bilin dîvânedir ;
Her kim ol dîvâne oldu akl ana etmez vefâ..
Cevri aşka sabredenler ârifi dâna olur
Ârifi dâna olana cevreder râhi Hüdâ !..
Aşk ,bir nâri şererdir, mâsivâyî harkeder ;
Masivâ her ne olursa harkedüp eyler hebâ !
«Kadiri Belhî» Hudânın aşkıdan olma cüdâ ;
Aşkı hak olsa dilinde sana haktandır atâ..



Hamzavîliğin bu şeceredeki zevattan başka daha birçok ârif ve kâmil müntesiplerini de biliyoruz. Meselâ 1151 tarihinde vefat edip Topkapu kabristanında Maltepe'ye giden yolun sol tarafında Sarı Abdullah Ef. nin mezarına yakın bir mahalle defnedilen şâir Nahîfî'nin mezar taşı Hamzavî taşı olduğu gibi esâsen Nahîfî, Mevlevîler arasında da Melâmetle meşhurdur [1].

1111 de vefat eden ve Galata Mevlevîhanesi hazîresinde "Esrar dede,,

[1] Nahîfî için müracaat! Sâlim tezkiresi: Sa: 655—660. Fatin tezkiresi; Sa: 400.

ile yan yana medfun bulunan Fasîh Ahmet dede de Melâmî ricâlinden addedilmekte olduğu gibi taşının şekli de yine Melâmî — Hamzavî taşları şeklindedir [1].

Şeyh Galib'in

Üfâtdei râhi ser bülendî Ya'ni pederim Reşid Efendi
Dil zâviyesinde münzevîdir Serbâzü muhibbi Mevlevîdir.

beyitleriyle başlıyan ifâdesinden anlaşıldığı veçhile Hüsnü aşk'taki Mi'râciyenin yazılmasına ve edebiyatımızın hakikaten bir şah eseri olan "Hüsnü aşk,, ın itmamına vesile olan babası Mustafa Reşit Ef. de Melâmî-Hamzavî kibârındandır.

Galata Mevlevîhânesinde Şârih Rusuhî türbesinin arka kapusunun önünde medfun olan Reşit Ef. nin mezar taşı, dolama destarlî bir sikkeyi haiz olup kitâbesi aynen şudur:

هوالمحى الباقي
غلطه مولوخانه سنده پوست
نشین ارشاد ایکن ارتحال داربقا ایدن
جنتمکان و فردوس آشیان شیخ غالب
قدس سره حضرتلرینک والد ماجدلری
کبار محققین ملامیه دن عارف بالله
مصطفی رشید افندی حضرتلرینک
مرقد منوره لریدر
سنه ۱۲۱۶

Galib'in babası, Yenikapu Mevlevîhanesi şeyhi Seyyit Ebu Bekir dede'nin oğlu Seyyit Ali Nutkî dede (1189) ye müntesiptir. Seyyit Ebu Bekir Ef. nin Habeşî zade Zaim Ali ağa'ya ihlâs ve irâdetini evvelce yazmıştı. Seyyit Ali Nutkî dede ve biraderi Nâsır Abdülbâkî (1236) dedelerin de Melâmet neşvesini pederlerinden tevârüs ettikleri kabul edilirse Ebu Bekir Ef. nin torunu Osman Salahaddin (1304) dede'nin Hamza Bâlf'ye merbutiyeti, kabrini türbe hâline ifraga delâleti, İdrisi Muhtefî'nin meşhur şathiyesine âit şerh'in yegâne nüshasının kitapları arasında bulunması gibi Hamzaviye'ye meyil ve mahabbetini gösteren hususât, kolayca izah edilebilir.

[*] Fasîh için Sâlim tezkiresinde oldukça mufassal izâhât ve bilhassa meşrebi hakkında malûmat mevcuttur. Sa: 530—541. Yenikapu Mevlevîhânesi sahibi Ziyâ B. de Fasîh'i Melâmî ricâlinden addetmektedir. Yeni kapu mevlevîhanesi; 145 inci sahifenin haşiyesine bakınız!

Diğer taraftan müessisliği Emir Osmânî Haşimî'ye atfedilen Bayrâmî-ye'nin Hâşimiye kolundan gelen ve bilhassa kasım paşadaki Hâşimî tekkesinde postnişin olan şeyhlerin de tâlipleri zâhiren Bayrâmî, fakat bâ-tınan Hamzavî neşvesiyle terbiye ve teslik ettiğini Süleyman Faik Ef. nin "Hediyyetül ihvân" a yazdığı hâşiyeden anlamaktayız.

Hülâsa; Hamzavîlik, Beşir ağa'nın şehâdetinden sonra tamamiyle gizli bir hâlde devam etmiştir. Hatta 1239 da vefat eden Çerkeş'li şeyh Mustafa Ef. ye Melâmîliğin mahiyeti İkinci Mahmut tarafından sorulmuş olacak ki Şeyh, cevâbî mektubunda meratibi tevhidî yazdıktan sonra "Sofiyeden Melâmîyyun hazaratı avâmı nâs indinde ve mahcubîn kı-tında hasbezzâhir şeriata muhâlif akvâl ve ef'âl ve etvar ile görünür ise dahi lâkin tahkik ve tedkik olursa kat'an ve katibeten serimu şeriati Ahmediyeye muhâlefetleri yoktur. Ancak tabayî şerifelerinde sirru ihfâ mahabbeti merkûz olmağın mahcubîn indinde zâhiren şeriata muhâlif, hakikatta muvâfık akvâl ve ef'âl ve etvâr ile nefislerin mestur ve mahfî kılurlar. Zâtında bu fırkai mestûrîn kâmillerdir; mükemmiller değildirler. Zîra tâlibi tasfiye olanları şekkû şüpheyi ilka ederler. Mürşidiyet, şekkû şüpheyi ilka etmek değildir. . . . , deyip mektubun son taraflarında şeriat ahkâmına riyyet etmeyenlerden "Tasavvuf dûr ve ma'rifeti hak anlardan mehcûr, olduğunu söyliyerek ulemâ ile meşâyihin arasındaki nizam nizam lafzî olduğunu, hakikatta ittihâdî ma'nevî bulunduğunu, be-yan ediyor [1].

Çerkeşli şeyh, bu mektubunda "Melâmîye", hakkında aynen Nefahat ve keşfûl mahcûb sâhiplerinin ifâdelerini tekrar ediyor. Fakat acaba hakiki kanaati böyledir; Yoksa mektubun Padişaha gönderilmesi mi şeyhi bu suretle ifâdei mekale mecdur etmiştir? Burasını bilmeyiz. yalnız şeyh, Melâmîleri hürmetkâr bir lisanla anlatıp zımnen iltizam ediyor.

Bu son arzettiğimiz vesîkalar da Hamzavîliğin son zamanlarda bile oldukça münteşir bulunduğunu müdellel bir surette ispat eder.

Seyyit Muhammet Nur'un 13 üncü asrın ikinci nısfında Melâmîliği Hamzavîlikten farklı bir surette, fakat aynı neşve ile neşre başladığı zaman, bilhassa Rumelideki Hamzavîlerin bir çoğu bu zatı kutup olarak kabul etmişlerdi. İşte bu suretle kuvvet kazanan Seyyit Muhammet Nur, pek az bir zamanda "Nuriye Melâmîliği", deyebileceğimiz üçüncü devre Melâmîliğini neşredebilmiştir.

Fakat bilhassa İstanbul'da bulunan Hamzavîlerin bir kısmı da ileride göreceğimiz veçhile "sülûk" u İsrâkîlikten çıkaran ve Vahdet neşvesini

[1] Bu mektup bir risâle tarzında yazılmış olup bir buçuk sahife kadardır. Hamza Bâli'nin tercemei hâlinde zikri geçen Halvetî Ya'kub Ef. zade Yusuf Ef. nin تنبيه القى ve التاويل risâleleriyle bir arada olarak tab'edilmiştir.

tahakkuka pek o kadar ehemmiyet vermiyerek ilmî bir hâle getiren son Melâmîliği kabul etmemişler ve son Melâmîleri "kavvâl ve sözü çok, özü yok bir zümre", hâlinde görerek [1] Hamzavîliğe sâdık kalmışlar, tamamiyle gizli bir hâlde mesleklerini idâme etmişlerdir

Bu suretle "Melâmî — Hamzavî" mesleği ilk Melâmîlerin irfanını ve telakkilerini hâiz olarak Hacı Bayramdan zamanımıza kadar devam etmiştir.

[1] Bu görüş, hakikaten doğrudur. Son Melâmîlerin ekserisi, câhil oldukları hâlde Fusus'u ve sair tasavvuf kitaplarını âdetâ ezberlemiş adamlardır. Bu ezber cümle ve ıstı-lâhlarla önlerine gelenle muaraza ve mücâdele ederler. Her biri arşü ferşi olan ve zan-larınca ihyâ ve imâteye kadir bulunan biree lâhtır. Söyledikleri şiirlerin nümunelerini de üçüncü kısımda göreceğiz.

IV MELÂMİLİK

Melâmîlik ve diğer tarikatlarla münasebeti:

Bayrâmî Melâmîliği, Bayramiye tarikatından ayrılmıştır. Fakat Melâmet, ehli turuk nazarında ayrıca bir tarikat olmayıp bir neş'e ve hâldir ki her tarikte bu hâle mâlik kimseler yetişmiştir. Meselâ; Mevlevîlikten Sultani dîvânî Simâî Mehmet Ef. (935) mükemmel bir Melâmet mumessili olduğu gibi yine bu sebeptendir ki Mevlevî meşayihinden Yenişehir'li Hacı Hasan Nazif dede Ef. [1] Melâmîlikle meşhurdur.

[1] Hacı Hasan Nazif dede Ef. Mora' yenişehir'li muhaddis Hacı Halil Ef. nin oğludur. 1208de doğmuş ve tahsilini ikmâlden sonra 61 yaşına kadar Yenişehir'de Horasânî Aziz Ef. medresesinde müderrislikte bulunmuştur. Medresenin yanına bir Mevlevîhâne yapmış ve 1269 ta Hemdem Sait Çelebî tarafından hilâfete nâil olarak mezkûr tekkeye şeyholmuş 1270 te Beşiktaş Mevlevîhânesine şeyh tayin edilmiş ve 1278 de vefat etmiştir.

Maçka'da bulunan Mevlevîhane, oraya Askerî depo yapılmak üzere Çerâgân sarayının mahalline; saray yapılırken oradan da Bahâriye'ye nakledilmiş; dedenin bekayâyî izâmı da bir yerden bir yere gezmiş, durmuştur. Son Mevlevî meşayihî arasında Melâmet ve Alevi-yetle meşhurdur. Sülûke âit matbu' bir eseri ve gayri matbu' dîvanı vardır. Şiirleri gayet metindir. Hakikaten Melâmet neşvesi, eş'arında zâhirdir. Meselâ bir gazelindeki

Zevki kudümü nâyü safâyî simâ'ile
Tîri niyâzı arşa atan Mevlevîleriz.
Deryâyî zâtı mevci sıfâtıyla bir görüp
Mecrâyı kesreti kapatan Mevlevîleriz.

beyitleri bu neş'eyi bildiridiği gibi Alevîliği de
Zâhidâ hakkıçün ol şâhın ki cûdî ekmeli;
Ahmedi Muhtara vah'yetti kitâbı münzeli.
matlaiyle başlayan ve bentleri

لااله الا هو الله العلي المنجلى
لاني الا محمد لافتي الا على

beyti olan meşhur müseddesinde vâzihan görülür. Bu şi'rinde

Milletim ehli hakikat; hâlıkım, rabbim Hudâ;
Mezhebim râhi mahabbet, şartı imânım fedâ;
Kiblem ebrûyî Muhammed'dir, imâmım Mürtezâ;
Dîni islâm âşîkârâdır, ne lâzım ihtifa?

Maamafih Ömer dede'nin Bayramiye tarikatından Bayramî melâmîliğini tesis eylediğini biliyoruz. Yalnız biz de bu mesleğe (Melâmî - Hamzavî) maruf tabiriyle tarikat demek doğru olamaz zannıdayız.

Malûmdur ki tarikatların bir tarzı tesliki, evrat ve ezkârı mahsusası olur. Hatta Mevlevîlik gibi sâliklerini esmâ ile teslik etmediğinden dolayı Melâmîliğe en yakın bulunan bir tarikatta bile yine İsmi celâl ve âyîni sima', mukabele mevcuttur [1]. Esasen bu mevcudiyettir ki Mevlevîliği bir tarikat hâline getirmiştir. Bektaşilerde de esmâ yoksa da Salavatnâme, Nâdi Ali, Gülbân ve tercemanlar gibi evrâdı mahsusa; derecatı muhtelif ve bu derecatın — Muhiplik, dervişlik, mücerretlik, babalık ve halifelik — ayrı ayrı âyinleri vardır. Bunlardan maada tarikatlarda şeyhlik ve halifelik merasimi mahsusa ile tefviz ve icazetnâme ile teyit edilir; Hân-kâh ve zaviyeleri, mukabelelerde bulunan muhiplerden maada bu müesseselerde hizmet eden ve adeta târiki dünyalar gibi ekseriyetle mücerret bulunan — Mevlevîlik, bektasîlik — dervişleri vardır ki bu dervişler, tarikatta kıdem sahibi kimselerdir. Meselâ Mevlevîlerde dervişliğe ikrar verip binbir gün çileyi ikmâl eden, diğer tarikatlarda Esmâyı tekmlil edip dervişlik biatı veren canlardır.

لااله الا هو الله العلي المنجلى

لاني الا محمد لافتي الا على

diyecek derecede vecitli bir Ali bendesidir.

1329 da vefat eden oğlu Hüseyin Fahreddin dede Ef. de pederinin meşrebine sâlik, fakat pederinden daha temkinli bir zât idi. Bir gazelindeki

Yâr, kendin görmeğeâyine icâd eylemiş
Sûreti icâdı âlemden bu ma'nâdır garaz

beytiyle diğer bir gazelindeki

سيودو harfi veçhi âdemde
Okuyup sırrına habîr oldum.
Fahredersen becâdır ey Fahrî;
Pîrimin sâyesinde pîr oldum..

beyti ve

ترکب شد آب و آتش و خاک و هوا
آدم بوجود آمد ازین چار اشیا .
فخری بهوای این چهارم پیدا
الله و محمد و علی مولانا..

Rubâîsi meşrebine delildir.

Hüseyin Fahreddin dede Ef. nin tercemei hâli; ilmî, edebî hayatı, musikideki üstâtlığı hakkında "Nevsâli Osmanî", de mufassal malûmat vardır.

"Sene 1327. So: 271 — 283,"

[1] Mevlevîlikteki âyîn, bizzat Mevlânâ tarafından değil, oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi târâfından vaz'edilmiştir.

Melâmî — Hamzavî'lere gelince; bunların hânkâh ve zaviyeleri olmadığı gibi — yalnız Oğlan şeyh, Emir Osmanı Haşimî, Nureddinzade gibi zahiren diğer bir tarikattan müstahlef bulunanlar müstesna — ricali de tekke hazirelerinde ve türbelerde medfun olmayıp umumî kabristanlarda defnedilmişlerdir. Mukabele, Esmâ ve riyazat, âyîn ve resmi kabul de yoktur. Kisvei mahsusalarının bulunmadığını da evvelce söylemiştik.

Hakikî Bey, "İrşadnâme," sinde bu hususta şöyle diyor:

"Mürşit, ol mürşit değildir ki ilmi zahir ile elfaz düzenmiş ola ve sûretini tacü hırka ile ve misvâkü taylasan ile ârâste edüp zerku riyâ ve cübbe vü ridâ ile pîrâste etmiş ola!

Anınçün dakınuptur taylasânı
Ki disünler fülânibni fülânî;
Fitillenürse taramaz sakalın
Ki disünler unutmuş kendü hâlin!

Ve bu makule kimse makamı irşada kadem basmadı. Belki bunlar dairei irşaddan bîrudur. Pes böyle olunca bunlara irşâd haramdır. Zira suretperest ve mukallitlerdir. Ehli ma'nâ ve ehli tahkikin sırrından bîhaberlerdir.,, Hakikî B. bu sözlerden sonra böyle kîsve ile mukayyet olan şeyhlerin تغيير الشكل لاجل الاكل fahvasınca bir sürü yalancı bulunduklarını, ve الكذاب ليس من اهل الحق hadîsi mubicince bunların çok aşağı bir derekede olduklarını anlatıp "İmdi sûretâ ilmi zâhir ile ârâste ve hırkavü taç ile pîrâste olan şeyhi ehli kisveye aldanma! Aşkı ilâhî tahsil etmeğe bir mürşidi kâmil ve batın ilmiyle şamil ola; bulmak gerek » diyor.

Melâmetî'ler de kisveye riayetkâr değillerdi. Birinci bahiste bu hususa ait kâfi malûmat vermiştik. Hamzavîler de bu isre harfiyen iktifa etmişlerdir.

Melâmîliğe dühûl:

Bu meseleğe girmek için mukannen bir zaman ve mekân olmadığı gibi muayyen âdap ve rûsûm da yoktur. Meselâ Sarı Abdullah Ef. Melâmîliğe Peştemalcılar hanında dahil olmuştur. Agyardan hâlf bir mahalde üç beş Melâmî erinin huzurunda "Kalbe bakıcı," tabir edilen ve umum Nelâmî mümessili (Gavs) tarafından irşada mezun bulunan bir zat, talibin kalbine nazar eder ki tarikata dühûl bundan ibarettir.

La'li zade Sergüzeşt'in « بیان مشرب و دوش ملامیون قدس الله اسرارهم و اضاء انوارهم » faslında (Talibi sâdıkı Aşkuallah olanların kalbine bakılıb tariki reşada irşad ve kabulden sonra tahliyei derun ile me'mur olor ki ana "gönül bekleme," tabir ederler...) [1] diyor. Yine Sergüzeşt'te Sarı Abdullah

[1] Sa : 66.

Ef. nin intisabı bahsinden anlaşıldığına göre "Kalbe bakıcı — Rehber," tarikata sülûk edecek kimseyi huzuruna oturtup ne istediğini soruyor. O da "Hakkı isterim," cevabını verince "Hakkı isteyen Haktan başka şeyi gönlünden çıkarır. Sen de kalbinden her şeyi çıkar!" diyor. Ve bu tenbih ve nazarla talip teveccühü taallüm etmiş ve tarikata kabul edilmiş oluyor [1].

Melâmî — Hamzavîler, tarikata sülûk edecek kimseyi uzun müddet iştîyak içinde beklettikten sonra aldıkları ve bu intizar müddeti içinde talibi feyzolan âşık bir pir taraftan kabul edilmesi için hakikaten yanıp yakıldığı cihetle bu feyzi nazar, Abdullah Ef. gibi bir çoklarını bîhûş edebilirdi. Esâsen talip, kabul edilinceye kadar görüştüğü kimselerden "feyzi nazar," hakkında lâzım gelen telkinatı tamamilen almış bulunurdu. Binaenaleyh bu telkinlerin neticesiz kalmıyacağı da şüphesizdi. Hakikî Bey de "İrşadnâme," sinde tarikata dühûl âdabını şu suretle anlatıyor:

"Ve ehli tarikattan bir kimse bir talibi tarikata getirüp irşad eyleser ol kimesne ol talibe rehber olmuş olur. Pes ol rehber farzı vacip ve emri mühimdir ki talibi, hak üzere terbiye edüp evvelâ dünya ve ahiret ve mafihadan cemîi müradın ve arzuların munkatı' edüp lezzatı nefsanîye ve hissiyeden geçüre! ta kim Cenabı Hakka yüz tutmağa isti'dad birle bin canü dil ile ve hezâr iştîyak ile kalbini mürşidden yana döndüre. Canın ve başın itikadı pakü sıdkile mürşide teslim edüp kendisini aradan çıkardıktan sonra bu ikrar üzere rehber olan kimesne gerektir ki talibe teveccühi Hak etmesini taallüm ettire; ta kim nuri feyzi ilâhî tâlibin gönlüne pertev salup tecelli ide," [2].

Hülâsa Hamzavîlerin başlıca bir ayin ve resmi kabulleri, tövbe ve zikir telkinleri yoktur. Gaybî "Biatnâme," sinde Peygamberin Eshaba Hudeybiye biatında zikir telkin etmediğini, belki sahabeyi hakikatı biata davet eylediğini, hakikatı biatın da kemali mahabbetten ibaret bulunduğunu söyleyip salikin malını, tenini ve canını mürşide feda etmesi lüzumunu anlatıyor [3]. Ve "İmdi hangi derviş şeyhini bu üç suretle severse biatlı olur ve biatı بيمعة الرضوان dır, eğer sureta şeyhin elini eline almadıysa da..., diyerek bu hususu, âyat ve ahâdis ile isbata çalışıyor. Bundan da anlaşıyor ki Hamzavî'ler, diğer tarikatlarda esasî bir umde olan el tutmağa bile aldrış etmiyorlar! Onlarca mürîdin mürşide mahabbeti ve mürşidin

[1] Sa : 44.

[2] La'li zade Sergüzeştinde bu bahsi hemen aynen yazıyor. Şa : 129.

[3] Benim azizim; kemali mertebe aşku mahabbet, kibar yanında mayei vahdet olan aynı biat idüğün tahkik anladınsa şüphe edinme kim zâtî pâkin sana inayet ve hidaiyeti yar olup zemane suretperestlerinin dam ve tuzağına giriftar olmadan kurtuldun.

Gaybî; Biatname.

müride feyzi nazarı ve onu kalben kabulü, tarikata intisabın hakikatıdır; maadâsı rûsûm ve kuyuttan ibaret olup rûsûm ve kuyudu ref' tariki tevhidin esaâsı bulunduğundan bihude ve külfettir; hatta belki de sâliki matluba vusûlden alıkoyan şeylerdir. Bunun içindir ki Hamzavîler, diğer tarikat erbabını "Mukallidin, Berzahîye ve ehli sûret," sözleriyle tavsif ediliyorlar [1]. Oğlan şeyh İbrahim Ef. de Sohbetnâme'de mezkûr olduğu üzere Melâmet ehlini rûsûmî tarikattan âzâde ehli vahdet olarak vasfeyleyor [2].

Melâmîlikte usuli teslik ve zikir

Melâmîlikte zikir ve evrat yoktur. La'li zade merhum, bunu Sergüzeşinde balâda zikrettiğimiz fasılda "mahsus evrat ve ezkâr yoktur. Mürşit, Müridin istidadına bakar, bihasebil istidat terbiye eder," diye tasrih ettiği gibi yine aynı fasılda "keşfü kerâmât ve kesreti ibâdet istemezler. Ferâiz ve sünen edâsıyla iktifa ve sureti avâmî mü'mininde suretnümâ ve tenhâlarında cezbe ilâhî iktizası her ne ise ana göre ibadâtü taât, sa'yü içtihat ederler. Zaman ve evkata mahsus ve muayyen nevâfil ve evratları yoktur," diyor. Gaybî'de "Ruhul hakika روح الحقیقه," sında "imdi benim azim, agâh ol ki tarikamızın mebnâsı mahabbet ve resmü ayînimizin muktezâsı sohbet, netice ve gayeti ma'rifettir. İptidâi hâlde mahabbette fenâ ve esnâyî hâlde sohbe mülâzemette vefâ ve intihâyî hâlde ma'rifette bekâ....., lüzumunu bildirerek melâmî sulûkünü gayet güzel ve veciz bir tarzda anlatıyor ve "sair tariklerde olan riyâziyâtı şakka ve mücâhedâtı bedeniyye ve kesreti evradü ezkâr ve deverâna ısrar üzere itibar, tarikimizin esâsı ve resmi ayînimizin mebnâsı değildir. Zira cemii a'mâlin kemâli, eshabını cennete ve cennet içinde rif'ate nâil eylemektir. Amma aşku mahabbetin meâli, erbâbını ma'rifete ve nuri ma'rifetle rü'yete ve vahdete vâsıl eylemektir," diyerek melâmetin gayesini izâh ve bu suretle Bîatnâmedeki "anınçün bu taife bizim tarikimizin iptidâsı, sâir tarikin intihâsıdır buyururlar," sözünü teyit ve tekit ediyor. Mürşidi, İbrahim E. de "esmâ ve riyâzât ve mücâhedei bedeniye ve sâir a'mâli zâhire ile hakka vuslet, bir mûri zaife binip kûhi kafa azimet eyleyip ankayı

[1] Bu babta umde ve asli usûl ve esası küll oldur ki bu tariki muhakkıkini, tariki mukallididine kıyas eylemeyesin. Gaybî; Bîatname.

Anınçün Berzahîyenin her kese nisbet hareket ve deveran eylemeleri ârifi billâh kıtında aynı noksandır. Gaybî; Aynı eser.

[2] Ne Halvetîleriz, ne Celvetî.. Ne Kadîrîyüz, ne Mevlevî.. Belki erbabı mahabbetten olan Vahdetîyüz; Vahdetî ki cemii turukta âyînü üslûp celbi mahabbettendir.

"Oğlan şeyh İbrahim Ef.,

Gaybî; Sohbetname.

bulmağa benzer; amma mahabbet ve fenâ ile hudaya tâlibiyet, peri ankaya râkip olup kafa teveccühe benzer., [1] sözleriyle bu akîdeyi izhar eyler.

Sulûkleri, Mürşide mahabbet ve ihvan ile sohbetten ibaret olan Melâmî - Hamzavîle e nazaran zikir, kalbin ve cemii a'zânın zikridir ki bu da [2] yine Vahdetten gafil olmamak, söylerken, yürürken.....kâffeî ef'âlin haktan sâdir olduğun ve kendi de dahil olduğu hâlde bütün mevcudatın kakkın vücudundan ibaret bulunduğu ârif olmaktır. Bu suretle sâlik, Hakta fanî olur ve binnetice ۱ قیاب ۱ zevkeder ki sulûk bundan ibarettir Bayrâmî Melâmîleri, bu hâle, yani gafletten içtinap ve huzur hâline "Gönül bekleme," diyorlar, muahhar Melâmîler, "zikri dâim ذکر دائم," ta'bir ediyorlar. Maamafih, Melâmîler, bazen Cehrî zikir de yaparlarmış. Oğlan şeyhin an'aneten âkıbetini tâcil eden sureti zikri, tercemei hâlinde yazmıştık. La'li zade Sergüzeşte "zikri cehrî nâdir olur. Zira ecnebi huzurunda zikri cehrî etmezler," diyerek bazan zikri cehrî de yapıldığını söylüyor.

Hülâsaten doğru söylemek iktizâ ederse Melâmîler hikmeti kadîme-nin heyûlası gibi her sureti ahzeden, fakat, hiç bir suretle mukayyet olmayan kimselerdir. Maamafih unutmamalıyız ki bunların vasfı mütemâyizleri kayıtsızlıktır.

Melâmîlerde kerâmet:

Kerâmet, tankatların hiç birinde makbul değildir.

Ricâli sofiye, keşfü kerâmeti mel'abei sibyan, tabiri mahsusiyle "hayzi ricâl," addederler. Böyle olmakla beraber bütün erbabı turuk şeyhlerinin kerâmetlerini nakli kâfi görmiyerek kitaplarını da bunlarla doldurmuşlardır. Kerâmetten en ziyade muhteriz meslek Melâmet mesleğidir. Bazılarının dedikleri gibi bu ihtiraz, kerâmetin izharından dolayı nefse bir ucüp gelmesi ihtimâlinde değil; bilakis keşfü kerâmetin, Melâmîliğin gayesiyle tebayününden ileri gelir. Melâmetin gayesi irfan ve vusuldur; erbâbı keşiften olmak değildir, La'li zade melâmîyyunun ahvalini anlatırken "takdiri hudada hubbi ilâhîden nasipleri her ne ise anın zuhuruna müterakkıp olurlar. Keşfü keramet ve kesreti ibâdat istemezler," [3] diyerek bu noktayı tavih eylemişti. Filvaki diğer

[1] Sohbetnâme.

[2] Buna zikri mahabbet ve zikri ma'rifet derler.

Bîatnâme.

Her nefeste hâzır bulunup nefesinden agâh isen cümle zikrolur; her ne dersin de! Eğer nefsinden bihaber isen zâkir değilsin, gerek Hay de, gerek Hu de!.. Sohbetnâme

[3] Sergüzeşt Sa: 69

tarikât pîrlerine ve meşayihine isnat edilen beş vakti 'ka'bede kılmak, suda yürümek, kayaları ezmek, yağurmak, havada uçmak, tayyî zaman, tayyî mekan insilâh ve sâire gibi her şeyhte aynı tarzda vku bulan kerâmet, Melâmî ricâlîne atfediliyor. Elimizdeki Melâmî kitapları bunlardan bahsetmiyor. Bilakis onların feyzinden, nazarlariyle talipleri gaşyet-tiklerinden, irfanlarından bâhis. Bu suretle Melâmîler, kerâmâtı suriyeye kat'iyen ehemmiyet vermeyip kerâmâtı ilmiyeye râğbet gösteriyorlar. Hatta İbrahim E. nin sohbetnâmede "Hasan Kabâdûz sohbetlerine mü-lâzımlardan bir ârife suâl etmişler ki keşfî kerâmeti suriyeye müteallik azizi mezburedan ne gördünüz ve ne işittiniz? cevabında buyurmuşlar ki ol evfakı akli hastan aklı Hasın hilâfî bir nesne görmedim ve işitmedim,, ve yine „her çent ki acaip ve garaip seyri mürat eylesek kendimize nazar ederiz dediği mezkûrdur. Yine sohbetnâmede İbrahim E. nin "kerâmet, dânanın hak ile mütehakkık olmasıdır. Faraza anın yüzünden bir kudret ve harika ve keşfi surî misilî hâlât zuhur eylese de kendinin alâkası yoktur,, sözle ini okumaktayız. Yine aynı kitapta İbrahim E. havada uçmak, suda yüzmek gibi şeylerin hayvanata âit olup hayvanatın kendi mazhariyetlerinde kerâmat sahibi olduklarını söylediği gibi cemii mahlukatın kutba bîatını da "yani andan dirlik bulup anı arzu ve mahabbet edeler ki filhakika bîat ol mahabbetten ibarettir,, diyerek tevîl ediyor.

Filvaki sarı Aptullah E. İdrîsî muhtefinini bir nazariyle bayılıyor. Kalbinde lemean eden bir nur görüyor, Kabâî E. nin kutbiyetini bir tecelli ile anlıyor, keza Hâşim E. nin intikallerinden sonra La'li Mehmet E. nin kulağına „Seyyit Aliye varın!,, sesi geliyor, Beşir ağa, kabâî E. nin intikallerinde bütün mahlukatın kendisine secde ettiğini görüyor ve denize attırdığı paraları oturduğu minderin köşe yastığı altından çıkarıyor [1].

[1] Melâmî erlerine atfedilen kerâmet ve bunların mastur olduğu kitaplar şunlardır:

1 — Emir sikkînînin ve Pir Ali E. nin kerâmetleri "semeratülfuat, sergüzeşt ve Melâmîyei Şattariye' de masturdur,,

2 — Abdullah E. nin nuri kalbîsi. "sergüzeşt ve Melâmîyei Şattariyede,,

3 — Hâşim E. nin vefatından sonra La'li şeyh Mehmet E. nin kulağına gelen ses "sergüzeşt ve Melâmîyei Şattariyededir,,

4 — Bunlardan maada Işık Hüseyin dedeye zât tecellisini (Melâmîyei Şattariyye. sa: 118) Abdülbâkî E. den, Beşir ağanın intisap ve kabâî E. den sonra kutbiyete nailiyetini de Beşir ağadan rivayeten yalnız Müstakim zade yazıyor.

Beşir ağanın denize atılan paraları itasını da; (birisi mumâileyhe intisap için müracaat ediyor. Ağa evindeki sekiz kese akçaya Sarayburnundan denize atmasını emrediyor. Adamcağız, canı yanarak bu emri infaz ile ağanın huzuruna gidiyor. Beşir ağa "attın ama kalbinden dünya mahabbetini çıkarmadın,, deyip keseleri suları akarak yastığın altından birer

Fakat bütün bunlar - ilk ve son kerâmet müstesna - diğer pîrlerin kerâmetlerine nisbeten birer tecelliden ibârettir. Yalnız Beşir ağa'nın son kerâmetiyle ilk Melâmî kerâmetsi diğer tarikatlarda mervî olan kerâmetlere benzer. Fakat urefâyî Melâmîye ilk kerâmetsi de "aşk ve mahabbet ateşinde kisvesini, ya'ni nâmü nişanını, surî varlığını mahvetti ve bu suretle yalnız hakikatı kaldı. Rûsûmu kuyuttan feragat eyledi,, tarzında tevîl ederler.

Binnetice şunu arzedelim ki kalen dâimâ keşfî kerâmete aleyhdar bulunan Melâmîlerin kitaplarında da fazla bir kerâmete tesâdüf edemiyoruz ki bu da onların bir vasfı fârikıdır.

Melâmîlikte Şîlîğe temayül:

Ehli beyte mahabbet dolâyisile Şîlik her tarikata şûurî, gayri şûurî girmiştir. Hatta Sofiyeden bir kısmı, doğrudan doğruya Şîa mezhebine intimâ eylemiştir. Meselâ Attâr, bu cümledendir [1]. Yalnız alelümüm tarikatlar — İrandaki tarikatlardan maada (Ni' metî, Hâksârî gibi) — zâhiren ehli sünnet akidesine sâliktir. Fakat bu da kabili inkâr değildir ki İran ve Türkistan'da zuhur eden tarikât müessisleri, muhitlerinin tesiriyle kurdukları yola dâimâ "Hubbî Ali ve Ehli beyt,,i bir rûknî esâsî olarak vaz'etmişlerdir. Harizm' diyârından yetişen ve bir İsmâilî oğlundan [2] — Şemsi Tebrîzî — feyzalın Mevlânânın tesis ettiği Mevlevîlik ve doğrudan doğruya «Şîî — Bâtınî» esasları üzerine kurulan ve sâlike ilk telkinde mezhebinin "Ca'ferî,, [3] olduğunu bildiren Bektâşîlik gibi...

Bazı tarikatlarda ise bu Ehli beyte mahabbet neş'esi, muhitlerinden ziyâde pîrlerinin Alevî, Seyyit bulunmasından ileri gelmiştir. Buna "Rifâî,, liği delil gösterebiliriz. Maamafih her tarikatta Ehli beyte mahabbet suretinde bir Şîlik temâyülü varsa da hiç biri tamamiye Şîî değildir. Yalnız bundan Bektâşîleri müstesnâ tutulabilir.

Böyle olmakla beraber bu sözümüzle tarikatlarda tamamiye Şîlîğe mütemessik kimseler yoktur demiyoruz. Yalnız şurası unutulmamalı ki

birer çıkararak o zâta veriyor. Sa 132-133 yalnız Müstakim zade "vasılı rûtbei tabhiktir,, kaydile yazmaktadır.

Metinde söylediğimiz gibi bu kerametlerden Emir Sikkînî'ye atfedileniyle Beşir ağaya isnat edilen son kerâmetten başkası "fezî nazar ve tecelli,, ye âit olup tamamiye hârika denemeyecek şeylerdir. Hülâsa, ne de olsa beş asra karip bir müddette bu kadar zevâta atfedilen bu bir kaç keramet yine azdır. Başka tarikatlarda yalnız tarikât pîrine atfedilen harikalar bile, hem de hepsi hakikaten aklı fikri yakacak derecede azametli olduğu hâlde bu kerâmetlerin yekûnundan fadazlır.

[1] İlk Mutasavvıflar. 172 nci sahifeye müracaat.

[2] bu kayıt Fuat B. in Türk Edebiyatı tarihinde görülmüştür.

[3] Bektâşîler, bildiğimiz «Ca'ferî — İmâmî» mezhebinden değildirler. Onlar, hâlis Bâtınî oldukları hâlde bu Ca'ferîliği bir Bâtınîlik sûtresi olarak kabul etmişlerdir.

vahdeti vücudu hakkiyle kavrayan bir sâlik, teberrâda bulunamayacağından tam bir “Şîf — İmâmî,, olamaz. Ancak “Mufaddıla مفاضله,, dan olabilir. Halbuki esâsen hemen bütün kendini bilen tarikat erbabı Mufaddıla'dandır.

Melâmîlere gelince; bu hususta fazla ısrâr etmiyeceğiz. Ahmedi Şarbân ve Oğlan şeyh İbrahim Ef. yi anlatırken bu bahse âit epeyce malûmât vermiştik.

Bütün Melâmî silsilelerine nazaran “Sırrı Hüviyyet,, Muhammed'den doğrudan doğruya Ali'ye geçmiştir. Hakikî Bey, “İrşadnâme” sinde Kutbun, her zamanda ancak bir kişi olduğunu, “Lût ve İbrahim,, “Mûsâ ve Hârûn,, “Yahyâ ye İsâ” gibi bir zamanda bulunan Peygamberlerin de ancak bir tanesinin sırra sâhip bulunduğunu, onun için Lût'un İbrahime Hârûn'un Mûsâ'ya, Yahyâ'nın İsâ'ya îmân ettiklerini anlatıp diyor ki “İmdi cümlesine tecelli eyliyen ol sâhip nübüvvetin ve sâhip sırrın nurudur. Zira Kutbiyeti Hak anıdır. Cümlelerin müracaatı ve ihtiyacı anadır ve cümlelerin müşkili anınla hallolunur ve ana muhâlefet, Hazreti Rasûle muhalefettir ve cümle Enbiyâ ve Evliyâ'ya muhâlefet eylemektir. Zira anda olan nûri zâtı ilâhî, hazreti Rasûlde ve cümle Enbiyâ ve Evliyâ' da olan nurdur ki zâtı Haktan mütecellidir ve ol nûri zâtı ak a nübüvvet ve velâyet mertebesini kat'edip cümle Enbiyâ ve Evliyâ, vücudi vâhit olmuşlardır. Ol sebepten Rasûl صلى الله عليه وسلم İmâm Ali' hakkında «انا و على من نور واحد» der ve bu ittihâdı ma'neviyelerinden haber verip şaibei şüphe komamışlardır.,

La'î zade Abdüllbaki bu hususta daha vazih malûmat veriyor. Vasîlik ve Halifelîğin Kutbiyet gibi, Peygamberden sonra Ali' ye âit olduğu hâlde her nasılsa Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın da o makamda bulunmalarından bahsederken bu üçünün Halife olmalarının vârisi Muhammedî ve Gavs olduklarına delil olmadığını, maamafih bunlara “gasıp,, nazariyle de bakılmamasını izah sadedinde diyor ki:

“Yevmi Sakife'den ekseri zikrû rivâyet olunup müreccehât olmakla icma' vukuiyle cümle Eshâp Ebu Bekire bîat edip “Halifei Rasulullah,, tesmîye eylediler. Kezâlik Hazreti Aliyyi Vasiyyi Nebî hakkında dahi hafî ve celfî işâreti hilâfet, kesret üzeredir; cümleye malûm.. Bu mes'eleda nûri velâyet ve mahabbet ile münevver ve cezbei ilâhiyye ve mevhîbei tarikat ile mutahhar olan kulûbî ârifîn ve derrâkei âşıkîn için ihsan ve itâ buyurulan sırru hikmet oldur ki Hilâfet iki nevidir. Bir nev'i Hilâfeti nübüvvet ve şeriattır ki ana Hilâfeti zâhire ıtlak olunur., [1]

Abdülbâkî Ef. bundan sonra Ebu Bekir, Ömer, Osman'ın ve sâir

[1] Mebdeü Meâd مبدأ ومعاد Varak: 101-102

Halifelerin hilâfetini bu kısma idhâl edip ikinci kısım Hilâfet hakkında şu sözleri söylüyor:

« Ve hilâfetin ikinci nev'i Hilâfeti velâyettir; Hilâfeti bâtına dahi ıtlak olunur. Bu hilâfet, havassı mü'minin içündür. Nasbu tayini tarafı Haktan dır. Ulemâi zâhir, bu hilâfeti ispat sadedinde olmayıp belki ekseri lüzumu yoktur deyu inkâr ederler. Kimi dahi ahkâmı şeriattan âmmeye lâzım değildir derler. İlmî tarikattır; ispatı ehli tarikat vazifesidir derler; ne ıkrar ve ne inkâr ederler. Lâkin ehli keşfü tahkiku yakın ve cümle zümrei ârifîn ve sâlikîn, belki cümle cümhuri ukalâ ve ulemâi muhakkıkın indinde aklen ve naklen ve şühuden hilâfeti bâtınanın vücudu lüzumu hilâfeti zâhireden ziyâde ebyen ve elzem ve azhardır. انا مدينة العلم وعلى بابها hadîsi şerifi ve hilâfete dâlle olan işârâtı latife, hilâfet ve ma'rifete delâlet eylediğini ulûmî hakikat ve âdâbı tarikat Hazreti Ali رضي الله عنه dan münteşir olduğu müeyyit ve hilâfeti zâhirenin dördüncü rütbe zuhuru bu ma'nâyı mükekkittir., [1]

Görülüyor ki Ali, Peygamberden sonra Nübüvveti Muhammediyenin vilâyetinin sâhibi ve Hakikatı Muhammediye'nin mazharıdır. Öbür Halifelerin hilâfeti, ancak zâhirî bir riyâsetten başka bir şey değildir.

Melâmî — Hamzavîler, aynı zamanda “اثمة اثى عشر” i de tasdik ederler. Sârbân Ahmed'in şüirlerinden bahsederken On iki imâma gösterdiği ihlâs ve mahabbeti söylemiştik. Sarı Abdullah Ef. nin hemen bütün eserlerinde On iki imâmın isim ve tercemei hâllerinin bulunması dâ bunu ayrıca teyit eder. Gaybî'de risâlelerinde Ali'nin ismine dâimâ عليه السلام cümlesini terdif eylemektedir. [1].

Hülâsa; “Melâmî — Hamzavî,, ler, tam ma'nasiyle “Mufaddıla مفاضله,, dan olup “Şîai ulâ شيعه اولى,, ya hayrülhaleftirler.

Melâmîlikte dünyâya nazar:

Melâmîler; dünyayı Mevlâna'nın

نیست دنیا نقره و فرزند وزن

چیست دنیا؟ از خدا غافل بدن!

beytinin müeddâsına tevfikân Hak'tan gaflet olarak telakki etmekte bu-

[1] Mebdeü meâd; Varak: 101—102.

[1] Muamafih Ehli beyten birinin ismine عليه السلام kelimesinin terdifi, yalnız Hamzavîlere âit değildir. Bu, her tarikatta vardır.

Gaybî, her risalesinde Ali'ye عليه السلام dediği gibi hassatan “Biatnâme,, sinde silsilesini zikrettikten sonra الحمد لله تعالى والصلاة والسلام لحبيبه المصطفى ولعليه المرتضى كرم الله وجهه ولسائر الاوليا الاصفيا cümlesini yazıyor.

lunduklarından bu meslekte diğer tarikatlarda olduğu gibi çile, riyazat ve şâir vesâil ile dünyayı terketmek yoktur.

La'î zade bu tarikata sülûk eden her şahsın "الكاسب حبيب الله" mucihince meşâğili dünyeviyeden bir kârı meş'rua meşgul,, [1] olması lüzumunun "sergüzeştte kayt ve sonra,, Menziline geldikte vizri kesreti kalbinden ref için dergâhı hakka teveccüh ve niyazü tevaccüt "eylemesini de tenbih ediyor. Esasen Dünyâyı "Zuhuri ilâhî ve aynı hüvviyet,, bilen Melâmîlerin dünyâyı terketmelerine ihtimâl verilemez. La'î zade aynı kitapta "Pes imdi dünyâyı fahvasınca kesbi halâl makamâtın evlâsı olduğu mukarrerdir,, [2] dedikten sonra "Tevekkül توكّل ü esbaba mübâşeret ve o esbabı maksuda vusul için müsebbibe raptı kalp olarak tefsir ve "Âşık ve Sâdıklar, esbaba mübâşeret ettikleri لاجل انفسهم değildir; belki müsebbibe übudiyeti mahza içündür,, [3] ve "pes imdi mümkün oldukça liveçhillâh bir güne kesbile takayyüd gerektir,, [4] sözleriyle bu fikri tekrar tekrar tekit etmektedir.

Yine aynı eserin aynı bâbında (Sergüzeşt: Kisbi maaş beyanındadır) nihayetlere doğru tenbellik edip bir işle meşgul olmıyanları zem ve "اوليائي تحت قبايد..." hadîsi kutsîsi "Evliyâdan her biri bir hizmet ve işle meşgul olup o iş onlara perde olur. O işle kendilerini setrederler. Basi-ret sahiplerinden başkaları onları bilemez,, [5] suretinde tefsir ediliyor.

Lâ'îzade, bu bapta, tariki hakka sülûk edenlerin ya tevekkül, yahut tevekkülle beraber kisip suretlerinde bulunduklarını, fakat sırf tevekkülün ehli fenâdan gayrisine caiz olmadığını söylüyor. Bundan anlaşılıyor ki Ehli fenâ, cezbe sahipleridir. Esâsen bu gibi kimseler bir işle oğraşamaz ki... Fakat kisbi halâln, makamâtın en yükseği olduğunu ve esbaba mübâşeretin mahzı ubudiyet bulunduğunu, Hülâsa لوجه الله bir işle tekayyüd lüzumunu söyleyen La'î zade merhum, ehli fenânın tevekkülü sıfında ısrar etmiyor. Belki de bunu bir noksan telakki ediyor. Çünkü sülûkta "Mahvü fenâ عروفا eseri kemâl değildir. "Sahv صحو,, a erişen, bu suretle kesrette vahdeti ve vahdette kesreti görebilen kimselerdir ki "Kümmelîn كُمَّلَيْن,, addebilirler. Hülâsa; Melâmet, sa'yü ameli tavsiye ve takdis eder; diğer tarikatlarda olduğu gibi terki bir vesilei vuslat telakki etmez [6].

Melâmîler, en küçüklerinden en büyüklerine varıncaya kadar hayatlarında bu fikirlerini tatbik ve izhar etmiş kimselerdir. Meselâ; aktâbı

[1] Sa : 120

[2] Sa : 122

[3] Sa : 122

[4] Sa : 123

[5] Sa : 123

[6] Sa : 122

Melâmîyeden Ankaralı Husameddin, ziraatla meşgul olan ve cami yap-tıracak derecede servete malik bulunan bir zattı, Bursalı Hasanı Kabâ-bûz, isminden de anlaşıldığı veçhile terzilikle müştigildi. İdrîsi muhtefî; Filibe, Sofya ve Belgrada kadar gidip gelerek ve bilâhara adamlarını göndererek ticaret eden, bu suretle asrının zenginlerinden madut bulunan bir tacirdi. Kabaî Ef. Bedestandaki dükkânında elbise satardı. Beşir ağa da müteaddit çiftliklere mâlik bir zattı. Hatta Melâmîlerin içinde Sadrı azamlık, Şeyhülislâmlık; Reisül küttablık gibi mühim Hükûmet man-sıplarında bulunan kimseler bile vardır. Bunlar, halis Melâmî bendesi oldukları hâlde terki dünyâyı rağbet etmemişlerdir. Bendeleri üzerinde fevkalâde nâfiz bulunduğu ve bir işaretiyle değil mallarını, canlarını bile terke hazır, binlerce zevâtın maneviyetlerine hakim bulundukları hâlde hiç bir Melâmî gavsî, kendisine bir zaviye kurup nüzuratla geçinmeğe tenezzül etmemiş — oğlan Şeyh İbrahim E. Nureddin zade... gibi tekke şeyhleri müstesnâdır. Çünkü bunlar esasen Melâmetlerini, tarikat kisvesiyle gizliyen kimselerdi; Binaenaleyh, bir işle meşgul olmamaları hususunda mazurdurlar — bilâkis arzettiğimiz gibi her biri bir işle maşetini temin ederek bendelerine nümunei imtisâl olmuşlardır.

Artık pek tabiidir ki böyle bir meslekte diğer tarikatlardaki Selman etmek [1], Hakkullah istemek gibi şeyler bulunamaz.

Melâmî — Hamzavîlikte teşkilât ve şeriata mütabaat :

Bütün tarikat erbabında mevcut olan "Gavs,, akîdesi, Melâmî —Ham-zavî'lerde çok kuvvetlidir. Hamzavî rehberlerinin "Gavs ve kutup,, adde-dilen Hamzaviye mümessilinden mezun olmaları şarttır. Aksi takdirde irşatta bulunmazlar. Çünkü irşat esasen Gavs'in hakkıdır. Gavs, Varisi Muhammedî'dir. Hakîkî Bey "İrşadnâme,, de bu hususu anlatırken şöyle diyor:

"Hak سبحانه و تعالی cemîi enbiyâ ve evliyaya ol nuri hakîkatı Muhamme-diyye ile bir kuvvei kudsiyye vermiştir ki gayri kimseye vermemiştir ve cemîi ulûmî evvelînü âhîrîn ol nur ile bunlara münkeşif olur. Yerlerde ve göklerde ve yer ile gök mâbeyninde olan cemîi eşyânın ilmîne ve hakîkatına olunur ile âlim olurlar. Ve ol nûr ile on sekiz bin âlem üzerine feyzresan olmağa ve cemîi mahlûkâtın müşkillerin halletmeğe ve Hazreti Hakka ulaştırmağa sâhip kudret ve sâhip dâvet olurlar. Halkı Hakka dâvet eylemek ve tâlipleri irşad etmek onların hakkıdır. Anlardan gayriye irşad haramdır. Meğer anların emri ve icazetiyle ola. Erenler ve cümle

[1] Selman etmek, tarikatlarda tezlili nefsetmek için keşkül bedest olarak ve bazan ilâhiler söyliyerek dilenmeğe derler.

velîler ol mazhari Nuri Hakîkatı Muhammediyye olan sahip feyz ve sahip irşadın irşadiyle perveriş bulup kimseyi irşad eylemek lâzım gelse onun emri ve icâzetiyle ederler. Cümlesi ona mutî' ve münkâd olmuşlardır. Zîrâ cemî müntehilîr anın kıtında müptedîdir. Cemî mürîdan ve sâlikân ol hazret kıtında mahvi vücûdî mutlak ve müstehlektir. Ve bu yolda ehli sülûk olan ihvânın kemâlî budur ki fena ihtiyar edüp eğer yüzünden nice bin kerâmâtî âliye ve vîlayâtî ma'neviye zâhir olsa dahî yüzünde nice bin tâlibü muhip tarîki Hakka gelüp feyze erişüp cezbeye vâsıl olsa hiç bir nesnede kenduye asla vücut vermeyüp ol dergâhta cümlesinden kendi nefsinî hakîr bile موتوا قبل ان تموتوا menziline, erişüp muktezâyî beşeriyetten halâs bulmağa liyâkat hasıl ede. Zîrâ nazarı feyzü hıkmî ve feyzi bastu kuvvetü kudret olan, mürşidi kâmilîdir., [1]

Bu usûl tarîkatın intişarına mümkün merteye mâni olmuş sayılabilirse de hakikatta mesleğin intizamını ve ihvânın râbitasını tamâmiyle temin etmiş olduğundan çok uzun müddet ve hatta zamanımıza kadar minî bâdî olmuştur.

Ahmet Sârbanın on ikinci imam Mehdî'nin hayatta bulunduğunu kail olduğunu görmüştük. Sarı Abdullah Ef.de de bu akide pek vâzih değilse de mübhem bir surette görünüyor. Son Hamzevîlerden Seyyit Abdulkadir Ef. de babası Seyyit Süleyman Ef. ye iktifâ ederek şiirlerinde bu akîdeyi bâriz bir sûrette izhâr ediyor [2].

Bu akîdenin Gavs akîdesiyle telifi bir az güçtür. Fakat Mehdî'yi hayatta addedenler, her hâlde Gavs'i imâm Nâibi olarak kabûl ederek bu iki nazariyeyi telif imkânını bulurlar.

Hamzavîlerde cârî olan bu sıkı merkezîyet usulünün tabîî netîcesi olarak çok kuvvetli teşkilâta şâhit olmaktayız.

Hakîkî B. in "İrşâd nâme,, sinden ve La'î zâdenin "Sergüzeşt,, inden anladığımıza göre şer'î cürüm ve kabâhatların cezalarını bile aralarında veriyorlar ve hükûmete katiyen müracaat etmiyorlardı. Hakîkî B. bu hususta diyor ki: "Tarîkat ehlinde bir kimesnenin şer'î şeriften ve tarîkatî münîften taşra muhâlif dahli ve ameli sâdır olursa ol kişiyi red ve amelîn kabul etmiyeleri ve eğer ol kişi kendü cürmüne ve artık ol günâhı etmemesine rücu edüp tevbe ve istiğfâr ederse ve evvelki menzilin ve

[1] Bu mebahis "Sergüzeşt,, te aynen vardır. Sa: 128 - 129.

[2] Seyyit Abdülkadir Ef.nin Mehdî'yi kâim ve muntazar bildiği ve hayatta olarak kabûl ettiği muhakkaktır. Merhum Fazlullah Rahîmînin كراز حقیقت taki Abdülkadir Ef.nin mahlâsîyle munderîş fârisî şiirlerine ve Düvazde imâm'larına bakınız! Cilt: 2; Sa: 39-47 «بشایع لوده» de 70 nci bapın nihayetine kadar olan kısım, Hasanül Askerî'nin oğlu 12 inci imâm Mehdî'nin kaim ve muntazar olduğunu bildiren Hadîs ve Haberlere hasredilmiştir.

mekânın isteyüp yolun talebederse ol zamanda Ehli Hakka lâzım olur ki ihtiyarlar ana yol göstere ve tarîka çekerler. Her ne emrederlerse itâat edüp kabûl ederse ve Allâhın emrine ve Rasûlün kavline ve evliyânın tarikatına — Ehli Hakka malûmdur — ana göre ne ise cezasın çektiler. Andan sonra kabûl edüp evvelki gibi mahabbet üzere olalar. Ve eğer ol kişi inâd edüp Hakkı kabûl etmese yine reddedeler. Madem ki kendü cürmüne kendü muterif olup kendü yolun talep edüp ettiğü işe peşîman olmayınca kimesnenin şefaâtîyle yol vermiyeleri., [1]

Hakîkî B. bu bahsin bir az aşağısında söz arasında Hamzevî'likte mücrimlere verilen cezâlardan bir kaçını da şu suretle anlatıyor:

"Gelüp girü yolun talep ederse ol zamanda kâidei tarîkat üzere lâzım gelen cezâsını bildireler ve yol göstereler. Ana göre her ne ise emre itâat edüp râzî olursa وان اسأتم فلها ان اسأتم ان اسأتم ان اسأتم hükmünü yerine getirüp Hakkı icrâ ederler yani eğer had urmak lâzım ise had uralar. Ve eğer hizmete koşup karakolluğa komak lâzım ise koyalar ve eğer kazan kaynadup terceman akçasın almak lâzım ise alalar [2]. Muhasselî kelâm her kişinin cürmüne göre her ne cezâ lâzım ise mürşidi kâmile ve ehli tarîka malûmdur. Mürşit emriyle ona göre cezasın çektiler ve tarîka koyalar.,"

La'î zâde de "Ah, dirigâ ki zamânımız butûn iktizâ atmeğin elhâletü hâzihi terbiyeti zâhire bilküllüye metrukedir.,"

hazretleri vaktına gelince âdâbı tarîkat değil, ahkâmı şeriatı garra bile cemiyeti fukarâda icra olunup Kuzat ve Hukkâma müracaat olunmaz imiş. Hududî şer'iyye haddi kazif ve haddi şürp gibiler bilcümle mecmaı fukarâda emri Sâhip zaman ile olup..., [3] sözleriyle bunu teyit ediyor.

Bu bize Hamzavîlerin aralarındaki tesânüt ve vahdeti, ve ancak merkezî idâre yüzünden husûle gelen teşkilattaki kuvveti göstermek itibarıyla ehemmiyete çok şayandır. Müstakim zâde merhum, Sarı Abdullah E. ye de gençliğinde böyle bir mecliste zinâ haddinin ikame edildiğini rivâyet etmektedir.

[1] Sergüzeşt Sa: 112

[2] Bu mebahis "Sergüzeşt,, in طریقت اهل محبت و ملامت aynen vardır. Sa: 109-115

[3] Kara kolluğa koymak , hapsedmektir. Peştamalıcılar hanının zemin katındaki bir odası uzun müddet Hamzavîlere Hapishane vazifesini görmüştür. Bu hapishanede Hamzavî mücrimleri tekrar yola gelebilmek için müddeti mahbusiyetlerini istekleriyle geçirirlerdi.

Terceman akçası her hangi bir cürüm mukabilinde verilen paradır. Kazan kaynatmakta kurban kesmektir. Terceman tabiri Bektaşî ve Kızılbaşlarda da vardi. Hatta Bektaşî ve Kızılbaş itirafı zünûp âyinde (görölmek, hizmet görömek, baş okutmak) okunan duâda "Canım kurban, tenim terceman,, cümleleri vardır.

Terceman Bektaşîlerde aynı zamanda mürettep ve bâzen manzum dualara da denir.

Bu yoldan düşmek ve reddedilmek, Bektâşîlerin düşkünlüğüne benziyorsa da Haddi zinâ, Haddi kazif, Haddi şürbi hamr..... ve Hamzavîlerin vahdeti vücudun mufrit taraftarları bulundukları hâlde evamiri şer'iyeye tamamiyle riayetkâr bulunmaları, bu müşabehetteki sûi zannı ref'etmektedir.

Esasen Hamzavîler, mufrit vahdetçi oldukları hâlde Bâtınîyeye meyletmemişler ve tevhidi «جمع مع الفرق» görmüşlerdir. Hatta İbrahim E. Sohbetnâmede “Cem’i mahz semtini tutanın tevhidine çingâne tevhidi derler,” söziyle evâmire riâyet lüzumunu ifâde ediyor.

Sarban Ahmet, Husâmeddini Ankaravî, Hasanı Kabâdûz ve Beşir ağa gibi zevatın ihvanlarına yolladıkları mektuplarda şerîata mugayir hiç bir şey yoktur. Bilakis, hepsi şeriatı iltizam etmiş ve hatta Beşir ağa “Şeriat, şeriat, yine şeriat!...,” diye bu rûkni esasîyi tekit eylemiştir.

Bunları “Takiyye تقيية”, ye hamledemeyiz. Eğer Hamzavîler, takiyye ehli olsalardı vahdeti vücudu da işâa etmezlerdi. Namazın ve sâir a'mâlin her hâlde bâtınî hakikatları bulduğuna da kaillerdi, fakat zavâhire dokunulmamak şartıyla!..

Sofiye indinde maruf bir hikâye vardır: Mansur «انا الحق» diye âlemi velveleye saldığı sıralarda geceleri beşyüz rik'at nâfile namaz kılarmış. «انا الحق» dediği hâlde kime namaz kıldığı sorulunca “Ya, zatıma inkiyat etmeyeyim mi? demiş. İşete Melâmî — Hamzavîler de her hâlde bunun gibi a'mâl ve ahkâmı, sıfâtın z-ıta inkiyadı olarak kabul etmişler ve tabiri safiyanesiyle “Edebi Muhammedî, ye tecâvûz etmemişlerdir. Onların ukubete oğramaları, Vahdet sırrını ifşalarından ileri geliyordu. Esasen, daha serbest yürüyerek evâmiri şer'iyeye riayet etmediklerini iddiâ etsek bile bu iddiayı tevsik edecek bir vesîka bulamayız. Halbuki, riâyetkâr olduklarına ait bu kadar delâil ve vesâik var; Hakikî B. in irşadnâmesi, Sarı Abdullah Ef. nin, La,li ve Müstakim zadenin eserleri, Hamzavî aktâbının mektupları gibi...

Binaenaleyh melâmî — hamzavîlerin şerîata münkat bulunduklarını kabul, bizim için bir zarurettir.

Bütün bu mesrûdattan tamamiyle anlaşılıyorki Hamzavîlik — Melâmîlik her türlü, tarikat kuyudundan âzâde, yalnız mürşide mahabbet ve kalbî râbîta ile tefekkür ve sohbet üzerine müesses bir irfan ve âdetâ diğer tarikatlara karşı bir aksül'amel yoludur. Bayrâmî Melâmîleri, verdiğimiz izâhattan da anlaşıldığı vechile ilk Melametîlerin meslek ve meşreplerine

tamamiyle tevârûs; Binaenaleyh Muhiddin'in “Fütûhat,, taki tarif ve tavisiflerine istihkak kesbetmişlerdir [1].

Diğer tarikatlarda da uzun müddet ri'yâzat ve mücâhede neticesinde sâlike yavaş yavaş vahdet sırrı açılır ve bu neşveye sahip olan, bu sırrı zevkeden kimse, Tabîatiyle her şeyi hoş görmeğe, her kese hoş bakmağa başlar ve gayenin bu olduğnu anladıktan sonra artık rûsûm ve kuyût ile mukayyet olmamağa ve âdetâ bu rûsûma istihfafla bakmağa başlar. Halbuki tarikatların intihâsı olan bu hâl, Melâmîler'in — Gaybî'nin dediği gibi — iptidâsı idi. Ounun içindir ki bu mesleğe, diğer tarikatlardan da bir çok urefâ, hattâ Bezci zâde, Nureddin zâde, Sîmkesi Feyzi Ef. Lâli Mehmet Ef. gibi bir çok maruf şeyhler bile dâhil olmuşlardı.

Melâmîlerle en ziyâde uyuşan, kaynaşan Mevlevîlerdir. Bunun sebebi de vazıhtır. Mevlevîlerde esmâ yoktur. Zikir, yalnız bir miktar İsmi celâlden ibârettir. Haftadan haftaya yapılan Sima' ise zâhirî bir tevâcüt resmin-den [2] başka bir şey değildir. Gerek muhiplerin, Gerek dervişlerin sülûkü sohbetledir. Her şahıs şeyh ve halife olması meşrut bulunmayan kemâl sâhibi bir Mevlevî dedesine raptı kalbeder ve onun sohbetiyle neşevi vahdet tahsiline çalışır [3]. Mevlevîlik bu cihetle Melâ-

[1] فتنهم رضى الله عنهم الملامية وقد يقولون الملامية وهى لغة ضعيفة وهم سادات اهل طريق الله وائمتهم وسيد العالم فيهم ومنهم وهو محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وهم الحكماء الذين وضعوا الامور مواضعها واحكموها واسموا الاسباب فى اماكنها ونفوها فى المواضع التى ينبغى ان تنفى عنها ولا احلوا بشئ مما رتب الله فى خلقه على حسب مراتبه مما تقتضيه الدار الاولى تركوه للدار الاولى وما تقتضيه الدار الاخرة تركوه للدار الاخرة

فتلامذة الملامية الصادقون يتقلبون فى اطوار الرجولية و تلامذة غيرهم يتقلبون فى اطوار الرعونات النفسية فاللامية مجهولة اقدارهم لا يعرفهم الاسيدهم الذى حباهم وخصهم بهذا المقام ولا عدد يحصرهم بل يزيدون وينقصون.. الباب الثالث والسبعون فى معرفة عدد ما يحصل من الاسرار للمشاهد عند المراقبة والانحراف وعلى كم ينحرف من المراقبة فى ذلك

Cilt: 2, Sa: 21

[1] Tevâcüt, vecit tahsili için yapılan halâtır. Mukabele ve Sima' da tevâcüt resmin-dendir.

1 Son Mevlevî dedelerinden olup İstanbul'da çayırılı medresede bir çok talip ve sâliklere Fârisî, Arabî (Fusus, Futuhât, Mesnevî, Zevra) okutan Mesnevî han Esat dede; kesreti müridana malikti. Hacı Hüseyin Vessâf B. E., Fusus şarihi — İstanbul pssta işleri müdür muavini — Avnî B. E. gibi birçok zevat yetiştirmiştir. 329 senesinde mesnevihanı bulunduğu Kasımpaşa mevlevihanesinde vefat ve dergâhın haziresine defnedilmiştir. Tasavvufta rûsuh sâhibi olan dedenin divanı ve birçok gayri matbu' asarı vardır. Hacı Hüseyin Vessâf B. E. merhumun «Sefinei evliyâ» sında mufasssalca tercemi hâli vardır.

mîliğe en yakın bir tarikat olduğundan Neşatî, Cevrî, hatta Nahîfî gibi Mevlevî şâirleri, Peçevî Ahmet ve Seyyit Ebu Bekir dedeler gibi zi nûfuz mevlevî şeyhleri melâmîliğe intisap etmişlerdir.

Melâmîlikte avamı bağliyan esma, âyîn ve zikir gibi şeyler bulunmadığından ve yalnız felsefe ve irfan bulunduğundan bu mesleği İstanbul, Edirne, Bursa gibi merkezlerde tevessü etmiş görmekteyiz. Merkezlerde ulemâ ve urefa, bu mesleğe girince, körü körüne bunların mukallidi bulunan avam da intisap etmiş, fakat Melâmîlik daima dediğimiz gibi merkezlere münhasır kalarak hiçbir vakit kasaba ve köylere kadar intişar edememiştir. Halbuki diğer tarikatlar dairei intisaplarına daha ziyade avamı almışlar ve meselâ Nakşîlik, hassatan şark vilâyetlerinde köylere kadar yayılmıştır. Çünkü bu tarika müntesip bulunan bir köylü amali diniyeden maada bazı nevâfil ve zikirle müştâğildir; esâsen başka birşey beklemey ve onu tarika bağliyan da bu zikirdir.

Nakşîlikle Melâmîlik arasında yaptığımız bu mukayeseyi Bektaşîlerle Kızılbaşlar arasında da yapabiliriz. İkisi de bâtînî olan bu iki tarikattan birincisinde biraz irfan olduğundan merkezlerde tevessu' etmiş; Kızıl başlıksa daha ziyade Türkmen ve kürt aşiretleri arasında intişar edip babadan oğla ve âileye intikal ederek bir tarikattan ziyade bir zümre haline gelmiştir[1].

Hülâsa Türk dîyarında ve Türk ruhundan doğan Melâmî — Hamza-vîlik; Türk irfan âlemine birçok âlim ve fâzıl zevatı yetiştiren, millî Türk edebiyatına ruhî ve samimî birçok şâirler ihdâ eden bütün tarikatları cami' bir meslekten ibarettir.

[1] Bektaşîlik te Rumelide, hassatan Arnavutlar arasında zümrevî bir mezhep halindedir.

Arnavutlukta Bektaşî oğlu büyüyünce muhakkak Bektaşîliğe intisap eder ve bu suretle Bektaşîler, içlerine hariçten nâdiren girilen bir zümredir.

İLAVE

Kitabımızın tab'ından evvel ve tam sırasında elimize geçmiyen bâzı vesîkalarından ilâveten bahsetmek zaruretindeyiz :

I. — Bundan evvelki mebhasta arzettiğimiz Mehmet Emînül Fuhûlî'ye ait mecmuada Hacı Bayramı Velî'nin olan ve kitabımızın 36-37 inci sahifesinde münderiç bulunan ilâhînin tamamını bulduk. Aynen yazıyoruz :

Noldu bu gön lüm, noldu bu gönlüm ?
Derdü gamile doldu bu gönlüm.
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm ;
Derdine derman buldu bu gönlüm ;



Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan ;
Yanmadan oldu derdine derman ;
Pervâne gibi, pervâne gibi
Şem'ine aşkın yandı bu gönlüm !



Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı,
Rengine aşkın cümle boyandı.
Kendude buldu, kendude buldu,
Maksudunu hoş buldu bu gönlüm.

Sevâdî âzam, sevâdî âzam ;
Belki oluptur Arşı muazzam,
Meskeni cânan, meskeni cânan.
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm ?



Seyri billahtır, seyri billahtır ;
تیر فانی مع الله تیر ;
Âyinesinde, âyinesinde
Gerdi sivâyı buldu bu gönlüm ;



الفقر فخري , الفقر فخري ;
Dimedî mi ol âlemler fahri ?



Fahrini zikrin, fahrini zikrin.
Mahvü fenâda buldu bu gönüm.



Bayrâmî imdi, Bayrâmî imdi
Bayram edersin yâr ile şimdi!
Hamdû senada, hamdû senada.
Bayram edüptür yâr ile gönüm.

Mecmuada Hacı Bayram'a ait şu gazel de vardır:

Benim maksudum âlemde değildir lâkin illâ Hu;
Bu benim derdime derman değildir lâkin illâ Hu!

Değildir hûrîvü gılman, ne Cennet, köşkü ne rıdvan,
Bu benim gönüme sultan değildir lâkin illâ Hu

Anın nakşı hayâlinden cihan bir zerre olmuştur;
Nazar etsen o zerreden görünmez lâkin illâ Hu!

A Bayrâmî; eğer idrâk edersen sen bu âlemde,
Bu sırrın sırrına kimse erişmez lâkin illâ Hû!

II. — Mecmuada Sârban Ahmed'in ihvânından Vîze'li Alâeddin Ef. ye
ait şu şîre tesâdüf ediyoruz :

Bil Eliften maksat oldur olâsın Allah ile
Bâ Teberrükler kılâsın Bâi بسم الله ile.
Tâ Tilâvet eyle didi vahdeti zât bulâsın
Sa Sebat ol dinin üzre avni عون الله ile
Cim Der cismin ile Hakka ibâdet ede gör;
Hâ Dedi ruhanî haccet sen de فضل الله ile
Hî Halleden key sakın mülki vücûdun bâğımı;
Dal Dedi devlet erişe sana نصر الله ile
Zâl Zilletir, mezellet eyle dâim nefsin
Râ Rivâyettir bilürsün ilmi علم الله ile
Zâ Zamanın sakla gör, gafletle bir dem geçmesün.
Sîn Sırdır kim eresin emni امن الله ile.
Şin Der şekten sakın kim seni mağbun etmesün
Sâd Dedi tâ saydedesin ol هدى الله ile
Zat Ziya bulur onun hüsnü cemaline eren
Tâ Tahâret masivâdan eyle طهر الله ile
Zâ Zulümdür kim bilürsün nefsin zulmeyleme
Ayn İnayettir bulâsın âni انعام الله ile
Gayn Ganîmettir sana çün bu ömür sermâyesi
Fâ Firaktır sonu bunun ola يمسره الله ile.
Kaf Kurbi Kabe kavseyndir bilen bildi anı
Kâf Kifayet eyler ana olsa عشق الله ile
Lâm (okunamamıştır) düşüptür zâtını bilmekliğe

Mîm Der ki mülki zatsın garkı غرق الله ile.
Nûn Der kim neylesin mahvi mutlak olâsın.
Vâv Der kim aslolasın sen de وصل الله ile
Hâ Hidâyettir bilürsün değme başa konmadı
Lâmelif Der kim gelin peyrev olun Allah ile
Ey gönül vahdet kohusun almak istersen eğer
Yi Derkim yar olagör yari قطب الله ile
Âşıkı şurîde yârim söyleten dosttur beni
Sözümü hatmeylemişim bil ki ختم الله ile.

III. — Ayvansarâyî "Vefeyat" ında Hüseyinî Lâmekânî'nin dört risâlesi olduğunu kaydetmektedir. Biz divânından, İnsânî kâmil ve Vahdetnâ me'siyle « كل شيء يرجع الى اصله » hadîsini şerheden ve yarısından ziyadesi arapça olan üç sahîfelik küçük bir risâlesinden başka eserini bulamadığımızdan mumâileyhin tercemei hâlinde Ayvansarâyî'nin divânını da ayrıca risâlelerle berâber saydığı ihtimâlini serdetmiştik.

Bu mecmuada (مقالات لامکانی اقتدى قدس سره العالی) serlevhasıyla üç sahîfelik müstakil bir risâlesi daha var. Binâenaleyh, Vefeyat sâhibinin dediği gibi Lâmekânî'nin —divânından maada— dört tâne de risâlesi vardır. Belki daha başka risaleleri de mevcuttur; fakat şimdilik ancak bu dört risaleyi bulabildik.

Mecmuadaki bu risâle de (كل شيء يرجع الى اصله) hadîsini şerh (fasıl ve vasıl) dan, (Mülk ve Melekût) âlemlerinden bahseder. Risâleden şu sözleri yazıyoruz:

"Aslın fer'i cezbini manası محبهم hükmüdür. Fer'in asla müncezip olması وحبونه iktizâsıdır. Ya'ni cemâli hakîkînin kendü cemâline cem'an ve tafsilen meylidir. Nitekim Hâce Abdullahil Ensârî buyurur.

محبهم وحبونه چه اقرار است
بزر پرده مکر خویشرا خریدار است

Sahip cemâlin âyineye mahabbeti kendü cemalin müşahede ettiği içündür. Cezbû incizap vahdeti hakîkiyenin butunu zuhurundan ve Hazreti Hakkın eşya için kayyumluğundan ve kesretin ba'zına vusulünden kinayettir. Hakîkatta şü'ni zâtîyenin zuhuru mahabbet iktiza eden عرف سیرidir.

Bizi meftûn eder cezbün
Sen olmuşsun ana tâlip

Seni meczubeder gözgün
Velî sensin ana matlup

İmdi her kande ki bir âyine kodular; ol âyinedeki cemâli görücü bir göz dahi koydılar; tâ ki asıl fer'i cezbedüp ana müncezip ola!

Fasıl, kesretten ibârettir. Bu takdirce Vasıl, kesretin vahdette butunudur. Fasıl, vahdette kesretin zuhurudur. Zaman, hükema kıtında Feleki atlas hareketi mikdarına derler. Amma ehli tahkik kıtında âni dâimden ibarettir İstılâhlarında ana zamânı muzaf derler. Nitekim رسول الله عليه السلام buyururlar: ليس عند ربك صباح ولا مساءً Zamânın asıl ve bâtını dahi derler Ezel ve ebet, ol âni dâimde munderiç olduğuyçün. Zîrâ yaratılmış, bir ağaç misâlindeydir. Hazreti حبیب الله ol ağacın yemişidir. Ağaç, hut hakıkatta yemişin tohumundandır ki çekirdeğidir ve çekirdek yine yemiştendir. Ol Hazreti Hilâfetle müşerref olan sâhibüzzaman ve sâhibülvakt ve sâhibül-hâl ki برزخية کبری ile mütehakkık olup hakayıkı eşyâya muttali olan Kutbi zaman Hazretleri hükmi zamandan ve mâzî ve müstakbel tasarrufundan hariç olup âni dâimde olduğuyçün zamanda tayyü neşrile, mekânda kabzû bastile tasarruf eder. Hakıkatta vücudi vâhidin bâtınına, ki vahdettir' Vasıl derler ve zâhirine, ki kesrettir, Fasıl itibar ederler. Şey'i vâhidini bâtını ile zâhiri arasında tahallül ve müruri zaman tasavvur olunmaz. Aynı mevcudun zâhiri ile batınını zaman fasletmez. Her şey'in zâhirine Âlemi mülk ve batınına Âlemi melekût derler. Zira Melekût, ol nesnedir ki şey, anın ile kaimdir والله اعلم بالصواب „

IV. — Mecmuada „ مقالات ابراهيم افندي قدس سره السامي “ serlevhasıyla Oğlan şeyh'in dört sahifelik bir risalesi var. O da yine aynı hadîsi şerhetmektedir.

Üç sahifelik „ رسالة دويان فقر “ serlevhalı bir risale ile „ أسرار زمين حقيقت “ isimli dört sahifelik diğer bir risale de bu mecmuanın muhteviyatından ise de bu iki risalenin müellifleri meçhûldür. Son risalede ilkbahara “yaz,, yaza «yay,, dendiğine ve bazı cümlelerin tertip şekline nazaran müellifin Âzerî olduğunu zannediyorum.

Risale, zemini kıyamet ve haşrin, yevmül'cemî ve faslın hakıkatta âdemden ibaret olduğunu bildirip „ تعريف انسان كامل ، دويان بروج “ fasıllarını havidir. Bu fasıllarda on iki burcu, yedi seyyâreyi, dört meleği insana tatbik ediyor. Şu satırları naklediyorum :

« Âdem dört vech üzerine gelür, geçer. Evvelimci oğlanlıktır ki üç ay bahara müşabihtir. İkinci yiğitlik, üç ay yaza müşabihtir. Üçüncü kırıllıktır ki üç ay güze müşabihtir. Dördüncü pirlilik ki üç ay kışa müşabihtir Âlemde kış şeriat gibidir, yaz tarikat gibidir; yay hakikat gibidir; güz ma'rifet gibidir. Âdem dahi bu vech üzerine gelür geçer. Ana rahmi şeriat, cihana gelmek tarikat, cihanda durmak hakikat, cihandan geçmek mârifet gibidir. Her âdem ki anadan doğar, kuvve atadandır; evvel eline gelür, suya maildir. İkinci oğlancık ki olur,

kuvvet ayağına gelür; hake maildir. Üçüncü cevan olur; kuvvet beline gelür, ateşe maildir. Dördüncü pir olur; kuvvet diline gelür; yele maildir,,

V.— Mecmuadaki en mühim risale, Hakikî B.in “İrşadnâme,, sidir. Mecmuanın ilk sahifesindeki fihristinde «رسالة ارشادنامه لحقيق عثمان افندي البيراي قدس سره العالي» kaydı var. Her halde bu fihristi yazan, Hakikî B.le Hakikî zade Osman Ef. yi birbirine karıştırmış olacak. Çünkü müellif, risalenin sonunda kendisini “Sözümüz burada tamam olup bu Risâlei İrşadnâme, târihi hicreti Rasulden Bin dokuzuncu yılında telif edüp okuyup dinliyen canlara rehber olup ilmi nâfi' ve ameli sâlih müyesser ola!

Mercudur ki bu Hakikî biçâreyi dahi duâyî hayırdan unutmayalar!,, sözleriyle takdim ediyor. Şu hâlde risale, Hakikî zadenin değil, bizzat Hakikî'nindir.

Hakikî B; Tifli Ahmet çelebi'nin de rehberidir. Kitabımızın 133 üncü sahifesinde Tifli'nin, silsilesini bildiren “sakînâme,, de bu zatı

Üstâdı fakihdan Hakikî ;	Hassânı suhanveran Hakikî
Hâhişgeri aşkolup hevesle,	Dil şem'ini yaktı bir nefesle
Evsâfın edüp medârı kurbet	Sâhip kerem eyledi mahabbet..
Oldu hüneriyle pâkü tâhir,	Kalbinde hakikat oldu zâhir.

sözleriyle methü tevkir ettiğini kaydetmiştik. Tiflî, bu zatın “Hassan suhanveran,, ya'ni şâir olduğunu kayıt ve teyit, Müstakim zade'de “Melâmiyei şâttariye,, sinde bunu tekrar edip 134 üncü şahifenin hâşiyesine dercettiğimiz gazeliyle tekit etmektedir.

Müstakim zade'ye nazaran Hakikî' B; Lâmekânî'den feyzalanlardan-
dır. 1050 de vefat edip Lâmekânî Hüseyin Ef. nin yanına defnedilmiştir.

Hakikî zade şeyh Osman'a gelince; bu zat, Halvetiyeden olup Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin Halvetî şeyhidir. 1037 tarihinde vefat etmiştir. Bu iki zatın baba oğul olduğunu kabul edersek — ki bu ihtimâl çok kuvvetlidir — oğlu, babasından 13 sene evvel vefat etmiş demektir. Risale, 1009 da yazılmış olduğundan Hakikî' B. bu risaleyi vefatından 41 sene evvel, binaenaleyh mümkün mertebe genç iken yazmış oluyor.

“İrşadnâme,, 39 sahifelik bir risaledir. Bap ve fasıllara ayrılmamıştır. “Hakikatı Muhammediye, Hakikatı insaniye, ismi cemâl ve celâle mazhar olmak suretile kâinatın zahirî iki muhalif veçhüzere devri, câhil ve kâmil mürşit, Melâmetin âdâbı, tâlibin gönülden düşmesi, tekrar yola gelmesi için verilen cezalar, kutup, irşâdın kutbun hakkı olduğu ve rehberlerin kutuptan müstefit oldukları,, mümkün olduğu kadar tafsilen ve selis, sâde bir lisanla yazılmıştır.

Şimdilik Melâmîlik — Hamzaviliğin mutakadâtını ve billhassa teşkilâtını bildiren en eski ve aslı kitap budur.

Müstakim zade', Hakikî'yi Lâmekânî müridi gösterdiği hâlde Hakikî bu risalede "Ve sultanı eyliyâ, kaimmekamı Mustafa, sırrı Hudâ, nakdi Aliyyül mürtezâ buyururlar ki: Hakikatte bu âlemin devri iki çerh üzerindedir. Bir çerh, sağına devreder ve bir çerh, soluna devreder. Sağına devreden, çerhi maşrıktır ve soluna devreden çerhi mağrıptır. Ol sebeple burcu maşrık, mahalli nûri tecellidir ve burcu mağrıp mahallü makamı-zulûmâtı kü'l vakı' olup burcu maşrık ismi cemâle ve burcu mağrıp, ismi celâle mazhar düşmüştür ve cemî eşyâ ki var, bu iki burcun mazharıdır. Pes maşrık burcuna düşen anlardır ki Hakikatı Mnhammediyeye mazhar düşen mürşidi kâmile erişüp ve ana irâdet getirüp emrine teslim olup feyzi hakka vasıl olmuş ola! Ol feyzi Hakla cemî mâsivallahtan tasfiye-kulup ve tezkiyei nefsedüp, diye İdrîsî Muhtefî'nin âlemde-hidayet ve dalâlete düşenlerin ahvalini ve Hakkın cemâl ve celâl üzere-tecellisini tafsîl eden uzunca bir mekalesini yazmaktadır. Aynı sözleri Sarı Abdullah Ef. "Semerâtülfuâd,,ında aynı bahsi anlatırken İdrîsî Muhtefî'nin olarak kaydetmektedir. La'î zade'de "Sergüzeşt,,inde yine bu mekaleyi cedit Sarı Abdullah Ef. nin Semerâtül fuadından naklediyor [1]. Şu hâlde Hâkikî B. İdrîsî Muhtefî'nin bendelerinden ve Tıflî'nin rehberi olduğu cihetle mumaileyh tarafından "kalbe bakıcılık - irşat,, hizmetine mazhar olanlardandır.

[1] Semerâtül fuât; Sa: 16 — 17. Sergüzeşt; Sa: 71 — 73.

Oğlan şeyh İbrahim Ef. de bu iki çerh mes'elesini bir mesnevîsinde şu suretle anlatır:

Âlemü âdemde zâhir zâtı bihemtâdürür;
Bu ikisinde dahi zâtiyle müstesnâdürür!
İki burc üzre iki çerh devrederler suphu şâm;
Bu iki burc devrinin hükmündedir âlem tamâm!
Biri maşrık burucudur, birisi mağrıp burucudur;
Birisi nuri hidâyet, biri zulmet burucudur!
Çerhi maşrık devreder dâim yemîninden yana;
Çerhi mağrıp devreder dâim yesârından yana.
Kim ki maşrık burcunun çerhinde devreyler tamâm;
Maşrık şemsi hakikat ol kişidir ey hümâm..
Kim ki maşrık burcunun Çerhinde sergerdandürür;
Devreder zîri felekte vâlihü hayrandürür..
Bil ki maşrık denilen bilgil dili dânadürür;
Sureti kaf ol kişinin ma'nisi ankadürür.

Yalnız burada şayanı nazar bir nokta var:

Kitap 1009 da yazıldığı hâlde İdrîsî Muhtefî, kitapta "Sultanı evliyâ, kaimmakamı Mustafâ, sırrı Hudâ, nakdi Aliyyül mürtezâ" ya'nî İdrîsî Muhtefî' kutup ve gavs olarak gösterilmekte... Halbuki Hamza Balî'den sonra Gavsîyetin Hasanı Kabâdûz'a intikali ve mumaileyhin 1010 tarihinde vefat ettiği düşünülürse Hakikî'nin bu tevcihi, teemmülü mucip bir keyfiyettir. Acaba Hamza Balî'den sonra ekseri Hamzavîler, İdrîsî muhtefî'yi mi Gavs tanımışlardır?

La'î zade "Sergüzeşt,, te "Hasanı Kabadûz,, u hiç zikretmiyor ve gavsîyetin Hamza Balî'den doğrudan doğruya İdrîsî Muhtefî'ye geçtiğini söylüyor. Fakat İdrîs'in "46 sene kâmil merkezi dairei irşat,, [1] olduğunu kaydeden La'î zade'nin kavlini kabul edersek Hamza B. in şehâdetinden itibaren İdrîsî Muhtefî'nin vefatına kadar 55 senelik bir fâsıla vardır. Bunun 46 senesini tayyedersek meydana 9 senelik bir fâsıla çıkıyor. 9 sene Hamzavîliği kim idare etti?

Seyyit Abdülkadir Ef. nin şeceresinde de [2] İdrîsî Muhtefî' ile Hamza B. arasında Terzi Hasanın ismi yok.. Acaba Hamzavîlik, Hamza B. in şehâdetinden sonra 9 senelik bir fetret devrimi geçirdi; Yoksa İdrîs 46 değil 55 senemi Hamzaviye riyasetinde bulundu; yahut ta Hasanı kabâdûz'un vefatı 1010 tarihinden evvel midir?

Atâî ve Kâtip Çelebi', Hasanı Kabâdûz'u "Mührdârı sırrı mektum mürşidi sâmi, mutakadî erbâbı tariki Bayrâmî,, olarak vesfediyorlar. Oğlan Şeyh İbrahim Ef. de kasîdei mîmiyede

Hem Hamzadır zannettiler zatım, sıfatım mazharı;
Kimi Kabâduza kıyas ettiği kaftan olmuşam!

Sandı niceler kim beni İdrîste zâhir olmuşam;
Bu zevkte İdrîs suretin ya'nî ki gîran olmuşam!

beyitlerle şecereyi itmam ediyor. Bu noktai nazardan Hasanı Kabâdûz'un vefat tarihini 978 e irca iktiza eder. Kaydedilen vefat tarihlerine itimadın câiz olmadığını kitabımızın müteaddit mahallerinde gördük. Pîr Ali'nin 934 senesinin sonlarında vefat ettiği müttefikan bildirildiği hâlde 935 Rabiul evvelinde vefat ettiği merkadindeki kitabeden anlaşıldı. Ahmet Sârbânî 940 ta, 935 te vefat eden Pîr Ali ile görüşürmekte bütün kitaplar, hatta "Osmanlı müellifler,, i bile ittifak ediyorlar. Lâmekânî Hüseyin Ef. nin 1034 senesi evâhırında vefat ettiği bildirildiği hâlde, vefat tarihleri 1035 i ifade ettiği gibi bir tanesi 1035 senesinin Rabiul evvelinin 21 inci

[1] Sergüzeşt, Sa: 41.

[2] Mahtumları S. Muhtar B. Ef. bu şecerenin suretini vermek lutfunda bulundular.

Pazar günü vefat ettiğini bile tasrihan kaydediyor. Hülâsa bu hususta muâsır şuarânın söyledikleri tarihlerle mezar taşlarına müracaat daha doğrudur. Fakat biz, maalesef, Hasanı Kabadüz hakkında söylenmiş bir vefat tarihi bulamadığımız gibi Bursa'da medfun olan mumâileyhin mezarını da müracaat ettiğim zevat bulamadılar. Hakikî B. "İrşadnâme,, nin sonlarında «Amma zikrolanan ehli nârla ehli nûrun hikâyesi ehli tarikat kavlince tafsil üzere «Silsilenâme» atlı bir risâlemizde beyan olunmuştur. Anı ele getirüp yazan ve okuyan tâliplere silsilei tarikat ve ahvali hakikat malûm olal» diyerek diğer bir risalesi olduğunu söylüyor. Bu risâle bulursa bu nokta tavazzuh edecektir.

*
*
*

"İrşadnâme,,; Semerâtül fuâd ve bilhassa Sergüzeşt'e pek mühim bir me'haz vazifesini görmüştür. Gariptir ki La'li zade "İrşadnâme,, den satır satır, cümlelerini değiştirmeden sayfeler dolusu yazı aldığı hâlde Hakikî B. den ve risalesinden bahsetmemiştir.

"Sergüzeşt,, te «بيان مشرب وروش ملايون قدس الله اصرارهم واهل انوارهم» faslında mürşidin evsâfı ve mürşitsiz sülûk da'vasının butlânı hususunda "İrşadnâme,, den aynen alınmış cümleler vardır. «آداب طريقت اهل محبت وعلامت» faslında yoldan düşmek bahsi aynen ve hatta tafsilen "İrşadnâme,, de mevcuttur.

İrşadın yalnız Gavs'e ait olup rehberlerin bu hususta kendilerine varlık vermemeleri lüzûmunu hakî olan "Ve bu yolda ehli sülûk olan ihvânın kemali budur ki; fenâ ihtiyâr edüp eğer yüzünden nice bin kerâmâtı âliye ve vilâyâtı ma'neviye zâhir olsa, dahi yüzünden nice bin tâlip ve muhip dahi tariki hakka gelüp ve feyze erişüp cezbeye vasil olsa hiç bir nesnede kenduye asla vücut vermeyüp ol dergâhta cümlesinden kendi nefsinin hakir bile; موتوا قبل ان يموتوا menziline erişüp muktezâyı beşeriyetten halas bulmağa liyakat hâsıl ede , satırları aynen Següzeşte vardır [1]. Mürşidin, ya'ni Gavs'in kuvvet ve kudreti hakkında söylenen "Dahi bilmek gerektir ki mürşidin hudret eli ve sırrı her yerde hâzırdır. Eğer cihânın dört köşesinde , satırları da keza aynen ve harfiyyen Sergüzeşte alınmıştır [2].

Hakikî B. "İrşadnâme,, yi, isim tasrih edilmediğine nazaran kendisinin olduğu anlaşılan bazı beyit ve kıt'alarla tevşih ettiği gibi Nesîmî ve Sârbân Ahmet'ten de bazı beyitlerle istişat eder. Hülâsa bu mühim eserin bulunması kitabımızın son bahsini tamamiyle tenvîr etmiştir. Eğer "Silsilenâme,, de bulunursa «Melâmî — Hamzavî» silsilesindeki şüpheli nokta

[1] Sa: 128 — 129

[1] Sa: 131

tavazzuh edecek ve bu suretle Melâmet hakkındaki malûmatımızda hiç bir noksan kalmıyacaktır deyebiliriz.

VI.— Yine bu mecmuada Sârbân Ahmed'in müteaddit şiirleri içinde şöyle bir şiir de var:

Olduk fenâ ender fenâ;	Sanman bizi var ehliyüz!
Meşhudumuz Haktır bizim;	Biz ehli dîdâr ehliyüz..
Hak varlığıdır vârimiz;	Anınladır bâzârimiz;
Oldur bizim ezkârimiz;	Şimdi biz ol kâr ehliyüz!
Haktır bize veren sebak;	Can gözünü aç, sen de bak!
Günden iyan dîdârı hak;	Mahzenî esrâr ehliyüz!
Pîr Ali sultan pîrimiz;	Muhammed Ali sırrımız;
Nuri Hudâdır nurumuz;	Esrârı envâr ehliyüz!
"Kaygusuz,, [1] der şâhi cihan;	Baş kaba, teni uryan
Bizindir âyeti kur'an	Biz vaslı dîdâr ehliyüz!

İhtimâl bu ilâhideki "Pîr Ali sultan pîrimiz" mısramı görenler, Sârbân Ahmed'in Aksaraylı Pîr Ali Ef. ye müntesip olduğu hakkındaki menkabeyi hatırlarlar. Fakat Sârbân Ahmed'in Pîr Ali Bahaettine mülâki olmadığını ıspat etmiştik. Oğlan şeyh İbrahim Ef. "Dili Dâna,, sında; Gaybî, "Biatnâme,, sinde, Rahîmî "Meslekül işrak,, ında Melâmî silsilesini yazarlarken Sârbân Ahmed'i doğrudan doğruya ismâîli Ma'sûkî'ye müntesip olarak gösteriyorlar. Seyyit Abdülkadir Ef. nin şeceresi de bunu müeyyittir. Bu hususta evvelce verdiğimiz malûmatı tekrar etmeyeceğiz. Ahmet Sârbân, babası Pîr Ali, sağken İstanbul'a gelip, oradan Edirneye giden ve bir müddet o civarda oturan İsmâîli Ma'sûkî'nin mürit ve ikrar bendesidir. Fakat malûmdur ki Melâmîlerde Mürşit ve pîr "Gavs,, tır. Gasvtan irşada mezun olanlar "Rehber,, dir. Binaenaleyh henüz Pîr Ali' hayatta iken Melâmete intisap eden Sârbân Ahmed'in ve sair Melâmîlerin pîr ve mürşidi "Pîr Ali,, dir; Rehberi İsmâîli Ma'sûkî'dir. Şu hâlde Sarban Ahmed'in

Pîr Ali sultan pîrimiz	Muhammed, Ali sırrımız;
Nûri Hudadır nûrumuz;	Esrârı envâr ehliyüz!

demesi tam yerindedir ve bundan başka bir şey ifâde etmez. İsmâîli Ma'sûkî, ancak babasının vefatından sonra "Pîr ve Mürşit,, olmuştur. Ondan sonra da Melâmîlere nazaran Gavsîyet, Sârbân Ahmed'e geçmiştir.

[1] İstanbul Tütün inhisarı müfettişlerinden Fahrî B. Ef. de bulunan ve Sârbân Ahmet neslinden Sabrî Ef. ye ait mecmuadan istinsah edilmiş olan mecmuada bu şi'inmakta "Ahmedî,, mâhlası vardır.

VII. — Gaybî'nin olduğu rivayet edilen bir risâle daha bulduk. Kütahya'da bu risâle fevkalâde meşhurmüş. Hemen her evde bulunurmuş [1].

Bu risâle

Hudâ, rabbim benim hakka Muhammed'dir resulullah

mısraıyla başladığından "Hudâ rabbim kitabı,, diye anılıyor ve yine bu sebepten Kütahya'da Gaybî'ye "Hudâ rabbim sultan,, diyorlar. Türbesi de keza "Hudâ rabbim sultan türbesi,, diye meşhurdur.

Gaybî'nin bu risâleyi yazması hakkında şöyle bir menkabe mevcuttur:

"Gaybî'ye Kütahya hocaları "Şîî,, diyorlar ve halk ta Râfızî ve Kızılbaş olduğunu söyliyerek hayatında dâima aleyhinde bulunuyorlar. Nihâyet Gaybî'de bu isnadı reddetmek için bu risaleyi yazıyor ve son beytini yazdığı zaman vefat ediyor. Halk, Gaybî'yi ölü bir hâlde, risaleyi de bir tarafta bulunca Gaybî'nin kadrini anlayıp aleyhinde bulunduklarına peşiman ve nâdim oluyorlar.,,

Maamafih el'an Gaybî'nin sülâlesi mevcut olup bu sülâle, evvelce de arzettiğimiz veçhile Kütahya'da Şîilik ve Kızılbaşlıkla müttehemdir.

Risâle, 46 beyittir. Şöyle başlıyor:

Huda rabbim benim hakka Muhammed'dir Rasulullah;
Hem İslâm dînidir dînim, kitabımdır kelâmullah..

Amelde Bu Hanîfe mezhebim, hem itikadımdır;
Oluptur Ehli sünnet velcemaat mezhebim vallah..

Dahi zürriyyetim Âdem, Muhammed' milletim dânem;
İbâdet etmeğe kıblem olur her yerde Beytullah!

Risâlede Allah'ın Sıfatı zâtiye ve sübutiyesi, Melâike ve 4 Mukarrep melek, 114 kitap ve bunların indiği Peyğamberler, kabir, kabirde münkereynin suali, İslâmın şartları, namazın şartları, namazın rükünleri, gusül, abdest ve teyemmümü anlatıyor. Nihayet, müellif

Muhammed Mustafa'nın ettiği tebliği ahkâmı
Kabul ettim ve tasdik eyledim Âmentü billâh..

Dilimdeki olan ikrarü kalbimde olan tasdik
Senin hıfzın, amânında emânet ola ya Allah!

beyitlerle sözlerine nihâyet veriyor.

[1] Bu risâlenin eski bir nüshasını bulup göndermek ve mahalli rivayetleri bildirmek lutfunda bulunan Balıkesir Muallim. M Beden terbiyesi muallimi arkadaşım Kütahya'lı Celâl Sıtkı B. Ef. ye teşekkür ederim.

Bu şiir "Marifetname,, sahibi İbrahim Hakkı'nın olup mezkûr kitapta münderiçtir [1] ve aslen 116 beyittir. Şu halde bu menkabe Kütahya'da çok muahhar bir zamanda vücut bulmuştur [2]. Maamafih melamîlikteki Şîilik temayüllerini bir halk rivayeti şeklinde ayrıca teyit etmekte olduğundan hiç te kiymetsiz değildir.

[1] Sa. 263 - 266.

[2] İbrahim Hakkı, 1186 da vefat etmiştir.

Osmanlı müellifleri'ne bakınız: Cilt 1, Sa. 33 - 36.

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdülâziz* (Kara Çelebizade) — Süleymannâme. «Bulak tab'i. 1284. H.» [Türkçe].
2. — Sergüzeşt. «Matbu'; 1175 senesinde yazılan nüsha. Millet. K. № 1052, 1053» [Türkçe]
3. — Hediyyetülmüştak fî şerhi meslekil uşşak «هدية المشتاق في شرح مسلك العشاق»; «La'lizade'nin divâncesini havi eski yazma mecmua. Millet. K. Tasavvuf. № 1023» [Türkçe]
4. *Abdülbâkî* (Lâ'lizade) — Mebdeü mead. مبدأو معاد «Müstakim zade'nin el yazısı mecmua; Millet. Pertev Pş. K. № 636. 1161 de ya'ni Abdülbâkî'nin vefâtından iki sene sonra; Derviş Mehmedîbni Mülûki; tarafından yazılan mecmua. Süleymâniye. Halet Ef. K. № 231. [Türkçe]
5. — Künûzül'ârifin ve esrarüttevhid. سنوز العارفين وامرار. «Kendi el yazısıyle 22 Zilhicce 1322 de yazılan ve mahdumları S. Muhtar Bf. de bulunan nüsha» [Manzum, Acemce]
6. *Abdülkâdiri Belhî* (Gulâmı Kadir) — Gülşeni esrar اعرار «Kendi el yazısıyle 21 Zilka'de 1332 de yazılan beşinci nüsha; mahdumları S. Muhtar Bf. de.» [Manzum, Acemce]
7. — Yenâbiulhikem بنابيع الحكم «Kendi el yazısıyle 26 Zilka'de 1324 te yazılan nüsha; mahdumları S. Muhtar Bf. de.» [Manzum, acemce]
8. — Divânı Belhî ديوان بلخي «Mahdumları S. Muhtar Bf. deki nüsha.»
9. *Abdûlmecit* (Ferîşteh Oğlu) — Aşknâme عشقنامه «İstanbul; Taş basması; Tabı târihi belli değildir» [Türkçe]
10. — Semerâtülfuâd ثمرات الفؤاد «Matbaai âmire; 1288 [Türkçe]
11. — Cevheretülbidâye fi durretinnihâye في جوهرة البدايه «درة النهايه» 1178 de Seyyit Mehmet Hasip tarafından yazılan nüsha; Millet K. № 858. Dördüncü Murad'a Bağdât fethi münasebetiyle takdim edilmiş olan bu kitabın mukaddemesinde pâdişâha tebriki mutazammın bir sitâyiştin sonra şu bahisleri yazmıştır: Ruh, hilkat, hakîkati insâniye, kader, irâde ve meşîyyet, Âdem ve Havva, fırkaî nâciye

Abdullah (Sarı)

12. *Abdullah* (sarı) — ve firakı dâlle, mahabbet ve cezbe, çâr yâr, Üveysül-karânî, Eimmei isnâ aşar, Eimmei erbaa, Nakşibendî ve Halvetî silsileler, ilmi zâhir ve bâtın, Melâmîyyei Bay-râmiyye silsilesi. [Türkçe]
13. — Telhisünnesâyih تلخيص النصاب «1283 Şa'ban, Cerîdei havâdis matbaası.» [Türkçe]
14. *Abdülvehhâdî Şa'rânî* (İmâm) — Elyevâkîtü velcevâhir fi beyani âkâidil'ekâbir. البواقيك والجواهر في بيان عقائد الاكابر [Arapça]
15. *Ali Canip* — Kitabülcevâhiri veddürer والدرر «Mısır tab'ı; 1276. H.» [Arapça]
16. *Ali Enver* — Türkiyat mecmuası; ikinci cilt. «Reîsî Şâirân Osman zade Ahmet Tâip» Sa: 103 - 129.
17. *Ali Şermî* (Seyyit, Nakşi) — Sima'hânei edep معجانة ادب «Âlem matbaası; 1309. H.» [Türkçe]
18. *Aliyyülâlâ* (Mîr, Seyyit) — Şerhi şathiyyat «Yenikapı mevlevihânesi şeyhlerinden Osman Salâhaddin Dede'nin kitaplarından olan bu yazma ve küçük eser, Süleymaniyyeye mülhak Nâfiz Pş. kütüphânesinde, 419 numarada mukayyettir.» [Türkçe]
19. *Ali Urfî* — Arşnâmei ilâhî عمرشامة الالهى «Konya Müze Kütüphânesinde 983/143 numarada mukayyet mecmua.» [Acemce]
20. *Ahdî* (Bâdâdî) — Terceme ve şerhi mebdeü mead «Seyyit Muhammet Nur'un arapça مبدأو معاد ismindeki risâlesinin, hulefâsından Ali Urfî Ef. tarafından Türkçeye terceme ve şerhi.» Bende ki yazma nüsha.
21. *Ahmet Rif'at* — Gülşeni şuarâ كاشن شعرا «24 Şevvâl 1014 te yazılmış olan nüsha; Millet. K. № 774» [Türkçe]
22. *Ahmet Rif'at* — Mir'atül mekasid fi def'ilmefâsid مرآت المفاسد في دفع المفاسد «1293. H. Vezir hanı İbrahim Ef. matbaasında taş basmasıyle tab'edilmiştir» [Türkçe]
23. *Amîkî Mehmet* — Hamzaviler aleyhine yazılmış bir risâle. «1013 te Abdullahibni Mustafa tarafından fena bir yazı ile yazılan bu mecmuada تنبيه النبي ve sair risaleler de vardır. Hâlet Ef. № 764 [Türkçe]
24. *Ahmet Remzi* (Üsküdar kütüphanesi müdürü, mülga Üsküdar mevlevihânesi şeyhi) — Miftâhülkütüp ve esâmî müellifin fihristi «İstanbul 1928-1346» [Türkçe]
25. *Âsım Mehmet* (Kadi asker) — Zeyli zübde «1121 de Mehmet Emin Mansurî zade tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Rıza Pş. № 778»

25. *Âşık Çelebi* — Meşâirü's şuarâ «Millet K. Müzesinde 772 numarada müzehhep ve musavver nüsha.»
26. *Atâî (Nev'izade)* — Hadâikuhakayik fi tekmiletiş şakayik حدائق الحقائق في تكملة الشكايق (Şakayiki no'maniye zeyli) «2 Cilt; Matbaai âmire. 1286.»
27. *Cevrî İbrahim* — Dîvan «yazılış tarihi ve kâtibi malûm olmıyan cönk tarzında eski bir nüsha. Millet. K. №103» [Türkçe]
28. *Derviş Mahmut (Helvacı zade)* — Lemezâtı Hulvî «Gayri matbu'dur. 1256 Şa'banının 15 inde Abdürrahim Hıfzî kadiri tarafından yazılan nüsha. Millet. K. №1100» [Türkçe]
29. *Ebü'ssuut (İmadeddin)* — Fetâvâyı Ebü'ssuud «Gayri matbu'. Millet. K. №80. Bu yazma nüsha, nihayetindeki sahifelerde kitap sahibinin akrabâsına, evlâdına âit velâdet, vefat, zıfâ tarihlerinin 10 uncu asrın evâhîrini ve 11 inci asır iptidalarını göstermesine nazaran 10 uncu asır hicrîde, binaenaleyh müellifin zamanına çok yakın bir vakıta yazılmıştır» [Türkçe]
30. *Esrar Mehmet de-*
de — Esrar tezkiresi «Süleymaniye, Hâlet Ef. K. №109 Sinop'lu Derviş Hüseyin hattıyla 1211 senesinde yazılmıştır.» [Türkçe]
31. *Evliyâ Çelebi (Der-*
viş Mehmedibni
Zillî) — Evliyâ çelebi seyahatnâmesi «8 cilt; İkdâm matbaası; 1317. 9 uncu cildi gayri matbu' olup Süleymaniye mülhak Beşir ağa kütüphanesindedir.» [Türkçe]
32. *Faîk (Ruznamçeci)* — Mecmua. «Darülfünun K. Hâlis Ef. №2260 [Türkçe]
33. *Faîk Reşat* — Eslâf «İstanbul; Âlem matbaası. 1311.» [Türkçe]
34. *Fâizî (Kâfzade)* — Zübdetüleş'âr زبدة الأشعار «1033 te Mustafa bin Mercan tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Rıza Pş. K. №301»
35. *Fazlullahı Hurûfî (Fazlı yezdan)* — Cavidannâme «Kâtibi ve yazı iş tarihi belli olmıyan bendeki yazma» [Acemcedir]
36. *Fatîr (Davut)* — Hâtemetül eş'âr خاتمة الأشعار «1269 senesine kadar gelen şuarânın muhtasar tercemei hâllerini havîdir. İstihkâm alayları Litografya destgâhında 1271 senesinde tab'edilmiştir.» [Türkçe]
37. — Türkiye tarihi «İstanbul; Kanaat kütüphanesi neşriyatından. 1923.» [Türkçe]
38. *Fuat (Köprülü-*
zade; M.) — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar «Matbaai âmire. 1911.» [Türkçe]
39. — Türkiye tarihi dinisi «Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasıyla matbu' 1926-1927» [Türkçe]

40. *Fuat (Köprülü-*
zade; M.) — Türk edebiyatı tarihi «1928.Devlet matbaası.» [Türkçe]
41. — Türkiye mecmuası «Birinci cilt; Matbaai âmire; 1925.
42. — Türkiye mecmuası «İkinci cilt; Devlet matbaası; 1928.
43. — Divan «Gayri matbu'dur. Yazma bir nüshası bendedir; diğer nâtamam nüsha da Millet kütüphanesinde mevcuttur.» [Türkçe]
44. — Keşfülgitâ كشف الغطاء kasfidesi «Gayri matbu' 99 beyitlik bir kasidedir. Bir nüshası bendedir.»
45. — Bîatnâme بياتنامه «Bîatın tarikatlardaki merâsim ve bilhassa zikir telkini ile mukayyet olmadığını ve hakikatı bîatın mürşide mahabbetten ibaret bulunduğunu anlatan ve Melâmî — Hamzavî silsilesini gösteren 14 sahife gayri matbu' bir eserdir. Yazma bir nüshası bendedir.»
46. *Gaybî (Sun'ul-*
lah) — Sshbetnâme صحبتنامه «Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin 1059 dan vefatına kadar, ya'ni 1065 tarihine kadar sohbetinde bulunan halifesi Gaybî tarafından zaptedilen tasavvufî sözlerini cami' 100 küsur sahifelik bir kitaptır. Gayri matbu' olan bu mühim eserin yazma bir nüshası bendedir. 113 sahifelik eski bir yazma da Konya; Müze kütüphanesinde 931 numaradadır.»
47. — Tarikul Hak fitteveccühilmutlak طريق الحق في التوجه المطلق «Teveccüh ve mürakabadan bâhis 10 sahifelik bir risaledir. Gayri matbu' olan bu kitabın yazma bir nüshası bendedir.»
48. — Ruhül hakika روح الحقيقة «Melâmetin mebnâsının sohbet ve mahabbetten ibâret olduğunu hakî 3 sahifelik muhtasar, fakat çok mühim olan bu gayri matbu' risalenin bir nüshası bendedir.»
49. *Güftî Ali (Edirne-*
li) — Teşrifâtüş şuarâ تشریفات الشعر «bazı şuarânın tercemei hâllerini müzah tarzında ve manzum olarak kaydetmiştir. Gayri matbu'dur. Darülfünun; Rıza Pş. K. №2351.»
50. *Hafız Hüseyin* — Vefeyât «Seyyit Ahmedi Tebrîzî hattıyla 1334 senesinde yazılmış nüsha. Darülfünun; Hâlis Ef. K. №7001.» [Türkçe]
51. *(Ayvansarayî)* — Hadikatülcevâmî «2 cilt; Matbaai âmire; 1281. H.» [Türkçe]
52. *Hakikî Bey* — İrşadnâme ارشادنامه «Kâtibi ve yazılış tarihi malûm olmıyan; üstündeki ما استعاره الدهر لدى الفقير الى لطف ربه المبدى محمد kaydıdan anlaşıldığına göre yine meçhul bir tarihte «Mehmet Emin» isminde bir Hâlidî dervişine, ondan sonra da yine üstündeki kayda nazaran Bursa'lı Baygın İsmail Ef. ye ve onun vasiyetiyle 1 Mart 1335 te Bursa'lı Mahallebici zade yağlıkçı Sabrî Ef. ye intikal eden ve el'an mumuileyyhte bulunan Mecmua,, [Türkçe.. Bu mecmuanın münderecâtı ve tahminen yazıldığı tarih hakkında kitapta kâfi derecede malûmat vermiştik.,,

53. Hasan ibni Mehmet

— Mecmua. «1044» te, ya'ni Hüseyinî Lâmekânî'nin vefatından 8 sene sonra çok güzel bir ta'lik ile yazılan bu mükemmel ve müzehhep mecmuanın metninde Şeyhi ekber' in الامر المحكم المرووط ، حلبة الابدال ، غوثيه risaleleri; Necmeddîni kübrâ'nın اصول عشره si, Abdullahı belyânî'nin احديه ,Şihabeddîni sühreverdî'nin انوار , Ruzbihânî baklî'nin كشف الاسرار risalesi, Attar'ın في سرنامه sile divanı, Magribî'nin جام جهان نما risalesi, Magribî divanı, Lâmekânî'nin divanı, كل شيء يرجع الى الله risalesi, Magribî'nin وحده نامه ve الى احواله ، انسان كامل dir. Kenarlarında Ebu Medyeni Magribî, Yonus, Nesîmî, Handânî, İsmâîlî, Ma'sukî, Ârif, Hâdî, Kemâli Hucendî, Rûhî, İbrahim Ef, Eşrefoğlu, Şâhidî, Şûrî, Va'dî, Husâmî, Sârbân Ahmet, Firâkî, Veysî, Sarı Abdullah ve sair bir çok şâirlerin muntahap şiir ve ilâhileri; Sârbân Ahmet, Hasanî kabâdûz, Lâmekânî gibi Melâmî Hamzavî ricâlinin bazı mektupları vardır. Süleymaniye; Hâlet Ef. №800.»

54. Hasan Çelebi (İbni Tezkirei şüarâ «994 te telif edilmiştir. 996 da Derviş Hayâlî zade) — Mehmedini Mürat tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Yıldız № 206. [Türkçe]

55. Hâşim baba (Üsküdarlı) — Divan. «Matbu'dur» [Türkçe]

56. Hıfzı Tefîk, Hamamîzade İhsan, Hasan Âli — Türk edebiyatı nûmuneleri «Devlet matbaası; 1927.» [türkçe]

57. Hüseyin (Lâ- — Divan. «53 üncü numara adaki mecmua.» [Türkçe]

58. mekânî) — Mekalât. «52 inci numaradaki mecmua.» [Türkçe]

59. — Divan. «Bendeki yazma iki nüsha.. 1266 da Ali Rıza tarafından yazılan natamam nüsha; Millet. K. № 6.»

60. İbrahim (Oğlan — Dili dâna دلانا kasidesi. «Bendeki yazma; Millet. K. № 6.» [Türkçe]

61. — Vahdetnâme وحدته نامه «Bedndeki yazma divanda; Millet. K. № 6.» [Türkçe]

62. İbrahim (Peçevî) — Tarihi Peçevî «2. Cilt; 1283. Matbaai âmire.» [Türkçe]

63. İbrahim Hakki (Erzurum'lu) — Ma' rifetnâme «İstanbul ; Ahmet Kâmil matbaası 1330.,» [Türkçe]

64. — İlmiye sâlnâmesi «Matbaai âmire. 1334.» [Türkçe]

65. İbnül Emin Mahmut Kemâl — Son asır Türk şâirleri «Birinci cüz; Türk tarih encümeni külliyyatından. İstanbul; Orhaniye matbaası. 1930.» [Türkçe]

66. İhsan (Hamamizade) — Tırabzon şâirleri «Gayri matbu'. Müellifin kütüphanesinde.» [Türkçe]

67. İsmail Hakki (Bursalı)

— Silsilenâmei Celvetî سلسلة نامه جلوتى «Celvetî silsilesinden ve bu silsiledeki meşâyih'in tercemei hâllerinden bâhis gayri matbu' bir kitaptır. Eski yazma bir nüshası Millet kütüphanesinde 1040 numaradadır.»

68. — Fezlekei tarih «İki cilt. Ceridei havadis matbaası 1287.» [Türkçe]

69. Kâtip Çelebi — Keşfüzzunun an esamilkütübü velfünun كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون «İki cilt; İstanbul Âlem matbaası 1310.» [Arapça]

70. — Takvimuttevârih تقويم التواريخ «Millet kütüphanesi. № 128, 129, 130; yazma nüshalar. Bu eser, İbrahim Müteferrika matbaasında tab'edilmiştir.» [Türkçe]

71. Lâtîfî — Tezkirei Latîfî «İkdam matbaası 1314.» [Türkçe]

72. Mecdî — Şakayıkı no'mâniye tercemesi «2 Cilt; Matbaai âmire, 1269.» [Türkçe]

73. Mehmet Ali Aynî — Tasavvuf târihi «İstanbul, Vatan matbaası 1341.» [Türkçe]

74. — Hacı Bayrâmı Velî «Evkaf matbaası 1343.» [Türkçe]

75. Mehmet Atâ — Hammer tarihi tercemesi «8 Cilt; Evkaf matbaası 1335» [Türkçe]

76. Mehmet Süreyya — Sicilli Osmânî «5 cilt; Matbaai âmire, 1311.» [Türkçe]

77. Mehmet Süreyya (Seyyit, Şeyh, Baba) — Hâşimî divançesi «Matbaai bahriye; 1339 - Rumî» [Türkçe]

78. — Mesnevî şerif «1268; İstanbul, Matbaai âmire; Cevrî tarafından bir çok Mesnevî nüshalarının mukabelesiyle yazılan ve 1026 da tahriri hitam bulan yazma nüsha. Süleymaniye. Halet Ef. K.» [Acemce]

79. Mevlânâ Celâleddin — Divanı kebir «Eski bir yazma. Halet Ef. K. № 687.» [Acemce]

80. — Külliyyât «Lekhno, 1302.» [Arapça ve Acemce]

81. — Miftahülcinan مفتاح الجنان «Şii'lerin dua ve ziyârât mecmuası; 1317, Bombay.» [Arapça, Acemce]

82. — Risâletün biddevretîl arşîyyeti fil'ahkâmîlferşîyye رسالة بالدورة العرشية في لاحكام لفرشيه «Dört bap, bir hateme üzerine 1068 de yazılmış olan tahmînen yirmi iki sahîfeli bir kitaptır. Münderecâtı hûlasaten şudur:

Mısrîi Niyazi

(1) Bütün mevcûdata âit olan devir; burçlar, tasarrufları ve tasarruf müddetleri.

(2) İnsana ait olan devir, kıyamet ve haşir..

(3) Kıyameti kübranın mukaddemâtiyle eşratı sâatın enfüse tatbiki.

- Mısîrî Niyazî* — (4) Kıyâmeti suğrâ, ya'ni mevt; kıyâmeti vustâ, ya'ni sâli-kin mevti irâdî ile mürşidine teslimi nefis ve ülûkû, kıyâmeti küberâ, ya'ni şer'in anlattığı kıyâmetin tevîl ve enfûse tatbîkî..
«1284 te Ahmet Muştak Baba evlâdından ve ketebeden Seyyit Mehmet Hâkî tarafından yazılan nüsha.» [Arapça, bendedir]
83. — Divan. «1254-Bulak; 1235- İatnbul» [Türkçe]
84. *Muhammedibni Abdürresûlîl Berzencî* (Seyyit) — El'îşâa fi eşratissâa في اشراط الساعة «1076 da Medîne' de yazılmıştır. Eşratı sâata ait gayri matbu' bir eserdir. Üsküdar, Selim ağa k., âkâit №: 522» [Arapça]
85. *Muhammed ibni Mürteza* (Molla Feyz) — Kitâbüssâfi fi tefsîri kelâmullahil vafî كتاب الصافي «1286, İran».[Arapça]
86. *Muhammedibni Yakup* (Küleynî) — Usûli kâfi اصول کافی «Ümmehâtı kütübi Şia'dan.. Tebrîz. 1311» [Arapça]
87. — Risâle fi tefsîri Fâtîha رساله في تفسير الفاتحة «Fâtîha'nın tefsîrine âit 3-4 sahîfelik bir risâledir. Gayri matbu' dur. Bir nüshası bendedir.» [Türkçe]
88. *Muhammed Nûr* (Elarabî) — Kitâbürraşât fil Mebdei vel Meâd كتاب الرشاد في المبدأ «Meratibi ilâhiye, Mebde', Meâd ve Bürûzdan bâhis bir mukaddeme, 2 fasıl, 1 hâtîme üzerine yazılmış muhtasar, müft bir risâledir. Gayri matbu'dur. Yazma bir nüshası bendedir.» [Arapça]
89. — Fütûhâtı Mekkiyye فتوحات مكية «İstanbul Evkaf Müzesinde 37 ciltten ibaret Muhiddîn'in kendi el yazısı ile muharrer nüsha.. Bu nüshanın yalnız 9 uncu cildi konya'da iken kaybolup, yerine yeni bir yazı ile yazılmış diğer bir cilt konmuştur. Her cildin ilk sahifelerinde «وقف هذا الكتاب مع بقية اجزائه الشيخ صدر الدين محمد بن اسحق رضي الله عنه على الزاوية المنجية عند قبره وشرط الواقف الا تخرج منها» kaydına nazaran Sadreddin'in «انتهدت المقابلة الاولى وهما بخط الشيخ رضي الله عنه وصحح كل منهما بالآخرى بحضور شمس الدين ابد الله تعالى وسمع هذه المجلدة سراج الاجل محمد الدين ابوبكر بن بشاد التبريزي حالة المقابلة بقراء محمد بن اسحق بن محمد خادم الشيخ رضي الله عنه وعن والده وذلك بجل سنة اربعين ستائة وتم في آخر شوال في السنة» yazılı olduğuna nazaran Halep'te Şeyhin hattı destiyle muharrer diğer bir nüsha ile mukabele edilmiştir. Matbu' nüsha; Mısır; 1293.» [Arapça]
90. — Fususül Hikem فصوص الحكم «İstanbul; 25 Zilka'de; 1287.» [Arapça]

91. *Muallim Nâci* — Mehmet Muzaffer mecmuası. «İstanbul; Şirketi mürettebiye matbaası; 1306.» [Türkçe]
92. *Mustafa* (Çerkeş şeyhi) — İkinci Mahmuda mektup. «تدبیه النبی فی و تسلیل التأویل» ile bir arada olarak 1300 de Tıbbiye matbaasında tab' edilmiştir.» [Türkçe]
93. *Mürtezâ* (Derviş; Bektaşî) — Dürri yetim در پی [Câvidân جودای tercemesi] 1048 tarihinde Halil Vahdetî Dede babanın meşihatı zamanında Derviş Mürtezâ tarafından yazılan bu eser, Câvidannamei kebir'in tam ve yegâne tercemesidir. Kitabın sonunda
وقتہ از تاریخ هجرت بدین وحی و وحی
شد تمام از لطف حق ابن امانه در پیتم
Sat hezar hamdû senâ ile salât olsun ana
Ol kim ismidir في ح ي خ نايم!
kit'asını okumaktayız. Müellifin el yazısı nüshası, Mülkiye kaymakamlığından müteakıt Divrik'li Mehmet Nebî Ef. de idi. Mumaileyhin vefatından sonra elde etmeğe çalışırken Sahatlarda bir Alman tarafından 80 liraya alındığını duydum. Konya müzesi kütüphanesine Konya Posta ve Telgraf baş müdiriyeti makinisti Hüseyin B. tarafından hediye edilen nüsha alıcısı محمد نوری ولد آدم وحواله قدم آلعبا «الفقيه الحنفى السيد محمد نوري ولد آدم وحواله قدم آلعبا» tarafından 25 Ramazan 1270 tarihinde istinsâh edilmiştir. Bu kitap 299 bap, 602 sahifedir. 0,21 tul ve 0,13 arzında olup 1039 numarada mukayyettir [Türkçe]
94. *Nâbî* (Yusuf) — Divan. «İstanbul; Şeyh Yahya Ef. matbaası; 1292.» [Türkçe]
95. *Nâzum Pş* (Mehmet, Selânik valisi) — Esrârüttevîd tercemesi. «Şems matbaası. 1331.» [Türkçe; Manzum.]
96. *Nazmî Mehmet* (Şeyh) — Hediyyetül ihvân هدية الإخوان «Halvetî silsilesinden ve Halvetî şeyhlerinden bâhis olan bu eser gayri matbu'dur. Ruznamçeci Süleyman Fâik Ef. tarafından kenarına mühim hâşiyeler ilâve edilen nüshadan aynen — Hâşiyeleriyle — Seyyit Mehmet Şükrî bin İsmâil tarafından istinsah edilen nüsha. Millet kütüphanesinde 1128 numaradadır. [Türkçe]
97. *Nedim* (Ahmet) — Divan «Halil Nihat B. Ef. nin neşrettiği nüsha. İkbal kütüphanesi neşriyatından. İstanbul; İkdâm matbaası 1341.» [Türkçe]
98. *Nef'î* (Şair) — Divan. «İstanbul; Ceridei havâdis matbaası 1269.» [Türkçe]
99. *Nesimî* (Seyyit İmâdeddin) — Divan. «İstanbul; 1260.» [Türkçe]

100. *Neşâtî* (Ahmet de-
de) — Divan. «Kendi el yazması. Millet. K. Müze; № 519.» [Türkçe]
Nevsâli millî «1327 senesine ait» [Türkçe]
101. *Rahîmî* (Habeşî-
zade Abdürrahim.
Şâir) — Meslekül işrak مسلك الاشراق kasidesi. «Müstakim zade'nin el yazısı mecmua; Millet; Pertev Pş. K. № 636.» [Türkçe]
103. *Ramiz Hüseyin*
(Naimzade) — Tezkirei şuarâ. «Darülfünun kütüphanesinde 1346. H. de Zihni isminde bir zat tarafından müellifin el yazmasından istinsah edilen nüsha. № 91.» [Türkçe]
104. *Raşit Mehmet* (Mü-
verrih) — Râşit tarihi. «5 cilt. Matbaai âmire. 1282. Bu kitap İbrahim müteferrika' matbaasında da 1153 te tab'edilmiş-
tir.» [Türkçe]
105. *Resmî Ahmedibni*
İbrahim — Sefinetürrüesâ سفينة الرؤساء «İstanbul; Takvimhânei âmire matbaası 1269. H.» [Türkçe]
106. *Rıza* (Seyyit) — Tezkirei şuarâ «1000 den 1050 tarihine kadar gelen şâirlerin tercemei hâllerini havîdir. İstanbul; İkdâm mat-
baası 1316.» [Türkçe]
107. *Rıza Tevfik* — Peyâmı sabah gazetesinin ilâvei edebiyeleri. «№ 29. 31 Mart 1330; № 35. 8 Mayıs 1330; № 36. 15 Mayıs 1330.» [Türkçe]
108. *Riyazî Mekmet* — Riyâzüşşuarâ رياض الشعراء «Dîvan kâtiplerinden birinin olup bilâhara 1093 te Seyyit Rahmetullah isminde birine intikal eden ve bu tezkirenin 1018 de telif edildiğine nazaran müellifin hayatında yazılmış olması çok muhtemel bulunan eski bir yazma. Millet. K. Tarih; № 765.» [Türkçe]
109. *Sadık Vicedani* (E-
bu Rıdvan) — Tomârı turukı aliyye: Melâmîlik. «Evkaf matbaası; 1338 - 1340.» [Türkçe]
110. *Safâî* — Nuhbetül âsâr min fevâidil eş'âr نوحته الاثار من فوائدا الاشعار «1050 den 1082 tarihine kadar gelen şuarânın tercemei hâllerini havîdir. Millet; Tarih; № 771. Darülfünun; Yıldız; № 7. yeni yazma bir nüsha.» [Türkçe]
111. *Sakıp dede* — Sefinei mevleviye. «3 cilt. Mısır, Vehbiye matbaası. 1288.» [Türkçe]
112. *Sâlim* (Mirzazade
Kadiasker) — Tezkirei şuarâ. «1066 dan 1135 tarihine kadar gelen şâirlerin tercemei hâllerini havîdir. İkdâm matbaası; 1314.» [Türkçe]
113. *Samî* (Şair) — Divan. «Bulak. 1253.»

114. *Sârbân Ahmet* — Divan. «Şeyhulislâm Ahmet Muhtar B. in mahdumu Ali Haydar B. tarafından kurşun kalemle istinsah edilip bilâhara ayrıca tebyiz edilen yazma nüsha, Üsküdar Hâşim Pş. K. Müs-
vedde. № 82. Mürekkeple yazma. № 75. Bu divanda 3
Terkibi bent, 4 Tercii bent, 8 Mesnevî, 3 Müseddes, 3
Muhammes, 1 Murabba, 199 Gazel vardır. Tercii bentlerin
biri Na't, biri Dûvazde İmâmdır. Müseddes ve Mesnevî-
lerin de birer tanesi Dûvazde İmâmdır. Mevcut gazellerden
dördü yine 12 İmâm'a âit medhiye, biri Na'ttır. Mesnevî-
lerin bir tanesi müstekillen Ali'ye âittir. Hece vezniyle
söylenmiş 18 ilâhisi vardır. Divanında ، د ، خ ، ح ، ث ،
«ث ، چ ، ح ، خ ، د ، د ، ص ، ض ، ط ، ظ ، غ» harfleri yoktur. [Türkçe]
115. *Seyfullah* (Sey-
yit) — Divan. «Ahmet Kâmil matbaası; 1329.»
116. *Süleymani Belhî*
(Seyyit) — Yenâbiul mevedde شايع المودة «Ali ve Ehli beyte âit
ehâdisi cami' ve Şîai İmâmiyye شيعه اماميه — İsnâ aşeriyye
اثنى عشرية akidesini Ehli sünnet kisvesi altında ve Sünnî
hadis kitaplarından alınan ehâdis ile izhâr eden büyük
bir kitaptır. 2 Cilt; İstanbul; Ahter matbaası 1301»
[Arapça]
117. — Tuhfetül hattâtin تحفة الخطاطين «Türk tarih encümeni kül-
liyatından. Devlet matbaası 1928.» [Türkçe]
Mecmua «Müstakim zade'nin el yazısı ile muharrer olan
bu mecmuada La'î zade Abdülbâkî'nin Mebdeü mead,
Sergüzeşt, Risâlei ünsiyye tercemesi, Hace Abdullahı Ahrâr
hulefasından Kadî Muhammedibni Burhan'ın makamâtından
mulahhas ve mütercem bir risâlesi, Abdülkerîmi Ceylî'nin
حقيقة اليقين و زلفه التمكن ve zülfetüttemkin (Arapça) yine
Abdülbâkî Ef. tarafından bu risâlenin tercemesi, Mevlânâ
Alâeddin'in Şeyh Abdülkebîri Yemenî ile mülâkatını hâkî
Reşehât'tan alınmış küçük bir risâle, Risâlei Şeyh Mürad'ın
şerhi, Sergüzeşt'ten bir parça ve Abdülbâkî Ef. nin bazı
eş'arı vardır.
118. *Süleyman Sa-
deddin* (Müs-
takimzade) — Kenarında Habeşî zade Rahîmî'nin Meslekül işrak مسلك الاشراق
kasidesi ve Oğlan şeyh, Sârbân Ahmet, Hamza Bâli, Beşir
ağa gibi ehemmiyetli Melâmî ricâlinin şehâdet ve vefâtına
tarih mısra' ve terkipleri yazılıdır. Millet. K. Pertev Pş.
№ 636.»
119. — Risâlei Melâmiyyei Şattâriyyei رسالة ملامية شطارية «Me-
lâmiyye ricâlinin muhtasaran tercemei hâllerini hâvî olan
bu kitap, La'î zade Abdülbâkî'nin Sergüzeştinin tarihi
tahririnden sonraki Melâmî ricâlini bildirmesi dolayısıyla
çok mühimdir. 1335 tarihinde Ahmedî Tebrîzî tarafından
istinsâh edilen bir nüshası Millet kütüphanesinde 1051
numaradadır. » [Türkçe]

120. *Şemseddin Samî* — Kamusül a'lâm. «6 Cilt. 1306 - 1316 İstanbul; Mihran matbaası.» [Türkçe]
121. *Seyhî Mehmet* — Zeylüzze'yl ذيل الزيل (Şakayık zeyli) «Darüsseâde ağası Beşir ağa vakfı. 1285 te محمد ابن المنقش باوقاف الحرمين المحترمين tarafından yazılan çok güzel ve müzehhep nüsha. Süleymaniye; Hâlet Ef. K. № 479.» [Türkçe]
122. *Tahir (Bursalı)* — Hacı Bayrâmı velî «İstanbul; Mahmut B. matbaası. 1331.» [Türkçe]
123. — Osmanlı müellifleri. «4 Cilt. İstanbul; Matbaai âmire. 1333. «1343.» [Türkçe]
124. *Tıflî (Ahmet Çelebi)* — Divan. «Gayri matbu'. Atıf Ef. K. №2085; Millet. K. №308.» [Türkçe]
125. — Vilâyetnâme. «1263 te yazılmış bir nüsha. Millet. K. №604.» [Türkçe]
126. *Va'dî (Şâir)* — Divan. «Darülfünun; Yıldız. K. №140. Yazma nüsha.» [Türkçe]
127. *Ya'kup (Hüdâî Tekkesi şeyhi)* — Hediyetüssâlikîn هدية السالكين. «Hüdâyî tekkesi şeyhlerinden Şihâbeddin Ef. nin arapça تحفة السالكين i ile bir arada olarak Bahriye matbaasında 1329 senesinde tab'edilmiştir.» [Türkçe]
128. *Yusuf Sinan (Şeyh Kermiyânîzade)* — Tadhilü'tte'vîl تذهيل التأويل. «1300. H. de Sinan Ef. nin تذييل النبي ve Çerkeşli Hacı Mustafa Ef. nin İkinci Mahmud'a cevabî mektubiyle bir arada olarak Tıbbiye matbaasında tab'edilmiştir.» [Türkçe]
129. *Yemînî (Ağrıbozlu)* — Fazîletnâme فضيلتنامه. «Manzum; Matbu'.» [Türkçe]
130. *Yonus Emre* — Divan. «Yazma bir nüsha; Millet. K. №616. İstanbul; 1341. Taş basması.» [Türkçe]
131. *Ziyâ (Mehmet; İh; tîfâlcî)* — Yeni kapu mevlevihânesi. «İstanbul; 1329.» [Türkçe]
132. *Zîver* — Rados tarihi. «Rados matbaası. 1312» [Türkçe]
133. *Müteaddit Şecere-ler* — Kütüphanelerde ve ellerde
- Ecnebî me'hazlar:**
134. *E. J. W. Gibb* — Cextes Houroûfis Memorial. «Leyden; 1909 - 1327. 1929.»
135. *W. Bartold* — Orta Asya Türk tarihi «Türkçeye mütercem. Darülfünun Türkiyat Enstitüsü neşriyatından. İstanbul; 1927.»
136. — Encyclopedie de L'islam.

III

ÜÇÜNCÜ DEVRE

MELÂMÎLERİ

I

الحاج سيد محمد نور العربي الملاى **ELHAC SEYYİD MUHAMMED NURÜL
ARABİYYÜL MELÂMÎ**

“MADDÎ VE MA'NEVÎ HAYATI.”

Üçüncü devre Melâmîlerinin pîr ve Mürşidi bulunan ve son asırlarda tasavvuf erbabının ekseriyeti tarafından Kutup ve Gavs olarak kabul edilen “Seyyit Muhammed Nur,” un tercemei hâli, maddî ve manevî hayatı tamamiyle mazbuttur. Bu hususta evvelâ kendisine müteşekkirimiz. Çünkü «منع النور في رؤية الرسول» isminde ve bir risale şeklinde kendi tercemei hâlini tesbit etmiştir. Oğlu Şerif Ef. de babasının tercemei hâlini ayrıca bir risale şeklinde yazmış ve Seyyid'in muhtelif safahâtı hayâtini göstermiş olduğu gibi Harîrî zade Kemâleddin'de «تبيان وسائل الحقائق في بيان سلاسل الطرائق» de bu hususta kâfi derecede icâlei kalem eylemiştir.

Seyyit Muhammed Nur 1228 hicrîde Mısır'a tabi, “Mahalletül kübrâ” kasabasında doğmuştur [1]. Babası Kudüs' hâricinde bir zâviyesi bulunan ve zürriyetinin kesretiyle maruf olan “Bedrül velî,” nin oğlu Kudüs'lü Seyyit İbrahim'dir. Seyyit İbrahim'in Mısır'a niçin ve ne suretle gittiği malûm değildir.

Muhammed Nur'un siyâdet şeceresini بيان ve Bursalı Tâhir B. in “Menâkib,” i şu suretle kaydetmektedir:

Seyyit Muhammedün Nurül Mısıriyyül Mahallâviyyül Bedriyyül Huseynî — Seyyid İbrahimül Kudsî — Seyyid Bedrül velî — Seyyid Muhammed — Seyyid Yusuf — Seyyid Bedr — Seyyid Ya'kub — Seyyid Mutahhar — Seyyid Sâlim — Seyyid Muhammed — Seyyid Zeyd — Seyyid Ali — Seyyid Hasanül arizül ekber — Seyyid Zeyd — İmâm Zeynül âbidîn Ali — İmâm Huseyn — İmâm Aliyyibni Ebu Tâlib.

[1] Oğlu Şerif E. risalesinde ve Harîrî zâde Tıbyanında 1222 tarihinde doğduğunu söylüyorsa da kendisinin منع النور da « Sene 1245 te Mekkeye gittim; sinnim on yedi idi » dediğine nazaran bizim kaydettiğimiz tarih doğrudur. Tahir B. de مناقب شيخ سيد خواجه محمد « نور العربى وبيان ملامت واحوال ملاميه » ismindeki gayri matbu eserinde, her hâlde منع النور a istinâden 1228 de doğduğunu kabul ediyor.

Dört yaşında babasından yetim kalan Muhammed Nur, üç sene dayısının himâyesinde kalmıştır. Seyyidin dedesi, annesi, babası, dayısı; hatta bu ailenin görüştüğü kimseler bile sofidir [2]. Bu suretle Muhammed Nur', tasavvuf neş'esini, daha küçükken ailesinden tevarüs etmiştir.

Muhammed Nur', yedi yaşında iken Câmîül ezher'de şeyh Hasanül Kuveysnî ismindeki zattan tahsile başlamıştır. 1255 tarihinden 1244 tarihine kadar şeyh Hasana hizmet ve mumaileyhten tahsili ilmi marifet eden seyyit, yine şeyhinin emrile yanyalı şeyh Ahmet efendi ile beraber yanya'ya gitmiştir [2]. Seyyidin bu yanya seferi her halde bir maksadı mahsustan ziyade tarikatlarda bazı sâliklere verilen seyahat gibi sülûk mukteziyâtındandır.

Muhammed Nur', yanya'ba 9 ay oturmuş [3], bu müddet zarfında Nakşibendî şeyhi Yusuf efendiye bîat ve Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Bu suretle ma'nen tefeyyüze çalışan seyyit, aynı zamanda tahsîlini de ihmâl etmiyerek şeyh Yusuf'un dâmâdı Tal'at efendiden tahsile devam etmiştir.

Dokuz ay sonra şeyh Yusuf'un emrile mekke'ye gitmiş ve edayi haccedip bir sene mekke'de mücâvir kalmıştır. Şerif Efendi evvelâ iskenderiye'ye gittiğini ve sonra haccettiğini söylüyor ve şöyle bir menkabe naklediyor:

Bir akşam pederime bir evham hasıl olup Ali Efendi ile Tal'at Efendinin ilmi zâhirde mütebahhir birer zati âlikadir olduklarını tefekkürle şeyh Yusuf Efendinin ilmi zahiri olmadığı için şeyh Ali Efendi ve Tal'at Efendinin böyle ümmî adama irtibatlarından naşi hayretini mucip olmuş; o akşam ma'nada sabah namazını edâ için tekke'deki camii şerife gitmiş; kapının mukabilinde oturmuş. Yanında da ihvândan birisi oturmuş. Yanında oturan demiş ki; Yusuf Efendi geliyor. Pederim de arkasına bakıp görmüş ki Yusuf Efendi bir koluna Ali Efendi, bir koluna Tal'at Efendi girüp; cemâli de ay bedir olmuş geliyor; Camie girmiş; postuna oturmuş; sabah namazını edâdan sonra âyîni Nakşiyeyi icrâ edüp pederim camiden çıkup Yusuf Efendinin iltifâtına mazhar olmağa muntazır olmuş.

[1] «Kenzi mahfî» de bunu izah ederek daha çocukken ebeveyninden ve onların zamanındaki - tabîî görüşüp konuştukları - ulemâdan vahdeti vücudu duyup, bu akideyi, bütün âlem bu i'tikattan rücu' etse ve hatta kendisini katil ve ihrakı binnâr ile tehdit et-seler dönmeyecek derecede benimsediğini ve sonra Allah lutfedip îmânı istidlâlî, şuhudî ve zevkiye eriştiğini anlatıyor.

«اعلموا انى حال صباوتى كنت افلداىواى بسماعى منهم ومن علماً زمانهم ان الله تعالى له الوجود والخلق لكل موجود فإزالت هذا التقليد موقناً بحيث لو رجع جميع العالم عن هذا الاعتقاد ولم يرجع عن الذى اعتقدت وان كرهت بالقتل والاحراق بالنار ثم لطف...

[2] Şeyh Ahmet, Bilâhara İstanbul'a avdet ve burada vefat etmiştir. Kabri Sünbül Efendi tekkesinde türbenin karşısındadır. Mezar taşından 1266 da vefat ettiğini anlıyoruz.

[3] Şerif Efendinin risâlesi. Harirî zâde sekiz ay oturduğunu yazıyor.

Yusuf Ff. yine bir koluna Ali Efendi, bir koluna Tal'at Efendi girüp hücrei âlilerine giderken pederim mukabiline gelüp, pederime hitaben; Burhan olmadan iman olmaz mı? buyurmuşlar. Pederim de hayasından hiç bir cevap vermemiş. Akebinde ma'nadan uyanmış. Sabah namazı ezanı kulağına girmiş. Der'akap yataktan kalkup, abdest alup, camie gidüp ma'nada oturduğu yerde oturmuş. İhvânından biri de yanında oturmuş. Biraz sonra Yusuf Efendi geliyor denmiş. Hakikaten Yusuf Efendinin bir kolunda Ali Efendi, diğer kolunda Tal'at Efendi hücrei âlilerine götürürlerken mukabiline geldiği vakit; burhan olmadan iman olmaz mı? hitabına karşı sükûtle mukabele buyurmuşlar. Yusuf Efendi Ali Efendiye hitaben; mektubu yaz; yarın Mısır'a gidecekler deyu pederim için emretmişler....

Fakat biz seyyid'in tercemei halinde kendi eserini (منبع الود في رؤية لرسول) esas ittihaz ediyoruz. Seyyit mezkûr eserde (Mekke'ye gittim. Sene 1240 ve sinnim 17 idi.) diyor. Harirî zâde merhum da tibyan'da «وصحبه بها الشيخ يوسف الفندي القشبندي في سنة ١٢٤٠ ومكث عنده ثمانية أشهر ورجع بامرهم وجاور بالحرم المكي سنة كاملة...» diyerek seyyid'in ifadesini tekrar ve teyit ediyor. Şu halde yanya'dan hareket eden Muhammed Nur, doğrudan doğruya mekke'ye gitmiştir. Şerif Efendinin ifadesine nazaran şeyh Yusuf Efendi, seyyid'in hayatında müessir ümmî, fakat zînüfûz bir şahsiyettir. Lâkin seyyid'in kendisi Menbaunnurunda bu şeyhten hiç bahsetmiyor. Yalnız üstadı şeyh Hasanül Kuveysnî, ve bilhassa melâmî derviş Mehmedî mekkî den hürmetle bahsetmektedir. Bundan anlıyabiliriz ki şeyh Yusuf Efendi, Muhammed Nur'un üzerinde pek te nâfiz olmamıştır. Esasen bilâhara melâmeti benimsiyen seyyid'in Nakşî tarikatı gibi zevâhire tamamilе riâyetkâr olan ve vahdette Müceddidi sâni imâmı Rabbânî'nin «همه از اوست» meslekine sülûk ederek çok ihtiyatkâr bulunan bir tarikata sadakatının imkânı yoktur.

Seyyit, mekke'de de boş durmamış, şeyh ابراهيم الشهابى den Halvetiyyei şa'baniyye, üveysiyye ve Ekberiyîye tarikatlarına intisap etmiş ve Şeyh عبد الرسول den de hadîs okumuştur. kendisinden ahzi tarikat etmek isteyen Muhammed Nura, Mısır'a avdet etmesini ve ihtimâl «sözümü tutarmı?», diye bir imtihan olarak yolda Şâfiî mezhebi mucibince öğle ile ikindi, akşamla yatsı namazlarını cemeylemesini emretmiştir [1]. Muhammed Nur, kendi ta'birince «الامر فوق الادب» deyip bu emri ifâ ve mısra rücu'at ey-

[1] Şâfiiler seferde salateyni vakti ahîrde cem'an kılarlar. İmâmiyye mezhebinde ise cem', her vakit câizdir. Maamafih mezâhibi erbaa mütehidîninden bir çoğu da - bir kısmı özürle, bir kısmı bilâ özür - cem'a cevaz vermişlerdir. «Sahihi Buhârî muhtasarı Tecridî sarîh tercemesi: Ahmet Naim B. Ef. Sa: 399-401 Metin ve haşiyelere müracaat!»

lemiş ve « سيدنا ومولانا الشيخ حسن القويسي قدس الله سره » kelimâtiyle tebciil ettiği şeyh Hasana mülâkî olmuştur [1]. Burada sözü kendisine bırakacağız :

“Etmek ve hiyar turşusu ile kuşluk ederlerdi. Ellerini ba'dettakbîl hactan geldin'dedi. Ve imâm Huseyn رضى الله عنه ziyaretin emreylediler. Fakir Câmiül ezherin sokak tarafından olan kapıdan makamı âlîye girüp hari-kulâde olmak üzere imâm Huseyn makamlarında bir kimesne görünmez oldu; Bâhusus duhâ vakti kalabalık vakıttır. Baktım ki bir zât makamı âlî mahallinde نور على نور . fakire ilhâm oldu ki bu Habîbullah'tır. Korktum ve huzuruna gittim. Dizini öptüm. Bana dua eyledi ve arkamı meshetti, ba'dehu git dedi. Cami tarafından olan kapıdan camie nazar eyledim; makamı kebir hâlî; asla insan yok; geri döndüm. Mihrapta hazreti risâleti bulmadım. Yine sokak tafından olan kapıdan serian çıktım. Makama döndüm. Nâs, dolu; kezalik cami'nâs ile dolu; adet üzere...,,

Câmiül ezhere gidince şeyh Hasan kendisine ilmi vehbînin inkişaf ettiğini söyleyip ruma azimetini emrediyor. Muhammed Nur'emre imtisâlen iskenderiye'den bir gemiye binip evvelâ Antalya'ya çıkıyor. Anadolu'nun bazı mahallerini gezerek oradan da hareketle Gelibolu'ya, Gelibolu'dan Selâniğe ve Selânîk'ten Serez'e geliyor. Serez'de üç ay kadar küçük medresede müderrislik yapıp (Seyyit Muhammed isminde birisinden icâzetnâme almıştı) oradan Demir hisar, Doyran, Istrumça, Maleş tarihiyle Koçana'ya gelmiştir. Koçanahılar kendisini Üsküp valisi Hıfzî paşa'nın yaptırdığı medreseye müderris tayin etmişlerdir (1249). Müderris olduğu senenin Ramazanında koçana camiinde kasidei imâliye'yi türkçe şerhederek okutmuştur.

Vâli Hıfzî paşa [2] henüz yirmi bir yaşında olan bu fâzıl hocayı görmek isteyerek Üskübe dayet etmiş ve Üsküp ulemasile görüştürmüş. Neticede Paşa, seyyidin meftunu olup evlat ve taaluakatını, talim etmesi için, kendisine terfikan tekrar koçanaya izam etmiştir. Fakat çocukların anneleri evlatlarından ayrılmağa razı olamamakla paşa, seyyide büsbütün Üsküp'te oturmasını reca etmişse de Seyyit razı olmadığından, nihayet altı ay Koçana' da, altı ay Üsküp'te oturmasına karar verilmiştir.

[1] السيد حسن بن درويش القويسي من قويسنا من اعمان المنوفية بمصر ولي مشيخة الجامع الأزهر وتوفي ١٢٥٤ هـ. ودفن بالقاهرة مع البيهقي وله تأليف ، منها رسالة في المواريث وشرح على السلم الاحضري في المطلق ..

[2] Recep paşa zâde Hıfzî paşa:

Seyyit Muhammed Nur'un ilk müntesiplerinden olan Hıfzî paşa, kapıcı başlık ve Üsküp nazırlığı hizmetlerinde bulunmuş ve 1242 de mürimîran olmuştur. 48 ten sonra İstanbul'da ikâmeti tensip edilerek vilâyetten azledilmiş ve 1277 de vefat etmiştir. Eyyupta metfundur.

Sicilli osmanî: Cilt 2. Sa. 234—235.

Seyyit, bu zamana kadar tütün içmiyormuş. Hıfzî paşa tütüne alışmasına sebep olmuş. Bunu kendisi anlatırken diyor ki “Hıfzî paşa tütün içmeme sebep oldu. 53 tarihinde keenne ma'nada Medinei Münnevvere'ye vardım. Mahmudiye medresesinde abdest alup hareme girerken imam Ömer رضى الله عنه Bâbüsselâm atebesi sağ tarafında otururdu. Abdest almadım. Giru abdest al; dedi. Fakir dahi giru abdest alup sular azamdan akarken Bâbüsselâmdan girmeye şûru'eyledim. Yine; abdestin yok, giru abdest al; dedi. Abdest aldım dedim ise de gazab ile bizi yere yikup arkama iki kere eliyle urdu. Benden kay geldi. Bâbüsselâm önündeki meydan tütün zifiriyle birçe birçe doludu. Abdest al; diye tekrar emreyledi....,, Seyyit bundan sonra hareme girmiş; mihrapta sağında Ebubekir ve Ömer; solunda osman ve Alî olduğu hâlde Rasulullahı oturur görmüş. Rasulullah; “çağırın; otursun,, demiş. Ebubekir de eliyle gel diye işaret etmiş. Seyyit “teeddüben hazreti Şâhın - Alî - alt tarafına oturdum. Ebubekir رضى الله عنه neye bu tarafa gelmedin deyince cevap vermeğe haya eyledim. Hazreti Şâh bu mecliste taraf yoktur diye cevap verüp Rasulullah tebessüm ettiler. Ve hazreti Şâh ile hafiyen mükâleme ettik,, diyor, Muhammed Nur, bu rü'yadan sonra tütünden vazgeçmiştir.

Yine ayni senede diğer bir rü'yada Rasulullah'tan hırka geydiğini anlatıyor [1]. 1245 senesinde gördüğü diğer bir rü'yada Rasulullah', kendisine üç satır yazı yazıp verdiğini ve Ebubekir'in “tevhîdi ef'âl, tevhîdi sıfât, tevhîdi zât,, diye okuyup makamâtı fenâyı telkin eylediğini bildiriyor. Ve “59 a kadar bu makamâtı selâseye müdâvemet edip zevk eyledim,, diyor.

1255 te Üsküp'e giderek orada tavattun eden ve Nakşibendî şeyhi kazanlı Abdülhâlik Ef. ye intisap eyliyen, seyyit Muhammed Nur' 59 tarihinde hacca niyet ediyor. Şerif Ef. “pederimin niyetini işiden ehibbadan Kalkandelen, Koçana, İştîp'ten dört yüz yetmiş hacı niyet etmiş ve hizmetinde talebesinden Koçana kasabasından Gradas'lı hacı Emin'i bile götürmüş, ve Üsküp' ulemasından hacı Nebî Efendi de refakatlarında bulunmuş,, diyor ki bu da bize 1240 tan 59 tarihine kadar o civarlarda tamamiyle iştihâr ettiğini ve bir çok mürit ve muhibbe mâlik olduğunu anlatmaktadır.

Esâsen Anadolu' “diyârî rûm,, diye anılırken ve şeyh Hasanı kuveysnî, kendisine rûma azîmeti emreylemişken Seyyit Muhammed Nur'un Antalyadan sonra doğruca Selânîk, Üsküp havalisine gelip yerleşmesi

[1] Harîrîzâde merhum tibyanında « الحمد لله » tarihinde رسول الله والصغراء من رسول الله صلى الله عليه وسلم وسنذكر بعض تفاصيله في ابان النون انشاء الله تعالى وهذا من اجل النعم التي انعم الله سبحانه وتعالى به على اذ كان بيني وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم واحدة واحدة.

şâyânı nazardır. Buraları daha Ahmet Sârbân' ve Hamza Bâlî'den beri melâmîliğin müttekâsif bir merkezi idi. Meselâ; 1011 de vefat eden İştîp'li Şeyh Abdülkerim'in "sılasında ikamet eyleyüp tarikati melâmet işâatına ağâz,, ettiğini ve Bosna havalisinde melâmîlerin kesretini zeyli şakayikten öğrenmekteyiz.

Bu tarihlerde Hamzavîliğin devam etmekte olduğuna da evvelce arzetmiştik. Bunların Anadolu'dan ziyade Rumeli'de bulundukları muhakkaktır. Evvelce toplu bir halde bulundukları yerler de seyyid'in tavattun ettiği mahallerdir. Şu hâlde Muhammed Nur'un fa'âliyetine buraları merkez ittihaz etmesi ve on sene zarfında kendisiyle eberaber 470 kişiyi hacca sürükleyecek kadar tanınması, emri mânevîden ziyade bir fikri mahsusun tatbikinden doğan müspat bir neticeyi irâe eder. Bu aynı zamanda mumâileyhi Rum'a yollayan Şeyh Hasesnül Kuveysnî'nin de Melâmetini ispat derecesinde teyit eden bir keyfiyettir. Çünkü Muhammed Nur' bu on sene zarfında kendisine intisap eden kimseleri de nakşî usulince ve esmâ tarikiyle değil; merâtibi selâsei tevhit ve Melâmet neşvesiyle teslik etmiştir [1]. Bu da kendisinin bu yolu Şeyh Hasandan aldığı irâe eder. Şa'bân'ın 14 dünde mekke'ye dâhil olan seyyit', bu ziyarette de hâlâ maneviyyâta teşne olup kendisini mükemmel göremiyor ki Şerif Ef., seyyid'in Nebî Efendiye "bize bu ilmi zâhir kifâyet etmez. Mekkei mükerrerme ve beyti şerif, mürşidi kâmiliden hâlî değildir. Kendimize bir mürşidi kâmil arayıp bulmamıza fursattır dediğini ve nihayet meczup melâmî mekkeli derviş Muhammed'e mülâki olduğunu söylüyor. Seyyit', bizzât bu mülâkatını anlatırken şu sözleri söylemektedir: "tavâfi kudûm eyledim ve haremi şerifte otururken bir zât, meczup suretinde yanıma gelüp yanyana oturdu ve gömleğinde, üstünden kehle gezüp gömleğime binecek dereceye gelüp vine döner. Bana dedi ki bizim kehleler terbiyelidir. Gayriye gitmez [2]. İsminiz nedir diye sual ettim. İsmim Mehmet Derviş, ehli mekkeden ve beytükâdî (?) evlâdındandır. 45 tarihinde hacca geldiğin vakit senin ile oturdum ve hatta mavi kürk üzerinde idi. Lâkin hadâseti sinnin vardı; dedi.,

Şerif Efendiye nazaran Derviş Mehmet vasıtasıyla kazanlı Abdülkâlik

[1] Eski Melâmîlerden naklen..

[2] Muhammed Nur', bu mülakatı — kendisinden dinliyenlerin ifadelerine nazaran — anlatırken Derviş Mehmed'in aynen "Bizim yozlar başka yazıda yazılamaz,, dediğini söylemiş. Eğer bu doğru ise, Derviş Mehmed'in Mekke'li olmadığı muhakkaktır. Yoz, iç Anadolu'da dışından ayrı güdülen koçlara denir. Yazı, Yazılamak ta çayır, otlamak manalarında müstameldir. Çok muhtemeldir ki Derviş Mehmet', türk olduğu hâlde kendisini, mücavir bulunduğu Mekke'ye mensup olarak takdim etmiş, yahut ta makamı kible ve cem'de bulunduğu remzen "Ehli Mekke'denim,, demiştir. Esâsen Araplarda "Derviş,, tabiri de yoktur.

Efendinin halîfesi Trabzon'lu Şeyh Mustafa Efendiye intisap eylemiştir. Derviş Mehmed'in emriyle bir erbaîn çıkarmış ve bu itikâf esnasında kendisine makamâtı beka, ya'ni « جمع الجمع , حفرة الجمع » in hazreti Rasullullah'ın ruhâniyeti tarafından uyanık olduğu hâlde telkin edildiğini « Menbaunnur » da zikretmektedir. Edâyi hactan sonra Tırabzon'lu Mustafa Ef. den Nakşibendî icâzetnâmesi almış; irşat ve teslîke mezun olmuştur. Medine'yi de ziyâ'etten sonra mısır' tarikile Rumeli'ye avdet ederken YenBu'da bir kurban kesip fukarâya etli pilâv pişirmiş, kendisi sâim olup akşam vakti koyunun başı ile iftar etmiştir. Ertesi günü kendisine "Hatm ختم,, makamı olan "Ahadiyyetül cem' احادية الجمع,, [1] makamının telkin edildiğini şöyle hikâye ediyor:

"Gün uykusu uyurken ma'nada Babüsselâmdan dâhil oldum. Rasullullah صلى الله عليه وسلم sureti nuriyyesi - sureti unsuriyesi değil - güneş nurundan daha sâfi şebeke dâhilinden ellerini açup yürü, dedi; Fakir yürüdükte şebeke içine alup kendisine sıkı ve ahadiyetül cem' makamını telkin eyledi.,

Üsküb'e avdetinde Hıfzı paşanın yerine Servili Selim paşanın [2] vâli olduğunu görmüş. Selim paşa da Hıfzı paşa gibi seyyidin müridi olup mumâileyhten zikri dâim ahzetmiş; hatta seyyide bir medrese yaptırmak istemişse de seyyit' Sinan voyvoda' camiinin ta'mirini emreylemiş ve emri yerine getirilmiştir. Selim paşa bilâhara hâssa müşiri olup istanbula gelmiş ve seyyidi de 1266 da istanbul'a davet etmiştir. Bu davete icabet eden Muhammed Nur', istanbul'da altı ay kadar oturmuş ve bu müddet zarfında istanbul' ulemâ ve meşâyihle temasta bulunmuştur.

Tekrar Üsküb'e giden seyyit', merkezi vilâyetin Üsküb'ten pizren'e nakli üzerine mahalli mezkûra gitmiş ve bu suretle dâimâ avamdan ziyade eâzımla temasta bulunmayı tercih ettiğini izhâr eylemiştir. Anlaşıyor ki seyyit', halk ruhunu pek güzel biliyor ve halkın dâimâ büyüklere uyacaklarını idrâk ediyordu. Bu, aynı zamanda, benimsediği mesleğin intişar ve taammümü cidden arzu ettiğine bir delildir. Şerif Efendi, risâlesinde seyyidin 1267 senesi rabiulâhırının 15 inci cuma gecesi tevhit neşre memur olduğu ve ertesi günü kendisine alay imamı Hamit ve tabur imamı Ali efendilerle tabur kâtabının ve üç yüzbaşının, daha ertesi günü de İşkodra ulemâsından Şa'ban Efendinin bîat ettiğini bildiriyor.

[1] Bu makamât, seyyidin tarzı teslîkinde izah edilecektir.

[2] Servili Selim paşa : Akkâ muhafızlığı, sayda ve maraş valiliklerinde bulunmuştur. 1261 de üsküb vilâyetine tayin 1264 de azledilmiş ve muhtelif tarihlerde kastamonî, konya vilâyetlerinde, Anadolu müşirliğinde, Batum kumandanlığında, hâssa müşirliğinde hizmet edip, 1289 da vefat etmiştir. Üsküdar'da metfundur. Cesur, mutakit, müstakim bir zat imiş. Sicilli osmanî; cilt 3 sa. 64

1269 da rusya muharebesi başlamış ve Seyyit' tekrar Üsküb'e avdet etmiştir. Yine bu sene kendisine biat eden müşir çerkes İsmail paşanın[1] davetiyle Manastır'a gitmiş ve üç ay ikameti esnasında ekseriyeti memurinden olan bir zümreye Bedreddin'in «Vâridât واردات» ını okutmuştur ki takriri zaptedilerek «لطائف التذويقات في شرح الواردات» isminde nâtamâm bir şerh olmuştur. 1285 tarihinde üsküp' ve civarında bazı mütassıplar bir arzuhal yapıp seyyid'in neşri ilhâd ettiğini merkeze bildirmişler, Sultan Aziz de tahkikini şeyhulislâm'a irâde etmişse de zaptiye müşiri Hüsnü Paşa[2] Manastır vâliliğind bebulunduğu sıralarda siyyid'le görüşmüş bulundugundan bu iddianın aslu esası olmadığını söylemiş ve Muhammed Nur'u telgrafla İstanbul'a davet etmiştir. Muhammed Nur', oğlu Şerif Ef. ile beraber İstanbul'a gelmiş ve paşanın konağında müsafir olarak altı ay kalmıştır. Bu müddet zarfında İstanbul ulemâ ve meşayihyle müshabelerde bulunmuştur. Muhammed Nur'un İstanbul'a seyahatında kendisine oğlunu da terfiki, mumailleyhe fartı mahabbetiyle beraber, tanınmasını ve bu suretle istediği gibi bir halef bırakmasını da temin gayelerine ma'tuf olsa gerektir.

Üsküb'e avdetinden sonra 1286 da Bosna' valiliğinden mazulen İstanbul'a gelen Topal Osman paşa ile[3] yine zaptiye müşiri Hüsnü paşa, seyyidi tekrar İstanbul'a davet etmişler, seyyid de yine Şerif Ef. ile beraber İstanbul'a gelip beş ay Hüsnü paşaya müsafir olmuştur. Bu üçüncü İstanbul seyahatından sonra yine Üsküb'e azimet eden Muhammed Nur' 1287 de Manastır'da Ruznamçeci Hüsnü beyin oğlunun hitan cemi-

[1] Çerkes İsmail paşa : nezip mirlivalığında bulunmuş; badehu ferik olup Rumeli ordusu erkânî harp reisi olmuş; Çatalca ve tuna muharebelerinde izharı şecaat eylediğinden 1270 te vezârete terfi' edilmiştir. Rumeli ve anadolu orduları müşirliklerinde bulunan İsmail paşa 1276 da zuhur eden Karadağ isyanı üzerine İstanbul'a celbedilmiş; bir kaç gün sonra vefat etmiştir (1277). Sicilli Osmani; Cilt 1; sa 322-323

[2] Hüseyin Hüsnü Pş. Mora' muhacirlerinden Abdülkerim Ef. nin oğludur. Tırhala' mutasarrıflığında ve muhtelif tarihlerde Yanya, Girit, Selânik, Cezayiri bahri sefit, Bursa valiliklerinde bulunmuş, 1288 de vezâreti ref'edilerek tahtı muhakemeye alınıp Kıbrıs'a neyrolunmuşsa da 89 da afiv ve itlak edilip sırasıyla Konya, Bursa ve Yanya valiliklerinde hizmet ve son memuriyeti olan Yanya valiliğinde iken 1294 te vefat etmiştir. Zaptiye müşürlüğünde bulunduğ tarih 1285 tir. İlim ve şî're meftun, dervişlere muhip, sarfiyatı ziyade, memuriyetinde şedit, husûsî hayatında cömert imiş. Hamzavî kutbu addedilen Bekir Reşat Ef. nin da Paşanın kâtibi husûsiliğinde bulunduğunu yazmıştık.

Sicilli Osmani; Cilt : 2 Sa : 177..

[3] Topal Osman Pş. İzmir köylülerinden Hacı Şerif ağa'nın oğludur. İzmit' kaymakamlığında, Karasi, Biga, Kıbrıs mutasarrıflıklarında, Belgrat' muhafızlığında, Bosna' ve Tuna' vilâyetlerinde bulunmuştur. 1286 da Bosna' vilâyetinden azledilip İstanbul'da ikamete memur edilmiş ve 1291 de vefat etmiştir. İdâre usulüne agâh, siyâset umurunda behredâr bir zat imiş..

Sicilli Osmânî; Cilt : 1; Sa : 449.

yetine giderken tikveş'te bir kaç gün müsafir kalmıştır. Bu küçük seyahat çok mühim bir netice vermiş; seyyid Muhammed Nur', Tikveş'te kendisine "kutbiyyet,, makamının verildiğini tebşir ve izhâr etmiştir. (Cemaziyelâhır 27; salı; saat 10 alaturka) [1] 1288 de tekrar oğluy la İstanbul'a - Şeyhulislâm Molla Beyin davetiyle [2] - gelen Seyyid'e Mirefte'li Hoca Abdullah Hulûsî Ef, Evkaf müfettişi Hacı Tefvik E, Mısır mollası Kâmil Ef, Şehremini Pazar meydanı Rifâî tekkesi şeyhi Ahmet Sâfi Ef, Mevlevihane kapusu Tarsus Rifâî tekkesi şeyhi Abdülkerim Ef, Harirî zade Hoca Kemâleddin Ef, gibi zevât intisap etmişler ve Alay emini Halil Ef. nin evinde mumailleyhten "Seyyidi Şerif", in "Vahdeti vücut,, risalesini okumuşlardır [3].

Muhammed Nur'; bu defa İstanbul'da Harirî zade'nin Boyacıköyündeki yahısında müsafir olmuştur. Bu İstanbul' seyatında bilhassa Seyyit Abdülkadir Ef. yi de ziyaret etmiş ve Şeyh Mürat tekkesinde müteaddit geceler müsafir olmuştur. Esasen bundan evvelki İstanbul' seyahatında da Abdülkadir Ef. yi ziyaret etmişti.

Bu ziyaretlerden maksadı, her hâlde Hamzaviliği temsil etmekte bulunan Seyyit Abdülkadir Ef. yi kendisine biat ettirmek, bu suretle umum Melâmîler tarafından Gavslığının kabulünü ve Melâmî vahdetini temin etmektir. Hatta muhakkak yine bu maksatla İdarisi Muhtefi'yi de ziyaret etmiş ve "İdris'in ruhaniyetiyle görüşüğünü,, söylemiştir. Fakat. Abdülkadir Ef; Muhammed Nur'u alelâde şayanı hürmet bir müsafir gibi kabul etmiş ve Hamzavilik an'anesine tamamiyle sâdik kalarak Melâmetin esaslarını oldukça tahrif eden bu yeni pîre biat etmemiş, bu suretle Hamzaviliğin istiklâl ve devamını temine muvaffak olmuştur.

Hülâsa, kendisine bir çok zevâtı biat ettiren ve dâimâ galip olan Muhammed Nur', yalnız Hamzavilik an'anesine ve Hamzavî mümessiline karşı mağlup olmuştur.

İstanbul'dan üsküb'e dönen seyyit, müridi bulunan şeyhulislâmın davetiyle beşinci defa olarak tekrar İstanbul'a gelip beş ay müsafir kalmıştır. 1291 de İstrumça melâmîleri — hemen hemen şehrin bütün seknesi

[1] Seyyit, Tikveş'te kutbiyyete tayin edildiği vakit müsafir olduğu, evde ikamet ettiği odanın duvarına bu tayin tarihini yazmış. Mezkûr yazı, bir perde ile setredilmiş olup hâlâ Melâmîler tarafından ziyaret edilmektedir. Bunu, ziyaret edenlerden duyduk..

[2] Şeyhulislâm Molla Bey (Mir Ahmet Muhtar Ef.) : 1222 de doğmuştur. Selânik mollalığında, İstanbul kadılığında, Anadolu kazaskerliğinde bulunmuş ve 1288 de Şeyhulislâm olmuştur. 95 te ikinci defa olarak Şeyhulislâm olan Molla Bey o sene tekrar meşihattan infisâl ederek 1300 de vefat etmiştir. İnadiye'de Hâşim Baba'nın civarına defnedilmiştir.

İlmiye sâlnamesi

[3] Şerif Ef. nin risalesi.

melâmî olmuştu — seyyidi davet etmişlerdir. Muhammed Nur', bu davete icabet etmiş ve Şerif Efendi, İstirumça'nın havasından ve halkından hoşlandığı için babasına orada kalmalarını teklif etmiş, seyyid de senenin altı ayında üsküp'te altı ayında İstirumça'da ikamete razı olmuştur.

1297 senesinde kendisinde erbabı tasavvufça insilâh denilen hâl vaki' olmuş.. (منبع النور) da bu vak'ayı şu suretle anlatıyor:

"Sene 97; İstirumça'da odamda sultânül'âşîkîn ibnül-fâriz ابن الفارض قدس سره divanı nazmını alup bakarken kendimden gâip oldum. Müzdelife ve Meş'-arülharâm yanında iken cemmi gafir asker taburu gibi üçer üçer, üç tabur kadar makdemle'inde üç zat, sağ taraftaki mekke'de odada bize telkin eden Rasulullah' mıdır derken cemâlin açtı ve yanıma vardım. Dedi ki Enbiyâ ihvanımızdır. Anları bildiğini bildirme; deyu emir buyurdular. Biz Arafat canibine ve anlar Müzdelife canibine aktılar. Anlardan birisi bize söylemedi; Ancak, Davut' عليه السلام bana bakup güldü,, [1].

Aynı senede 110 kadar ihvaniyle hacca gitmiş, avdetinde kosva' vilâyetinde arnavut ihtilâli zuhur etmekle ihvanını bu ihtilâle karışmaktan men'ederek kurduğu mesleği, her hangi bir suretle olursa olsun şâibedar etmekten tevakkî eylemiştir. 1302 tarihinde tekrar 130 melâmî ihvaniyle hacca gitmişlerdi ki bu seferinde dâmâdı ve halîfesi Abdürrahîm Efendi ile torunu hacı kemâl Ef. de beraber bulunmuşlar ve avdetinde, vapur Süveyş kanalını geçerken vapurda vefat etmiştir. (1303)

Muhammed Nur', Menbaunnur'unda iki rü'ya daha naklediyor: Birinde abdest senedini Rasulullah'tan bizzât ahzettğini ve Rasulün bir su ile başını üç defa meshettiğini; bilahâra Halebî hâşiyesinde (حلية الناجي) de böyle bir hadis gördüğünü söylüyor. Diğer rü'yada da kendisinin hazreti Ali olduğunu ve Peygamberin "ehli beytimdensin" dediğini, zevcacâtı peygamberînin uhrevî makamâtını gördüğünü naklediyor. Seyyit, ihya ettiği melâmîlğin tamamıyla intişarını ve bir çok zînüfûz eâzımla ulemâ ve meşayih tarafından sadakatla kabul edildiğini gördükten ve bir çok talebeye hocalık ettiği gibi bir çok da halife yetiştirdikten sonra 1305 senesi Cemaziyelâhırının 29 uncu pazartesi gecesi saat 2 raddelerinde

[1] Seyyit, bu suretle Dâvudiyyülmeşreb olduğunu bildiriyor. Erbabı tasavvufa göre her veliyyi kâmil, bir nebînin meşrebindedir. Şeyhi ekber nakşülfusûs ve fususunda davud'u «hikmeti vücudiye» fassında beyan ettiğine nazaran Muhammed Nur', mazharı vücut olduğunu ve dâirei ihâtasından hiç bir şeyin hariç olmadığını ifade etmiştir. Çünkü, vücut, mutlak ve her şey vücudun şûn ve taayyünâtından ibarettir.

Bu insilâh vak'sını Şerif Efendi de risâlesinde naklediyor ve «esnâyi insilâhta fakir ile hacı valde — seyyidin 65 yaşından sonra bâkir olarak aldığı zevcesi — bulunduk ve beş dakika kakar imtidat etmiştir» diyor.

İstirumça'da vefat edip peygamber gibi odasında vefat ettiği mahalle defnedilmiştir. [1]

SEYYİT MUHAMMED NUR' UN NAKŞİBENDİ SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — Trabzon'lu Mustafa Ef. — Kazan'lı Abdülhâlik Ef. — Mehmet Niyaz kulu — Molla İdris — Molla Muhammed abd — Hudâ kulu — Ahmedi Mekki — Habîbullah Buhârî — Ma'sumi Serhendî — İmâmı Rabbânî Ahmedi Fârûkî — Hâce Muhammed Bakî billah — Hâcegî Semerkandî — Hâce Derviş Muhammed — Hâce Muhammed zâhidi Bedahşî — Hâce Nâsirüddin Ubeydullah ahrârî Semerkandî — Hâce Ya'kubi çerhî — Hâce Alâeddini Attâr — Hâce Muhammed Bahâeddini Nakşibend Ebu Bekr -- Muhammed.

HALVETİ — ŞA'BANİ — SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nurül Arabî — İbrahîmüşşemankî ابراهيم الشمارق — Abdüllâtîfi Halebî — Mustafa Doğanül Mısıriyyül Edirnevî — Aliyyül atval على الاطول (Karabâşi velî) — Muslihuddîn — İsmâîli Çorumî — Ömerül Fuâdî — Kastamonu'lu Muhiddin — Şeyh Şa'bânî velî Hasanı Bısrî — Aliyyibni Ebu Tâlib — Muhammed.

EKBERİYYE SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — İbrahîmüşşemankî ابراهيم الشمارق — Muhammed Ebünnücebâ محمد ابو النجباء — Aliyyüt tavfi على الطرافي — Abdullah Şarkavî عبدالله — Mahmudi kürdî محمود كودي — Muhammed Şemsüddin محمد شمس الدين — Mustafel Bekrî مصطفى البكري — Muhammedül Büdeyrî محمد البديري — İbrahîmibnül Huseynül Kürdiyyül Medeniyyül Melâmî ابراهيم بن الحسين الكردى المدنى الملايى [2] —

[1] Seyyid'in bir çok risâlelerini havi kalkandelen'li Melâmî Hakkı Efendi tarafından yazılan ve «sandukatülmaarif» ismi verilen yazma nüshadaki kayıt.

[2] Bu zât, ihtimâl Fusus şârihi Bosna'lı Abdullah Ef. ye biât ettikleri bildirilen Arap seyhlerinden biridir.

Safiyüddîn Ahmedîl Medenî — Ebül mevâhib Ahmedîbni
 Abdül Kuddûs — Aliyyüşşenavî — Zekerîyyel Ensârî — Ebülfeth
 Osmanül Merâgî — İsmâîlüzzebeydî — Hasan —
 Şeyhul ekber Muhammedîbni Aliyyibni Muhammed Muhiddîni Arabî
 Aliyyibni Ebu Tâlib — Muhammed ..

ÜVEYSİYYE SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — İbrahîmüşşemârîkî — Muhammed
 Ebünnüceba — Aliyyit tavfî — Abdullahi Şarkavî —
 Mahmudi kürdî — Muhammed Şemsüddînül Hanefî —
 Mustafel Bekrî — Abdül Ganiyyün Nablusî —
 Tâhirül Medenî — İbrahîmibni Huseynül Kürdiyyül
 Safiyüddîn Ahmedîbni — Nurüddin Aliyyibni Abdül
 Muhammedül Medenî — Ebu Yahya Zekerîyyel Ensârî —
 Muhammedül Vâsî — Yusuf A'cemî —
 Abdüssamedî Şebüsterî — Şihâbüddîni Sühre-
 verdi — Vasiyyüddîn Kadî — Muhammedül Bekrî —
 Cüneydi Bağdâdî — Ebu Ömerül İstahrî —
 Şakîki Belhî — Aliyyibni — Muhammed ..

Bu silsileleri, Tarikat pirleriyle Peygamber' arasındaki esâmîyi hazfederek aynen Tâhir B. in "Menâkibi Şeyh Seyyit Hacı Muhammed Nurül Arabî ve beyânı Melâmet ve şhvâli Melâmîyye," isimli kitabından aldık, (Sa: 8—14).

Ekberîyye tarikatı, Muhiddîni Arabî'ye mensup bir tarikatıdır ki Türkiye'de pek intişar edememiş, yalnız Arabistan'a gidenlere münhasır kalmıştır. Üveysîyye tarikatı da Üveysül Karenî'ye mensuptur. Bundan maada mürşitsiz ve kendi kendine merâtibi tevhidî kat'edenlere de "Üveysî," denir.

II

SEYYİD'İN ÜZERİNDE MÜESSİR OLAN SOFİLER

Muhiddîni arabî ve seyyid Muhammedünnur :

Son asırların en nâfiz sofisi olan Muhammed Nur'da da bütün softilerde olduğu gibi Muhiddîni'nin tesiri pek bâriz bir surette görünmektedir.

Kendisinden evvel gelen softilerden vahdeti vücutta vecd sahibi ve melâmet neş'esini hâiz olanların hepsine karşı tazimkâr olan Muhammed Nur', en ziyade muhiddîni'ni tevkir etmektedir. Hemen her eserinde Muhiddîni'den istîşat eder ve bu büyük vahdet kutbunu hürmetle yadeyleyler.

Kendi isminin nihâyetine getirdiği "El'arabî," lakabı da bu tesiri irâe ediyor. Seyyit, Muhiddîni'nin "salâtı feyziye," sini « مجالی الزهراء على الصلوة الكبرى » namıyla arapça şerhetmiş ve bu şerhe :

هذه الصلوة للشيخ محي الدين ابن عربي
 ماجاء بتلها احدلا شرق ولا غرب
 صلوة شريفة على خير الانام محمد
 ماجاء بجلها عالم لا عربي ولا عجمي
 فوقفتي الاله مؤرخاً لحل عقدها
 كان حله شرح محمد نور العربي

١٢٨٣

Tarihini söyliyerek şark ve garpta misli olmıyan ve kendisine gelinceye kadar Arap ve Acemden hiç kimsenin ukdelerini çözemediği bu salâtı şerhetmeğe muvaffak olduğunu müftehirâne beyan eylemiştir.

Seyyit', türkçe (risalei gavsîyye) şerhine başlarken Muhiddîni « قال الشيخ الأكبر والمصنف الأزهر مولانا القوث الأعظم المتوحش عن غير الله والمستأنس بالله مولينا ومولى العارفين ابو عبدالله محي الملة والدين ابن العربي الاندلسي الخاتمي الطائي نفعنا الله بعمارته وافاض علينا من نفايسه » sözleriyle tebci etmektedir.

Muhammed Nur'; Muhyiddin'in « نقش القصوص » unu « مرجع النصوص لشرح نقش القصوص » isimli risalesiyle ve « اللهم صل على الذات المطهارة والغيث المطهارة » cümlesiyle başhyan

Salati mutalsamını Arapça « أيا قوته الجراء على الصلوة الصغرى » ismiyle şerhettiği gibi yine Muhyiddin'in "Evradı üsbüye,, sine ve وما ان يكون ظننت ظنونا بانك انتا » beytiyle başliyan kasidesine türkçe şerh yazmış ve fütûhattaki ihtiyar ve fusustaki imanı Fir'avn bahislerini türkçe küçük bir risâle ile tavih eylemiştir [1]. Muhammed Nur', her hususta Muhyiddin'in telâkkillerini benimsemiş ve neşretmiştir. Varidât şerhinde bile Muhyiddin'in sözleriyle teyidi müddeâ etmektedir [2]. Bütün bu mukaddemattan anlaşılabilir ki Muhammed Nur', Şeyhi Ekberi çok okumuş, çok sevmiş ve tamamiyle onun tesiri altında kalmıştır.

Seyyide diger sofilerin tesiri :

Seyyit Muhammd Mur'da Muhyiddin'den maada seyyid Şerifi Cür-canî'nin de tesiri vardır. Bu da seyyidi Şerif'in meşhur "vahdeti vücut,, risâlesine « الانوار الحمدية » ünvanıyla Arapça bir şerh yazması ve dördüncü istanbul seyahatinde içlerince mirefteli Hoca Abdullah Ef. ve Harirî zâde Kemâleddin'in de bulunduğu bir cemaata mezkûr risâleyi takrir eylemesiyle sabittir [3].

Seyyit Muhammed Nur'u Simavne'li Bedreddin'e de hürmetkâr görmekteyiz. Müridi borklûce Mustafa' ve Torlak Kemâl'in isyanları neticesinde 823 tarihinde Serez'de idam edilen Bedreddini simavî, "vâridât,, ind açıkça izahettiği âlemin kîdemi, yani hudusi zâtî ile hâdis, fakat cins, nevi' ve şahıs itibariyle kâdim bulunduğu [4], irâdei ilâhiyenin isti'dada tâbi' olarak zuhur edeceği [5] âhiretin melekût âleminde ibaret bulunup zarf ve mazruf gibi dünya ile bir; ezeli ve ebedî; fakat itibarî oluğu,

[1] رسالة في كيفية إيمان فرعون

[2] ولذا قال الشيخ الأكبر قدس سره في بيان ازدواج الهوية والانية وخط وجود :

لما كان الذي كانا

قلواه ولولانا

mezkûr eserin muhtelif yerlerinde Şeyhi Ekberin kelimâtı, geçmektedir. Bendeki yazma nüsha Sa. 55.

[3] El'envârül Muhammediyye'nin yazma bir nüshası millet kütüphanesinin Arapça kitaplar kısmında 1124 numaradadır.

(4) العالم قديم بجنس ونوع وشخص مطابق وجدونه ذاتي ، لازماني ... (4)

« واردات »

(5) فان ارادته ومشيتته يقع على حسب الاستعداد العالم .. (5)

« واردات »

zâhirin fânî dünya, bânî bâkî âhiret bulunduğu[1], haşri cismânînin ademi imkânı[2], cennetin, cehennem, melekûtî bulunduğu, İlsâ'nın ölümü[3] gibi müfrit fikirlerinden dolayı sôfiyye tarafından da mat'un ve merdud olmuştu. Hatta fusus şârihi Sofya'lı Bâlî Ef. (690) Bedreddin' sofilerinin tenkili için Süleymanî kanunî'ye takdim ettiği mektupta Bedreddin' hakkında : « شيخ بدو الدين السباوي المصلوب وعند الله المفضوب » tabirini kullanıyor. Hüdaî Aziz Mahmut Ef. (1038) de birinci Ahmede bu hususta bir arıza vermiş ve bedredin hakkında aynı tabirâtı kullanmıştır [4]. Buna mukabil Şeyh Mısrî Niyâzî' (1105) ise divanında

Muhiddinü Bedreddin, ettiler ihyâyi din ;

Derya « Niyâzî, » Fusus, enharîdır Vâridât

makta'lı ve vâridât redifli altı beyitlik bir manzume ile vâridâtı fevkalâde methetmektedir [5]. Seyyit Muhammed Nur'da vâridât şerhinde Bedreddin'i « شرحه الفقير السيد محمد النور العربي البدرى نسباً الاسكوى مسكناً للواردات الالهية الذى صنفه العارف طارف بالله » tebcilatiyle sultanül muhakkikin olarak ilân ediyor ve bu şerhe ayrıca şu tarihi yazıyor:

[1] والدنيا والآخرة اعتباران فان الظاهر دينا قاتية والباطن عقبا باقية فهما موجودان ازلًا وابدًا لكن الاعتبار بالغالب ..

[2] « Vâridât »

[3] يس لهذا البدن بقاء ولا لاجزائه تركب كما كان بعد الفناء ..

[4] « Vâridât »

[5] عيسى عليه السلام حى بروحه ؟ ميت بحسده ..

« Vâridât »

[4] Simavne kadısı oğlu Bedreddin: M. Şerfeddin; Sa: 71-44.

[5] Mısrî Niyâzî'de Hamzavî'ler gibi çok koyu bir sôfi ve coşkun bir vahdetçidir. Divanında

Erimiz erdir; Pîrimiz pirdir;

Karamız nurdur, yerimiz Tur'dur.

İsteyen yârı, izlesün pîri;

Pirden ayrılan Hak'tan ayırdır !

« Mısrî, » nin dinde izzeti zinde;

Cümle millette Hamzavî hordur.

ilâhisi câlibi dikkattir. La'lî zade Abdülbakî, bu sözü Hamzavî aleyhdarlığına hamlederek "Emri gariptir ki ehli tarik geçinen nâdanlar; Hamzavîlerdir, dördüncü esmâda kalmışlardır ve nâkıs olmalarıyla ilhâda düşmüşlerdir deyu güne güne ifkû iftirâya cür'et ederler. Mısrî Ef. cümle milletten Hamzavî hordur deyu ilâhi söyler..., diyor (Sergüzeşt; Sa: 159).

Fakat biz, La'lî zade'nin bu fikrine iştirâk edemiyeceğiz. Niyâzî, gerek divanında, gerek risalelerinde müfrit bir vahdeti vücut taraftarıdır. Böyle bir zât, nasıl olur da aynı akidenin sâliklerine fena bir nazarla bakar ? Ba husus Mısrî Niyâzî, Oğlan şeyh İbrahim Ef. ye de hürmetkârdır. Oğlan şeyh'in

Vakıfı esrar olup umman olan anlar bizi;

Anlamaz hayvan olan insan olan anlar bizi !

الحمد لله الذى منح بفضله كتاب الواردات
على تطب سلطان البدر الدين ابى الركب
كتاب جليل عظيم قدره ومقامه من حقه
ان يكتب بالنور على صفحات السموات
شرحته شرحاً كشف الغطاء عن سره
بحر محيط جامع الاسرار والتحقيقات
بحر الحقيقة لا برو لا ساحل له
تم بحمد الله ذى الفضل والنعمة
توجهت الى السلطان بدر الدين عند تمامه
فقال لى تاريخه « بك تحقق بالواردات »

1275

Seyyid'in efkârını tamamiyle irâe ettiği için çok mühim olan bu şerhten ayrıca bahsedeceğiz. Muhammed Nur', Mısri Niyâzî'yi de okutmuş ve müşarünileyhin bazı ilâhilerini şerhetmiştir. Takrirleri zaptedilerek muhtasar bir niyâzî şerhi vücuda gelmiştir. Melâmîlerin hepsi Niyâzî'yi severler. Ve

Oldum İsmail gibi teslimi Hak etti hemin
Bin iki yüz dahi yetmiş beşte bir kurban bana

matla'lı gazelinesi tahmis ettiği gibi (Divan; İstanbul; 1326. Sa: 78) yine aynı gazele

Zâtı Hak'ta mahremi irfan olan anlar bizi;
İlmi sırda bahri bîpâyân olan anlar bizi!

maltaıyla başlayan bir de nazîre yazmıştır (aynî nüsha; Sa: 74).

Hülâsa bu beyitten mürat zâhirî horluk değildi. Muhammed Nur', Niyâzî dîvânının şerhinde bu beyti şöyle tevil ediyor:

"Hamzavîlerden mürat, Melâmiyei Bayâmiyeden Hamza' namında bir zattır ki mürşidi ehli tevhid idi. Fusus şârihi Bosna'lı Abdullah' ve Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Ef. ler de bunlardan idi. İstanbul' ve Rumeli'de haylûce müritleri vardı. Lâkin İstanbul ulemâsı, gayet müteassıp olduğundan bunları hor görürlerdir. Mısri Ef. قدس سره o zaman ana göre söylemiştir."

Melâmîlerden bir zât ta bu beyitteki horluğun, ubudiyet ve zillet makamı olduğunu söyledi. Bu beyti S. Muhtar B. Ef. ye de sordum. Mektuplarında mes'eleyi şu suretle tavzih ediyorlar:

"Zannımca bütün âlemi tarikatı bir behiştî irfâna teşbih buyurmuşlar ve bu cennet içindeki hûr da Hamzavîlerdir demişlerdir. Yoksa Niyâzî' dahi o zevk ile zevkyâb olurken, bütün eş'ârında o neş'e mütecellî iken nasıl olurda Hamzavîler aleyhinde bulunur?,"

Bu tevcih, bana da pek uygun geldi. Kuvvetle muhtemeldir ki Niyâzî « Hamzavî hûrdur » demişken bu kelimedeki iltibas, Hamzavî aleyhdarlarına « Hordur » suretinde okutmuş ve neticede Abdülhakî'nin şikâyetini mucip olmuştur. Her hâlde Niyâzî'nin Hamzavîlerle münasebeti menfî olmaktan ziyade müsibettir.

beytini hâvî gazeliyle seyyidin tarihi iştiharını 1275 olarak tebşir eylediğine kanidirler.

Muhammed Nur' evrâdı üsbuiyyesinde de mahabbet hususunda icâlei kalem ederken niyâzînin

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktida;
Zümrei ehli hakikat aşkı eyler mukteda!
Cümle mevudatı malûmata aşk akdemdür;
Zira aşkın evveline bulmadılar ibtidâ!
Hem dahi cümle fenâ buldukta aşk bakı kalır;
Bu sebepten dediler kim aşka yoktur intiha!

beyitlerini nakletmektedir [1]. Hülâsa Seyyit, Niyâzî'ye de muhiptir.

Muhammed Nur', Hacı Bayrâmı velî'nin meşhur

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde;
Bakıcak didar görünü ol şarın kenâresinde

beytiyle başlayan ilâhisini de türkçe şerhetmiş ve « ومنهم اى الكاملين الحاج بارام ولى وكاله » diye başlayıp bu büyük türk sofisine hürmetini izhâr eylemiştir. Seyyit', bunlardan başka Şeyh Raslânı Dımışkî'nin [1] risalesini türkçe, İbni Meşîş'in [2] salâtını Arapça şerhetmiştir.

Muhammed Nur', zamanındaki büyük sofî Ahmedibni İdrîs'in [1]

[1] ورد يوم الاربعاء.

[1] Şeyh Rislânı Dımışkî (Şeyh Arslan); vecit sâhibi bir sofî olup Halep civarındaki Türkmenlerdendir. Şam'da tavattun etmiştir. Def ve kaval çaldırarak sima' ve raksettiginden zamanında ta'nu teşnie uğramıştır. İmâm Sübkî' ile muasırdır Şeyhin hangi tarihte vefat ettiğini Şa'rânî, Dairetü'l maârif ve sair kitaplar yazmıyorlar. Yalnız Münâvî' tabakatında 700 den evvel vefat ettiğini kaydediyor. Şeyh Arslan' için bakınız! "Türkiye tarihi dînîsi : Prof. Köprülü zade Dr. Fuat. Sa: 26.,"

[2] Şeyh Ebu Muhammed Abdüsselâm ibni Meşîşül Hasanî - شيخ محمد عبدالسلام بن مشيش - nin şeyhi olup Şâzelî abulhasen şanzalî Şâzelî nin şeyhi olup Mağribîdir. Tercemei hâli, Şeyh Zâfir Ef. nin « كتاب الانوار القدسية في تزييه الطرق العلية » sinde muharrerdir, (Sa: 57-60). İbni Meşîş'e âit Şa'rânî'nin Tabakatında da bazı malûmat vardır.

[1] Ahmedibni İdrîs; Mağrip'taki İdrîsî seyyitlerinden olup Fas'a tabî' « Arayış » şehrinde doğmuştur. Silsilei tarikatı « İbrîz » sâhibi meşhur "Abdül Azîzi Debbâğ", a (1231) müntehidir. 1213 tarihinde Mısır'a gelmiş, Mısır'dan Mekke'ye gidip 30 sene kadar kalmış, defeatla Medine' ve Tâif'e gidip nihayet 1244 te Yemen' kıt'asına geçmiştir. Yemen'in Sabyâ' karyesinde 9 sene ikamet ve 1253 te rihlet eylemiştir. Ahmedibni İdrîs', evvelâ Şâzeliyyeden iken bilâhara "Muhammediyye,, tarikatını tesis etmiştir. Bu tarik, esmâya müdâvemetten ziyade sohbet, ihvana ve bil'umnm insanlara hizmet esası üzerine müesses olup evradı, Ahmedibni İdrîs'in salevâtını kuraattan ibarettir. Seyyit Muhammedüs sünûsî, (1274) mumâileyhten ahzı tarikat ettiği gibi S. Abdülhamid'in Yıldız'da yaptırdığı Şâzelî

Salevâtından « اللهم صل على العظمة الذاتية جمعية عيون الحقايق الرحوتية » diye başlıyan ikinci Salevâtına da türkçe bir şerh yazmıştır. Bu suretle zamanındaki tasavvuf cereyanını takip etmekte olduğunu ve bu büyük sofiye hürmetini bildiriyor.

Esasen son asırlarda arap diyarında seyyit Ahmed ibni İdris; türk diyarında da kendisinden başka büyük ve şöhreti münteşir sôfi yoktu. Her iki sôfi de tanınmış tarikatlara istinaden kendilerini tanıtıyorlar ve yeni bir tarikat kuruyorlardı. Ahmedibni İdris, şâzeliyyeden “muhammediye,, tarikatını kuruyor; Seyyit Muhammet Nur’ da türk içtimâi ve edebî hayatında asırlarca nâfiz olan melâmîliği ihya eyliyordu. Çok muhtemeldir ki bu iki kutup, bir diyarda olsaydı kendilerinde olmasa bile ihvanları arasında bir rekabet meydana gelirdi. Nasıl ki Halvetîler ve bayramiyyei şemsiyye müntesipleri, kendilerinden ayrılan melâmîlere (Hamzavîler) karşı daima muâzır ve rakip vaziyetinde kalmışlar ve melâmet aleyhdarlarının ilk safında bulunmuşlardı.

Fakat diyar ayrılığı ve nev’amma mesleklerindeki birlik buna meydan vermedi. Seyyit Ahmedibni İdris’in eserleri bulunmadığından Seyyit Muhammed Nur’dan bahsedip etmediğini bilmiyoruz. Bahsetmesine de pek ihtimâl yoktur. Çünkü Ahmedibni İdris, 9 senedenberi oturduğu yemende 1253 tarihinde vefat ettiği vakit, seyyit üsküpte 25 yaşlarında bir hoca idi. Görüşüklorine de ihtimâl verilemez. Çünkü Ahmedibni İdris, 1213 de mısra geldiği vakit henüz seyyit, dünyaya gelmemişti. 1245 de seyyit, Mekke’ye gittiği vakit Ahmed, bir sene evvel yemen’e gitmiş bulunuyordu. Yalnız seyyit Muhammed Nur’ her hâlde bir sene kadar mısır’da (1213-14) ve 30 sene mekke’de (1214-1244) [1] oturan Ahmedibni İdris’in şöhretini duymuş ve meclubu olmuştu. Şayanı nazar bir nokta daha var: 1259 da 470 kişiyle hacca giden seyyit, meczup derviş Ahmedî mekkîye mülâki olduğu vakit evvelce arzettiğimiz gibi tarikatını sormuş (Muhammedî) cevabını almıştı. Harîrî zâde merhum seyyitten naklen bu mülâkâtı anlatırken

tekkesi şeyhi Zâfir Ef. nin de bu tarikattan hilâfeti vardır. Yemen ulemâ ve sâdâtından ekserisi Ahmedibni İdris’e mürit olmuştur. Sünûsî ihvânı, el’an bu tarikatta olduğu gibi Yemen’deki İdrîsîler de bunlardan ve meşhur İmam İdrîs Ali’de Ahmedibni İdris’in neslindendir. Salevâtı 22 kânunu evvel 1314 tarihinde. İstanbul’da Mahmut Bey matbaasında mezkûr tarikattan Hacı İsmail Hakkı Ef. tarafından nefis bir surette tab’ettirilmiş. Bu selevatlar, tamamıyla “Vahdeti vücud, felsefesini mu’lin, mustalah, Fakat gayet açık olup müritlere âdetâ vahdeti vücudu telkin eden birer derstir.

Ahmedibni İdris’in kelimâtını cami’ ve “İbrîz,, e taklit yolu yazılmış olan « العقد النفيس » 1315. H. de Bulak matbaasında teb’edilmiştir; sonundaki tercemci hâlde Fas muzafatından Meysûr karyesinde tevellût ve 1214 te Mekke’ye gidip 14 sene ikamet ettiği mezkûrdur.

[1] « العقد النفيس » e nazaran 1214 te mekke’ye giden seyyit Ahmet, mezkûr beldede 14 sene oturmuştur. Şu halde 1278 de yemene gitmiştir ki bu sene seyyit Muhammed Nur’ doğmuştur.

« واجتمع فيها بالجنوب الملامى في طواف القدوم الدرويش محمد المكي رضي الله عنه وتكلم بعض الاسرار وكشف بقلبه مقامات التوحيد » [1]. Seyyidin Menbaunnurundan da bu mülâkatı aynen nakletmiştik. Seyyit Ahmedibni İdris’in neşrettiği tarikatın da (Muhammedî) tarikatı olduğunu biliyoruz. Acaba derviş Muhammedin (Muhammedîyim) demesi, Muhammedî tarikatına mensubiyyetini ifade etmezmi; Ve acaba bu zât, Ahmedibni İdris’in halîfe ve dervişlerinden midir?

Eğer derviş Mehmet, muhammedîyim demekle kuyudî tarikat ve âdâbü rûsûmdan farîğ bulunduğunu ifâde etmemişse ve hakikaten Ahmedibni İdris’in tarikatına mensup ise — bence bu ikinci ihtimâl daha kuvvetli — seyyidin, Ahmedibni İdris’in ve tarîki teslikinin tesiri altında kalmasına sebep, bu mülakattır deyebiliriz. Maamafih bu nokta maalesef lâyikiyle tenevvür ve tavazzuh etmemiştir.

Yalnız şurası muhakkaktır ki Ahmedibni İdris’in tarikatı da kisve ve zikir gibi merâsimden ârî, sohbet ve hizmet esasâtına müpteni bulunduğu Melâmet neşvesini hâizdir ve seyyit Muhammed Nur’, Ahmedibni İdrisi, salevatını şerhe başlarken (mürşidi kâmil, mukarrip ilallah, halife bâtin, esseyyit Muhammedibni İdris) sözleriyle tebcil ederek kendisinden evvel gavs tanıdığını izhâr ve âzamî bir derecede bu büyük Magnbî sôfi’nin tesiri altında kaldığını aşikâr eylemiştir.

*
*
*

Şayanı dikkattir ki Muhammed Nur’; Muhyiddini Arabî, şeyh Arslan, Bedrûddini sîmayî, Mısrî Niyâzî, seyyit Ahmedibni İdris gibi daima müfrit vahdeti vücut nâşirlerinin eserlerini şerhetmiş ve onlara mütemâyil bulunmuştur. Anlaşıyor ki ibtidayî sülûkündenberi bu zeki zâtî ulûmî zâhire ve nakşîlerin mutavassıt vahdeti vücut nazariyelerinin kuyut ve şuruta tabî irfanı; tatmin edememiş, nihayet her türlü kayıttan vâreste ve bir neş’e ve irfândan ibaret bulunan Melâmeti benimsiyerek nüfûz ve kudretiyle pek az bir zamanda dairei şümûl ve vûs’atına bir çok meşayih ve ulemâyı da almak şartıyla neşretmiştir.

[1] Tibyanı vesailühakayik; «النوب»: Cilt, 3, Sa: 214.

III

SEYYİD'İN TASAVVUFİ FİKİRLERİ

“VÂRİDÂT ŞERHİ,”

Âhiret, Melek ve Meâd:

Seyyit Muhammed Nur'un efkârını anlamak itibariyle Vâridât şerhi (اطائف التحقيقات في شرح الواردات) çok mühim bir eserdir. Seyyit' bu eserde “Sultânülmuhakkıkîn,, lakabıyla tebcil ettiği Bedreddîn'in efkârını bazı şârihler gibi ta'dile değil, tavziha çalışmıştır [1]. Bedreddîn'in âhiretin âlemi emir ve melekûtтан ibaret olduğuna dâir «اعلم ان امور الآخرة ليست كازعم الجهال» sözünü Seyyit' “âhireti zevâl ve fenâya mübeddel olmağa mahkûn bulunan mürekkebâtı ecsâmı unsuriyye âleminden zannederler. Halbuki, bu خالدين فيها âyetine muhaliftir,,[2] sözleriyle şerhedip «فاهامن عالم الامرو والغيب والملوكوت لامن عالم الشهادة» kavlini de şu sözlerle tavzih eylemektedir:

“Ya'ni, bu kevnü fesât âlemi gibi ecsât ve ecsâm âleminden değildir. Umuri âhiret ruhi izâfiden ibâret olan emir âlemidir. nasıl ki Allah ta; sana ruhtan sorarlarsa ruh, benim Rabbimin emrindendir, de; buyurdu. Gayp ve melekût lafzı da âlemi melekûtun atfı tefsîridir. Ebu Tâlibi

[1] Seyyid'in vâridât şerhi, hulefâsından Ali Urfî' Ef. tarafından türkçeye terceme edildiği gibi 1278 de Manastırlı âbidîn bey isminde muhibbanından birisi tarafından da nazmen terceme edilmiştir. Bu manzum tercemede vezin varsa da lisana tasarruf ve kafiyye riayet edilmemiştir; anlaşılıyor ki nâzım, böyle şeylerden bihabermiş.. Bu terceme mesnevî tarzındadır. Bir kaç beytini yazıyoruz:

Vâridâta başka bir şerhi tamam
Anı tedris etti hem de serbeser
Nice bir şerhi güzîde kim anı
Kim anı türkiyyeye tebdil ile
Olmasında eyledim çok içtihat;

Yazdı çün verdi Latâif ana nam;
Koymadı diller içinde vehme yer!
Görmemiş ehli hakayık mislini,
Mesnevî ebyât ile ol terceme
Hepten âşıklar ederler istifâd !!

[2] اهانم عالم الجمم المركب المنصرى مصيرة الى الزوال والفتاء وهو مخالف لقوله تعالى خالدين فيها ابدًا [2]

Mekkî رضي الله عنه der ki: Ruh, bedenden mufarekattan sonra rabbini ârif ise ona vâsıl olur ve ona evvelce uruc ettiği gibi yine uruc ederek suverden bir suretle mukayyet olmaz. Belki dilediği gibi her mevtnın eşkâliyle görünür. Hazreti Ali efendimiz كرم الله وجهه perde kalksa bile yine benim yakînim artmaz; buyurmuştur. Eğer saîd ise dünyada bulunduğu suretle mukayyet olur.. Fakat bu suret, latiftir. Ve letâfetiyle İlliyyîne uruc eder. Amma bu uruc, her kesin ameli ve takvasına göredir. İlliyyûn, feleki kamerden Kürsiye kadar olup sûrî sekiz cennet bunlardır. Âriflerin meliki muktedir indindeki mak'adı sıdıkta uruc ettikleri sekiz cennet; Vilâyet, Siddikiyyet, Kurbet, Hullet, Mahabbet, Hitam, Ubudet ve Ubudiyyet makamlarıdır. Sûrî olan sekiz cennetin kur'anda zikredilmiş isimlei vardır.

Eğer şakî ise ahlakî redfesinin suretiyle mukayyet olur. Huyu gazap ise köpek, haset ise maymun, tama' ise hınzır, kibir ise fil V. S... suretleriyle takayyût eder ve her tabakanın kur'anda ismi vardır. Fakat bu, unsurî suretlerin inkilâbı ve melekûtî suretlerin bakasından sonradır. Allah da; biz, İbrahîm'e semavatü arzın melekûtunu böylece gösterdik, diyor. Avam, umuri âhireti cisim âleminde zannedip; şöyle ki çürümüş kemikleri evvelce inşa ettiği gibi yine ihya eder; âyeti ile cismin fenâsından sonra iâdesini istidlâl ve ihticac ettiler. Semavat ve arzı halk eden, onların mislini hakedemezmi? âyetile ve bu hususta sâir âyât ve ehâdis ile delil getirerek iâde edilen cisim, evvelki cismin aynıdır; misli değildir, deyip azmı acizden lâyetecazzâ, bir cüz'ün bâkî kalacağını, vâdide habbenin bitmesi gibi kırk gün mâi hayat yağmurundan sonra cismin o cüz'ünden tenebbüt edeceğini söylerler. Bunların hepsi za'mı fâsittir. Doğrusu gazâlinin “kimyâyı seâdet,, te zikir ve ibni Sinâ'nın, Celâli devânî'nin sözlerini tahkik eylediği gibidir ki Gelenbevî de bunu ihtiyâr etmiştir. Bütün ehlullah umuri âhiretin âlemi emir ve gaybi melekûtтан olup nefsi nâtikanın, جسم مع الروح olmayıp ruhtan ibâret bulunduğu müttefiktir. Çünkü cisim tebeddül ve tagayyür eder. Halbuki Zeydin zâtı tagayyür etmez ve merkebin değişmesiyle râkibin değişmesi lâzım gelmez Meselâ Zeyd, yirmi sene zarfında tamamiyle değişir ve ondan bâki hiç bir şey kalmaz. Fakat, zâtı, büyüklüğünde, küçüklüğünde bâkîdir. Şu halde Mead, ruha âttir, cesede değil... ve Ebu Tâlibi Mekkî'nin söylediği gibi teşekkülü ruhanî ile olur. , [1]

[1] التي هي الاجساد والاجسام كما هو في هذا العالم الذي هو عالم الكون والفساد يعني امور الآخرة عالم الامر الذي هو الروح الاضافي كمال قال تعالى ويستأثرونك عن الروح نل الروح من امره وللفظ الغيب والملوكوت عطف تفسير لعالم الامر. قال ابوطالب المكي رضي الله عنه: ان الروح بعد المفارقة ان كانت عارفة بربها واصله اليه عرجت الى ربها كما كانت عرجت اليه ولا تقيد بصورة من الصور

Yine “İbrâhîm عليه السلام mi’raç gecesi peygambere; ümmetine benden selâm söyle; onlara de ki: Cennet dümdüz bir yerdir; orada dikilmiş ağaç yoktur; ağaçları سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر dir. Bu tesbihi çok zikretsinler; dedi. Bundan da anlaşılır ki umuri âhiret; surî cennetlerin ehline zikrettiğimiz gibi hûr ve kusûr sureti hasenesinde teşekkül eden a’mâli haseneden ve cehennem ehline sûreti seyyiede yılanlar, akrepler şeklinde teşekkül eden a’mâli seyyieden ibârettir. Şüphe yok ki âlemi berzah ve âlemi âhirette meânî, suretlerle zâhir olur,, [1] diyerek bu sözleri teyit ediyor.

Cin bahsinde de Bedreddîn’in “cin de böyledir,, sözünü “ya’ni hûr ve kusûr gibidir. Hayâlen tekevvünleri tahakkuk ederse de hissen mevcut değildirler,, diye şerhedip daha aşağıda “onlar hissi zâhirî ile mahsus olmayıp kuvvei hayaliye ile mahsustur. Çünkü onu ancak kuvvei hayaliye sâhibi görür, diğer hazırun görmez,, diye tekit ediyor[2].

Bedrüdîn’in “Melek ve Rahman, seni hakka tehyî eden ve İblis ve Şeytan, mâsivâyî hakka götüren şeydir,, ve “seni tezkiye eden kuvvetlerin melâike ve lezzâtı cismâniye ve şehvâta sevkeden kuvvetlerin Şeyâtîndir,, sözlerini de aynen kabul ve “sen, ey gâfil Melâike ve Şeyâtîn ile dolusun,, ikazını تبهت على التذكية وهي قواك التي تبهت على الشهوات ile şerh ediyor.

Bir az daha ilerde melâikenin kuvvetlerden ibâret olup temessül edince melek tesmiye edileceğini şerh ederken “kuvâyî enfüsiyyei Mu-

بل تشرح من كل عالم بما شئت من الاشكال بحسب كل موطن. قال سيدنا على كرم الله وجهه:
لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً. وان كانت سعيدة

Vâridât şerhi (Bendeki yazma) Sa: 4-5

[1] وقال ابراهيم عليه السلام للنبي صلى الله عليه وسلم ليلة المعراج: سلم منى على امتك
وقل لهم ان الجنة قيعان لا غرس فيها وانما غرسها سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله
اكبر فليكثروا من التسبيح فعلم من هذا ان امور الآخرة هي الاعمال الحسنة المتشكلة في
صورة الحسنة لاهل الجنان الصورية من الحور والقصور كما ذكرناه والاعمال السيئة المتشكلة
في صورة السيئة لاهل النار من الحياة والعقارب فان عالم البرزخ والآخرة تظهر فيها المعاني
صوراً

Vâridât şerhi; Sa: 5-6

[2] (كذلك الجن) اى مثل الحور والقصور وغيرها في كونها متحققة في الخيال لا
في الحس... ويظن من رآها انه رآها في عالم الحس (بل بقوة الخيال) اى بالقوة الخيالية
لانه يراها هو ولا يراها غيرها من الحاضرين..

Sa: 16

hammediyye de melâikedir. Çünkü, âfâk, enfüs için bir tafsildir. Cibrîl, Muhammedin aklının âfâkta sureti; İsrâfîl, kalbinin; Mîkâîl, himmetinin; Azrâîl, vehminin; bâkî melâike, hayâlinin; şeytanlar beşeriyetinin; dünyevî ve uhrevî cinler, musavviriyetinin suretleridir. Bunun için amâli hasenenin ervâhı, melâike suretinde tecessüt eder. Haberde varittir ki Peygambere salevat getirilir ve Allah tesbih edilirse salevat ve tesbihin mikdarınca melek halkedilir ve bunlar, salevat getirip ve tesbih edip sevâbını o şahsa verirler. Yine bunu içindir ki ed’iye ve evrâdın havassı vardır. Ervâhı, suverî misâliyyede tezâhür edince melâike ve evrâdın huddâmı ismini alır,, diyor[1]. Meleki, tamamiyle kuvvet ve melekûtu, mecmuai kuvâ olarak kabul eden muhammed Nur’, tabîdîr ki Bedreddîn’in “yağmurun her katresi bir melek ile iner, o meleğe bir daha hizmet nöbeti gelmez,, hadîsinin sureti te’vilini de kabul edecekti. Nitekim aynen kabulden sonra روح العطرة روح جمادة ظهرت في صورة القطرة (فهى الملك) اى القطرة في الحقيقة ملك اى diyerek bu fikri daha ziyâde tavzih eylemektedir.

İrâde ve ihtiyâr:

Bedreddîn’ esâsen âlemin kîdemini ve hakkın zuhura meyli zâtîsi olduğunu söylemek suretiyle Allahın Mûteşerria itikadınca fâilî muhtâr olmasını takyit, ya’ni dilediği şeyi dilediği zamanda icat edemeyeceğini, irâdenin istidadı mezahire tâbî’ bulunduğunu kabul etmiş oluyordu.

Ayrıca irâdeyi, “Mütekellimîn, cenabı Hak kadiri muhtardır diyerek ihtiyara « صفة الفعل والترك » manasını verdiler. Halbuki, bu sözleriyle, Allahın kâfirin küfrünü, zâlimin zulmünü irâde ve ihtiyâr etmiş olduğunu ifâde ettiler ve zulüm ve küfrün meşîyyet ve ihtiyârîyle zuhurunu kabul eylediler,, diyor. Seyyit bunu şu suretle şerh etmektedir:

“Bu itikat, Allaha cebir ve zulüm isnâdını mutazammın bulunduğundan fâsittir. Bu sureti izâh; küfür ve sairenin Allah’ın meşîyyet ve ihtiyariyle olduğunu ve iktizâyî zâtîden ibâret olan isti’dattan gafleti muciptir. Halbuki isti’dat, muktezâyî zâtî olup ilim, ona; irâde, ilme, kudret te irâdeye tâbî’dir. Vücudu tâlîp olan isti’dattir. Hakkın iradesi,

[1] قالقوى الا نفسية الحمديّة ملائكة في الآفاق لان الآفاق تفصيل الا نفس خبريل
صورة عقله صلى الله عليه وسلم واسرائيل صورة قلبه وميكائيل صورة همته وعزرائيل صورة
وهمه وباقي الملائكة صورة خياله والشياطين صورة بشريته وباقي الاجنة دينوى واخروى
صورة مصورته صلى الله عليه وسلم ومن هذا ان ارواح الاعمال الحسنة تمثل ملائكة كما

isti'dada olan ilmine mutabıktır ki binnetice o şeyi kudretiyle izhâr eyler. İtikadı sahih budur ki: küfür ve sâire, abdin isti'dâdına tabi' olan meşîyyetle zâhir olur,, [1].

Seyyit, bu mes'eleyi ayrıca ihtiyâr ve kidemi âleme âit bir türkçe risâlesinde de "elhâsıl ef'âl, meşîyyet ile olup meşîyyet dahi mukteziyâtı meratibi suverdendir ki esbabı dâhile ve esbabı hâricenin husulünde hâsıl olur. İmdi esbabı hârice üçtür:

Biri hazreti ilmiyyede sübût ve vücudu ve biri m'lûmun mümkün olması ve biri tekvini kabulidir.

Ve esbabı dâhile dahi üçtür:

Biri vücudi Bârî teâlâ ve biri irâdesi ve biri kün kavli şerifidir.

Neticei icat, şu altı sebeple hâsıl olur. Üçü min kibelilfâil, üçü min kibelilkabildir ki şuruti selâse kıyasa mutabıktır ve sırrı teslîs bupur; [2] .. كا في الاطائف التجليات

ورد انه يخلق من الصلوة على النبي والتسبيح ملائكة بمقدار الحروف ويصلون ويسبحون ويجعلون ثوابها للمصلي والمسبح ولذا كان للدعية والاوراد خواص تظهر من ارواحها وارواحها اذا ظهرت في صورة مثالية يقال لها ملائكة وخدام الاوراد..

Sa: 18

[1] (وما قال المتكلمون من ارادة الله تعالى قادر مختار بالمعنى الذى يعتد انه اراد كفر الكافر وظلم الظالم بمعنى ان الظلم والكفر من مشيئة واختياره) وهذا الاعتقاد فاسد لتضمنه الجبر والظلم على الله لانه بمعنى ان الكفر وغيره حاصل من مشيئة الله واختياره مع غفلة عن الاستعداد الذى هو مقتضى الدانى فالعلم تابع له والارادة تابعة للعلم والقدرة تابعة للارادة فالطالب للوجود هو الاستعداد وارادة الحق على طبق علمه بالاستعداد واطهر بقدرته فالاعتقاد الصحيح ان الكفر وغيره ظهر بالمشيئة التابعة للاستعداد من العبد..

Vâridât. şerhi: Sa. 40

Muhyiddini arabî' gerek fusus ve gerek fütûhâtta bunu kabul etmiştir. Meselâ diyor ki: واعلم ان الله تعالى ما كتب الا ما علم ولا علم الا ما شهد من الصور المعلومات على ما هي عليه في انفسها ما يتغير منها وما لا يتغير فيشهدها كلها في حال عدمها على تنوعات تغييراتها الى ما لا يتناهى فلا يوجد الا كما هي عليه في نفسها..

Fütûhât Cilt; 4 Sa: 18

Bu tarzı izâh, ya'ni Allah'ın suverî malûmatı ala mahiye aleyhi bilip ancak o suretle takdir ederek halketmesi Bedreddin'in tarzı izâhını ayındır.

[2] (والمشيئة من مقتضيات المراتب والصور) من الاحوال المعنوية والصورية (باسباب خارجية وداخلية) فالاسباب الخارجة ثلاثة: الوجود في العلم وامكان المعلوم وقبوله للتكوين.. والاسباب الداخلة ثلاثة: وجود الفاعل تعالى و ارادته وقول كن.. فهذه ستة لا تحصل نتيجة الانجاء الا بها..

ثلاثة من قبل الفاعل وثلاثة من قبل القابل. على طبق حدود القياس الثلاثة بعد وحد والاوسط التي هي

Sual: Esbap içtima' ettikte meşîyyet zarureten münbais olur dediniz ki suduri ef'âl dahi zarurî olur ve ihtiyâra münâfî olup mezhebi hukemâ üzre tevcih olunur.

Cevap: İhtiyâr ile mürad meşîyyeti mezkûre değildir ki müstelzimi vücup ola... Belki indettahkik ihtiyâr ile mürad, içtimâi esbâb ile meşîyyeti mezkûrenin husulü indinde masdarın suduri ef'ale ilmidir. Ma'siyet sebebiyle emri ilâhîye muhâlefet olundukta emr bilvâsıtaya muhalefettir. Emri tekvîniye muhalefet değildir. Pes emri meşîyyet haysiyetinden hiç bir ehat, işlediği fiilde hakka muhalefet etmemiştir. Muhalefet emr bilvâsıtaya olur. فانهم,, diye izâh ediyor.

Görülüyor ki seyyit Muhammed Nur', irâde ve ihtiyâr hususunda da Bedreddini sîmâvî'nin fikrini tamamiyle kabul ve hatta esbabı izâh ederek onu itmâm ediyor. Esâsen bu itikat her mevcudu mezâhiri vücûd ve her fi'li, fi'li ilâhî bilen vahdeti vücudun zarurî bir neticesidir.

Hayatı İlsâ':

Bedreddin'in cümhura muhâlif fikirlerinden biri de hayatı İlsâ fikridir. Ona nazaran, İlsâ, ruhiyle hay; cesedi unsurîsiyle meyyittir. Fakat Ruhullah olduğundan ruhaniyeti gâliptir ve gâlip olan cihetine nazaran ölmedi deniyor. Cesedi unsurîsiyle ölmemesi muhâldir. Hatta bunu bir keşfiyle de teyit ediyor. Seyyit, dunu da aynen kabul ve şu sözlerle şerhetmektedir:

(İlsâ ruhiyle haydır) Çünkü ruha ölüm târî olamaz, (cesedi unsurîsiyle meyyittir) zira ervâh, ulviyyât âlemine uruc edince unsuri ecsâmdan telâttuf eder; çünkü ervâhın ulviyyet âlemine letâfet münasıptır. Zikri tekaddüm ettiği ve anladığın veçhile ecsât, ervâhın mezahiridir ve ruhlar, süflî aleme münasip olarak tecessüt etmişlerdir.

Görmezmissin ki âhır zamanda İlsâ, evvelce olduğu gibi yine tecessüt

شرط الانتاج فهذا امر التلثيث. (فاذا اجتمعت تابعث المشيئة ضرورة) يعنى كما ان النتيجة مر بوطه بالقياس فالمشيئة مر بوطه بهذا الاسباب الستة فاذا اجتمعت هذه الاسباب توجهت المشيئة على خلق المخلوقات بمقتضى الحكمة ولا يجوز الترك واما على مقتضى القدرة يجوز التخلف لكنه بطريق القوة لا الفعل وهذا معنى قوله ضرورة لانه مضطرب في فعله تعالى عن ذلك علواً كبيراً..

Vârdât şerhi; sa: 26

edip yere iner ve oğlu olur [1]. Mevti, kur'anda; ya İsa; ben, seni öldüren ve kendime ref'eyliyen ve kâfirlerin küfriyyatından tathir eden zâtım... Ayetiyle varittir ki bu, anâsır ve tabîattan insilâhtan ibârettir. Hatta urûcundan bu zamana kadar 1850 sene geçtiği hâlde yemeğe ve içmede ihtiyacı olmaması da bunu müeyyittir. âyeti cesedile diri olduğunu isbat etmez. Lâkin talâtuf edip ruhan urûc ettiğini ifade eyler. (Ruhullah olup ruhaniyeti galip bulunduğu ve ruha mevt târî olamayacağından galibe hükmedilerek ölmedi denirse de bu cesedi unsuruyla ölmedi demek değildir. Çünkü bu hâl emri muhâldir.) Ve cesedi unsuruyla ölmedi demek cesedinin ölümüne delâlet eden âyete muhaliftir., [2]

Seyyit, bundan sonra Bedreddin'in mevti İsa hakkındaki keşfinin sarîhi kur'ana mutabık olduğunu söyleyerek bilmünâsebe haşri cismânînin ademi imkânını da isbat ediyor ve ehlullahın haşri cismanîyi inkâr etmediklerini, belki ervahı ârifinin bir suretle mukayyet olmayıp melâikede olduğu gibi her suretle teşekkül edebileceğini ve müttakilerin ruhlarının liliyyinde latif suretlerle; eşkiyanın ruhlarının Siccinde huylarına münasip latif suretlerle teşekkül edeceklerini ve ehlullahın ancak unsurî cesetlerin haşrini inkâr ettiklerini beyan edip "unsuriyyâta baka yoktur. Âhiret ise bâkî ve lâ yezâldir. Ervah tecessüt eder ama anâsır âleminden değil., [1] diyerek cümhurun kail olduğu haşri cismanîyi inkâr ediyor.

[1] Seyyit, İsa'nın tekrar tecessüt edip nüzul eyliyeceği mes'elesini mübhem geçiyor. Acaba müradı nâsût âlemine geçerken tekrar tecessüdümü? Bu kadar serbest düşünceli ve açık fikirli olan Muhammed Nur', bu derece bait bir ihtimâle zannediyorum ki inanamaz. Yoksa İsa'nın ayniyetini hâiz yeni bir mevludun zuhurunu söylüyor? «evvelce olduğu gibi yine tecessüt eder» kavli, bu son ihtimâle kuvvet vermektedir.

[2] (حى بروحه) لان الارواح لا يطرى عليها الموت (ميت بجسده العنصرى) لان الارواح اذا عرجت الى عالم العلوى تلتفت عن جسدها العنصرى لان المناسب للعالم العلوى اللطافة وقد علمت في ماضى ان الاجساد مظاهر الارواح تجسده بها مناسبة للعالم السفلى الاترى ان عيسى عليه السلام تجسد كما كان ونزل في آخر الزمان ويولد له اولاد فوته. الوارد في القرآن بقوله يا عيسى انى متوفيك ورافعك الى ومطهرك من الذين كفروا؛ هو الانسلاخ عن العناصر والطبيعة حتى انه ازيد من الف وثمان مائة وخمسين سنة لم يحتاج اكل وشرب واما قوله تعالى وما تملوه وما صلوه ولكن شبه لهم فلا يدل على ثبوت جسده بل تلتفت وخرج بروحه (لما كان روح الله والروحانية غالبية عليه ولا موت على الروح قالوا انه لم يمت بجسده العنصرى فا فهم فهو محال) لان القول بعدم موت جسده العنصرى مخالف للآية الدالة على موت جسده

Vâridât şerhi. Sa. 32

Âlemin kide mi ve Kiyâmet :

Seyyit Muhammed Nur', "âlem, mutlak olan cins, nevi" ve şahsiyle kadîmdir. Hudusu, zâtî olup zamânî değildir., sözlerini şöyle şerh ediyor.

"Zira hakayik mec'ül değildir. Hâdis ve mütegayyir olan ancak vücudi Hakkın tecelli tarikiyle izhâr ettiği bu ahvâldir. (Hudusu, zâtîdir) Hakkın ona takaddümü zâtîsî olduğundan; çünkü hakayik, Hakkın hazreti ceberûtîyesidir. (Zamânî değildir) riza; zaman hiç bir vakit mevcut olmadı.,[1].

Ayrıca evvelce bahsettiğimiz ihtiyâr ve irâdeden bâhis küçük türkçe risalesinde de « العالم قديم بجنس ونوع وشخص مطلقاً » sözünü "zira cenabı hak sıfâtı sübûtîyesiyle dâim ve bâkîdir. Pes dâim ve bâkî isimleri dahi mazharında lâbût minel'ez el ebed ahkâmını icrâ etmelidir. Amma âlem ki eşyayı mümkün ve a'yânî sâbitedir; ilimde suverî esmâdır ve hariçte taayyüni eşyâdır. Aynı zât olduğu itibariyle bu surette âleme dâim ve kadîm i'tibarı zilliyeti sübutiyle Hakkın devâm ve bakası saltanatına müstenittir. Zira cenabı hak ezeli ve ebedî, dâim ve bâkîdir. Pes vücudun zilli dahi bu vücut ile dâim ve bâkîdir. زائل olamadan, zıl dahi zâil olmaz. Pes cenabı Hak ise lemyezel ve layezâldir. قائم واثم suretinde tazvîh eyliyor.

Bedreddin' zuhur ve tecellî ilâhî olması itibariyle âlemin zâtî ilâhî ile kadîm ve bâkî olması hususunda pek ileri giderek (bazı kimseler, zamanı nebi عليه السلام da Deccâl ve kendilerine mefhum olan kıyamete, Dâbbetül'arz ve emsâline mütevakkî' olurlar ve bunların kendi zamanlarında vukuunu beklerlerdi. Bu, kitaplarda meşhur ve mebsuttur. Sonra, müteahhirin de kendi zamanlarında vukuunu beklediler. Hatta bu bapta kitaplar bile tasnif ettiler. Bazıları bu alâmetlerin hicrî 800 senesinde olacağını tevkî; bazıları da zuhur edecek şeylerin Mehdî'nin zamanında zâhir olacağını kail olup Mehdî'nin de 700 le 800 arasında zuhur ederek Hâtemülvilâye olacağını beyan ettiler. Halbuki hicretin sekizinci asrını bitirdik. Halâ avâmın tahayyül ettiği olmadı. Binlerce sene bile geçse yine onların za'mettikleri şeyler ve

[1] لان الحقائق ليست بالجعل واما الحادث المتغير هذه الاحوال التى يظهرها الوجود الحق بطريق التجلى (حدوته ذاتي) للتقدم الذاتي للحق تعالى عليه لان الحقائق حضرة الحق الجبروتية (لازمانى) لان الزمان لم يكن ثم موجوداً

Vâridât şerhi. Sa. 28

Muhiddin'de "fusûs"ta bunu kabul ediyor.

Muhammet Nur, Vâridât şerhinde Bedreddin'in haşri ecsât hususunda âdeta istitrat kabilinden "Maamafih bir zaman gelip insan nev'inden hiç kimsenin kalmaması; sonra yine babasız, anasız bir insanın topraktan vücuda gelerek mezkûr şahıstan tenâsül tarikiyle bir cinsin hâsıl olması mümkündür," sözlerini şerh ederken "Şeyhi ekber, fusûsuta, Allah, âlemi bir ceset gibi yaratıp âdemi ona ruh yaptı. İnsânî kâmil âhirete intikal edince kıyâmet kopar ve imâret, âhirete intikal eder. Peygamber de bu hususta; yer yüzünde Allah, Aallah deyen bir kimse oldukça kıyâmet kopmaz; dedi. Ya'ni kavlen ve şuhûden Allah deyen... Bazı şârihler, Sultanül arifinin müradını anlamadılar. Felâsife ve tabiyyunun za'mlarına mutabık bir surete hamlettüler. İlâhî: Bizi yakın ile rızıklandır; şeytanların şerrinden sakla.. ولا حول ولا قوة الا بالله [1].

Nakşülfusus şehrinde de Muhiddin'in "Allah, insanın nefsinde nefsi nâtıkayı aynı maksut yaptığı gibi âdemi de âlemin maksudu kıldı. Bunun içindir ki dünyâ, âdemin zevâliyle harap olur ve eceliyle imaret, âhirete intikal eder., sözlerini şöyle şerh ediyor:

"Görmez misin ki dünyâ, dünyâda insanın bakasıyla bâkîdir. Kâinât onun için tekevvün ve müsahharât ona müsahhar olur. Âdem, âhirete intikal edince semâ temevvüç eder; dağlar yürür: arz parçalanır; yıldızlar dağılır; güneş kararır; imaret, dünyâda olduğu gibi âhirete intikal eder., [2].

يجمعون بين القولين يقال بعينه بحسب المرتبة وبمثله بحسب الصورة ولا مثل في الحقيقة كل يوم هو في شأن ... كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد (فصل ثانى)

Buradaki "cesedi tabîi ve unsurî", tabiri tabiat ve unsuriyyâtın latif suretleri manasındadır. Diğer bir tabirle letâfet ve kesâfetten kinâyedir. Bu hususta evvelce Vâridât şerhinden kâfi derecede delil getirmiştik Halîfesi Ali Urffî Ef. de "Mebde'ü meâd", tercemesinde bu hususu tavih ediyor.

Terceme ve şerhi kitâbürrüşâd fil Mebde'i vel meâd.. "Bendeki yazma; Sa: 25 - 26..

[١] قال الشيخ الاكبر في فصوص الحكم: ان الله خلق العالم كشبح مسوى بلا روح وجعل روحه آدم فاذا انتقل الانسان الكامل الى الآخرة ولم يبق وجذب الدنيا وسقطت السموات على الارض وانتقلت العمارة الى الآخرة قال النبي صلى الله عليه وسلم لا تقوم الساعة حتى لا يبق على وجه الارض من يقول الله الله يعني قولاً وشهودياً .. فبعض الشارح ماعلم مراد سلطان العارفين فحمله على ما زعم من اقوال الفلاسفة والطبايعين. اللهم ارزقنا اليقين واحفظنا من شر الشياطين ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم..

Vâridât şerhi; Sa. 25.

[٢] (وجعله الله العين المقصودة من العالم كالنفس الناطقة من الشخص الانساني ولهذا يخرب الدنيا يزواله وتقل العمارة لاجله) الا ترى ان الدنيا باقية مادام الانسان فيها والكائنات تتكون والمسخرات

Bu mesrudattan anlaşılıyor ki Seyyit, muhyiddin gibi kıyâmeti kübrâyı kabul etmektedir; Bu akîde, âlemi, şunânâtı zâtîyyeden ibâret ve binaenaleyh Hak ile bâkî addetmeğe münafî değildir. Çünkü seyyide nazaran âlem, mahvolmıyor; belki imâret âhirete intikal ediyor. ta'biri âharla, Nasût ve Şehâdet âlemi, kesâfetini kaybederek Emir ve Melekût oluyor.

Şu hâlde Bedreddin'in bu husustaki ifadatını seyyitte göremiyoruz. Onun içindir ki bu bahsi şerh ederken bir hayli bocaladıktan ve kaba-hatı şârihlere yükledikten sonra Allaha sığınarak bir bua ile mes'eleyi mübhem bırakıp geçiyor. Seyyit, her hâlde, Eşrâtı sâati da aynen kabul, fakat enfüse de tatbik edecekti. Niyâzî şerhinde Mehdi'nin zuhurdan bahsetmesi de buna delildir.

Seyyit Muhammed Nur'da vahdeti vücut :

Tasavvufun esâsı olan Vahdeti vücut, tabiri tasavvufisiyle; gerek mahsûs ve meşhût olan Ayn ve Şehâdet عين وشهادت âleminde, gerek âsâriyle mahsûs, fakat gayri meşhût olan Emir ve Gayb امر وغيب âleminde olsun her mevcudu Vücudi mutlak olan Allah'ın bir şe'n ve taayyünü, bir tecellisi bilmekten ibarettir. Sofiyye'ye nazaran kâinât, zâtı ilâhının sıfât ve esmâsına, ya'ni A'yânî sâbite'ye, istidatlarına göre tecellisi, daha doğrusu Zât'ın mütehâlif sıfatlarla zuhurudur. Şu hâlde hilkat, zuhurdur ve Hakk'ın zuhurundaki şiddet, bütününü badîdir. Ondan başka mevcut yoktur. Mümkinât, Zâtı baht'ın A'yânî sâbite'ye, ya'ni suverî ilmiyyesine tecellişi, Suverî ilmiyye, ya'ni A'yânî sâbite de Zât'ın zuhurudur. Hakiaatta her mevcut, Vücudi mutlakın tecellisiyle mevcuttur, yoksa kendi vücutları itibâriyle düşünülürse mahzû ademdir. Muhiddin'in "الاعيان ماشرت واجبة لوجود" dediği gibi bu zuhur ve tecelli, Hakka âit ve râcî' bulunduğundan A'yân, hakikatta varlık râyihasını koklamamıştır.

Görülüyor ki Sofiyye' vücudi vâcibi ispat, vücudi mümkinî ise adetâ nefy ediyorlar. Onlara göre mümkin, vâcibin tecellisidir. Zâtı itibâriyle her şeyden mutlak ve münezzeh olan Hak, sıfâtı itibâriyle her şeyle

فتفسر فاذا انتقل الى الآخرة مارت السماء موراً وسارت الجبال سيراً ودكت الارض دكاً وانتشرت الكواكب وكورت الشمس وقامت العمارة في الآخرة كما في الدنيا ..

« صرح النقوش لشرح نقش الفصوص »
— فص حكمة آلهيه في كلمة آدميه —

mukayyettir. Fakat bu takyit, manayı âmiyânesiyle takyit değildir. Zât'ın mütekabil esmâ ve sıfâtıyla zuhuru ve bu suretle „mezâhiri mümkün“, ile mukayyet gibi görünmesinden ibarettir.

İlk Sofilerde vahdeti vücut müphemdir. Fakat her halde bunların da vahdeti kail oldukları muhakkaktır. Yalnız Muhyiddini Arabî' bu felsefeyi bütün vüzuhiyle izhâr ve ilân etmiş; ondan sonra Sadrüddîn, Mevlâna, Seyyidi Şerif, Celâleddini devanî gibi vecitli sofilerde Şeyhi ekber'e tamamiyle mütabaat etmişlerdir.

Fakat mutasavviflerden Alaüddeve, İmâmı Rabbanî, Muhammed Ma'sum gibi daha ziyâde zâhit ve muhteriz bir kısım, vahdeti vücudu te'vil ve Muhiddîn'in akvalini tevhin ederek ikinci bir vahdet mezhebine sâlik olmuşlardır. Bunlara nazaran „vahdeti vücut“, „vahdeti şühût“, tan ibârettir ve sâlik sülûkunda öyle bir derece fenâyâ vasıl olur ki orada mümkünâtın ve hatta kendinin vücudu da fânî olur. Haktan başka bir şey göremez. Halbuki bu mertebe, sülûkta vusuli icap eden bir makam ise de mertebeli kemâl değildir. Hakikatta mevcut gibi vücutta kesret üzeredir. Bu makamdan rücu edilince (Sahv صحر) âlemine erişilir ve âlemin, Hakkın vücudiyle mevcut, fakat Haktan ayrı bulunduğu anlaşılır. Sadeddini, Teftâzânî' Makasidinde, vahdeti vücut mezhebini reddedip mevcudâtın da vücudunu kail, binaenaleyh bu ikinci mesleğe sâliktir. Gelenbevî merhum da Celâl hâşiyesinde Gazalînin „Mişkâtül envar“, da vahdeti vücudu kail olduğunu tavzih ederken bu ikinci mezhebe de temas ve sahibi makasidın muhtarı bulunduğunu beyan etmiştir [1].

Alâüddevei semnanî (vefatı 77 yaşında 736) de vahdeti şühûdu kabul ediyor. Şeyh Kemâleddin Abdürrezzâkî kâşî [2] Alâüddeve'nin „Muhiddini arabî'nin Hakkı vücudi mutlak bilmesi yanlış“, dediğini duyarak mumaileyhe bir mektup gönderiyor. Mektubunda vahdeti vücudu âyât ve ehâdis ile isbat ediyor. Rüknuddin Alâüddeve', o mektubun altına bir cevap yazarak kâşânî'ye iade ediyor. Cevabına „حق الله ثم ذرهم“

[1] ان جمعا من المتفلسفة والمتصوفة توهموا ان في الوجود الخاص مع المطلق ايضا شائبة التركب والاحتياج فذهبوا ان حقيقة الواجب هو مطلق الوجود وانه ليس معنى كليا يتكرر في الجزئيات بل واحد بالخص موجود بوجود هو نفسه وانما التكرار في الموجودات بواسطة الاضافات ومعنى قولنا الواجب موجود والممكن موجوداته ذوالوجود بمعنى ان له نسبة الى الواجب
Şerhi Makasit (metin) Sa. 73 şerhi makasidın vücut bahsine de müracaat!

[2] Kemâleddin Abdürrezzâkî kâşânî, Nureddin Abdüssamet isminde bir şeyhin mürididir. Ulûmî zâhire ve bâtinayı camî'di. Te'vilâtı kâşânî; istilâhâtı sofîyye, şerhi fususül hikem, şerhi menâzilüs sâirin gibi bir çok mühim âsâr-ı vardır ..

âyetiyle başlâyip vahdeti vücudun vahdeti şuhuttan ibâret bulunduğunu anlatıyor [1].

İmâmı Rabbanî Ahmedî Fârûkî' [2] de vahdette bu ikinci mesleğin sâliklerindendir. Muhiddini arabî'nin vahdeti vücudu makamâtı urucun nihâyeti bilip hatmî vilâyeti bu makama hasrına itiraz ederek „istilâyî hubbi mahbup vasıtasıyla nazarı âşıkı muhipten mahbubun gayri kalkar ve mahbuptan gayri hiç nesne görünmez. Amma ne an ki nefsül'emr mahbubnn gayri olmaya. Zirâ bu hüküm, muhâlîfi hissü aklü şereftir,“ diyor [3].

Vahdeti vücudun „bu ahvâlü şuhûd, işâna tavassuti ahvâlde yüz göstermiştir. Bادهu ol makamdan güzer eylemişlerdir. Nitekim, bu fakir kendi ahvâlinde mukaddemâ tahrir eylemişim,“ [4] sözleriyle şuhutta tecelli eden bir vahdetten ibâret bulunduğunu bildiriyor.

Yine bir mektubunda [5] Bâyezî ve Mansur'nn bu tecelli âninde dediklerini, fakat bu sözleri „الخالق“; haktır, ben değilim demektir. Çün kendini görmedi, isbatı gayr dahi eylemedi; ne an ki kendini göre ve ana Hak deye... ol hat küfürdür,“ Diyerek te'vil ediyor. Hatta 16'ncı mektupta vahdeti kail olanları üçe ayırıp bir kısmının mütekellimin, diğer kısmının âlemi, hakkın zillî bilen ârifin olduğunu söylüyor ve üçüncü kısımdakilerin âlem için „hariçte asla tahakkuku yoktur. والاعيان ماضت وابحة الوجود“ dediklerini, fakat bunlar, kâmil olmakla beraber sözlerinin rehnemâyî dalâlet olup bilâhara „fenâdan dolayı böyle görürler; sonra zillet ve ubudiyet makamına erince,“ diye bu akîdeden vazgeçtiklerini tasrih eylemektedir [6].

Diğer bir mektubunda, vahdeti vücudu Muhiddîn'in izhar ettiğini, ondan evvelki meşâyihin sözlerinin vahdeti şuhûda hamlolunabileceğini söylüyor [7]. Başka bir mektubunda da „bu arsada Şeyh قدس سره dir ki gâhi anınla ceng, gâhi sulh vaki olur, sühani ma'rifet ve irfana bünyâd nihâd olan oldur...,“ diye Muhiddîn'in vahdeti vücudu izhâr edenlerin reisi olduğunu itiraf ve balâdaki kanaati tekrar ediyor [8].

[1] Nefehatta Kemâleddini kâşânî'nin tercemei hâlinde her iki mektup mevcuttur.

[2] Hacı Ahmedî Fârûkî ibnişeyh Abdül ehadüsserhendî: خواجه احمد فاروق بن الشيخ Nakşî, Kâdirî, Ceştî' dir, Nakşîyye ininde (müceddidi elfi sâni) lakabıyla tekrim edilen bu zat 1034 te mahmumen vefat etmiştir.

[3] Müstakim zâde'nin mektubâtı imâmı Rabbanî tercemesi.

31 inci mektup; cilt: 1; Sa. 46 - 48.

[4] Müstakim zâde'nin 31 inci mektubu; Sa: 48 (Cilt: 1)

[5] 43 üncü mektup tercemesi; Cilt: 1; Sa. 55.

[6] Aynı kitap. Cilt: 1. Sa: 107 — 108.

[7] Cilt 1. Sa. 209.

[8] Cilt 3. Sa. 74 - 78.

gayet güzel gösteren, kendi tertip ettiği ve bir çok risâlesinin sonuna dercettiği ve daima okuduğu şu kısa salavatı yazıyoruz: « اللهم صلى على سيدنا محمد في جميع المظاهر الذي هو هيو لاها واوزها وانماها واطبها وارقاها وعلى آله وصحبه وسلم ... »

Merâtibi hakkiyye ve halkiyye:

Seyyid'in Allah'ı "Merâtibi hakkiyye ve halkiyyeyi mustagrik,, cümlesiyle tarif ettiğini görmüştük. Muhammed Nur' müteaddit eserlerinde bu merâtibi birer birer saymaktadır. Meselâ; Ahmedîbni İdrîs'in salavatında "نقطة دائرة الكمال الا لآله في الغيب والشهود" cümlesinin şerhinde bu merâtibi berveçhi âti tadât ediyor.

"Ya'ni Rasûl صلى الله عليه وآله وسلم kemâli ilâhî dâiresi olan merâtibi hakkiyye ve halkiyyenin aslı ve mazharıdır. Merâtibi halkiyye yirmi sekizdir:

Aklı evvel, Nefsi küll, Tabîat, Heyûlâ, Cismi küll, Şekil, Arş, Kürsî, Feleki atlas, Feleki kevâkip, Feleki keyvan, Felekül burüc, Feleki Behram, Feleki yuh, Feleki Zühre, Feleki kâtip, Feleki kamer, Feleki esîr, kürei hava, Kürei mâ', Kürei türap, Ma'den, Nebat, Hayvan, Melek, Cin, İnsan, İnsânî kâmil..

Merâtibi hakkiyye dahi yirmi sekizdir:

اسم بديع ، باعث ، باطن ، آخر ، حكيم ، ظاهر ، محيط ، شكور ، غنى ، مقدر ، رب ،
عليم ، قاهر ، نور ، مصور ، محصى ، مبين ، قابض ، حي ، محي ، مميت ، عزيز ، رزاق ، مذل ،
قوى ، لطيف ، جامع ، رفيع الدرجات ..

Merâtibi hakkiyye, Gayb ve merâtibi halkiyye, Şehâdet'tir. Nokta, hurûfun asıl ve maddesi olduğu gibi Nuri Muhammedî صلى الله عليه وآله وسلم de merâtibi hakkiyye ve halkiyye'nin menbaı va maddesidir ..

Muhammed Nur', merâtibi halkiyye'den her birini merâtibi hakkiyyeden birinin zuhuru, tabîri aharla merâtibi halkiyyenin hakikatlarının merâtibi hakkiyyeden ibâret bulunduğunu "Salatı üsbûiyye,, şerhinde izah etmektedir [1].

Bu merâtibi « الانوارالحمدية » de mukabillerinde bulunan esmânın suretleri

[1] Rûhi Muhammedî hakikatı اسم بديع ve Nefsi Muhammedî hakikatı اسم باعث ve Tabîat hakikatı اسم باطن ve Heyûlâ hakikatı اسم آخر
ورد يوم الخميس

olarak bildirip "Magribî", nin « جام جهان نما » sındaki « دائرة الوجود » u da aynen almıştır [1].

Bu dâirenin en dışı اللاتعین âlemi, ya'ni esmâ ve ef'âlin müstehlek bulunduğu "gaybi hüviyyet,, tir. İkinci dâire "Taayyüni evvel,, ya'ni ilmi zâtî ve "Hakikatı Muhammediyye,, dir. Üçüncü dâire "Taayyüni sâni,, yâ'nî Sıfât ve Melekût âlemidir.

Görülüyorki H. Muhammed, Gaybı hüviyetle Esmâ ve Sıfât âlemi arasında bir Berzaktır. Dördüncü dâire, nâsût âlemidir ki artık burada dâire iki kavse ayrılmıştır. Bir tarafta merâtibi halkiyyenin hakayiki olan hak merâtibi; diğer tarafta merâtibi hakkiyyenin zuhuru olan halk merâtibi vardır. İç dâirenin bir tarafı bahri vücûp; diğer tarafı bahri imkân'dır. Fatihanın allaha ve abde ait âyâtı bu iki nısıf dâireye yazılmıştır. Ortadaki hat da قاب قوسين mucebince berzahıyyete bir delildir [1]. Seyyit Fatiha tefsirinde de bu meratipten bahseder.

[1] Magribî'nin (808 yahut 9) جام جهان نما Hâlet Ef. kütüphânesinde 800 numaralı mecmuada ve Ayasofya kütüphânesinde 2087 numaralı mecmuadadır.

Mısrî Niyâzî'nin « Devrei arşıyye » sinde de buna benzer bir dâire vardır.

"Magribî" (Muhammedîbni Şîrin) için Mecmaul fusaha'ya bakınız! Cilt: 2; Sa: 30. Hazînetül asfiyâ'da da malûmat vardır. Cilt: 2; Sa: 303

Buraya kadar olan seyre "Devir,, denir ki bunda bütün Sôfiyyûn müttefiktir. Ölümünden sonra tekrar devre düşmek ve kemâle erişinceye kadar rüc'at ettiği merâtibte muazzep olmak "Tenâsuh,, tur ki Sôfiyyûn, bunu kabul etmiyorlar. Seyyit te tenâsuhu reddediyor. Bu hususa oğlan şeyh İbrahim Ef. ve halifesi gaybî'nin tercemei hâllerinde biraz temas etmiştik.

Muhammed Nur, ölümünden sonra kümmelinin "bir kevn ile mukayyet,, olmıyacıklarını, mü'mini takînin ruhunun illiyyîn ile mukayyet olup tecellî cemâlde; kâfiri şakînin kesbeylediği sıfat suretinde siccinde hapsedileceğini söyleyerek "tenâsuh, temâsuh, tefâsuh ve terâsuh deyu devri dâime kail olanların mezhepleri bâtıldır,, deyib bunları izah ve "bu kavli kail olanlar devriyye mezhepleridir. Anlar Yahudî, Mason ve Protestan ve gayrileridir ve bu mezhepçe tebdîli merâtip ve taayyünât lâzım gelir,, [1] sözleriyle akidesini olduğu gidi izhâr ediyor.

«كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد» da bu hususta daha ziyâde izâhat vardır. Küm-melîn, Etkiyâ ve eşkiyânın ölümünden sonraki hâlâtını aynen yukardaki gibi anlatıp sonra diyor ki:

حمله دیکر بمیرم از بشر تا بر آرم از ملائک بال و پر
وزملاک هم بایدم جستن زجو کل شیئی هالک الاوجه

beyitlerle bunu gösterdiği gibi Dîvânı kebirde

بانه پدر در هر فلک یکچند دوران کرده ام
با اختران در بر جها من سالها کردیده ام

matla'lı gazelinde bu nazariyeyi anlatır. Dîvanında bu hususa temas eden diğer gazeller de olduğu gibi meşâyihî mevleviyye arasında Mevlâna'nın olup olmadığı şüpheli bulunan, fakat gerek lisani, gerek mazmundaki cûş itibarile Mevlânâ'nın olduğu muhakkak olan

هر خطه بشکلی دکران یار برآمد دل بردو نهان شد
هر دم بلباسی دکران یار برآمد که پر وجوان شد

müstezâdında da bu nazariye şâirane bir surette ifâde edilmiştir.

Bektâşî Kaygusuz Abdal'ın "Budalânâme,, sinde "Devr,, tasrih edilmiş; Bektâşî — Kızılbaş şâirlerin de hemen hepsi gayet güzel, hece vezniyle Devriyeler yazmışlardır.

Tenâsuh akidesine felsefî bir telakki hâlinde Fisagor ve Eflâton'da ve nihâyet daha vâzih olarak Neveflâtûnilerde tesâdüf ediyoruz. Kabalistler de bu nazariyeyi ahlâkî bir surette almışlardır. Fakat Sofiyyûn'un Devir nazariyesinin esâsı «Allah'ın meyli zâtîsiyle zuhuru» olduğu gibi vahdeti vücutta hulûl ve ittînat ta bulunmadığından tenâsuh tamamiyle ayırıldır. Bilhassa, Sofîlerin bir çoğu, ölümünden sonra tenâsuhu redd ve bedeni misâliyi kabul ederek bu iltibasa mahal bırakmamıştır. Buna mukabil Tenasuh, Bâtînî (Kızılbaş - Bektâşî, Hurûfî...) tarikatlarda câyi kabul bulmuştur.

[1] Fâtîha tefsiri.

"Nâsihiyye, Tenâsuiyye, Terâsuiyye ve Tefâsuiyyenin ruh beden-den infisâl edince diğer bir insan bedenine ittisâl eder — bunlar Nâsihiyyedir —, yahut hayvana — bunlar Temâsuiyyedir —, yahut nebat ve ya ma'dene geçer — bunlar Terâsuiyyedir — ve orada ebediyyen kalır yahut ta yine ma'dene, ma'denden nebat ve hayvna, nihayet insana intikal eder ve böylece ilelebed devreder — bunlar Tefâsuiyyedir — dedikleri iki veçhile bâtıldır:

Birinci vecih şudur ki: onlar ervah, binefsıha kaim olamaz: muhakkak mabihil kıyam olan bir bedene mühtaçtır derler. Eğer ervahın binnefs kıyımları yoksa, bedenden naklederken mün'adim olmaları iktiza eder.

2 : Kıyımları binnefs ise vücûdi Hakla kaim olmamaları icap eder [1],

Bu izahı da anlaşıyor ki Seyyit, ervahı da - tecelliyat ve şüuni zâtan olmakla - zât ile kaim biliyor ve tenâsuhu ehemmiyetle reddediyor. Bundan sonra bâd-ı mevt terekkep edecek cesedin surette kablel mevt olan cesedin misli, mertebede aynı olduğunu söylüyor. Esâsen, Muhammed Nur'un meâdî, cismanî olarak kabul etmediğini ve âlemi âhireti emri melekûtî telâkki eylediğini Vâridât şerhinde etraflıca izâh etmiştik. Şu hâlde meadî cismânîyi kabul etmeyince tenâsuhu da kabul etmeyeceği bedîhîdir.

Seyyit Muhammed Nur'da Şîlik:

Seyyit Muhammed Nur'u da Bayrâmî melâmîleri gibi Ali'ye karşı diğer sahabelerden ziyade hürmetkâr görmekteyiz. Ali'nin

وما الخلق في التمثال الا كشجرة

mısraiyle başlıyan şî'ini türkçe küçük bir risâle ile şerhettiği gibi

[1] ومما قاله النا سخية والتما سخية والتر سخية والتفا سخية مذ ان الروح اذا انفصلت عن البدن تنصل ببدن انسان آخر ؛ وهم التما سخية ؛ او بحیوان ؛ وهم التما سخية ؛ او نبات ؛ وهم التراسخية ويبقى ابداء او لا يبقى ، بل ينتقل منه الى نبات وحيوان وانسان وهكذا الى الابد ؛ وهم التماسخية ؛ فهذا باطل بوجهين :

الوجه الاول ، انهم قالوا ان الارواح لا قيام لها بنفسها بل تحتاج الى بدن تقوم ؛ وهذا يقتضى عند النقل تنعدم اصلاً .. واما بنفسها يلزمهم عليهم انها لا تقوم بالوجود الحق

كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد

(الفصل الثاني في المعاد)

« العلم نقطة كثرتها الجاهلون » sözünü de diğer türkçe bir risâle ile şerheylemiş ve hatta bunu Pirzerin'de okuttuğu için “Noktacı hoca,, namıyla şöhretlenmiştir.

Bunlardan başka « فضائل امام علي » isimli türkçe bir risalesinde de. H. Ali'nin hakkındaki bazı ayât ve ehadîsi şerhederek Ali'yi Peygamberden sonra manevî hilâfetin sahibi ya'ni “Verâseti Muhammediyye,, ye mazhar göstermektedir. Ahmedibni İdrîs'in salavâtını şerhederken Âli Muhammed'in üç kisma ayrıldığını; birinci kısmın « عليهما السلام » kelimesiyle tebci ettiği Hasan ve Huseyn'e mensup evlâdi suriyye, ikinci kısmın ma'rife-tullah tarikini ihtiyar ederek Peygamber'e nispeti olan evâldi ma'neviyye, üçüncü kısmın da “Hem hazreti Hasan veya hazreti Huseyne عليهما السلام sürî mensup ve hem de hazreti Rasulullah'a marifeten vâsil olanlardır. Kutup, bu kısımdan olur,, sözleri ile kendisi gibi hem neseben, hem de ma'nen seyyit olanları tekrim ediyor.

Menbaunnûr منبع النور da kendisine fenâ makamlarının EbuBekir' tarafından telkin edildiğini söylediği hâlde bir rü'yasını naklederken Peygamber'in huzuruna girince kendi tabirince “Hazreti Şah,, ın ya'ni Ali'nin yanına oturduğunu ve hatta EbuBekir'in “Neye bu tarafa oturmamın?, suâline karşı Ali'nin “Bu mecliste taraf yoktur,, dediğini ve “Hazreti Şah ile sırren mükâleme ettiğini anlatarak Ali'yi tafdîl eylediğini anlatıyor. Yine “Menbaunnûr,, unda bir rü'yada kendisinin Ali' olduğunu ve Peygamber'in “ Ehli beytimdensin,, diye hitap ettiğini söylüyor.

Seyyit Muhammed Nur'un bütün bunlardan başka Ali Allahîlere de çok meyyâl olduğunu ve onların akideleri gibi Ali'nin hayatta bulunduğunu kabul ettiğini hayretle görmekteyiz. Seyyit, “Risâlei Saîdiyye,, sinde meâd ahvâlini anlatırken Vâridât şerhinde olduğu gibi nâsı üç kisma ayırıyor. Birinci kısım “Kümmelîn,, dir. İkinci kısım mü'mini taki, üçüncü kısım da kâfiri şaki olanlardır.

Seyyid'e nazaran birinci kısım da iki zümreye ayrılıyor. Birinci zümre, vefat ediyor ve vefatından sonra hiç bir kevn ile mukayyet olmuyor. İkinci zümre vefat etmeden Nâsût âleminden uruc ediyor. Bunların bir kısmı, yine kendi sûret ve hey'etinde tekrar dünyaya geliyor. İsâ gibi ki son zamanlarda nüzûl edecektir. İkinci kısmı ise bir müddet sonra diğer bir surette yine dünyaya geliyor. Seyyit, bu ikinci kısma İlyâs'ı misâl gösteriyor. İdrîs' uruc ettikten bir müddet sonra Ba'lebek' şehrine İlyâs' olarak ba'sediliyor. Peygamber'de ان الالباس هو الادرىs demiş; bu hususta Mu-hiddin'in fütuhâtından da istîşhat ediyor.

Seyyit', Ali'yi de bu kısma idhâl ederek diyor ki:

“Ali عليه السلام da böyledir; vefat etmedi. Tûfan'dan sonra Nûh عليه السلام ın

gemisinden بقدره الله تعالى iki levh mahfuz kaldı ve Aliyyibni Ebu Tâlib' bunların üstünde semâya uruc eyledi. Zamanı âhırda diğer bir şahıs suretinde nüzûl etse gerektir والله اعلم ..

Seyyit, acaba bu sözlerle Mehdî'nin “Ali,, den başka kimse olmadığını mı kaildir; bu uruc keyfiyeti Nâsûtiyyetten tecerrüt ile mi olabiliyor?

Bütün buraları müphem.. Esâsen Seyyit, bu hususu fazla açmamış.. Bu bir tek risâlesinde bu kadarlık yazmış.. Fakat bu akide, Şîa'nın “Rüc'at,, akîdesine de tamamiyle muvafıktır. Şîa, malûmdur ki « يكون في هذه » hadîsine istinâden Peygamber ve Eimme'nin aynı zamanda onların düşmanlarının dünyâya tekrar rücu' edip aralarında kısas icra edileceğine; badehu tekrar vefat edeceklerine itikat ederler [1].

Esâsen Seyyid'in de Şîi kitaplarını okuduğunu ve tetkik ettiğini zannediyorum. Meselâ “Niyazî,, şerhinde İsâ'nın urucunu anlatırken son gece Havariyyûn'a “İçinizden hanginiz benim için fedayi can eder? dedi. Birisi buna razı oldu. Onu tutup İsâ diye astılar. İsâ asılmadı ve katlo-lunmadı. Ona benzetilen ve İsâ suretine giren zat, kendisini İsâ'ya fedâ etti,, diyor. Halbuki bu, cümhûrun fikrine tamamiyle muhaliftir. Hristiyan-lar, bu adamın İsâ'ya hiyânet ettiğini ve binnetice İsâ'nın salbinden sonra nâdim olup intihar ettiğini söyledikleri gibi Ehli şhnnet akîdesinde de bu adam İsâ'yı ele vermek istiyorken kendisi Allah' tarafından İsâ, şekline konulup asılarak cezasını bulmuş, İsâ' da diri olarak göke uruc etmiştir. Halbuki Seyyid'in bu ifadesine nazaran Yahûdâ, bir hain değil, fedâkâr bir şehit olmuş oluyor. Bu sözü neye istinâden söylediğini araştırdım. Nihâyet Şîi tefsirlerinden في نه-ير كلام الله الوافي nin Âli İmrân sûresinde اذ قال الله يا عيسى اني متوفيك ووافئك الى ومطهرك من الذين كفروا وجاعل الذين اتبعوك فوق الذين كفروا âyetlerinin tefsirinde İmâm Muhammedül Bâkır'dan rivâyet edilen bir hadis gördüm :

“İsâ, Allah'ın kendisini ref' edeceği geceyi eshâbına haber verdi. Onlar da akşam vakti İsâ'nın yanında içtima' ettiler. 12 kişi idiler. Onları bir eve ithâl etti ve sonra evin çeşmesinden, başındaki suları (elile) silkerek çıktı (Gusletmiş) ve dedi ki: Allah, beni şimdi kendisine ref'-edeceğini ve Yahûdîlerin küfründen tathîr eyleyeceğini bana vahyetti. Hanginiz benim şeklime girmeğe ve yerime katlı salbedilmeğe rızâ gösterirse meleî a'lâda benimle benim derecemde bulunur. Onlardan bir genç, Yâ Rûhallah; Ben! dedi. İsâ' hakikaten o sensin, diye onu tasdik

[1] رسالة للصدوق عليه الرحمة في الاعتقادات Sa : 92. ve ابن بابويه ünvanlarla maruf olan ابو جعفر محمد بن عيسى بن محمد بن الحسين بن موسى بن بابويه القمي nin “kütübi erbaai Şîa” dan من لا يحضره الفقيه in başındaki tercemei hâlinde bir de ayrıca كتاب الرجعة olduğu masturdur.

edip yine; fakat sizden birisi de beni sabah olmadan on iki kere inkâr edip kâfir olacaktır dedi. Yine biri, Yâ Nebiyyallah; o benmiyim? dedi. İsâ, eğer bunu nefsinde hissediyorsan o sen olursun deyip umumuna; Benden sonra üç fırkaya ayrılacaksınız. İki fırka, Allaha müfteri olacaklardır ki bunlar cehennemdedirler. Şem'un'a tabi' olan üçüncü fırka Allah'a sâdik olup cennettedir dedi. Sonra Allah, İsâ'yı, Havâriyyûn'da ona baktıkları, bu hâli gördükleri hâlde evin bir köşesinden ref' etti. (İmâm) sonra dedi ki: Hakikaten Yahudîler o gece İsâ'yı aramağa geldiler. İsâ'nın beni sizden birisi sabah olmadan on iki kere inkâr edecek dediği adamla İsâ' suretine ilka edilen genci tuttular. Bunu katil ve salbettiiler. İsâ'nın sabahtan evvel on iki kere küfredeceksin dediği adam da kâfir oldu. „

Anlaşıyor ki Muhammed Nûr, ya Sâfi tefsirini görmüş, yahut ta bu hadîsi diğer bir mahalde okumuştur. Bu da bizim, Seyyid'in Şîf kitaplarıyla mütavaggil olduğu hakkındaki fikrimizi ispat eder.

Seyyit', esâsen Mehdi'nin kaim olduğuna da mü'mindir. Meselâ Niyâzî' şerhinde

سوف ترى النور قبل الافول يهزم عيسى به اجناد غول
سوف ترى ظلمتهم تنجلي به هلاكهم عليهم يحول
.

beyitlerini şerh ederken “yakında görürsün; nûri şerîati Muhammediyye kavuşmağa yaklaşmış. Çünkü Hazreti Rasûlullah buyurmuştur: Sâlihler zamanı bir gün, fâsıklar zamanı yarım gündür. Yevmi ilâhînin bir günü

[1] والقمي عن الباقر عليه السلام قال ان عيسى وعد اصحابه ليلة رفعه الله اليه فاجتمعت اليه عند المساوهم اثني عشر رجلا فادخلهم بيتاً ثم خرج عليهم من عين في زاوية البيت وهو ينقض رأسه من المأفقال ان الله اوحى الى انه راغبي اليه الساعة ومطهري من اليهود فايبكم يلقى عليه شجى فيقتل ويصلب فيكون فيها معي في درجتي فقال شاب منهم انا يا روح الله قال فانت هوذا فقال لهم عيسى اما ان منكم من يكفرني قبل ان يصبح اثني عشرة كفرة فقال له رجل منهم انا هو يا نبي الله فقال عيسى اتحس بذلك في نفسك فلتكن هو ثم قال لهم عيسى اما انكم ستفترون بعدي على ثلث فرق فثلاث فرقيتين مفتريتين على الله في النار وفرقة تتبع شمعون صادقة على الله في الجنة ثم رفع الله عيسى اليه من زاوية البيت وهم ينظرون اليه ثم قال ان اليهود جاءت في طلب عيسى من ليلتهم فاخذوا الرجل الذي قال له عيسى ان منكم من يكفرني قبل ان يصبح اثني عشرة كفرة واخذوا الشاب الذي القى عليه شجى فقتل وصلب وكفر الذي قال له عيسى يكفر قبل ان يصبح اثني عشرة كفرة ..

Sa: 82 الصافي في تفسير كلام الله الوافي « سورة آل عمران »

bin senedir. Yarım günü beşyüz senedir. Bu hadîsi şerîf hicret zamanında idi. Sâlihler zamanı şüphesiz asrı saâdette idi. Şimdiye kadar Hicreti nebeviyyenin 1299 senesi geçti. Demek kıyâmete daha 201 sene kaldı. H. İsâ'da ref'olunduğu vakit 2000 senede yine nüzûl ederim buyurmuştur. Hicreti nebeviyyeye kadar 500 sene idi. Hicretten sonra da 1500 sene; tamam 2000 sene olur. 1400 den sonra artık alâmâtı zuhûr görünür. Meselâ Mehdi عليه السلام elyevm zâhirdir. Ya'ni dünyâdadır. Mehdi, İmâm Hasanül Askerî'nin oğlu, İmâm Muhammedül Mehdi'dir. Hulefâyı Abbâsiyye geldiği vakit iptidâ hilâfete Ebu Ca'fer geçti. Nesli Rasulden olanlar kendusine müzâhim olmamak için katledilmeğe başlandı. Meselâ İmâm Aliyyür Rızâ' Horasan cihetine firar etti. Sonra İmâm Hasanül Askerî' Mekkede gizlendi. İmâm Mehdi'de ol vakit sırroldu. Elyevm sırdır. Ekseri evkatı Medînei münevvere'de geçirir. Cedleri yanında olur ve lâkin kimse tanıyamaz. İmamlardan yalnız dördü Medîne'de kalıp vefat etmişlerdir (Hasan, Zeynül Âbidîn, Muhammedül Bâkır, Ca'ferüs Sâdik) kubbei Abbas'ta medfundular. İkisi Bağdat'ta (Mûsel kâzım, Muhammedüt Takî), İmâm Hüseyin' Kerbelâ'da, İkisi Samrâ'da (Aliyyün Nakî, Hasanül Askerî), biri Horasan'dadır. (Aliyyür Rızâ'). İşte 1400 den sonra ol vakitın ehlullai Medînei münevvere'de cem' olup artık İmâm Mehdi'nin zuhûrunu niyâz edeceklerdir. İmâm Mehdi, Medîne'den zâhir olup...„ diyor.

Bu sözlere nazaran Seyyid'in tarihe vukufu pek az.. Meselâ; Abbâsîlerin ilk halifesinin Ebu Ca'fer olması, İmâm Rızâ'nın Horasan'a firârı, Hasanül Askerî'nin Mekke'de gizlenmesi; uydurmadır. Niyâzî şerhinin diğer bir nüshasında da 12 İmâm'ın dördünün Mekke'de, altısının Safâ ile Merve arasında Medfûn olduğu yazılı.. Maamafih, Niyâzî' şerhi, Seyyid'in takrirlerinin zaptıyla meydana geldiğinden not tutanların yanlış tutmaları ihtimâli de vardır. Yalnız bize lâzım olan cihet şurası ki Seyyit 12 imâmı tasdik ediyor. Hatta bunların medfenlerini söylerken Aliyyibni Ebu Tâlib'in medfenini zikretmiyor. Bu suretle “Risalei Safdiyye„ deki fikrini teyit etmiş oluyor. Bundan başka Mehdi'nin ekseriyâ Medîne'de bulunduğunu, fakat kimsenin tanımadığını söyliyerek zımnem kendisinin gördüğünü de anlatıyor. Fakat zannederim ki Muhammed Nûr' Şîa'nın « من ادعى الرؤية بعد الغيبة فقد كذب » hadîsini biliyor da bu rü'yeti açıkça anlatmıyor.

Yine Niyâzî'nin

Ben doğurdum atasız İsâ'yı hem;
İttisâlim var ana, ayrılmazam;
Sanmayın Mehdi' benim, Mehdi odur,
Adı Yahya'dır anın yanılmazam!

beyitlerini de şöyle anlatıyor:

“Niyâzî’ Ef. nin Hazreti İsâ’ya ittisalim var demekten maksadını tasrîh ve takyît ile Mehdi’ olduğum anlaşılmasın, Mehdi’ odur. ya’ni İmâm Hasanül Askerî’nin oğlu Muhammed Mehdi’dir diyor. Çünkü dersi sabıkta da dedik. İmâm Mehdi’, Fâtıma evlâdından ve İmâm Hasanül Askerî’nin oğludur. On iki İmâm, müteselsilen İmâm Mehdi’ye münteki olur. . . . , Aynı gazelin

Vasfıdır esmâyi hüsnâ cümleten,
Bu sözü ispatta âciz kalmazam.
Sırrile bana içimden söylenür:
Misriyâ; ben doğmazam, ben ölmezem!

beyitlerinde de “Esmâyi hüsnâ, İmâm Muhammedül Mehdi’nin vasfıdır. Çünkü halifei Rasûldür. Halife, müstahlefin aynı olur. Müstahlefte olan kemâlât, halifeden zâhir olur. , dediği gibi diğer bir gazelin

Nedir kur’ânın esrârı, nedir esrârın envârı,
Nedir Mehdi’nin etvârı haber ver sırrı esradan!

beytinde de Mehdi’din etvarını zuhûruna âit alamât olarak şu suretle tevîl ediyor:

“İmâm Hasanül Askerî’nin oğlu İmâm Muhammedül Mehdi, kıyamete yakın Medînei münevvere’den zâhir olur ve zuhûrunun üç alâmeti vardır. Biri Basra’yı Fırat nehri bütün bütün harap eder. İkinci ehli tevhit tekessür eder; Mehdi’nin zuhûrunda ehli tevhit anın askeri olur. Üçüncüsü müneccimînin kavline muhâlif olarak ay, 14 üncü ve 15 inci gecelerde mütetâbian tutulur; ya’ni husuf vakı’ olur. Kendine âit dahi üç alâmeti vardır: Biri orta boylu, ikincisi seyrek dişlidir. Üçüncüsü sağ yanağında büyük bir siyah beni vardır ,”

Hülâsa Seyyit Muhammed Nur’, Şiiyyetin bir şiârı olan ‘on birinci imam Hasanül Askerî’nin oğlu Mehdi’nin kaim’liğiyle Gaybetini ve zuhûrunu aynen kabul ediyor.

Seyyid’i, Yezit’ ve Maaviye’ye de çok aleyhdar görmekteyiz. Niyâzî’nin

Yezîdi bednâm idi, ilimde haham idi!
İt idi, Bel’am idi, taşra dili salındı!

beytini şerh ederken Peygamber’in bir gece rû’yasında “Bni Ümeyye,, nin minberine çıkarak tebevül ettiklerini görüyor. Ertesi günü واذا فلانك انزلناك احاط بالاس وما جعلنا الرؤيا التي اوتيناك الا فتنة للناس والشجرة الملعونة في القرآن den mürat “Beni Ümeyye,, oluyor [1]. Seyyit’, bunları anlattıktan

[1] Bu âyet Şii tefsirlerinde de aynen böyle tevîl ve tevehh edililmektedir. Yalnız Şii

sonra “Bunu müeyyit bir kaç hadîsi şerif vardır. Ezcümle Münâvî’de وخرج يا بن سمية لا تفتلك اصحابي. سمة تلك الفتنة لباغية وآخر شرايك من الدنيا ضياح من لبن اذا رايتهم المعاوبة على منبري فانتلوه Bir de Medînei münevvere’de mescidi şerif yapılırken ,” diye سمة تلك الفتنة لباغية وآخر شرايك من الدنيا ضياح من لبن hadîsini anlatıp Maaviye’nin mel’un ve bâgîlerin reisi olduğunu söylüyor.

Seyyit, Mısriî Niyâzî’nin İmâm Hasan’ ve Hüseyin’in nübüvvetleri hakkındaki risâlesini de tasvip ve buuu Mübûvveti ta’rîfiye ile Nebî oldukları suretinde tevîl ediyor ve hatta bu hususta şöyle bir vak’a da naklediyor: “Mısriî Ef. Üsküdar’da sâkin iken bir risâle telif etti. Bu risâlesinde İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin عليهم السلام in nübüvvetlerini kail oldu. Köstendil’li Mehmet ağa (?) İstanbul’da bir tarika dehâlet eder. Tekkeden o risaleyi alır. Köstendil’e götürür. Kösendil’de Şeyh Mustafa Ef. risaleyi görür. Der ki; Benim Mısriî Ef. ye hüsnü zannım vardı Bundan sonra yoktur. Ona da emniyetim kalmadı. Mehmet ağa; niçin diye sorar. İşte İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin’in nübüvvetlerini kail olduğundan; halbuki Nübüvvet, Fahri kâinâtla hatmoldu; der. Sonra Mehmet ağa der; Ben bunu tekkeden aldım. Bu hususta tekke şeyhine şukka yollar. Nihayet münazaa ederler. Risaleyi leffen Üsküb’e tarafımıza göndermişler. Cevab verdik. Risâle doğrudur ve şerîata muafıktır dedik. Sonra Şeyh Mustafa Ef. ile de görüştük. Vâkıâ Hazreti Rasûl, hâtemdir, ama risâlet nebîlerinin hâtemidir. Şerîat nebîlerinin hâtemi değildir, Nübüvveti teşriyye bâkîdir. Ona نجى التلاي tabir olunur; dedim. Sonra kandı.

Bir de fakiri Hüsû Paşa, İstanbul’a davet etti. Gittik. Bir gün Müsteşarı Fikrî Ef. - Fikrî Paşa; Şimdi Vezir olduya! - bir elinde bir risâle geldi. Bu risaleyi Paşa gönderdi; bir kere nazar edesin; dedi. Akşam Paşa, bunun için seninle sohbet edecek. Sonra baktım; Mısriî Ef. nin o risâlesi! Sonra Paşa ile akşamı konuştuk....”

Seyyid’in bahsimizi tenvir edecek bir telakkisini daha yazacağım:

Kendisinden «وآيت ربي في ليلة المعراج على صورة شاب امرء» hâdisinin tevîlini tahrîren soruyorlar. Seyyit, ince uzun, âdetâ muska yazmak için kesilmiş bir kâğıdın üstüne bizzat kendisi âtîdeki sözleri yazıyor. Bu kâğıt, el’an Seyyid’in hulefasından kaymakam Ahmet B. mmerhumun kerimesindedir. Seyyid’in vefâtından sonra başından çıkarılan arakiye ile üstünden çıkarılan

rivâyetlerinde Beni Ümeyye’nin minbere çıkması varsa da tebevülleri yok.. “Sâfi tefsirine müracaat! Sûrei Esrâ. Sa: 262-263,,. Yine Şîa rivâyetine göre bu rû’yadan müteessir olan Peygamber’i tatyîp için bu âyetle beraber انا انزلناه في ليلة القدر sûresi de nâzil olmuştur Tefsîri Sâfi. Sa: 486,,.

Eimmeden gelen hadislere nazaran Kadir gecesi Ramazan ayının 19, 21, 23 üncü gecelerinden biri, bazı hadislere göre 23 üncü gecesi, bazılarına göre de her üç gecedir. «من لا يحضره الفقه» Cilt: 2; Sa: 55-57. Kadir için اموال کافی ye de bakınız! Sa: 120-126».

entari de mumaileyhada bulunmaktadır. Bu mukaddes emanetleri havî boğçada hıfzedilen bu kâğıdın, muhteviyatı dolayisile fotoğrafını aldırmağa muvaffak olamadım.

“Malûm ola ki ismi Velî sureti hazeti Ali كرم الله وجهه hazretleridir. Velî demek mutasarrıf ve rabb demektir. İmdi Rasulullah صلى الله عليه وسلم ismi rabb müşâhedesi ekmeli mezâhirdé ve cemâli tamda olduğundan Şâbı emred suretinde rabbini gördü ve ol şâbı emred Alî suretinde idi. Zira ismi Velî zuhûra gelse Ali’ ruhaniyetiyle zuhur eder. Bundan «كنت يا علي مع الانبياء سرّاً وصرت معي جهرّاً» varit oldu ve Endiya عليهم السلام hakkında Allahü taâlâ buyurdu: وجعلنا لهم لسان صدق علياً. Lâkin Hazreti Ali’ sureti unsuriyesinde Rarbb taâlâ ittihâdı oldu, yahut hulûlü oldu, yahut intibâi oldu demek değildir. Belki Hazreti Ali sureti Rabbtaâlâ mazharıdır, tammıdır. Eğer suâl olunursa ki Fahri âlem dahi ismi Rabb taâlâ mazharı tammıdır; zira zira «انا خلقت انا وعلى من نور واحد» buyurdu. Niçin Rabbini kendi suretinde müşâhede etmedi; Ali’ suretinde müşâhede eyledi?

Cevap bu ki; Fahri âlem Rabb taâlâ mazharı tammıdır. Lâkin ismi Rabbi kendi suretinde müşâhede eylemeyten Ali’ suretinde müşâhede eylemek ekmeldir. Zira mir’atta müşâhede eylemek ziyade evzahtır. Bu sırrı azim eğer tafsil olunur ise sefki dimâya bâis olur.,,

* *

Seyyit, Ali’ ve Ehli beyte bu kadar muhip ve Şîliğe bu kadar meyyâl olduğu hâlde diğer mezheplere ve Sünnî imamlarına hiç ehemmiyet vermemektedir. Yine Niyâzî’ şerhinde

Benim ilmim kıtında müçtehitler âciz oldular;
Velî ilmi ilâhînin deli divânesiyem ben!

beytini şerhederken “Ehli tevhidin ilminden müçtehitler âcizdirler. beytini şerhederken denilmiş. Çünkü ehli tevhidin ilmi, ilmi ilâhî ve ilmi zevkîdir. Müçtehidin ilmi ise ilmi naklî ve ilmi aklîdir. Hatta kendileri de demişlerdir ki مذهبنا صواب يتحمل الخطاء ومذهب الآخر خطأ يتحمل الصواب ya’ni İmâmı a’zam der: Bizim mezhebimiz savaptır; hataya da ihtimali var. Sair mezhepler hatadır; savaba da ihtimali vardır. İşte İmâmı Şâfiî’ ve İmâmı Mâlik’ ve İmâmı Hanbel’, velhâsıl her birisi böyledir. Yekdiğerini tahtie ederler. Hiç birinin mezhebi mansus değildir. Ya’ni hiç biri hakkında nas yoktur. Anın için her kes muhayyerdır. Dilediği mezhebe tâbi’ olur.,,

Hak mezhebi mezhepleri, deryâyı zât meşrepleri;
Hâsıl kamu matlapları; kadriçredir her an kamu!

Yoktur bularda ihtilâf, günden iyandır bî hilâf;
Her işleri hakka muzaf, ruheylemiş Yezdan kamu!

Beyitlerinde de “Onlarda ihtilâf yoktur. Çünkü ehli hakikatta ihtilâf olmaz. Biri burada olsa, biri de Yemen’de olsa birbiriyle mülâkat ettikleri gibi anlaşılır. Ama a’mâl mezhepleri beyinde ihtilâf çoktur. İmâmı a’zam bir türlü der, İmâmı Mâlik bir türlü der. Velhasıl birbirlerinin hilâfına belki kırk mezhep ve daha ziyâde var; hep birbirine muhalif.,,

Maamafih Şîyyete bu kadar meyyâl olan Seyyit’, Bâtınî’lerden hoşlanmıyor. Niyâzî’nin

Bu gün Ya’kubi kalbe Yusufu candan haber geldi;
Kamîsi pür nesîm ile o canandan haber geldi.

Beytini şerhederken Yusuf’ kıssasını naklettikten sonra enfüse tatbik edib diyor ki: “Kur’an, enfüs ve âfâkı cami’dir. Fakat bir tâife var. Onlara Tâifei Bâtıniyye tabir olunur. Yalnız kur’anı enfüse hasreder. Meselâ, salâtı âfâkıyi tanımayız deyip salâtı, enfüse hasrederler. Savm keza.. Ferâizi sâireyi de öyle enfüse hasredip âfâka tatbiki inkâr ederler, Tâifei zanâdika gibi ki bunlar kâfirdir. Hülâsa kur’anı enfüse hasretmek küfürdür.,,

Seyyit, esâsen Fâtiha tefsiriyle yine Niyâzî’ şerhinde Bektaşîlere de bu sebepten kızıyor.

Vâridât şerhinde Nasrânîlerle Gulâtı Şîayı da Hakk’ı takyit ettiklerinden hoş görmiyor [1].

Hülâsa Seyyit Muhammed Nûr’, her şeyi Hakkın tecellisi gören, muhammed ve 12 İmâmı “Cem’iyyeti esmâiyye., ye mazhar bilen “Şîai Mufaddıla شريعة مفضلة dan bir Söfîdir.

Seyyit’te Hurûfilik:

Hurûfliğin, Bektâşîliğe aslı bir umde olarak dâhil olduğunu ve Bektâşîliğin muhtelif akidelerinden bir tanesini teşkil ettiğini bildiğimiz gibi

[1] فانهم قيدوا الحق بهذا العالم وكان الله ولاعالم وكانصرائية قيدوا الحق بعيسى وكالرافضية قيدوا الحق بالائمة الاثني عشر . . . قال الشيخ الاكبر قدس سره في الفتوحات : عقدا الحلايق في الاله عقائدأ وانا اعتقدت جميع مااعتقدوا
Sa : 63

bu mezhebin aynı zamanda bir çok büyük sofilere de nüfûz ettiğini ve bunlardan bir kısmının inanarak, bir kısmının da kalabalığa uyarak Hurûfî akidelerine temaslarda bulunduklarını biliyoruz. Hurûfiliği şiirlerinde terennüm eden sofî şâirlerden biri de Mısri Niyâzî'dir.

Esmâyi ilâhiyyede bîhat hünerim var ;
Her demde semâvâtı hurûfa seferim var !
Âlemlere ebceci hocası olmak olur âr,
Ednâ görünen ebcede âlî nazarım var !

Beyitleriyle başlayan gazeli ve

İki kaşın aresinde çekti hattı istevâ
Allemül esmâyı ta'lim etti ol hattan Hudâ

malta'lı gazeli mümkün mertebe Hurûfiliğe temas eder. Bilhassa

Aç gözün dildâra bak ; ref' oldu veçhinden nikâp,
Zulmeti sürdürü çıkardı arâ yerden âftâp..

gazelindeki

otuz iki harfi bildik dört kitâbın asıdır,
Safhai veçhinde yazılmış kamu bürtiyap.
Her ne okursan çün otuz ikiden hâlî değil,
Yüzünün metnini şerheder okunan faslu bap.

beyitlerinde bilhassa sarahat vardır [1].

Seyyit, bunlardan birincisile ikincisini şerhetmiştir. Birinci gazeldeki

Esmâyi ilâhiyyede bîhat hünerim var,
Her demde semâvâtı hurûfa seferim var.

beytinde diyor ki "İsim üç kısımdır. Biri ehli sarfu nahvu maânî indinde olan isimdir. Ta'rifi âlet kitaplarında masturdur. Biri Ahmet, Mehmet, Hasan ve Hüseyin gibi isimlerden ibârettir. Biri dahi ehli hakikat indindedir ki bu cihetten isim taayyün demektir. Ya'ni insânın görünen vücuduna taayyün derler. İşte burada esmâyı ilâhiyyeden mûrat, taayyünattır. Hurûf dahi üç kısımdır. Biri hurûfî resmiyedir.... ا ب ث ج gibi.. Biri hurûfî sûriyedir ki bu görünen kâinât ve cevâhirdir. Biri hurûfî ha-

[1] Maamafih bu sözlerine bakıp Niyâzî'yi Hurûfî addetmek tamamiyle yanlıştır. Oğlan şeyh İbrahim Ef. ve Gaybî'de bilmünâsebe söylediklerimizi burada yine tekrar etmiyeceğiz. Yalnız şu kadar söyleyelim ki ; Niyâzî'yi ; Nesîmî', Muhîtî', Arşî, ve sâir Hurûfî şâirleriyle karşılaştırsak hakikat meydana çıkar. Niyâzî'nin eserlerinde hurûfiliğin kokusu bile yoktur. Yalnız dîvânında birkaç gazelinin birkaç beytinde bu akîdeye de temas etmiştir. o kadar...

kikiyedir ki merâtibi ilâhiyedir. Nûri Muhammedî, Nefsi kül, Tabîat, Heyûlâ, Arş.....,

Dağıla terkinin otuz iki harf ola tamam,
Noktai sırrım kamunun cevheirne kân ola !

beytinde de "Otuz iki harften mûrat, merâtibi halkiyyedir ki yirmi sekizdir. Nûri Muhammedî, Nefsi kül, Tabîat..... Merâtibi hakkiyye de dördtür ki sûrei fâtihada mezkûrdur. İlâhiyyet, Rahmâniyyet, Rahîmiyyet, Mâlikiyyet. Yirmi sekiz, dört daha 32 olur. İşte bu 32 mertebe tamam olunca terkip dağılır. İnsan, her cevhere kân olur ,, diyor.

İki kaşın aresinde çekti hattı istevâ,
Allemül esmâyı ta'lim etti ol hattan Hudâ !

beytini şerhederken " Hattı istevâ'dan mûrat ; Nefsi nâtika, ya'ni Hakikati insâniyye'dir ,, diyor. Biraz aşağıda da "Hurûfîler indinde Seddeyn iki kaşa derler. İki kaş ortasına İskender' denilür ,, sözlerini ilâve ediyor. Seyyit Muhammed Nûr'un, Hurûfîlerin akîdelerine temas eden sözlerine nazaran Hurûfî kitaplarını okuduğu zannedilebilir. Fakat hiç bir eserinde bu akîdeleri söylememiştir. Binaenaleyh Hurûfîlerle hiç bir münâsebeti yoktur.

Seyyid'in kerâmetleri :

Muhammed Nur'un her hususta kerâmâtı kevnîyyeden ziyade kerâmâtı ilmiyyeye ve tasarrufi ahkâmdan ziyade tasarrufi kulûba ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. منبع النور da kendisinin naklettikleri "Müşâhede,, sahasından harice çıkmamaktadır. Hatta kendisinin "İnsileh السلاخ diye naklettiği bile ancak bir müşâhededir [1].

Vefâtından sonra da kendisine harikulâde kerâmât isnat edilmemiştir. Bursa'lı Tâhir B. menakıb مناب ında 1293 te İstirumça, İstip, Koçana ve Üsküp havalisinin istilâya uğramıyacağını, 1871 de Almanyanın Fransaya galib geleceğini bildirmesi, trene yetişemiyen bir zâtın, ruhâniyetinden istimdat neticesi, kendisini trenin içinde bulması, Hacı Ahmet Baba'nın, Yemen' çöllerinde yolunu kaybetmişken kulağına « لاتف » sesinin gelerek

[1] İnsilâh, ruhun bedenden ayrılmasıdır ki ruh, bu hâlde cesedini görür ; ba'zan diğer bir mazhardan da zâhir olabilir.

23. — Hâdil'uşşak هادى العشاق "Mekamattan bâhistir.,
 24. — Tuhfetil Muhammediyye تحفة الموحديه
 25. — Şerhi a'yanî mümkünat شرح اعيان ممكنات
 26. — Sırrünnebeilhak سر النبأ الحق
 27. — Fazaili İmâm Ali فضائل امام علي
 28. — Tefsîri sûrei Yusuf تفسير سورة يوسف
 29. — Tefsîri sûrei feth تفسير سورة فتح
- Bunlar, bende yoktur. Bir yerde de bulamadım.
30. — Menbaunnur fi rü'yetir Rasûl منبع النور فى رؤية الرسول "Kendi tercemei haline ait küçük bir risâledir.,
 31. — Risâlei ilmi hâl رسالة علم حال "Sıfâtı sübûtiyyeyi tevhid veçhile bildiren bir risâledir.,
 32. — Şerhi akaidin Nesefiyye شرح عقائد النسفية
 33. — Risâletül İsmâiliyye vel atıyyetüddürriyyeti fi tarîkin Nakşıyyeti vel Melâmiyye رسالة الاسماعيلية والمطية الدورية فى طريق النقشية والملامية "Mürşidi kâmilî, râbita ve teveccühü, telkini zikri, yakın merâtibini, Vilâyet, Sıddikiyyet, Kurbet, Ubûdiyyet ve Ubûdet, makamlarını bildiren 12 bap üzerine yazılmış bir kitaptır.,
 34. — Risâletüs Salihıyye رسالة الصالحية "Seyyid'in en mühim olan bu eseri hulefâsından Sâlih Ef. ye ithâfen yazılmış olup sâlike makamâtı telkin tarifâtını hâvidir, Mürşitlere yarar.,
 35. — İhtiyâr ve kıdem اختيار وقدم risâlesi. Bedreddîn'in ihtiyâr ve âlemin kıdemi fikirlerini teyit ve tavzih eder.,
 36. — Ettemşîş alâ salâti İbni Meşîş التمشيش على صلوة ابن مشيش "Abdüsse-lâmibni Meşîş'in salâtını şerh.. Aynen İsmâil Hakkı'nın şerhidir. Yalnız bazı yerlerde tafsîlatı havîdir. İsmâil Hakkı'nın şerhini takrir ve bazı yerlerini tafsil etmiştir.,
 37. — Risâlei Saîdiye رسالة سعيدية "Mead ahvâlınden bâhistir. Seyyit, Ali'nin hayatta oldığını bu risâlede anlatıyor. 8 - 10 sahifelik bir risâledir.,
 38. — Beyânî tecellil Hak alel merâtib بيان تجلى الحق على المراتب "Devir merâtibinden bâhis küçük bir risâledir.,

**

Seyyid'in bunlardan başka zaptedilmiş birçok takrirleri ve iki mektup sureti vardır.

IV

SEYYİD'İN TARZI TESLİKİ

Seyyit Muhammed Nur', sâliklerini zikir ve esmâ tarikiyle teslik etmezdi. Mürşidin telkini merâtipteki tarifâtını mübeyyin "Risâlei sâlihiyye,, sinde — ki bu risâle tarzı teslikini göstermek itibariyle çok ehemmiyetlidir — salike üç şey lâzım olduğunu, bunların birinin mücâhede, diğerrinin zikri dâim, üçüncüsünün de esrarı hilkate agâh olup ikilik hicaplarını ref'etmek olduğunu söyleyip zikir hususunda şöyle diyor:

"Esrarı tarikat olan zikri dâimi tahsile çalışın; zira gaflet, zikri dâim ile ref'olur. Bu zikri dâimin tahsili, ehli zikir olan kimesnenin talim ve telkinine mühtaçtır. Çünkü, cenabıhak kur'anda buyurur: فاستلوا اهل الذكر ان كنتم لاتعلمون Bu âyetten anlaşılıyor ki meşayih izâmın memuriyeti gerek celî ve gerek hafî, ancak keyfiyeti zikri talim ve beyandır. Yoksa zikri ilâhiyi adet ile kaydetmeğe hiç bir veçhile hak ve salahiyetleri yoktur. Şu kadar ki bazan mübtedilerin hallerine terahhümen ve istidatlarına nazaran yapılır,,

Vâridât şerhinde de ehli tarikin tevhidi, zikre müdâvemet neticesinde tahsil edilen bir hâldir; makam değildir. Bu, Leylâ'ya karşı Mecnun'un hâline benzer. Melik, Leylâ'yı ona arzyledi ve Leylâ; ya kays, ben Leylâyım, bana bak; dedi de Mecnun; benden başka Leylâ olur mu? deyüp dağa kaçtı. Bu mücerret hâlden ibarettir. Ehli zikir de böylece kendilerine zikir galip olunca; zikir, zâkir, mezkûr, ittihad eder. Halbuki butevhîdi makam değildir,, [1] Sözlere okumaktayız.

Seyyid'in tarikinde râbita da yoktur. Filvaki risâlei İsmailiyyede ikinci bapta uzun uzadıya râbitadan ve sureti icrâsından bahsederse de bu eser, "risâletül ismailiyye ve atıyyetüd dürriye fi tarikin nakşıyyeti velmalâmiyye,, ismiyle tevsim edilmesinden de anlaşıldığı veçhile nakşî

[1] توحيد اهل الطريق الذى اتجه وحصلوه من المداومة على الذكر فانه حال ، لامقام . كما هو حال مجنون بليل ؛ فان الملك لما اعرض عليه ليل فقالت له ليلي : يا قيس انا ليلي انظر الى ؛ قال : هل تكن ليلي غيرى وفر الى الجبل ؛ فهذا حال مجرد .. فكذلك اهل الذكر اذا غلب عليهم الذكر اتحد الذكر والذاكر والمذكور وليس التوحيد المقامى هذا Sa: 59

ve melâmî neşvelerini cami' olarak yazılmış bulunduğundan rabıtayı da mevzuu dahiline almıştır. Esâsen Seyyit te yedinci bapta muhasebe, mürakabe ve intikalâtı anlatıp bitirdikten sonra "sâdâtı nakşîyye sülûklerinin nihâyeti budur," diyor ve merâtibi yakini; vilâvet, siddikiyyet ve kurbeti; ibadet, ubudiyyet ve ubudeti sekizinci baptan kitabın nihayeti bulunan 12 nci babın sonuna kadar olan kısmında anlatıyor ki buraları melâmete mahsus makamâtı tevhit ve bakayı nâtiktir.

Halbuki salâtı üsbuiyye şerhinde havâtırın ref'ine imkân olmadığını kalbi seçde eden ve havâtırın Haktan geldiğini bilen kimseye bunların zarar vermiyeeğini anlatırken "bazı tarik ehli, havâtır ref'i için râbta yaparlar ve şeyhlerini iki kaşları arasına alırlar; gûya ki hâtıra gelmesün deyu... halbuki daha büyük kusur ederler; çünkü şuhutlarında şeyh mukayyet olur. Zikir halinde de Allah derler; râbta ile ülûhiyyeti şeyhe hasretmiş olurlar. Bu ise küfürdür. Ve hazreti Ömer zamanı hilâfetinde asakiri islâmın techizâtını namaz dahilinde dahi fikrederdi. Bundan malûm oldu ki kâmile efkâr ve havâtır, hatta ibadetlerinde de ibâdeti diğerdir; zira zevki hazrettir [1], diyor. Seyyid'e nazaran râbta, mürşide mahabbeti kâmile ve mürşitte fenâyı tâm; zikir de, zikri dâim, ya'ni Hak'tan ademi gafletten ibarettir. Görmüştük ki bayrâmî melâmîleri ve eski melâmetîler de aynen bu fikirde idiler. Melâmî halifelerinin bizzat arap Hocadan, ya'ni Muhammed Nur'dan telakkun edip yetiştirdikleri salik ve halifelere telkin eyledikleri zikri dâim şudur:

Sâlik, her ne işle meşgul olursa olsun kendisine hangi makam telkin edilmişse kalben o hakikata teveccühle ismi celâli telâffuz ve tekellüm etmeksizin dâima fikrinden geçirir. Bu suretle, baktığı, gördüğü, söylediği konuştuğu, yürüdüğü, oturduğu yerlere, kimselere o isimle nazar eder, Meselâ; tevhidi ef'alde ise böylece konuşan, yürüyen, oturan, kalkan..... kâffe ef'âli yapanın Allah ve bütün ef'âlin de ef'âlullah olduğunu dâima hatırlar ve tevhidi ef'âlin zikri olan «لا تأل الا الله» zikrini kalben ve şühûden zâkir olur.

Tabiatıyla kuvvetli bir "telkin binefsihi," olan bu tahattur git gide kendisinin tevhidi ef'alde zevk ve tahakkuk sahibi olmasını badî olduğu gibi aynı zamanda Haktan gafleti ref'eder. Kuşadalı İbrahim Efendi de [2]

[1] ورد يوم الجمعة.

[2] Kuşadalı İbrahim Efendi Halvetiyyei Şa'baniyye meşayihinden Melâmî meşrep bir zâttır. Hacca giderken "Rabîg", da 1264 te vefat etmiştir. Mektûbatı ve eş'ârı vardır. Maşhur Hamâmî Bosna'lı Hacı Tefik' ve Ömeri Halvetî'nin şeyhidir. İhvanı, vefatını umumiyetle 1264 olarak kaydettikleri bâlde Sicilli osmanî'nin ve ondan naklen Osmanlı müelliflerinin 1262 göstermesi yanlışır. İbnü'l'Emin Mahmut Kemâl Beyefendi'nin de Bâbî âlî'de vesâik

mektuplarından birinde " el işte gönül oynaşta gerek," diyerek bu zikri dâimi tavsiye ediyor.

Zikri dâim, ilk zamanlarda bir külfet gibi görünür. Fakat bunda zikri dâimiden gafil olmamayı tasmin etmenin lüzumu yoktur. Yalnız mümkün oldukça hatırlamak kâfidir. Bu, yavaş yavaş bir rûsuh haline gelir ve sâlik kendisinden ve muamelatta bulunduğu halktan gafil olmaya, her şeyin Hak'tan ibaret bulunduğunu zevketmeğe başlar.

Bu gün de melâmîlerin zikri dâimi bu, anlattığımız tarzdadır.

Makamâtı tevhid ve ittihad (merâtibi fenâ ve beka):

Melâmî sülûkü, altı makam üzeredir, Bunların üçü makamâtı tevhid, üçü makamâtı ittihad; tabiri âharla üçü makamâtı fenâ; diğer üçü makamâtı bekadır. Makamâtı tevhit ve fenâ şunlardır: Tevhîdi ef'al, Tevhîdi sıfât Tevhîdi zât.

Melâmîlikte tekke, âyini duhûl ve sâir kuyut ve merâsim bulunmadığından bu mesleğe girecek sâlik mürşit; تنها bir mahalde, meselâ bir camide veya evinde kendisinin müvacehesinde diz dize oturarak evvelâ zikri dâimle beraber tevhidi ef'ali telkin, yani anlayacağı tarzda tarif eder. Ondan sonra sâlikin vazifesi Hak'tan gafil olmamak ve ihvanile sohbetlerde bulunmak suretile bu makamı zevketmekten ibârettir. Bayrâmî melâmîleri, bu hâle "gönül bekleme," derlerdi. Mürşit salikin, makamını zevkettiğini anladıkça sırasıyle diğer makamâtı da birer birer telkin eder.

Seyyid'in Risalesinden bir çoğu bu makamattan bâhistir. Fakat "Risalei Sâlihiyye," si bilhassa mürşitlerin telkinlerine esas olmak üzere yazılmış bulunduğundan bu makamların tarifâtını mezkûr risâleden aynen yazıyoruz:

1 — Tevhidi ef'al: "Suveri berzahıyyeden sâdır olan ef'al, hakkın olduğu zevkan, ya'ni ilmi kuva ile şühut olunacaktır. Suveri berzahıyye demek kablel biât görünen suyeri ekvandır ki ol suveri berzahıyyeden meselâ bulut, bir suret; gök bir suret, dağlar bir suret, hayvanlar bir suret, insanlar dir suret... İşte bu suretlere Suveri berzahıyye derler. Bu suretlerden zâhir olan işlerin cümlesi alelîtlak hakkındır ve tevhidi ef'âlin

tetkik ederken o zaman Hicaz vâlisı bulunan zâtin Bâbî âlî'ye vekayii mühimme miyânında Kuşadalı'nın vefatını da 1264 senesinde ihbarına âit evrâkı gördüğü Vassâf Beyefendi merhumun "Sefinei evliyâ," sında masturdur. (Cilt: 3. Sa: 73 - 74).

edebi odur ki ef'âlin cümlesini, ya'ni bize nisbetle eyisini ve fenasını Hakka nisbet ede... Çünkü, ef'âlin eyiliği ve fenalığı bize nisbetledir. Yoksa Hakka nisbet olundukta cümlesi hayırdır ve isimlerden münezzeh-tir. Anın için Ehlullah, ef'âli, hakka isbat eder. Yine Allah zina etti demez. Zira zina ismini icad eden nisbettir. Eğer fi'lin kula nisbeti ol-mamış olsa ol fi'lin eyiliği ve fenalığı tayin olunamaz. Ve ef'âl sâlikinin esnâyı zikirde râbitası *لا فاعل الا الله* dır ve kur'anda delili *وما تعلمون* dur. Bir daha delii *والبحر والبر* ve bir daha delil *حب الشهوات* dır [1].

2. — Tevhîdi sıfât: “Hayat, ilim, irâde, kudret, sem', basar kelâm; Hakkındır. Yani diri olan Allahtır ve bilen Allahtır ve kadir olan Allah-tır ve işiten Allahtır ve gören ve söyleyen Allahtır. Bu surette sâlik, zevkan bilecek ki bu sıfât ile mevsuf olan Zatullahtır. Ve bu sıfâtle sâ-like âyine olup olayinede hazreti mevsufu müşahede edecektir ve bu sıfâtın kur'anda delilleri; evvelâ hayat Hakka mahsus olduğuna delil *لا اله الا الله الحي القيوم* âyeti kerimesidir. Yani, hayat ancak Hakka mahsustur; eşyâda görünen hayat hakkın hayatıdır. Zira şeriatta eşyanın hayatı ilâhiyye ile kaim ol-duğunda cümle ehli kelâm ittifak etmişlerdir ve ilim Hakkın olduğuna delil; *وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ* ve *قُلْ إِنَّمَا أَعْلَمُ عِنْدَ اللَّهِ* olduğu *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ* ve irâdet Hak-kın olduğu *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ* ve *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ* sem'i ve basar Hakkın olduğu *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ* âyâtı kerimeleriyle sâbittir. Ve rabitası *لاموصوف* dır,,

3. — Tevhîdi zat: “vücut Hakkındır, gayrının vücudu yoktur. Zira demek eşya madum de-mektir. Ma'dumun ise vücudu yoktur. Ancak vücut Haktır. Bu makamın râbitası *لاموجود الا الله* tır. Ve bu üç makam eshabına ehlullah ve ehli fenâ tesmiye ederler.,, [2]

[1] Sâfiyyûn bu makama, mezlakai ekdam derler. Çünkü sâliki ibâhaya sevkedebilir. Fakat mürşidin sözünü dinlemek şartı esası bulunduğundan kâmil mürşitler, sâliklerini her şeyi hak göstermekle beraber (edebi mehammediye) tecavüzden meni' ve tecelliyatı hassai muhammediyyeye mazhar etmeğe muvaffak olurlar. Hakkiyle tevhidi ef'ali zevkeden sâlik her şeyi hoş görür ve bir şey'e itiraz etmez. Lâkin fevâhiş de meyledemez. Halbuki bunu ilmen bilenler, (istek haktır) diyerek ibahî oluverirler. Yalnız şu muhakkak ki ekseriyet bu ikinci kısımdadır.

[2] Ehli fenâ tesmiyesinde sebep ef'âli, ef'âli ilâhiyye; sıfâtı, sıfâtı ilâhiyye; zevâtı, zâtı ilâhîde ifna ettiklerindendir. Bundan sonraki makamlar, baka makamlarıdır. Çünkü bu makamlarda - sâlik evvelce Hakta fânî olduğu gibi - Hakla baki olur. Bu maiyyet te artık maiyyeti mekânîyye ve zamaniyye değil, maiyyeti zâtîyyeden ibarettir. Zikri dâim makamâtı fenâdadır. Baka makamlarında zâkir, mezkûr olur; mezkûr ile birleşir (hulûl ve ittihatı..). Seyyid'in Mürşidül uşşak, Hâdil uşşak, Sülûki hakikat, Meşâhidüt tevhîh, Tevhîdül behiyye, Dâiretül yücut risâleleriyle; diğer âsârının makamattan bâhis kısımlarında da bu hususata ait kâfi, muhtasar, müfit malûmat vardır (müracaat!).

4. — Makamı cem' : مقام جمع Bu makamda sâlik Hakka kuvâ olur kuvâsında Hak zâhir olur ve kendisi bâtın olur. *ان الله يصير بالعباد* âyeti kerime-siyle *ان الله يقول بلسان عبده سمع الله لمن حمده* hadîsi şerifi bunu ifâde eder. Bu makamda eşya Hakta bâtın olur. Şöyle ki eşya denilen suveri ekvandır; suveri ekvan ise gözlerini kapadığın vakitte eşyanın suretleri insanın zihninde bâtın olduğu gibi makamı cemi'de dahi eşya, ilmi ilâhîde bâtın olur; zât ile zâhir görünür. Bu makam sâliki, eşyaya nazar eyledikte suveri ilâhiy-yeye nazar eyler ve her ne ahkâm zâhir olursa cümlesini Hakka isnad eder ve bu ahkâma ahkâmı ilâhiyye tesmiye ederler. *ان الله وملائكته يصلون على النبي* âyeti kerimesi, bunu ifâde ve beyan eyler. Ya'ni Allah ve melekleri; ya'ni sıfâtı ilâhiyyenin cümlesi zâtı Hakta bâtın olduğu cihetle ahkâmın cümlesini icra eden Haktır. Anın için cenabı Allah, miraçta hazreti Peygambere buyurdu: “*نف يا محمد؛ فان ربك يصلي*” ve “*شهد الله انه لا اله الا هو*” bunu ifâde eder. Bu makamda sâlik, kesreti eşyadan mahcuptur. Bu kesret nedir? diye suâl olursa cevap vermekten acizdir ve bu makamda sâliki çok durdurmazlar. Zira Hakikatta makam değildir. Belki bir hâli istiğraktan ibârettir. Mecnun'un Leylâ benim, gayri Leylâ yoktur dediği gibi.. ve Makamı cemi' de eşyanın bâtına rücuunun bir diğer misâli, meselâ; düz bir ovada bir direk olsa, sabah güneşi, o direğe vurduktaki bir gölge çıkar. İşte o gölge mahluktur. O gölgeyi güneşin tulûu izhâr eyledi. Bir müddet sonra güneş yukarı çıktıkta ve zevâl vaktında ol gölgenin eseri kalmayup direkte bâtın olur. Sâlikte dahi, şühût ve zevk sebebiyle Hak' kemâliyle zâhir oldukta eşya, zâtı Hakta bâtın olur, gölgenin bâtın oldu-ğu gibi; gölgenin vücudi haricîsi olmayıp ancak göze bir karaltı görünüp belki vücudi zillîsi olduğu gibi halkın dahi vücudi hakikîsi olmayup ve yalnız âlemde bir şey olup hariçte asla vücudu yoktur. Yalnız gölgenin inkârı kabil olmadığından halkı dahi inkâr kabil olamaz. Belki halk denilen, Hakkın ismi zâhirinin hükmüdür. Ve mutlaka tecelliyâtı hariciyyeden ibaret olup vücudi haricîsi yoktur. Anın için ehlullah buyur-dular: *ايعيان ماشمت راحة الوجود* a' yani sâbite vücut kokusu duymadılar. Nerede kaldı ki vücutları olsun! Bu makama kurbi farâiz derler.,,

5. — Hazretül cem' : حضره الجمع “Hazretül cem' demek, Hak bâtın; halk zâhir demektir. Hak' bâtın, halk zâhir ne demektir? Ya'ni ol halk ki zâtın ilminde bâtın olmuştı ve ilmi ilâhîde mahfuz olmuştı; o ilimde olan esmâyı, Hak, kendi vücudiyle izhâr edüp ve kendi hükmünü esmaya verüp esmâ izhâr eyledi. Ve zât kendi hükmünü esmâya nisbet eyledi-ğinden esmâ zâhir; zât, bâtın oldu. Bu halde gören, işiten, söyleyen Haktır; lâkin abdin kuvâsiyle.. Bu makamda Hak, kulun kuvası olup kulun hayatı hakla, kudreti Hakla, sem'i Hakla, basarı Hakladır. Nitekim hadîsi kudsîde *اذا احببت عبداً كنت له سمعاً وبصراً وبدلاً ولساناً ورجلاً، يسمع بي ويرى بي ويمسك بي*

«هو الاول والاخر والظاهر والباطن», ya'ni; ben kuluma mahabbet eylediğim vakitte o kulumun sem'i ve basarı, yedi ve lisanı ve ricli olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle söyler, benimle yürür. Bu makama ehlullah «kurbi nevâfil», tesmiye ederler. Bu makamın kemâline nâil kimesneler herkesin bildiğini bilir ve işitir ve görür. Ya'ni kerâmâtı ilmiyye ve kemâlâtı sıfâtiyye kendisinden sâdır olur...,»

6. — Cem'ül cem' جمع الجمع: «Sâlik bu makamda «هو الاول والاخر والظاهر والباطن» âyeti kerimesini bir nazarda müşâhede edecektir. Şöyle ki abidden zâhir ancak ef'âl ve sıfâtı ve vücudi Hak olduğundan abid evvel oldu ve ef'âlî ilâhiyyenin zuhûru abdin azayı semâniyyesine mütevakkıf olduğundan abid, âhır oldu ve abdin suretinde zâhir olan vücut, Hakkın olduğundan abid, bâtın oldu ve yine Hak, abid suretiyle zâhir oldukta mahlukat tesmiye olunduğundan abid zâhir oldu. İşte bu makamda sâlik, suverî ekvandan bir surete nazar eyledikte bu dört nispeti bir surette müşâhede edecek ve kendisinde dahi bu dört nisbeti müşâhede eyliyecektir. Hatta bu şühût galebe eyledikte bir kimse kendisine suâl edecek olsa ki «هو الاول والاخر والظاهر والباطن» âyeti kerimesinin ma'nası nedir? Ol dahi cevabında der ki: evvel benim, âhır benim, zâhir benim, bâtın benim... Yahut karşısında olan surete sensin evvel, sensin âhır, sensin bâtın, sensin zâhir, deyu cevap verir ve bu cevabında sadıktır ki onun şühûdunda Hak, bu suverî kendi vücudiyle izhâr eylemiştir.,»

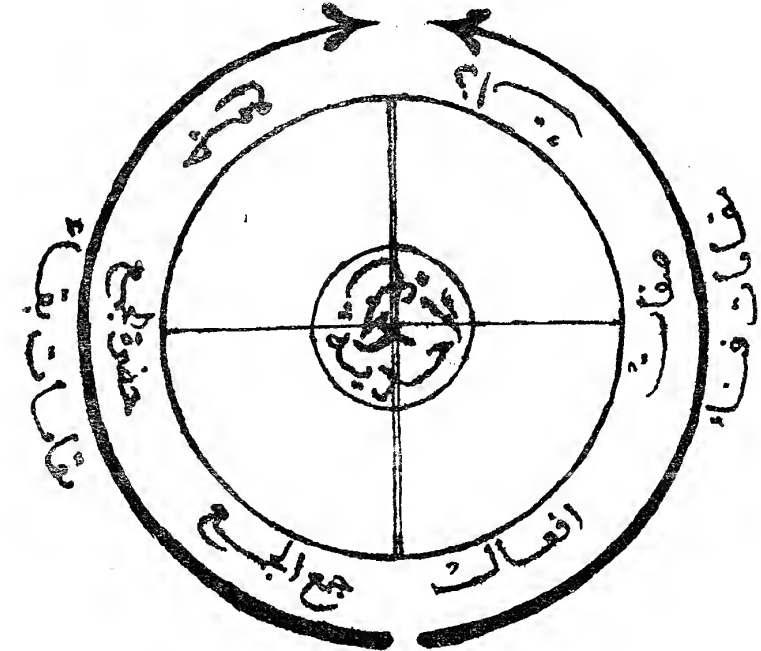
Muhammed Nur' bu altı makamdan sonra yedinci bir makam daha olduğunu, fakat bu son makamın, diğer makamlar gibi peyderpey mürşit telkiniyle zevk edilemeyeceğini «Meşâhidüt tevhid, Hâdîl uşşak, Mürşidül uşşak... «gibi makamattan bâhis risâlelerinin umumunda söylüyor: Hatta türkçe «Mürşidül uşşak», ta diyor ki «bu makam, Ahadiyyetül cem', احدية احدية makamıdır. Ve bu makamda وما رميت اذ رميت ولكن الله وحى vârit oldu ve lisanı مارايت الا الله tır. Badehu imanı, tahkikî olup Hakkalyakine dâhil olur. Hakkalyakin bir makamdır, ana مقام الاتحاد ve مقام الختام ve مقام التكمين في التلون derler. Bu makamda ne kesret ve ne vahdet ve ne de tâi hitap sâbit olur. Bu makamın lisanı مارايت الا الله tır.

Risâlei sâlihiyyede de «احدية الجمع و احدية العين» makamı olan bu makam hakkında şu sözleri okumaktayız:

«Ve yine ma'lûm olsun ki bu makamdan sonra bir makam daha vardır ki o makamı takrir etmeğe ne bende kuvvet vardır ve ne de takrir edecek olsam sende kuvvei fehim vardır. Çünkü o makam احدية العين, «احدية العين» olduğundan ancak gavsi a'zam olan zâtın mülkü olup teberrüken bize dahi ta'lim ederler. Lâkin, biz telkin edemeyiz. Zira kur'anda ولا تقربوا مال اليتيم deyu gelmiştir. Yetimi hakikî hazreti Rasûlî ekremdir ve anın

mâli ahadiyyettir. Biz andan nehyolunduk ki takarrüp edemiyelim. Eğer Rasulullah kendisi bizzât telkin ederse zevk alınır ve illâ zevk alınamaz.,»

«Dâiretül vücut fi beyani makamîl Mahmud», da makamâtı mücmelen ta'rif ettikten sonra şöyle bir dâire yapıyor:



bu dâirenin bir nısfı fenâ ve tevhid, diğer nısfı Baka ve ittihat makam-ları olup ahadiyyetül cem' makamı merkezi dâiredir.

Görülüyor ki Seyyit Muhammed Nur'un vaz'ettiği tarzı teslik, doğru-dan doğruya iptidadan intihaya kadar «vahdeti vücut», esâsı üzerine mübtenidir. Bayramî melâmîlerinin sülûklerinde telkini meratip yoktu. Sohbet ve gönül bekleme ile sırrı vahdetin ma'nen tahakkukuna intizar ederlerdi. Seyyit Muhammed Nur' ise, melâmî sülûkünü daha maddî ve ilmî bir tarza ifrağ etmiştir. Nihayet bu usûl, öyle bir hâle gelmiştir ki melâmîler, mürşitlerinden bu merâtibi peyderpey ders alır gibi alırlar ve sohbetlerinde, şühutlarında bunu zevketmeğe çalışırlar. Binnetice melâmî-lerde, diğer tasavvuf ehlinde ve bilhassa eski melâmîlerdeki işrâkîlik, tamamiyle kaybolmuş ve vahdet, bir «inkîşaf», bir «tecelli ve tahakkuk», hâline bir «ilim», hâline gelmiştir. Halbuki, bu ilim, kitaplardan da pek alâ öğrenilebilir. Muhammed Nur', «Şerhi kelâmî ilâmî Alî», risâle-

sinde “gerek tevhîdi ef’âl ve gerek tevhîdi sıfât ve gerek tevhîdi zât ile halk, zâib ذائب ve fânî; badehu zâtî Hakkı müşâhede ve hak nazarı ve sülûk ile halk fânî ve Hak baki olduğunu müşâhede eyleyüp cümle Hak zâhir olur. Ve lâkin sülûki tevhîd olmaksızın halka Hak demek küfürdür. taifei Bektâşîyyeye kendilerini nisbet eden melâhîde gibi bilâ sülûki tevhîd, halka Hak demek ve nazarlarında halkın vücutları varken ana Hak ıtlak eylemek mücerret küfürdür....” diyerek sülûkün, ya’ni mürşidin telkininden sonra sâlikin teveccüh ve ihvanla sohbet neticesinde makamâtı zevketmenin tevhitte şartı esâsî olduğunu söylüyorsa da, mürşit, kendi anlayışına göre sâlike makamâtı istediği vakit telkin edebileceğinden bu telkin mes’alesi; demin söylediğimiz gibi melâmîliği ma’nevî ve işrâkilikten adeta tecrit etmiş ve melâmet ilmî ve usulî bir tarikat haline gelmiştir.

V

MELÂMÎLİĞİN İNTİŞAR SAHALARI

“Nuriyye melâmîliği,, diyebileceğimiz son melâmîlerin, Anadolu’dan ziyade Rumeli’ ve İstanbul’a yayılmış olduklarını görüyoruz.

Esâsen Rumeli’de zuhûr ve intişar eden bu meslek; Selânik, Üsküp, Manastır ve hatta Bosna havalisini tamamen istilâsı altına almıştır. Bunun sebebini evvelce de söylemiştik. Bu havali, bayrâmî melâmîlerinden beri melâmetin en ziyade yayıldığı saha idi. Aynı zamanda, son zamanlarda arnavutlukta Bektâşîliğin ve daha evvelce Rifaîliğin intişarı da halkı vahdet telâkkilerine mümkün mertebe âşînâ bir hale getirmişti. Seyyit Muhammed Nur’, bu havaliyi fa’aliyetine merkez etmekle isabeti fikrini isbat eylemişti.

Çok eski zamanlardanberi âsâyışsızlığa de bir merkez olan bu muhit, bilhassa son zamanlarda Sırpların, Yunanlıların, Karadağlıların, hatta Arnavutların isyanlarıyla daimî bir keşmekeş içinde idi. Halkın tasavvufa meylinde, bu içtimaî halin de dahli vardır.

Muhammed Nur, her halde tek tük melâmî bendelerine, melâmî meşrep dervişlere kendisini tanıttıktan ve nüfuzunu zâhirî ilmi ve müderisliği ile tezyit ederek erkânı hükûmete de kolayca hulûl ettikten sonra acele etmeksizin yavaş yavaş tarikini kurmağa başlamıştı. Evvelâ nakşî dervişliği ve şeyhliği ile görünen, fakat kendisine müracaat edenleri melâmet sülûkü üzere teslik ve terbiye eyliyen Muhammed Nur, İstanbul’a da müteaddit seyahatlar icrasıyla merkezin meşayih ve ulemasıyla temas etmiş ve hatta Şeyhülislâm Molla Beyi Bektâşî olduğu hâlde kendisine dehalet ve bîata mecbur eylemişti. Mirefteli Abdullah’ ve harîrî zade Kemâl gibi bir çok fâzıl ve zinûfûz kimseleri tarikine alan Muhammed Nur’, İstanbul’da da nüfuzunu temin etmiş ve bir çok halife yetiştirmişti.

Bu suretle melâmîlik, mütekâsif merkezi — arnavutluk müstesna, çünkü orada yerleşen Bektâşîliğe galebe müşkildi — Selânik, Manastır, Üsküp ve havalisi olmak üzere cenuben Tırhala, şimalen Bosna havalisine kadar yayılmış ve şarkî Rumeli’de de Edirne vilâyeti dahilinde bir çok müride malik olmuştu. Garbî Rumeli’den sonra en ziyade İstanbul’da ve

Anadolu'da da Eskişehir', merkezi Tire olmak üzere İzmir', Bursa' ve Ankara'da intişar etmiştir.

Balkan harbinden sonraki muhaceretin de bu intişarda mühim bir âmil olduğu muhakkaktır. Son melâmîliğin de kızılbaşlığın aksine olarak daha ziyâde merkezlerde ve mümkün mertebe ehli ilim arasında intişarını görüyoruz. Bu hususta da aynen Bayrâmî melâmîlerindeki mülâhazatımızı serdedeceğimizden tekrarından sarfı nazar ettik.

*
**

MELÂMÎ TEKKELERİ

Eski melâmîlerle, bayrâmî melâmîlerinin tekkeleri olmadığını görmüş-tük. Seyyit' bir çok hususta — zikir, kisve, merasim ve âyin olmaması gibi — bunlara ittiba' eylediği hâlde bazı hususta da ayrı bir içtihat sahibi olduğunu göstermiştir. Telkini merâtip bayrâmî melâmîlerinde olmadığı hâlde Seyyit' tarafından ihtira' edilmiştir. Tekke yapılması da böyledir. Filvaki son melâmî tekkeleri, ta'biri ma'rufiyle birer tekke olmaktan ziyade içtima' mahallidir. Çünkü melâmilikte, diğer tarikatlardaki "derviş" sınıfı yoktur. Binaenaleyh bu tekkeler; mürşidin ailesiyle beraber oturduğu ev, ihvanın istedikleri zaman toplanıp sohbet ettikleri bir mecmâ'dan ibarettir. Yalnız diğer tarikatlara karşı, cuma günleri, cuma namazından sonra; bazan cuma geceleri yalnız ismi celâlele zikredilir.

Muhammed Nur', bu tekkeleri, her hâlde ihvanın yalnız oralarda sohbet etmeleri ve hariçte agyar içinde kakikata âit bir şey konuşma-maları için açtırmıştır. Rumeli istilasından evvelki melâmî tekkeleri şunlardır:

İstrumça :

İki tane tekke vardı. Bir tanesi daha eski olup Seyyit Muhammed Nur', burada otururdu. Vefatında, vefat ettiği mahalle defnedilip oraya bir de muntazam ve mükellef türbe yapılmıştır. Seyyid'in hulefasından hacı Faik Bey şeyh olmuş, 1319 da 'Selânik'te vefat ettikten sonra Muhammed Nur'un son zamanlarında kız olarak aldığı "Hacı valde," [1]

[1] Hacı Valde el'an sağdır. Üsküdar'da ikamet etmektedir.

tarafından idare edilmiş ve bu suretle kadınlara mahsus bir tekke haline gelmiştir. Bu tekke, istilâda yanmışsa da Türbe yanmamış ve bilâ-hara ta'mir ve tecdit edilmiştir. El'an Melâmîlerin ziyaretgâhıdır. Mev-kufatı ve türbedarı mevcuttur.

İkinci tekke, yine nefsi kasabada olup evvelâ oğlu Şerif Efendi ta-rafından idare edilmiş, Şerif Efendinin hicrî 1323 te vefatı üzerine Hule-fadan Hacı Abış Efendi şeyh olmuş ve bunun zamanında istilâ vuku'bu-larak bu tekke kapanmıştır.

Selânik :

Ali örfî Efendi Muhammed Nur'a intisabından sonra yahlardaki evini bir tekke haline getirmişti. Burası istilâyâ kadar ihvanın bir içti-magâhı imiş..

Doyran kazası :

Nefsi kasabada doyranlı Şeyh Hamdî hoca Ef. tarafından idare edilen bir dergâh el'an mevcuttur. Doyran'a tabi dedeli karyesinde is-tilâdan evvel bir melâmî tekkesi vardı.

Köprülü :

Burada da bir tekke açılmıştır. Halâ mevcutmuş. Vaziyetini ve şeyhinin kim olduğunu öğrenemedim.

Tikveş :

Nefsi kasaba olan Gavadar'da bir tekke mevcuttur. Bu tekkeye evvelâ İstrumçalı Hacı Süleyman beyin biradarı Hacı kadri Bey şeyh olup Balkan harbinde tekkeyi yangın ve yağmardan kurtarmağa muvaffak olmuştur; Harpten sonra vefat etmiştir. Tekke hâlâ mevcut ise de kimin tarafından idare edildiğini ve şeyhini öğrenemedim.

İştîp :

Hulefadan iştipli Sâlih Rifat Ef. tarafından yaptırılmıştır. Bu tekkede kendisi şeyh idi. 1326 da vefatından sonra istilâ vuku'bulup tekke yandı.

Pizren :

Hulefadan Recep Ef. badehu Seyfettin Ef. şeyholmuşlardır. Recep Ef. tahminen 1316 da, Seyfettin Ef. de ishlâ seneni vefat etmiştir. Son şeyh olan Ömer Lütfi Ef. nin 1927 de vefatından sonra kimin şeyh olduğunu öğrenemedim.

Avret hisara tabi İsnefçe karyesi:

Muhammed Nur'un emriyle burada da bir tekke yapılmıştır. Buraya evvelâ hulefadan Hacı İbrahim Efendi şeyh olmuş, 313 - 14 tarihlerinde vefatı üzerine Doyran'lı Mustafa Ef. şeyh olup 322 de vefat etmiş, bilâhara istilâda bu tekke yanmıştır.

Üsküp :

Buradaki tekkeye evvelâ Muhammed Nur'un damadı ve halifetülhulefası Abdürrahim Fedâî Efendi, ondan sonra Abdürrahim Ef. nin oğlu hacı Kemâl Ef. şeyh olmuştur. Kemâl Ef. İstanbul'a gedikten sonra -1328- oğlu Hakkı Ef. şeyh olmuştur. El'an mumaileyh tarafından idare edilmektedir.

Manastır:

Rifâî tekkesi iken şeyh Ali Rıza Ef. nin Muhammed Nur'a intisabı ve Sâfî Ef. den hilâfet ahzetmesi üzerine melâmî tekkesi olmuştur. Rıza Ef. 331 de vefat etmiştir. Tekke el'an mevcuttur. Fakat şeyhini öğreaemedim.

İstanbul :

Şehremini, saray meydanındaki rifâî tekkesi; şeyh ahmet Sâfî Ef. Muhammed Nur'a bîat ettikten sonra haftadan haftaya Rifâî mukabelesi yapılmakla beraber bir melâmî tekkesi haline gelmiş ve Sâfî Ef. kendisine intisap edenlerin hemen hepsini melâmet neşvesiyle teslik eylemiştir.. Sâfî Ef. takriben 310 tarihlerinde yefat eylemiş ve tekke de 333 te fatih yangınında yanmıştır.

Mevlevihane kapısında tarsus Rifâî tekkesi:

Bu tekkenin şeyhi Abdülkerim Ef. de Muhammed Nur'un hulefasındandır. Burası da tamamiyle bir melâmî tekkesi olmuştur. Kerim Ef. nin Bursa'ya nefyinden sonra tekke âdetâ kapanmış ve nihayet son icraatta bilfiil seddedilmiştir.

VI

SEYYÎT MUHAMMED NUR'UN HALİFELERİ

Abdürrahim Fedâî:

Pizren'lidir. Seyyid'in halifetül hulefası ve damadı idi. Üsküp'te bir medresede müderris ve üsküp melâmî tekkesinde şeyh iken 1303 te seyyit'le beraber hactan evdet ederken vapur Süveyş kanalini geçtiği sıralarda vefat etmiş ve cenazesi vapurdan çıkarılıp "Ayni musâ,, nam mahalle defnedilmiştir. Vefatına muhiplerinden Hakkı şu tarihi söylemiştir:

Bu cihânın devrini hiç bilmediler şeyhu şâb,
Kimse fehmetmez acap seyreyleyüptür bu dolap!

Pirimiz kutbi cihân azmeyledi çün Mekke'ye
Bilesince yâr idi mürşidimiz âlî cenap..

Avdet üzre der seffine azmi firdevs eyledi,
Vaslını arzu edenler ciğerin etti kebâb.

Cümle ihvan feyzalurdu bahri ilminden anım,
Canları yaktı firakı, çeşmimizden kan silâp!

Hayderiydi, almadı evlâdı kabrinden nişan,
Bahr idi bahrile bahroldu Fedâî'ydi lakab.

Edelim الحکمہ erdi çün hükmi kader,
Hâkimi mutlak olur, hem cümleye hüsnî meâb.

Hüsni hatmine delildir tarihi «Hakkî» iyan,
«نور ابدوب جسم جميل روحه ابدى انقلاب»

Abdürrahim Ef; âlim bir zât imiş. Bir defa ulumi resmiyyeden de icâzet vermişti. 302 de Muhammed Nûr'un mahdumu hacı kemâl Ef.' ye muazzam bir sünnet düğünü yapılmış ve bu düğüne, İstanbul'dan bile ihvan davet edilmişti. Melâmîler, sahralara yayılıp meselâ bir kısmı bir tarafta sohbet, diğer bir kitle başka bir tarafta zikrile meşgul iken bir kısımda başka bir tarafta davul, zurna ile icrayi aheng ederlermiş. Bu hâl, bazı mutaasıplar tarafından İstanbul'a "melâmîler davul zurna ile zikre-diyorlar,, tarzında bildirilmiş ve istifsar için Muhammed Nûr, İstanbul'a davet edilmişti.

Muhammed Nûr' İstanbul'a Abdürrahim Ef. yi göndermiş ve Abdür-rahim Ef. meclisi meşâyih reisinin melâmî sülûkünü sorması üzerine "ednâ sülûkümüz halktan hakka suut; âlâ sülûkümüz haktan halka nüzuldür,, deyip icap eden izahatı vermiş ve tekrar üsküb'e avdat eylemiştir. İstanbul'da Tarsus tekkesinde müsafir olmuştu.

Âsârı:

Tefsiri suretül kevser: Abdürrahim Ef. nin yegâne arapça eseridir. Bu risâlede sôfiyûnun vahdet telakkisini o kadar vuzuhla anlatıyor ki Muhammed Nûr' bile "makamı ahadiyyetül cem'den vârid olmuştur. İzhâr câic değildir. Bulduğunuz yerde yakın; yahut ta saklayın,, demiştir. Abdürrahim efendi keşke bu risâleden baska risâle yazmasaydı; hele nazma hiç özenmeseydi... İlim ve ihâtası, tasavvufdaki rusûhu tamamiyle bu tefsirde görünüyor. Sonundan bir kısmını yazıyoruz. "ya Muhammed' Rabbine salat edüp aynı olduğun gibi enfüsü âfâk bûdününü, belki bûdünü vücûdunu kurban et; taki sen hakikatta benim aynım olduğun ve benim gayrim olmadığın gibi benim zâtımdan başka bir eseri mevhum da kalmasın.

Bûdün, nasıl arapların hiyari emvali ise, bütün ekvan da senin hiyari emvalindir. Onu tasadduk eyle ve benim vücûdumla cemii zerrâta envai tecelliyat ve eltafû kemâlât ile bulun..... Kim, sana buğzeder, ve kadrini bilmezse ki o benim kadrîm, ya'ni bu sûrede tafsîl ve işâret eylediğim senin kadrinden ibarettir, ebter dir. Ya'ni, bu müşrikin vücûdünün neticesi, hatta vücûdü yoktur. Belki hayali mahzdır ve gayri mevcuttur. Hali, gayri mevcut vehim ve şirk olduğu gibi mevcut olmasının da imkânı yoktur. İşte bu, ebterdir. Sen nasıl ebter olursun ki - ya Muhammed' - işâreti ahadiyyei zâtiyyei kur'aniyyede tafsîl olunduğu gibi

sen, benim hayat ve kayyumiyyetimle hayyülkayyumsun. Nasıl ki انا اعطيتك
sözümüzle de bunu ta'bir ettik,, [1].

Abdürrahim Ef. risâlenin sonunda “هذا ما القى في عيد الاضحى من تفسير سورة الكوثر بلسان”
diyor. „مقام الاحديه

Risâlei vehbiyye:

Bu risâle manzumdur. Fakat kafiye muarra acayip bir şeydir.
Lisan da gayet bozuktur. Misâl olmak üzere birkaç beytini yazıyoruz:

Hudâ'ya hamdû şükrolsun yarattı kudretinden ol,
Kamu eşyâ vü mevcudat anın emrin edüp makbul
Biküllî âlemi a'lâ, dahi esfelde kim vardır
Anı tesbih edüp cümle dahi secde kıluplardır !
İçinde nûshai insan ki zâtına olup mir'ât,
Kılıptur cümleye serdar ana olmuş delil bizzât.
Salât ile selâm olsun o Fahrül enbiyâya kim
Buyurmuştur hadisinde bilen nefsin olur hem nam !!
.....
Bilürmisin nedir mürşit ? o bir mazharı küllîdir.
Anınla bitti hep işler o mazharı Hak olmuştur !

Bu risâlede merâtibi tevhid ve ittihadı anlatıyor.

Kasîdei nuniyye:

Bin beyit kadar olup aynı tarz ve aynı vadîdedir. Bu eserle gûya
“Muhammediyye,, yi tanzire çalışmıştır !

[1] كما انت يا محمد صليت لربك وكنت عين ربك وانحر بدن الانفس والآفاق بل بدن وجودك
حق لا يبق أثر سوى ذاتي كما انت كنت في التحقيق لست سوائى وتصديق جميع الاكوان التي هي خيار
اموالك كما ان البدن خيار اموال العرب وجد بجودى على جميع الذرات بانواع التجليات والالطاف
والكمالات..... ان شئتك هو الابتر يعني ان من شئتك ولم يدرك قدرك الذى
هو قدر الذى فصلته واشترته في هذه السورة المثيفة التى هي عبارة عن قدرك هو الابتر يعني وجود
ذلك المشرك ليس له نتيجة ولا وجود بل هو خيال محض غير موجود لا يمكن ان يوجد كما ان حاله
شرك ووهم غير موجود هذا هو الابتر فكيف تكون ابتر يا محمد وانت الحى القيوم بجياتى وقيوميتى
كما عبرنا بقولنا انا اعطيتك الكوثر كما فصل بالاشارة الاحدية الذاتية القرانية..

Şerhi Şafiye: bu da manzum.

Kasîdei tâiye: ” ”

Merâtibül vücut: ” ”

Hediyetül Hac:

“Merâtibi fenâ ve bekayı anlatan ve bunları menasiki hacca tatbik
eden küçük mensur bir risâledir. Sonunda seyyid'in İbni fânz divânı
okurken müzdelifede ervahı enbiyaya mülaki olup hacta o mahalli
Abdürrahim Ef. ye irâe eylediği de yazılmıştır..”

Risâlei iradei cüz'iyye,

şerhi sırrı ...الحق انا

Risâlei ruhi kızıl alâ esrârı mebzûl muammâyı sırrı ezel ezel
رسالة رخ قزيل على اسرار مبذول معماى سرازل

Abdürrahim Ef. bu acayip isimli risâlede Seyyid'in hulefâsından İştîp'li
Sâlih Rifat Ef. nin 10 beyitlik vezinsiz, kafiyesiz, hatta manasız bir gaze-
lini nazmen şerhetmiş. Mukaddemede diyor ki

« فيقول الفقير خادم نعال الملاية السيد عبدالرحيم پرزىنى الساكن في بلدة الاسكوب لا نظم
اخى وروحى ونورعبنى صالح رفعت عشر ابيات المشتعلات على احد عشر حضرات سوداء ستة
حضرات خمرى ولكن اخفى تلك الحضرات الخمرى من الوزن ووجدتها في مرتبتها فارين وسئلت عن
عدم ظهورها في النقش والكتابة واجابونى كما قلت بالسنة في مقامها اذا قرأتها وجدت حكمة
سرهما وارسلها الى والتبس منى كشف السنن سودائية وخمرائية وكشفها بحمد الله ونظمها بالسنة
وسميتها برخ قزيل على اسرار مبذول لتكون تحفة ومحبة للاخوان وبالله التوفيق »

Bunları okurken bilâ ihtiyâr Ziyâ Pş. merhumun

Güşetmesin öyle söz kulaklar,
Âlûdesi olmasun dudaklar !

beytini hatırlıyorum.

Risâleden anlaşılıyor ki Abdürrahim Ef. adam akıllı meczup bir zât
olduğu gibi Sâlih Rifat Ef. ye de pek meclûp imiş.. Esâsen Melâmîler de
bunu söylemektedirler. Bu acâyip risaleden bir kısmını yazıyorum:

Beyti evvel

Dersimizdir ruhi mahbup dersi aşkı okuruz
İlmimize yok nihâyet suret ile mesturuz!

جواب دادن لسان عشق در مدرسه عرفان بان ناظم را

Rif'ata saldın cemâlin nurunu yaktın beni,
Dersi aşkı mahvedüp nur eyledin, aldın beni!
Cümle uşşak per açuben uçtular pervâneves,
Girdin aşkın aynına gayr kalmadı aldın beni!
Sırrı şin hem sendedir hem cümle aynındır hemin
Sırrı kaftan [1] bir haber ver sanma hem aldın beni!

در مصرع ثانی جواب دادن علم بان ناظم را

Hamdülillah ki cemâli Rif'at oldu can bana,
Gam değil mahcub olanlar dimeyeler can banal
Âşkın matlubu odur yar ile hemser ola;
Ber mürad oldum bugün hem Rif'at oldu can banal
Ma'deni cümle avâlim olmuşam hem gelmişem
Sanma ey zâhit beni sen oldun nihâyet banal?

*
*
*

Abdürrahim Ef. nin bu risâlelerden maada manzumeleri de vardır. Bunlarda "Fedâî", mahlasını kullanır. Lisaânı ve şîriyeti bertaraf, fikirleri hakkında bize bir malûmat verebileceğinden iki tanesini yazıyorum. Cezbesi bunlarda da görünmektedir:

Dalarken bahri vahdette
Beni bu gün bulan sâlik
Muhakkak nûri Hakkım ben
Tecelli eyledi bedrim,
Okundu Besmele ismim
Göründü her benim cismim,
Göründü dil bana mutlak,
Muhakkak yüzüdür hem Hak,
Adım şehri melâmette
Okundu huthede لولاه
Niceler cehdederler hem
Anınçün zâhiden bana
Küfürdür sırrımın zülfü
Bu gün tutmuş hep âfâkı
قل الله ثم ذرهم
Budur râhı hakikat bil;

Bu gün benden duyan Hak'tır,
«Fedâî» şehri itlakta

Çıkardın türlü gevherler.
Bulur ol türlü dilberler!
O iklimi hakikatta;
Göründü ruyi dildarlar.
Verildi Fâtiha resmim;
Bulan bu yüzü izzetler!
Görenler buldular itlak;
Bunu bulandı Kanberler!
Duyulmuş ankayı mugrıp,
Bu sırdır Hakka çenberler!
Göremezler bu gün veçhim;
Dediler dahi ekferler!
Dahi ol hâli ruhsârım;
Budur sırrı peyemberler!
Bu gün sırrı bana geldi,
Sakın olma o serserler!

Sakın sanma ki insandır!
Kuruldu veçhe minberler!?

[1] ع ش ق = عشق.

ان الله جبل يحب الجمال
Kimdir ol kim ola sevmiye cemâl ?
Mektebi irfana varmayan a'ma
Ne bilür kim kimdir meclâ?
Nüshai âdemi eyledi mir'ât;
Tecelli eyledi nice zuhûrât.
Ol sofo Şeytan secde etmedi,
Tardoldu ebedî kurba yetmedi,
Camii فاحيت nice der idi?
Bâdei aşk ile hem harab idi.
Ol sırrı şabbı ârife sor da bil;
Mescudi melâik hem ol etmiş bill!
İşbu gencin tılsımın bulmak muhâl;
Ey «Fedâî» aşk ile sen buldun cemâl!

ABDÜRRAHİM E. HALİEFELERİ

Abdülehat Ef.

Üsküp'lüdür. Kurrâ hâfızlarındandır. Âsarı yoktur. Üsküp'te tahminen 1332 h. de vefat etmiştir.

Hacı Hâfız Abdürrauf Ef.

İcazetnameli hocadır. Bir müddet İstanbul'da da bulunmuştur. Bezazit camiinde va'zeder, va'zdan sonra cemaata zikrettirirmiş. 1340 ta Üsküp'te vefat etmiştir.

Yonus Ef.

Priştine'li olup cezbedâr bir zat imiş. Muhammed Nûr' Priştine'de bir düğüne davet edilmiş. Şehre girerken Yonus Ef, bir minareye çıkarak "Ey müslümanlar; Muhammet Rasulullah geliyor; istikbâl edin!," diye bağırmağa başlamış. Bunu duyan hucalar Müftüye müracaatla şikâyet etmişler. Nihayet yine hulefâdan Hacı Maksud Ef. Müftüye gidip "H.

Peygamberin vârisi ulûmu geliyor,, demek istediğini beyan ve ümmî ve cezbeli bir zat olduğundan kusruna bakılmamasını reca ederk mes'eleyi kapatmış. Pirîştinede tahminen 1330 da vefat etmiştir.

İsmail Ef.

Koçana köylerinden Maya dağ'ıdır. Rumeli'nin bir çok yerinde Telgraf müdürlüklerinde bulunan bu zât takriben 1328 de vefat etmiştir. Nerede vefat ettiğini öğrenemedim.

ALİ URFİ EFENDİ

Güricenin "Polyan,, karyesinde doğmuş ve ticaret için Mısır'a gidecek uzun müddet oturmuş, bilâhara Selâniğe gelerek orada tavattun etmiş olan Ali Urfî Ef. hakikatan âlim ve fâzıl bir zattır. Seyyit Muhammed Nur'a intisap ve ahzi hilâfet ettikten sonra Selânik'te yalılarıdaki evini bir tekke haline ifrağ eylemişti. 1305 te vefat ederek selânik mevlevîhânesi civarına defnedilmiştir.

Asârı :

Şerhî divânı Niyazî Mısırî, terceme hikemi Atâiye, terceme maksadül akse, terceme insani kâmil, şerhi gazeli üftade, es'ile ve ecvibe mutasavvifâne, Muhammed Nur'un varidât şerhinin tercemesi, kitabürreşat filmebdei velmead tercemesi [1].

Urfî Ef. nin manzumeleri de vardır. Bunlar vezin ve kafiye noktai nazarından Abdürrahim Ef. nin manzumelerinden hallicedir; Bir gazelini yazıyoruz:

Sâlikî tevhit olanda gaflet olmaz bir vakit
Allah illâ Hû diyende gaflet olmaz bir vakit.

Cümleyi Hak gözlemek ahkâmı zikrullahtır,
Zikrile illâ görende gaflet olmaz bir vakit.

[1] Bunların umumu türkçe ve gayri matbudur. Şerhi vâridat tercemesi millet kütüphanesinde „tasavvuf,, 983 numarada, kikemi âtâî tercemesi, darülfünun kütüphanesinde 16617 numaradadır. Diğerleri melâmî ihvanında ve müteferrik bir halde bulunmaktadır.

Geles de herdem havatır, cehlile varid değil,
Geldiğin kanden bilende gaflet olmaz bir vakit.

Bir kere bîdâr olan can dâimâ yakzândır,
Gayriyi mahveyleyende gaflet olmaz bir vakit.

Zevki Ürfî'dir bu, kasdın tecrübeyse bil ki sen
Varidi mevrut görende gaflet olmaz bir vakit,



Babamda ben baba iken babam doğurdu anamı,
Anamda meme emerken anam doğurdu babamı!

Beytiyle başhyan ve abdürrahim Ef. nin bendegânından ve Kosva vilâyeti muhasebe memurlarından İsmail Hakkı Ef. tarafından şerhedilen bir de şathiyesi vardır.

Urfî Ef. nin nesirlerinde lisanı selis, ifâdesi vâzih ve muntazamdır. Müritlerinden yenişehirli Vehbî Ef. ye yazdığı mektuptan bir kaç cümlesini naklediyoruz :

“Her ne dürlü sıfât irade olursa, mevsuf hazretlerini beyan ve vassettüğinden, sıfât, mevsufun aynıdır. Amma mevsuf, sıfâtın aynı olamaz. Zira mevsuf, mahsur olmadığı gibi sıfât kaim ve zâhir olmak için de mevsufa mühtactır. Meselâ, ilim, sıfâtın bir sıfattır. Ancak mevsuf, ya'ni âlim olmadan ilim bilinmez ve zâhir olmaz. Âlim, ilme ârif ve muhit olduğundan, ilim, âlimin aynıdır. Amma Âlim, ilmin aynı değildir. Zira âlim, ilmi ve her sıfatı camidir. İlim, âlimi cami' ve muhit olmadığı gibi, ilim, zâhir ve kaim olmak için de âlime mühtactır. Hulasai kelim; fiil, fâil ile zahir ve kaim olduğundan fâilin aynıdır. Fâil, fi'lin muzhiri ve mutasarrıfıdır. Sıfât dahi böyledir. Abdin ef'ale müdahalesi bahsine gelince : dersiniz لا موصوف الا الله tır. لا فاعل ولا موصوف الا الله dersini daha görmediniz. Bu bahis, o mertebenin dersidir. Cebir, hulûl ve ittihat, ikilikte olur. لا موصوف الا الله zevkine nâil olan haktan maada mevcut görmez. Var ve mevcut gayri olmayınca, cebir, hulûl, ittihat kimden kime olabilir ?

Tevhid, iskatı izâfâtır. İzâfât, Hak taâlâ hazretlerinden maada vehmolunandır. İnsan, hayvan, kurt, kuş, hacir, şecer ve sâir mahsusât ve ma'kulât, mevhumâtır. Bunların kâffesi mahvolup «لن الملك اليوم الله الواحد القهار» sırrına mazhar olan Hak'tan gayri görmez. »

Hulâsa Urfî Ef. nin bütün âsârı ilim ve temkinine bürhandır.

İştîpli Sâlih Rif'at Ef :

İştîplidir. Seyyit Muhammed Nur'a intisabından sonra memleketinde

yaptırdığı tekke de irşad ile meşgul iken 1326 tarihinde vefat ve tekkenin haziresine defnedilmiştir.

İstilahatı sofıyyeye dâir bir risâlesi ve divanı vardır. Şiirleri Abdür-rahim Ef. nin manzumelerine benzer. Divanı darülfünun kütüphanesinde Harîrîzâdenin bir mecmuasında mevcuttur (№ 263).

İyice bir murabbandan üç parça ile bir bahâriyesinden iki beyit yazıyoruz :

Seyyidim Nuri Muhummed eyledi azmi hicaz
Nice evlâd ve hem iyâl ile revnak tıraz.
Ola meymunü mübarek ehli Hakka sâli hâl
Rehberi râhı hakikat eyledi azmi hicaz.

Hem rikâbında yürür eshabü erkânı edep,
Ol habîbin şem'ine cem' oldu bu pervane hep ;
Sayesi Dârül amandır şeyhimiz Nurül arab ;
Rehberi râhı hakikat eyledi azmi Hicaz.

.....
Pişevâyî Haknümâyâ her kim eyler ittiba',
Halk içinde yoksa kadri Hak'ta eyler irtifa'.
Cümle eshab ile etti Rif'atı de içtima'
Rehberi râhı hakikat eyledi azmi Hicaz !

Sevdiğim mahbub cemâlin âşıka arzeyledi,
Nevbahar erdi yine azmi gülistan eyledi.
Feyzini bârânı nîsân gibi îsâr eyleyip
Câmei hadrâyı melbus hoşça seyran eyledi!!

Rif'at Ef. nin Abdürrahim Ef. ile de hususiyeti vardır. Abdürrahim Ef. nin tercemei halinde yazdığımız veçhile رسالة رخ قیول bu zatın bir gaze-
lini şerhiçin yazılmıştır.

Üsküp'lü filintalı zade hoca Mahmut Ef.

Tasavvuf ve fıkıhta rûsuhu olan hoca Mahmut Efendi 1310 da hicaz-
da vefat eylemiştir. Muhammed Nur'un hulefasından olan bu zatın âlim
ve fâzıl bir zat olduğunu, yalnız Melâmiler değil, Üssküp uleması da
tasdik ediyorlar.

Risâlei ruh, şerhi kit'ayı İmâmı Ali gibi eserleri bulunduğunu Tâhir
Bey merhum, menakibinde yazıyor.

Faik Mehmet Bey:

İstrumça'lıdır. Seyyit Muhammed Nur'a bîat ve nâili hilâfet olan
Faik bey, Muhammed Nur'un vefatından sonra dergâhına şeyholmuş ve
1319 da müsâfireten bulunduğu selânik'te vefat eylemiştir. Muhyiddin'in
Risâlei gasviyye'sini şerhetmiş olduğu gibi "شرح حدیث و تحقیقات فائیه علی عقائد النسفیة" ,
"موتوا قبل ان تموتوا", ecvibei mutasavvifâne gibi tasavvufi eserleri ve şiirleri de
vardır.

Tâhir bey merhum, bir na'tinden şu iki beyti almıştır.

Tâ ezelden Fâiki bîçare âşıktır sana.
Kıl şefâat, lutfedüp al kemteri senden yana !
Zâtı pâkin ehli aşkın sevgili cânânısın ;
Ruzî mahşerde cemâli pâkini göster bana !

Bu beyitlere nazaran Faik B. vezin ve kafiyyeye agâh imiş..

Hacı Süleyman Bey:

İstrumca'lıdır. Seyyit, ekseriyetle eşrafı beldeden olan bu zâtın
konağında oturmuş. Risâlelerinden bir çoğunu, bu konakta yazdığını
sonlarında tasrih ederek kaydetmektedir. Âsarını bulamadık. Seyyit'ten
sonra tahminen 307 senesinde vefat etmiştir.

Hacı Abdülkadir Bey:

İstrumca'lı olup Hacı Süleyman Beyin biraderidir. Seyyit' bu zata
"Şiblî zaman,, dermiş. Tikveş'te merkezi kazada yapılan tekkeye Seyyit
tarafından hilâfet verilerek gönderilmiş ve Abdülkadir Bey Balkad harbinde
tekkeyi yağma ve ihraktan kurtarmağa muvaffak olmuştur. Harpten sonra
95 yaşlarında vefat ve tekkenin haziresine defnedilmiştir.

Abdülkadir Beyin eş'arı da vardır. Fakat melâmî hulefasından ekseri-
sinin manzumeleri gibidir.

Gözün aç bak ki göresin
Güneştir kim ata tığın

Ne remzi var bu ekvânın?
Kamu ekvan alur feyzin!!

beyitleriyle başlayan manzumesini bizzat kendisi şerhetmiştir. Beyin bir de "Musahabeî maarif", isimli risâlesi vardır. Bu risale sual ve cevaplı bir risaledir. Muhtasar, fakat tasavvuf ve melâmet hususunda müfittir. Âtîdeki yazıları, mezkûr risaleden naklediyoruz:

" Suâl: Alemi ma'nada bir pîre varup sual ettim ki Hakka varmak isterim; yol göster.

Cevap: Yol senin nefsindendir.....

Suâl: Suret için acaba bir vücut varmı?

Cevap: Hayır, yoktur, kıyamı ise ilmin taallukundandır. emri Kün, ilmin taallukudur. cevabıyla cemii mevcudat, emri Kün'den, ya'ni ilmi lâhînin taallukundan olduğunu anladım.

Suâl: Benim hayatım, ilmim ve iradem ve kudretim nedir?

Cevap: Buyurdu ki sıfâtı ilâhiyyenin aynıdır,, [1].

Hacı Abdülkadir B; H. Ali'nin

دوائك فيك وما آشهر دوائك منك وما نهصر

matla'lı meşhur şi'rini de şerhetmiştir.

Hacı Kânî B.

Hacı Süleyman' ve Abdülkadir B.lerin biraderi Mehmet B.in oğludur. Her iki amicasından da sülûk görmüş ve Abdülkadir B. den hilâfet almıştır. 1341 de İstanbul'da vefat etmiştir. Âsârı yoktur.

Ali Rıza Vasfi Ef.

Manastır'lı ve Manastır rîfâî tekkesi şeyhidir. Meratibi tevhidi seyyitten, merâtibi ittihadı Şeyh Ahmet Sâfi Ef. den almıştır. Hilâfeti de Sâfi Ef. dendir. Kesreti müridaniyle meşhurdur. 331 de vefat ederek tekkesinde defnedilmiştir. Risâlelerini bulamadık.

Eskişehir mevlevîhanesi şeyhi Hacı Hasan dede Ef.

Eskişehir'lidir. Uzun müddet İstanbul'da oturmuş ve Seyyid'le İstanbul seyahatlarından birinde görüşerek melâmet almıştır.

[1] Bu risâle, Dârülfünun kütüphanesinde 16620 numaralı mecmuadadır.

Erbabı hâl ve temkinden bir zat imiş. Mevlevîlerin hiç biri melâmîliğini bilmiyor. Dede Ef. aynı zamanda tarikatı kadiriyyeden de müstahlef imiş. 1824 tarihinde 85 yaşlarında vefat etmiş ve mevlevîhânedeki türbeye defnedilmiştir.

Tire mevlevîhanesi şeyhi Hayrullah dede Ef.

Kadiriyye ve mevleviyyeden müstahleftir. Tire'de tevellüt etmiştir. Dersten mücaz olup müderrislikte bulunmuştur. Meşayih mevleviyyenin ekserisi gibi bu zat ta Mesnevî okumuş ve okutmağa mezun olmuştur. 1333 de mevlevîhane yandıktan soura İzmir'de Karantinede oturmuş, tekke, muhibbanın dardimiyle tekrar yapınca yine Tire'ye gelmiştir. Melâmîliği ve melâmet hilâfetini, mevlevî tarikinde de şeyhi olan Eskişehirli Hacı Hasan dede Ef. den ahzetmiştir. Mütevazî ve rind mesrep bir zat imiş... Mevlevîler Hayrullah dedenin de melâmîliğini bilmiyorlar. Yalnız mülğa Üsküdar mevlevîhanesi şeyhi ve Üsküdar kütüphanesi müdiri Remzi Ef. dedenin mührünü görmüş. Bu mührde "Tire mevlevîhânesi şeyhi Hayrulla baba,, yazılı imiş. Hatta mevleviyyede baba ta'biri olmadığı halde bu ta'biri ihtiyâr etmesinin sebebini sorunca "o civarda bana öyle diyorlar,, demiş,,. Maamafih bununla melâmîliğini istidlâl edemeyiz. "Baba,, ta'biri melâmîlerde de yoktur. Bu mührün hakkine sebep yine her halde, Dede Ef. nin söylediği marufiyyeti olsa gerek. Yahut ta Dede'nin Bektaşî babalığı da vardır.

Biz, Hayrullah Dede'nin melâmî halifesi olduğunu ve melâmeti eskişehir mevlevî şeyhi Hacı Hasan dede'den ahzettğini, kendisine müntesip bulunanların hemen hepsini melâmî yaptığını, kendisinden evvel vefat eden Ali Ef. ve Şefik Ef. isminde iki zâtı Melâmîlikte istihlâf ettiğini bizzât ihvanından öğrendik. Hicrî 1347 de vefat eden Hayrullah dede'nin Ödemiş'te el'an bir melâmî halifesi vardır,,.

Mirefte'li Hoca Abdullah Hulusî Ef.

Mirefte'lidir. İstanbul'da ikmalî tahsil ettikten sonra fatih civarında kadı çeşmesi medresesine müderris olarak elli seneden fazla bir müddet tedris ile meşgul olmuştur. Muhammed Nûr'a 1288 de İstanbul'da biât eylemiş ve bilâhara da hilâfete nâil olmuştur.

Gayet güzel ta'lik yazdığı cihetle taş basması matbaalarında hattatlık ta ederdi. Melâmî hulefası içinde hakikaten temkin ve irfan sahibi,

tarih ve ulumi sâirede bihakkin mütetebbi' ve âlim, şiir ve inşada mâhir, zevâhire riayetkâr, edebi Muhammediyi hakkiyle gözetten bir zât imiş...

Camînin "Mir'atül akaid,, ini türkçe şerhedip tabettirmiş ve "Ta'rîfâtı Seyyid,, i kendisi itmâm ederek tab'ına muvaffak olmuştur. Bunlardan başka Osmanlıların iptidai saltanatından itibaren Abdülmecid'in zamanına gelinceye kadar gelip geçen Salâtinin, Sadrazam, Şeyhulislâm, kapudanı deryaların tarihi velâdet ve vefatlarını, cûlus, tayin ve infisallerini birer cetvelde irae eden "esmerül hadaik,, isminde bir eseri de vardır ki kendi el yazısıyla taş basması olarak 1267 de tabettirmiştir [1].

Bu eserin baş tarafındaki methiyyeden naklettiğimiz şu üç beyit, Ef. nin kudreti şiriyyesine ve lisanının selâsetine delildir :

Nızbahşâyî âlem hazreti Abdülmecit hanın
Zamanı adli revnak verdi evreni Süleymane.

Sipihârâyî şevket, pâdişâhi neyyiran tal'at;
Fürûgi nutku zînetsâzdır gülzârı devrane.

Odur sâhip kırân, âlîhimem Mehdî İsi dem ;
Adâlette nazîri gelmemiştir mülki imkâne.

Tahir B. merhum, "Osmanlı müellifleri,, nde "manzum ve mâtbu "Mantukuttayr,, tercemesi de muhibbanından Fedâî mahlaslı bir şâir namına muharrerse de asıl terceme esâsen bu zatındır,, diyor.

1302 tarihinde vefat eden Abdullah Hulûsî Ef. vasiyyeti mucibince Sarı Abdullah Ef. nin ayak ucuna defnedilmiştir. Mezar taşı Hamzavî taşları gibi olup baş taşında girift sülûs ile

هوالباقى
عارف حقايق ودل آگاه
عالم دقايق وواصل الى الله
مرفتوى الشيخ عبدالله
الملقب بخلاصى بن محمد نورى
افندى حضرتك ضريح
انورلى ومضجع منورلر بدر

Ayak taşında:

روح شريفلى وكافه
اهل ايمان ارواح

[1] Millet. K. Tarih; № 40.

شريفه سى ايجون رضاء
الله تعالى الفائقه

سنه ١٣٠٢
٢٠ جمادى الآخر

yazılıdır.

Şeyh Ahmet Sâfi Ff.

İstanbul'ludur. Babası Müfti hamamındaki Rifâî tekkesinde metfun meşhur vâiz "Kara sarıklı şeyh,, tir [1]. İstanbul'da Şehremininde Saray meydanındaki Rifâî tekkesi şeyhi idi. 1288 de İstanbul'da Seyyit Muhammed Nûr'a mülâki olup bîat etmiş, bilâhara da Halife olmuştur. Âsârı yoktur. Takriben 1310 da vefat etmiştir. Tekkesinde medfundur.

Şeyh Kemâl Ef.

Balat şeyhi namiyle maruf olup, Balat'ta mahkeme altında Sünbülî tekkesi şeyhi idi. Babası, Sünbül Ef. tekkesi şeyhi Rızâeddin Ef. den müstahlef Mehmet Şakir Ef. dir.

Kemâl Ef. 1257 de doğmuş, Rızaeddin Ef. ye intisap ederek hilafet almıştır. 1288de İstanbul'da Muhammed Nur'a bîat etmiş, 1292 de hacca gidip yedi sene Emânâtı mübâreke hazinesi baş kitabeti hizmetini ifâ etmiş, 1300 de İstanbul'a gelmiş ve 1332 de vefat etmiştir. Melâmî sülûkünü Harîrî zade'den tekml etmiş ve yine mumaileyhten Şa'bânî tarikine de intisab eylemişti. Âsârı yoktur.

Vehbî Ef.

Manastır'lıdır. Seyyit'ten hilâfet alan bu zâtın âlim ve fâzıl bir zât olduğunu Melâmîler rivâyet etmektedirler. Başına epeyce adam toblaması istipdat hukûmetini şüpheye düşürmekle Trablusgarb'a nefyedilmiştir. Menfasında 5 sene kadar kalup afvedilmiş ve İstanbul'a gelmiştir. Hicrî 1323 te İstanbul Beyoğlu Kamerhatun camii imamı iken vefat edip Kasımpaşada İdrîsî Muhtefî'nin sağ tarafına defnedilmiştir.

[1] Bu isimle maruf olan mumaileyhin asıl adını öğrenemedik.

Şeyh Abdülkerim Ruhî Ef. :

İstanbul'ludur. Gençliğinde enderona girmiş, bir müddet sonra çıkıp tütüncülük, badhu arzuhalcilik etmiştir. Tasavvufa merak ettiği cihetle bir çok meşayihle görüşmüş, nihayet Safî Ef. den tarikatı Rifaiyyeye sülûk edip hilâfet almıştır. 1288 de Safî Ef. ile beraber Boyacı köyünde harîrî zade'nin yalısında seyyit Muhammed nûr'a mulâki olmuş ve melâmete sülûk eylemiştir.

Seyyit' rumeliye avdet ettikten sonra Abdülkerim Ef. muhtelif tarihlerde iki kere gidip kendisiyle görüşerek nihayet melâmî hilâfeti almıştır. Şehreminindeki Rifâi tekkesiyle melevîhâne kapusundaki Tarsus Rifâi tekkesi, Şeyh Şâfi Ef. nin uhdesinde olmakla Abdülkerim Ef. Muhammed nur'un emriyle Tarsus tekkesini Şâfi Ef. den alıp meclisi meşâyih tarafından kendisine tefviz ettirerek haftadan haftaya zâhiren bir Rifâi mukabelesi yapmak şartıyla melâmîliği neşre başlamıştır.

Abdülkerim, başına bir çok mürit toplamış ve bunlar melâmetle sermest olarak rast geldikleri kimselere vahdete âit laflar söylemeğe başlamışlar ve bendelerinin şer'an mubalâtsizlikleri görülmüştür. Esâsen kerim Ef. de zavâhire pek riayet etmezmiş. Kendisini bilenler, ekseri evkatının kahvede tavla oynamakla geçtiğini söylüyorlar. Nihâyet, bu ahvâl nükbetini mucip olmuş ve bursa'ya nefyedilmiştir.

Bursa'da beş sene kalan Abdülkerim Ef. son zamanlarında bir az ateh getirmiş ve müvazenesizlik göstermiş, 1323 te mahalli mezkûrda 65 yaşlarında iken vefat etmiştir. Bursa'da Ya'kup Ef. isminde bir zâta hilâfet vermiş olduğunu ihvânından duydum.

Âsârı: Seyyid'in Niyâzî şerhini itmam ve tezyil etmiştir. «شهادة الحق» isminde Melâmî sülûküne âit küçük bir risâlesi vardır.

Abdülkerim Ef. şiir de söylemiş. Lisânı selis, efkârı muntazam olup diğer Melâmî halifeleri gibi vezin ve kafiye bigâne değildir. Mahlası Ruhî'dir.

Melâmî, tahtı kenzin matlaı ma'nâyı insandır ;
Melâmî, hubbî zâtın mazharı mahbubî yezdandır.

Melâmî, tâifânı kudsiyâna kıbledir cânâ,
Melâmî, ehli vicdâna muallâ Arçî Rahmandır.

beyitleriyle başlayan uzun bir manzumesiyle

Canlara canan olan Seyyit Muhammed Nur'dur ;
Dertlere derman olan Seyyit Muhammed Nur'dur.

matla'lı medhiyesi, ihvânı arasında meşhurdur. Bir na'ti ile bir gazelini yazıyoruz.

Ey vücud etvarına cevân Habîbi kibriyâ,
Vey vücud esrârına seyran Habîbi kibriyâ !

Vâcidü mevcûd seni mir'ât edindi şüphesiz,
Sîreti Hak, sûrati Rahman Habîbi kibriyâ !

Şanını tebcil içic geldi موالحق المبین
İşte burhan ; şahidim Kur'an Habîbi kibriyâ !

Vasfı Kur'an, hulku Kur'an, sâhibi سبع المئان
Sırrı yezdan, zâhirin fûrkan Habîbi kibriyâ !

Veçhi pâkin nûri şemsi zâtı Hak meclâsıdır,
Cümle âlem hüsnüne hayran Habîbi kibriyâ !

Tahriü Hâdî vü Yâsın, Hâyi Hakkın mîmisin,
Nûnü Sâdü Kaf والفرقان Habîbi kibriyâ [1] !

Hubbî zâtın mazharı, kenzi vücudun matlaı,
Mebdei kül aslına burhan Habîbi kibriyâ !

Hâsılı Hak, zâtını mahbub edüp ba'seyledi,
On sekiz bin âleme sultan Habîbi kibriyâ !

نوراني ند رأي الحق nutku ikandır bize
Görünen, senden gören Sübhan Habîbi kibriyâ !

Hizmeti na'ti şerifin ile Rûhî' fahreder,
Mahzı lutfundan diler ihsan Habîbi kibriyâ.

*
* *

Tahtigâhı dilde iclâs eyledi sultanı aşk'
Kürsîi sadra kuruldu bir azim eyvânı aşk..

Reşşeder envârı aşkı mübtelâ uşşakına
Mestedip üftadegâmı oldular hayranı aşk.

Nevhai Nûh'a sebep oldiysa ger aşkın yeli,
Garkeder uşşakını baştan başa tufânı aşk !

.....
Görmedinmi Mustafa'yi, rehnüması aşk idi ;

Leylei esrâ'da cilve eyledi Sübhânı aşk !

.....

Bâi بِسْمِ اللَّهِ i aşkı şerhedrsen Rûhiyâ,
Noktai Sırrı Ali'den faşolur Kur'anı aşk !

[1] س ق والقرآن المجيد، ن والقلم وما يسطرون، حم، يس [1]
ber'in isimleri olduğunu anlatıyor.

ABDÜLKERİM EFENDİNİN HALİFELERİ

Kantarcı Aziz Baba:

Kantarcılıkla temini maîşet eden bu ümmî zatın birçok kerametleri söylenmektedir. 344 senesinde 52 yaşında olduğu hâlde füc'eten vefat etmiştir. Silivri kapusu mezarlığında medfundur.

Terlikçi Sâlih:

Abdülkerim Ef. nin dervişlerindendir. Şehzade başında dükânı vardı. İlmi olmamakla beraber bir çok tasavvuf kitapları okumuş, hafızası kuvvetli olduğundan bunları adeta ezberlemiş; bulunduğu sohbetleri de harfiyen hafızasına almış olduğundan başına bir çok kimseleri toplamıştı. Natikası hafızasından kuvvetli olan Sâlih Ef., yanına gelenleri bendetmek için "teşvik,, usulünü kullanırdı. Meselâ; «أنا بخشي الله من عباد العلماء» âyetini şâzzolarak okursak "allah, âlim kullarından korkar,, ma'nasına gelir. Bu ne dimektir? Melekler âyet mucebince isyan edemezler. Allah', Şeytanı da meleklerle zikr ediyor; «فَسَجِدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ» diyor. Melek ise ne için isyan etti? Kuldan teklif sâkıt olmaz. «وَاعْبُدْكَ حَقَّ يَا إِلَهَ الْيَقِينِ» âyetine ne demeli? Şu hâlde teklif yine teklif ile sâkittir v. s. gibi.

Sâlih Ef. bilmiyerek benimsediği bu eski bâtinî usûlü sayesinde bir çok kimseleri hatta — çok gariptir — Mahmut Esat Efendi merhumu bile kendisine bendetmiştir.

Bu zat siyasete de karışmıştır. İttihadü terakki fırkasına girdiği ve hatta meb'usluğa namzet ilân edildiği hâlde bir müddet sonra muhalefete başlamış, nihâyet Sinob'a nefyedilmiştir. Avdetinden sonra 1341 de vefat edip merdiven köyüne defnedilmiştir. Tahsili olmadığından âsârı yoktur. Kardeşi Râşit Ef. el'an sağdır ve Göztepede terlikçilik etmektedir.

* *

Şâir Ahmet Hamdî B. (Nâzimül hikem):

Terlikçi Sâlih Ef. nin müntesiplerinden olau Hamdî B. İstanbul'ludur. Babası Gureba hastanesi baş doktoru Ahmet B. dir. Türk, Arap ve Acem

edebiyatlarına vakıf olduğunu Tâhir B. merhum, yazmaktadır [1]. İstipdat devrinde Nâci' taradarlarından olmakla mumaileyh tarafından "Nâzimül hikem,, lakabıyla tavsif edilmiştir. Bir müddet Sansurlukta bulunmuş, bir aralık ta Aksarayda tesis ettiği "Medresei edebiye,, mektebinin müdür ve ders nazırlığını ifâ etmiştir. Son memuriyeti Meclisi kebîri maarif azalığıdır. Bu memuriyetten tekaüt olan Hamdî B. 1335 te vefat ederek Üsküdar'da Selâmî tekkesi haziyesine defnedilmiştir.

Hamdî B. kakikaten kavî tabiat bir şâiri muktedirdir. Ekseri eş'arı Muallim mecmuasında intişar etmiştir.

Muallim Nâci'nin Nazımül hikem tavsifine dâir şu kıt'ayı inşat etmiştir:

Hamdî'; midâdi hikmet ile kilki mâhirim
Zînetliyor sahâifi i'câzı dembedem.
Etmektedir zaman seni bir şâiri hakîm,
İnvânın olsa hikmeti var Nâzimul hikem !

Oğlu Ali' beyin tevellüdü münasebetiyle de nevezada hitaben şu şi'ri söylemiştir :

Feyzi ruhâniyyeti Seyyid Muhammed Nûr' ile
Doğdu burci mes'adetten mihri tâbânım Ali..
Eyledi nûri yakın âsa münevver gönlümü,
Oldu dîdâriyle ruşen çeşmi im'ânım Ali..
Sende ben görmekteyim âsârı feyzi kudreti,
Çokmudur dersem sana mir'âtı yezdânım Ali ?
Bende ol bir ârifi billâha mânendi peder ;
Anla sultanlık nedir âlemde, sultânım Ali !
Yâdigârı ömrüsün Hamdî' gibi bir şâirin
Mürisi şandır değilmi sence unvânım Ali ?

*

Hamdî'nin bir gazeliyle bir rubâisini de kaydediyoruz:

Sanmayın takdîre karşı arzı tedbîr eylerim ;
Arifim, ben inkiyâdi hükmi takdîr eylerim.

Destyârîi kemalâtiyle feyzi akdesin
Kâ'betullahi dili vîrânı ta'mîr eylerim !

Ben Melâmî sîretim, meczubi şevki vahdetim,
Zühdi huşk erbâbın evzâımla dîlgîr eylerim.

[1] Osmanlı müellifleri. Cilt : 2. Sa : 157 — 159.

Eylesem darbı asâyi cezbe vâdîi dile
Ayni i'cazı Kelîmullahı tefcîr eylerim.

Mushafî rûyîn kılıp her lahza derpîşi nazar
Beyyînâtî hüsni yâri hüsni tefsîr eylerim.

Bir hitabullahı natıkdır vücudu âdemin,
Hak bilip ol nûshai kübrâyı tevkîr eylerim.

Mihri pertevbârf aşkım, istesem Hamdî' bu gün
Lem'ai feyzimle çar aktârı tenvîr eylerim !

*
* *

RUBÂÎ

Ben rindi melâmetzedei meşhurum ;
Zühhâdile hembezm olamam, ma'zurum !
Rif'atta ne var çerha mübahat etsem ?
Hâki kademi Hâce Muhammed Nûr'um !

Seyyah Manastır'lı Hacı Ahmet Baba :

Bu zat ta Muhammed Nûr'un hulefâsındandır. Erbâbı ittikadan olan Hacı Ahmet Baba 1308 tarihinde yaşı yüze yaklaşmışken Tarsus tekkesinde *يوم لا يفتح مال ولا بنون الا بالله بقلب سليم* âyeti tefsir edilirken bir "Ah,, çekip füc'eten vefat etmiştir. Irak' ve Yemen' kıt'alarını yaya olarak dolaşmış olmakla "Seyyah,, lakabıyla şöhrat bulmuştur.

Tarsus tekkesinin haziresinde medfundur. Mezar taşı Hamzavî taşları şeklinde olup kitabesi şudur :

هو
مرد خدا مناستری
الشيخ الحاج احمد
بابا حضرت تلي بك
روحچون فاتحه
۱۳۰۸
سنة

Etrafı demir parmaklıklarla çevrilip bir türbe hâline getirilen Ahmet Baba'nın kabrinin yanına Kerim Ef. için ne bir taş dikilmiştir.

Elmas Ef.

Doyran'a tabi' Dedeli' karyesindendir. Ulûmi resmiyeden icâzet almış, bilâhara Seyyit'ten de ahzi hilâfet ederek Dedeli' köyündeki tekkeye şeyh olmuştur. 1324 tarihinde vefat ederek hayatında ekseriya oturduğu bir mesire mahalline defnedilmiştir.

Cengârî Mustafa Ef.

İcâzetli hocadır. Doyran' tekkesine şeyh olmuş, 1325 tarihinde vefat ederek tekkeye defnedilmiştir. İhvanı, bu zâtın "Vâridât,, ı terceme ettiğini söylüyorlar; fakat biz görmedik.

Yakova'lı Hâfız Süleyman Baba :

Tahmînen 318 - 320 tarihlerinde vefat eden bu zat, Zeki, Pirzerin'li Hacı Âdem Ef. Hasan Ef. isminde üç zâta hilâfet vermiştir.

Zeki Ef; Seyfettin Ef. den sonra Pirzerin' tekkesine şeyh olup 1928 de vefat eden Ömer Lutfi Ef. ye hilâfat vermiştir.

Hacı Âdem Ef. de Hakkı Ef. isminde bir şeyhi ve Doyran' tekkesine şeyh olan Hacı Hamdî hoca'yı istihlâf etmiştir. Şey Hakkı Ef. el'an Üsküp' Melâmî tekkesi şeyhidir.

Hasan Ef. nin de Bosna'da Hayrullah Ef. isminde bir halîfesi vardır ve henüz hayattadır.

Pirzerin'li Topal Recep Ef. :

Pirzerin'de Rüşdî muallimi olan bu zâtın fevkalâde nüfuzu olup o civarda Melâmîliği neşrettiği söyleniyor. Pirzerin'de yapılan tekkenin ilk şeyhidir. 1318 de vefat etmiştir.

Şey Hüseyin Sıdkı Ef. :

Mora Yenişehir'inde 1264 te doğmuştur. Babası Sa'dî tarikatından müstahlef ve Yenişehir Dergâhı atik şeyhi Hâfız Muhiddin' Ef. dir.

Tasilini Yenişehir medresesinde icâzet almak suretiyle ikmâl edip

Dergâhı atik şeyhi bulunan büyük biraderi şâir Mehmet Vehbî Ef. den Sa'dî tarikine intisap etmiş ve bilâhara mezkûr tarikattan hilâfet te almışır.

Sıdkı Ef. Yenişehir'den İskodra'ya giderek Rûsûmat memuriyetinde bulunmuş, sonra tekrar maskatı re'sine avdetle Cemaatı islâmiyye baş kâtibi olmuştur. İskodra'da 14 sene kalan Sıdkı Ef. Muhammed Nur'a müntesip bir çok kimlelerle görüşmüş, bu suretle melâmete mahabbet ederek o sıralarda Doyran'da bulunan Seyyid Muhmmmed Nur'u ziyarete gidip mumaileyhe intisap etmiştir. Müteaddit def'alar Seyyid'in sohbetinde bulunup Melâmîlikten de hilâfet alan Sıdkı Ef. son zamanlarını zîmir'de Düyûni umûmiye a'şar memurluğunda bulunarak geçirmiş ve 1337 senesi Muharrem'inin birinci günü vefat ederek Emir sultan tekkesinde biraderi ve ilk şeyhi Vehbî Ef. nin yanına defnedilmiştir.

Osman Zevkî Ef.

Bu zata Zevkî mahlası, bizzât Seyyit tarafından verilmiştir. Tahminen 1317 senesinde Selânik'te vefat etmiştir. Fâtiha'yı müfessir bir risâlesi varmış.

Mehmed B.

İstanbul'ludur. Sâfî Ef. den melâmet, Muhammed Nûr'un oğlu Şerif Ef. den hilâfet almıştır. 1343 Ramazan'ının 17 inci gecesi vefat etmiş, Edirnekapusu mezarlığına defnedilmiştir.

1334 te vefat eden Nurullah B. isminde bir zât ile Osan Şâdî Ef. ye hilâfet etmişir.

Osman Şadi Ef.

1299 da İstanbul'da tevellüt etmiş, tahsilini Darülfünun'da ikmâl ederek Riyaziyât şubesinden mezun olmuştur.

Fransızça, İngilizce, İtalyanca bilirmiş. Mehmet B. e intisap etmiş ve mumaileyhten hilâfet almıştır.

Bir gün "Her ne yana eğilsem her şey o tarafa eğilir., deyip sağ tarafın eğilmesi üzerine karşısındaki servi ağacının da sağ tarafa eğilerek kırıldığını ihvanından bir zât nakletti!

1338 senesinde vefat etmiş, Eyyup'ta Sâip Pş. türbesine defnedilmiştir.

Kaymakam Ahmet Bey.

Trablusgarp muhasebecisi Hâfız Hilmî B. in oğludur. İstanbul'da doğmuş, Askerî rüşdisinde okuyup sonra Askerî Baytar mektebine girerek mektebi ikmâl etmiştir.

Bir çok tarikatlara girmiş, hatta meşhur Mehmet Ali Hilmî Dede baba'ya intisap ederek Bektaşî de olmuştur.

Nihâyet Selânik'te iken, taburunun binbaşısı Mahmut B. vasıtasile Seyyid'in hulefâsından Doyran'lı İbrahim Ef. ile görüşmüş, bilâhara Muhammed Nûr'a da mülâki olarak hilâfet almıştır. Seyyit bu zata "Yusufum,, dermiş.

Ahmet B. Siyâsete de karışmış ve bu hâl, sebebi nükbeti olmuştur. İttihadü terakki hükûmeti tarafından Sivas'a nefyedilmiş, mütarekede İstanbul'a gelmiş, yine itilâfçılarla birleşmiş, nihâyet Hicaz'a oradan da Şerif Hüseyin'le beraber Kıbrıs'a kaçmış, 1341 de Kıbrıs'ta vefat etmiştir.

Harirî zade Seyyit Mehmet Kemâleddin Ef.

Melâmî halifeleri içinde âlim, ârif ve müttaki bir zattir. Bu itibarla Muhammed Nûr'un Hoca Abdullah Hulusî Ef. den sonra en temkinli ve fâzıl bir bendesidir.

1267 de İstanbul'da doğmuştur. Babası Halep'li şeyh Abdurrahman harirî' Ef. dir. Kendisi, neslen meşhur Türkmen şeyhi ve risâle sâhibi Şeyh Arslan'ın dervişlerinden şeyh alî'nin bendesi ve Rifaî tarikinde şu'bei mahsusa sahibi şeyh Bürhaneddin ebülhasan Aliyyül Harirî'ye mensuptur [1]. Tibyanın nihayetinde mufassal tercemei hâlini yazmıştır [2]. Buna nazaran beş yaşında tahsile başlayıp mukaddemâtı ulûmu tahsilden sonra hafız şâkir Ef. nin derslerine devam etmiş ve babasından Rifâî ve Halvetî tariklerine sülûk eylemiştir. 1284 te babasının vefatı üzerine bir müddet ticaretle iştigal ve badehu terketmiş ve babasının şeyhi Şam'lı Mehmet Enis Ef. den Halvetî sülukünü itmam eyliyerek icâzet almıştır.

1286 de Halep'e giderek dört ay oturup Abdüllatîfi Buhârî' ile İstanbula avdet etmiş ve mumaileyhten fıkıh ve hadîs tahsil ettiği gibi kadiri icâzeti de almıştır. Şeyh Kasım Mağribî'den de Buhârî okumuştur.

Harirî zade, 1288 nihayetlerinde İstanbul'a gelen Seyyit Muhammed Nûr'u Boyacı köyündeki yahsında müsafir etmiş ve mumaileyhe biat eyliyerek Melâmî olmuştur. Seyyit'ten İbni Fârız'ın Kasîdei tâiyye'sini, Muhiddîn'in Risâlei ahadiyye ve Fusûs'unu okumuş ve melâmî hilâfetnâmesi almıştır. Bilâhara 1290 da Rumeli'ye giderek üsküp'te Muhammed Nûr'u ziyaret eylemiş ve avdetinde Selânik'te şeyh Ali' isminde bir zattan Ramazaniyye, Şeyh Sâlih Lûtfî' isminde birisinden de Sinâniyye hilâfeti almıştır. 91 de Mısır'a gitmiş, bir çok ulemâ ve meşayih ile görüşüp İstanbul'a avdet eylemiştir.

Mısır'dan geldikten sonra Hırkai şerif'teki evine çekilip te'lifat ve irşat ile meşgul olmuş; 1299 zilkadesinin ikinci günü vefat ederek Eyyup'taki Rifaî âsitanesi haziresine defedilmiştir. Sengi mezarında şu kitabe vardır :

[1] Tibyân; Cilt : 1; Sa: 289. Dr. Prof. Köprülü zade Fuat B. Ef. nin "Türkiye tarihi dînisî," nde Şeyh Ali' ve tarikâtı hakkında izahat vardır. Müracaat!

[2] Tibyân; Cilt: 3; Sa: 303 ten itibaren. خاتمة الخاتمة في ذكر الطريقة الكمالية .

نعمت اخرى ايجون بو كائنات
آدم اولدرکه بقای نام ایده
شیخ کمال الدین افندی کنج ایکن
خلونی و جلوتیدن فیض آلوب
علم و فضلی رشدی تا یوم القیام
عالم ارواحه اولمش شاه.
عمرخی بی فائده قیلماز تباه
حاصل ایتشدی نیجه فیض اله
ساحه عقبا بی قیلدی خانقاه
یاد اوله دور ایلدکجه مهر و ماه

کلدی اوچار سوبله دی تاریخی
شیخ کمال الدین افندی کوچدی واه
۱۲۹۹ ۳ ذی القعدة

vefatında 32 yaşında idi.

Mirefte'li Hoca Abdullah Hulusî Ef. nin, Harirî zade'den daha temkinli bir zat oldığını söylemiştik. Bu da Harirî zade'nin (Tarikati kemâliyye) isminde yeni bir tarikat kurmağa teşebbüs eylemesiyle sâbittir. Bunda her hâlde gençliğinin de te'siri vardır.

Tibyan'da "bu kitabı mubarek 41 inci kitabımdır," diyor. Tâhir B. âsârından 37 sinin isimlerini yazmıştır. Bunlardan yalnız وردالاستار شرح وردالستاد ile کاتنامة آل عبا sî matbudur. Muhammed Nûr'un "mürşidül uşşak," ve "bürhanüssalikin," ini türkçe şerhetmiştir. Ercan السالکین ismindeki bu şerh Dârülfünun kütüphanesinde 16609 numaralı mecmuadadır. Bir kısım âsârı Yahya Efendi kütüphanesinde, کتزالفیض فی السلوک و آداب الطريق الخلوئیة si hattı destiyle muharrer olarak Tâhir Bey merhum tarafından Üsküdar'da Nasuhî tekkesine vakfedilmiştir. (Şimdi Üsküdar kütüphanesinde). En ehemmiyetli eseri üç cilt arapça بیان وسائل الحقایق فی بیان سلاسل الطرائق dir ki bütün tarikatlardan bunların müessislerinden, silsilelerinden ve sülûklarından bâhistir. Fatih kütüphanesine vakfedilmiştir. Diğer âsârı müteferrik olarak melâmilerdedir.

Harirî zade de ekseri âsârını türkçe yazmıştır. İfâdesi muntazam, lisanı şelistir. Âsârının isimleri osmanlı müelliflerinde [1] ve Vassaf B. merhumun gayri matbu سفینه اولیا sında [2] vardır.

[1] Cilt: 1; Sa: 155 - 157

[2] Cilt: 3; Sa: 85 - 86

Namını âsârı ibka etti bu tarihte
 كتندى طاهر بك فنادن حقه الحق پيرباك
 ۱۳۴۳

*
 * *

BURSALI TAHİR BEY

Harîrî zade'den müstahleffir. Abdülmecit' devri ricalinden Mirlivâ Üsküdarlı Seyyit Mehmet Tâhir Paşa zade Rif'at Beyin oğludur. — Rif'at Bey, Pilevne şühedasındandır — '1278 de Bursa'da doğmuştur. İptidâî ve rüşdî tahsilini bitirdikten sonra askerî idâdisine dühûl ve mektepten 1296 da birincilikle neş'et edip Harbiyeye geçmiş ve 99 da piyade mülâzımı saniliği ile çıkıp Manastır' askerî rüşdisine Cografya ve Hendese; mülkiye idâdisine Coğrafya ve Kavait hocası olmuştur.

Bundan sonra Manastır, Üsküp ve Selânik'te ekseriya maarife ait muhtelif memuriyetlerde bulunmuş, ilânı meşrutiyette Bursa meb'usu olmuştu. Melâmî ihvanına istinaden İttihadü terakki'den bir grup ayırmağa teşebbüs eylemiş ise de siyâset hayatında pek te mnevaffak olamıyarak dört sene sonra mebusluktan çekilmiş, 1329 da kaymakamlıktan tekaüt olmuştu. Son zamanlarda Topkapı sarayı kütüphanesi müdürlüğünde, Tarih encümeni muavin azalığında, Millî tettebbu'lar komisyonu fahrî azalığında bulunmuştur.

Harîrî zade'nin vefatından bir sene sonra Muhammed Nur'a da mü-laki olmuştur. Bilhassa tarih ve terâcimi ahvâl ile meşgul bulunan Tahir Bey "Osmanlı müellifleri,, ni 15 senede yazdığını söyler; Arap ve Acem meşâhîrine âit te böyle bir eser yazmak niyetinde bulunduğunu ve bunun için çalışmakta olduğunu da ilâve eylerdi.

Osmanlı müellifleri, yanlış ve kusurlarına rağmen bu hususta yazılmış iyi bir eserdir. Erbabı ittikadan olan ve kimseye boyun eğmeyen Tâhir Bey merhum, Çengel köyünde bir kira evinde otururdu. Son zamanlarında kuvvei dimagiyesine hâlel gelmiş, bir müddet üsküdar'da Zeynep kâmil hastahanesinde, bir müddet te Cerrahpaşada tedavi edilmişti. Nihayet 1343 rebiülâhırının 9 uncu ve 1341 teşrinî evvelinin 28 inci günü Zeynep Kâmil hastahanesinde vefat edip ertesi perşembe günü Hüdâî dergâhı hazînesine defnedilmiştir.

Vefatına Üsküdar mevlevîhanesi Şeyhi Remzî Ef. şu tarihi söylemiştir:

Bursalı Tâhir Beyin geldi zamanı rihleti;
 İftirakı eyledi eshâbı ilmi derdnâk.

Âsârı (Matbu' olanlar):

Delîlüt tefâsîr دليل التفاسير
 Kibârî meşâyih ve ulemâdan 12 zâtın terâcimi ahvâli.
 Meşâyih osmaniyyeden 8 zâtın terâcimi ahvâli.
 Ulemâyî osmaniyyeden 6 zâtın terâcimi ahvâli.

Aydın' vilâyetine mensup meşâyih, ulemâ, şuarâ, müverrihinin terâcimi ahvâli.

Nazarı İslâm'da fakr, tercemei hâl ve fazâili Şeyhi ekber, Türklerin ulûm ve fûnuna hizmetleri, Kâtip çelevi, Menâkibi harp, Müverrihin osmaniyyeden Âli ve Kâtip çelevi'nin tercemei hâlleri, Siyâsete müteallık âsârı islâmîye, Ahlâk kitaplarımız, Müntahabâtı mesârî' ve ebyâtı osmaniye, Hacı Bayramı velî, Osmanlı müellifleri..

Gayri matbu' âsârı:

Manastır'a mensup meşâyih ve ulemâyî şuarânın teracimi ahvâli.
 Fazâili İmâm Ali' "H. Ali' hakkındaki ehâdisi ve tercemelerini havi bir rişâledir. Zeylinde Muaviyye' aleyhindeki hadîsler de vardır,,.

Haseneyn' hakkında Bir risâle.

Menâkibi Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûrül Arabî ve beyanı Melâmet ve ahvâli Melamiyye.

Mecmuai Tahir "Bazı şiir ve nesirlerini havidir,,.

*
 * *

Tahir B. arada şiir de söylerdi. Üsküp Rifâî şeyhi Sadeddin Sırrı, Alaşehir tahrirat kâtibi Enis, Bursa Mısrî şeyhi Mehmet Şemseddin B. ler tarafından tahmis edilen bir gazelini yazıyoruz:

Gâh rahîki neşvei tevhîde meclâdır gönül;
 Geh safâyî zevki vahdetle mücellâdır gönül.

Asımânı feyzi ırfanda demâdem seyreder,
 mazharı mestana Musa'dır gönül..

Çokmudur söylerse bangî لاحباب الالین ؟
Mazharı feyzi Muhammed Nûri mevlâdır gönül..

اُمّ وجه الله a masdar ka'bei Rahman'dır,
Berkuru nûri ilâhî, Arşı a'lâdır gönül..

Sırrının idrâki ancak keşfî zevka münhasır ;
Bu sebepten hallolunmaz bir muammâdır gönül

Münkeşif olmaz rûsûm erbabına «Tahir» bu râz..
Neşveyâbı sahvei nûri tecellâdır gönül !

Ali Rıza Ef.

Akribasından Haseki eczahanesi Eczacı başışı Nazarettin B. Ef. nin verdiği malûmata göre Sadâttan olan Ali Rızâ Ef. nin babası, Rif'at Ef. isminde bir zattır. İstanbul'da doğmuştur. Talî tahsilini ikmâlden sonra "Mülkiye'ye girerek 305 te neş'et etmiş, 306 da Manastır vilâyeti vali maiyyetine tayin edilmiş 307 de Yanya, vilâyetine tabî 'İskrapar' kazası kaymakamı olmuştur. 312 de Yanya'ya tabî 'Pirmedi kaymakamlığına terfî'an tayin edilen Ali Rızâ Ef. 319 Nisanının 24 üncü Perşembe günü tedavi edilmek üzere geldiği İstanbul'da Sultan Selim'deki evinde vefat etmiştir,

Telifâtür Rızâ isminde bir mecmuai eş'arı vardır. Mumaileyh, Arnavutluk'ta bulunduğu vakit evvelâ «Telifâtür Rızâ» daki hâşiyede «Bidâ-yeten muaşeretleriyle melûfiyetimden nâşi haklarında hüsnî zannı samîmî beslediğim Tarîki Nâzenin ricâline biat edip» Bektaşî olmuşsa da «Bu mesleki enverde mürşidi ekberimden maadasının ahvalini ef'âline mutâbık ve ekseri atvâr ve harekâtını aklu şer'a muvâfık görmediğimden mürşidimin emrine tevfikân bu müddeyanı bi iz'an ile ihtilâti kalbîyi kestim» dediğine göre Bektaşîlik, bu zâtı tatmin edememiş olacak ki bilâhara Melâmete intisab eylemiştir. Kendisi de bu hususta «Seyyidül evliyâ bulunan eâzımı muhakkikini Melâmiyyenin min gayri liyâkatin iltifâtı bende nevâzânelerine mazhar düşerek makamâtı ehlullahı telakkun, teyakkun, tahakkuk ile kesbi rûsuh» eylediğini yazıyor.

Melâmîliğe Bursa'lı Tâhir B. den intisap etmiştir. Manastır'lı İzzet Basrî Ef. isminde birisine. haşri cismânî ve vahdeti vücut hakkında yazdığı mektupta «Manastır'da ârifi hakikat hazreti Tâhir mevcut iken bundan ziyade söylemek bize düşmez» dediğine nazaran Tâhir B. e cidden merbuttur. Telifâtür Rızâ hâşiyesinden anlaşıldığına göre Medine'li Mehmet Zâfer Ef. nin hulefâsından Şeyh Seyyid Aliyyibni Sâlim'den Şâzelî tarikine de sülûk etmiştir. Maamafih Rızâ B. i, intisap ettiği tarikatlardan en ziyâde Melâmîlik cezbedebilmiştir. Seyyit Muhammed Nur' hakkında yazdığı ve aşağıya decettiğimiz kaside buna kâfi bir delil olduğu gibi mecmuai eş'ârında Melâmîliğe âit daha birçok medhiyeler de vardır.

Ali Rızâ' Ef, şiirlerinden anlaşıldığına göre lisân selis, tab'ı metin bir şâirdir. Kendisi, malûmatının çok noksan olduğunu söylüyor. Eğer istediği

gibi kesbi malûmat edebilmiş olsaydı hiç şüphesiz üstâd bir şâir olurdu. Muhammed Nûr' hakkındaki kasîdesiyle [1] bir gazelini yazıyoruz :

Gün gibi tâb veren mâhi ruhi enverine
Nûri zâtıyla cilâ vermiş anın peykerine.
Şeyhunâ, Seyyidünâ Hâce Muhammed Nûr'un
Bağlıdır Hızır nebi kâkûli zi anberine.
Hüsni mânen dei şübbânı behiştîdir anın,
Düştü aşkı ruhu eshâbı dilin ekserine.
Şâhtır, âlemi ma'nîde o sırrı a'zam,
Dil verirmi dü cihan mâ meliki efkarine?
Pâdişâhâni zaman sâil olurdu andan
Rağbet etseydi cihânın hele simü zerine !
Zevkbağş olsa idi gönlüne mülki Nâsût
Çâkrûb eyler idi zülfi bütânı derine!
Buldu şaniyle şeref tahtigehi istidat;
Haremin şâhidir ol, kimseyi koymaz yerine!
Vârisi ekberi deyhîmi şehi Levlâkin,
Tâci Gavsîyyeti izzetle urunmuş serine.
Kutbül agvâstir ol gavs değildir aslâ;
Konmadı rengi sivâ mîskalei cevherine!
Cepheşi maşrûkî nûr, âyine-i بسم الله
Gün yüzü Fâtiha tefsîr ediyor haverine!
Şerhidir sırrı kaza nâtikai efsahının
Münceli nûri Hudâ bâsırai enverine!
Öyle sâkîi safâbahşî meânîdir ki
Teşne rûhul urefâ her kadehi kevserine!
Öyle Cemşîdi cihâni melekûtîdir ki
Kudsiyan desti tese'ül uzatır sagarine!
Öyle sultânı haşemperveri lâhutî kim
Ceberûtîler olur ser bezemin ma'berine!
Öyle bir safşikenî âlemi kübrâdır ki
Cevlangâhi fezâ tenk gelür hançerine!
Öyle bir perdederi haclei vahdettir ki
Saldı tûfânî belâ savleti aşk kişverine!

[1] Tâhir B. bu kasîdeyi «Menakıb» inin nihayetine yazmıştır.

Kalmadı mülki vücûd içre hicâbü mâni'
Tarayan etti fenâ vechi ehad nazirine!
Mâhasal her neye olsa niğeran ol ârif
Vechi cânâne doğar mâh gibi manzarine!
Nûrdur öyle ki tesîridir elhak var ise
Bahşı hâsiyyet eden mürği hümâ şehperine!
Müftakir pertevi iclâline kursi hurşîd,
Müntezir aksi ruhu leyâlerin makmerine!
Sâyei pertevi iclâlî cihâni azamût;
Kibriyâ zîver olursa ne acap efserine!
Feyzi hürriyyeti viedan iledir mâhîi kayd,
Hiç tenezzûlmü eder tab'ı cihan ziverine?
Halvetü kisvete mevkuf değildir feyzi;
İlmü irfan iledir rahnumâ kemterine!
Hacei rehberi üstâdı hakikatdandır,
Aklı kül vâlih olur mantıkı vecd âverine.
Tılsımı râzı ilâhî idi Fahri âlem,
Bu da miftâhı mü'eyyed o cihan mefhûrine.
Şâhu merdân idi bir genci mutalsam hakka
Bu da miftâhî celîdir o vilâyet erine..
Açtı esrârı nübüvvâtü vilâyatı bütün,
Saçtı tevhîdi Hudâ nûrunu can ahterine...
Tercemânı haremi hâsı ilâhîdir bu,
Mahremi râzı derundur dü cihan daverine.
Dense şâyeste buna mazharı بحي الموقى
Can bulur ölmüş eser düşse yedi akderine..
Feyzi enfâsı Mesîhâ görünür nutkunda,
Rûhi meryem' bile âşık demi canpervrine!
İşte âsârı; alıp ur mihaki tecrübeye,
Nice îsârî füyûz etmede gör çâkerine!
Sensin ey hâtimei kümmeli ehli tahkik
Fer veren nûri basîretle gönül makberine!
Zâirim türbei kalbimde kemâlâtını hep,
Feyzbahş olmasın insü melek ma'şerine!
Seni mümkünmi senâ kalû kalemle hâşâ;
Ben senâhân olamam kenzi hafi masdarine!

Arzı deryûzedir ancak kereminden maksad,
Yoksa meddâh olamam sen gibi din serverine!

Feyz umup âtîfetinden dili sûzânı Rızâ,
Yüz sürer şevhimizin dergehi devletlerine!

GAZEL

Sâyei servi revan düşmüş dili fevvâreye,
Servi sîmîn eylemiş peydâ miyânî hâreye!

Beyti ma'mûrun imâdı, ya yedi beyzâ gibi
Sâidi sîmînî dilber sâye salmış âreye!

Ravzai cennette açmış goncel' ra'nâ sanur
Kim bakarsa çeşmi iffetle ruhi mehpâreye!

Cüstücû kıldım zemînü âsîmanü cenneti;
Yârîmin yokmuş nazîri; veh. dili bîçâreye;

Tesliyetyâb ol "Rızâ" kim her neye kılсан nazar,
Vechî dilberden nişandır âşıkî âvareye!

Ali Rıza B. "Telifâtür Rızâ",nın dördüncü babına mensur makalelerini yazmış. Bu mahaleler, bilhassa lisan ve imlâ kavaidine âittir. Koca Melâmînin burada şayanı nazar fikirleri var.

"Bizde Edebiyat var mıdır?," ünvanlı makalesinde eski şark ve yeni garp mukallitliğini mukayese edip her iki taklidi de lisan ve edebiyatın istiklâline münâfi addederek diyor ki:

"Bir vakıtlarda dînimizin dilidir diye Arapçaya düşüp Arab'ın sözlerini kendimize yine Arapça söyliyerek öğretmek istememiş miyiz? Hatta pek çok türk ulemâsının en çok ve en güzel eserleri Arapça yazılmış mı? Bir aralık ta cennetliklerin dilidir diye Acemceye düşüp Acemin tatlı edalı sözlerini de lüzumlu, lüzumsuz yerlerde dilimize karıştırmamış mıyız? yalnız tek tük kelimelerini sokuşturmaktan ibaret kalsa ne ise... Usûlî terkiplerini, şivei beyanlarını bile dilimize karıştırmak Türk olduğumuz halde Acem ağızı satmaktan kurtulmaz olmuş değilmiz?,"[1]

Yine bu makalede Arap ve Acem mukallitliği münâsebetiyle imlâ usûl ve kavâidine temas ederek "Harfleaimiz, Araçadan alındığı için Arap yolundan şaşmayız demek pek doğrudur. Fakat, biz Arabın yo-

[1] Sa: 318

lunda gidiyormuyuz? Bir kere burasını düşünelim: Arabın 28, Acemin 4 harfinin, bize lâzım imiş gibi hepsini almışız., deyip eski imlânın sakametini ispat için „ harfini alarak şu misâlleri serdediyor:

"Olmak tan	اول
Ölmek ten	اول
Ârabin birinci ma'nasına	اول
Bulmak tan	بول
Bölmek ten	بول
Bolluk tan	بول
Aarabin sidik ma'nasına olan	بول [1]

Bu hususta siyaku sibakı ileri sürmek isteyenlere de çocukların siyaku sibakı farkedemeyeceklerini söylüyor. Nihayet bize «ث، ذ، ح، خ، ص، ض، ط، ظ، ع» harflerinin lüzumu olmadığını söyleyip imlânın bilhassa türkçedeki sâit harflerin, yani «ي، ا، ؤ، ة» nin muhtelif seslerinin tesbiti ile düzeleceğini, bunun için de Frenklerin Aksanlarına ihtiyacımız olmadığını, bu hususta da "Hazreti kur'anın müstemilâtı masturesi,"ne müracaatın, bizi ihtiyaçtan varestede kılacağını anlatıp "Met, Hemze, büyük hemze, ötre, iki ötre, ters ötre, ters tenvin....," gibi işaretlerin kabulünü istiyor[2].

Bu uzun makalede Araplar, nasıl Acemin "gülâb,"ını, söyledikleri gibi "cüllâb," yapıp ta'rib etmişlerse bizim de lisanımıza aldığımız gibi yazmamız lüzumunu izah edip Arap ve Firenk taklidi olmamak ve dilimizin bünyesine muvafık bulunmak şartıyla "Sarf, Nahiv, bedî, beyan yapmak ve Firenklerin klasik usûlî tedris kaideleri altında bir lugat yazmak,, lâzım olduğunu anlatıp "Bunlar dururken Edebiyat ile oğraşmanın sırası değildir,, hükmünü veriyor.

"Dilimizi her kese öğretmekten ne çıkar?," makalesinde de "عجائب، اسباب، خاستاق، ايزن، قاب، هوجا، ايات، آزاد، خسته، اذن، غائب، خواجه" kelimelerini "عجائب، اسباب، خاستاق، ايزن، قاب، هوجا، ايات، آزاد، خسته، اذن، غائب، خواجه" şekillerinde yazmak lâzım geldiğini izah etmektedir.

"Soldan sağa yazılsa ne çıkar?," makalesinde Rırâ B. Lâtin harflerine temas ediyor. Fakat bu hususta biraz ihtiyatkârdır. "Firenklerin ibadette şarka teveccüh ettiklerini, bizim cenuba müteveccih olduğumuzu [3], aramızda bu hususta bile fark bulunduğunu, bize göre güneş ve ayın şarktan garba, ya'ni sağdan sola gider gibi görüldüğünü, onların dînî günlerinin şemsî ve binaenaleyh arzın deveranına tabî olduğu hâlde bizim dînî senemizin kamerî bulunduğunu,, anlatmak suretile ızharı garabet edip neticede "Yazılarımız sağdan gitmiş, soldan gitmiş; orası

[1] Sa. 320-321

[2] Sa: 324-325

[3] Her tarafta böyle mi ?!

lâzım değil! İşimiz görülsünde büyüklerimiz nasıl münasip görürlerse öyle yazılsın!,, [1] diye temayülünü bildiriyor.

Ali Rızâ B. in tanzimat şâir ve ediplerini de okuduğunu ve athta onların milliyet fikirlerine kendi düşüncelerini de ilâve ettiğini ıspat eden bu yazıları, o zamana göre fikirlerinin yeniliği noktai nazarından bilhassa şayanı nazardır.

Hacı Maksut Ef:

Priştine'lidir. Seyyit Muhammet Nûr, oğlu Şerif Ef. ve Abdürrahim fidaî den sülûk görmüş ve Muhammed Nûr'dan hilâfet ahzetmiştir.

Erbabı takva ve azimetten olan Maksut Ef. Altı mermer imamı iken 1347 zilhiccesinde vefat ve Sarı Abdullah Ef. nin yanına defnedilmiştir. Dâimâ teheccüt namazı kılar ve ekseriya nâfile oruç tutardı. Tahsili de vardı. Erbabı temkin ve irfandan bir zattı.

Ebu medyeni Magrıbi'nin

لقد كنا حروفاً عاليات نزلنا في سطور سافلات

matla'lı meşhur şi'rini ve Mevlânâ'nın

ای خسروخوبان دو عالم بحقیق شد مملکت حسن توطلاق حقیق

matla'lı gazelini şerhetmiştir.

Birinci risâlesinden ilk beytin şerhini aynen yazıyoruz:

« Nâzımı fâhim;

(لقد كنا حروفاً عاليات نزلنا في سطور سافلات)

ile kasideye bed'ediyor. Biz hurûfi âliyât idik; ya'ni mürekkep hokkasında hrûfi hattıyye bâtın ve mündemiç olduğu gibi biz, sıfâtı zatiyye ve esmâi Hakkiyye ve a'yânı ilmiyye, kablettaayyûn, künhüzzât ve gaybül gayb mertebesinde bâtın ve mündemiç idik. Mürekkep hokkasından kalemi sûrî ile kâğıt zemini üzere isti'dâden birbirine mümtâz a'yânı ilmiyye ve müntehâyî merâtibi nüzûl olan sûreti insâniyye sutûrunda taayyûn ve zuhûr eyledik demektir. »

[1] Sa : 344.

Maksut Ef. nin Hulûsî mahlesiyle şiirleri de vardır. Bir tanesini dercediyoruz :

Cehlile sen olma dûr; Hak ile bak cümle nûr,	Her ne ki etti zuhur, Nuru göründü iyan..
Aldı hüviyyet nefes; Kendi olup bunca kes	Aynü iyan oldu pes; Gayri değil ol heman!
Çünkü "kün,, oldu beyan, Ayni göründü iyan,	Oldu o dem inü ân; Gayri değil, ol heman!
Evvelü âhır odur, Nisbeti, yok, Hu odur,	Bâtınü zâhir odur; Arada yok adu san..
Surete baksan eğer Zâhir odur kıl nazar;	Oldu "Hulûsî", eser; Zâtdürür bînişan!

Hacı Cemâl B.

İstanbul'ludur. Sâfi Ef. den sülûk görmüş, Hacı Maksut Ef. den hilâfet almıştır. Zonguldak' İş Bankası veznedarı iken 1930 da vefat etmiştir. İhvânî mahdut olduğu gibi halifesi de yoktur.

Seyyid'in diğer hulefâsı :

Muhammed Nûr', oğlu Şerif Ef. ve torunu — Abdürrahim Ef. nin oğlu — Kemâleddin Ef. yi de istihlâf etmiştir. Fakat bunların ikisi de adeta meczup bir hâlde bulunduklarından eserleri yoktur. Şerif Ef. Hicrî 1326 da vefat etmiştir. Kemâl Ef. bir müddet Üsküp' tekkesinde şeyhlik etmiş, 328 de oğlu Hakkı Ef. yi istihlâf ederek kendisi İstanbul'a gelmiş ve burada irtihâl eylemiştir.

Şerif Ef. den sonra İstrumça tekkesine şeyh olan Hacı Abiş Ef, Doğan' tekkesi şeyhi Hoca Hamdi Ef. İsnefçe tekkesi şeyhi Hacı İbrahim ve doğanlı Mustafa Ef. ler de seyyid'in halifeleridir. Fakat bu zevâtın eserleri bulunmadığı gibi İstanbul'da ihvanları da yoktur. Haklarında bir malûmat elde edemedik...

Her halifesi müteaddit zevatı istihlaf etmiştir.

Aşık Vasfî':

Kitabımızı bitirirken bir de Melâmî halk şairinden bahsedeceğiz. "Âşık Vasfî", adıyla anılan bu zât, Avrethisar' kazasının "Maya dağ", karyesindendir.

Gençliğinde seyahata çıkıp Mısır'a gitmiş, bilâhara memleketine gelerek saziyle âşıklara meydan okumağa başlamış, nihayet 1297 de Seyyid'le beraber hacca giden kafiyele karışıp Hicaz'a giderek Hacı olmuştur. Hac yolunda Seyyid'e biat etmiş ve huzurunda saziyle şu ilâhiyi söylemiştir:

Kapladı her yanı, doğdu Nûrullah,
Hidâyet askeri dedi hüvallah..
Can ile mürşide döndük eyvallah;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللَّهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ..

Bilindi esrârî ma'na yüzünden,
Seçildi ikrârî da'va yüzünden.
Tecellî eyledi esmâ yüzünden;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللَّهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ ..

Erenler sancağın dikti meydana,
Derildi bakmayan canü cihâne..
Aşk şarabın içen oldu mestâne;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللَّهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ..

Camii vahdetde okundu ezan,
Hak salâta da'vet olundu insan..
Kıldı fedâiler cânını kurban,
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللَّهِ;
Keşfetti vücudn الْحَمْدُ ..

Haccülekber deyu olundu i'lân;
Ka'bei vashında donandık ehram.
Vasfî' müezzindir, Muhammed imam;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللَّهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ..

Muhammed Nûr'ile beraber Hac'dan avdet ettikten sonra İsnefçe'

tekkesinde oturan Âşık Vasfî' eş'arını bir dîvan halinde cem'etmiş ve tekkeye vakfeylemişse de bu dîvan, maalesef istilâda tekkede yanmış ve şiirlerinin bir kısmı Melâmîlerde kalmıştır [1].

Âşık Vasfî' hürriyetin ilânından evvel vefat etmiştir. Bestelenmiş olup dâimâ söylenen şu nefesini de yazıyoruz:

Meyhânei aşk meykeşleriyüz,
Hu sagarının serhoşlarıyüz.
Çerhi feleğin cünbüşleriyüz,
Evlâdi Rasûl bendeleriyüz,
Şeyhul arab'ın dervişleriyüz..

Dil vermişüz ol dilârimıza,
Bülbül hased eyler zarımıza..
Erdik ereli gülzârımıza
Biz Âli Ali' bendeleriyüz,
Şeyhul arab'ın dervişleriyüz..
Ol Hayder' için çekti alemleri [2]
Cem'eyledi eshâbüs selemleri..
Kaldırdı çeragiyle zulemleri..
Biz Âli Rasûlin bendesiyüz;
Şeyhul arab'ın efkendesiyüz..

Sultanı Melâm, hoş verdi selâm;
Şâdetti bizi esrârî kelâm [3].
İmdâda yetiştirdi hayrül enâm;
Biz Ali Rasûl bendeleriyüz;
Nûrül arab'ın dervişleriyüz...

Pir seyyidimiz Nûrül arabî;
İrfan yürüdür esrârî lebi.
Vasfî' bulup erkânü edebî
Biz Âli Ali' bendeleriyüz,
Nûrül arab'ın dervişleriyüz...

Bitti

[1] Vasfî'nin 80 kadar şi'rini toplamağa muvaffak oldum.

[2] Yahut "Ol Hayderî çün çekti alemleri.."

[3] Diğer bir mecmuada bu mısra' şu tarzdadır:
"Şadetti bizi ol nesli imam.."

İLÂVE

1 — Kitabımızın ta'mın hitamından evvel elde ettiğimiz şu mühim malûmâtı da ilâveten kaydediyoruz:

Ahmet Sârbân'ın Selim ağa kütüphanesinde 75 ve 82 numaralarda mukayyet ve aynı nüshadan istinsah edilmiş divanından başka Dârülfünun kütüphanesinde 802 numarada mukayyet ve 1180 de "Mustafa," isminde biri tarafından yazılmış bir nüshasile yine aynı kütüphanede Hâlis Ff. kitapları arasında 7169 numarada mukayyet ve 1285 senesinde yazılmış diğer bir nâshasını bulduk. Bunlardan birincisinin üzerinde "Divânı Ahmet serbânî Hazretleri,, ikincisinin üstüde de "Divânı Ahmed Sârbân Dokakinzade,, yazılı... Bilhassa ikinci kayıt nazarı dikkatimizi celbetti. Millet kütühanesinde 16 numarada mukayyet istisnah tarihi mechul ve ancak "V,, harfine kadar olan kısmı mevcut, natamam bir nüsha daha var ki üstüne "Divânı Ahmedî,, yazılmış. Emîrî Ef. merhum, bu nüshanın iptidasına bir sahife ilâve ederek aynen şu malûmatı yazmış:

«Dokakinzade Mehmet Paşa 964 öenesinde ve pederi Ahmet paşa 920 senesinde vefat etmişlerdir. Sahibi davan Ahmet B. in mahdumu şâiri meşhur Ahmet Fasih B. dir. Fasih'in dahi terki dünya edip dervişlik mesleğine sülûk etmesi ceddine ittibaendir. Sahibi divan Ahmet B. in vâlidisi Sultan Bâyezidi sâni'nin kerimesi Gevheri Mülûk Sultan olduğundan vâlîde cihetinden Sultan Bâyezid Han H. nin hafîdi ve Yavuz Sultan Selim H. nin yeğenidir. ve hemşireleri de Neslişah Hanım sultan'dır. Gevheri Mülûk Sultan 657 senesinde vefat ederek Eyyup'ta ZâlPş. mektebinde defîni haki gufrandır. Şu halde Şâir Fasih'in silsilesi Fasih Ahmet B. ibni Mehmet B. ibni sahibi divan Ahmet B. ibni Ahmet Pş. ibni Dokakinzade vezir Mehmet Ps. dır. Bu silsilenin böyle aldığı merhum Fasih'in hattı destile bir mecmuâi muteberede dahi manzûrumuz olmuştur » [1]

Divan sahibi Ahmet B. den ziyade Fasih'e ait olan şu kısa malûmatta iki tenakuz var. Yukarda 920 de vefat eden Dokakinzade Ahmet Pş. yı 964

[1] Osmanlı müellifleri sahibi de her halde Fmîrî Efendi. nin bu haşiyesini görmüş, yahut Emîrî Ef. den buna ait malûmat almış olacak ki Fasih'i yazarken «Dokakinzade» namıyla anıldığını söylüyor. Şuarâ tezkirelerinde Fasih'in Dokakinzadeliliğine dair bir kayıt yoktur. Hatta, şâiri bizzat bilen ve menkabelerini kaydeden Sâlim bile böyle bir şey yazmıyor. Fasih'in hattı destile muharrem büyükçe bir mecmua Süleymaniye kütüphanesine mülhak Nâfiz Pş. kitapları arasında 1514 numaradadır. Bu mecmuada dahi böyle bir kayıt yoktur.

te vefat eden Mehmet Pş. nın babası olarak takdim ettiği hâlde aşağıda Fasih'in silsilesini yazarken

« Sahibi divan Ahmet B. ibni Ahmet Pş. ibni Dokakinzade vezir Mehmet Pş. »

diyerek yukarıki ifadesini cerh ve babayı oğvl, oğlu baba yapıyor.

Emîrî Ef. bu derme çatma malûmatı "Sicilli Osmânî,, den almıştır. Sicilli Osmânî, Dokakinzade Ahmet B. e "Sultanzade,, ünyanın vererek Dokakinzade Mehmet Pş. nın oğlu olduğunu, Zaim ve müteferrika olup 964 te vefat ettiğini kaydediyor. [1] yine sicille nazaran Dokanizada Mehmet Pş. Gevheri mülûk Sultan'ın zevzi olup 964 te vefat etmiştir [2].

Mehmet Pş. da Arnavutluk'taki Menobor dokasının oğlu olup Fâtih zamanında kardeşi Mahmut'la İstanbul'a iltica ile müslüman olan ve mabeynde terbiye edilerek Sultan Selim zamanında vezirlik eden ve nihayet 920 de Amasya'da katledilen Ahmet Rş. nın oğludur [3].

Şemsettin Sâmi B. kamusül âlâm'da Dokakin ve daha doğrusu "Le duc jean,, ın fetihten evvel İşkodra cihetini zapteden Normandiya beylerinden olduğunu ve bilâhara bunların Arnavutlaştıklarını ve en meşhurları olan Lek yâni Aleksandır dokasının Arnavutlara bazı nizamlar koyup bu nizamların hâlâ Malisörler içinde mer'i ve Lek Dokakin kanunu diye maruf bulunduğu, sonra İskender B. e tabi olduklarını, Arnavutluğun fethinden sonra da bu âilenin islâmı kabûl eylediğini yazıyor[4].

Dokakinzade Ahmet Pş. Vezâreti sâniye rütbesini ihraz etmişken Çaldıran seferinden avdet ederken Bayburt'ta yahut Tayi şeyhi denilen mahalde Sadrı âzam Hersekzade Ahmet Pş. ile beraber gazaba oğrıyor. Hatta Yrvuz, Cengiz türesince her ikisinin çadırının iplerini kestirerek çadırlarını başlarına yıktırıyor. Amasya'da da askerin vezir Pîrî Pş. ile Muallimi sultânî Halimî çelebi'nin mallarını yağma etmesi üzerine muharrik olduğu töhmetiyfe Dokakinzade, katlettiriliyor [5]. Amasya'da aşağı pirlarin garbı cenubisinde yol kenarındaki mezarlık içinde Müfti ibni kemâl'in dedesi kemal Pş. türbesinde medfundur [6].

[1] Cilt: 1; Sa; 199.

[2] Cilt: 4; Sa; 114.

[3] Cilt: 1; Sa; 195.

[4] Cilt: 3; Sa; 2181.

[5] Tenvârihi Âli Osman; Lutfi Pş. Sa: 238. Sahâifül ahhâr; Sa: 456-457 Tâcüttevârih. Cilt: 1; Sa: 285. Cilt: 2; Sa: 287. Solakzade ; Sa: 372-373. „Yalnız Müriüttevârih; Yavuz Selim, Cafer çelebi,yi katlettirdikten sonra nadim olup; niçin afvini reca etmedin? diye Dokakin Ahmet Pş. yi katlettirdi; diyorsa da Cefer çelebi'nin katli İsanbul'dadır: Halbuki Dokakinzade, Cafer çelebi'nin katlinden evvel Amasya'da katledilmiştir.

[6] Kitabeler: İsmail Hakkı; Sa: 123.

Tâhir B. Osmanlı müelliflerinde (Cilt: 1. Sa; 306) dokakinzade Osman B. in terce-

Mehmet Pş. ya gelince bu zat, kanunî devrinde Sadrı âzam olan ve 926 da idâm edilen vezir Ahmet Pş. nın akrabasıdır. Halep beyler beyliğinde bulunmuş ve 961 de Mısır valisi olmuştur. 963 te infisâl ederek 64 te vefat etmiştir.

Kanûnî'nin veziri Ahmet Pş. nın Arnavut olduğunda bütün tarihler ittifak ettikleri gibi Hammer de Dokakinzadelerden bulunduğunu tasrih ediyor [1].

Dârülfünun kütüphanesindeki her iki divanda divan sahibinin Dokakinzade'lerden bulunduğuna dair sarahat vardır. 802 numarada mukayyet divanda şâirin, muhre hakkedilmek üzere yazdığı şöyle bir beyit var;

Bendei mihri mühri dürci yakîn
Şüd Ahmet ibni Muhammed Dokakin

7169 numaradaki divanda bu beyit şu suretle muharrerdir:

Bendei mihri mühri dürci ayakîn
Şüd Muhammed bin Ahmedî Dokakin

İlk nüshadaki beyitte vezin düşüktür. Binaenaleyh doğrusu ikincisidir.

Her hâlde bu beyiti Dokakinzade Ahmet Pş. nın oğlu Mehmet Pş. ya söylenmiştir zannındayım. Şair, bundan başka bir kaç mühür beyti daha söylemiş. Bunların biri Yahya isminde bir zata ait:

Yazıldı hâtemi mühri Mücevher
Culâmi Hak be Yahyebni Sikededr

Acaba bu Yahya kim? "Gencînei raz,, da

Arnavudun hasları, yeğleri
Nesli kadîmim Dokakin beyleri

mei hâlini yazdıktan sonra hâsiyede biraderi Dokakinzade Ahmet Pş. nın da «urefâyî şuarâdan» olduğunu ve Amasya'da medfun bulunduğunu kaydediyor. Tâhir B. in Dokakinzade vezir Ahmet Pş. ile divan sahibi Dokakinzade Ahmet B. i birbirine karıştırmaması tamamiyle yanlıştır.

Esrar dede'de Dokakinzade'nin

Ey şîri Hak ki nâmı şerîfindürür Âlî
Kevser şarâbı sâkisidir himmetin eli

matlaıyla başlayan müseddesini Mora'lı Derviş Ahmed'e isnad ediyor. Bu zat, dördüncü Mürat zamanında yaşamış Bağdad'a şeyholmuş, bilâhara Tarablusu şam'a hicretle Mevlî hanede bir hücrede uzleti ihtiyar eylemiştir. Katiyen Dokakinzade Ahmet B. le münasebeti yoktur ve mezkûr müseddes, Dokakinzade divanının muhtelif nüshalarında mevcuttur.

Esrar dede, Mora'lı Ahmet dede hakkında Sefînei Mevlevîye'ye müracaatı tavsiye ediyor. Sefîne (Cilt; 2. Sa: 159-161). Bu müseddes mevcut değildir.

[1] Âlî. Peçevî; Cilt; 1. Sa: 24. Sahâifül ahhâr; Cilt; 3; Sa: 520. Süleymanname. Solakzade; Cilt; 1.Sa: 534. Hammer tercemesi; Cilt; 6; Sa: 58-59.

beytiyle Dokakinzade'lerden olduğunu tasrih eden Şâir Yahya'mı? Yahya B. in babasının ismini bilemiyoruz. Fakat bu tahminimiz belki de doğrudur ve Devşirme'den yetişen Yahya'nın babası da Dokakin ailesiyle beraber müslüman olmuştur.

Hülâsa Sicilli Osmanî'ye nazaran Dokakinzade Ahmet B. in şecersi budur:

Ahmet B. — Mehmet Pş. (Gevheri mülûk Sultan — Bâyezit II) — Dokakinzade Ahmet Pş. — Menobor dokası.

*
**

Latîfî; Ahmet B. in Dokakin oğullarından olup Süleyman devri şâirlerinden bulunduğunu "Tavri dârât ve urfû izâfât kullanır ağır sipâhî ve zeâmetle mutasarrıf sancak pâyesinde bendei şâhî,, iken fakrû fena ve uzleti ihtiyar ederek derviş olduğunu kayıt ve "fakrû fenüya müteallik eş'arı ve tarîkı hakikata münasip ve mülâyim güftârı vardır. Bu şîir, ann eş'arındandır,, diyerek iki gazelinden şu:

Zeynetmek için cennete insan iledirler
Kulluğa ana hur ile gılman iledirler
Can yusufunu mısır vücûdunda bilürsen
Ken'an eline adını sultan iledirler
Vâiz bizi korutma cehennemde od olmaz
Yanmağa odun her kişi bundan ildirler

□

Her kim bize ta'neyler ise cinsi beşerden
Hak saklasun anı dilerim havfu haterden
Kim aybımızı söyleyüp eylerse mezemmet
Ya rabb püret ağzını anın şehdû şekerden
Kibr ile bize kin edene bâri teâlâ
İman ile şefkat vere vü sürmeye derden

beytlerini alıyor [1].

Beyânî tezkiresi, şâirin yalnız ismini ve Dokakinzade olduğunu kayıt ve Latîfî'nin aldığı birinci gazelin birinci beytini ilâve etmiş [2], Kınalı zade Hasan çelehi ise "Ağır zeâmeti ve hayli şsvket ve riyâsti var iken küşei fenâ ve inzivada ihtiyârı küşei kanaat etmekle sülûk,, ettiğini ve "Fakrû fenâyâ müteallik eş'arı ve tasavvuf ve hakikata mülâyim güftârı,, bulunduğunu söyleyip Latîfî gibi mezkûr gazelin üç beytini almıştır [3].

[1] Sa: 87.

[2] Dârülfünun; Halis Ef. K. No. 1560; Varak: 110.

[3] Dârülfünun; Rızâ Pş. K. No. 1921.

Riyâzî; "Dokakin oğullarındandır. Devri Süleymânîde mutasarrıfı zeâmet iken ferağ edip ihtiyârı kûşei uzlet etmişti,, deyip dîvanından

Kûyi dildara varır sofîyi tesbîh ile gör
Benzer iblîse ki ol cennete mar ile gider [1]

□

Şevk erdügünce çâk ederiz sabr hil'atin
Hurşit olursa tûğme ana, mâhı nev ilik

□

Bize geldikçe vefa câmı döner gayra sunar
Dâimâ aksinedir dbvri bu çerhi dînun

□

Uçar can kuşu bu dâmı bedenden
Heman ol demde ki dükendi dâne

beyitlerini alıyor [2].

Kaf zade Fâizî'de "Zübdetül eş'âr,,ında bu şâirin bilhassa "Evâsıtı Süleymânîde fevt,, olduğunu tasrih ederek Riyâzî'nin aldığı beyitlerden ikinci ve üçüncü beyitleri almıştır [3].

Bu beyitlerin hepsi, Selim ağa, Millet ve Darülfünun kütüphanelerindeki dîvan nüshalarında vardır. Binaenaleyh hiç şüpheye mahal yoktur ki bu dîvanlar, tezkirelerde tercemesi mezkûu Dokakin zade Ahmet B. e âittir. Yine tezkirelerin Ahmet B. in dervişliğe sülûkünden evvel ağır zeâmete ve şevkettü riyasete sâhip olduğunu müttefikan beyanlarından anlaşılıyor ki bu zat, hakikaten Dokakin zabe Vezir Ahmet Pş. nin taallukatındandır ve her hâlde Dokakin zade Mehmet Pş. ile Gevheri mülûk Sultan'ının oğlu olduğu hakkında "Sicilli Osmânî,, nin verdiği malûmat itimada şayandır. Yalnız "Sicilli Osmânî,, nin bu bada oğlu aynı tarihte; yâni hem Mehmet Pş. yı, hem de Sultan zade dediği Dokakin Ahmet

[1] Bu beyit, dîvand

Çün sabâ can eline nûkheti yar ile gelür
Ruma san hâcei Çin müşki tatâr ile gelür

matl'lı gazelde olup şöyledir:

Kûyi yârı dolandır sofîvi teşbih ile gör
Benzer iblîse ki ol cennete mâr ile gelür

[2] Darülfünun; Yıldız. K. No. 2708.

[3] Darülfünun; Halis Ef. K. No 3409 Varak: 3. «Keşfüzzünun» Ahmet B. e âit malûmatı «Zübde» den almıştır. Cilt: 1: Sa: 503

B. yi 964 te öldürmesi mutlaka yanlıştır. Baba ile oğlun aynı tarihte ölmesi muhâl değilse de biraz müsteb'addir. Hele "Zübdetül eş'ar,, ın "evasıtı Süleymânîde,, öldüğünü tasrih etmesinden sonra vefatını 964 te kabûl etmek büsbütün güçtür. Çünkü bu tarih, 926 da cûlus ve 974 te vefat eden Süleyman'ın ahdi saltanatının evâsıtı değil, evahırdır. "Zübde,, nin sarâhatına nazaran bu zat, her hâlde 950 — 955 senelerinde vefat etmiştir.

Şimdi gelelim Ahmedî Sarbân'a:

Arzettiğimiz gibi Selim ağa. K. sindeki dîvanla Darülfünun. K. sindeki 802 numaralı dîvan, doğrudan doğruya Ahmedî Sârbân'a nispet edilmiştir. 7169 numaralı dîvanda ise "Dîvânı Ahmedî Sârbân Dokakin zade,, kaydı vardır. Her üç dîvan birbirinin aynıdır [1].

Sarı Abdullah; "Semerâtül fuad,, ında Ahmedî Sârbân'ın tercemei hâlinde "ve sülûkünde çok manzum ilâhiyât buyurup gâk kaygusuz ve gâh Ahmedî tahallus etmişlerdir. Bu şiir onların güftarbandır,, diyerek

Varımı ol dostâ verdim hanûmanım kalmadı
Cümlesinden el yudum pes dü cihanım kalmadı

matla'lı gazelini "Ahmedî,, mahlasıyla yazmıştır [2]. La'li zade Abdülbâkî' de sergüzeşinde bu gazelle:

Merd isen meydana aşkta can verüp cânânı gör
Sadık isen aşk içinde iste bul sultanı gör

matla'lı gazelini almıştır. Bu ikinci gazel, "Kaygusuz,, mahlasını hâiz olup yalnız Selim ağa. K. deki nüshada vardır. Müstakim zade de "kendilerinden eş'arı hakikat şiâr ve ledünnî güftâr sudur eyleyüp gâh Ahmed ve Ahmedî ve gâh Kaygusuz tahallus buyurmuşlar. Bunlardan başka bendegânı hâlisül cinanlarına ahyanen terbiyeyi müş'ir mekâtibi hakikat esâlipleri zuhur eyleyüp ancak eş'ârı merkumeden bazı Şâirî Mesnevî Abdul-

[1] Terci, Murabba', Nüseddes, Mesnevî ve sâire itibariyle her üç dîvân bir birinin aynıdır. Ancak gazeller itibariyle Selim ağa. K. sindeki nüsha noksandır. Bu nüshada Ahmet mahlasile 183 gazel vardır. Halbuki 7196 numaralı nüshada 247 gazel, 2 natamam gazel, 2 kıt'a, 35 Tuyuğ, 17 Müfred (6 tanesi mühür için söylenmiş) vardır. 802 numaralı nüshada ise 263 gazel, 1 natamam gazel, 1 kıt'a, 7 Tuyuğ; hepsi mühür için söylenmiş; 4 müfred mevcuttur. Binaenaleyh 802 numaralı nüsha gazeliyat itibariyle en zengî nüshadır ve Selim ağa. K. sindeki nüshada 79 gazel noksandır. Tuyuğ ve kıt'alarla müfredatta 7169 numaralı nüsha zengindir.

[2] Bu gazelin Sârbân Ahmed'e âidiyetine dair «Sohbetnâme» de de bir kayıt vardır. «Kitabımızın 95 inci sahifesine müracaat!»

lah Ef. nin Şerhi mesnevî'lerinde ve ahar teliflerinde ve gayri mhallerde mas-tur ve suretî mekâtîp dahi sikattan bazı muhibbanının mecmualarında muhar-rer bulunup bu fakiri kesîrüt taksîr destres olduğu mîkdarını işbu mecellede azîzi müşarûnileyh tercemeleri zeyline terkim etmeği münasip fehmetti-ğimden septü tahririne cesâret olundu,, deyip muhtelif vezinlerde (27) gazel ve ilâhisini yazmıştır. Bu 27 gazelin ikisi "Semerâtül fuad ve Ser-güzeşt,, teki gazellerdir. Diğerlerinin 8 tanesi "Ahmet,, mahlasıyledir ki bu 8 gazel, gerek Selim ağa nüshasında, gerek Darülfünundaki iki nüshada mevcuttur. Bundan başka her üç nüshada mevcut olan ve Mevlânâ-ya nazîre olduğu anlaşılan ve On iki İmam'ı medheden

Mazharı sırrı Hudâ Şâh selâmün aleyk
Kâşifi kul innemâ Şâh selâmün aleyk

matla'lı ve 18 beyitlik medhiyesini de Müstakim zade "Kaygusuz,, mah-lasile almıştır. 8 gazelin 7 tanesi "N,, harfinden evvelki harflerle kafiye-dâr bulunduğundan Milet .K. sindeki noksan nüshada da vardır. Yalnız 27 gazelin 17 tanesi Hece vezniyle ve "Kaygusuz,, mahlasıyledir. Bunlar, Darülfünun ve Millet. K. lerindeki nüshalarda yoktur. Yalnız Selim ağa nüshasında mevcuttur.

Sarı Abdullah Ef. de Müstakim zade nin dediği gibi "Cevâhiri bevâ-hiri Mesnevî,, sinde Ahmedî Sârbân, yahut Dokakin zade Ahmed B. in muhtelif mesnevîlerinden, gazellerinden bazı beyitlerle [1] iki mahalde bir müstezadını iki parçaya ayırıp tamam olarak almış [2], keza 3 gazelini yine tamam olarak, bir gazeli de noksan, fakat makta' beytiyle derceylemiştir[3].

Sarı Abdullah, bu gazel ve beyitleri alırken Ahmed Sârbân, yahut Dokakinzade Ahmet B. e âit olduklarını tasrîh etmemiştir. Mevlânâ, Attâr, Senâî, Magribî, Aşık Pş., Seyyid Nesimî ve şâir söfi şâirlerden aldığı gazel ve beyitlerin başına şâirlerin isimlerini yazdığı hâlde Sârbân Ah-med ve Hakikî B. den [4] aldığı gazel ve beyitlerde şâiri tasrih etmiyor. Anlaşıyor ki makta' beyitlerindeki Ahmed ve Hakikî mahlaslarını kâfi görüyor ve belki de bunları ihvanının malı olduğundan tasrihe hâcet görmeden tasarruf ediyor. Yalnız Cevâhiri bevâhiri mesnevî'deki gazel ve beyitlerin zikrettiğimiz muhtelif dîvan nüshalarının hepsinde aynen mevcudiyeti ve Müstakimzade'nin Sârbân Ahmed'in tercemei halindeki

[1] Cilt; 3. Sa : 120. 123 - 143. 215.

[2] Cilt; 3. Sa : 122 - 123. 173.

[3] Cilt: 1. Sa : 49. Cilt; 3. Sa : 132. 133. 203.

4] Hakikî B. den beş gazel almıştır. Cilt; 3. Sa : 192. 215. 192. 219. 286.

"eş'ân merkumeden bazısı Şârihi Mesnevî Abdullah Ef. nin şerhi mesne-vîlerinde,, bulunduğu kaydı bize kat'iyetle ısbat ediyor ki bu gazel ve şiirler, dîvan sâhibi Ahmed B. e âittir ve Ahmed B. le Ahmedî Sârbân da aynı adamdır. Şimdi tekrar edelim :

Sarı Abdullah ve Müstakim zade'nin Sârbân Ahmed'e nisbet ettik-leri eş'ân aynen Dokakin zade'nin dîvânında bulunması, bu dîvanlar-dan birinin Ahmedî, ikisinin Sârbân Ahmed'e âit gösterilmesi, dördüncü-sününde de "Dîvânı Ahmedî Sârbân Dokakinzade,, kaydının mevcudiyeti, bunlardan başka Dokakinzade Aamed B. le Sârbân Ahmed'in isimlerindeki ayniyet. Sârbân Ahmed'in 952 de vefat ettiği hakkında Atâr'den itibaren bütün tarîhî eserlerin ittifakiyle, Ahmed Beyin "evâsıtı Süleymânîde,, vefât ettiğine âit "Zübdetül eş'âr,, daki sarâhat, Ahmed B. in zeâmet ve şevketü riyâset sâhibi iken dervişliği ve uzleti ihtiyâr etmesi hakkında tezkirelerin verdiği malûmatın Şakayık, Semerat ve Següzeştî Melâmiye ile Melâmiye Şattâriye'de Sârbân Ahmed'in "Ser Sârbânân,, iken terki memuriyetle fakrû fenâ tarikini ihtiyâr eylemesi hakkındaki rivayetin aynı olması, şuarâ tezkirelerinin Dokakinzade Ah-med B. den aldıklarını şiirlerin Ahmedî Sârbân'ın dîvânında aynen bulun-ması bize Sârbân Ahmed'in Dokakinzade Ahmed B. den başa bir zat olmadığını kat'iyet ve sarahatla ısbat etmektedir.

Esâsen şâirin Melâmîliği, rind ve hatta şâhid bâz meşrebi, arada dir çârdarb olduğu, hemen bütün gazellerinde izânene ve vâzihan görülmektedir [1].

[1] Bu gün meydânı aşk içre şu kim merdi melâmettir
Taalluktan halâs oldu yeri anın selâmettir.

□

Yar eşiğinde şu kim sengi melâmetten kaçır
Yokdürür başında devlet kim selâmetten kaçır

□

Kim Ki delk ile murakka'dan umar yevki huzur
Düştü gam kişverine görmedi bir lahza sürur

□

Âşıkı şûrideler âlemde şâhidbâz olur
Gördüğü kebki hırâmı saydeder şehbâz olur

□

Cehdedip Ahmet cihandr bir nigâra âşık ol
Kim hakikî aşka iltir aşıkı aşkı mecaz

□

Bütün bunlardan başka Dokakinzade Ahmedî Sârbân, divânında İsmâîl Ma'sukî'yi de bir medhiye ile medhü tebcil etmiştir. Bu şi'ri aynen yazıyoruz :

Küntü kenzin gencine mâlik olan sultan dede,
Gevheri dürri hakayik silkine umman dede.
Her cihetten ملانى'nın remzine vakıf olup
Ma'nîi zâtü sıfâtı fehmeden insan dede
Tekyeğahı ask içinde pâbirehne çârdarb,
Sırrı hakta sertürâşu vâlihü hayran dede.
Ruzü şeb fakrû fenâdan fahredüp abdâlves,
Yek cihette dü cihâm eyliyen seyran dede.
Kendü nefsin kurtarup ktsretten âzâd eyliyen,
Bağı vahdet içre her dem gül gibi handan dede.
Hânei günci fenâda genci istiğnâ bulup
Bî beka âlemde bir kaç günlüğe mihman dede.
Bendei şâhı velâyettir muhibbı hanidan,
Can ile Âli abâ'nın yoluna kurban dede.
Tigi şevk ile vücudun şerha şerha çâk edüp
Ateşi aşk ile yanup yakılan bîryan dede.
Pîr olup şekli beşerde ârifi rabbanidir
Ana rahminde velâyet gösteren *Oğlan dede*.
Hullei firdevsi neyler çâkedüp ten cübbesin
Hil'ati dünyi vü ukbîden kaçan uryan dede
Eylemez keşfü kerâmet ilmi ihfâdan kaçır [1]
Mahremi Hak olan eyler sırrını pinhan dede.
Tigu tîrine hasudun, münkirin karşı durup
Yüzünü döndürmez, eyler sînesin kalkan dede.
Mülki şâdî [2] âlemi tahkik imiş bil Ahmedâ
Dâri dünyaya demiştir külbei ahzan dede.

Görse bir mahbûb kalmaz ihtiyârı zerrec
Yâ ilâhî kimse Ahmet gibi mecbur olmasun

Olmasam çardarbu sâf tıraş
Her kıl olurdu çeşmime hançer

Bu misalleri istediğimiz kadar çoğaltabiliriz. Bilhassa son beyit, Kalenderîlik'le Melâmîliğin tedâhülünü göstermek itibarile şayanı nazardır.

[1] Geçer "Nüşa,,

[2] Şâhî "Nüşa,,

Hâlis Ef. deki nüshayı istinsah eden zat, çok doğru bir tahmin ile bu gazelin kenarına "Bu gazeli şerif, galiba İsmâîl Ma'sukî hazretlerinin hakkında buyurulmuştur,, kaydını yazmış. İhtimâl de bu kaydı istinsah ettiği nüshadan aynen almış.

Hakikaten, Süleyman devrinde bendei şâhı velâyet, muhibbi hânîdânı Ehli beyt olan, Âli abâ'nın yoluna canını kurban eden, genc olduğu hâlde Kemâl ve İrfan noktai nazarından bir pîri rabbânî addedilen, tigi şevk ile vücudunu şerha şerha eden, fânî dünyaya birkaç günlüğe mihman, Oğlan şeyh İsmâîl Ma'sukî'den başka bir "Oğlan dede,, yoktur. Kuvvetle muhtemeldir ki Dokakinzade Ahmedî Sârbân, bu şi'ri Oğlan şeyh'in şehâdetinden sonra yazmıştır. Hulâsa; Şu şiir de yukarıdaki sarahatı teyit etmekte ve Dokakin zade Ahmed B. in Sârbân Ahmed olduğunu isbat eylemektedir. Anlaşıyor, ki tezkireler, şâirin ünvanını asâletini gözeterek, Ahmet B. menkabenâmeler ve umumiyetle tasavvufî eserler ise söfiligini nazarı itibâra alarak Sârbân Ahmed olarak kaydetmişler ve bu suretle bu ikilik meydana çıkmıştır.

Bütün bu mülâhazattan sonra dikkati celbeden bir cihet var. "Kaygusuz,, mahlasıyla söylenen ve ekserisi Hece vezniyle yazılmış bulunan şiirler, yalnız Selim ağa. K. sindeki nüshada vardır. Acaba "Kaygusuz,, mahlasıyla şiir söyleyen de Sârbân Ahmed'midr?

Tedkikatımızı bu cihetten yürütünce şu neticeyi bulduk :

İstinsah edilmiş bir sureti elimizde bulunan ve kitabımızın 205 — 216 ncı sahifelerinde hakkında malûmat verdiğimiz mecmuada "Kaygusuz,, mahlasıyla 52 şiir vardır. Bunların ancak 10 tanesi aruzladır. Bu ilâhilerin 23 tanesi, yalnız Selim ağa. K. sindeki divanda vardır. Bu ilâhilerden birinde Kaygusuz; Sârbân Ahmed'i medhediyor [1]. Birkaç kıt'asını aynen yazıyoruz :

Bihamdillâh ki erdi bize devlet,
Anunla zâhîr oldu Hakka vuslet

Hakikat Mehdîi sahib zaman ol;
Nişânı bî nişan olan heman ol;

Göz uciyle uyarır dü cihânı,
Anın yüzün gören bulur imânı,

Bakarsan zâhirine evliyadır,
Sorarsan zâtını sırrı Hudâdır,

Çü doğdu üstümüze nuri rahmet;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Nihan içre iyan olan heman ol;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Salar âlemlere emnû amân;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Dilersen bâtının nûri hafâdır;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

[1] Bu ilâhî, Selim ağa. deki divanda yoktur.

Anı sevenlere bildirdi Hakkı
Ölunce «kaygusuz» var medhin oku,

Kim anı sevmeyi ol oldu şaki;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Selim ağa K. sindeki dîvanla bu mecmuada kaydedilmiş olan diğer bir ilahisini de yazıyoruz :

Ezeli kalû beliden
Yoluna can kıldım fedâ

Kuluyum Sultan Ahmed'in
Kurbanıyım can Ahmed'in.

Bana feda kıldı özün,
Benim ile söyler sözün,

Sır içinde gödüm yüzün;
Diliyim sultan Ahmed'in

Her dem benim ile olur,
Benim ile alır, verir,

İnileyüp zari kılır;
Eliyim sultan Ahmed'in

Kaygusuz, bakma varına,
Yandım tecelli narına,

Düşegör dost didârına!
Nuruyum sultan Ahmed'in.

Bu ilâhiye na't diyemeyiz. Her hâlde bu da birinci ilahi gibi Sârbân Ahmed'e söylenmiş bir medhiyedir. Esasen şâir, mezkûr dîvanda ve mecmuada muharrer

Hamdülillah şimdi bir âlîcenâbım var benim
Evliyânın himmetiyle fethi bâbım var benim

matla'lı gazelinin son beytinde de

Kaygusuz eder ilâyî sana şükrüm budüdü:
Ahmed'in gibi melâzım, hem meâbım var benim.

diyerek şeyhini tebci ediyor.

Pîrim, sultanım evliya
Derd senindir, derman senin,

Mürşidsin, kutbi âlemsin;
Mürşidsin, kutbi âlemsin.

diye başlayan medhiye ile de mutlaka yine Sârbân Ahmed'e hitap ediyor.

Kitabımızın 66 ncı sahifesindeki birinci ilâhi de bu mecmuada şu suretle mukayyettir:

Hak yoluna giden gelsün
Hak keremi vardır bize

Yolumuz vusle voludur.
Bu yol hidâyet yoludur.

Bu yolu hut buldu bulan
Sırâtı müstakim olan

Bulmayandır mahrum kalan;
Şimdi bu Ahmed yoludur,

Bu yoldur hızar geldiği
Hızar âbî hayvan bulduğu

Gelüben beyan kıldığı;
Bu yol Muhammed yoludur.

Bu yuldur Ahmed'e gelen
Gerçeklerden bâkî kalan

Cümle yoldan muhtar olan,
Bu yol ol devlet yoludur.

Budur kaygusuz dedüğü,
Muhammed miras koyduğu

Alemin kaydın yedüğü;
Bu yol ol rahmet yoludur

Hiç şüphe yok ki bu şiirde de "Şimdi bu Ahmed yoludur," demekle Sârbân Ahmed'i kasdetmektedir.

Esasen yine kitabımızın 215 inci sahifesinde münderiç ilâhi de

Pir Ali sultan pîrimiz,
Nuri Hudâdır nurumuz,

Muhammed Ali sırrımız;
Esrârî envâr ehliyüz.

diyen kaygusuz; Şeyhi Ahmed B. in şeyhi Oğlan şeyhin babası ve kendi pîri Ali Bahâeddini Aksarâî'yi de zikrediyor.

Hulâsa; bütün bu mesrudattan anlaşılıyor ki; Dokakinzade Ahmedî Sârbân, Kaygusuz, mahlasıyla şiir söylememiştir ve „Kaygusuz,, Ahmedî Sârbân'ın müridlerinden, ihtimâl halîfelerinden bir zattır. Bilâhara bu zâtın şiirleri Ahmed B. in şiirlerine karıştırılmıştır. Maalesef şimdilik, kudretli bir mutasavvıf halk şâiri olan "Kaygusuz,, hakkında kat'i ve sarîh malûmatımız yoktur.

II — Kitabımızın 50 - 51 inci saifesinde İsmâîlî Ma'sukî'ye atfolunan gazel, Eşref oğlu Abdullahi Rumi'nin dîvanında (Sa: 75) şu suretle muharrerdir:

Ey gönül bir derde düş kim anda derman gizlidir,
Gel karış bir katreye kim anda umman gizlidir.
Terkedüp cânü cihâmı giy feragat cübbesin,
Bu feragat cübbesinde sırrı suitan gizlidi.
Değme bir horü hakire hor görüp hor bakma kim
Gönlünün her küşesinde arşı Rahman gizlidir.
Muhib ise cânü dil bulur hayati câvidân,
Dervişin her bir sözünde âbi hayvan gizlidir.
Gör bu Eşref oğlu Rumi' bahri aşkla neyledi?
Canü başı terkedüp cânü cihanda gizlidir.

Hâlet Ef. K. sindeki 800 numarada mukayyet mecmuada bu gazel, من كلام چلي سلطان قدس سره, kaydiyle Oğlan şeyh'e ait gösterilmektedir. Mecmuadan naklettiğimiz şekli, vezin ve kafiye noktai nazarından daha mazbut ve mükemmeldir. Divanda biraz tahrif edilmişe benziyor. Bu gazel, X uncu asırdan evvelki bir mecmua ve ya dîvanda Eşref oğlu'na ait olarak görülmedikçe kat'i bir şey söylenemez..

III — Yine Halet Ef. deki mecmuadan naklen 53 - 54 üncü sahifeye dercettiğimiz

Naklolur Şeyh Safî'den bu haber
Şam şehrinde zamaniyle meğer

matla'lı mesnevî, Hamse sahibi Dokakinzadelerden Taşhca'lı Yahya B.in
"Gencînei râz." ında dîbâce ve tevhidden sonraki ilk hikâyedir; binaen-
aleyh İsmâîli Ma'sukî'nin değildir.

IV — Kitabımızın 123 - 128 inci sahifeierlnde tercemei hâli yazılan
İdrîsi Muhtefî'nin mezar taşının kitâbesini dercetmeyi unutmuşuz. Burada
yazıyoruz :

رحلت ابتد اول عزيز محترم
روضة جنات عدن آكا حرم
رحمت اولسون ديديلر جمله امم
ناميدر حاجي على على همم
هم ربيع الاول آيك آخرى
بيك بكرى درت ايدى سال رقم
فاتحه

V — Sa 179 da bahsettiğimiz İbrahim bâbâyî velî'nin Ramazan Ef.
türbesi haziresindeki merkadinin kitâbeî sengi mezânı da şudur:

هوالباقى
جميع مؤمنين و مؤمناتك
و سابقا سپاه سلحدار
قلعى كتبه سنندن
مرحوم ابراهيم افنديك
ارواح شريفه سننه
رضا لله الفاتحه
١٢٦٤
سننه
فى رمضان
٢٠

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdullah Hulûsî*
(Mirefteli) — Esmârül Hadâyık. «Taş basması. 1267» [Türkçe]
2. *Abdûlbâkî (La'liza-*
de) — Serüzeşt. «Matbu'; 1175 senesinde yazılan nüsha. Mil-
let. K. No 1052, 1053» [Türkçe]
3. *Abdülkadir* — Müsahabai maarif. «Darülfünun; 16620» [Türkçe]
4. *Abdülkerim Ruhî*
(Muhammed Nur'un
halifelerinden) — İlahiyat mecmuası. «Terlikçi Raşit Ef. de.» [Türkçe]
5. — Surei Kevser tefsiri [Arapça]
6. — Risâlei vehbiyye [Türkçe manzum]
7. — Hediyetül hac [Türkçe]
8. *Abdürrahim*
(Fedâî) — Risâlei ruhi kızıl alâ esrârı mebzul muammayı sırrı
ezel [Türkçe manzum]
9. *Âbidin* — Muhammed Nur'un Vâridat şerhi tercemesi
«8 Ramazan 1272 de yazılmıştır. Darülfünun. K. 562»
[Türkçe, manzum].
10. *Ahmed ibni İdrîs* — El'ikdün nefis fi nazmı cevâhirit tedris
«Ahmed ibni İdrîs'in kelimâ-
tını havi olan ve İbriz' i takliden yazılan bu kitap 1315
H. de Mısır, Bulak matbaasında tab' edilmiştir.» [Arapça]
11. — Sılevat «1314 kânunuevvel. İstanbul; Mahmut B. matba-
ası.» [Arapça]
12. *Ahmed Na'im* (Darül-
fünun müderrisle-
rinden) — Sahîhi Buhârî muhtasarı Tecridi sarîh tercemesi
«Evkaf matbaası; 926-928.» [Türkçe]
13. *Ahmed Remzî* (Üs-
küdar kütüphanesi
müdürü) — Miftâhülkütüp ve esâmîi müellifin fihristi.
«İstanbul 1928-1346» [Türkçe]

Bu eserler hakkında me-
tinde malûmat vardır

14. *Ali kulu Han* (Muh-
birtüd devle) — Mecmaul fusahâ مجمع الفصحاء «Tahran; 1295.» [Acemce]
15. *Ali Urfî* — Vâridat şerhi tercemesi. «Millet. K. 983» [Türkçe]
16. — Terceme ve şerhi kitâbü'r reşâd fil mebdei vel
mead والمعاد والمبدأ وشرح كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد [Türkçe]
17. *Atâî* (Nev'izade) — Hadâikuhakayık fi tekmiletiş şakayık حدائق الحقائق
في تكملة الشكايك (Şakayiki no'maniye zeyli) «2 cilt; Mat-
baai âmire. 1286.» [Türkçe]
18. *Bedreddini Sîmâ-
vî* — Vâridat واردات [Arapça]
19. *Câmî* (Abdürrah-
man) — Nefehâtül üns نفحات الانس «Fatih Murat molla. K. No
1302. [Acemce]
20. — Men lâ yahzuruhul fakih من لا يحضره الفقيه «2 cilt. Mat-
baai Ca'feriye; Lekhno; 1302. H.» [Arapça]
- Ebu Ca'fer Mu-
hammed ibni
Aliyybni Huse-
ynîbi Müsebnî
Bâbı veyhil
kum'î (Şeyh
Saduk)*
ابو جعفر محمد بن علي بن
الحسين بن موسى بن بابويه
القمي (شيخ صدوق)
21. — Risâle fil itikâdât رسالة في الاعتقادات «İran; 1320. H.»
[Arapça]
22. *Ferit* (Darülfünun
müderreslerinden) — Vahdeti vücut. «Matbaai âmire; 1331.» [Türkçe]
23. — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. «Matbaai
âmire; 1911.» [Türkçe]
24. — Türkiye tarihi dinîsi. «Mülkiye mektebi matbaasında
taş basmasile matbu 1926-1927.» [Türkçe]
- Fuat* (Köprülü
zade; M.)
25. — Anadolu'da islâmiyet. «Darülfünun Edebiyat fakültesi
mecmuası. 1922-1338. Sayı: 4-5.» [Türkçe]
26. — Enfluence du Chamanisme Turco-Mongol sur
les ordres Mystiques Musulmans. «İstanbul; 1929.»
[Fransızca]

27. *Gulâmi Muhammed
ibni müfti Rahîmul-
lahi Lâhûrî* — Hazinetül asfiya خزنة الاسفيا «Lekhno; 1920. H.» [Acemce]
28. *Hüseyn Vassaf* (Ha-
cî) — Sefinei evliya «5 Cilt; bilhassa müteahhürîni meş-
yihî terâcimi ahvâlini ihtiva etmesi dolayisile çok kıymetli
olan bu eserin tab'ı Türk tasavvuf edebiyatı için çok lâ-
zımdır.» [Türkçe]
29. *İsmail Hakkı* (Mu-
hammd Nur'un der-
vişlerinden) — Sandukatül maarif. «Seyyid Muhammed Nur'un risâ-
lelerini havi mecmua.»
30. *İbrahim* (Kuşadalı) — Mektubat. «Bendeki yazma nüsha.» [Türkçe]
31. *İsmail Hakkı* (Bur-
salı) — Lübbül lüb ve sirrussır لبالب وسر السّر «Millet. K. ulu-
mi şer'iye; № 874.» [Türkçe]
32. *Kaygusuz Abdal* — Budalânâme. «Taş basmasile matbu'dur.» [Türkçe]
33. *Kemaleddin* (Harîrî
zade) — Tibyanı vesâilül hakayık fi selâsilit tarâik
تبيان وسائل الحقائق في سلاسل الطرائق «Bu kitap hakkında birinci
kısımın Bibliyografyasında malûmat vardır.» [Arapça]
34. *Magribî* (Muhamme-
dibni Şîrin) — Câmî cihannümâ. «Devir ve tevhîd merâtibini dâire-
lerle tavih eden küçük, fakat çok güzel bir risâledir.
Muhammed Mur 270 inci sahifedeki daireyi bu risâleden
almıştır. Ayasofya. K. mecmua; № 2087. Hâlet Ef. K.
mecmua; № 800. mezkûr kütüphane mecmuaları arasında
251 numarada bu risaleye ait kâtip ve şarihi belli olmıyan
bir şerh te vardı.» [Acemce]
35. *Mevlânâ Celâ-
leddîni Rûmî* — — Mesnevî. «1268; İstanbul: Matbaai âmire. Sâir matbu'
ve yazma nüshalar.» [Acemce]
36. — — Külliyyat. «Lekhno, 1302.» [Arapça ve Acemce]
37. — — Dîvânî kebir. «Eski bir yazma; Hâlet Ef. K. № 687.»
[Acemce]
38. *Muhammed Abdür-
rauf* (İmâm. Menâ-
vî) — El kevakibüd dürriyye fi terâcimis sâdetis so-
fiyye الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية «1274. H. de yazılmış
nüsha. Dârülfünun; Hâlis Ef. № 6495» [Arapça]



ESÂMÎ FİHRİSTİ

— İSMİ HASLAR ALFABE SIRASIYLEDİR —

A

Aabaza Mehmet Pş 136
 Abbas (Melamî mümessili) 178
 Abbâsiler 169, 279
 Abdallık, Abdallar 14
 Abdal Musa 70
 Abdullah (Seyyit) 181
 Abdullah (Bosnalı, Fusus şârihi) 78, 79, 80, 94, 171, 172, 241, 246
 Abdullah (Sarı, Mesnevî şârihi) 40, 42, 46, 48, 61, 69, 77, 79, 85, 86, 93, 94, 98, 114, 124, 132, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 149, 172, 174, 179, 180, 186, 192, 193, 196, 199, 202, 203, 204, 212, 345, 346, 347
 Abdullah baba (Bektâşi) 70
 Abdullah (Seyyit, La'î zade) 138
 Abdullahiştarkavî 241, 242
 Abdullahil Ensârî (Şeyhulislâm) 5, 12, 14, 16, 26, 209, 213, 242
 Abdullah Nâsîh (Himmetzâdelerden) 128, 129
 Abdullah ibni menâzil 4, 11, 12, 13, 16, 24
 Abdullahibni Muhammedil mürtaîş 6, 7, 14, 25
 Abdullahibni Muhammedibni Abdür-rahmânür râziyyüş şa'rânî 8
 Abdullah Mehdiyyi Bâverdi 5

Abdullah Hulusî (Mirefteli) 138, 239, 244, 299, 315, 316
 Abdullahil Mufaddil 181
 Abdülâhat (Şeyh) 309
 Abdülâhat Nurfî 90, 131
 Abdüllatîfi Buhârî 326
 Abdüllatîfi Halebî 241
 Abdülaziz (Şâir Tiflî'nin babası) 130
 Abdülazîzüddebbâğ 247
 Abdülaziz (karaçelebizâde) 43
 Abdülaziz (Sultan) 73, 180, 182, 238
 Abdülbakî (La'î zade) 36, 37, 38, 40, 42, 43, 46, 48, 49, 50, 56, 71, 72, 73, 119, 128, 136, 137, 142, 151, 161, 163, 164, 165, 166, 170, 173, 174, 175, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 203, 204, 212, 213, 214, 345
 Abdülbakî (Darülfünun muallimlerinden) 73
 Abdülhaccam 23
 Abdül ganiyyün Nablusî 242
 Abdülhalik (Şeyh. kazanlı (235, 236, 241
 Abdülkadir (Hacı) 313, 314
 Abdülkadir (Seyyit, Gulâmı Kadir, Belhî) 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 202, 213, 215, 239
 Abdülkadir (Geylânî) 15, 20

Abdülkerim (H. Husnû Pş. nın babası) 179, 238
 Abdülkerim (Şeyh, İştîp'li) 236
 Abdülkerim Ruhî (Şeyh) 180, 239, 303, 318, 322.
 Abdülmecid (Sultan) 238
 Abdülmecid (Şeyh Sivasî) 79, 124
 Abdülvehhâbüş şa'rânî (İmâm) 12, 62, 63, 242, 247
 Abdür-rauf (Hacı. Hafız) 309
 Abdür-rahim (Fedâî) 240, 287, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 336
 Abdür-rahman (Şeyh. Harîrî) 324
 Abdür-razzâkı Kâşânî 262
 Abdüssamedî Şebüsterî 242
 Abdüssamed (Nureddin) 262
 Abdüsselâmibni Meşîşül Hasenî 247
 Abdi Pş. (Nişancı) 146
 Âbidin (Manastırlı) 249, 250
 Abiş (Hacı) 301, 337
 Âdem (Hacı) 323
 Âdile (Sultan) 73
 Ahmed (Dokakinzade. Sarbân) 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 349
 Ahmed (Müfti. Gaybî'nin babası) 114
 Ahmed (Şeyh) 232
 Ahmed Said (Seyyit) 181
 Ahmed (Seyyid) 181
 Ahmed (Seyyid) 181
 Ahmed (Seyyid. Paşmakçı zade) 164
 Ahmed (Bolulu. Bayramî) 128
 Ahmed (Doktor) 320
 Ahmed (Kaymakam) 281, 325
 Ahmed (Şeyh. Kalburcu zade) 114
 Ahmed (Sultan. I.) 61, 113, 136, 137
 Ahmed (Sultan. III.) 142, 163, 165
 Ahmed Abdal 13

Ahmed A'rac (Seyyid) 181
 Ahmed baba 285, 322
 Ahmedî bican 39
 Ahmedî Çeştî 13, 14
 Ahmed Dede (Peçevî) 25, 175, 176
 Ahmedî Fârûkî (İmâmı Rabbânî) 170, 233, 241, 262, 263, 264
 Ahmed (Gazâlî) 9
 Ahmed Hamdi (Nâzımulhikem) 320
 Ahmedî Horasânî 37
 Ahmedî Mekki 241
 Ahmed Pş. (Dokakinzade. Yavuz vezirlerinden) 340, 341, 342, 343, 344
 Ahmed Pş. (Dokakinzade.) Kanûnî Süleyman vezirlerinden) 342
 Ahmed Pş. (Girit fâtihi) 146
 Ahmed Remzi (Üsküdar kütüphanesi müdürü) 162, 315
 Ahmedî Rûmî 87, 88
 Ahmed Sârbân 45, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 81, 83, 90, 91, 95, 98, 103, 104, 163, 171, 172, 174, 198, 199, 202, 204, 208, 213, 214, 215, 236, 340, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351
 Ahmedüzzâhidî 242
 Ahmed Yesevî 168
 Ahmedibni Abdülkuddus (Ebülmevâhib) 242
 Ahmedibni Hamdan 14
 Ahmedibni Hanbel (İmâm) 99, 282
 Ahmedibni Hudrevayh 5, 6, 7, 11, 25
 Ahmedibni İdris (Şeyh. Seyyid) 247, 248, 249, 267, 268, 276
 Ahmedibni İsmâil 24
 Ahmed Sâfi (Şeyh) 239, 302, 314, 317, 318, 320, 337

Ahmedîbni Yahyelcell â7, 25, 27
 Ahî, Ahîlik, Ahîler 167, 168, 170
 Ak bıyık 39
 Aksaray (Konya) 43, 45, 46
 Ak Şemseddin (Şemseddin Muhammedîbni Hamza) 39, 40, 41, 42, 170
 Akkâ 237
 Aleksandır Dokakin 341
 Âlî (Gelibolu'lu) 13
 Alâeddin (Vize'li) 67, 68, 92, 171, 208
 Alâeddini Aksarayî (Şeyh) 45, 46
 Alâeddini Attâr (Hâce) 241
 Alâeddini Erdebîlî (Hâce) 33, 38
 Alâüddeve (Rüküddin) 170, 262, 264
 Ali (Fâzıl İznîkî) 124, 136, 172
 Ali (Gedâî. Şair) 161
 Ali (Hafız. Melâmî mümessillerinden) 178
 Ali (Seyyid) 231
 Ali (Seyyid. Pamakçı zade Şeyhülislâm) 161, 163, 164, 165, 174, 175, 180, 196
 Ali (Şeyh) 232, 233
 Ali (Şeyh) 326
 Ali B. (Nazımulhikem Hamdi'nin ağılu) 321
 Ali (Tabur imamı) 237
 Ali (Zeynül'âbidinibni Huseyn. İmâm) 38, 182, 231, 279
 Ali Burhaneddin (Ebül Hasanül Harîrî) 326
 Ali Abo 8, 15, 25
 Ali Ayni (M. Darülfünun müderrislerinden) 35, 38, 63, 107
 Ali Cânîp 165
 Ali dede (Paşmakçı) 69
 Aliyyibni bindâribni Hasanüssayrafi 7

Aliyyibni Ebu Tâlib (İmâm) 38, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 84, 98, 99, 168, 182, 190, 191, 197, 198, 199, 212, 213, 231, 235, 240, 241, 242, 250, 265, 275, 276, 277, 279, 281, 282
 Aliyyibni Osmanibni Ebu Aliyyül Gaznevî 3
 Aliyyibni Sehlîbni Ezheri İsfihânî 7, 8
 Aliyyi Kürdî 15, 26
 Ali Nutki dede (Seyyid) 187
 Ali Pş. (Şehid. Sadrı âzam) 165, 166, 173, 178
 Ali Rızâ (Şeyh) 302
 Ali Rızâ (Kaymakam) 331, 334
 Ali Rıza Vasfî (Şeyh) 314
 Ali Şermî (Nakşî) 74, 126
 Ali Urfî (Şeyh) 250, 287, 301, 310, 311
 Aliyyül atval (Karabâşı velî) 241
 Aliyyül Havvâs 62
 Aliyyün Nakî (ibni Muhammedüt Takî. İmâm) 279
 Aliyyür Rıza (ibni Mûsel Kâzım. İmâm) 62, 182, 279
 Aliyyüş şenâvî 242
 Aliyyüttavfî 241, 242
 Alp tekin 24
 Amasya 341
 Amribni Müslime (Ebu Hafsül Hadâd) 5, 6, 7, 12, 14, 22, 24, 25
 Anadolu 16, 26, 33, 34, 39, 109, 165, 167, 168, 169, 184, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 299, 300
 Ankara 33, 34, 35, 37, 40, 71, 109, 123, 133, 169, 300
 Antalya 234, 235
 Arabistan 79, 171
 Arâyış 247

Ârif (a'yandan) 138
 Ârif (Muallim) 182
 Arslan (Şeyh Raslânı Dımışkî) 249, 326
 Arşî 102, 284
 Askeribni Huseyn (Ebu türâbî Nahşebî) 3, 5, 6, 7, 10, 11, 24
 Âşım (Zeyli Zübde sâhibi) 143.
 Âşık Paşa (Şeyh, Şâir) 346
 Atâî (Nev'î zade) 41, 42, 43, 44, 46, 48, 55, 68, 76, 78, 123, 124, 125, 213
 Attâr (Feridüddin) 3, 5, 11, 12, 179, 346
 Avnî (Yenişehirli) 101
 Avnî (İstanbul Posta müdür muavin). 205
 Avrethisar 302, 338
 Ayaş 42
 Ayhan bibi (Seyyide) 181
 Aynülkuzâtı Hemedânî 7
 Aynî Mûsâ 304
 Ayşe (Binti Ebu Bekir) 82
 Ayvansarayî (Hüsezin) 84, 209
 Azizi Horasânî 190
 Aziz baba (Kantarıcı. Şeyh) 320
 Aziz Mahmud Hüdâî 39, 90, 136, 137, 141, 245
 Azîzi Nesevî 176

B

Ba'lebek 276
 Baba (Seyyid) 171
 Bâbâî, Bâbâîlik 167
 Baba Nehhâsî 39
 Baba Yusufu Hakîkî 39
 Bağdâd 7, 25, 85, 137
 Bahaeddin (Sultanül ulemâ) 9, 25
 Bâlî (Sofyalı) 76, 245
 Balıkesir 216

Bâlî (Gazanfer E. ihvanından) 68, 69
 Barak baba 167
 Basra 280
 Başçı İbrahim 45
 Batlamyos 272
 Bâtınîlik, Bâtınîler 16, 25, 26, 99, 167, 197, 204, 283
 Batom 237
 Bayburt 341
 Bâyezîdi Bistâmî 5, 6, 7, 14, 20, 37, 242, 263
 Bâyezid (Sultan. II.) 340
 Bayramiyei şemsiye 248
 Bedr (Seyyid) 231
 Bedrüddini Sîmâvî 170, 238, 244, 245, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 264
 Bedrül velî (Seyyid) 231
 Beğpazarı 40
 Bektâşîler 26, 42, 49, 60, 69, 99, 103, 104, 128, 167, 168, 170, 171, 181, 191, 197, 203, 206, 274, 283, 298, 299, 300, 325, 331
 Bekir Reşad 178, 179, 180, 182, 238
 Belgrat 82, 123, 141, 165, 201, 238
 Belh 181, 182
 Benî nicran 99
 Benî ümeyye 280, 281
 Beşir (Kalburcu Şeyh) 114
 Beşir ağa (Lebenî, Sütçü) 93, 94, 128, 141, 161, 163, 172, 173, 174, 188, 196, 201, 204
 Beyânî (Tezkireci) 343
 Bibi Sâcide 181
 Bibi Saide 181
 Bibi Seyyide 181
 Biga 238

Binyamin (İbni Yâmin) 42, 43, 48, 91, 170, 174
 Bizagu 167
 Bizans Bizanslılar 167, 169
 Bistam 6
 Bolu 43
 Bosna 72, 76, 79, 133, 236 238, 241, 299, 323
 Buhara 10
 Burhâneddin kılıç (Aylık hanlardan) 181
 Burhâneddin kılıç 181
 Bursa 33, 35, 39, 40, 42, 45, 75, 78, 109, 124, 161, 171, 172, 182, 206, 214, 238, 300, 328

C

Ca'fer (Şeyh: Seyyid) 76
 Ca'ferî — İmâmî 197
 Ca'ferüssadık (ibni Muhammedül-bâkır. İmâm) 37, 38, 62, 64, 68, 182, 279
 Ca'fer Çelebi 341
 Câmî (Abdürrahman) 4, 16, 19, 26
 Celâl (Muallim) 216
 Celâleddini Devvânî 251, 262
 Celâleddin Rûmî (Mevlânâ) 9, 25, 34, 58, 60, 67, 104, 108, 143, 146, 167, 168, 191, 197, 199, 262, 264, 273, 274, 346
 Celvetî, Celvetiye 39, 194
 Cemâl (Hacı. Şeyh) 337
 Cemâl (Köprülüzade) 13
 Cemâleddini (Seyyid) 181
 Cemâleddin Tebrîzî 38
 Cevdet 45
 Cevrî 25, 142, 149, 172, 206
 Cezayiri bahri sefid 238
 Ceyhun 25
 Cibâl (Kuhistan ve Hemedan) 6

Cübeyribni Mut'im (Sahabeden) 10
 Cüneyd 4, 6, 7, 8, 9, 25, 38, 242.

Ç

Çatalca 238
 Çeştî, Çeştîler 16, 263
 Çubuk suyu 33

D

Dâvud (Peygamber) 240
 Dâvudi Tâî 38
 Dedeli (Köy) 301, 323
 Deli orman 170
 Demir Han (Hamza Bâlî'nin oğlu) 76
 Demir Hisar 234
 Derviş Ahmet (Morah) 342
 Derviş Hasan (Husâmî) 85
 Derviş Mehmet (Hoca) 241
 Di'bili Huzâî (Şair) 60
 Dorsun fakih 169
 Doyran 233, 234, 301, 302, 337

E

Ebu Abdullahissecizî 6
 Ebu abdullahilbüsrî 7
 Ebu abdullah Muhammedibni Aliyyüttirmizî 7
 Ebu abdürrahmanissülemî 7, 8, 12, 13, 14, 22, 23, 24
 Ebu Ali Fuzeylibni İyâzil Kûfî 10
 Ebu Ali Keyyâl 13
 Ebu Ali Muhammedibni Abdülveh-hâbüssakafî 11, 12, 13, 16, 24
 Ebu Anrül İstahrî 242
 Ebu Amr Muhammedibni İbrâhîm-üzzücâcî 7
 Ebu Amribni İsmâilibni Nüceyd Ahmedüssülemî 7
 Ebu AliŞakîkibni İbrâhîmül Belhî 11

Ebu Bekr (İbni Ebu Kahafe) 10, 20, 84, 198, 235, 241, 276
 Ebu Bekir dede (Seyyid) 25, 178, 187, 206
 Ebu Bekr Muhammedibni Amrülver-râkuttirmizî 6
 Ebu Bekr Muhammedibni Ahmedib-ni Hamdünil ferrâ 12, 13
 Ebu Bekribni Müslimibni Abdullahi-zzeherî 10
 Ebu Bekri Nessâc 9
 Ebu Bekri Şiblî 12, 13
 Ebu Hanîfe (İmâmî Âzam) 98, 100, 282, 283
 Ebu İshak İbrâhîmibni Yusufibni Muhammedüzzücâcî 6, 7
 Ebu İshak Safiyyüddin 37
 Ebu İsmâil Ahmedibni Hamza 12, 13
 Ebu İyâzibni Mansûri Kûfî 10
 Ebu Ca'fer (Abdullah. Halife) 279
 Ebu Ca'ferül Haddâd 242
 Ebu Hamzai Horâsânî 6, 7
 Ebu Kasımı Gürgânî 9
 Ebül Fazlibni Hasan 3
 Ebül Fazlibni Hasanisserahsî 8, 13
 Ebül Hasan Aliyyil Harîrî 25
 Ebül Hasanî Cürcânî 37
 Ebül Hasanüşşâzelî 247
 Ebül Hüseyin Sâlimülbârûsî 10, 24
 Ebülkasrı Büstî 13
 Ebu Muhammed Abdullahibni Muhammedibni Abdürrahmanür-râzî 8
 Ebu Muhammed Abdullahibni mu-hammedül Harrâzürrâzî 6, 7
 Ebu Muhammed Haddâdül Haccâm6
 Ebu Nasrî sirâc 8
 Ebu Osmânî Magribî 9
 Ebu Osmânî Hıyırî 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14

Ebu Saïdülharrâz 20
 Ebu Said Ebühayr 8, 12, 13
 Ebu Tâlibi Mekkî 250, 251
 Ebu Yusuf (İmam Muhammed) 98, 100
 Ebün Necîbi Sühreverdî 9, 38, 242
 Ebüs Suud 50, 68, 72, 86
 Ebüs Suudibniş Şibl 20
 Eflâkî (Ahmed Dede) 9
 Eflâtun 274
 Edebâlî 136, 169
 edirne 34, 46, 48, 55, 85, 88, 109, 143, 170, 206, 215, 299
 Eğri dere 90
 Ekberîyye 233, 241
 Elmas (Seyh) 323
 Elvanî Şîrâzî (Şeyh. Şâir) 346
 Emin (Hacı) 235
 Emîri Sikkînî (Ömer dede) 37, 39, 40, 41, 42, 76, 91, 142, 170, 174, 191, 196
 Emir Sultan 33
 Emîrî 340, 341
 Enver 144
 Enis 329
 Erdebil 38
 Erzurum 136
 Esat Dede (Mesnevîhan. Şâir) 205
 Eskişehir 300, 314
 Esrar Dede (Şair. Tezkireci) 144, 186, 342
 Eşrefi Rûmî (Abdullah) 19, 21, 168
 Evhadeddini Kirmânî 34, 167
 Evliya Çelebi 80, 124, 131

F

Fâik Mehmet (Hacı. Şeyh) 300, 313
 Fâik Reşad 144
 Fâik Süleyman (Ruznamçeci) 124, 132, 156, 174, 188

Fâizî (kaf zâde) 344
 Fahreddîni İrâkî 167
 Fahri 215
 Fas 247, 248
 Fasih (Dede. Şâir) 25, 186, 340
 Fâtıma (Binti Muhammed) 62, 63, 99, 280
 Fâtıma (Ahmedibni Hudreyh'in zevcesi) 6
 Fâtıma (S. Abdülkadir'in kardeşi) 181
 Fazlullahi Hurûfî (Fazlı yezdan) 100, 101, 103, 128
 Fazlullahi Rahîmî 202
 Fehim (Şâir) 143
 Ferhad Pş. (İran serdarı) 81
 Fethibni Aliyyil Mavsılî 10
 Feyzî (Simkeş zade) 162, 205
 Feyzullah (Şeyh Mürad tekkesi şeyhi) 182
 Fikrî Pş 281
 Filibe 123, 201
 Fir'avn 244
 Fisagor 274
 Fuad (Köprülüzade, Dr. Prof.) 131, 132, 169, 198
 Fuzeylibni İyâz 11

G

Gâlib (Şeyh. Şair) 88, 187
 Gazalî 8, 9, 76, 251, 262
 Gazanfer (Şeyh) 67, 68, 69, 75, 91, 171
 Gazanferi sâni (Şeyh) 69
 Gazne 24
 Gaybî (Sun'ullah) 45, 55, 91, 92, 103, 105, 111, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 172, 193, 194, 199, 205, 215, 216, 274
 Gelenbevî 251, 262

Gelibolu 34, 234
 Gevheri Mülûk (Sultan) 340, 341, 343, 344
 Girit 179, 238
 Gradâs (Köy) 235
 Göynük 40, 41, 42
 Gulâmeddin (Seyyid) 181
 Güftî (Şâir. Tezkire sâhibi) 85, 86, 131, 143
 Gülşenî (İbrâhim) 85
 Gürice 310

H

Habîbi A'cemî 38
 Habibullahı Buharî 241
 Hacı Bayrâmı velî 26, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 91, 93, 133, 142, 169, 170, 189, 207, 208, 247
 Hacı Bektâşi velî 151
 Hacı Keyvan Kabâî (Hacı Bayram) 74, 93, 94, 421, 40, 141, 172, 174, 196, 201
 Hâcegîi Semerkandî 241
 Hacı Hasan (Şeyh) 314, 323
 Hacı Vâlîde (M. Nur'un zevcesi) 240, 300
 Hâdî (Şâir) 80, 88, 89
 Hâdî (Bursalı) 88
 Hâdî (Edirneli) 88
 Hafız Mehmed 10
 Hâksârı 197
 Hakkı (Şeyh) 302
 Hakkı (Kalkandelen'li) 941
 Hakikî B. 133, 192, 193, 198, 201, 202, 203, 204, 211, 212, 214, 245
 Halep 25, 326, 342
 Halil (Emir. ağâ) 175, 176, 178
 Halil (Hacı. Mora Yenişehir'li) 190
 Halil (Alay emini) 239

Halil Pş. (Sadri âzam) 124, 136, 137, 141
 Halim (Şair) 56
 Halîmî Çelebi (Muallimi Sultânî) 341
 Halvetî, Halvetiye, Halvetîlik 34, 79, 90, 91, 128, 141, 194, 233, 241
 Hamdûni Kassâr (Ebu Sâlih) 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 20, 22, 23, 24
 Hamdî (Şeyh) 301, 323, 337
 Hamdî 69
 Hamid (Alay imamı) 237
 Hamîdeddin (Şey Hâmîdi velî. Ebu Hâmîd. Somuncu Baba) 33, 34, 37, 38, 39
 Hammer 132
 Hamza Bâlî (Bey. Kara Bâlî. Hâce Hamza) 45, 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 106, 124, 131, 133, 164, 171, 176, 178, 188, 213, 946, 263
 Hartman 13, 14, 22, 26
 Hârezm 25, 179, 197
 Harîriyye 25
 Hasan 242
 Hasan (İrâkî zade) 48, 49
 Hasan Çelebi (kınalı zade). Tezki-reci) 343
 Hasan (Şeyh) 46
 Hasan (Şeyh) 242
 Hasan (Şah) 181
 Hasan Âlî 70
 Hasamı Bısrî 38, 241
 Hasamı Esterabâdî 37
 Hasan (İbni Ali. İmâm) 99, 276, 279, 281
 Hasanibni Muhammed (Mecmua sâhibi) 81
 Hasanı Kabâdûz 75, 77, 78, 79, 80, 83, 94, 114, 123, 124, 171, 172, 196, 201, 204, 209, 213, 214
 Hasanı Şebüsterî 242
 Hassân (İbnia Sâbit) 211
 Hasanül Arîzül ekber (Seyyid) 231
 Hasanül Askerî (İbni Ali. İmâm) 61, 62, 63, 202, 279, 280
 Hasanül Kuveysnî (Şeyh) 232, 233, 234, 235, 236
 Hasene binti Ali 49
 Hânkah (Belh muzâfâtından) 181
 Hârûn (Peygamber) 198
 Hâşim (Seyyid. Bursalı) 161, 163, 172, 173, 174, 196, 203
 Hâşim Baba (Üsküdarlı) 19, 21, 69, 97, 239
 Hâşimî Osman (Seyyid Osmânî Hâşimî) 69, 70
 Hâşim Pş. (Kütüphâne sâhibi) 56
 Hâşimiyye (Bayrâmî kolu) 171, 188
 Hâtemi Asam 6, 11
 Havâriyyun 277
 Hayreddin (Şeyh) 45
 Hayrabolu 55, 171
 Hayrullah (Şeyh) 41
 Hayrullah Dede (Tire Mevlevî şeyhi) 315, 323
 Hayyâm (Ömer) 100
 Hazmî B. 129
 Helvayî Baba (Şeyh Ya'kub) 46
 Hemdem Said Çelebi 190
 Herat 25
 Hicaz 325, 338
 Hilmi (Hafız) 325
 Himmet (Şeyh) 128
 Himmetiye 128
 Hıfzı Tevfik 70
 Hıfzı Pş - 234, 235, 237
 Hızır Dede 39
 Horasan 8, 14, 24, 25, 26, 168, 279
 Horpeşte 80

Hoy 33
 Hulefâyî râşidîn 64, 98, 142
 Hudâ kulu 241
 Hudeybiye 193
 Husâmeddîni Ankaravî 64, 67, 71,
 72, 78, 106, 114, 123, 133, 171,
 174, 201, 204
 Husâmeddin Çelebi 168
 Husâmeddîni Uşşâkî 85
 Husamî (Şair) 30, 85, 86, 139, 140
 Husâmî Ahmed 85
 Hurûfî, Hurûfilik, Hurûfîler 99, 100,
 101, 102, 103, 119, 120, 128, 283,
 284
 Huseynî Aliyyibni Ebu Tâlib (İ-
 mâm) 38, 62, 63, 99, 182, 231,
 234, 276, 279, 281
 Huseynîbni Muhammed (Sülemî) 12
 Hüseyin (Ağa. Sarı Abdullah Ef.
 nin babalığı) 136, 137, 279
 Hüseyin Dede (Işık) 175, 196
 Hüseyin (Şah) 181
 Hüseyin Bey (İhtisap ağası) 179,
 180
 Hüseyin Fahreddin Dede (Bahariye
 Mevlevî şeyhi) 102, 191
 Hüseyin Husnû Pş. 179, 238, 281
 Hüseyin (Şeyh. Gaybî'nin oğlu) 118
 Hüseyin (Lâmekânî) 77, 78, 80, 81,
 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92,
 93, 94, 107, 110, 113, 124, 133,
 171, 172, 209, 211, 212, 213
 Hüseyin Sıdkî (Şeyh) 323
 Hüseyin (Şerif) 325
 Hüseyin Vassaf (Hacı) 112, 126, 205
 Hüsnü (Muhasebeci) 128
 Hüsnü (Ruznamçeci) 238

İ

İbni Kemâl (Kemâl Pş. zade) 45,

72, 171
 İbni Sînâ 251
 İbni Fârız (Hamevî) 240
 İbrâhim (Şeyh) 43
 İbrâhim (Peygamber) 198, 251, 252
 İbrâhim (Cülşenî) 86
 İbrâhim (Hace. Seyyid) 181
 İbrâhim (Hacı. Şeyh) 302, 337
 İbrâhim (Kuşadalı) 292
 İbrâhim (İbni Demir Han ibni Ham-
 za) 76, 77
 İbrâhim Pş. (Nevşehilî) 173
 İbrâhim Pş. (Sadri âzam. Kapudan)
 165
 İbrâhim (Seyyid) 231
 İbrâhim (Seyyid) 181
 İbrâhim (S. Osmanî Haşimî'nin oğlu)
 69
 İbrâhim (Sultan. I.) 138, 146
 İbrâhim (Şeyh Şah) 38
 İbrâhim Babâyî velî (Ef.) 178, 179
 İbrâhim ibni Edhem (Ebu İshak) 6,
 11, 43, 242
 İbrâhim Hakkî (Erzrum'lu) 217
 İbrâhim ibni Huseynül Kürdiyyül
 Medeniyyül Melâmî 241, 242
 İbrâhîmi Hindistânî 37
 İbrâhîmi Zâhidî Geylânî 38
 İbrâhim (Oğlan Şeyh) 45, 50, 55,
 74, 77, 81, 86, 90, 91, 92, 93, 94,
 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103,
 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111,
 112, 114, 122, 124, 128, 151, 172,
 192, 194, 196, 198, 201, 204, 210,
 211, 212, 213, 245, 274, 284
 İbrâhimül Bısrî 37
 İbrâhimüş Şamânî (Şeyh) 233,
 234, 241, 242
 İdris (Peygamber) 276
 İdris Ali (İmâm) 248

İdrisi Muhtefî 74, 77, 93, 94, 106,
 114, 123, 124, 125, 127, 128, 130,
 132, 134, 136, 137, 140, 142, 163,
 172, 174, 176, 179, 180, 187, 196,
 201, 212, 213, 239, 317
 İdrîsîler 248
 İgnaz Goldziher 26, 33, 36, 38
 İhsan (Hamamîzâde) 70, 131, 134
 İlyas (Peygamber) 120, 276
 İlkaş Mirza 123
 İmâmîyye (Şîai İsnâ Aşerîyye, Ca'
 ferîyye) 61, 63, 99, 198, 233
 İnce Bedreddin 39
 İrak 4, 45, 55, 182, 322
 İrân 136, 137, 167, 168, 169, 182,
 197
 İsâ (Peygamder) 62, 63, 99, 198,
 255, 256, 258, 277, 278, 279,
 280
 İshâkî Hârezmî 37
 İskenderiye 232, 234
 İsmail (Baygın) 176
 İsmail (Şeyh) 310
 İsmâîlî 197
 İsmail Pş. (Çerkes) 238
 İsmâîlî Çorumî 241
 İsmail Hakkî (Bursalı) 21
 İsmâîlî Ma'sûkî (Oğlan Şeyh. Çelebi
 Şeyh) 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 50, 55, 56, 58, 67, 68, 69, 72,
 85, 91, 95, 98, 103, 106, 124,
 170, 171, 174, 195, 215, 348,
 349, 351
 İsmâîl ibni Hacı Ali (İdrisi Muhtefî
 nin oğlu) 124
 İsmâîlüzzebeydî 242
 İsmetî 146
 İsnefçe 302, 337, 338
 İstanbul 43, 44, 46, 48, 55, 68, 71,
 75, 79, 90, 109, 114, 128, 136

137, 138, 139, 141, 165, 166, 170,
 171, 176, 179, 181, 182, 188, 206,
 215, 232, 237, 238, 239, 244, 248,
 299, 302, 317, 318, 325, 326
 İstirumça 179, 234, 239, 240, 241,
 285, 300, 305, 309, 313, 314, 337
 İskrapar (Yanya muzafatından) 331
 İškodra 179, 237, 324
 İştîp 235, 285, 301, 311
 İzzeddin 39
 İzmit 238
 İzmir 238, 300, 324

K

Kabalistler 274
 Kadri (Hacı. Şeyh) 301
 Kâdirî Kâdirîler 49, 50, 263, 315, 326
 Kadibûlbânı Mavsılî 15, 25
 Kalender ibni Hacı Ali (İdrisi Muh-
 tefî'nin oğlu) 124
 Kalenderî, Kalenderlik 14, 15, 16,
 26, 85
 Kalkandelen 235, 241
 Karahânîler 25
 Kassâriyye 3
 Karaman 45
 Kasımı Magribî 326
 Karasi 238
 Kastomonu 237
 Kaygusuz (Ahmet Sârbân'ın derviş-
 lerinden) 348, 349, 350
 Kaygusuz Abdal 70, 103
 Kayseri 33
 Kâbil 25
 Kâmil (Molla) 239
 Kânî (Hacı. Şeyh) 314
 Kâtip Çelebi 72, 77, 78, 81, 123,
 213
 Kemâl (Hacı. Muhammed Nur'un
 torunu) 240, 302, 337

Kemâl (Hacı. M. Nur'un oğlu) 305
 Kemâl (Balat şeyhi) 317
 Kemâleddin (Harîrizade) 74, 231, 232, 233, 235, 239, 244, 248, 287, 299, 317, 318, 326, 327
 Kemâleddin (Seyyid) 181
 Kıbrıs 238, 325
 Kızılca Bedreddin 39
 Kızılbaşlar, Kızılbaşlık 26, 203, 260, 274, 300
 Koçana 234, 235, 285
 Konya 45, 79, 128, 167, 182, 237, 238
 Kosva 240
 Koyunluca Ahmed 33
 Köprülüzade Fuat (Dr. Porf) 169, 301
 Köstîndil 281
 Kudüs 231
 Kunduz 181
 Kuşeyrî (Ebulkasım Abdülkerîm) 3, 4
 Kutbüddini Ebherî 38
 Kutbu han 71, 123
 Kübreviyye 9, 14
 Lâlahya 42, 43, 114, 120, 216, 217

L

Lâl Şebâz Kalender 15,16,26
 Latifi (Tezkireci) 343
 Lût (Peygamber) 198

M

Mahfuz ibni Mahmud 6
 Magribî (Muhammedibni Şirin) 269, 346
 Mahmud (Binbaşı) 325
 Mahmud (Filintalı zade. Hoca. Şeyh) 312
 Mahmud (Sultan. II.) 188

Mahmudi Bısrî 37
 Mahmudi Gaznevî (Sultan) 24
 Mahmudi Isfihânî 242
 Mahmudi Kefevî 40, 41
 Mahmud Kemâl (İbnül' Emin) 181
 Mahmudi Kerhî 37
 Mahmudi Kürdî 241, 242
 Mahalletül Küberâ (Mısır köylerinden) 231
 Maksud (Hacı. Şeyh) 138, 309, 336, 337
 Maleş 234
 Malik (İmâm) 282, 283
 Manastır 179, 238, 299, 302, 314, 317, 322, 328, 331
 Mansur (Huseynibni Hallâc) 204, 263
 Ma'rufi Kerhî 38
 Maraş 237
 Maverâeünnehir 24, 25, 169
 Maya dağ 338
 Medîne 235, 237, 247, 279, 280, 281
 Mehdî (Muhammedibni Hasanül Askerî. İmâm) 43, 60, 61, 62, 63, 64, 202, 257, 258, 261, 277, 278, 279, 280
 Mehmedi Rûmî (Şeyh) 76
 Mehmed Dede (Ağa zâde) 143
 Mehmed (Hıfzı Abdülbâkî) 138
 Mehmed Bey (Şeyh) 324
 Mehmed (Kadı. La'lîzâde) 138
 Mehmed (La'lî. Şeyh) 141, 161, 196, 205
 Mehmed (Paşmakçı zade) 164
 Mehmed (Seyyid) 137
 Mehmed (Sultan. III.) 81
 Mehmed (Sultan. IV.) 146
 Mehmed Ali (Seyyid) 181
 Mehmed Ağa 281

Mehmed Ağa (Dâüssaâde Ağası) 128
 Mehmed Ali Hilmi Dede Baba 325
 Mehmed Ali Pş. (Kapudanı deryâ) 73
 Mehmed Amîkî 76
 Mehmed B. (Dokakinzade) 340
 Mehmedî Bican (Yazıcı zade) 34, 39
 Mehmed Dede (Nalıncı) 46
 Mehmed Emin (Hâlidî) 175, 176, 207
 Mehmedî Kırîmî (Şâir, Meddah) 131
 Mehmed Niyaz kulu 241
 Mehmed Simâî (Sultânı Dîvânî) 25, 102, 190
 Mehmed Pş. (Dokakinzade) 340, 341, 342, 343, 344
 Mehmed Pş. (Vezir) 113
 Mehmed Pş. 137
 Mehmed Şemseddin (Şeyh) 241, 242
 Mehmed Şemseddin (Şeyh) 329
 Mehmed Tâhir Pş. (Seyyid) 328
 Mekke 34, 231, 232, 233, 236, 240, 247, 248, 297
 Melike Hatun 34
 Meryem 62
 Menobor Dokası 341, 343
 Menâvî (İmâm) 247
 Mevleviyye, Mevlevîlik. Mevlevîler 9, 14, 25, 73, 88, 128, 141, 170, 171, 172, 186, 187, 190, 191, 194, 197, 205, 206, 314, 315
 Meysur 248
 Mihaliç 39
 Mimşâdî Dineverî 38, 242
 Mîrei Nişââbüî 8, 15
 Mirefte 239, 244
 Mısır 77, 79, 231, 233, 234, 237, 238, 247, 248, 320, 338, 342
 Molla Bey (Mîr Ahmed Muhtar. Şevhulislâm) 239, 299
 Molla Fenârî 33
 Molla Gûrânî 41
 Molla İdris 241
 Molla Zeyrek 39
 Molla Muhammed Abd 241
 Mogol 169
 Mora 165, 179, 190, 238, 323
 Muaviye 329
 Muhammed (Derviş. Melâmî) 233, 236, 237, 248, 249
 Muhammed (Mustata Rasûl. Peygamber) 11, 17, 20, 38, 64, 98, 182, 190, 191, 198, 199, 204, 209, 212, 234, 235, 237, 240, 241, 242, 266, 267, 269, 283, 296
 Muhammed (Seyyid) 231
 Muhammed (Seyyid) 231
 Muhammed (Seyyid) 234
 Muhammed (Seyyid) 181
 Muhammed Bahâeddin Bâbü'l Hak (Sevyid) 181
 Muhammed Bahâeddin (Nakşbend) 241
 Muhammed Bâkî Billah (Hâce) 241
 Muhammed (Ebünnücebâ) 241, 242
 Muhammed Ma'ruf (Seyyid) 181
 Muhammed Ma'sûkî Tûsî 8, 15, 25
 Muhammed Ma'sûmî Serhendî 241, 262, 264
 Muhammed Nur (El'arabî) 36, 73, 97, 118, 138, 188, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287,

- 290, 291, 292, 297, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 310, 311, 312, 313, 317, 318, 322, 324, 326, 328, 332, 336, 337, 338
 Muhammed Zahidi Bedahşî 241
 Muhammedibni Abdür Rasûl (Seyyid. Şeyh) 63
 Muhammedibni Cübeyr (Sahâbeden) 10
 Muhammedi Dîneverî 38, 242
 Muhammedibni Fazlül Belhî 8
 Muhammedibni İdris (Şâfiî. İmâm) 282
 Muhammed(Ebu Ca'fer. Küleynî) 98
 Muhammedül Beblâvî (Mısır Nakibül eşrâfi) 234
 Muhammedi Bekrî 38, 242
 Muhammedül Büdeyrî 241
 Muhammed Hamûye 8 11
 Muhammedüs Sünûsî 247
 Muhammedüt Takî (İbni Aliyyür Rızâ. İmâm) 62, 181, 182, 279
 Muhammedül Vâsitî 242
 Muhammediyye-(Tarikat) 247, 249
 Muhtî (Şâir) 102, 284
 Muhyî (Şâir. Bezci zâde) 128, 129, 130, 205
 Muhyiddîni Arabî (Şeyhi ekber) 12, 16, 19, 20, 21, 22, 34, 45, 62, 63, 79, 98, 108, 119, 139, 142, 167, 170, 182, 205, 240, 242, 243, 244, 249, 254, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267
 Muhyiddin (Kastomonu'lu) 241
 Muhtar (Seyyid) 178, 179, 180, 184, 185, 213, 246
 Mûsâ (Peygamber) 198
 Mûsel Kâzım (İbni Ca'ferüs Sâdik. İmâm) 62, 182, 279
 Mûsel Müberka' (Seyyid) 181
 Muslihuddin 241
 Mustafa (?) 340
 Mustafa (Bey.) 55
 Mustafb (Cengârî. Şeyh) 323
 Mustafa (Doyranlı. Şeyh) 337
 Mustafa (Halep vâlisi) 173
 Mustafa (Sinan zade. Şeyh) 124
 Mustafa (Sultan. I.) 136
 Mustafa (Sultan. II.) 165
 Mustafa (Şeyh. Çerkeşi) 188
 Mustafa (Şeyh. Tırabzon'lu) 237, 241
 Mustafa (Şeyh) 302
 Mustafa (Şeyh. Köstendil'li) 281
 Mustafa (Şeyhulislâm) 124, 135
 Mustafa Doğan (Şeyh) 241
 Mnstafa Pş. (Kara) 94
 Mustafa Pş. (Musahip) 146
 Mustafel Bekrî 241, 242
 Musul 25
 Mutahhar (Seyyid) 231
 Münir (Belgırat'lı) 82
 Mürat (Sulnan. II.) 34
 Mürat (Sultan. IV.) 124, 131, 132, 136, 137, 141, 146, 342
 Mürat (Şeyh. Nakşbendî) 164, 181, 182
 M. Süreyya 69

N

- Nâbî (Şâir) 165
 Nâcî (Muallim) 321
 Nahîfi (Şâir) 25, 186, 206
 Nâillî (Şâir. Kadîm) 131, 132, 139, 143
 Nakşbendî, Nakşbendilik 34, 126, 141, 182, 206, 232, 233, 235, 236, 237, 241, 349, 263, 291, 299
 Nâsır Abdülbâkî Dede (Şeyh. Seyyid) 187
 Nâsırüddin (Seyyid) 181

- Nâsırüddin Ubeydullahı Ahrâr (Hâce) 241
 Nasr Âbâdî 12
 Nazîm (Şâir) 143, 144, 145
 Nâzım Pş. 183
 Nazmî Mehmed (Şeyh. Şâir) 131, 132
 Nazîf Hasan Dede (Şeyh. Şâir. Yenışehirli) 190
 Nebî (Hacı) 235, 236
 Necmüddin Aliyyi Şîrâzî 242
 Necmüddini Kübrâ 9, 25
 Necmüddin Dâye 167
 Nedim (Şâir) 134, 144, 165
 Nef'î (Şâir) 102, 143
 Neslişah (H. Sultan) 340
 Nesimî (Seyyid, Şâir) 52, 102, 168, 214, 248, 346.
 Neşâtî Ahmed Dede (Şâir. Şeyh) 25, 143, 144, 145, 146, 172, 206
 Nezip 238
 Ni'metî, Ni'metiyye 197
 Nisârî (Şâir) 139
 Nişâbur 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 25
 Niyâzî (Mısırî. Şeyh. Şâir) 62, 97, 168, 245, 246, 249, 258, 261, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 310
 Nizâmeddin (Seyyid) 90, 102
 Nuh (Peygamber) 127, 276
 Nureddin (Koca Mustafa Pş. Şeyhi) 175
 Nureddin Aliyyibni Abdül Kuddus 242
 Nureddin zade (Şeyh Muslihuddin) 69, 75, 192, 201, 205
- O
- Oniki İmâm (Eimmei İsnâ aşer) 58, 59, 60, 61, 64, 98, 141, 199, 279, 280, 283
 Osman B. (Dokakinzade) 341
 Osman (İbni Affân. Halife) 84, 198, 235
 Osman (Hakîkî zâde) 90, 91, 211
 Osman (Haşimî. Seyyid. Emir) 68, 69, 75, 171, 188, 192
 Osman (Sultan. II.) 136
 Osman B. (İstanbul Şehremâneti Mektupçusu) 176
 Osman Ağa (Hacı) 163, 164, 172, 173
 Osman Pş. (Topal) 238
 Osmanî Rûmî 37
 Osman Salâhaddin Dede (Şeyh) 73, 74, 126, 187
 Osman Şâdî (Şeyh) 324
 Osmam Zevkî (Şeyh) 324
 Osmanül Meragî (Ebül Feth) 242
- Ö
- Ömer (Şeyh) 123
 Ömer Abdür Rasûl (Şeyh) 84, 198, 233, 234
 Ömer (İbnül Hattâb. Halife) 84, 198, 235
 Ömer Lutfî (Şeyh) 305
 Ömerül Fuâdî (Şeyh) 241
 Ömer Vahîd (Dilâver Ağa zade) 175, 178
- P
- Pertev Pş. (Çukadar) 44
 Peşte 80
 Pîr Ali Bahâeddin (Aksarâyî) 43, 44, 45, 46, 48, 55, 91, 170, 171, 174, 196, 213, 215, 351
 Pîr Ahmed 46, 47
 Pîr Ahmed (kalburcu şeyh) 114
 Piriştine 309, 310, 336

Pirzerin 237, 287, 302, 304, 323
Polyan (Gürice köylerinden) 310

R

Rados 42, 43
Ragıp Pş. (Sadri âzam) 175
Rahîmî (Habeşî zade Abdür Rahim. Şâir) 164, 173, 174, 175, 178, 215
Ramazan (Şeyh. Halvetiyeden Ramazânîyye kolu müessisi) 179
Râmiz (Tezkire sâhibi) 85, 88
Raslân (Şey Arslan. Dımışkî) 25, 247
Râşid (Müverrih) 165, 166
Recep (Şeyh. Topal) 302, 323
Recep Pş. 234
Refîi (Şâir) 102
Reşit (Mustafa. Şeyh Galib'in babası) 187
Rey 6, 7
Reyhan (Şeyh) 15, 26
Rifâî, Rifâiler, Rifâilik 25, 197, 239, 299, 302, 303, 314, 317, 318, 326
Rif'at 331
Riyâzî (Tezkire sâhibi) 88, 344
Rızâ (Tezkire sâhibi) 85, 131, 135, 143
Rızâ Tefvik 100, 101, 102, 103, 118, 119, 120
Rızâeddin (Şeyh) 317
Rieu 132
Rum diyarı (Anadolu) 234, 235, 246
Rumeli 16, 26, 46, 109, 170, 171, 188, 206, 236, 237, 238, 286, 299
Rüknüddin Muhammedi Nahhâsî 38
Rüstem Pş. (Vezir) 123
Rüsûhî İsmail Dede (Mesnevî şârihi. Ankaravî) 187

S

Sabyâ 247
Sa'dî (Şeyh) 324
Sabri (Baygın) 176
Sadeddin (Müstâkim zâde) 42, 43, 45, 46, 47, 49, 56, 67, 68, 69, 71, 81, 90, 124, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 141, 159, 161, 162, 175, 178, 180, 196, 203, 204, 211, 212, 245, 346, 347
Sadeddini Bağdâdî 37
Sadeddin Sırrı (Şeyh) 329
Sadeddini Teftâzânî 262
Sâdık Vicdânî 37
Sadreddini Konevî (Şeyhi kebir) 9, 34, 63, 79, 168, 262
Sadreddin Mûsâ 38
Safâî (Tezkireci) 131, 130, 132, 143
Safiyüddîn Ahmedül Medenî 242
Safvet (Şeyh) 112
Salâhaddini Tavîl (Şeyh) 38
Salâhaddin Zerkûbî Konevî 168
Sâlih (Terlikçi) 320
Sâlihul Berberi 20
Sâlih Rif'at (Şeyh) 301, 307, 311, 312
Sâlim (Tezkireci) 131
Sâlim (Seyyid) 231
Sâlimül Bârûsî 3, 10
Sâmâniler 24, 25
Sâmî (Şâir) 165
Sarı Saltık 42
Saydâ 237
Sehli Tüsterî 4
Selânik 179, 183, 234, 238, 239, 299, 300, 310, 326, 328
Selçûkiler 167, 169
Selim (Sultan. Yavuz. I.) 340, 341
Selim (Sultan. III.) 170

Ş

Selmânî Fârisî (Sahabeden) 20, 60
Selim Pş. (Servili) 237
Serdâb (Mehdî'nin mahalli gaybeti) 61
Semendî (Neşâtî Ahmed Dede) 143
Senâî (Hakim. Şâir) 346
Serez 139, 170, 234, 244
Seriyyi Sakatî 38
Seyfeddin (Şeyh) 302
Seyfullah (Şeyh. Seyyid) 90, 102
Seyyid Şerif (Cürcânî) 16, 19, 91, 239, 244, 262
Simavne 244, 245
Sinâniyye 326
Sinan Ümmî 97
Sivas 167, 325
Solfasıl (Solfasol, Zülfazl. köy) 33
Sofya 123, 201, 245
Sultan Veled (Bahâeddin Muhammed) 9, 168, 191
Suriye 25, 167
Sübkî (İmâm) 247
Süfyânî Sevrî 3
Süleyman (Hacı. Şeyh) 301, 313, 323
Süleyman (Kanûnî. Sultan) 42, 43, 44, 45, 46, 55, 103, 123, 254, 342, 343, 344, 345, 348
Süleyman (Seyyid. Şeyh) 181, 182, 202
Süleymânî Buhârî 37
Süleyman ibni Hacı Ali (İdrîsî Muh-tefi'nin oğlu) 124
Süleymânî İskenderânî 37
Süleymânî İsfihânî 37
Süleymânî Türkmânî 15, 25
Sünbüli 317
Sünûsiler 247
Süveyş 240, 304

Şa'ban (Hoca) 237
Şa'bânî 317
Şa'bânî velî (Şeyh) 241
Şâdiyyi Rûmî 37
Şâfiilik 233
Şah Ali (Tap tab) 90, 91
Şah Şücâi Kirmânî 5, 7
Şakîki Belhî 11, 242
Şâkir Mehmed (Şeyh) 317
Şâkir (Hafız, Hoca) 326
Şam 5, 7, 34, 79, 247
Şâmî zade 146
Şâzeliyye 247, 248
Şekûrî (Şeyh) 128
Şem'un (Havâriyyundan) 277
Şemseddin Sâmi 341
Şemseddini Sivâsî 79, 124, 127
Şemseddini Tebrizî 9, 25, 198
Şerefeddin (Darülfünun müderrislerinden) 63
Şerif (M. Mur'un oğlu) 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 240, 301, 336
Şerif Ağa (Hacı) 238
Şerif Ahmed 36
Şeyh Amu 12, 13, 14
Şeyh Aliyyi Semerkandî 45
Şeyh Ahmed 46
Şeyhî Kirmânî (Şâir) 39
Şeyhî (Zeyli Şakayık sahibi) 79, 86, 87, 88, 90, 95, 97, 111, 112, 129, 131, 134, 162, 164
Şeyh Süleyman 43
Şia, Şîi, Şîilik 59, 60, 61, 64, 65, 98, 99, 197, 198, 216, 217, 277, 279, 280, 281, 282, 283
Şîai Mufaddile 99, 198, 199
Şihâbeddini Sühreverdi 15, 242
Şihâbeddin Muhammedi Tebrizî 38

T

Tâib (Osmanzade. Şâir) 142, 165
 Tâif 247
 Tal'at (Şeyh) 232, 233
 Tâlib (Seyyid) 181
 Tal'atî Hüseyin (Şâir) 94, 112
 Tâhir (Bursai) 13, 33, 35, 39, 45,
 80, 87, 113, 231, 242, 285, 328,
 329, 331, 341
 Tâhir Pş. (Kethudâ) 180
 Tâhirül Medenî 242
 Tarablus garp 317, 325
 Tarablus Şam 342
 Tayî Şeyhi (Amasya yolunda bir
 mahal) 341
 Tekir dağ 55
 Tevfik (Hacı) 239
 Tikveş 239, 301, 313, 315
 Timur leng 169
 Tire 300
 Tiflî Ahmed Çelebi (Şâir) 130, 131,
 132, 133, 134, 135, 172, 211, 212
 Tırabzon 130
 Tırhala 123, 179, 238
 Torlak Kemâl 244
 Tuna 238
 Tursun Bâkî (Seyyid) 181
 Türkistan 14, 168, 197
 Türkmenler 8, 25

U

Ubeydullah (Seyyid) 191
 Ulu Ârif Çelebi 191
 Urfa 181

Ü

Üftade (Şeyh) 39
 Üsküp 179, 234, 235, 237, 238, 239,
 248, 281, 285, 299, 302, 304, 312,
 328

Üveysiyye 233, 242
 Üveysül Karenî 242

V

Va'dî (Bursalı) 86, 87
 Va'dî (Ââir) 86, 87
 Vasfî (Âşık) 338, 339
 Vasiyyüddînül Kadî 38, 242
 Varadin 165
 Vecdî (Şâir) 144
 Vehbî (Şeyh) 317
 Vehbî Mehmed (Şeyh. Şâir) 324
 Veled (Sipâhî zade. Hamzavî) 76
 Vize 67, 68, 171

Y

Ya'kub (Kermiyânî) 75, 188
 Ya'kub (Seyyid) 231
 Ya'kub (Şeyh) 46
 Ya'kubi Çerhî (Hâce) 231
 Yahûdâ 277
 Yahya (Şeyh. Beşiktaşlı) 41
 Yahya (Hamse sahibi. Dokakinzade)
 343
 Yahya (Peygamber) 198
 Yakova 323
 Yanya 179, 232, 233, 238, 331
 Yusuf (Seyyid) 231
 Yusuf (Şeyh) 232, 233
 Yusuf (Peygamber) 283
 Yusufi A'cemî 242
 Yusufibni Huseynür Râzî 6, 7
 Yusufi Sineçâk 101, 102
 Yusuf Sinan (Koca Mustafa Pş.
 şeyhi) 75, 188
 Yemînî (Agriboz'lu. Hurûfî Şâir) 60
 Yemen 247, 248, 283, 285, 322
 Yenbu' 237
 Yenişehir (Mora) 190, 324
 Yezid (İbni Muâviye) 280

Yıldırım Bayezid (Sultan) 33, 37
 Yonus Emre 35, 102, 109, 125, 168,
 170

Z

Zaim Ali Ağa (Habeşî zade) 178,
 187

Zâfer (Şeyh) 247, 248
 Zâl Pş. 46, 340
 Zeyd (Seyyid) 231
 Zeyd (Seyyid) 231
 Zekeriyel Ensârî 242
 Ziya (İhtifalci) 175
 Zonguldak 337

UMUMÎ FİHRİST

İlk devre melâmîleri

(Melâmetiler)

Mukaddime	Sahife	II Melâmî Kutubları
I		Melâmî pîri Ömer dede (Emiri Sikkîni) 40
Ebu Sâlih Hamdûn ibni Ahmed ibni Ammârülkassâr 3		Ayaşlı Binyamin 42
II		Aksaraylı Pîr Ali 43
Hâmdûni Kassârdan başka ve kısmen ondan mukaddem melâmetiler 5		Çelebi Şeyh İsmaili Ma'sukî (Oğlan Şeyh) 48
III		Sârbân Ahmet 55
Hamdûnun silsilei tarikâtı ve kendisinden sonra Melâmet mümessilleri 10		Sârbân Ahmedin meşhur derişleri 67
IV		Hâşimî Seyyit Osman 68
Sofiyenin Melâmet ve Melâmîler hakkında iki zıt telâkkileri 17		Ankaralı Husameddin 71
V		Hamza Bâlî 72
Melâmetîliğe ve tarihçesine umumî bir nazar 22		Bursalı Hasan Kabâdûz 78
**		Fusûs Şârihi Bosnalı Abdullah 79
Bibliyografya(Birinci kısma ait) 27		Lâmekânî Hüseyin 80
İkinci devre melâmîleri (Bayramîler)		Husâmî 85
I		Va'dî 86
Hacı Bayrâmî Velî 33		Ahmedi Rûmî 87
Hacı Bayrâmî Velînin silsilei tarikâtı 37		Hâdî 88
		Oğlan Şeyh İbrahim 90
		Gaybî (Sun'ullah) 114
		İdrisî Muhtefî 123
		Bezci zade Muhiddin (Muhyî) 128
		Tıflî Ahmet Çelebi 130
		Şeyhülislâm Mustafa (Ebülme-yâmin) 135
		İznıklı Fazıl Ali 136
		Sadri âzam Halil Pş. 136
		Hacı Hüseyin Ağa 136

Sarı Abdullah 137	mânevî hayatı) 231
Neşâtî Mhmed Dede 143	Seyyit M. Nur'un Nakşbendî silsilesi 241
Cevrî 148	Halvetî - Şa'banî silsilesi 241
Mustafa Resmî 151	Ekberîyye silsilesi 241
Işık Hüsey Dede 151	Üveysiyye silsilesi 242
La'li Şeyh Mehmet 151	II
La'li zâde Abdülbâkî 153	— Seyyidin üzerinde müessir olan sôfler —
Hacı Kabâyî (Hacı Keyvan. Bayram) 156	Muhiddîni Arabî ve Seyyit M. Nur 243
Beşir Ağa 158	Seyyide diğer sôflerin tesiri 244
Seyyid Hâşim 161	III
Şeyhülislâm Paşmakcızade Ali Sadır âzam Şehit Ali Pş. 165	Seyyidin tasavvufî fikirleri (Varidât şerhi) Âhiret, melek ve Meâd 250
III	İrâde ve ihtiyâr 253
Bayrâmî Melâmîliğinin tarihçesi 167	Hayâtı İsâ 255
Anadoluda Sofîliğin inkişafı 167	Âlemin kîdemi ve Kıyâmet 257
Bayrâmîliğin zuhuru 169	Seyyit M. Nur'da Vahdeti vücûd 261
Bayrâmî Melâmîliğinin zuhuru ve tarihçesi 170	Seyyid'e göre Muhammed ve hakikatı Muhammediyye 266
Seyyit Bekir Reşat 179	Merâtibi hakkiyye ve halkiyye 268
İbrahim Bâbâyî Velî 179	Hey'et ve Hikmeti kadîme ve M. Nur 271
Seyyit Abdülkadir Belhî 181	M. Nur'da devir ve tenâsuh 272
IV	M. Nur'da Şîlik 275
Melâmîlik	M. Nur'da Hurûfîlik 283
Melâmîlik ve diğer tarikatlarla münasobeti 190	M. Nur'un kerâmetleri 285
Melâmîliğe dühûl 192	M. Nur'un lisânı 286
Melâmîlikte usulî teslis ve zikir 194	M. Nur ve Türklük 286
Melâmîlerde kerâmet 195	M. Nur'un âsarı 287
Melâmîlikte Şîliğe temayül 197	Seyyid'in tarzı tesliki 291
Melâmîlikte dünyâyâ nazar 199	Makamatı tevhid ve ittihad 293
Melâmî - Hamzavîlikte teşkilât ve mütabaat 201	V
İlave 207	Melâmîliğin intişar sahaları 299
Bibliyografya 218	Melâmî tekkeleri 300

Üçüncü devre melâmîleri

I	Muhammed Nur (Maddî ve
---	------------------------

VI

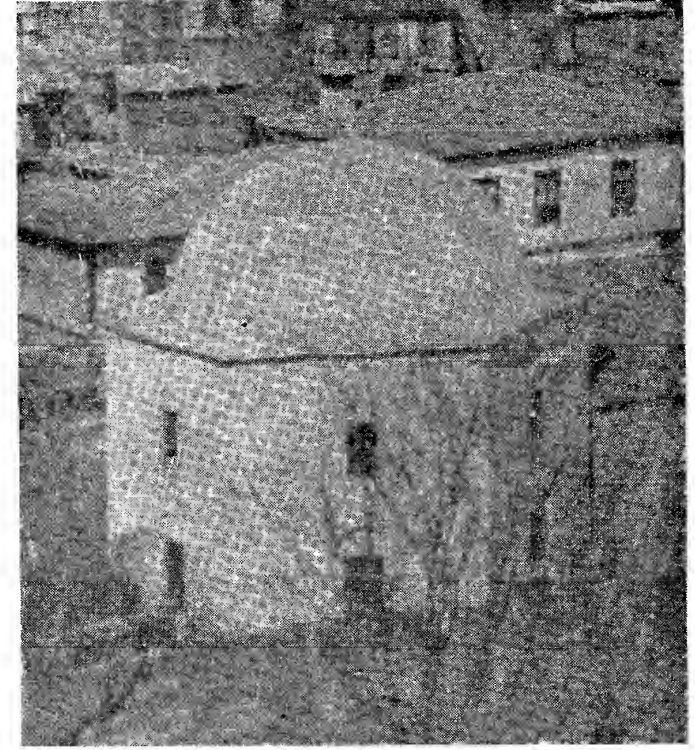
Seyyit M. Nur'un Halîfeleri		Ahmet Hamdî (Nazımül hikem)	320
Abdürrahim Fedâî	304	Seyyah Hacı Ahmet Baba . .	322
Abdürrahim'in Halîfeleri . . .	309	Elmas	323
Abdül Ahat	309	Cengârî Mustafa	323
Hacı Hafız Abdür-rauf	309	Yakovalı Hafız Süleyman Baba	323
Yonus	309	Pizrenli Topal Recep	323
İsmail	310	Şeyh Hüseyin Sıdkî	323
Ali Urî	310	Osman Zevkî	324
Sâlih Rif'at	311	Mehmet B.	324
Filintalı zade Mahmut	312	Osman Şadî	324
Fâik Mehmet	313	Kaymakam Ahmet B.	325
Hacı Süleyman	313	Harîrî zade Seyyit Mehmet	
Hacı Abdülkadir	313	Kemâleddin	326
Hacı Kânî	314	Bursalı Tâhir B.	328
Ali Rızâ Vâsî	314	Ali Rızâ	331
Hacı Hasan Dede	314	Hacı Maksut	336
Hayrullah Dede	315	Hacı Cemâl B.	337
Mirefteli Abdullah Hulûsî . . .	315	Seyyid'in diğer hulefası . . .	337
Şeyh Ahmed sâfî	317	Âşık Vâsî	338
Şeyh Kemâl	317	İlâve	340
Vehbî	317	Bibliyografya	353
Şeyh Abdülkerim Rûhî	318	Esmânî fihristi	358
Kantarıcı Aziz Baba	320	Resimler (20 tanedir. 12 yaprak)	
Terlikçi Sâlih	320	Haritalar (4 tanedir. 4 sahife)	
		Notalar (8 tanedir. 6 sahife)	

YANLIŞLAR

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
3	1	Hmdûn	Hamdûn
4	7	Sehli Testerî	Sehli Tüsteri
5	19	Kesif	Keşif
5	20	Nazısız	Nazirsiz
7	6	Hudreviye	Hudreveyh
7	27	Eb Hamza	Ebu Hamza
8	11	Sarhasî	Serahsî
8	27	Hameviys	Hamûye
9	3	Sühverdi	Sühreverdî
11	9	Hudreviyye	Hudreveyh
11	28	olan	olarak
15	16	Sühverdi	Sühreverdî
21	3	icabâtî	icâbeti
23	7	umbesinden	umdesinden
24	24	vâdisi	vâlisi
25	13	şeyler	şeyhler
38	23-24	Sühverdi	Sühreverdî
41	14	giremezdi	girmezdi
44	10	oğlunun	oğlumun
48	24		"Bu satırım sonuna [3] işareti konacak,,
53	17	sursti	sureti
06	11	Ahmeef	Ahmedî
57	10	Çeşmi	Çeşmei
57	17	el	al
59	20	Kalın isyan	Kaldı misyan
60	10	nazımdan	nazımda
63	38	المهدى عليه السلام	المهدى عليه السلام
68	36	Hâlvî	Hulvî
75	30	Keremyanî	Kermiyânî
107	20	ahvâl	akvâl

110	21	redgten	rengten
114	1	İbranim	İbrahim
114	1	Snn'ullah	Sun'ullah
128	14	eeyzalanlar	feyzalanlar
132	1	و	او
144	12	duysun	dönsün
144	23	garra olursam	garralanırsam
164	2	Aavs	Gavs
167	5	Ssfilğin	Sôfilğin
167	25	Burak	Barak
168	35	hocası	kocası
179	37	[1]	[2]
180	15	[1]	[2] 179 uncu sahifeye aittir.
181	8	سليمان البخاري	سليمان البخاري
181	24	viladetleriyle	vefatlariyle
182	16	1441	1341
185	19	Sâfi	Sôfi
196	4	atfediliyor	atfedilmiyor
198	11	zamda	zamanda
199	36	ولعليه	ولعليه
201	32	olunur	ol nur
204	23	safiyanesiyle	sofiyânesiyle
205	29	[1]	[2]
205	31	[1]	[3]
224		Mısiri	Mısrîi
227	6	1 Murabba, 199 gazel	1 Murabba, 2 Müstezâd, 199 gazel
228	6	Hâlet Ef.	Beşir Ağa
232	3	[2]	[1]
232	37	ان الله	ان الله
233	17	رجاور	رجاور
245	19	ليس	ليس
247	18	[1]	[2]
247	18	[2]	[3]
247	20	[1]	[4]
247	22	[1]	[2]
247	25	Münâvî	Menâvî
247	28	[2]	[3]
247	32	[1]	[4]

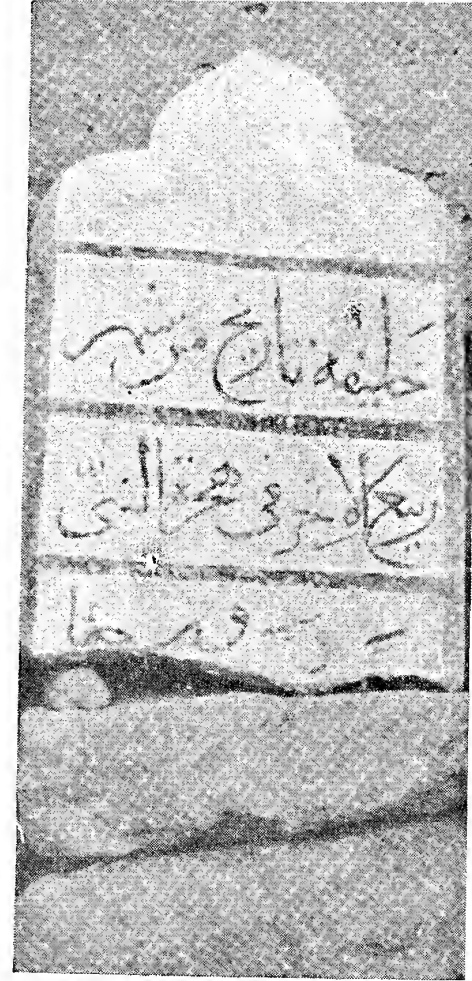
248	26	Ahmedi	Mehmedi
249	18	Muhammedibni	Ahmedibni
250	2	Şerni	Şerhi
251	26	Devânî	Devvânî
251	36	كال	كا
266	1	lâi	tâi
273	30	بوضع	بوضع
248	16	kitabını asıdır	kitabın aslıdır



I. Ömer dede' (Emîri Sikkînî) nin türbesi
İzmit-Göynük



II.. Pîr Ali Bahaattin'in mezarı
Konya-Aksaray



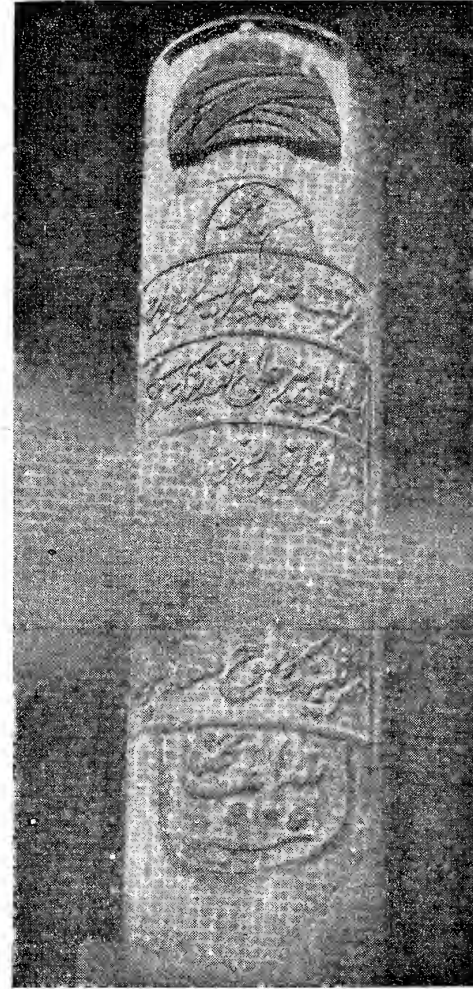
.III. Pîr Ali'nin ayak taşı



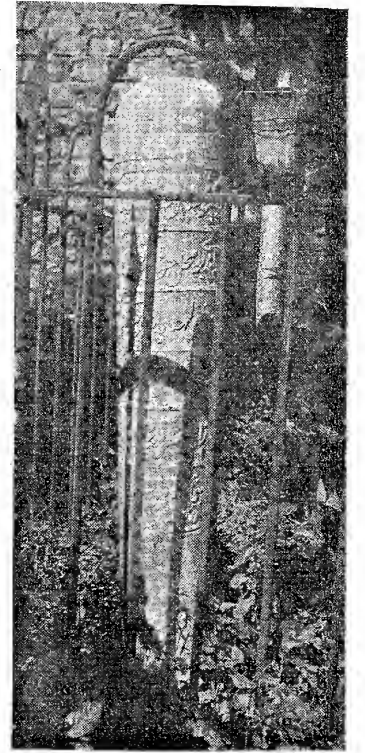
.I.V Pîr Ali' nintürbesinin dışında kapının üstündeki kitabe



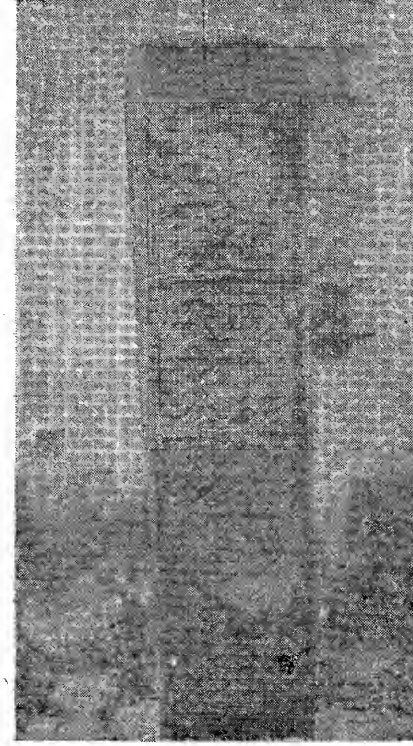
.IV. Pîr Ali'nin türbesimin haricî manzarası



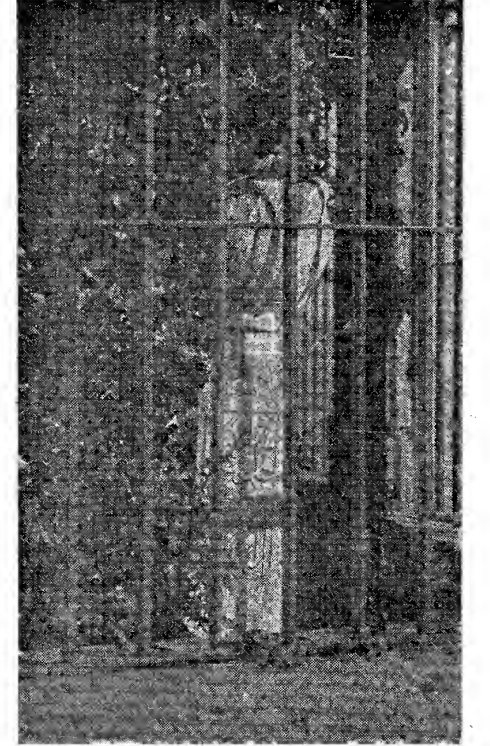
.VI. Oğlan şeyh İsmaili Ma'şukî'nin merkadi
İstanbul-Rumelihisarı
Kayalar camii



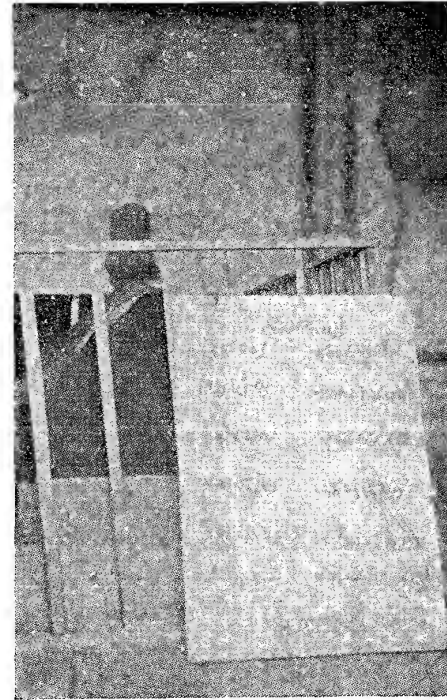
.VII. Oğlan şeyh İsmaili Ma'şukî'nin
meşhedi
İstanbul-S.Ahmet



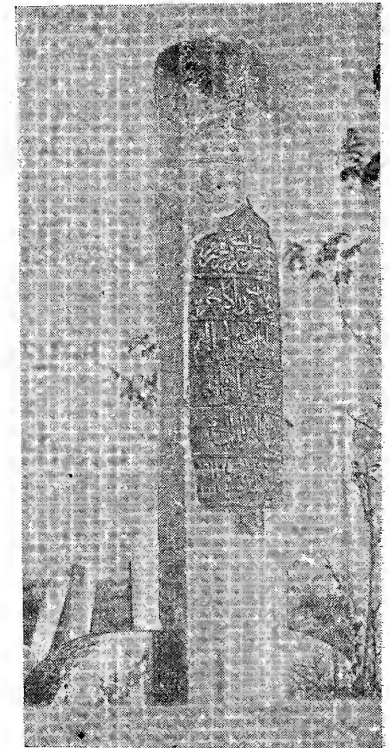
.VIII. Hamza Bali'nin meşhedi
İstanbul-Deveoğlu
camii avlusu



.IX. Hamza Bali'nin merkadi
İstanbul-Silivri kapısı



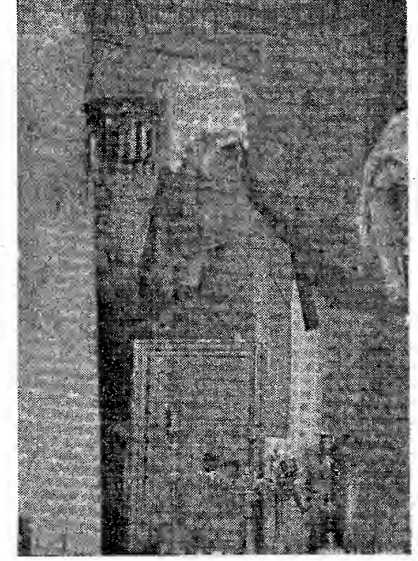
.X. Sârbân Ahmed'in türbesi
Hayrabolu



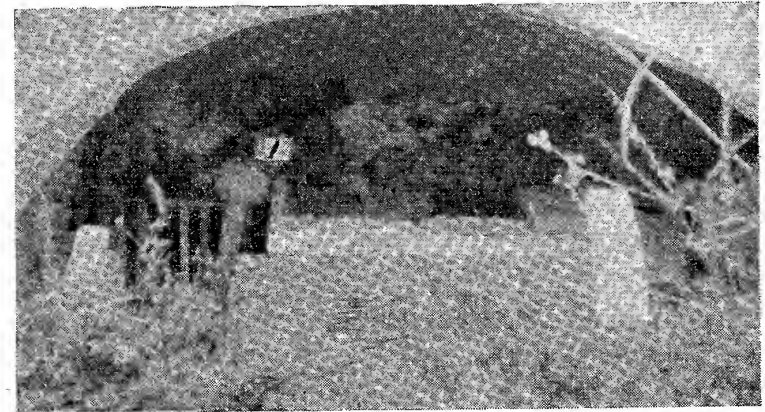
.XI. İdrîsi Muhtefî'nin merkadi
İstanbul-Kasım Pş.



.XII.
Lâmekânî Hüseyin Ef. nin merkadi
İstanbul; Davut Pş-Şah sultan
camii avlusu

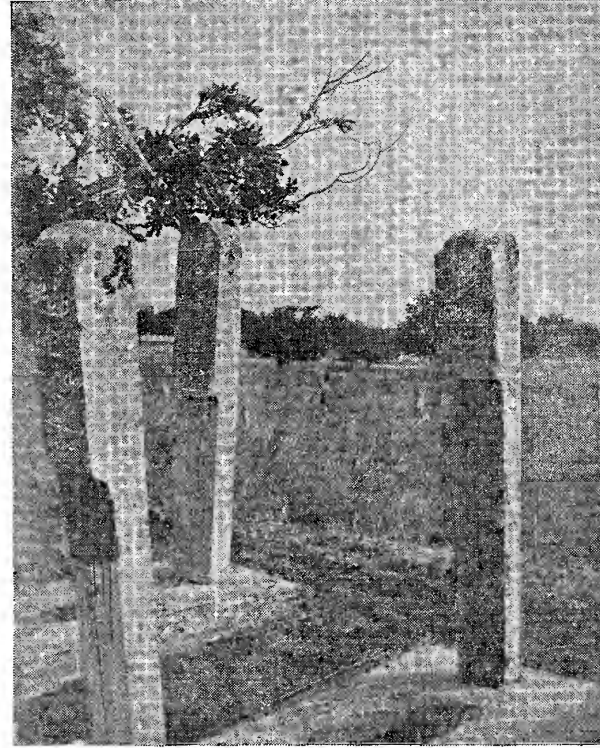


.XIII. Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin türbesi
İstanbul; Aksaray-Oğlanlar
tekkesi



.XIV. Gaybî'nin merkadi

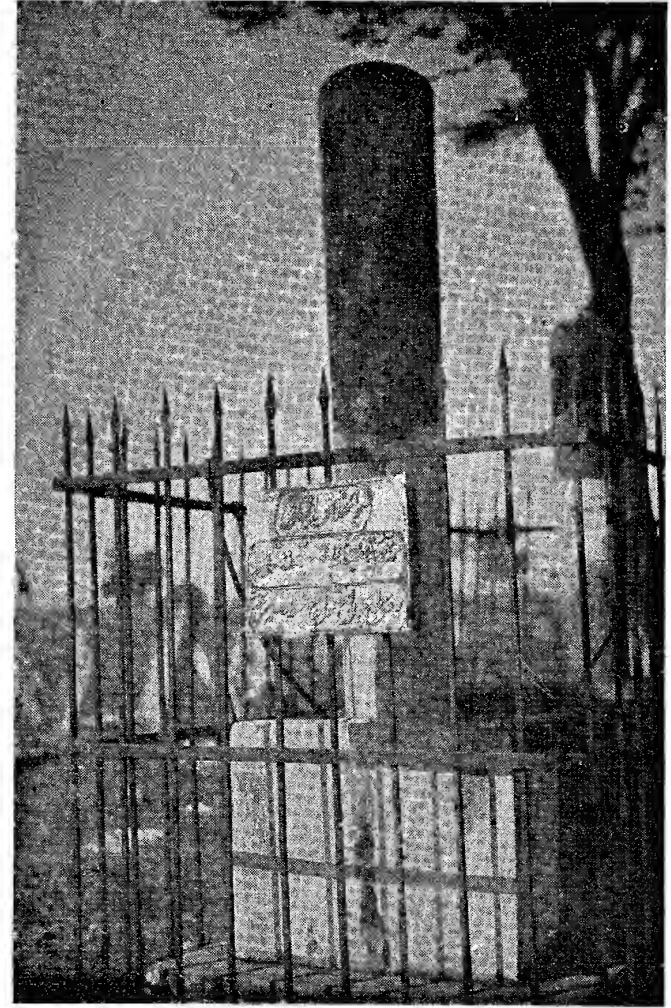
Kütahya-Musalla



.XV.

Sarı Abdullah'ın merkadi

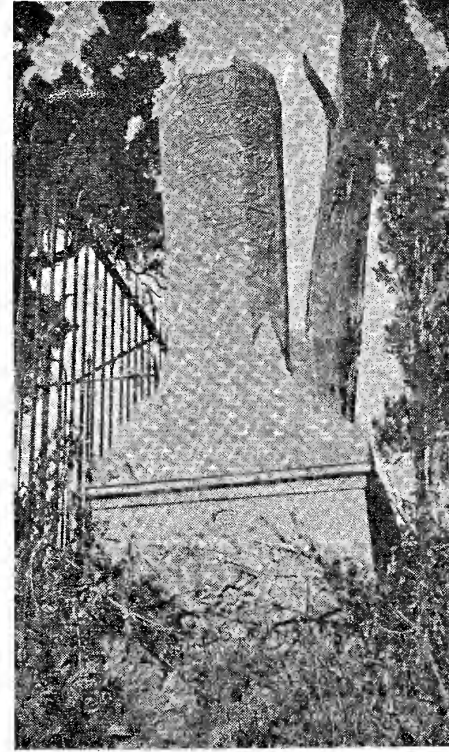
Istanbul-Maltepe



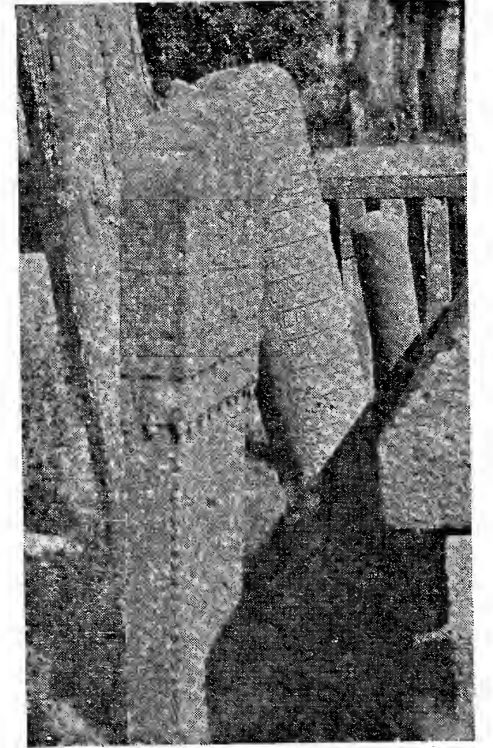
.XVI.

Hacı Kabai'nin mezarı

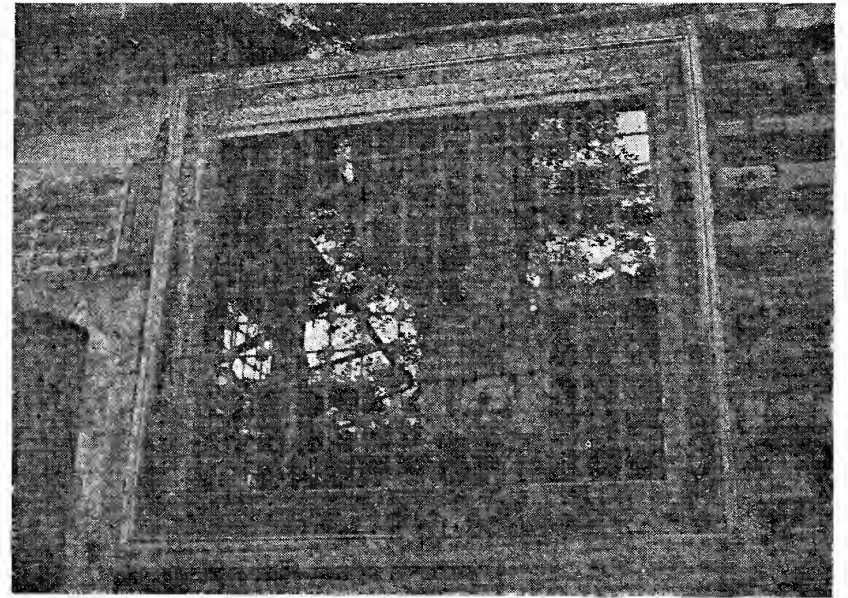
İstanbul-Topkapı



.XVII. Seyyit Haşim'in kabri
İstanbul-Edirne kapısı



.XVIII. Şeyhulislâm Paşmakçı zade Seyyit
Ali'nin mezarı (Ortada.. Nihayetdeki küçük
taş Hacı Osman ağa'nındır)
İstanbul - Edirne kapısı



.XIX.

La'li zade Abdalbâkî'nin merkadi

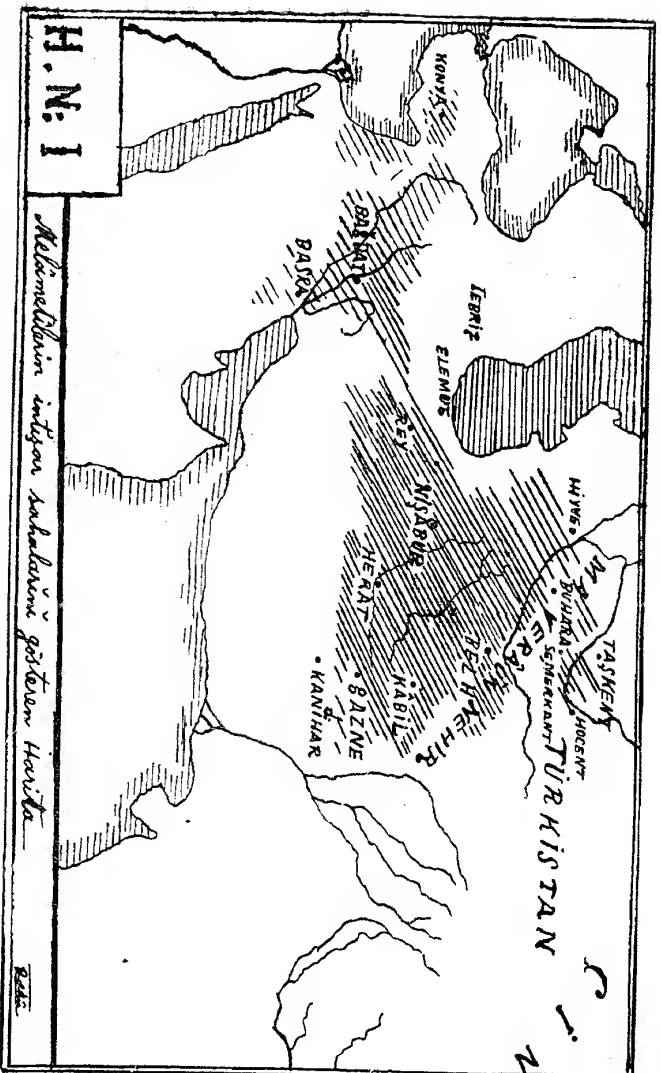
İstanbul-Eyup

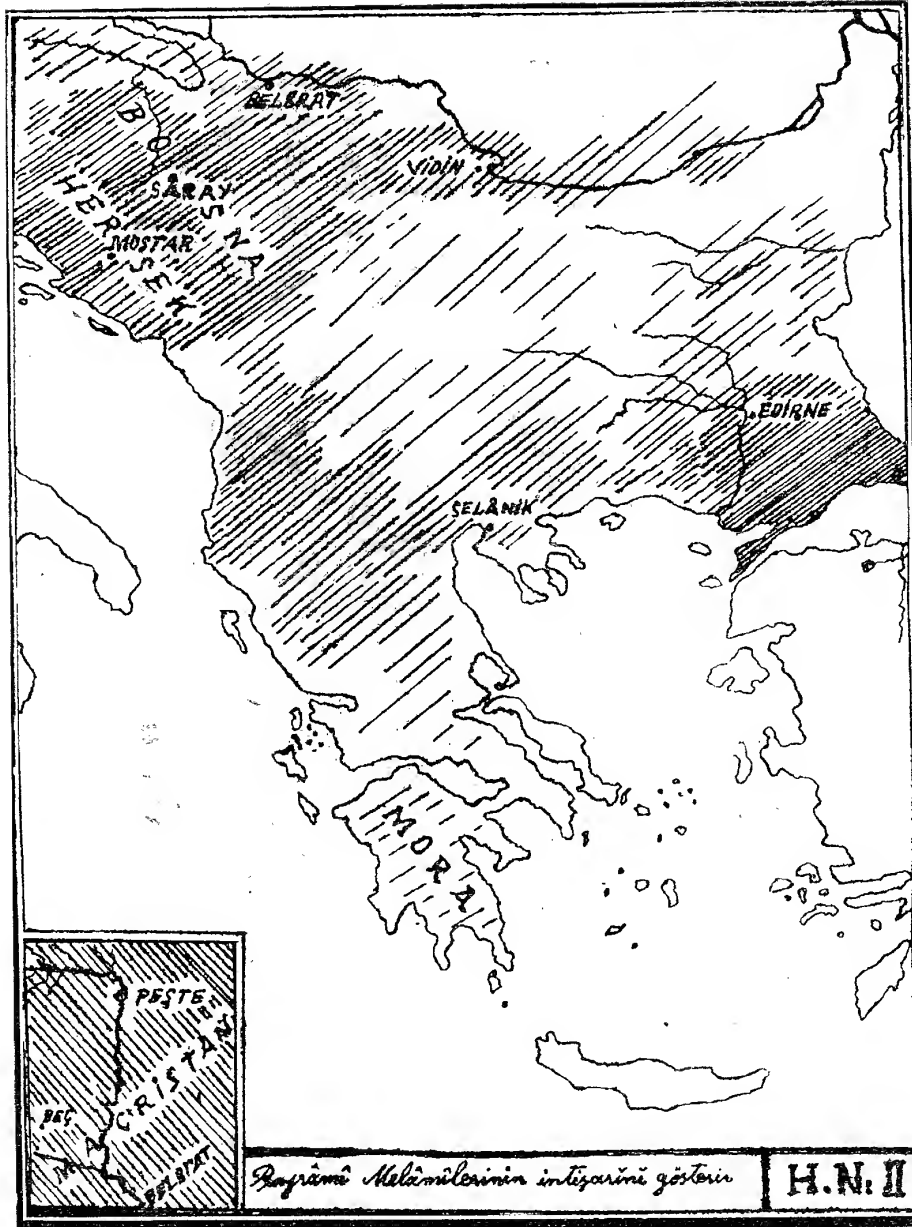


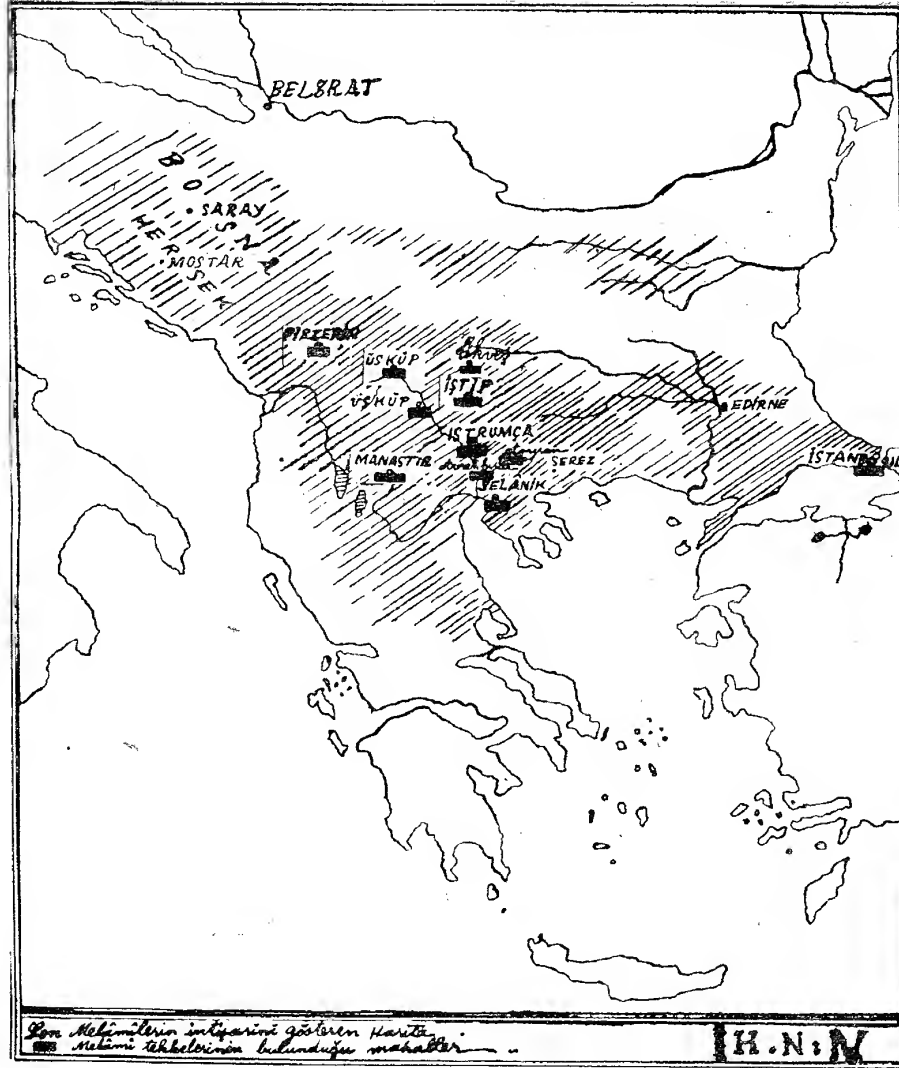
.XX.

Muhammed Nur'un el yazısı

Hıfzı Pş. ya mektup







NEVA İLAHİ

DÜYEK



II

Aynı ılahînin diğer bir tarzı

UŞŞAK İLAHİ

SOFYAN



Noldu bu gönlüm Noldu bu gönlüm
Derdü gamınla Doldu bu gönlüm
Metin; Sa: 207-208

III

HİCAZ MAKAMINDA NEFES

SOFYAN

Hak gı de n yo l bu yo l dur
 des ta gi de n yo l bu yo l dur
 tev hi di de n gör ne ku l dur
 tev hi di de n gö r ne ku l dur

Hakka giden yol bu yoldur Tevhid eden gör ne kuldur
 Cümlelerin maksudu oldur Böyle bir Allahımız var
 Metin; Sa: 46

IV

BEYATİ MAKAMINDA NEFES AĞIRDÜYÜK

Za hid bi zi ta ney le me a l lah
 hak is min o kur di li miz il lah hu

V

AYNİ NEFESİN BAŞKABİRTARZI

Za hid bi zi ta ney le me a l lah
 hak i s mi ni o kur di li niz e y val lah hu
 hak i s mi ni o kur di li miz o y val lah hu

Zahit bizi ta'neyleme Hak ismin okur dilimiz
 Sakın efsâne söyleme Hazrete varır yolumuz
 Metin; Sa: 130

VI

S E Â H İ L A H İ

E V S A T

Bilme ye n câ n yu su fî ke n
 a nı bî l mez kande di r
 ö z vü cu du n mî sı rı nı n su l
 ta nı bî l me z ka n de di r

Görmeyen can Yusufun ken'ânı bilmez kandedir
 Öz vücudu mısırının sultanı bilmez kandedir
 Cehdebip tavrı beşerden çıkmayan talib bu gün
 Kaldı nısyân içre ol nısyânı bilmez kandedir
 Cismü canın sırrını fehmetmeyen âvâreler
 Gerçi âşıktır veli cananı bilmez kandedir
 İçmiyen vuslet şarabın yar elinden her zaman
 Benzer ol mahîye kim ummanı bilmez kandedir
 Sırrı canı bilmeyip seyreyliyen sergeşteler
 Devreder devran ile deyrânı bilmez kandedir
 Mübtelâyî aşk olup cânânesini bilmiyen
 Derd ile dermandadır dermanı bilmez kandedir
 Can kulagiyle işit Ahmet, Muhammed nutkudur
 Kendi nefsin bilmiyen Rahmanı bilmez kandedir

"Sarban Ahmed,,

VII

A R A K İ L A H İ

E V S A T

Pâ ke y le go nü l çe
 çe sı me sı nı ta ta
 du ru lu nu ça ça nı nı
 câ II câ nı nı E y lâ e yi lâ
 me kâ nı m se nı be n ço ço
 k a ra dı m ço
 k ço k câ nı mı Son

S E Â H İ L A H İ

E V S A T

Pâkeyle gönül çeşmesini ta durulunca
 Dik dur gözünü gönlüne gönlün göz olunca
 Metin; Sa: 83

VIII

HÜSEYİNİ MAKAMINDA NEFES
SENGİNSEMAİ



Meyhaneî aşk meykeşleriyüz,
Hu sagarının serhoşlariyüz.
Çerhi feleğin cünbüşleriyüz
Evlâdı Rasûl bendeleriyüz
Şeyhul arabın dervişleriyüz.
Metin: Sa: 336

Bu ilâhileri, İstanbul Konservatuarı Türk musikisi tasnif heyeti reisi Rauf Yekta-Bî notaya almışlardır

Istanbul Darülfünunu
Türkiyat Enstitüsü

Kurulduğu tarih: 1924



Istanbul: Evkaf Matbaası
1931

Türkiyat Enstitüsü

Türkiyat Enstitüsü, vekiller heyetince tanzim edilerek yüksek tas-tike iktiran eden 12 Kânunuevvel 1340 (1924) tarihli talimatname ile kurulmuştur. 1926 danberi hususî bütçeye malik olmuş ve hakiki faa-liyeti ozamandan başlamıştır. Gayesi Türk tarihinin muhtelif şubeleri (medeniyet tarihi, Hukuk tarihi, iktisat tarihi, din tarihi, vesaire), Türk edebiyatı, Türk lisaniyatı, Türk etnografyası, Türk coğrafyası sahala-rında yeni tetkikat ve neşriyatta bulunmak, memleket dışındaki sair mümasil müesseselerle münasebata girişerek beynelmil bir ilmi mer-kez vazifesini ifa etmektir. Kurulduğu zaman 7000 cilt olan enstitü Kitapları bugün 11000 cilde erişmiştir, günden güne de zenginleşmekte-dir. Mecmualar bundan hariçtir. Enstitü müdürlüğü Türkiyeden ve dışardan gelecek her türlü ilmi müracaatları ve yardımları memnuniyetle kabul eder. Enstitü „Türk edebiyatı tarihi” müderrisi Köprülüzade Mehmet Fuat-Bey tarafından idare edilmektedir. Avrupadaki beynel-mil şöhreti haiz müsteşrikler müesseseleriyle daimî münasebatta bulunmaktadır.

Neşriyat :

Türkiyat Enstitüsü aşağıdaki seriler dahilinde neşriyat yapmaktadır:

Mecmualar :

- 1 — Türkiyat Mecmuası (iki cilt çıkmıştır. Üçüncü hazırlanmaktadır).
- 2 — Türk Hukuk ve iktisat tarihi Mecmuası (ilk sayısı yakında çıkacaktır).

Diğer silsileler :

- 1 — Türk halk hikâyelerine ve sazşairlerine ait metinler ve tetkikler. (Altı tanesi çıkmıştır).
- 2 — Tetkikler (iki tane çıkmıştır).
- 3 — Tercüme eserler (beş tane çıkmıştır).
- 4 — Lisanî eserler (iki tane çıkmıştır).
- 5 — Anadolu Türklerine ait tarihî menbalar (bir cilt çıkmıştır).

- 6 — Anadolu Türklerinin Halk edebiyatı (bir cilt çıkmıştır).
7 — Vesikalar (iki tane çıkmıştır).
8 — Muhtıralar (Fransızca olarak bir tane çıkmıştır).

* *

Türkiyat Mecmuası I

Müdür: Köprülüzade Mehmet Fuat

350 sayfa; İstanbul: Matbaa-i Âmire 1925; eski harflerle; fiatı 140 kuruş.

Birinci cildin münderecatı beş kısımdan ibarettir: tetkikler, notlar ve vesikalar, tenkit ve tahlil, kitabiyat tenkitleri, türkiyat haberleri. Ayrıca metinden hariç olarak üç tane fotoğrafı vardır.

Tetkikler kısmındaki makaleler şunlardır: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Meddahlar (1-45). 2) Barthold: Orta Asyada Mogol fütuhatına kadar hristiyanlık (47-100). 3) Mehmet Şerefeddin: Selçukîler devrinde mezâhib (101-118). 4) Köprülüzade Mehmet Fuat: Lûtfî Paşa (119-150). 5) Friedrich Giese: Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesi (151-171). 6) Ali Canip: Nedîmin hayatı ve muasırlarının telâkki-leriyle yaşadığı devirde edebî mevkîi (173-184). 7) Köprülüzade Mehmet Fuat: Oğuz etnolojisine dair tarihî notlar (185-211). 8) Abdülkadir: Kitab-ı Dede Korkud hakkında (213-219). 9) Barthold: Kutadgu-bildiğin zikrettiği Boğra Han kimdir? (221-226). 10) Necibasım: Hibbetülhakaikin diğer bir nüshası (227-233). 11) Ludvig Liketi: "Kırgız," kavım isminin menşei (235-249).

Notlar ve vesikalar kısmında şunlar vardır: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Hârezmşahlar tarihine ait (251-254). 2) Köprülüzade Mehmet Fuat: aybetülhakaika dair (255-257). 3) Abdülkadir: Türk kabile isimlerine dair (258-265).

Tenkit ve tahlil kısmında (267-289): Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin "İlk Mutasavvıflar,"ı hakkında C. Huart, Mordtmann ve J. Nemeth'in tenkit ve tahlilleri.

Kitabiyat tenkitleri kısmında (291-326): C. Huart'ın "Les Saints des Derviches tourneurs,"ü, Bedros Keresteciyan'ın "Dictionnaire étymolog. d. la langue Turque,"ü, Rauf Yekta'nın "Türk musiki tsrihi," J. Laurent'ın "Garbî Asyada Bizans ve Selçuk Türkleri," Sadri Maksudi'nin Huey-hu'lar hakkındaki makalesinin Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından; A. Krause'nin "Çengiz Han,"ının Von Rastarn tarafından; Lud-

wig'in "Rüstem Paşanın Osmanlı tarihi,"nin Mordtmann tarafından; J. We-ladimirtsov'un "Çengiz Han,"ının N. Poppe tarafından tenkitleri vardır.

Türkiyat haberleri kısmında (327-350): Türkiye, Fransa, İngiltere, Almanya, Macaristan, Çek-İslovakya, Bulgaristan, Belçika, Rusya Azerbaycan ve Türkistandaki türkiyat faaliyeti hakkında kitabiyat malûmatı vardır.

Türkiyat Mecmuası II

639 sayfa; İstanbul: devlet matbaası 1928; eski harflerle fiatı 250 kuruş.

Makaleler: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Anadolu beylikleri tarihine ait notlar (1-32). 2) W. Thomsen: Şarkî Türkistanın mazisine dair (33-59). 3) Ahmet Zeki Velidi: Oğuzların hristiyanlığı meselesine ait (61-67). 4) W. Barthold: Orta Asyada islâmiyetin intişar ettiği zamana ait bir âbide (69-74). 5) Abdullah Battal: Sâhib Giray Han'ın yarlığı (75-101). 6) Ali Canip: Osmanzade Ahmet Tâ'ib Efendi (103-129). 7) Abdülkadir: Türk Rivayetlerinde "Boz Kurt," (131-137). 8) Kiragos: Mogollar (139-217). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat: Tuyug (219-242). 10) H. Nihâl-Ahmet Naci: Anadolu'da Türklere ait yer isimleri (243-259). 11) Caferoğlu Ahmet: Mirza Şeffî hakkında notlar (267-271). 12) Teshner: Osmanlılarda coğrafya (271-314). 13) Ahmet Zeki Velidi: Hârezmde yazılmış eski türkçe eserler (315-345). 14) Mubarek Galip: Menteşe Oğulları devrine ait bazı kabir taşları (347-363). 15) Hâmit Zübeyir: Hacı Bektaş tekkesi (365-382).

Notlar ve vesikalar: 1) W. Barthold: Radloff'un lûgatini yeniden neşir meselesi (385-387). 2) Necibasım: "Kırgız," kelimesinin istikakına dair (387-390). 3) Necibasım: Türkçede "q,"nın "t,"ye ve "t,"nin "d,"ye inkılâbı ve kırk sayısının aslı (390-392). 4) Ahmet Zeki Velidi: Kert mi-Kürt mü? (392-396). 5) Hamit Hamdi: "Korkud,"a ait (396-397). 6) Abdülkadir: "Boz Kurt," hakkında (397). 7) Hasan Fehmi: San'at tarihimize ait bazı notlar (398-401). 8) Kilisli Rıfat: "Süheyl ü Nevbahâr,"a dair (401-409). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat: ilk osmanlı sikkeleri hakkında (410-412). 10) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Germiyan Beyliği," tarihine ait (412-414). 11) Köprülüzade Mehmet Fuat: Pinti Hamit (415-416). 12) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Aydın Oğulları," tarihine ait (417-426). 13) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Osman Zade Tâ'ib,"e dair (427-430). 14) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Meddahlar," makalesine ait (430-434). 15) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Füzulî,"ye ait bazı notlar (434-436). 16) Köprülüzade Mehmet Fuat: Klâsik Türk nazmında "rübâî,"

şeklinin eskiliği (437-440). 17) Köprülüzade Mehmet Fuat : Hârezmşahlar devrinde bir Türk lisancısı (441-444). 18) Abdülkadir : "Umay, ilâhesi hakkında (444-446).

Garpta Şark eserleri : tenkit ve tahlil (449-462). Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin "Türk edebiyatı tarihi, hakkında Profesör Krelitz ve Mordt-mann'ın makaleleriyle Necibasım, Bey tarafından neşredilen Hibbetül-hakayik hakkında Kovalski'nin tenkitlerini ihtiva ediyor.

Kitabiyat tenkit ve tahlilleri : 1) Ahmt Zeki Velidi : "Şeyh Muhsin Fânî, (Hüseyin Kâzım Bey) Tarafından neşredilen "Mahdumkulu Divanı,"nın tenkidi (466-471). 2) Köprülüzade mehmet Fuat : "Dîvân-ı türki-i Sultan Veled, in tenkidi (475-481). 3) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Ferhengnâme tercümesi, ve "Süheyl ü Nevbahâr, hakkında (481-479). 4) Köprülüzade Mehmet Fuat : İbn Xatîb'in "Ferahnâme, si hakkında tenkit (479-496). 5) Köprülüzade Mehmet Fuat : İsmail Hakkı Bey tarafından neşredilen "Kitabeler, hakkında tenkit (497-501). 6) Köprülüzade Memet Fuat : Sadettin Nüzhet Bey tarafından neşredilen "Karaca Oğlan, hakkında (502-505). 7) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Pirî Reis, in Paul Kale tarafından neşredilen "Bahriyye, si hakkında (506-508). 8) Köprülüzade Mehmet Fuat : A. Godard, tarafından nssredilen "Gazne ve Gazne abidelerindeki kitabeler, hakkında (509-512). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Jean Deny" tarafından neşredilen "on sekizinci asır sonunda Cezayir Türk yeniçerilerinin türkûleri, hakkında (512-518). 10) Abdülkadir : "A.W. Anoxin, in "Altay şamanlığına ait mevat, ı hakkında (518-522). 11) Caferoğlu : "Profesör Kozma, nın "Hakaslar, ı hakkında (522-525). 12) Caferoğlu : "Samailoviç, tarafından neşredilen, muasır Osmanlı lisanının muhtasar sarf ve nahvi, hakkında (525-526). 13) Caferoğlu : Oriantalia, hakkında (526-528). 14) Barthold : "M.T. Czaplíkca, nın "Orta Asya Türkleri" hakkında (528-534) [Akdes Nimet bey tarafından türkçeye çevrilmiştir]. 15) Kont Stephan Ziçy : "Marquart" in "Şimal kutpu havalisi, hakkında milâdî onuncu asra ait arapça bir tezker" hakkında (535-538) [Ragıp Hulûsi Bey tarafından türkçeye çevrilmiştir].

Türkiyat haberleri kısmında (541-639) : Türkiye, Almanya, İsveç, Belçika, Macaristan, İngiltere, Şura Cumhuriyetleri İttihadı, Yugoslavya, Fransa, Çek-İslovakya, ve Danimarkadaki Türkiyat faaliyeti hakkındaki bütün malûmatı muhtevidir.

Türk halk hikâyelerine ve Sazşairlerine ait meitnler ve tetkikler

1 — Gevheri

Köprülüzade Mehmet Fuat

99 sayfa; İstanbul : Yeni Matbaa 1929; 75 Kuruş.

Türkiyat Enistitüsü tarafından neşredilmeye başlanan "Türk Sazşairlerine ait metinler ve tetkikler, külliyyatının birincisidir. En meşhur Sazşairlerimizden olup 17 nci asırda yaşayan Gevheri'nin san'atı hakkında malûmatla şimdilik kadar neşrolunmayan 176 parça şiirini muhtevir.

* *

2 — Erzurumlu Emrah

Köprülüzade Mehmet Fuat

39 sayfa; İstanbul : Evkaf Matbaası 1929. 30 Kuruş.

Bu külliyyatın ikincisidir. 19 uncu asrın meşhur Sazşairlerinden Emrahın hayat ve san'atı ile 13 parça şiirini ve ilâhilerinden birinin notası ile Emrahın Niksardaki mezarının resmini muhtevir. Sonunda yine şarkî Anadoluya mensup diğer bir Emrah ile şiirleri hakkında söylenen rivayetler vardır.

* *

3 — Pir Sultan Abdal

Sadettin Nüzhet

75 sayfa İstanbul : Evkaf Matbaası 1929; 60 Kuruş.

Külliyyatın üçüncüsüdür. 17 nci asrın Sazşairlerinden ve batınî babalarından olup idam olunmak suretiyle ölen Pir Sultan Abdalın hayatı, şöhreti, batınî şahsiyeti, eserleri ve edebî şahsiyetini gösteren ve 105 parça nefesiyle nefeslerine ait 6 notayı ihtiva eden bir eserdir.

* *

4 — 16ncı asır sonuna kadar Türk Sazşairleri

Köprülüzade Mehmet Fuat

70 sayfa; İstanbul : Evkaf Matbaası 1930; 60 Kuruş.

Külliyyatın dördüncüsüdür. Tarihî menşei beşinci asra kadar çıkan

ilk sazşairlerimizden itibaren 16 ncı asıra kadarki Sazşairlerinin tarihini ve 16 ncı asırda yaşayan 4 sazşairi ile ele geçen şiirlerini muhtevidir.

5—Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi

Köprülüzade Mehmet Fuat

80 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 60 Kuruş.

Külliyatın beşincisidir. 17 nci asır sazşairlerimizden Kayıkçı Kul Mustafanın hayatıyla, tarihi türkû ve destanlarından, san'atından bâ-histir. Ayrıca Kayıkçı Kul Mustafanın eseri olan Genç Osman hikâyesinin muhtelif Anadolu rivayetlerini de tespit ve mukayese eden bu eserin sonuna Kul Mustafanın 32 parça şiiri ilâve edilmiştir.

6 — Köroğlu Destanı

Edebiyat asistanlarından Pertev Naili

İstanbul 1931; Evkaf Matbaası;

Bu kitap, darülfünun mezuniyet tezi olmak üzere yazılmış bir tetkikle buna ilâve edilmiş metinlerden teşekkül ediyor. Metinler 145 tane şiirle 3 tane mensur mukaddemeden ibarettir. Münderecatı şunlardır:

Mukaddeme . Başlangıç : Türk destanları ve destanî mahiyette halk hikâyeleri-Köroğlunun bunlar içindeki mevkii ve ehemmiyeti . I) Köroğlu rivayetleri . 1-rivayetlerin mevzuu (1-Paris (Xodzko) rivayeti; 2-Özbek rivayeti; 3-İstanbul rivayeti; 4-Holoflu rivayeti; 5-Urfa rivayeti; 6-Yalvaç rivayeti; 7-Elâziz rivayetleri; 8-Samailoviç rivayetleri; 9-Von Haksthasen rivayeti; 10-Maraş rivayeti) 2-muhtelif rivayetlerin mukayesesi (ilâve-Köroğlunun Ermeni rivayeti) . 3-Köroğlu destanı muhtelif unsurlarının tahlili . 4-Köroğlu rivayetlerinin eskiliği ve yeniliği meselesi . II) Muhtelif rivayetlere göre Köroğlu destanının ideolojisi destan kahramanı hakkında halk telâkkileri . III) Köroğlu destanının tesirleri: I-Köroğlu şiirleri-yeni ve eski olanları . 2-on altıncı asır sazşairlerinden köroğlu . 3-Sazşairleri . Klasik şairler ve Köroğlu . 4-halk edebiyatında Köroğlu destanının izleri . Türklerden başka milletlerde Köroğlu . 6-bugün Köroğlu an'anesi . 7-Köroğlu destanının coğrafi isimlerde izleri-destanın intişar sahası . IV) Köroğlu destanının menşei meselesi . Zeyil: metinler: I) maraş metinleri (ilâve: bir cönkten alınmış iki parça ile Maraşta yazılmış bir parça) . II) Elâziz rivayetleri . III) Yalvaç rivayeti . IV) Urfa rivayeti .

Tetkikler

1 — Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler

W. Barthold

222 sayfa; İstanbul Evkaf matbaası 1927; eski harflerle; 120 kuruş.

Orta Asya Türk tarihinin en büyük mutahassıslarından biri olan merhum Profesör Barthold tarafından Türkiyat Enstitüsünün davetiyle İstanbul Darülfünununda verilmiş olan 12 dersten ibarettir. Barthold bu eserinde Türk tarihi hakkında nasıl bir usul takip edilmesi icap ettiğini kısaca anlatmış ve Orta Asya Türk tarihi hakkında ilmin en son neticelerini terkibî bir surette ortaya dökmüştür. Eserin başında kısaca Bartholdun hayatı ve eserleri zikrolunmuş, sonuna da 20 sayıfalık bir endeks ve bibliyografi ilâve olunmuştur. 12 dersin mevzuları şunlardır: 1) Gök-Türkler; 2) Kun, Siyanpi, Juan-juan (Avar) gibi kavimlerin ırkı meselesi; Orhon abidelerinde zikrolunan kabileler; 3) Uygurlar, Şarkî Türkistanın tamamen türkleşmesi; 4) Türkler arasında islâmiyetin intişarı; Hazarlar, Bulgarlar, Karahanlılar; 5) İslâm Türklerin İslâm ülkelerinde fütuhâtı; 6) Selçukîler ve Kıpçaklar; 7) Karahıtaylar ve Türklerin şark ve garp ile medenî münasebetleri; 8) Hârezm ve Sir-derya havzasının Türk tarihindeki ehemmiyeti, Çingizin zuhuru; 9) Türkistanın Mogollar tarafından zaptı; 10) Altın Orduda Mogolların türkleşmesi meselesi; 11) on dördüncü asrın ilk yarısında Türkistanın sukutu-Çağatay Devleti-Aksak Temürün zuhuru; 12) Aksak Temürün devleti-Özbek Hanları devri ve bu devrin medenî hayatı.

2—Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Dîvân-ı türkî-i basît

Köprülüzade Mehmet Fuat

79+83 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harflerle; 100 Kuruş.

Bu kitap millî edebiyatımızın şimdiye kadar zannolunduğu gibi on dokuzuncu asırda değil, çok daha eski zamanlarda başladığını ispat eden ve bu cereyanın 16 ncı asırdaki mümessillerinden "Edirneli Nazmi,"nin hayat ve eseri hakkında malûmat veren bir eserdir. Eserin sonuna "Nazmi,"nin saf türkçe ile yazdığı şiirlerden mürekkep "Dîvân-ı türkî-i basît," ilâve olunmuş ve bütün eser büyük türkçü "Gök Alp,"ın maneviyetine ithaf olunmuştur.

Tercüme eserler

1 — Bektaşılık tetkikleri

F. W. Hasluck-türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi

141 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harflerle; 100 kuruş.

Türkiyat Enstitüsünün kurduğu "Anadolunun dinî tarih ve etnografyasına dair tetkikat merkezi," tarafından yapılacak neşriyatın ilk sayısını teşkil eden bu eser genç yaşında ölen ve "Yunan, Roma, Bizans, Cenova, Venedik, Türk," tarih, coğrafya, arkeoloji ve halkiyatına ait birçok mühim tetkikler neşreden müellifin "Atina İngiliz mektebi senelik mecmuası"nın 19, 20 ve 21 inci ciltlerinde çıkan muhtelif makalelerinin Ragıp Hulûsi Bey tarafından yapılmış tercümelerinden ibarettir. Başta Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin küçük bir mukaddemesi olup metinden hariç üç harita ve iki levhası vardır. Münderecatı şunlardır: Bektaşlıların coğrafi tevezzüü (1-52); iki taraf ı perestîşgâhlar ve bektaş propagandası (42-84); bektaşılık ve sünî müslümanlık-Anadoluda bektaşılık ve hristiyanlık-Avrupada bektaşılık ve hristiyanlık-siyasî gizli avamîl. Notlar: Haydar, Hoca Ahmet ve Karaca Ahmet hakkında (85-87) Anadolu'daki Arap mezarları (88-98); Türk tarih ve halk menkâbesine ait tetkikler (99-135); Kara Osmanoglunun zuhuru-kırklar-Sarı Saltık rivayeti-sultanların kılıç kuşanması; Konya Sultanları zamanında hristiyanlık ve islâmîyet (136-141).

2 — Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu

H. A. Gibbans-türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi

281 sayfa; İstanbul: Devlet matbaası 1928 (metinden hariç 6 harita); eski harflerle; 150 kuruş.

Bu eser, kuruluşu meselesi ilim âlemince henüz malûm olmıyan Osmanlı İmparatorluğunun teessüsü hakkında en son (1915 te) yazılan eserdir. Eserde umumiyetle yanlış bir nokta-i nazar takip edilerek Giese ve Köprülüzade Fuat Bey tarafından tenkit edilmişse de bir bakımdan yine kıymetli bir eserdir. Bilhassa Osmanlıların Avrupaya geçtikleri zaman Balkan yarımadasının dahilî vaziyetini tasvir etmek itibarıyla tarihin bir cihetini aydınlatmaktadır. Eserin fihristi şudur: Birinci mephas. - Osman: tarihte yeni bir ırk zuhur ediyor (1-38); ikinci mephas. - Orhan: yeni bir millet teşekkül ediyor ve garp âlemiyle te-

masa geliyor (39-91); üçüncü mephas. - Murat: Osmanlılar Avrupada bir imparatorluğun temellerini kuruyorlar (92-157); dördüncü mephas. - Bayazıt: Osmanlılar Bizans İmparatorluğuna tevarüs ediyorlar (158-236); lâhika a: Osmanlıların menşei ve saltanatları hakkındaki an'anevî yanlış telâkkiler (237-252); lâhika b: on dördüncü asır zarfında Anadolu'daki emaretler (253-376); müstakil hristiyan devletleri ve haricî devletlere tâbi arazi (277-280); netice (280-281).

3 — Uluğ Bey ve zamanı

W. Barthold-türkçeye çeviren: Tahiroğlu Akdes Nimet

165 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 150 kuruş.

Profesör Barthold gibi kıymetli bir tarihçi tarafından 1918de yazılan bu eser adeta bir Temürlüler Devleti tarihidir. Eski telâkki ile yalnız siyasî değil, medenî tarih hakkında da malûmat vermesi itibarıyla biz Türkler için ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Eser yedi baptan mürekkep olup şunlardır: 1) Mogol İmparatorluğu ve Çağatay Devleti; 2) Ulus emîrleri. Temürün saltanatı; 3) Uluğ Beyin çocukluğu; 4) Hâkim sıfatıyla Uluğ Bey, haricî vak'alar; 5) Uluğ beyin Maverâünnehirdeki icraatı; 6) Uluğ Beyin ilmi meşguliyeti ve hususî hayatı; 7) Uluğ Beyin hayatının sonu ve Türkistan tarihinde yeni bir devrin başlangıcı. Eserin sonuna isimler cetvelinden başka Uluğ Beyin hayatının kronolojisini gösteren bir cetvel de ilâve olunmuştur.

4 — Orta Asyada Arap fütuhâtı

H. A. R. Gibb-türkçeye çeviren: M. Hakkı

85 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 60 kuruş.

Arap fütuhâtı münasebetiyle garbî Gök Türkler hakkında yazılmış olan en son (1922 de) eserdir. Fihristi şudur: I. - methal: Oksus havzası; eski tarihi (3-6); siyasî tefrikalar (6-11); Arap menbaları (11-14); 2. - ilk akınlar: Aşağı Toharistanın fethi (14-16); Soğd ve Buharanın ilk istilâsı (16-21); Arapların çekilmesi (21-25); 3. - Kuteybenin fütuhâtı (25-27); Aşağı Toharistanın istirdadı (27-28); Buharanın fethi (29-31) takviye ve ileri hareket (32-41); Yaksart vilâyetlerine seferler (41-49); 4. - Türklerin mukabelesi (49-72); 5. - Maverâünnehrin istirdadı (72-82); Bibliyografi (83-85).

5 — Venedik Menbalarına nazaran Şark Meselesi

Max Silberschmidt-türkçeye çeviren: Köprülüzade Ahmet Cemal

203 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 135 kuruş.

Osmanlı İmparatorluğunun zuhuru zamanındaki şark meselesini tafsil eden bu eser bilhassa şimdiye kadar terkihi eserler için istifade edilmemiş olan Venedik hazine-i evrakına istinat ettiği için Türkiye'nin siyasi tarihi bakımından fevkalâde mühimdir.

Anadolu Türklerine ait tarihî metinler

1 — نزم ورزم

عزیز به اردشیر استرابادی

591 sayfa metin; İstanbul: Devlet matbaası 1928; 450 Kuruş.

Türkiyat Enistitüsü tarafından neşrine başlanılan "Anadolu Türklerine ait tarihî menbalar," külliyyatının birinci cildi olan bu çok mühim farişî metin İstanbul kütüphanelerinde mevcut dört nushayı karşılaştırmak suretiyle Kilisli Rifat Bey tarafından hazırlanmış ve eserle müellifi hakkında Köprülüzade Fuat Bey tarafından 17 sayfalık bir mukaddeme yazılmıştır. Ayrıca eserin sonuna mufassal bir fihristle bir endeks ve nusha farklarıyla yanlış-doğru cetvelini havi 75 sayfalık bir lâhika konulmuştur. Bizzat Anadolu'da, Anadolu'nun 14 üncü asırına ait olarak yazılmış olan bu eser sayesinde tarihimizin bu devri oldukça aydınlanmış oluyor.

Lisanî eserler

1 — القوانين الكليه لضبط اللغة التركية

Müellifi meçhul: 94 sayfa; İstanbul Evkaf: Matbaası 1928; 100 Kuruş.

Yegâne nushası İstanbul'da şehit Ali Paşa kütüphanesinde bulunan bu eser 15inci asır başlarında veya 14 üncü asır sonlarında Mısrda yazılmıştır. Eser hakkında Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin mukaddemesini muhtevidir. Eser Kıpçak türkçesi hakkında olup Türk lisanıyatı bakımından çok mühimdir. Eserin istinsahı ve basımı Kilisli Rifat Bey tarafından yapılmıştır.

2 — الادراك لسان الاتراك

البرميه

metin 155 sayfa ; lûgatçe ve grameri 186 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1931; 400 Kuruş.

14 üncü asrın lisanıyat âlimlerinden Abû Hayyânın 1312 milâdîde Mısrda vücude getirdiği bu eser şimdiye kadar yalnız bir defa olarak İstanbul'da bir tek nushaya istinaden ve gayri ilmi bir surette basılmıştı. Ahiren İstanbul Darülfünununda lisanıyat müderris muavini Caferoğlu Ahmet Bey tarafından yeni bir nushası bulunan bu eser mumailayh tarafından iki nusha üzerine mukayeseli bir surette bastırıldığı gibi Türk elifbesine göre lûgatçesi de hazırlanmış ve grameri de ilâve olunmuştur. Bugün elde bulunmayan birçok lisanî eserlerden istifade ettiği anlaşılan Abû Hayyânın bu eseri Türk Lisanıyatı bakımından çok mühimdir.

Anadolu Türklerinin halk edebiyatı

1 — Mâniler

270 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harflerle; 120 Kuruş.

Türkiyat Enistitüsü tarafından neşrine başlanılan "Anadolu Türklerinin halk edebiyatı," külliyyatının birinci cildir. Mânî tarzının menşei ve tekâmülü hakkındaki mufassal bir mukaddeme lâhika olmak üzere Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından yazılacaktır. 1760 mâniyi ihtiva eden bu cilt Kilisli Rifat Bey tarafından hazırlanmış olup sonu-44 sayfalık bir de lûgatçe ilâve olunmuştur.

Vesikalar

1 — Anadolu'da Türk Aşiretleri

Ahmet Refik

236 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1930; 200 kuruş.

Anadolu'da ve Rumelide yaşayan Türk aşiretlerine dair divan-ı hümayun mühimme defterlerinde bulunan ve hicrî 966-1200 yılları arasında bulunan 244 hükmü muhtevidir. Sonuna bir endeks ilâve olunan bu eser o devrin etnografisi ve içtimai hayatı hakkında mühim bir menbadır. Başına Ahmet Refik Bey tarafından on sayfalık bir mukaddeme ilâve olunmuştur.

2 — Osmanlı devrinde Türkiye madenleri

Ahmet Refik

60 sayfa; İstanbul : Devlet Matbaası 1931; 60 kuruş.

Türkiyede çıkan madenlerle bu madenlerin işletilmesine dair divan-ı hümayun mühimme defterlerinde bulunan ve hicrî 967-1200 yıllarına ait olan 73 tane hükmü muhtevidir. Başında Ahmet Refik Beyin 11 sayfalık bir mukaddemesi ve sonunda endeksi bulunan bu eser Türk medeniyeti hakkında şimdiye kadar hiç istifade edilmeyen vesikalardan mürekkep olup etnografi itibarıyla da ehemmiyeti haizdir.

Muhtıralar

1. — Influence du chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans

Köprülüzade Mehmet Fuat

19 sayfa; İstanbul : Zelliç matbaası 1929; 30 kuruş.

İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü muhtıraları serisinin birinci kitabı olup "Lund," dinler tarihi kongresinde okunmuştur. Bu küçük muhtıra Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin hazırladığı Türk diniyatına ait büyük eserden bazı kısımlarının bir hülâsası sayılabilir.

Basılmakta olan kitaplar

Melâmîler

Konya lisesi edebiyat muallimi Abdülbaki beyin edebiyat Fakültesinden mezun olurken yaptığı tezdır. Şimdiye kadar 13 forması basılmıştır. 13 formanın münderecatı şunlardır: I) ilk devre melâmîleri (bu kısımda, bazı melâmî şairleriyle melâmîliğin tarihi ve mahiyeti hakkında malûmat vardır); II) ikinci devre melâmîleri = Bayramîler. (bu kısımda da yine şairler ve eserleri hakkında malûmat verilmiştir).

* *

Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası

Türkiyat Enstitüsü tarafından memleketimizdeki büyük bir boşlu-

ğu doldurmak için her yıl neşredilecek olan bu mecmuadan şimdiye kadar 14 forma basılmıştır. Mecmua 20 forma olacaktır. 14 formanın münderecatı şunlardır: Ahmet-Zeki Validi: Mogollar devrinde Anadolunun iktisadî vaziyeti (1-42); Dr. Ciro Truhelka: Bosnada arazi meselesinin tarihî esasları (43-60); Dr. Hâmit Sadi: Paşaeli [Şarkî Trakya'nın coğrafyasına ve iktisadî tarihine dair notlar] (71-104); Dr. A. Cafferoglu: Tükyu ve Uygurlarda Han Unvanları (105-119); Abdülkadir: "Orun," ve "Ülüş," meselesi (121-133); Prof. W. Barthold: İlhanlılar Devrinde Malî vaziyet (135-159); Dr. P. Wittek: Ankarada bir İlhanî kitabesi (161-164); Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat: Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında bazı mülâhazalar (165-224). Bu makale daha bitmemiştir.

* *

Türkiyat Mecmuası III

Türkiyat Enstitüsünün birçok kitaplarının birden basılması dolayısıyla geçiken bu cildin şimdiye kadar 8 forması basılmıştır: Josef Strzygowski: Türkler ve Orta Asya San'atı Meselesi(1-80). W. Thomsen: Moğolistandaki Türkçe kitabeler (81-118).

